STAATKUNDIG

EN

STAATHUISHOUDKUNDIG

JAARBOEKJE

VOOR

1873.

UITGEGEVEN DOOR DE

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

VIJF-EN-TWINTIGSTE JAARGANG.

(5e. SERIE. VIJFDE JAARGANG.)

AMSTERDAM,
BIJ E. S. WITKAMP,
AAN HET BUREAU DER REDACTIE OP HET KONINGSPLEIN.

STAATKUNDIG

EN

STAATHUISHOUDKUNDIG

JAARBOEKJE

VOOR

1873.

UITGEGEVEN DOOR

DE VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

VIJF-EN-TWINTIGSTE JAARGANG.

(5e Serie, 5e JAARGANG).

AMSTERDAM,

BIJ E. S. WITKAMP.

AAN HET BUREAU DER REDACTIE OP HET KONINGSPLEIN.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

LEDEN

DER

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

BESTUUR.

			BENOEMD.
Jhr. Mr. J. DE BOSCH KEMPER, *Voorzitter*...	te	Amsterdam	1849.
Mr. J. T. BUYS, ...	〃	Leiden	1854.
Jhr. Mr. W. T. GEVERS DEYNOOT, ...	〃	's Gravenhage	1851.
Mr. H. JACOBI, ...	〃	Haarlem	1862.
Mr. J. L. DE BRUYN KOPS, ...	〃	's Gravenhage	1851.
P. N. MULLER, ...	〃	Amsterdam	1857.
Mr. S. VISSERING, ...	〃	Leiden	1850.

LEDEN.

Dr. L. ALI COHEN, ...	te	Groningen	1856.
Dr. A. W. ALINGS, ...	〃	〃	1863.
Dr. G. A. N. ALLEBÉ, ...	〃	Amsterdam	1866.
Mr. P. W. ALSTORPHIUS GREVELINK, ...	〃	Dieren	1850.
Mr. J. P. AMERSFOORDT, ...	〃	Haarlemmermr	1869.
Dr. J. ANDREA, ...	〃	Wageningen	1870.
Mr. H. AMESHOFF, ...	〃	Utrecht	1854.
Mr. T. M. C. ASSER, ...	〃	Amsterdam	1863.
Mr. E. ATTEMA, ...	〃	Leeuwarden	1859.
Mr. R. D. BAART DE LA FAILLE, ...	〃	Rauwerd	1868.
Dr. J. BAART DE LA FAILLE, ...	〃	Groningen	1868.
PH. J. BACHIENE, ...	〃	's Gravenhage	1858.
Mr. J. F. B. BAERT, ...	〃	Utrecht	1858.
Dr. A. M. BALLOT, ...	〃	Rotterdam	1870.
Mr. M. M. VON BAUMHAUER, ...	〃	's Gravenhage	1851.
Jhr. Mr. G. J. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND, .	〃	〃	1869.
Mr. P. VAN BEMMELEN, ...	〃	Leiden	1872.
Jhr. J. VAN BERESTEIJN, ...	〃	Weesp	1863.

			BENOEMD.
N. P. VAN DEN BERG,	te	Batavia	1863.
M. H. PH. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA,	"	's Gravenhage	1869.
Dr. A. J. BERGSMA,	"	Arnhem	1866.
Mr. E. BERGSMA,	"	Rotterdam	1863.
Mr. W. A. BERGSMA,	"	Menaldumadl	1873.
Mr. F. H. J. Bn. DE BIEBERSTEIN ROGALLA ZAWADSKY,	"	Eindhoven	1866.
Mr. J. BIERUMA OOSTING,	"	Leeuwarden	1872.
Jhr. Mr. L. F. W. E. VAN BINCKHORST VAN DEN BINCKHORST,	"	Eindhoven	1866.
Mr. I. J. BLAUPOT TEN CATE,	"	Groningen	1863.
S. BLAUPOT TEN CATE,	"	"	1860.
Dr. P. BLEEKER,	"	's Gravenhage	1862.
J. C. BLOEM,	"	"	1866.
Mr. A. BLOEMBERGEN,	"	Leeuwarden	1867.
F. W. C. BLOM,	"	's Gravenhage	1863.
Mr. P. BLUSSÉ VAN OUD-ALBLAS,	"	"	1869.
Dr. H. T. BLOM COSTER,	"	"	1863.
H. J. BOELEN,	"	Amsterdam	1871.
Mr. W. R. BOER,	"	Utrecht	1851.
Dr. E. A. P. VAN DEN BOGAERT,	"	's Hertogenb.	1867.
G. M. BOISSEVAIN,	"	Amsterdam	1872.
J. BOISSEVAIN,	"	"	1863.
Dr. J. A. BOOGAARD,	"	Leiden	1866.
Mr. R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE,	"	"	1863.
H. J. BOOL,	"	Batavia	1863.
J. P. DE BORDES,	"	's Gravenhage	1858.
T. BORGESIUS,	"	Oude-Pekela	1868.
Dr. W. BOSCH,	"	Arnhem	1856.
Jhr. Mr. B. DE BOSCH KEMPER,	"	Amsterdam	1865.
Jhr. Mr. G. DE BOSCH KEMPER,	"	Haarlem	1866.
Mr. P. P. VAN BOSSE,	"	's Gravenhage	1856.
Jhr. Mr. W. M. DE BRAUW JR.,	"	"	1867.
F. C. DE BRIEDER,	"	Amsterdam	1872.
L. J. BRINCKMAN,	"	Rijswijk	1867.
P. BROUWER Rz.,	"	Deventer	1870.
Mr. P. A. BRUGMANS,	"	Amsterdam	1866.
J. J. BRUINSMA,	"	Leeuwarden	1866.
G. F. DE BRUYN KOPS,	"	Batavia	1863.
Mr. L. BUCHLER,	"	Middelburg	1868.
Dr. E. C. BUCHNER,	"	Amsterdam	1860.
Mr. M. BÜCHNER,	"	Edam	1870.

			BENOEMD.
Dr. C. H. D. BUYS BALLOT,	te	Utrecht	1866.
Mr. C. J. E. VAN BYLANDT,	〃	's Gravenhage	1863.
Mr. F. GRAAF VAN BYLANDT,	〃	Berlijn	1873.
Mr. H. J. J. BYLEVELD,	〃	's Gravenhage	1866.
Jr. H. VAN CAPPELLE,	〃	〃	1859.
Mr. H. H. VAN CAPPELLE,	〃	Arnhem	1871.
Dr. B. CARSTEN,	〃	's Gravenhage	1866.
Mr. C. A. CHAIS VAN BUREN,	〃	Amsterdam	1871.
Mr. J. A. VAN DER CHIJS,	〃	Batavia	1863.
C. E. DE CLERCQ,	〃	Haarlem	1866.
S. DE CLERCQ JZ.,	〃	Leiden	1863.
Mr. N. G. CNOOP KOOPMANS,	〃	Haarlem	1866.
Mr. S. J. COHEN,	〃	Leeuwarden	1868.
Dr. L. COHEN STUART,	〃	Delft	1867.
M. COHEN STUART,	〃	Alkmaar	1868.
W. A. COOLEN,	〃	's Hertogenb.	1872.
J. E. CORNELISSEN,	〃	Utrecht	1870.
Dr. S. S[R] CORONEL,	〃	Leeuwarden	1863.
Mr. C. A. CROMMELIN,	〃	Amsterdam	1865.
Mr. A. E. CROOCKEWIT,	〃	Noordwijk	1867.
J. VAN DAM THZN.,	〃	Woerden	1865.
ALEX DANIËLS,	〃	Amsterdam	1873.
J. J. P. DAY,	〃	Tilburg	1871.
Mr. A. VAN DELDEN,	〃	's Gravenhage	1873.
J. VAN DEVENTER H.AZN.,	〃	Zwolle	1858.
S. VAN DEVENTER	〃	Passaroean	1867.
Mr. P. J. G. VAN DIGGELEN,	〃	Zwolle	1869.
Mr. C. DIEMONT,	〃	Gorinchem	1865.
J. DIRKS,	〃	Amsterdam	1870.
P. J. DIRKSEN,	〃	Middelburg	1859.
Dr. G. F. VAN DOMMELEN,	〃	's Gravenhage	1866.
Dr. N. B. DONKERSLOOT,	〃	Dordrecht	1866.
H. DOYER JZN.,	〃	Woerden	1867.
L. DROOGLEVER FORTUIJN,	〃	Rotterdam	1871.
A. DUPARC,	〃	Leeuwarden	1865.
Mr. A. J. DUIJMAER VAN TWIST,	〃	Diepenveen	1863.
Mr. A. VAN ECK,	〃	Hoorn	1870.
Dr. L. J. EGELING,	〃	's Gravenhage	1860.
JOSUA VAN EIK,	〃	Amsterdam	1869.
Mr. JOSUA VAN EIK JZN.,	〃	〃	1866.
Dr. C. W. EIKENDAL,	〃	's Gravenhage	1868.
J. T. S. ESSER,	〃	Venray	1870.

		BENOEMD
Dr. J. C. G. EVERS,	te Leiden	1866.
R. EVERWIJN,	〃 Nijmegen	1863.
Mr. E. J. EVERWIJN LANGE,	〃 Amsterdam	1863.
Mr. A. P. TH. EYSSELL,	〃 's Gravenhage	1866.
Mr. A. J. W. FARNCOMBE SANDERS,	〃 Breda	1868.
C. J. FEITH,	〃 's Gravenhage	1861.
Mr. H. FERF.	〃 Bergum	1868.
Mr. C. FOCK,	〃 's Gravenhage	1862.
Dr. A. A. FOKKER,	〃 Middelburg	1866.
Mr. G. A. FOKKER,	〃 〃	1851.
Mr. J. FORTUYN DROOGLEVER,	〃 Gouda	1870.
J. D. FRANSEN VAN DE PUTTE,	〃 's Gravenhage	1869.
Mr. J. FRESEMANN VIËTOR,	〃 Winschoten	1865.
Mr. J. A. FRUIN,	〃 Utrecht	1863.
Mr. J. H. GEERTSEMA,	〃 's Gravenhage	1873.
Mr. J. J. VAN GEUNS,	〃 〃	1869.
Mr. S. J. VAN GEUNS,	〃 Utrecht	1871.
Mr. JAC. VAN GIGCH,	〃 's Gravenhage	1868.
A. GILDEMEESTER,	〃 Amsterdam	1862.
Mr. J. G. GLEICHMAN,	〃 〃	1863.
Mr. M. H. GODEFROI,	〃 's Gravenhage	1867.
Dr M. J. GODEFROI,	〃 's Hertogenb.	1866.
Mr. H. GOEMAN BORGESIUS,	〃 's Gravenhage	1873.
Jhr. Mr. H. M. A. VAN DER GOES,	〃 Utrecht	1865.
Mr. W. Bn. VAN GOLTSTEIN,	〃 's Gravenhage	1868.
Mr. G. T. N. GORI,	〃 Cheribon	1869.
Dr. M. W. C. GORI,	〃 Amsterdam	1869.
W. J. VAN GORKOM,	〃 Groningen	1872.
J. GOSSCHALK,	〃 Amsterdam	1869.
Mr. J. E. GOUDSMIT,	〃 Leiden	1863.
Mr. A. GREEBE,	〃 Zaandam	1870.
Jhr. Mr. J. DE GREZ,	〃 's Hertogenb.	1867.
Dr. W. M. GUNNING,	〃 Amsterdam	1866.
Mr. H. TER HAAR,	〃 Deventer	1865.
Mr. M. C. VAN HALL,	〃 Amsterdam	1871.
Mr. G. A. VAN HAMEL,	〃 Heerenveen	1869.
Mr. B. P. Bn. VAN HARINXMA THOE SLOOTEN,	〃 Beetsterzwaag	1868.
Mr. L. DE HARTOG,	〃 Utrecht	1869.
Mr. H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN,	〃 Delft	1866.
P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK,	〃 Rotterdam	1867.
C. J. VAN HEEL DZ.,	〃 's Gravenhage	1866.
Mr. J. HEEMSKERK, AZ.,	〃 's Gravenhage	1857

		BENOEMD.
G. N. HEEREMAN,	te Neede	1863.
Jhr. Mr. H. J. VAN DER HEIM,	〃 's Gravenhage	1856.
. G. HEINEKEN, JR.,	〃 Amsterdam	1871.
. HELDRING,	〃 〃	1868.
Dr. J. F. VAN HENGEL,	〃 Hilversum	1866.
Mr. G. F. H. HENNY,	〃 's Gravenhage	1873.
. GILLE HERINGA,	〃 Utrecht	1863.
Mr. C. VAN HEUKELOM,	〃 's Gravenhage	1866.
. VAN HEUKELOM, JR.,	〃 Leiden	1863.
Mr. W. VAN HEUKELOM,	〃 Amsterdam	1863.
Mr. T. VAN HETTINGA TROMP,	〃 Leeuwarden	1865.
Dr. C. E. HEYNSIUS,	〃 Amsterdam	1866.
Mr. S. J. HINGST,	〃 〃	1871.
. C. R. HOETINK,	〃 Harlingen.	1873.
Mr. F. H. G. VAN DER HOEVEN,	〃 Hoorn	1872.
. P. HOFSTEDE,	〃 's Gravenhage	1863.
Mr. H. Graaf VAN HOGENDORP,	〃 〃	1871.
Mr. J. G. N. DE HOOP SCHEFFER,	〃 Amsterdam	1873.
Mr. S. VAN HOUTEN,	〃 's Gravenhage	1863.
Mr. U. H. HUBER,	〃 Leeuwarden	1868.
Dr. H. F. R. HUBRECHT,	〃 Amsterdam	1867.
Mr. P. F. HUBRECHT,	〃 's Gravenhage	1858.
. H. HUBRECHT,	〃 Utrecht	1871.
. HUET,	〃 Delft	1871.
Mr. J. B. Bn. VAN HUGENPOTH TOT DEN BERENCLAAUW,	〃 's Hertogenb.	1863.
Mr. B. HULSHOFF GZ.,	〃 Tiel	1871.
Jhr. Mr. J. F. VAN HUMALDA VAN EYSINGA.	〃 Leeuwarden	1869.
Mr. A. W. JACOBSON,	〃 's Gravenhage	1869.
Mr. W. JAGER GERLINGS,	〃 Zaandam	1872.
Mr. A. E. J. JOLLES,	〃 Gorinchem	1867.
Mr. J. A. JOLLES.	〃 's Gravenhage	1868.
Mr. M. W. JOLLES,	〃 Amsterdam	1871.
Jhr. Mr. J. J. F. DE JONG VAN BEEK EN DONK,	〃 Zwolle	1863.
L. DE JONGHE VAN ARKEL,	〃 's Gravenhage	1867.
C. JOOSTEN.	〃 Amsterdam	1873.
Mr. M. G. L. JORISSEN,	〃 Veendam	1869.
. H. T. KARSTEN,	〃 Rotterdam	1871.
Dr. H. KEER,	〃 Zurich	1863.
B. M. H. W. KELLENAARS,	〃 Meerlo	1866.
VAN KEMPEN,	〃 Amsterdam	1871.

		BENOEMD.
Jhr. Mr. E. W. A. KERENS DE WOLFRATH, ...	te Maastricht	1866.
Mr. L. W. C. KEUCHENIUS	″ Batavia	1867.
Mr. F. DER KINDEREN, ...	″ Haarlem	1873.
Mr. T. H. DER KINDEREN JZN., ...	″ Batavia	1863.
W. J. KNOOP,........................	″ 's Gravenhage	1866.
Mr. H. J. KOENEN,....................	″ Amsterdam	1868.
Mr. F. W. C. KOKER,....................	″ Wageningen	1871.
J. P. KOSTER, ...	″ Groningen	1868.
Dr. T. T. KROON,......................	″ Arnhem	1872.
Dr. F. W. C. KRECKE,....................	″ Utrecht	1866.
G. H. KUIPER,........................	″ Amsterdam	1871.
J. KUIJPER HZN.,......................	″ 's Gravenhage	1867.
Jhr. Mr. S. LAMAN TRIP, ...	″ Hoorn	1869.
Mr. A. P. DE LANGE,....................	″ Alkmaar	1869.
A. J. VAN LANSCHOT, ...	″ 's Hertogenb.	1867.
Mr. F. A. J. VAN LANSCHOT,.............	″ ″	1859.
Mr. W. W. VAN LENNEP,.................	″ Amsterdam	1869.
Mr. L. ED. LENTING, ...	″ Zutphen	1861.
Mr. E. VAN LIER,......................	″ Amsterdam	1869.
Mr. L. VAN LIER, ...	″ Utrecht	1873.
Dr. M. VAN LIER,......................	″ Groningen	1867.
Mr. H. Graaf VAN LIMBURG STIRUM, ...	″ Noordwijker-hout......	1873.
Dr. M. P. LINDO,......................	″ 's Gravenhage	1869.
Mr. P. A. VAN DER LITH,................	″ Leiden.	1873.
S. LOCKERT DE BRUIJN.................	″ Brouwershaven	1869.
Mr. M. C. L. LOTSY,....................	″ Amsterdam	1870.
Dr. D. LUBACH, ...	″ Kampen	1866.
C. A. LUDEWIG, ...	″ Maastricht	1873.
Mr. A. M. MAAS GEESTERANUS, ...	″ 's Gravenhage	1865.
Mr. A. E. B^{n}. MACKAY, ...	″ Zutphen	1870.
Mr. D. J. B^{n}. MACKAY, ...	″ Ophemert	1863.
E. C. MACKAY,..........................	″ Amsterdam	1870.
Dr. J. C. DE MAN, ...	″ Middelburg	1856.
Mr. E. DU MARCHIE VAN VOORTHUYSEN....	″ 's Gravenhage	1854.
J. B. MAXWILS, ...	″ ″	1873.
Mr. J. J. VAN MEERBEKE,................	″ ″	1860.
Mr. G. MEES AZ.,......................	″ Rotterdam	1867.
Mr. M. MEES,..........................	″ ″	1866.
Mr. W. C. MEES,.......................	″ Amsterdam	1850.
Jhr. Mr. P. M. T. VAN MEEUWEN, ...	″ 's Hertogenb.	1866.
Mr. C. R. MERKUS,.....................	″ Utrecht	1866.

			BENOEMD.
Dr. A. MEURSINGE,	te	Leeuwarden	1871.
R. N. L. MIRANDOLLE,	〃	Rotterdam	1863.
Mr. A. E. J. MODDERMAN,	〃	Leiden	1863.
Mr. H. E. MOLTZER,	〃	Groningen	1863.
Mr. D. J. MOM VISCH,	〃	Arnhem	1868.
FRED. MULLER,	〃	Amsterdam	1873.
LODEWIJK MULDER,	〃	Utrecht	1862.
HEND. MULLER,	〃	Rotterdam	1857.
Mr. A. VAN NAAMEN VAN EEMNES.	〃	Zwolle	1869.
F. NAGTGLAS,	〃	Middelburg	1866.
Mr. G. A. NAHUIJS,	〃	Zutphen	1871.
M. T. C. T. N. NAHUIJS,	〃	Heidelberg	1860.
Mr. F. S. VAN NIEROP,	〃	Amsterdam	1871.
N. H. NIERSTRASZ,	〃	's Hertogenb.	1871.
Mr. J. DOMELA NIEUWENHUIS,	〃	Amsterdam	1871.
J. NUHOUT VAN DER VEEN,	〃	Alkmaar	1867.
J. M. OBREEN.	〃	's Gravenhage	1859.
Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA,	〃	Assen	1865.
Mr. P. A. VAN OOSTERWIJK BRUYN,	〃	Amsterdam	1868.
W. VAN OORDT,	〃	's Gravenhage	1868.
Mr. JACQUES OPPENHEIM,	〃	Groningen	1873.
A. VAN OTTERLOO,	〃	Amsterdam	1869.
Jhr. Mr. J. E. VAN PANHUYS,	〃	Leeuwarden	1868.
Mr. A. M. PAREAU,	〃	Amsterdam	1863.
Mr. B. H. PEKELHARING,	〃	Zutphen	1863.
Dr. J. PENN,	〃	Watergraafsm[r]	1866.
Mr. R. G. PHILIPSON,	〃	Zwolle	1871.
H. PIERSON,	〃	's Hertogenb.	1866.
N. G. PIERSON,	〃	Amsterdam	1862.
M. HENRIQUEZ PIMENTEL,	〃	's Gravenhage	1866.
Mr. C. J. PIEPERS,	〃	〃	1869.
A. PLATE FJZN.,	〃	Rotterdam	1872.
Jhr. J. W PLOOS VAN AMSTEL,	〃	Melbourne	1872.
Mr. A. POLAK,	〃	Amsterdam	1873.
Dr. C. P. POUS KOOLHAAS,	〃	's Gravenhage	1866.
W. H. PYLS,	〃	Maastricht	1866.
Mr. M. J. PIJNAPPEL,	〃	Amsterdam	1863.
Mr. H. P. G. QUACK,	〃	Utrecht	1862.
Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD,	〃	's Gravenhage	1857.
Mr. E. E. VAN RAALTE,	〃	Rotterdam	1867.
Mr. I. J. RAHUSEN,	〃	Amsterdam	1857.
Mr. S. M. S. DE RANITZ,	〃	Zutphen	1863.

			BENOEMD.
Mr. G. W. Graaf VAN RECHTEREN VAN APPELTERN,	te	Renkum	1871.
Mr. J. H. VAN REENEN,	〃	's Gravenhage	1873.
Dr. C. G. VAN REEKEN,	〃	Haarlem	1872.
Mr. J. C. REEPMAKER,	〃	Rotterdam	1856.
O. VAN REES,	〃	Batavia	1873.
A. S. VAN REESEMA,	〃	Rotterdam	1873.
Mr. W. A. REIGER,	〃	Groningen	1865.
Mr. T. G. REITSMA,	〃	〃	1871.
Mr. W. F. ROCHUSSEN,	〃	Brussel	1866.
Mr. J. ROESSINGH,	〃	Assen	1859.
J. A. ROESSINGH VAN ITTERSON,	〃	Luik	1870.
Mr. T. M. ROEST VAN LIMBURG,	〃	Rome	1866.
Mr. J. ROMBACH,	〃	Rotterdam	1873.
Mr. G. ROYAARDS,	〃	's Gravenhage	1871.
Mr. C. RUEB,	〃	〃	1873.
Mr. D. DE RUITER ZYLKER,	〃	Winschoten	1868.
Jhr. Mr. G. L. M. H. RUYS VAN BEERENBROEK,	〃	Roermond	1868.
Mr. F. P. J. DE SAIN,	〃	Maastricht	1871.
G. SALOMONSON,	〃	Almelo	1867.
A. P. T. SASSEN,	〃	Breda	1870.
Mr. W. P. SAUTIJN KLUIT,	〃	Amsterdam	1865.
Mr. W. H. SAVORNIN LOHMAN,	〃	Groningen	1868.
Dr. L. SCHELTEMA BEDUIN,	〃	Amsterdam	1871.
D. W. SCHIFF,	〃	Batavia	1865.
J. SCHILTHUIS UGZN,	〃	Groningen	1873.
H. J. SCHIMMEL,	〃	Amsterdam	1867.
A. Bⁿ. SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE,	〃	Arnhem	1873.
Jhr. Mr. J. W. M. SCHORER,	〃	Middelburg	1868.
U. Bⁿ. THOE SCHWARTZENBERG EN HOHENLANDSBERG	〃	Utrecht	1872.
Mr. F. N. SICKENGA,	〃	Dordrecht	1864.
Mr. C. J. SICKESZ,	〃	Laren bij Logchem	1866.
Mr. J. A. SILLEM,	〃	Amsterdam	1864.
J. E. N. Bⁿ. SIRTEMA VAN GROVESTINS,	〃	's Gravenhage	1866.
Mr. W. DE SITTER,	〃	Groningen	1858.
Jhr. Mr. W. SIX,	〃	's Gravenhage	1856.
Mr. B. W. A. E. Bⁿ. SLOET TOT OLDHUIS,	〃	Zwolle	1856.
Mr. L. A. J. W. Bⁿ. SLOET VAN DEN BEELE,	〃	Arnhem	1851.
Mr. L. E. A. Bⁿ. SLOET TOT OLDHUIS,	〃	Haarlem	1871.
Mr. H. J. SMIDT,	〃	Assen	1860.
Mr. F. W. SMIT,	〃	Zaandam	1872.

			BENOEMD.
J. P. SPRENGER VAN EYK,	te	Enschedé	1871.
Mr. J. W. TH. SWATERS VAN SCHAUMBURG,	〃	Middelburg	1869.
Dr. H. SNELLEN,	〃	Utrecht	1866.
Dr. C. J. SNIJDERS,	〃	's Gravesande	1867.
J. A. SNIJDERS,	〃	Zutphen	1870.
Mr. E. STAR BUSMAN,	〃	Groningen	1868.
Mr. O. W. STAR NUMAN,	〃	's Gravenhage	1871.
W. C. A. STARING,	〃	〃	1873.
Dr. W. C. H. STARING,	〃	bij Zutphen	1856.
Dr. D. J. STEIJN PARVÉ,	〃	's Gravenhage	1863.
T. J. STIELTJES,	〃	Rotterdam	1865.
Mr. A. J. B. STOFFELS,	〃	Roermond	1868.
Dr. B. J. STOKVIS,	〃	Amsterdam	1866.
Mr. G. N. DE STOPPELAAR,	〃	Middelburg	1872.
A. P. VAN STOLK,	〃	Rotterdam	1866.
C. T. STORK,	〃	Oldenzaal	1866.
J. B. STORY VAN BLOKLAND,	〃	Utrecht	1870.
Jhr. Mr. E. J. B. C. DE STUERS,	〃	Maastricht	1867.
Dr. SWAVING,	〃	Soerabaja	1867.
Jhr. Mr. J. H. F. K. VAN SWINDEREN,	〃	Balk	1869.
Jhr. Mr. P. J. VAN SWINDEREN,	〃	Groningen	1873.
Mr. J. P. R. TAK,	〃	's Gravenhage	1864.
Mr. J. J. TAVENRAAT,	〃	〃	1873.
Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS	〃	Amsterdam	1868.
J. M. TELDERS,	〃	Breda	1872.
Mr. B. D. H. TELLEGEN,	〃	Groningen	1854.
P. H. TESTAS,	〃	Amsterdam	1871.
Jhr. G. F. VAN TETS,	〃	Vogelenzang	1871.
Jhr. Mr. H. B. VAN TETS,	〃	Zutphen	1872.
Mr. N. J. DEN TEX,	〃	Amsterdam	1864.
J. P. L. THIEL,	〃	Maastricht	1859.
Mr. G. VAN TIENHOVEN,	〃	Amsterdam	1871.
A. J. H. VAN DER TOORN,	〃	's Gravenhage	1863.
J. VAN DER TOORN,	〃	Gorinchem	1864.
Mr. W. M. B^{n}. DU TOUR VAN BELLINCHAVE,	〃	's Gravenhage	1864.
Mr. A. UYTTENHOVEN,	〃	〃	1863.
Mr. J. J. UYTWERFF STERLING,	〃	Utrecht	1871.
Dr. H. DE VEER,	〃	Amsterdam	1871.
Jhr. Mr. P. A. VAN DEN VELDE,	〃	's Gravenhage	1867.
T. VENEMA AZ.,	〃	Sappemeer	1869.
Mr. S. A. VENING MEINESZ,	〃	Amsterdam	1863.
Mr. W. A. P. VERKERK PISTORIUS,	〃	's Gravenhage	1865.

			BENOEMD.
Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT,	te	Amsterdam	1864.
Mr. H. C. VERNIERS VAN DER LOEFF,	〃	Rotterdam	1862.
B. F. Bn. VAN VERSCHUER,	〃	Arnhem	1861.
Mr. W. A. Bn. VAN VERSCHUER,	〃	's Gravenhage	1864.
W. F. K. Bn. VAN VERSCHUER,	〃	Lienden	1867.
Dr. P. J. VETH,	〃	Leiden	1864.
W. A. VIRULIJ VERBRUGGE,	〃	Rotterdam	1869.
A. VOLKMAARS,	〃	Amsterdam	1871.
Mr. C. J. VAN VLADERACKEN,	〃	Haarlem	1858.
Mr. G. DE VRIES AZ.,	〃	's Gravenhage	1867.
Mr. J. C. DE VRIES,	〃	Amsterdam	1866.
Dr. A. VROLIK,	〃	's Gravenhage	1871.
E. DE WAAL,	〃	〃	1865.
J. VAN DEN WALL BAKE,	〃	Utrecht	1868.
R. W. J. C. VAN DEN WALL BAKE,	〃	Amsterdam	1873.
Dr. Jhr. D. H. WAUBERT DE PUISEAU,	〃	Leeuwarden	1868.
Mr. P. C. A. M. VAN WEEL,	〃	Dirksland	1867.
Mr. D. VAN WEEL VAN SOMMELSDIJK,	〃	Rotterdam	1866.
J. J. WEEVERINGH,	〃	Haarlem	1871.
Mr. W. J. Bn. VAN WELDEREN RENGERS,	〃	Leeuwarden	1863.
Mr. D. WICHERLINK,	〃	Steenwijk	1869.
C. F. W. WIGGERS VAN KERCHEM,	〃	Leiden	1865.
Mr. C. M. J. WILLEUMIER,	〃	Amsterdam	1871.
Mr. W. WINTGENS,	〃	's Gravenhage	1870.
Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS,	〃	's Gravenhage	1860.
Mr. M. J. DE WITT HAMER,	〃	Goes	1866.
Mr. L. WOLTERBEEK,	〃	Amsterdam	1871.
Mr. W. P. WOLTERBEEK,	〃	Santpoort	1859.
Jhr. Mr. H. VAN DER WIJCK	〃	's Gravenhage	1867.
Mr. W. F. D. IJSSEL DE SCHEPPER,	〃	Batavia	1859.
Dr. J. ZEEMAN,	〃	Amsterdam	1856.
JOH. C. ZIMMERMAN,	〃	〃	1866.

E. S. WITKAMP, te Amsterdam, *Amanuensis*.

VOORBERICHT.

Geen lid van de Vereeniging voor de Statistiek *kan meer dan de Voorzitter overtuigd zijn van de wenschelijkheid dat het Jaarboekje vroeg in het jaar in het licht verschijnt. Het is mij daarom een zeer groote teleurstelling dit Voorbericht te moeten dagteekenen in de laatste maand van het jaar. De schuld ligt buiten mij. Het geacht medelid, die de bewerking van het* Algemeen Overzicht *op zich genomen had, is door omstandigheden, van zijnen wil onafhankelijk, in de eerste maanden van het jaar daarin verhinderd geweest, en toen de redactie later de hoop moest opgeven het van zijne hand te ontvangen, heeft zij zelve handen aan het werk geslagen, niettegenstaande zij reeds door het samenstellen van het vijf-en-twintig jarig register met meerdere werkzaamheden dan gewoonlijk belast was. Aan onzen amanuensis* E. S. WITKAMP *komt de dank voor die meerdere werkzaamheden toe.*

Behalve het lid, dat verhinderd is het algemeen verslag op den gestelden tijd in te zenden, hebben wij ook van andere leden zeer laat hunne bijdragen ontvangen, zoodat om die bijdragen te kunnen plaatsen en met het drukken van andere stukken niet te lang te wachten, de orde niet is in acht genomen kunnen worden, dat echter door het register zooveel mogelijk is verholpen.

Noode missen wij in dezen jaargang de statistiek van den handel en scheepvaart: onder het afdrukken van dit blad verschijnt het eerste gedeelte van de officieele statistiek over 1872, *die de Heer* Dr. H. F. R. HUBRECHT *bij zijne bewerking van het overzicht van den handel en scheepvaart gewenscht had te raadplegen*, *gelijk hij ten vorigen jare ook gebruik had gemaakt van de statistiek over* 1871. *Reeds meermalen is gewezen*

op de late uitgaaf van de meeste der officieele verslagen. Nog altijd ontbreekt de uitkomst der volkstelling van 1 *December* 1869, *over* 1871 *wordt nog gemist de Gerechtelijke statistiek, over* 1872 *die van het Gevangeniswezen en onderscheidene andere, zooals blijkt uit de in dezen jaagang*, bl. xx, *medegedeelde opgave van de laatst verschenen regeeringsverslagen. De statistiek mist daardoor het actueele, dat zij bezitten moet.*

Ik hoop zeer dat bij de nieuwe serie, die thans volgen zal, maatregelen zullen kunnen worden getroffen, waardoor aan het rechtmatig verlangen van eene vervroegde uitgave van het Jaarboekje zal worden tegemoet gekomen.

Al ware ik, als Voorzitter niet verplicht geweest daartoe met al mijn vermogen mede te werken, zoo zou ik er mij toe gedrongen gevoelen, door de wijze waarop mij bij het vaststellen van de uitgave van den 25*sten jaargang eene hulde is toegebracht, waardoor ik èn in het Jaarboekje èn in de* Vereeniging voor de Statistiek *het meeste belang stel, en waardoor ik zeer gaarne zal medewerken, dat al die maatregelen worden genomen, die den bloei der* Vereeniging *kunnen bevorderen.*

De Voorzitter van de Vereeniging
voor de Statistiek,

J. DE BOSCH KEMPER.

AMSTERDAM,
2 December 1873.

INHOUD.

AFDEELING III.

ONDERSCHEIDENE MEDEDEELINGEN, VERGELIJKINGEN, MENGELWERK, ENZ.

O P G A V E

VAN DE

LAATST VERSCHENEN JAARLIJKSCHE REGEERINGS-VERSLAGEN

TOT ULTIMO NOVEMBER 1873.

(*die met * geteekend zijn afzonderlijk verkrijgbaar gesteld.*)

Akademie van beeldende kunsten. Verslag over 1872. Ingediend aan de Staten-gener. 18 Maart 1873.

Akademie van wetenschappen. Verslag over 1872. *Staatsc.* 25 en 26 Mei 1873.

Archief. (Rijks) Verslag over 1872 *Staatsc.* 10 April 1873.

Armwezen. Verslag over 1871. Ingediend aan de Staten-gener. 19 Sept. 1873.

Bevolking. Totaal-opgave volgens de telling 1 Dec. 1869. *Staatsc.* 10 Juli 1872.

*Sterfte naar de oorzaken van den dood in 1870.

*Loop der bevolking in 1871.

Briefposterij. Verslag over 1872. Ingediend 26 Mei 1873.

Domein. Verslag van den administrateur van het kroondomein en van den toestand van dat domein over 1872. Ingediend aan de Staten-gener. Sept. 1873.

Geldmiddelen. (Rijks-) *Redevoering van den minister van financiën bij de indiening der staatsbegrooting 1874 en de daarbij behoorende staten. Inged. aan de Staten-gener. 18 Sept. 1873.

Staatsrekening over 1868. Inged. 19 Sept. 1872.

Verslag der Algem. Rekenkamer over 1871. Inged. 26 April 1873.

**Geneeskundig staatstoezicht.* Verslag van de bevindingen en handelingen over 1872.

**Gerechtelijke statistiek* over 1870.

**Gevangeniswezen.* Verslag over 1871.

**Handel en scheepvaart.* *Verslag over 1872, 1e ged.

*Staten van in-, uit- en doorvoer in 1873 tot en met Sept.

Vergelijkende staat over den toestand der koopvaardijvloot op 31 Dec. 1871 en 31 Dec. 1872. *Staatsc.* 11 Maart 1873.

Staat van in- en uitgeklaarde zeeschepen gedurende 1831 tot en met 1872. *Staatsc.* 11 Maart 1873.

Vergelijkende opgaven der schepen, waarvoor in de eerste 6 maanden van 1872 en 1873 voor de eerste maal zeebrieven zijn uitgereikt. *Staatsc.* 10 Juli 1873.

Herbarium. Verslag van den staat daarvan over 1872. *Staatsc.* 13 Febr. 1873.

Kadaster. Belastbare opbrengst der gebouwde en ongebouwde eigendommen 1871—72. *Staatsc.* 11 Januari 1873.
**Krankzinnigengestichten.* Verslag over 1868.
**Landbouw.* Verslag over 1871.
Landverhuizing. Statistiek over 1872. *Staatsc.* 24 April 1873.
Meteorologisch instituut. Verslag betreffende de werkzaamheden over 1872/3. *Staatsc.* 13 Juli 1873.
Militie. (Nationale) Verslag van den afloop der lichting over 1872. *Staatsc.* 4 April 1873.
Museum van oudheden (Rijks-) en van ethnographie te Leiden in 1872. *Staatsc.* 2 Mei 1873.
Muntwezen. Verslag van de werkzaamheden over 1871. Ingediend aan de Staten-gener. 19 Sept. 1872.
Muziekschool. (Kon.) Verslag over 1872. *Staatsc.* 4 en 5 Mei 1873.
Onderwijs. Verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1871/2. Ingediend 19 Sept. 1873.
Verslag van den staat der rijksinstelling van onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde te Leiden over 1871—72. *Staatsc.* 13 Nov. 1872.
**Openbare werken.* Verslag over 1872.
Overzeesche bezittingen. Verslag omtrent het beheer en den staat daarvan van 1873. Ingediend 19 Sept. 1873.
Overzicht van den handel en scheepvaart op Java en Madura in 1872. *Staatsc.* 22 Aug. 1873.
Verslag van den Raad van beheer der Ned.-Indische spoorwegen over 1872. *Staatsc.* 21 Juli 1873.
Penningkabinet. (Kon.) Verslag over de aanwinsten in 1872. *Staatsc.* 10 Aug. 1873.
Rijnvaart. Statistiek over 1872. *Staatsc.* 21 Juni 1873.
Schutterij. Algemeene numerieke staat van de sterkte van den eersten ban der dienstdoende schutterijen op 1 Jan. 1873. *Staatsc.* 14 Juni 1873.
Spoorwegen. (Staats-) Verslag omtrent den aanleg 1 Jan.—30 Juni 1872. *Staatsc.* 20 Aug. 1873.
Verslag van den Raad van toezicht over de spoorwegdiensten over 1872. *Staatsc.* 20 en 21 April 1873.
Spoorwegfonds. Rekening over 1872. Inged. 20 Juni 1873.
Telegrafie. *Verslag over 1872.
Verkeer en opbrengst van den Rijkstelegraaf over 1872. *Staatsc.* 29 Jan. 1873.
Tienden. Staat van afkoop van tienden, waarvan de acten zijn overgeschreven in de openbare registers gedurende 1872. *Staatsc.* 11 Juli 1873.
**Veeartsijkundig staatstoezicht.* Verslag over 1872.
Wees- en momboirkamers. Verslag over 1872. Inged. aan de Staten-gener. 2 April 1873.
Zeevisscherijen. Verslag over 1872.

HET NEDERLANDSCHE MINISTERIE

onderging sedert de vorige opgave geene verandering dan dat de Heer M. D. Graaf VAN LIMBURG STIRUM bij Koninkl. Besluit van 14 Sept. 1873 eervol ontslagen werd als Minister van Oorlog en tijdelijk vervangen door den Minister van Marine L. G. BROCX. Bij Kon. Besluit van 4 Oct. 1873 werd tot Minister van Oorlog benoemd de Generaal-majoor A. W. P. WEITZEL.

Het Ministerie is thans (30 Nov. 1873) aldus samengesteld:

	BENOEMD.
Buitenl. Zaken: Mr. J. L. H. A. Bn. GERICKE VAN HERWIJNNEN	3 Jan. 1871.
Justitie: Mr. G. DE VRIES AZ	6 Juli 1872.
Binnenl. Zaken: Mr. J. H. GEERTSEMA CZ	〃 〃
Marine: L. G. BROCX	3 Juni 1868.
Financiën: Mr. A. VAN DELDEN	6 Juli 1872.
Oorlog: A. W. P. WEITZEL	4 Oct. 1873.
Koloniën: J. D. FRANSEN VAN DE PUTTE	6 Juli 1872.

In de hierna volgende bladzijden wordt medegedeeld een overzicht van de gelijktijdige leden van het Nederlandsch Ministerie sedert 25 Maart 1848 tot 30 Nov. 1873.

JAREN.	BUITENL. ZAKEN.	JUSTITIE.	BINNENL. ZAKEN.	HERV.EEREDIENS
1848 25 Mrt.	Schimmelpenninck *tijd.*	Donker Curtius *tijd.*	Luzac *tijd.*	Luzac *tijd.*
Mei. / Juni.	Bentinck *tijd.* 17 Mei.	Donker Curtius.	de Kempenaer *tijd.* 13 Mei.	v. Heemstra *tijd.* 30 Juni.
21 Nov.	Lightenvelt	Donker Curtius. Wichers 31 Mei 1849.	de Kempenaer.	van Heemstra.
1849 1 Nov.	van Sonsbeeck.	van Rosenthal.	Thorbecke.	van Rosenthal *a.-*
	J.P.P.v.Zuyl.v.Nyv. 16 Oct. 1852.	Strens 10 Juli 1852.		van Bosse *a.-i.* 10 Juli 1852.
1853 19 Apr.	van Hall.	Donker Curtius.	van Reenen.	van Doorn *a.-i.*
				van Rappard 12 Jan. 1854.
1856 23 Juni.	Gevers v. Endeg.	van der Brugghen.	Simons.	van Rappard.
			van Rappard 11 Dec. 1856.	Wiardi Beckman 18 Jan. 1857.
1858 12 Mrt.	van Goltstein.	Boot.	van Tets.	Boot *a. i.*
				Bosscha 3 April 1859.
1860 22 Feb.	van Hall *a.-i.*	Godefroi.	van Heemstra.	Bosscha
	J.P.J.A. v. Zuyl. v. N. 8 Maart 1860. v. d. Goes v. D. 14 Jan. 1861.			
1861 12 Mrt.	J. P. P. v. Zuyl. v. N. Strens *a.i-* 10 Nov. 1861.	Godefroi.	van Heemstra.	Jolles.

R.C. EEREDIENST.	MARINE.	FINANCIËN.	OORLOG.	KOLONIËN.
Lightenvelt *tijd.*	Rijk.	Schimmelpenninck *tijd.*	Nepveu *tijd.*	Rijk *tijd.*
Lightenvelt.	Rijk.	Ossewaerde *wnm.* 13 Mei. van Bosse *tijd.* 3 Juni.	Voet *tijd.* 16 Mei.	Rijk.
Mutsaers.	Rijk. van den Bosch 15 Sept. 1849.	van Bosse.	Voet.	G. L. Baud. van den Bosch 18 Juni 1849.
v.Sonsbeeck *a.-i.* Strens *a.-i.* 16 Oct. 1852.	Lucas. v. Spengler *a.-i.* 11 April 1850. Enslie 19 Oct. 1851.	van Bosse.	van Spengler. Forstner van D. 10 Juli 1852.	Pahud.
Lightenvelt. Mutsaers 28 Dec. 1853.	Enslie. Forstner v. D. *a.-i.* 16 Dec. 1854. Smit v. d. Broeke 3 Febr. 1855.	van Doorn. van Hall *a.-i.* 12 Jan. 1854. Vrolik. 31 Maart 1854.	Forstner van D.	Pahud. Mijer 21 Dec. 1855.
an Romunde.	Lotsy.	Vrolik.	Forstner van D. van Meurs. 26 Dec. 1857.	Mijer.
an Romunde.	Lotsy.	van Bosse.	van Meurs. de Casembroot 5 Aug. 1859.	Rochussen.
lutsaers.	Lotsy.	van Hall Lotsy *a.-i.* 23 Febr. 1861.	de Casembroot.	Rochussen. Cornets de Groot 9 Jan. 1861.
trens.	Huyssen v. Katt.	van Tets.	de Casembroot.	Loudon.

JAREN.	BUITENL. ZAKEN.	JUSTITIE.	BINNENL. ZAKEN.	HERV. EEREDIENST
1862 31 Jan.	Stratenus. v. d. Maesen de S. 12 Maart 1862.	Olivier.	Thorbecke.	Jolles. Olivier 21 April 1862.
	Huyssen v. Katt. *a.-i.* 2 Juni 1864. Cremers 15 Maart 1864.			
1866 9 Febr.	Cremers.	Pické.	Geertsema.	Pické.
1 Juni.	van Zuylen.	Borret.	Heemskerk.	Schimmelpenninc
		Heemskerk *a.-i.* 9 Nov. 1867. Wintgens. 2 Jan. 1868.		van Lijnden 15 Jan. 1868.
1868 4 Juni.	v. Mulken *a.-i.* Roest v. Limburg. 8 Juni *tijd.* 15 Aug. *def.* v. Mulken *a.-i.* 9 Dec. 1870.	v. Lilaar.	Fock.	van Bosse.
				Bij K. B. v. 29 O als afzonde
1871 3 Jan.	Gericke.	Jolles.	Thorbecke.	
			van Bosse *a.-i.* 4 Juni 1872.	
1872 6 Jan.	Gericke.	de Vries.	Geertsema.	

R.C. EEREDIENST.	MARINE.	FINANCIËN.	OORLOG.	KOLONIËN.
Meeussen.	Huyssen v. Katt.	Bets.	Blanken.	Uhlenbeck.
v. d. Maesen de S 21 April 1862.				
				Betz *a.-i.* 3 Jan. 1863.
Huyssen v. K. *a.-i.* 2 Jan. 1864.				Fransen v. d. P. 2 Febr. 1863.
Cremers. 15 Maart 1864.				
		Olivier *a.-i.* 27 Nov. 1865.		
	Blanken 5 Feb. 1866.			
Cremers.	Blanken *a.-i.*	van Bosse.	Blanken.	Fransen v. d. P.
Borret.	Pels Rijcken.	Schimmelpenn.	van den Bosch.	Mijer.
				Trakranen 15 Sept. 1866.
				Hasselman 20 Juni 1867.
Heemskerk 9 Nov. 1867.				
Luyben 15 Jan. 1868.				
v. Lilaar.	Brocx.	van Bosse.	van Mulken.	de Waal.
1870 opgeheven administratiën.				Brocx *a.-i.* 15 Nov. 1870.
	Brocx.	Blussé.	Booms.	van Bosse.
			Engelvaart 26 Jan. 1871.	
			Brocx *a.-i.* 23 Dec. 1871.	
			Delprat 5 Febr. 1872.	
	Brocx.	van Delden.	van Stirum.	Fransen van de Putte.
			Brocx *a.-i.* 14 Sept. 1873.	
			Weitzel 4 Oct. 1873.	

DE STATEN-GENERAAL.

EERSTE KAMER.

In de Eerste Kamer hadden sedert de vorige opgave de volgende veranderingen plaats:

De Heer W. A. Baron SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, zitting hebbende wegens Gelderland, overleed 14 December 1872; in zijne plaats werd gekozen de Heer Mr. J. 'T HOOFT, die 16 Mei 1873 zitting nam.

De Heer Mr. J. MESSCHERT VAN VOLLENHOVEN, zitting hebbende wegens Noord-Holland, nam bij zijn verkiezing tot lid der Tweede Kamer bij het einde van het zittingjaar 1872—1873 zijn ontslag. In zijne plaats werd gekozen de Heer Dr. E C. BUCHNER, die zitting nam 18 November 1873.

De Heer Mr. W. H. COST JORDENS, zitting hebbende wegens Overijssel, nam in Oct. 1873, wegens vergevorderden leeftijd zijn ontslag. In zijne plaats werd gekozen de Heer Mr. G. DUMBAR, die nog geen zitting heeft genomen.

30 November 1873 was de EERSTE KAMER aldus samengesteld:

	J. v. Benoem. — J. v. Aftr.
NOORD-BRABANT.	
Jhr. L. J. B. van Sasse van Ysselt	1849—1874.
Mr. J. B. Hengst	1863—1874.
H. E. Verschoor	1864—1877.
Mr. C. J. A. van Rijckevorsel	1871—1880.
Mr. A. Vos de Wael	1871—1880.
GELDERLAND.	
H. W. Bn. van Aylva van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen	1849—1880.
Mr. C. H. Bn. van Rhemen van Rhemenshuizen	1850—1877.
Mr. J. 't Hooft	1873—1874.
Mr. C. J. R. Nobel	1862—1880.
Jhr. H. A. D. Coenen	1871—1877.

	J. v. Benoem. — J. v. Aftr.
ZUID-HOLLAND.	
T. P. Viruly	1862—1877.
Joost van Vollenhoven	1863—1874.
J. W. Hein	1865—1880.
Mr. A. J. Duijmaer van Twist	1865—1874.
Mr. E. J. A. Graaf van Bylandt (*Voorz.*)	1868—1877.
Mr. G. A. de Raadt	1871—1880.
L. Pincoffs	1872—1874.
NOORD-HOLLAND.	
Jhr. C. Hartsen	1859—1877.
Dr. E. C. Buchner	1873—1877.
Mr. H. J. Smit	1864—1874.
H. Rahusen	1866—1880.
Jhr. D. C. de Dieu Fontein Verschuir van Heilo	1866—1880.
Adr. Prins	1871—1880.

	J.v. Benoem.	J.v. Aftr.
ZEELAND.		
J. Fransen van de Putte	1859	1877.
Mr. W. C. Borsius	1871	1880.
UTRECHT.		
Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarsseveen	1858	1877
Mr. W. Bn. van Goltstein	1872	1874.
FRIESLAND.		
Jhr. G. R. G. van Swinderen	1849	1880.
Jhr. Mr. F. J. J. van Eysinga	1850	1877.
Mr. G. Schot	1865	1874.
OVERIJSSEL.		
Mr. G. Dumbar	1873	1880.
Mr. J. A. G. Bn. de Vos van Steenwijk	1853	1874.
C. T. Stork	1867	1877.
GRONINGEN.		
Mr. J. J. Cremers	1850	1877.
C. Geertsema	1864	1880.
DRENTHE.		
Mr. W. J. Tonckens	1849	1874.
LIMBURG.		
L. F. H. Beerenbroek	1849	1874.
Jhr. L. L. G. M. de Villers de Pité	1850	1880.
Jhr. Mr. F. B. H. Michiels van Kessenich	1859	1877.

Griffier: Jhr. Mr. J. A. SINGENDONCK sedert 1850. — *Commies-Griffier:* Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE sedert 1858.

TWEEDE KAMER.

In de Tweede Kamer hebben sedert medio November 1872 de volgende veranderingen plaats gehad:

Kiesdistrict Leiden. Door het overlijden van den Heer P. H. Baron TAETS VAN AMERONGEN, had eene stemming plaats. De verkiezingen voor de daardoor ontstane vacature, den 18den Maart, waarbij uitgebracht werden 1,745 geldige stemmen, leverden geene volstrekte meerderheid op; bij de herstemming, 1 April, werd verkozen Jhr. Mr. J. L. C. VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDE, die 23 April zitting nam.

Kiesdistrict 's Gravenhage. De Heer Jhr. C. A. VAN SYPESTEIN werd bij K. B. van 17 Mei benoemd tot Gouverneur der kolonie Suriname. Bij de verkiezingen op 10 Juni 1873 werd in zijne plaats gekozen Mr. R. J. Graaf SCHIMMELPENNINCK met 731 van 1,387 uitgebrachte geldige stemmen. Hij nam zitting 26 Juni 1873

Kiesdistrict Sneek. De Heer A. MOENS werd bij K. B. van 25 Febr. 1873 benoemd tot inspecteur van het lager onderwijs in de provincie Utrecht. Bij de verkiezingen op 25 Febr. 1873 werd de Heer A. MOENS herkozen met 1,450 van 2,253 uitgebrachte geldige stemmen.

De verkiezingen, 10 Juni 1873, voor de periodieke aftreding van leden, hadden de volgende uitkomsten:

HOOFD-KIESDISTRICT.	AFTREDENDE LEDEN.	GEKOZEN LEDEN.	UITGEBRACHTE GELDIGE STEMMEN.			
Zuidhorn.....	Mr. E. J. J. B. Cremers.......	herkozen................	met	307	van	423
Appingadam..	Dr. R. Westerhoff............	〃	〃	939	〃	1232
Winschoten...	Dr. W. J. A. Jonckbloet........	〃	〃	340	〃	486
Assen........	Mr. L. Oldenhuis Gratama.....	〃	〃	775	〃	1015
Leeuwarden..	Mr. S. Hingst.................	〃	〃	1049	〃	1485
Sneek........	Mr. S. Wybenga...............	〃	〃	1394	〃	2533
〃	Dr. W. H. Idzerda............	〃	〃	1419	〃	
Dockum......	Jhr. Mr. S. W. H. A. van Beyma thoe Kingma................	niet beslist.............		—	〃	1783
Zwolle........	Mr. J. A. Sandberg............	herkozen................	〃	918	〃	1800
Almelo........	Mr. G. M. van der Linden.....	niet beslist..............		—	〃	1869
Deventer.....	Mr. G. Dumbar................	Mr. W. H. Dullert......	〃	903	〃	1611
Zutphen......	Mr. L. Ed. Lenting............	herkozen................	〃	1210	〃	2345
Arnhem......	Mr. W. H. Dullert............	〃	〃	1185	〃	2250
Nijmegen.....	Mr. G. J. A. Heydenrijck......	〃	〃	1113	〃	1349
Tiel..........	Mr. C. Th. Bn. van Lynden van Sandenburg................	〃	〃	1331	〃	2043
Amersfoort....	Jhr. Mr. J. W. van Loon......	〃	〃	1149	〃	2170
Utrecht......	Mr. E. du Marchie v. Voorthuysen.	niet beslist..............		—	〃	1607
Hoorn........	Jhr. Mr. D. van Akerlaken.....	herkozen................	〃	1338	〃	1647
Haarlem......	Mr. C. J. F. Mirandolle........	〃	〃	833	〃	1319
Alkmaar......	Jhr. Mr. C. van Foreest........	〃	〃	1270	〃	2463
Amsterdam...	Mr. J. A. Jolles...............	niet besliet..............		—	〃	
〃 ...	T. J. Stieltjes.................	herkozen................	〃	1241	〃	1686
〃 ...	Mr. M. J. de Lange...........	〃	〃	860	〃	
Leiden.......	Jhr. Mr. J. L. C. van den Berch van Heemstede..............	niet beslist..............		—	〃	1641
Gouda........	Jhr. Mr. W. M. de Brauw.....	〃		—	〃	1903
Delft.........	J. L. Nierstrasz...............	〃		—	〃	1942
Rotterdam....	F. W. C. Blom................	herkozen................	〃	825	〃	1275
〃	W. A. Viruly Verbrugge........	〃	〃	820	〃	
's Gravenhage.	Jhr. C. A. van Sypesteyn.......	Mr. R. J. Graaf v. Schimmelpenninck...........	〃	731	〃	1387
Dordrecht....	J. P. Bredius..................	herkozen................	〃	887	〃	1415
Gorinchem....	Mr. J. Heemskerk Az..........	niet beslist..............		—	〃	2206
Middelburg...	Mr. D. van Eck................	herkozen................	〃	1029	〃	1763
Zierikzee....	J. J. van Kerkwijk............	〃	〃	738	〃	1000
Breda........	Mr. A. F. X. Luyben..........	〃	〃	1866	〃	2793
Tilburg.......	Jhr. Mr. J. B. A. J. M. Verheijen.	〃	〃	1263	〃	1403
Eindhoven....	Mr. J. B. Bots................	Mr. A. J. H. van Baar.....	〃	827	〃	1545
Maastricht...	Jhr. Mr. P. T. van der Maesen de Sombreff...................	Jhr. W. E. Kerens de Wylre.	〃	1130	〃	1791
Roermond....	W. H. Pijls...................	Mr. J. Lambrechts.......	〃	864	〃	1715
Boxmeer.....	Mr. J. H. L. Haffmans........	herkozen................	〃	1603	〃	1676
's Bosch......	Mr. F. J. E. van Zinnicq Bergmann.	〃	〃	1474	〃	1742

Er moest alzoo eene herstemming plaats hebben in de kiesdistricten Dockum, Almelo, Utrecht, Amsterdam, Leiden, Gouda, Delft en Gorinchem en eene nieuwe vrije stemming te Deventer, daar de Heer DULLERT, aldaar en te Arnhem gekozen, de verkiezing te Arnhem aannam. De herstemming had plaats 24 Juni, de verkiezing te Deventer 15 Juli, met den volgenden uitslag:

KIESDISTRICT.	GEKOZEN.		Stemm.		Uitgebr. geld. st.
Dockum........	Mr. B. P. Bn. van Harinxma thoe Slooten.......	met	1027	van	1748
Almelo........	H. A. Insinger..............................	〃	1064	〃	1973
Deventer.......	A. Bn. Schimmelpenninck van der Oye............	〃	1072	〃	2101
Utrecht........	Mr. J. Messchert van Vollenhoven..............	〃	932	〃	1771
Amsterdam.....	G. Fabius..................................	〃	672	〃	1319
Leiden.........	Jhr. Mr. J. L. C. van den Berch van Heemstede..	〃	978	〃	1463
Gouda.........	Jhr. Mr. W. M. de Brauw......................	〃	1035	〃	1953
Delft..........	J. L. Nierstrasz.............................	〃	1187	〃	2173
Gorinchem	Mr. J. J. Teding van Berkhout.................	〃	1325	〃	2400

De nieuw benoemde leden namen zitting bij de opening van het zittingjaar 1873—1874.

Door de benoeming van den Heer VAN REES tot Raad van Indië bij K. B. van 30 Augustus 1873, moest eene verkiezing plaats hebben in het kiesdistrict Rotterdam. Bij de verkiezing, den 30sten Sept. 1873, werd gekozen de Heer R. P. MEES R.AZN. met 756 van 1011 geldige stemmen. Hij nam zitting 4 Oct.

De TWEEDE KAMER was 30 November 1873 aldus samengesteld:

KIESDISTRICT.	LEDEN.	Jaren van Benoeming.		Jaren van Aftreding.
Groningen	Mr. S. van Houten	1869	—	1875.
Zuidhorn	Mr. E. J. J. B. Cremers	1869	—	1877.
Appingadam	Dr. R. Westerhoff	1849	—	1877.
〃	Mr. D. de Ruiter Zylker	1868	—	1875.
Winschoten	Dr. W. J. A. Jonckbloet	1864	—	1877.
Assen	Mr. L. Oldenhuis Gratama	1867	—	1877.
〃	Mr. H. J. Smidt	1871	—	1875.
Leeuwarden	Mr. S. Hingst	1866	—	1877.
〃	J. K. H. de Roo van Alderwerelt	1866	—	1875.
Sneek	A. Moens	1866	—	1875.
〃	Mr. S. Wybenga	1855	—	1877.
〃	Dr. W. H. Idzerda	1869	—	1877.
Dockum	Mr. W. A. Bergsma	1871	—	1875.
〃	Mr. B. P. Bn. van Harinxma thoe Slooten	1871	—	1877.
Steenwijk	Jhr. C. M. Storm van 's Gravesande	1847	—	1875.
Zwolle	Mr. A. van Naamen van Eemnes	1866	—	1875.
〃	Jhr. Mr. J. A. Sandberg	1869	—	1877.
Almelo	Mr. B. Brouwer	1871	—	1875.
〃	H. A. Insinger	1873	—	1877.
Deventer	Mr. P. Blussé van Oud-Alblas	1872	—	1875.
〃	A. Bn. Schimmelpenninck v. d. Oije	1873	—	1877.
Zutphen	Mr. Jb. Dam	1866	—	1875.
〃	Mr. L. Ed. Lenting	1868	—	1877.
Arnhem	Mr. W. H. Dullert (*Voorz.*)	1854	—	1877.
〃	Mr. J. P. J. A. Graaf van Zuylen van Nijevelt	1871	—	1875.
Nijmegen	Jhr. J. A. C. A. van Nispen van Sevenaer	1849	—	1875.
〃	Mr. C. J. A. Heijdenrijck	1862	—	1877.
Tiel	Mr. D. J Bn. Mackay	1871	—	1875.
〃	Mr. C. Th. Bn. van Lynden van Sandenburg	1871	—	1877.
Amersfoort	Mr. E. L. Bn. van Hardenbroek van Lockhorst	1866	—	1875.
〃	Jhr. Mr. J. W. van Loon	1869	—	1877.
Utrecht	Mr. N. P. J. Kien	1854	—	1875.
〃	Mr. J. Messchert van Vollenhoven	1873	—	1877.
Hoorn	Jhr. Mr. D. van Akerlaken	1869	—	1877.
〃	K. de Jong	1871	—	1875.
Alkmaar	Mr. J. L. de Bruyn Kops	1868	—	1875.
〃	Jhr. Mr. C. van Foreest	1870	—	1877.
Haarlem	Mr. J. Kappeijne van de Coppello	1871	—	1875.
〃	Mr. C. J. F. Mirandolle	1869	—	1877.
Haarlemmermeer	Jhr. Mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg	1869	—	1875.

KIESDISTRICT.	LEDEN.	Jaren van Benoeming.		Jaren van Aftreding.
Amsterdam	Mr. E. H. 's Jacob	1869	—	1875.
〃	Mr. G. C. J. van Reenen	1870	—	1875.
〃	T. J. Stieltjes	1869	—	1877.
〃	Mr. M. J. de Lange	1869	—	1877.
〃	Mr. M. H. Godefroi	1871	—	1875.
〃	G. Fabius	1873	—	1877.
Leiden	O. Bn. van Wassenaer Catwijck	1866	—	1875.
〃	Jhr. Mr. J. L. C. van den Berch van Heemstede	1872	—	1877.
Gouda	Jhr. Mr. W. M. de Brauw	1853	—	1877.
〃	M. A. F. H. Hoffmann	1853	—	1875.
Delft	J. L. Nierstrasz	1868	—	1877.
〃	Mr. J. van Kuijk	1868	—	1875.
Rotterdam	F. W. C. Blom	1862	—	1877.
〃	W. A. Viruly Verbrugge	1863	—	1877.
〃	R. P. Mees. R. Az	1873	—	1875.
Brielle	Dr. K. A. Rombach	1869	—	1875.
's Gravenhage	Mr. R. J. graaf Schimmelpenninck	1873	—	1877.
〃	Mr. W. Wintgens	1871	—	1875.
Dordrecht	J. P. Bredius	1871	—	1877.
〃	Jhr Mr. W. T. Gevers Deijnoot	1871	—	1875.
Gorinchem	W. C. M. Begram	1859	—	1875.
〃	Mr. J. J. Teding van Berkhout	1873	—	1877.
Middelburg	Mr. D. van Eck	1849	—	1877.
〃	Mr. J. P. R. Tak	1870	—	1875.
Goes	Mr. P. H. Saaijmans Vader	1866	—	1875.
Zierikzee	J. J. van Kerkwijk	1863	—	1877.
Breda	Mr. A. F. X. Luyben	1869	—	1877.
〃	Mr. C. van Nispen	1871	—	1875.
Tilburg	Mr. J. B. A. J. M. Verheijen	1866	—	1877.
〃	F. H. H. Borret	1868	—	1875.
Eindhoven	Mr. A. J. H. van Baar	1873	—	1877.
〃	Mr. P. J. A. Smitz	1868	—	1875.
Maastricht	Mr. W. E. Kerens de Wylre	1873	—	1877.
〃	C. A. Bn. de Bieberstein Rogalla Zawadsky	1858	—	1875.
Roermond	Mr. J. Lambrechts	1873	—	1877.
〃	J. H. Arnoldts	1871	—	1875.
Boxmeer	Mr. J. H. L. Haffmans	1866	—	1877.
〃	Mr. P. van den Heuvel	1871	—	1875.
's Bosch	Mr. F J. E. van Zinnicq Bergmann	1866	—	1877.
〃	Mr. J. M. B. J. van der Does de Willebois	1868	—	1875.

Griffier: D. VEEGENS sedert 1847. — *Commies-Griffier:* Mr. O. W. STAR NUMAN sedert Dec. 1870.

Vereeniging voor de Statistiek in Nederland.

VERGADERING ZATERDAG 20 APRIL 1872, IN HET LOKAAL EENSGEZINDHEID, TE AMSTERDAM.

Na eene voorafgaande huishoudelijke vergadering en eene korte pause, stelt de Heer J. de Bosch Kemper (voorzitter) voor, de behandeling der voorgestelde maatschappelijke vraagpunten in eene omgekeerde orde te doen plaats hebben als in het programma is vermeld, uithoofde de Heer de Jong van Beek en Donk, die het eerste punt zou inleiden, eerst later ter vergadering kan komen. De vergadering zich hiermede vereenigd hebbende, wordt aan de orde gesteld de vraag:

Over de verbetering en uitbreiding der Spaarbank.

De Heer Mr. A. van Eck, die de vraag gesteld heeft, wenscht de vergadering niet te vermoeien met cijfers, ook geen beroep te doen op auteurs of een blik op het buitenland te werpen, als hij althans daartoe niet nader door het debat wordt genoodzaakt, maar zich alleen te bepalen tot Nederland.

In ons land handelt men ten opzichte van de z. g. mindere klasse, welke leiding of steun behoeft, meer repressief dan praeventief. Dat blijkt jegens den misdadiger zoowel als jegens den onvermogende. Men heeft vaak eene opene beurs, maar ziet op tegen opoffering van tijd en moeite. De belangstelling in het spaarbankwezen, 't welk een zoo belangrijken invloed oefent op de welvaart van de maatschappij, is nog verre van algemeen, getuige de geringe deelneming van het debat in ons parlement bij de behan-

deling van het amendement van den Heer Fokker, ten opzichte van postpaarbanken, bij de discussie over het wetsontwerp tot herziening der postwet: ons anders zoo woordenrijk parlement zweeg en de Minister zeide, de kwestie nog eerst te moeten bestudeeren. Het schijnt Spr., dat de Heer Fokker sedert 1853 van meening van het wenschelijke eener Staatsspaarbank, is veranderd. Geen wonder, wie zal staatsinmenging goed keuren, als zij niet onvermijdelijk is? Spreker wenscht echter voor heden, uit vrees dat anders *alleen daarover* zou gesproken worden, de kwestie omtrent de Staatsspaarbanken in het midden te laten. Die zaak is anders niet nieuw, er schijnen reeds 50 jaren geleden plannen omtrent een Staatsbank bestaan te hebben; maar in Nederland zijn weleens meer plannen gemaakt, die men heeft laten varen, zonder de redenen te hebben bekend gemaakt of van die plannen zelfs rekenschap te hebben gegeven van zijn veranderd gevoelen. Het is Spr. hetzelfde, wie de taak van een verbeterd spaarbankwezen op zich neemt, als het maar goed geschiedt. Door de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* is eene commissie benoemd tot onderzoek naar den toestand der spaarbanken, wat toejuiching verdient; maar de lastgeving aan de commissie is te beperkt.

Het onderzoek moet zich niet alleen uitstrekken tot de spaarbanken, die van het *Nut* uitgaan, maar tot alle in Nederland bestaande. Hij is in zijn wensch daartoe indertijd ter algemeene vergadering tegengesproken, maar vermoedt dat de lastgeving nu zal worden vervuld in meer uitgebreiden zin. Aan de werking van buitenlandsche inrichtingen, niet echter aan hare statuten, hecht Spr. weinig; want men zou stellige gegevens moeten hebben omtrent het volkskarakter, de levenswijze, geregelde verdiensten, met een vergelijkend overzicht van den prijs der levensmiddelen; faalt onze kennis aan het een of ander, de verkregen uitkomsten zouden op een onjuisten grondslag rusten en geene waarde hebben. Om tot het gewenschte doel te geraken moet men handelen naar vaste beginselen en het eens zijn omtrent het doel en daarna over de middelen om het te bereiken. Eerst dan wanneer de ongenoegzaamheid onzer krachten blijkt moet de Staatsspaarbank ter sprake komen. Als de ontoereikendheid in andere middelen is gebleken zal de tegenstand tegen haar verminderen.

Een juiste kennis van den actueelen toestand der Nederlandsche spaarbanken ontbreekt. Een leidraad bezit men in het artikel van den Heer Fokker in het *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje* 1869 bl. 342 v. v., loopende over de jaren 1860—1865, toen nog in ons land in 950 van de 1131 gemeenten geene spaarbank bestond. De officieele statistiek welke loopt tot 1867 zag *nog niet* het licht. Sedert dien tijd, 1865, is het spaarbankwezen voorzeker uitgebreid, maar vele leemten en gebreken zijn evenzeker blijven bestaan, of, nu dat onderwerp meer de aandacht trekt, in het licht gesteld.

In de eerste plaats vestigt Spr. de aandacht op de gelegenheid tot storting en uitbetaling. De meeste spaarbanken bieden, slechts eenmaal 's weeks de gelegenheid aan, en gelegenheid tot storting op den dag waarop de loonen worden uitbetaald is nog eene groote uitzondering. Nog kortelings geleden was in de Hofstad slechts *eenmaal 's maands* gelegenheid tot uitbetaling.

Spr. betoogt voorts dat de soliditeit der spaarbank medebrengt eene lage rente; dit is een eerste vereischte. Alle schrijvers van vroegeren en lateren tijd zijn het daaromtrent eens. Scherenberg raadde die reeds in 1818 aan. Bij hooge rente lokt men personen, voor wie zij niet bestemd is, en worden groote sommen gestort, hetgeen zoo gevaarlijk kan worden in tijden van crisis. Enkele banken bepalen de veelvouden, waarover de rente wordt uitgekeerd, te hoog en den tijd, dien het ingebrachte in de bank moet staan om rentegevend te worden, te bezwarend. Daarmede temperen zij voor zich zelven eenigermate het nadeel der hoogere rente. Daar wordt de *minvermogende* aan den *meergegoede* opgeofferd. Banken die door eene hooge rente belangrijke sommen tot zich trekken, hebben meer van een depositobank dan van een spaarbank. Zij moeten wederkeerig hooge rente trachten te verkrijgen en zich met minder soliede geldbelegging vergenoegen. Naar Spr. oordeel zouden soliede hypotheekbanken, als de Nationale- en de Rotterdamsche hypotheekbank, hier als algemeene spaarbank kunnen optreden. Wolowski gaf dat denkbeeld reeds in 1864 aan. Spreker acht de geldbelegging in pandbrieven zeer wenschelijk: pandbrieven zijn even handelbaar als een staatsschuld, want zij dalen in tijd van crisis veel minder; ook voor zeker deel, dat men denkt niet noodig te hebben, kan

de belegging in gewone hypotheken plaats vinden, maar men zij wel bedacht op de gebreken welke ook het Ned. hypotheekstelsel aankleven, welke voortdurend zwaarder gevoeld worden.

Wat het bedrag der rente aangaat, daarin zijn wij sedert 1865 zeer zeker achteruit gegaan. De spaarbanken te Rotterdam, [1]) Utrecht en Groningen keeren 4 pCt. uit en hebben dan ook fabelachtig hooge sommen. In Schoonhoven nam men met *algemeene stemmen*, zoo veranderlijk was men daar van natuur, het besluit om de rente van 3 tot 4 pCt. te verhoogen. Ook te 's Hertogenbosch werd daaraan gedacht, maar gelukkig is het niet uitgevoerd. Middelburg, vroeger driemalen tekort geschoten in zijne verplichtingen, verhoogde de rente tot 4 pCt. *Vooral zulke* banken moesten liever eene doode schuld boeken, en als de verplichtingen jegens de tegenwoordige deelnemers dit toelieten, die oude schuld aflossen. Dit is zeer gemakkelijk te doen, mits men tot geene uitkeering overga, voor men kan geven 5pCt. of het veelvoud daarvan.

Zelfs de meest soliede banken loopen bij hooge renten en groote stortingen gevaar, om bij de eerste crisis het reservefonds te moeten aanspreken en bij de tweede van niet aan hare verplichtingen te kunnen beantwoorden. Er is Spr. ééne bank, die te Haarlem, bekend, welke eene afwisselende rente uitkeert, waaraan hij echter zijne goedkeuring niet geeft: speculatiezucht moet bij de spaarbank vermeden worden. Eene andere, te Amersfoort, deelt, wanneer zulks geschieden kan, boven de rente dividend uit. Hiertegen is Spreker minder ingenomen, als het uitvoerbaar is, wat schijnt, daar men het doet, maar hem door de afwisseling van inbrenging en terughaling, zonder geven en nemen, wat toch ook onbillijk is, onbegrijpelijk voorkomt. Meer is hij ingenomen met een subsidiestelsel, zooals te Gorinchem bestaat, mits de subsidiën uitsluitend worden verleend in het belang der mindere klasse. Zij is verre te verkiezen boven eene hooge rente, welke de bank in gevaar stelt. Toch kwam hij voor zich zelven niet tot eene bevredigende oplossing op de vraag: wat men

---

[1]) In 1834 had men daar, geleid door 't leergeld, in 1830 betaald, de rente van 4$^0/_0$ tot 3$^0/_0$ verminderd; later zijn daar weder de lessen van ondervinding in den wind geslagen.

bij een altijd stijgend reservéfonds op den duur met het geld moet doen. Het is een dwaalbegrip, dat de inbrengers *recht* zouden hebben op de geheele winst, die de bank maakt. Hun recht wordt afgebakend door het reglement; die winst is gemaakt, ja met het toevertrouwde kapitaal, maar ook door het beheer. De *hoofdzaak* moet blijven *volledige* terugbetaling der gestorte gelden; de *rente*, die alleen tot aanmoediging moet strekken, blijve *bijzaak*. Waar een waarborgfonds bestaat, zooals te Amsterdam, is de hooge opvoering van een reservefonds minder noodig. Spreker wijst hierbij op de vroegere spaarbank aldaar van het departement der *Maatschappij tot Nut van 't algemeen*, die in 1830 aan hare verplichtingen niet heeft kunnen voldoen, en de tegenwoordige soliede particuliere spaarbank. Waarom dat waarborgfonds na aflossing ooit het eigendom der burgerlijke gemeente zou moeten worden, is Spreker niet duidelijk.

De Heer Fokker kwam in het aangehaald opstel, bl. 350, tot de conclusie, dat de rente over 't algemeen verlaagd was; *nu* kan men dit, gelijk wij gezien hebben, helaas! niet meer zeggen.

In alles, ook in het spaarbankwezen, is de ijveraar zonder verstand dikwijls nadeeliger dan de tegenstander. Men wil de uitbreiding forceeren, zonder genoegzame waarborgen. Dat de winst eener bank, door corporatiën, zelfs door particulieren, opgericht, den oprichters zou toevloeien, moge, wat de particuliere spaarbanken betreft *minder wenschelijk* zijn, *volstrekt af te keuren* is het niet: de gemeente Arnhem maakt daarmede goede zaken; zij neemt slechts het excedent boven de 20 pCt. overwinst tot zich, zoodat er bij aanzienlijke opvrage geene maatregelen van gemeentewege noodig zijn om dadelijk ten volle te betalen. Met eene andere gemeentelijke inrichting, die in Maastricht, is Spreker minder bekend. Bij bijzondere personen is het gevaar grooter, vooral wanneer dezen *eigenmachtig* kunnen handelen; 't kan bij hen dan gaan als bij de *Nederlandsche hypotheekbank*: daar was 5 pCt. op zijn hoogst voor den houder van den pandbrief; 9 à 10 pCt. voor den ondernemer; de risico bij belegging in Oostenrijkers en Hongaarsche spoorwegaandeelen ook voor den eerste; de hooge rente alleen voor den actionnair. *Nu* kan men dat zeggen; voor jaren had Langrand Dumonceau den heer

Mr. J. Faber te Rotterdam en mij met vrucht kunnen vervolgen; het is althans, toen men den tijd daartoe rijp achtte, later in Belgie gebeurd, op onze aanwijzing van de gebreken in de *Nederlandsche hypotheekbank*, en tot bewijs van de waarheid van het gestelde, zouden wij, bij de schoone bepalingen op den laster, in *dit klassieke land der vrijheid*, niet eens zijn toegelaten.

Zulke te veroordeelen banken van particulieren bestaan, en er zijn er ook, die zich noemen banken van het Nutsdepartement, maar in werkelijkheid geheel daarvan onafhankelijk zijn. Zoolang men te doen heeft met eerlijke en bekwame lieden, bestaat er geen gevaar; maar de *personen* gaan voorbij, de *bepalingen* blijven bestaan. Waar geen recht bestaat op ontslag der beheerders, het controleeren der rekening enz. ontleenen die banken ten onrechte haar crediet aan de instelling van welke zij heeten uit te gaan. De Nutsdepartementen, die hier slechts hun naam leenen, handelen even lichtzinnig als die groote heeren, die in der tijd, *al dan niet belangeloos*, ook in Noord-Nederland, zonder kennis van zaken en genoegzame macht om misbruiken te keeren, door hun geachten naam, crediet verleenden aan de instellingen van Langrand Dumonceau. Wat met deze gebeurde kan en zal bij de spaarbank, eigenmachtig bestuurd door bijzondere personen, niet altijd uitblijven. In tijden van crisis kunnen toch die bijzondere personen het kapitaal der bank wagen aan speculatiën, die, al vallen zij gelukkig uit, den inbrenger niets beter maken, maar, in 't omgekeerde geval, zijn kapitaal verslinden. Men bepale een niet te hoog maximum boven 't welk geene rente zal worden uitbetaald, en een ander maximum wat zelfs renteloos niet mag worden overdreven. Bij strenge handhaving dier bepalingen is eene wat hoogere rente niet *zoo gevaarlijk*; maar toch men bedenke dat prolongatie en beleening dikwijls niet meer dan 3pCt. opleveren en men dus daarom in sommige omstandigheden, zelfs bij een gelijk rentebedrag, schade lijdt.

Spreker beaamt het gezegde door den Heer Fokker: dat de fiscus in de staatsloterij belang heeft de ontwikkeling van het spaarbankwezen niet te bevorderen. De regeering zorgt in een wet op de circulatiebank, waarvan zoo niet uitsluitend dan toch meerendeels gebruik wordt gemaakt door de meervermogenden, die uit eigen oogen kunnen

zien, voor den mondigen staatsburger; voor de spaarbank wordt *niets* gedaan. De regeering laat de volksklasse over aan de utopie van den ziekelijken philantroop of den ellendigen chevalier d' industrie. Voor die klasse geve men in de eerste plaats waarborgen.

Groote uitbreiding van het spaarbankwezen is noodig, maar dat men liever wat minder dan verkeerd of onvoorzichtig doe. Éene bank, die niet aan hare verplichtingen beantwoordt, wordt niet gecompenseerd door tien goede. Het vertrouwen wordt daardoor geschokt, het beginsel ondermijnd. Goede waarborgen, aanvankelijk door menschenvrienden bijeengebracht, geven de jeugdige plant wasdom; maar zij zij gevestigd op die grondslagen, dat zij die op den duur kunne missen. Zij vinde haar levenskracht in zich zelve; zij besta *voor* en worde zoodra mogelijk althans ook medebeheerd *door* het volk.

Ten slotte stelt Spr., althans voor 't geval dat de Staatsspaarbank niet worde opgericht, voor [1]) de navolgende stellingen:

1°. 't Is wenschelijk dat het spaarbanknet uitgebreid worde en de bank, zoo mogelijk allerwege, meermalen per week, bepaaldelijk bij de uitbetaling der loonen, geopend zij.
2°. Voor de soliditeit der bank is eene lage rente noodig.
3°. Geene spaarbank hebbe recht op bestaan, zonder te voldoen aan eischen bij de wet te stellen.
4°. Een toezicht, zoo weinig knellend als mogelijk is, worde van staatswege uitgeoefend, opdat de banken zich houden aan de wettelijke verplichtingen.

Voorzitter dankt den Heer van Eck voor de gehouden voordracht. Zijns inziens kan het onderwerp in zijn algemeenen omvang besproken worden en verdient daarbij zeer de overweging het opstel van den Heer Mr. J. F. B. Baert, in het jongste nommer van *de Economist*, betoogende de wenschelijkheid van een centraalbank in vereeniging met postspaarbanken.

---

[1]) De altijd heilzame mededinging zou ook, daar het publiek veelal eene goede keuze doet, alsdan de wettelijke voorziening en staatstoezicht beter kunnen doen missen.

De Heer van Eck zou de kwestie over de Staatsspaarbanken om de reeds aangevoerde reden, dat het dan te vreezen is, dat die kwestie het debat geheel zal overheerschen, wenschen daar te laten.

Voorzitter wil gaarne daaraan voldoen, maar gelooft toch, dat waar sprake is van staatstoezicht de kwestie moeielijk onaangeroerd kan blijven.

De Heer Gevers Deynoot merkt aan, dat hetgeen de Heer van Eck heeft aangevoerd omtrent de spaarbank in de Hofstad minder juist is. De schildering, die Spreker van de Haagsche spaarbank heeft gegeven, was tot voor twee jaren juist, evenwel werd toen niet eenmaal in de *maand*, maar eenmaal in de *week* zitting gehouden. Maar die toestand is veel veranderd. Na een veertigjarig bestaan is in 1870 oppositie tegen de verkeerde inrichting ontstaan, in 1871 is een nieuw bestuur opgetreden, en er bestaat thans tweemalen 's weeks gelegenheid tot inbreng. Zelf deel genomen hebbende aan de reorganisatie, gelooft Spreker, dat de Haagsche spaarbank thans onder de beste dier inrichtingen behoort.

De Heer Mr. W. A. Bn. van Verschuer merkt op, dat, ook al ziet men wegens de bekende bezwaren, af van de instelling eener Staatsspaarbank, de postkantoren evenwel zeer goed zouden kunnen worden dienstbaar gemaakt aan den inleg in particuliere spaarbanken. De postkantoren zijn reeds thans belast met het overmaken van gelden door postwissels en met het inkasseeren van quitantiën; waarom zou men ze ook niet gebruiken voor het overmaken van ingelegde en opgevraagde gelden in spaarbanken? Het is slechts noodig eenige algemeene regelen te stellen, ook omtrent de geldelijke verrekening tusschen den Staat en de particuliere spaarbanken, terwijl het recht, thans voor postwissels en quitantiën gevorderd, voor de werkzaamheden ten behoeve der spaarbanken zou kunnen worden verminderd. Door zoodanige regeling zou men op eenmaal in een groot aantal gemeenten inlegkantoren verkrijgen, *dagelijks* gedurende een groot gedeelte van den dag geopend; een doel alleen door particuliere krachten nooit te bereiken. Daarenboven zou elk inlegger voortaan de keus hebben, zijn geld over te maken aan die spaarbank in het Rijk, die hem voorkomt de meeste waarborgen van soliditeit op te leveren; terwijl men thans feite-

lijk aan de bank in zijn eigene woonplaats gebonden is, ook al is zij minder soliede.

De heer N. G. Pierson bespreekt de beginselen, waarop eene wet omtrent het spaarbankwezen moet rusten.

De Heer Mr. M. M. von Baumhauer teekent protest aan tegen 't gebruik, dat van de winst, aan de Gorinchemsche bank verkregen, wordt gemaakt. De inbrengers moeten de voordeelen genieten, niet anderen. Spreker is ook tegen een vasten rentestandaard. Deze moet gewijzigd worden naar de behaalde winst.

De Heer van Eck beantwoordt de gemaakte bedenkingen. Wat het aangevoerde door den Heer Gevers Deynoot betreft, het is hem niet onbekend, en het bleek z. i. ook uit zijne woorden, dat de Haagsche spaarbank met 1871 eene reorganisatie had ondergaan; in zijn voordracht heeft hij meer den vroegeren toestand op het oog gehad. Men is te 's Gravenhage nog slechts zoo kort op den goeden weg, dat het eene groote gerustheid is, dat mannen als de Heer Gevers Deynoot, die deugdelijke beginselen huldigen, voor de toepassing zullen waken.

In antwoord aan den Heer van Verschuer zegt Spreker, dat eerst dan tot Staatsspaarbanken moet worden overgegaan, als gebleken is dat de bijzondere krachten niet voldoende zijn; hij zou echter betere diensten verwachten van de ambtenaren der posterijen, wanneer men dezen doet optreden als agenten der regeering, dan van bijzondere maatschappijen, waarvan conflicten te wachten zijn.

Wat de bank te Gorinchen betreft, welker richting door den Heer von Baumhauer is afgekeurd, Spreker wijst er op, tot welke nuttige doeleinden haar winst wordt besteed, en deze zijn: subsidiën aan de leesinrichting, de volksvoordrachten, de bad- en zweminrichting, welke laatste zeer zeker menschenlevens heeft gespaard, daar er nog nooit eenig onheil is voorgevallen, zooals vroeger bij het baden in de rivier heeft plaats gehad.

De Heer A. Huet wenscht inzonderheid de vraag overwogen te hebben: wat is de oorzaak van de nog weinige populariteit der spaarbanken? Na kort aangetoond te hebben dat het excedent der spaarbanken moet dienen tot bevordering van de welvaart der inbrengers, en op dien grond de richting der Gorinchemsche bank schadelijk en economisch niet te verdedigen is, wijst Spreker op de

mogelijkheid om aan de spaarbanken hulpbanken te verbinden, op de wijze zooals door Schulze Delitzsch is gedaan.

Is het voorts niet mogelijk, vraagt Spreker, om in het bestuur der spaarbanken ook te hebben mindergegoeden, mannen uit het volk? Het spaarbank-bestuur staat nog zoo hoog boven het volk. Zoo men uit de habitués onder de inbrengers personen in het bestuur koos, zou naar zijn inzien de spaarbank meer populair worden.

De Heer van Eck kan zich zeer goed vereenigen met den Heer Huet wat betreft diens denkbeelden over het meer populair maken der spaarbanken, door deelnemers in het bestuur op te nemen; hij had het zelf opgeteekend, maar verzuimd te zeggen.

Voorzitter merkt aan, dat het in de vergaderingen der Vereeniging de gewoonte niet is, om over de behandelde punten eene beslissing bij stemming te nemen. Hij meent echter als resumé der gehouden discussiën te kunnen voordragen:

1°. Dat de eerste stelling van den Heer van Eck aan geen twijfel onderhevig is: hoe algemeener, hoe meer gelegenheid tot storting en uitbetaling, hoe beter.

2°. Lage renten kunnen slechts gegeven worden, zal de bank soliede zijn. Soliede geldbelegging geeft van zelve lage renten.

3°. Wettelijke bepalingen bestaan reeds gedeeltelijk in de wetten nopens de vennootschappen en de zedelijke lichamen. In hoever nog andere wettelijke bepalingen noodig zijn, zal van de reglementen der spaarbanken zelve afhangen. Spreker acht Staatspaarbanken niet wenschelijk, wel dat de Staat de postkantoren tot kosteloozen inbreng openstelle en vereenigt zich geheel met het aangevoerde door den heer Baert in het genoemde *Economist*-artikel.

Over het gebruik van het excedent, is Voorzitter van oordeel, dat dit ten goede moet komen aan de inbrengers in de spaarbank zelve. De stelling: „elke zaak op zich zelve," moet ook hier gelden. De winst behoort te strekken tot verbetering der spaarbank. Voorts wijst Spreker er op, dat ook in ons land, bepaaldelijk te Deventer, aan de spaarbank eene hulpbank is verbonden. Dit moet echter niet geschieden, dan onder waarborgen, dat er geen verlies voor de spaarbank mogelijk is. Mochten er winsten be-

haald worden boven de vaste rente, dan zou Spreker het wenschelijk achten, dat b. v. om de tien jaren eene extra-rente-uitdeeling aan de inbrengers ten goede kwam.

Niemand meer het woord verlangende stelt Voorzitter eene pauze van een half uur voor, waarna aan de orde gesteld worden de sub 1—2 gestelde punten:

1°. *In hoeverre is van het voor de arbeidende klasse bestaande onderwijs iets te verwachten voor de oplossing der sociale kwestie?*

2°. *In hoeverre is staatshulp wenschelijk tot vestiging of instandhouding van arbeiders-vereenigingen?*

Voorz. deelt mede dat hij de Heeren Mr. D. J. Baron Mackay en Mr. H. H. van Cappelle heeft uitgenoodigd om de in het programma gestelde vraag: „over de noodzakelijkheid van wijzigingen te brengen in de wetgeving op de vennootschappen, ten einde de ontwikkeling der coöperatieve arbeidersvereenigingen mogelijk te maken (invoering van vennootschap met veranderlijk kapitaal)" in te leiden, doch beide Heeren verhinderd zijn de vergadering bij te wonen en geeft het woord aan den Heer Jhr. Mr. J. J. F. de Jong van Beek en Donk, die de volgende rede houdt.

Mij dunkt, ik zie op de lippen van sommigen uwer de vraag zweven: maar waarom deze vragen, als ware het, onder één hoofd gebracht; welke is naar uwe wijze van zien tusschen haar het zoo zeer nauw verband? En ik moet bekennen, dat ik deze vraag zeer natuurlijk vind. Inderdaad deze vragen zijn zeer wel voor afzonderlijke behandeling vatbaar; maar toch staan ze, zoo men spreekt van de *Sociale kwestie*, in zoo zeer nauw, ja onafscheidelijk verband met elkander, dat een gezamenlijke bespreking mij althans wenschelijk is voorgekomen. En waarom is zoodanige gezamenlijke bespreking wenschelijk te achten? Hier moet ik al dadelijk een beroep doen op uwe welwillendheid. Ik heb namelijk de vrijheid genomen, bij 't stellen mijner vragen van 't denkbeeld uit te gaan, dat de arbeidersvereenigingen in 't algemeen en met name de coöperatieve associatie, zoo ze al niet de oplossing zelve mogen heeten van 't sociaal probleem, toch een schrede zijn en een beduidende schrede, op den weg, welke vroeger of later daartoe leiden zal, en dat zij dan ook als zoodanig ons aller sympathie ons aller, althans moreele ondersteu-

ning alleszins waardig is. Ik moet dus wel een beroep doen op uwe welwillendheid en u beleefdelijk verzoeken, zij het ook alleen voor deze oogenblikken, mij deze mijne premisse wel te willen toegeven. Het ligt voor de hand, dat, zoo men *niet* deelt mijne gunstige meening over de bedoelde vereenigingen, de tweede vraag b. v. geen vraag meer is en dus discussie daarover ten eenenmale overbodig is. Men zou gevaar loopen telkens „*verkeerd apropos*" te spelen.

Ik stel alzoo — met uw verlof — op den voorgrond: dat arbeidersvereenigingen als winkel-, crediet- en productievereenigingen in ons oog zijn gelukkige teekenen des tijds, teekenen des tijds, waarover wij ons verheugen en waarvan wij het goed slagen voor alleszins wenschelijk houden. En van deze stelling nu uitgaande, doe ik deze vraag: Hoe komt het, dat wij tot nu toe in ons vaderland zoo weinig van die gelukkige teekenen des tijds bespeuren? Hoe komt het, dat wij, ja wellicht een vier- of vijftal winkel- en credietvereenigingen hebben, doch te vergeefs zoeken speciaal naar een productie-vereeniging van eenige beteekenis?

Mijn antwoord is: er is gebrek aan voldoende kennis; er is gebrek aan voldoend kapitaal of voldoend krediet: m. a. w. het bij ons voor de arbeidende klassen bestaand onderwijs is onvoldoende; en in de tweede plaats: onze Staat heeft zich tot nu toe te weinig aan deze vereenigingen laten gelegen liggen.

Aan de verdediging van dit tweeledig antwoord, tevens respectievelijk een antwoord op de beide gestelde vragen, zij het mij geoorloofd een enkel woord te wijden. Ik zal zoo kort mogelijk zijn, niet alleen in uw belang, maar ook in 't mijne. Ik wensch uw geduld niet op de proef te stellen, ook uit egoïsme, omdat eenigszins langdurig spreken mij, ten gevolge eener diptheritische angina van dezen winter nog steeds moeielijk valt.

Mijne eerste bewering was dus: het bij ons gegeven onderwijs is over 't algemeen genomen ten eenenmale onvoldoende.

Waarom onvoldoende? Laat ons den staat van zaken eens goed voor den geest brengen. Wij prediken: vereenigt

u; helpt u zelven; God helpt, die zich zelven helpt; met andere woorden wij zeggen: Zijt ontwikkeld, kent goed uw bedrijf, hebt veel warenkennis; zijt uiterst bekwaam in 't boekhouden en weest, althans wat de hoofdbeginselen betreft, vertrouwd met de wetten der volkshuishoudkunde. Zoo zeggen we en hoe handelen we? Ik laat nu voor 't oogenblik daar, hoe weinig er gedaan wordt voor de physieke ontwikkeling onzer aanstaande werklieden en hoe bijna nog minder voor de ontwikkeling van hun nationaliteitsgevoel, *hunner vaderlandsliefde*. Wat wordt hun geleerd van onze geschiedenis, wat van onze schoone letterkunde! En gij verwondert u, zoo ge dikwerf onverschilligheid, zoo niet meer dan dit, verregaande onkunde aantreft. Doch, zooals ik zeg, dit daargelaten. Wat doen we om hen geschikt te doen zijn tot dat waartoe wij hen opwekken? Wat doen we om bij hen tot ontwikkeling te doen komen de allereerste vereischten onontbeerlijk voor 't gelukken der hier bedoelde vereenigingen?

Bitter en bitter weinig. Ik zal thans niet spreken over de massa schoolverzuimende kinderen en evenmin over 't in veel opzichten gebrekkige in ons lager onderwijs. Ik wil aannemen, dat het meerendeel onzer aanstaande werklieden op zijn 11e, 12e jaar, als hij de school verlaat, goed kan lezen, schrijven en rekenen, wie weet zelfs ietwat geschiedenis en aardrijkskunde. Maar wat gebeurt nu? Nu heeft hij den leeftijd bereikt, waarop de faculteit tot leeren zich juist meer ontwikkelt, waarop de nog dikwerf sluimerende aanleg zich meer en meer vertoont, en nu juist laat men hem aan zijn eigen lot over; nu wordt hij krullenjongen of wat daarmede in andere vakken gelijk staat en wat dies meer zij; zijne ontwikkeling schijnt ons nu verder niet meer aan te gaan en op zijn twintigste jaar, zoo als een der heeren inspecteurs het voor een paar jaar te kennen gaf, is hij nagenoeg alles vergeten; wat lezen is hem bijgebleven. En zeg nu dien 20 jarigen jongeling: »Ik heb u een goeden raad te geven: bemoei u niet met al die communistische en socialistische woelgeesten; maar vereenig u met uwe makkers, richt een productievereeniging op; zorg echter, dat gij niet alleen practisch maar ook theoretisch een knap werkman zijt, dat ge perfect weet al de kanalen voor uwe benoodigdheden en vooral ook, dat uwe administratie, uwe boekhouding niet te wen-

schen overlaat." Zou het niet een bespotting zijn aldus te spreken? Erger nog. Want weet men, wat men nu eigenlijk gedaan heeft? Men heeft ja eenige zaden uitgestrooid: hij kan lezen, terwijl zijn vader dit wellicht niet kan; maar hij is daardoor ook, meer dan een vorig geslacht, in staat gesteld te vernemen, wat er in de wereld omgaat; hij kan haast niet onbekend blijven met eenzijdige geschriften, waarin op het ellendige en 't hopelooze van zijn toestand gewezen wordt en hem allerlei wordt voorgespiegeld over de plaats, welke eigenlijk de werkman behoorde in te nemen; hij leeft in een tijd van beweging en beroering; zijn jeugdige verbeelding wordt geprikkeld, en wat heeft hij als correctief? Immers niets. Integendeel, hoe meer edelmoedig zijn inborst is, hoe meer hij hart heeft voor zijne omgeving, hoe meer hij zich door een eenvoudig en schoonklinkend wachtwoord van drijvers zal laten medeslepen. Hij is dus — vergeeft mij de uitdrukkking — door een halfbakken onderwijs niet alleen niet in staat *met succes* aan 't vereenigingsleven deel te nemen, maar hij is bovendien een veel meer geschikt werktuig geworden in de handen van den eersten den besten volksmenner, die hem en zijne kameraden, met wie het eveneens gesteld is, wil exploiteeren. Men vindt vele personen, die alle heil verwachten van ons lager onderwijs; naar mijne eerbiedige meening is dit een illusie en zelfs een zeer gevaarlijke illusie. Of meent men, dat er geen verband aan te wijzen is tusschen de gebrekkige onderwijswet van Guizot en de sociale revolutie van 48 met zijne vreeselijke Junidagen? Neen, een natie, die zich in de tegenwoordige omstandigheden voor de groote meerderheid harer bevolking tevreden stelt met een lager onderwijs, *als dit ten onzent wordt opgevat en gegeven*, in den zin daaraan bij ons gewoonlijk gehecht, zoodanige natie, ik schroom het niet te zeggen, heeft weinig toekomst. Vandaar ook de leuze bijna overal in Duitschland en Zwitserland met aandrang vernomen: wij moeten hebben achtjarigen schooltijd.

Maar nu hoor ik mij verwijtend toevoegen: „Gij vergeet de burgerdag- en avondscholen." O neen, die vergeet ik in geenen deele. Ik erken zelfs met ingenomenheid, dat zij reeds hier en daar eenig nut gesticht hebben. Bepaald daar, waar zij de oude teekenscholen in zich hebben opgenomen en practische oefeningen plaats hebben, worden zij soms

door eenige tientallen leerlingen bezocht. Doch, al erken ik dit, ook hier zeg ik: dankbaar maar onvoldaan, en vraag: zijn deze tientallen eigenlijk wel veel meer dan eenige droppels, ik neem aan van het beste water, in den onmetelijken ziltigen oceaan der onkunde! Ook hier treed ik niet in eene critiek der inrichtingen. Ik neem voor het oogenblik aan, dat zij goed zijn en dat de gemeentebesturen zich om strijd beijveren om haar, waar dit nog noodig is, te perfectionneeren. Maar dit meen ik te mogen volhouden, dat zij, en dat wel speciaal door de hier in de eerste plaats belanghebbenden, slecht bezocht zijn, en dat dit nog wel lang zoo blijven zal, zoo geen andere maatregelen getroffen worden.

De ouders zien op tegen het in ons oog geringe schoolgeld, in ieder geval beseffen het nut niet, en de bazen (*exceptis excipiendis*) werken tegen; twee machtige factoren, waarmede men hier rekenen moet en welker invloed niet gemakkelijk te overwinnen is.

„Aux grands maux il faut de grands rémèdes." Sedert eeuwen is de hier bedoelde volksklasse *en* in verstandelijk *en* in lichamelijk opzicht verwaarloosd. Onze tegenwoordige arbeiders zijn 't product van die eeuwen. Van zelf, zooals men wel eens hoort zeggen, zal het dus hier niet gaan. Te minder, omdat de werkman zelf meer en meer gaat klagen over die verwaarloozing; in zijne hartstochtelijkheid *spoedig* herstel van grieven meent te mogen vragen en dus waarlijk de tijden niet „kalmpjes" kunnen afgewacht worden. De Staat zal dan ook, naar mijne overtuiging hier krachtig moeten tusschen beiden komen; de Staat, ook volgens onze staatsinstellingen, in de eerste plaats verplicht voor *voldoend* onderwijs zorg te dragen. Voor een paar jaren heb ik mij veroorloofd de incriminatie te doen hooren: dat de Staat nog maar „betrekkelijk zeer weinig voor de opleiding van de zoogenaamde arbeidende klassen gedaan heeft." Alles wat ik sedert gezien en waargenomen heb, heeft mij in deze zienswijze bevestigd. Behalve voor goed practisch ambachtonderwijs in eenige centra, behoort men m. i. te zorgen voor een ontwikkelend voortgezet onderwijs op breede schaal; bestemd voor de kinderen, zoowel jongens als meisjes (want de knapheid der vrouw als huismoeder beslist in den regel over het lot van 't geheele gezin), voor de kinderen onzer arbeidende standen

van 12—18 jaar. Als minimum van dat voortgezet onderwijs, natuurlijk met wijziging voor het platte land en de vrouwelijke jeugd, zou ik stellen: onderwijs in 't teekenen, (ingericht naar de behoefte der verschillende bedrijven) in waren-kennis, in 't boekhouden, in de beginselen der volkshuishoudkunde; vaderlandsche letterkunde en gymnastiek zou van zelf niet vergeten mogen worden. Het zou in zoover verplicht onderwijs moeten zijn, dat geen kind van dien leeftijd bij iemand om loon of winst in dienst mocht blijven, tenzij b. v. 6 of 8 uur per week van dat onderwijs gebruik makende. O, gewis! beduidende geldelijke offers zouden nog noodig wezen. Doch men ontveinze het zich niet: onze tijden zijn ernstig; meer dan ooit is het waarheid, dat die zich niet aan het hoofd der beweging stelt, er door medegesleept wordt. En bovendien: over hoeveel meer thans sluimerende doch dan productieve krachten zou de Staat te beschikken hebben? Men bedenke: welk een stimulans dat minimum zou zijn voor de geheele overige bevolking! Onze waardige Voorzitter heeft eenmaal zoozeer terecht gezegd: „zijn wij klein in macht; wij moeten groot zijn in intellectueele ontwikkeling; — groot zijn doordat wij mede staan aan het hoofd der beschaving."

En zoo kom ik tot mijne tweede vraag: *In hoe ver is staatshulp wenschelijk tot vestiging of instandhouding van arbeidersvereenigingen?* Behalve toch kennis is evenzeer onontbeerlijk in den tegenwoordigen staat van zaken tot het in 't leven roepen van vereenigingen, als waarvan ik hier spreek, eenig kapitaal of wel voldoend crediet. De arbeider moge nog zoo bekwaam zijn, zonder het laatste zal hij in de meeste gevallen niet slagen. Hoe zal hij daartoe nu in staat gesteld worden? Ik herinner, dat ik hier speciaal op het oog heb de productie-vereeniging. Vooral *tweeërlei* bezwaren, zoo ik mij niet bedrieg, worden hier gemaakt tegen inmenging van den Staat. Het eene is aan de geschiedenis ontleend; het andere vergunne men mij het privilegium-bezwaar te noemen. Men zegt dan: „wij willen voor een oogenblik de *theoretische* kwestie laten rusten, maar beroepen ons op de *practijk* en wijzen op Frankrijk. Wat hebben daar de in 1848 aan verschillende vereenigingen voorgeschoten 3 millioen franken gebaat? Ja, er zijn toen eenige associaties

opgericht, maar na eenigen tijd waren deze kunstmatig in 't leven geroepene inrichtingen bijna spoorloos weder verdwenen. Het is duidelijk, dat zoodanige mislukking voor de zaak zelve zeer bedenkelijk is."

Met de behandeling van dit bezwaar vooral reken ik echter zeer kort te moeten zijn. De deskundigen, meen ik, zijn het er over eens, dat dit experiment — zoo als Thiers het genoemd heeft — per slot van rekening noch voor noch tegen bewijzen kan. Het is bekend, hoe het crediet der drie millioen door de Nationale Vergadering is gevoteerd eenige dagen na het Juni-oproer, in 't begin van Juli '48, een buitengewoon ongunstig tijdstip in alle mogelijke opzichten; hoe in 't laatst van October een twintigtal en later nog een dertigtal credieten tot een bedrag van ongeveer 2½ millioen zijn verleend geworden; maar hoe eigenlijk reeds den 10en December, toen de reactie, zegevierende in den persoon van den Napoleontischen avonturier, het lot van deze vereenigingen beslist was. Ik herinner alleen, dat b. v. in Parijs zestig verzoeken van metselaars, smeden, timmerlieden, kleer- en schóenmakers afgewezen werden, terwijl o. a. aan karwatsen-makers 14,000 en aan de shawl-fabrikanten Bunfils en Lourraz met eenige knechten 200,000 fr. is toegestaan geworden; en dat ook evenzeer in de Departementen met de daarvoor besteede 1,700.000 fr. veel meer politiek gedreven is dan een ernstige poging gedaan om de kwestie der productieve vereenigingen een schrede verder te brengen. Merkwaardig blijft het intusschen, dat dit experiment financieel betrekkelijk veel beter is afgeloopen dan dat der 30 millioen na 1830 aan de industriëele bourgeoisie verstrekt. In den zomer van 1852 werd geconstateerd, dat van de 2½ millioen van 49—51 voorgeschoten 2,000.000 fr. goede schuld was en dat terzelfder tijde toen, na 22 jaar geduld, van de 30 millioen, waarmede de bourgeoisie geholpen was, niet minder dan 6 millioen, en alzoo ⅕, als verloren moest aangemerkt worden. — Hoe het zij, de experientie, waarop men zich beroept, als zijnde genomen onder buitengewone omstandigheden, bewijst niets en zeker niets tegen het beginsel der staatsinterventie. Het is bekend, dat eenige der wetgevers van den laatsten tijd zich dan ook door dit zoogenaamd historisch argument niet laten afschrikken. Zoo

met name niet de „Verfassung" van 't kanton Zurich van April '69, in art. 23 en 24.

Ik moet hier echter bijvoegen, dat tot hiertoe aan die artikelen slechts in zoover uitvoering is gegeven, dat inderdaad voor een paar jaar een Kantonnalbank is opgericht geworden met een „Gründungs-kapital" van wege den Staat van 4 mill. fr.

Maar nu het tweede bezwaar, het bezwaar dat financieele staatstusschenkomst hier zou zijn bevoorrechting van een zekere klasse van burgers boven een andere, en dat men noodwendig, zoodoende zelfs zal moeten komen tot bevoorrechting van sommigen weder uit *die* eene klasse, omdat het toch wel onmogelijk zal zijn allen te helpen. — En dit bezwaar is gewis, ik erken het ten volle, zeer rijpe overweging waardig.

Doch laat ons zien. Zou het hier werkelijk zijn bevoorrechting van éene categorie van burgers boven en zooals men weleens gezegd heeft: ook ten koste van anderen? Ik geloof het niet. Men kan zich ten deze op tweeërlei standpunt plaatsen. Men kan de burgers van den Staat verdeelen in twee, drie of wil men vier klassen of standen, en dan de belangen dier verschillende groepen scherp tegenover elkander stellen; maar men kan hen ook als éene groep zich voorstellen met solidariteit van belangen en dan tot die groep brengen alle kinderen van hetzelfde vaderland.

Ik meen het er voor te mogen houden, dat de eerste zienswijze geen voorstanders onder u zal vinden. Ook ik ben dat niet, omdat zij m. i. bij eenigszins consequente doorvoering, noodwendig tot burgeroorlog leiden moet. Wij geven dus de voorkeur aan de laatste voorstelling; maar dan kan er ook van tegenstrijdig klassenbelang geen sprake wezen, en kan het alleen de vraag zijn: hier is een spoorwegonderneming, daar een kanaalmaatschappij, ginds weder een inrichting van onderwijs, of zelfs een godsdienstig genootschap: bij alle dezen schiet het initiatief en de krachten van particulieren tekort. Zijn nu alle deze vereenigingen, alle deze ondernemingen werkelijk van zoodanig *algemeen* belang, dat, 't zij dan tot 't in het leven roepen of tot instandhouding, staatsinterventie wenschelijk te achten is? Dan zullen wij *niet* vragen: tot welke klassen de individuen behooren, waaruit die vereenigingen

zijn samengesteld noch ook angstvallig berekenen, wie daarbij geldelijk het meest gebaat worden. Wij zullen alleen in rekening brengen de belangen van 't algemeen.

En nu herinner ik er aan, dat wij reeds terstond bij 't begin dezer inleidende woorden overeengekomen zijn, om bepaald ook de door mij genoemde arbeiders-vereenigingen als vereenigingen te beschouwen, waarbij het algemeen belang zeer zeker is betrokken en die als zoodanig onze sympathie ten volle waardig zijn. Waarom zou dan de Staat b. v. „bankier" mogen wezen eener kanaalmaatschappij of wel b. v. door speciale bepalingen in zijne belastingwetten den landbouw bevorderlijk zijn, maar tevens, zoo niet onverschillig, dan toch inactief blijven bij 't worstelen om 't daarzijn van belangwekkende vereenigingen, die overal, waar zij zich hebben kunnen vestigen, voor een groot gedeelte der bevolking en alzoo ook indirect voor de gansche bevolking belangrijke zoowel stoffelijke als zedelijke voordeelen hebben opgeleverd? — Waarom, ik herhaal het, zou de Staat dan juist bij deze aangelegenheid zich terug moeten houden? Want, men gelieve het wel te bedenken, de werklieden zoo zij den moed hebben van b. v. aan een productie-vereeniging te denken, verkeeren *financieel* in buitengewone omstandigheden. Bij de gewone geldmannen zullen zij niet behoeven aan te kloppen. *Vooreerst* bestaat bij een groot gedeelte der burgerij nu een vooroordeel tegen dergelijke associaties; wie weet, of niet velen zelfs het woord: „Internationale" zouden laten hooren. Maar bovendien zullen de werklieden weinig materieele waarborgen, zooals die gewoonlijk gevraagd worden, kunnen produceeren en zal men, om een gangbare uitdrukking te gebruiken, „de zaak niet aandurven." Doch waarom — zoo vraagt men wellicht — kunnen zij zich niet aanmelden bij hunne eigene reeds bestaande vereenigingen? Er zijn toch een massa b. v. vakvereenigingen onder hen tot stand gekomen? Ik antwoord: de omstandigheid daargelaten, dat alle deze vereenigingen bij ons te lande nog van zeer recente dagteekening zijn en nog over zeer weinig middelen te beschikken hebben, de ervaring, met name in Engeland met de *Trade-Unions* leert, dat deze soort van associatie, zelfs bij gunstigen financieelen toestand, zoo goed als onmachtig is om productie-vereenigingen in 't leven te roepen of te houden. En dit is natuurlijk. Een

der voorname oorzaken is deze: het karakter der Engelsche *Trade-Unions*, evenals dat van onze vakvereenigingen, is te zorgen en ten *allen tijde* te kunnen zorgen voor de belangen van *alle* leden, zonder onderscheid, en daarmede is nu niet vereenigbaar, dat *al* deze leden zich offers zouden moeten getroosten ter wille van *enkelen*, die dan een productie-vereeniging zouden willen optouwzetten. Haar doel, haar raison d'être zou dan uit het oog verloren worden. Bij wie zullen de werklieden dus, om naar den eisch des tijds hunne zaak te beginnen, financieele hulp kunnen erlangen? Hier blijkt particulier initiatief niet bij machte, en de Staat zal derhalve, naar mijne eerbiedige meening, wel tusschenbeiden moeten komen. De merkwaardige, indrukwekkende, met den dag toenemende vereenigingsbeweging loopt gevaar te avorteren en juist daardoor zeer gevaarlijk te worden, zoo men niet alle krachten inspant om haar in de goede richting voedsel te verschaffen en haar alzoo vruchtdragend te maken.

Ik heb bij deze uiteenzetting opzettelijk vermeden om in *algemeene* beschouwingen te treden over de grenzen der staatsinterventie. Ik heb dit gedaan in de veronderstelllng, dat het bekrompen, koud en verouderd begrip van den zoogenaamden *Politie-staat* onder ons wel weinig of geen voorstanders meer tellen zal, maar ook omdat ik niet schuldig wil zijn aan 't gebruiken van algemeene phrases en formules en het zweren bij dogmata mij in hooge mate onpractisch voorkomt. Wij moeten, meen ik, noodwendig gaan specialiseeren. Wij moeten ieder geval afzonderlijk beschouwen en dan vragen: Is hier Staatstusschenkomst wenschelijk? Is de zaak van dien aard en van dat algemeen belang, dat de Staat of, zooals men weleens zegt, de overheid, zich hier niet kan noch mag onthouden? En de vraag alzoo gesteld, hoe behoort zij dan voor 't sociaal probleem, 't welk ons bezig houdt, beantwoord te worden?

Mijn antwoord na het aangevoerde ligt voor de hand. Ik ben voor Staatstusschenkomst; ik ben dat meer dan ooit, omdat ik zie, dat ook meer bevoegden dan ik, zij het ook in algemeene bewoordingen, zich in denzelfden geest uitlaten, en vooral sedert ik heb mogen kennismaken met een hoogst merkwaardig advies in der tijd in onze Tweede Kamer uitgebracht door iemand, wiens autoriteit wel door ieder onzer zal erkend worden. Ik bedoel een

advies van onzen helaas! eenigen, thans grijzen staatsman, den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken, gegeven ten jare 1854 bij de behandeling der Armen-wet en 't daarin opgenomen subsidie-stelsel; een advies, ook daarom zoo merkwaardig, omdat het op eigenaardig-kernachtige, energieke wijze het gewicht der sociale kwestie in 't algemeen doet uitkomen.

„In de hedendaagsche maatschappij — zoo lezen wij daar — waar bij de nieuwe vormen, snelle afwisseling, plotselijke sprongen en gestadige proefnemingen der Nijverheid de betrekking tusschen kapitaal en arbeid grootelijks is veranderd, het kapitaal heerscht, ontelbare kleine bedrijven zich in groote ondernemingen oplossen en het evenwicht tusschen de vraag en 't aanbod van handenarbeid is verbroken, doet zich steeds een overvloed van werkzoekende arbeiders voor, en is hun lot gedurig in hooge mate bekommerend. De toestand ook van hen, die voor het oogenblik bezigheid hebben, grenst steeds aan armoede om bij de minste crisis in volslagen ellende over te gaan. Verarming alzoo of dreigende verarming eener gansche klasse; eene in de maatschappelijke huishouding diep ingrijpende kwaal, waarvan de verkeerde behandeling voor den Staat, voor de zedelijkheid, voor de zelfstandigheid en het gevoel van menschelijke waarde van den talrijksten stand zijner burgers de treurigste gevolgen heeft; ziedaar het pauperisme van onzen tijd.

„Ik vraag — dus vervolgt de heer Thorbecke — heeft de Staat het welzijn, de ontwikkeling, de beschaving van *dien* stand te behartigen? Het antwoord kan, geloof ik, niet twijfelachtig zijn. Wij hebben het gehoord van den spreker uit Utrecht, den heer van Goltstein: de Staat heeft te zorgen voor den voorspoed, voor de ontwikkeling, voor de rechtsveiligheid zijner ingezetenen. En deze, de talrijkste, de meest behoevende klasse, zal toch in die zorg wel begrepen moeten zijn."

Door beknoptheid en duidelijkheid, meesterlijke uiteenzetting! of alles bedriegt mij. Is het wonder, dat ik, voor zoover ik nog weifelde, daardoor bekeerd werd?

Intusschen: ik vergeet niet; wij hebben nog een ander bezwaar ter sprake gebracht; het bezwaar b. v. aldus te formuleeren. „Aangenomen nu eens het beginsel van staatstusschenkomst, hoe wilt gij daaraan uitvoering geven?

Zult gij niet met millioenen moeten strooien, of het verwijt beloopen van *enkelen* te bevoorrechten, terwijl *allen* gelijke rechten hebben?" De bedenking is niet van gewicht ontbloot; is zij evenwel overwegend? Ik meen niet.

Ik stel op den voorgrond, dat ik voor mij, mij altijd in ieder bijzonder geval de staatshulp slechts *tijdelijk* denk, om het élan, den stoot te geven en de goede zaak te bevorderen, zoolang 't geen men genoemd heeft de „sociale kracht" onmachtig blijkt en tevens, dat uit den aard der zaak de Staat, hulp verleenende, volkomen recht heeft daarvoor zijne voorwaarden te stellen. Ook in 't geval, 't welk wij hier bespreken, zouden zekere voorwaarden kunnen en moeten gesteld worden. Men zou b. v. bepalingen moeten maken, welke soort van vereenigingen, of b. v. — zoo als in Frankrijk — ook associaties tusschen meesters en knechts of alleen productie-vereenigingen tusschen werklieden, in aanmerking zouden kunnen komen; of men het bekende beginsel van Buchez, van het „ondeelbare fonds" zou willen huldigen, zooals dat ook in Frankrijk het geval is geweest; hoe groot de reeds bijeengebrachte en gespaarde som zou moeten zijn, als waarborg èn voor den ernst der onderneming èn voor te lijden verliezen; of men zou te hulp komen bij wijze van subsidie b. v. of wel bij wijze van rentegarantie; welke waarborgen van soliditeit en bekwaamheid men van de personen zelven zou vorderen. Over dit alles en wellicht nog meer (ik kan hier niet in bijzonderheden treden) zou men bepalingen kunnen treffen, waaraan iedere aanvrage zou behooren getoetst te worden. Een jury van deskundigen, onder presidium b. v. van den minister van financiën, zou behooren te beslissen. De aanvragen in aanmerking kunnende komen zullen dan — stel ik mij voor — niet zoo vele zijn, als men dit apriori denken zou. In Frankrijk met zijne 40 millioenen inwoners zijn ze ten jare 1848 tusschen de 300 à 400 geweest, verdeeld over 84 bedrijven. Alleen de élite der arbeiders kan, over 't algemeen genomen, aan dergelijke vereenigingen met goed gevolg deel nemen. Zij zijn het, voor wie de tegenwoordige toestand, nagenoeg zonder vooruitzicht op beter, het meest drukkend is en die in ieder geval, ook ten spoorslag voor anderen, het meest verdienen geholpen te worden. Het is een dwaasheid te meenen, reeds van wege het gebrek aan

ontwikkeling en bekwaamheid, dat men binnen korten tijd of in een gegeven periode de gansche massa onzer werklieden tot zekere hoogte zou kunnen opvoeren. Maar dit neemt niet weg, dat het niet minder dwaas is ze allen over dezelfde kam te scheren en te zeggen: wij kunnen niet *allen* helpen en daarom doen wij niets.

Het is natuurlijk zeer mogelijk, dat ik met hen, die reeds vóor mij dezelfde zienswijze verdedigden, dwaal. Het zal mij, zoo ik dwaal, zeer aangenaam zijn daarvan overtuigd te worden. Ik hoop in deze bijeenkomst veel te leeren.

In afwachting resumeer ik 't aangevoerde aldus:

De coöperatieve arbeiders-associatie en vooral de productie-vereeniging is een voor den gang van zaken aangewezen, zeer geschikt middel tot maatschappelijken vooruitgang. Onzen arbeiders in 't algemeen ontbreekt echter daartoe voldoende kennis van zaken en, voor zoover die niet ontbreekt, voldoend kapitaal of crediet. De middelen waarover wij buiten staatsbemoeiing kunnen beschikken, zijn niet in staat die tekortkomingen weg te nemen. De Staat-zelf behoort dus tusschenbeiden te komen. Hij kan dit, omdat het ook volgens onze staatsinstellingen op zijn weg ligt meer en meer kennis te verspreiden en omdat hij voorwaarden stellen kan, die in den regel een goeden uitslag zullen waarborgen.

Mijne Heeren! Wij hebben een prachtig, een hartverheffend feest gevierd. Het feest onzer godsdienstige en staatkundige vrijheid. Deze moge in een of ander opzicht nog voor voltooiing vatbaar zijn; dit is slechts een kwestie van tijd. Maar wat nood doet, is, dat wij van nu af met allen ernst en alle energie, welke in ons is, ons ten strijde gorden tegen de onvrijheid, welke feitelijk nog op sociaal-economisch gebied heerscht. Wij behooren op onze wijze te protesteeren tegen de laatdunkende uitdrukking: *ce ne sont que des Gueux*! Het jaar 1872 is goed begonnen; op zeer vele plaatsen loonsverhooging, op onderscheidene verbeterde verstandhouding tusschen werkgevers en werknemers; verbeterde coalitie-wetgeving. Ziedaar allen goede voorteekenen. Laat ons ze met beide handen aangrijpen doch tevens zorgen, dat wij onzen *bril* niet verliezen. De tijden zijn van dien aard, dat scherp toezien, wat behoort gedaan te worden, in hooge mate noodzakelijk is. Moge

het dan later heeten: van de Statistische Vereeniging de Victorie!

Voorz. heeft met groote belangstelling de rede van den Heer de Jong van B. en D. aangehoord. Ook al deelt men vele stellingen van den Spreker niet, zoo moet men eerbied hebben voor zijn edele inspiratiën. Zijn betoog kan een belangrijk debat ten gevolge hebben. Het hoofdpunt is: of men van de vrijheid, dan wel van de staatshulp de oplossing der sociale kwestie verwacht.

De Heer A. Huet zal de vraag behandelen noch uit een economisch noch uit een staatkundig oogpunt. Zijn oogpunt is een ander. Vroeger was het: alles door de Kerk; thans is het niet meer: de Kerk, maar de Staat moet alles doen; en de Staat zegt men is ziek. Spreker deelt noch het een noch het ander gevoelen. Het volksleven moet vrij blijven in Kerk en Staat. De verbetering moet komen uit de menschen zelven. Er is eenheid in 't volk, ook buiten Kerk en Staat. Wat men onder 't volk doen kan, dat heeft de Delftsche werkmansvereeniging, die binnen kort tot 250 gewone en buitengewone leden is aangegroeid, getoond. Spreker waarschuwt ook tegen overijling. Laat de zaak langzaam groeien, zonder staatshulp.

De Heer Mr. W. C. Mees deelt in het gevoelen van den Heer Huet. Ook hij wenscht om de aangevoerde reden geen hulp van staatswege. Maar er zijn daartegen nog andere bezwaren, die bij nadere bepaling der onbestemde uitdrukkingen: *arbeidersvereeniging*, *productie-vereeniging*, enz. gemakkelijk aan het licht komen. Bedoelt men b. v. vereenigde leiding der ondernemingen, zoodat ook zij die door eenvoudigen lichaamsarbeid tot een bedrijf medewerken, aan die leiding deelnemen, dan is het denkbeeld zelf, ten opzichte van samengestelde bedrijven verwerpelijk, en verdient dus geene aanmoediging. En stelt men zich voor dat de ondernemingen voor gezamenlijke rekening geschieden, zoodat alle medewerkers in de meer of minder gunstige uitkomsten deelen, dan geldt hetzelfde van bedrijven, wier uitkomsten zeer afwisselend en onzeker zijn.

Spreker gelooft dat discussie over dit veel omvattende onderwerp thans niet vruchtbaar zal zijn en verwacht meer van die over de kwestie van het onderwijs.

Voorz. zegt ook te wenschen dat de kwestie over 't be-

staande onderwijs voor de arbeidende klasse eerst behandeld worde en dat dan wel te wenschen zou zijn, dat vooraf de Heer Kuiper het 4°. punt van het programma inleidde. De tweede vraag door den Heer de J. v. B. en D. gesteld is zoo enorm groot, dat eigenlijk de staathuishoudkunde in haar geheelen omvang er bij te sprake komt.

De Heer J. Gosschalk betoogt, dat de groote standen-afscheiding niet in ons land bestaat. De omgang met de arbeidende klasse is naar zijne ondervinding gemakkelijk. Wat de Heer Huet gezegd heeft: „de Staat is ziek" wederspreekt hij. In 't algemeen deelt hij meer de gevoelens van den Heer de Jong dan van de Heeren Huet en Mees. Bij kanaalwerken helpt de Staat, waarom ook niet bij 't vervaardigen van piano's en andere nijverheidstakken?

Voorz. is het geheel eens met het aangevoerde door den Heer Huet omtrent de volksontwikkeling door het volk zelf. Hulde brengende aan de edele gevoelens van den Heer de Jong bestrijdt de Voorz. toch de stelling: „dat het onderwijs halfbakken is." Het onderwijs is dit niet, maar het wordt niet voldoende genoten. Het gebrek ligt niet in 't wezen van het onderwijs. De ouders erkennen de waarde van langdurig en getrouw schoolbezoek nog niet genoeg. Hoe wil men daarin verbetering brengen? Door gedwongen onderwijs? Gedwongen onderwijs is eene illusie; het is in strijd met de zeden en onuitvoerlijk.

Arbeiders-vereenigingen financieel te ondersteunen door den Staat acht Voorz. verderfelijk. Die fout is in 1848 in Frankrijk begaan en vele schrijvers, o. a. Dunoyer, hebben zonneklaar aangetoond hoe allerverderfelijkst dit geweest is. Hoe gaarne zou Voorz. thans de stem hooren van wijlen den Hoogleeraar Ackersdijck, de groote staathuishoudkundige, die zoo juist de beginselen der staathuishoudkunde wist te onderscheiden. De geheele samenleving is eene coöperatie. Eene productieve arbeidersvereeniging kan zeker nut doen op eene enkele plaats, in eene enkele fabriek, onder personen in gelijke toestanden verkeerende; maar daarvan eene algemeene verbetering te wachten is illusie. Spreker protesteert tegen de staathuisshoudkundige beginselen van den Heer de Jong v. B. en D. omtrent de inmenging van het staatsgezag.

De Heer von Baumhauer zegt dat 't gebrek van 't on-

derwijs ligt wel in 't wezen van het onderwijs: het onderwijs is africhtend niet practisch.

De Heer Mr. S. van Houten is voornamelijk gekomen om discussie over punt 2 te hooren. Het onderwijs wordt dagelijks door tal van vereenigingen besproken; de kwestie over de staatshulp aan arbeidersvereenigingen niet, en stelt dus voor van het onderwijs af te stappen.

De Heer A. van Otterloo zegt dat de orde van het programma de behandeling van punt 1 gebiedt.

Voorz. wenscht ook punt 1 eerst te behandelen, zonder punt 2 te royeeren.

De Heer Pierson zegt: wij zijn in 't midden van punt 2, en wenscht dit daarom eerst af te doen.

Bij meerderheid van stemmen wordt aldus besloten.

De Heer Pierson verklaart zich een bepaald tegenstander van staatshulp. Als staatshulp gegund zal worden, aan wien moet zij dan verleend worden? Aan alle arbeidersvereenigingen zonder onderscheid? Dit is natuurlijk niet te doen en op die wijze zou het staatsgeld spoedig verteerd zijn. Dus alleen aan volkomen kundige, aan volkomen zedelijke ambachtslieden. Maar die hebben haar niet noodig. De grief is: dat de ondernemers te veel winst genieten. Maar als de knappe lieden talrijker waren zouden de winsten wel lager zijn. Daarin, in het geluk van kundige industriëelen, ligt dus het euvel.

Wat de coöperatieve arbeidersvereenigingen zelve betreft, zij hebben het groote nut dat zij tot spaarzaamheid opwekken, contant doen betalen enz. Als nu de Staat tusschenbeiden komt, dan neutraliseert men dit goede gevolg.

De Heer Huet beantwoordt den Heer Gosschalk. Spreker heeft niet gezegd dat de Staat ziek was, maar sommigen zeggen: de Staat is ziek. Het aangevoerde omtrent staatshulp bij kanalen en niet bij het maken van piano's gaat niet op: hierbij verwart men algemeen en bijzonder belang; daargelaten nog of de staatshulp bij het graven van kanalen op haar plaats is. Staatshulp is voor den knappen man niet noodig, die kan altijd geld winnen. Spreker is voor productie-vereenigingen, maar niet door staatshulp en wijst op zulke vereenigingen te Londen. De beste productieve vereenigingen zouden zijn kroegen, niet voor den flinken werkman, die maakt er geen ge-

bruik van, maar om winst te behalen van hen, die het meest om staatshulp roepen.

De Heer van Houten verklaart geen voorstanders te zijn van staatshulp aan productie-vereenigingen. Niet dat het zoo ongehoord zou zijn. Spreker herinnert slechts aan de ondersteuning door bemiddeling der Maatschappij voor Volksvlijt aan menige onderneming verleend. Maar hij gelooft niet, dat die onderneming goede vruchten draagt. En z. i. is bij genoegzaam alle ondernemingen de leiding van een patroon onmisbaar.

Bij de beoordeeling van Lassalles' plannen heeft men in de discussie vergeten, dat Lassalle hiervoor papiergeld wilde scheppen en dus de productievereenigingen de voordeelen wilde laten genieten, die de Nederlandsche bank hier geniet.

De Heer de Jong van B. en D. beantwoordt de gemaakte bedenkingen. 't Verwondert hem dat het denkbeeld van productie-vereeniging vaag werd genoemd. Zij is toch geen vreemdeling meer. Ook zij heeft reeds hare geschiedenis. In ieder geval, bij staatshulp kan men aan een of meer de best geoordeelde vormen binden. De eenige vraag hier is: is men met het beginsel van de vereeniging ingenomen en genegen haar ook van staatswege bevorderlijk te zijn? En nu, hij moet het bekennen, heeft Spreker met de meest mogelijke voldoening van den Heer Mees vernomen, dat ook deze zoozeer hoogstaande staathuishoudkundige, kon hij het met het vereenigingsbeginsel vinden, van zijnerzijds wel tot staatshulp zou kunnen overhellen. Vooral van die zijde deze meening uitgesproken is zij Spreker veel waard.

Dat wijlen Prof. Ackersdijck tegen staatshulp zou geweest zijn strijdt met zijne ondervinding: toen Spreker bij de rampen door den watersnood bij hem op particuliere ondersteuning der noodlijdenden aandrong, zeide hij: dat moet de Staat doen. Spreker kan dat begrijpen hoewel hem dat antwoord vrij hard klonk. De Staat had behooren te zorgen voor goede dijken. Maar wat zal men nu zeggen, als er dijkbreuken plaats hebben in de menschelijke samenleving; m. a. w. oproeren en omwentelingen? Moet de Staat ook dan niet voor zijne weinige goede zorgen boeten? Waarom toch niet gezorgd als het nog tijd is?

De Heer van Eck zegt dat, daar het tot zijn leedwezen

niet geoorloofd is door stemming van zijn gevoelen te doen blijken, hij, hier zeker minbevoegd, even het woord moet vragen, ten einde niet geacht te worden, de voorgedragen denkbeelden, aan welker humane bedoeling, door den Voorzitter zeer terecht hulde is gebracht, te deelen. Spreker zet uiteen aan welke treurige oorzaken de te groote winst, welke de kapitalist dikwijls geniet, nu, en helaas zeker nog lang, moet worden toegeschreven. Waar bijzondere personen, die, door het eigenbelang geleid, in den regel beter toezien dan administrateurs, die af moeten gaan op rapporten ook van derden, in het verleenen van voorschotten zoo groote teleurstelling ondervinden, is dat voor den Staat nog veel meer te vreezen. *Staatshulp* of *bescherming* kan tijdelijk noodig of nuttig zijn bij eene *opkomende industrie*, op den duur is zij altijd verwerpelijk. Hier is het met zekerheid te voorzien, dat groote offers zullen moeten worden gebracht, ja verspild en dat de betrokkenen er niet eens beter door zullen worden. Hij verwacht dus van de verwezenlijking dier denkbeelden geene oplossing, integendeel eene verergering van de zoogenaamde sociale kwestie. Het is daarom dat hij zich verklaart tegen het gevoelen van den Heer de Jong van B. en D.

De Heer Pierson betoogt, dat als de stelling van den Heer de Jong doorgaat, de werkman niet meer maar minder zal krijgen; dan zal in de plaats van den kapitalist de Staat, in plaats van den ondernemer de gerant komen; dit geeft dus geen verandering. Maar de gerant, wiens belang zooveel kleiner is dan dat van den ondernemer, zal minder winst weten te behalen en er zal dus, naar alle waarschijnlijkheid voor den werkman minder overblijven.

De Heer Mr. T. M. C. Asser keurt de rechtstreeksche actieve medewerking van den Staat niet goed; maar de Staat mag ook niet door wettelijke bepalingen de oprichting van arbeidersvereenigingen belemmeren. Dit nu wordt te veel uit het oog verloren in de concept-wet op de naamlooze vennootschappen, waarin men vele voorschriften vindt, die door de coöperatieve vereenigingen niet kunnen worden nageleefd, terwijl daarin niet (zooals in buitenlandsche wetten) speciale regelen voor de coöperatieve vereeniging zijn opgenomen.

De Heer de Jong van B. en D. antwoordt den Heer Pierson op diens rekenexempel. De Heer Pierson vergeet bij zijne becijfering een grooten factor in rekening te brengen, d. i. den ijver, den lust, waarmede ieder voor zijne *eigene* zaak werkt. Reeds daardoor bewijst zijn overigens net uiteengezet rekenexempel niets.

Voorz. dankt den vorigen Spreker voor zijne verdediging. Op het aangevoerde, dat de heer Ackersdijck een voorstander van staatshulp was, moet Spreker antwoorden, dat de Hoogleeraar uitmuntte door juiste onderscheiding. Staatshulp moest bij den watersnood verleend worden, omdat de Staat niet genoeg gezorgd had voor goede dijken en dus indirect schade had toegebracht. Spreker beaamt het gevoelen, van den heer Asser, dat de Staat door de wet moet zorgen, dat de arbeidersvereenigingen, waar zij nuttig kunnen zijn, dit kunnen zijn en wijst op het belangrijke verslag van Mr. van Cappelle in de *handelingen der M. van Nijverheid*, en een zeer juist betoog over de coöperatieve vereenigingen in *het Vaderland* van Zaterdag 13 April.

Niemand meer het woord vragende wordt de discussie over punt 2 gesloten.

Alsnu komt in behandeling punt

4°. *Kunnen de woningen voor de arbeidende klasse bij het vraagpunt over het onderwijs buiten rekening blijven, of verdienen deze daarbij eene ernstige overweging?*

De heer G. H. Kuiper leidt de vraag aldus in:

De door mij gestelde vraag ontleent haar oorsprong aan de beschouwing van den heer Pierson ten vorigen jare, waarbij in het licht werd gesteld dat de verbetering en aanbouw van arbeiderswoningen niet werd bevorderd door den hoogen rentestandaard; voeg daarbij mijne overtuiging dat eene gezonde en goede arbeiderswoning behoort gesteld te worden naast het onderwijs, ter bevordering van de oplossing der sociale kwestie.

Sociale kwestie, dat woord is bijna een spreekwoord geworden in arbeidersvereenigingen in het algemeen en door de werklieden in het bijzonder. Het heeft daardoor verkregen eene eenvoudige en zoo ik vertrouw naar uw oordeel eenzijdige opvatting. Immers dat belangrijke vraagstuk verdient een breedere beschrijving dan alleen het antwoord: eene ongelijke verhouding tusschen inkomsten en uitga-

ven; — verhooging van loon en de kwestie is opgelost. Zie daar het antwoord dat verschillende arbeidersvereenigingen u geven zullen.

Met een enkel woord dat denkbeeld te bestrijden en daarbij niet alleen het loon maar onderwijs en woning eene plaats te doen innemen, stel ik mij tot taak.

Mij scharende aan de zijde van hen die met onverflauwden ijver de belangen van het onderwijs in den uitgebreidsten zin helpen bevorderen, haast ik mij daarbij te voegen dat zij teleurgesteld zullen worden in de vruchten van hun pogen, zoo niet de woning als een integreerend deel wordt beschouwd.

Slaan wij eens even een blik in de practijk.

Aan het onderwijs wordt veel zorg gewijd: het zoeken naar de juiste methode, die bevorderlijk kan zijn aan eene duidelijke en gemakkelijke opvatting, het goed planten van de zaden, waaruit de boom van kennis moet opwassen is eene grootsche taak.

Ik waag de vraag te doen: is dat mogelijk alleen op de school; heeft lezen, schrijven, rekenen, wat kennis van de natuur enz. enz. wel die waarde, indien dit niet gepaard gaat met ontwikkeling en toepassing, al is dit ook op kleine schaal, in de huiselijke omgeving; is de woning daar niet als van zelve voor aangewezen?

Is dit mogelijk, zoolang niet alle krachten zich vereenigen om de gelegenheid te openen, dat de werklieden eene plaats vinden voor hun familieleven, waar het mogelijk is de vruchten van het onderwijs van hunne kinderen te kunnen zien en waardeeren?

Zullen de vele pogingen vruchten kunnen leveren, zoolang de huiselijke omgeving van het kind tusschen de schooluren van dien aard is, dat alles medewerkt tot vernietiging en niet tot bevordering van de aanvankelijk verkregen kennis? En zoo is voor velen de toestand in de practijk.

Zullen wij met eenig vertrouwen de toekomst kunnen te gemoet gaan, alsof de billijke eischen van het onderwijs zullen worden vervuld, namelijk dat daardoor personen worden verkregen toegerust met de kennis die zij voor hunnen maatschappelijken werkkring behoeven, zoo de huiselijke omgeving van het kind daartoe niet medewerkt?

Mag de bestaande gebrekkige woning, de misschien

weinige ontwikkeling der ouders, die ook door de omgeving zoo schadelijk werkt op een goed gebruik van het geleerde op de school, met andere wooreen op het verwerken van die aanvanklijk verkregen kennis, buiten rekening blijven?

Zullen de ouders in hunne kinderen zien, dat die kinderen meerder kennis dan zij zelven bezitten, dat hun toekomst niet meer donker is, maar dat die kennis hun eene plaats in de maatschappij zal aanwijzen, zoo zij voortleven in eene huiselijke omgeving, die de zedelijkheid onderdrukt, waar het ernstig denken wordt belet door een te weinig gevoel van eigenwaarde?

Ik schroom niet op al deze vragen, waaraan nog vele zijn toe te voegen, een ontkennend antwoord te geven en ga verder, door te verklaren, dat eene verbeterde woning voor de arbeidende klasse behoort te staan naast het onderwijs; dat door beiden wel, maar door het onderwijs alleen de oplossing van de sociale kwestie niet kan worden verkregen. Behalve het aangevoerde strekken de gedachtenwisseling en besprekingen der onderlinge belangen in arbeidersvereenigingen hiervoor tot bewijs.

Hiermede zou ik kunnen beschouwen dat de vraag was ingeleid; zij het mij evenwel vergund daaraan nog een paar opmerkingen omtrent het middel tot bereiking van het doel toe te voegen.

Zijn wij het eens omtrent de behoefte van de woningen, dan volgt dat de hooge rentestandaard belet eene uitbreiding van nieuwe en verbetering van de bestaande op groote schaal; langs industriëelen weg heeft de uitkomst dit aangetoond.

Om deze redenen alleen meen ik de hulp, de philantropie te mogen aanbevelen; immers zij is op heden ook niet los van den bestaanden toestand: 3 à 4 pCt. rente, zooals door de meeste vereenigingen wordt uitbetaald, kan toch niet onder de industriëele ondernemingen worden gerangschikt. Eene meer aangewezen tijdelijke philantropie zal op meer krachtige wijze dan tot heden in de behoefte kunnen voorzien. Er is nog eene andere reden, waarom ik de tijdelijke philantropie durf aanbevelen, en wel deze: het dringend belang voor het welzijn der maatschappij, dat de werkman een gezonde woning kan verkrijgen voor eenen bereikbaren prijs, een huurprijs die geëvenredigd is aan zijne inkomst.

Kan hij, zooals tot heden het geval is voor die enkelen die eene goede woning boven alles stellen, 20, en 25 pCt. van zijn inkomsten aan huur betalen? Zullen zij in grooten getale daartoe besluiten ook zelfs met inkrimping van de eerste levensbehoefte? Neen zij zullen dit niet, zoolang zij voor minder prijs nog eene gebrekkige, slechte woning kunnen verkrijgen.

Om de laatsten, de slechte en ongezonde woningen, te doen verdwijnen, moet een krachtige hulp in het leven worden geroepen, die, lettende op de belangen van het onderwijs, lettende op de gelijkmatige loonsverhooging tegenover de ongelijkmatige werkkrachten, eene beweging helpt bevorderen, die blijvend nut verspreidt, die tegenover het vereenigingsleven het familieleven bevordert, door eene meer aangename omgeving, waarvan met het onderwijs voor de arbeidende klasse eene betere toekomst is te verwachten.

De door mij bedoelde hulp splitst zich in drieën:

De 1ste, de goedkoopste maar niet de minste in waarde, is de zedelijke steun, die door belangstellenden, maar inzonderheid door vereenigingen als deze kan worden gegeven, door te erkennen de noodzakelijkheid en niet het minst door eene krachtige aanbeveling.

de 2de, minder voordeelige maar bij goeden wil een berijkbare weg, is het verstrekken van zeer tijdelijke subsidiën door eene vereeniging, die zich ten doel stelt het bouwen van arbeiders-woningen op groote schaal. Deze tijdelijke subsidiën moeten geen ander doel hebben dan de verzekering, dat aan de geldgevers of aandeelhouders der vereeniging eene rente van 5pCt. is gewaarborgd, waardoor het verkrijgen van kapitaal tot hct bouwen meer gemakkelijk wordt gemaakt.

Deze subsidiën zijn tijdelijk, omdat aan de hier bedoelde vereeniging twee factoren ten dienste staan, waardoor de jaarlijksche subsidiën kunnen verminderen:

a. eene langzame verhooging van huur, niet moeilijk; dit moet na een paar jaar de vrucht zijn eener verbeterde woning

b. eene verminderde rente door aflossing van aandeelen.

3°. De oprichting van eene vereeniging tot stichting van woningen door te leenen kapitaal tegen een vaste rente van 5 pCt. en jaarlijksche aflossing à pari of iets daarboven. De stichting moet plaats hebben op groote schaal,

met het vaste vertrouwen, dat elke bijdrage de kracht en kennis verkregen door het onderwijs zal vermeerderen en mede zal werken tot oplossing van het groote vraagstuk, de sociale kwestie, in den zin als hier bedoeld.

Voorz. dankt den Heer Kuiper voor zijn gehouden betoog. Hij gelooft niet, dat het veel discussie zal uitlokken en men het algemeen wel eens zal ziju, dat de geldgevers, met het oog op het belangrijke nut en het soliede onderpand, met eene kleine rente zich moeten vergenoegen.

De Heer Mr. C. A. Crommelin deelt niet de opinie van den Voorz.: dat wij het allen wel eens zullen zijn, althans wat het laatste gedeelte betreft. De Heer Kuiper zegt: 't is niet mogelijk arbeiderswoningen te bouwen, die eene rente van 6 pCt. opleveren, en dat daarom de philantropie moet te hulp komen. Hier zijn sedert vele jaren de handen ineengeslagen en heeft men zich tevreden gesteld met 3 à 4 pCt. Maar het heeft moeite gekost om enkele tonnen gouds bijeen te krijgen. Wil men in de bestaande behoefte voorzien, dan zullen vele millioenen worden vereischt, en tegen die lage rente is geen voldoend kapitaal te verkrijgen. Spreker gelooft dat de eenige weg is de industriëele weg. De loonsverhooging is reeds een eerste stap dat de arbeider meer huur kan betalen en in dit opzicht juicht hij deze toe.

De Heer Heldt (geïntroduceerde, voorzitter van een werklieden-vereeniging) stemt met den Heer Kuiper in en toont door een voorbeeld aan, hoe moeilijk woningen te krijgen zijn. Een lid zijner familie, een ambachtsman, die een weekloon van *f* 9 verdient, vond eerst na 3 maanden een woning in een steeg tegen *f* 2 's weeks. De woningen zijn duur, slecht en niet te verkrijgen, inzonderheid niet als men kinderen heeft.

Voorz. erkent dat er dringende behoefte aan woningen bestaat; hij gelooft dat de gevoelens van de Heeren Kuiper en Crommelin nog wel te vereenigen zijn en dat industrie en philantropie gepaard kunnen gaan.

De Heer Josua van Eik merkt aan dat de Vereeniging ten behoeve der Arbeidende klassc een aantal woningen heeft doen bouwen en aan de geldleeners 3 pCt. heeft uitgekeerd. Maar Spreker gelooft dat die philantropie

nadeelig heeft gewerkt, door particulieren, die tegen zoo lage rente geene woningen kunnen bouwen, daarvan terug te houden. Dat terrein is verlaten en meer op industriëel gebied voortgegaan, door 4 pCt. te stellen. Al ware het dat, ten gevolge van stijgende prijzen der gronden, materialen en loonen, de huren voor aan te bouwen woningen wellicht eenigszins zouden verhoogd moeten worden, zou, volgens Sprekers inzien, de arbeidersstand daarin kunnen voldoen, door de verhooging der loonen, die ook hier ter stede plaats heeft.

De Heer Kuiper zegt in antwoord op den Heer Crommelin, dat hij, ofschoon hulde brengende aan diens zienswijze, moet opmerken wat een enkele blik in de practijk doet zien:

in de eerste plaats de groote behoefte;

in de tweede plaats het verloren gaan van de goede bedoelingen door de Heeren voorgestaan. Hij heeft zelfs het genoegen met den Heer Crommelin commissaris te zijn van eene maatschappij, die woningen bouwt in den geest door den Heer C. bedoeld, maar vraagt, of door het kleine aantal niet al de vruchten tegenover de groote behoefte verloren gaan, althans niet kunnen worden opgemerkt? Hij vraagt: voor hoe weinigen is het verkrijgen van zulk eene woning bereikbaar èn om het aantal, èn om den huurprijs? Is dit niet met de meeste vereenigingen het geval? De moeilijkheid tot verkrijgen van kapitaal is hem te goed bekend; het is meerendeel de vriendschappelijke en welwillende hand, die ter hulp komt. Immers de lage rente die wordt verkregen is daartoe niet bevorderlijk.

Hij meent nog te mogen opmerken dat voor zijne denkbeelden geen millioenen ook geen tonnen gouds noodig zijn, zooals de Heer Crommelin zegt; neen, als hij een voorbeeld mag aangeven dan zou het dit zijn: voor 1 millioen kunnen bijvoorbeeld gebouwd worden ongeveer 900 woningen; dit noemt hij eene krachtige uitvoering, die door de arbeidende klasse zal worden gevoeld. Nu heeft de ondervinding geleerd, dat bij een billijken huur 3 en 3½ pCt. rente, uitloting, onderhoud, assurantie enz. enz. kunnen worden verkregen. Bij deze groote som zou de subsidie voor het 1ste jaar zich slechts, om 5 pCt. rente te kunnen betalen, tot *ƒ* 15,000 ad *ƒ* 20,000 bepalen, welke subsidie spoedig kon verminderen.

Hij herhaalt, dat als men let op de groote offers, die in

het belang van het onderwijs worden gebracht, dan zeker dit bedrag daarnaast luttel mag worden genoemd, in verhouding tot het nut die deze bijdragen voor de maatschappij zouden ten gevolge hebben.

Niemand meer het woord vragende sluit Voorzitter ten $4\frac{1}{2}$ ure de vergadering.

De precentielijst was geteekend door de Heeren Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper (Voorz.), Jhr. Mr. W. T. Gevers Deynoot, Mr. H. Jacobi, P. N. Muller en Mr. S. Vissering (Bestuursleden), Mr. T M. C. Asser, Mr. M, M. von Baumhauer, H. J. Boelen, Dr. E. C. Buchner, Mr. C. A. Crommelin, J. van Dam, Thz., Mr. P J. G. van Diggelen, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, Mr. A. van Eck, Josua van Eik, Mr. Josua van Eik, Jzn., Mr. E. J. Everwijn Lange, Mr. W. Bn. van Goltstein, J. Gosschalk, Jhr. Mr. J. de Grez, A. G. Heineken, Jr., Mr. S. van Houten, Dr. H F. R. Hubrecht, A. Huet. Jhr. Mr. J. J. F. de Jong van Beek en Donk, Jhr. Mr. B. de Bosch Kemper, Mr. H. J. Koenen. G. H. Kuiper, Mr. W. C. Mees, Mr. D. J. Mom Visch, A. van Otterloo, N. G. Pierson, Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, Mr. G. Roijaards, P. H. Testas, Jhr. G, F. van Tets, Mr. G. van Tienhoven, Mr J. J. Uytwerff Sterling, Dr. H. de Veer, W. A. Viruly Verbrugge, Mr. W. A. Bn. van Verschuer, A. Volkmaars, Mr. C. M. J. Willeumier, Mr. L. Wolterbeek.

Vereeniging voor de Statistiek in Nederland.

VERGADERING ZATERDAG 19 APRIL 1873, IN HET LOKAAL EENSGEZINDHEID, TE AMSTERDAM.

De voorzitter, de Heer Mr. J. De Bosch Kemper opent te ruim 10 ure de vergadering. Hij vestigt er de aandacht op, dat thans de vijf en twintigste jaargang van het Staatkundig en staathuishoudkundig jaarboekje zal worden uitgegeven en spreekt den wensch uit, dat de inhoud daarvan beantwoorden zal aan het nut, dat de wetenschap der staathuishoudkunde van een Jaarboekje in ons vaderland trekken kan.

Toen bij de omwenteling van 1848 allerlei socialistische theoriën werden voorgedragen, waarbij werkelijke volkstoestanden uit het oog werden verloren en de grondwetsherziening van 1848 voor ons vaderland een nieuw tijdvak opende, meende hij, terwijl reeds vroeger in de sectievergaderingen van het Utrechtsch genootschap over de wenschelijkheid van een jaarboekje voor de statistiek was gesproken, dat het tijdstip gepast was, om daarmede een aanvang te maken en daardoor het publiek op te wekken tot belangstelling in de kennis van maatschappelijke feiten.

Om dat doel te bereiken nam hij in eenen eersten jaargang op eene korte Geschiedkundige schets van ons grondwettig Staatsrecht en de Grondwet van 1848, onderscheidene uittreksels van statistieken, door de regeering uitgegeven, enz.

Hetgeen hij was begonnen vond ondersteuning bij uitstekende mannen, wier overlijden het vaderland reeds lang betreurd heeft, de Heeren J. Ackersdijck, C. A. den Tex, G. A. de Meester, D. A. Portielje, J. H. Beucker Andreae;

maar ook bij mannen, die de thans bestaande Vereeniging nog onder hare leden mag tellen: de Heeren P. W. Alstorphius Grevelink, M. M. von Baumhauer, J. L. De Bruyn Kops, W. R. Boer, W. T. Gevers Deijnoot, W. C. Mees, L. A. J. W. Sloet van den Beele, S. Vissering.

Na hunne toetreding, elk jaar gevolgd door die van meerderen, is jaarlijks in de vergadering der leden de inhoud van het volgende Jaarboekje besproken. Nadat echter de medewerkers in getal waren toegenomen en in 1856 de Vereeniging zich geconstitueerd had als Vereeniging voor de Statistiek in Nederland en bij Kon. Besluit van 4 Juli 1862 (*Staatsbl.* N°. 137) rechtspersoonlijkheid van de regeering verkregen had, is de bespreking van den inhoud van het Jaarboekje in een zoo talrijke vergadering minder gepast geoordeeld, en is zulks aan het Bestuur overgelaten, met bepaling echter dat de voorzitter in de algemeene vergaderingen der Vereeniging telkens zoude mededeelen, wat omtrent de uitgave van het Jaarboekje besloten was en dat de gelegenheid zou gegeven worden de aanmerkingen te vernemen, die de leden der Vereeniging op den verschenen jaargang hadden te maken en de wenschen aan te hooren omtrent mogelijke verbeteringen.

In de verloopen vijfentwintig jaren is de beoefening der statistiek in ons Vaderland zeer toegenomen. De regeering heeft veel meer zorg gedragen dan vroeger in het uitgeven van statistieke verslagen. Op voorstel van het hooggeacht medelid Prof. Vissering, is uit ons midden eene commissie benoemd om uit te geven de Algemeene Statistiek van Nederland, — voor de leden onzer Vereeniging verkrijgbaar voor de helft van den prijs.

Door deze uitgave wordt de inhoud van ons Jaarboekje aan de eene zijde beperkt, maar aan de andere zijde veel belangrijker. Zoo ons Jaarboekje elk jaar in zeer beknopten vorm een overzicht moet geven van hetgeen op staatkundig en staathuishoudkundig gebied is verricht en geschreven en den weg moet wijzen tot de uitvoerige statistieke verslagen, die in de bibliotheek van onze Vereeniging en van onderscheidene bibliotheken van openbare inrichtingen voorhanden zijn, zoo vordert de wetenschappelijke beoefening der staathuishoudkunde, in verband met de statistiek, meer en meer van ons, dat in het Jaarboekje de statistieke verslagen aan een wetenschappelijke critiek wor-

den onderworpen en dat uit wel geconstateerde feiten economische gevolgen worden afgeleid.

Door velen wordt de statistiek nog als eene onvruchtbare en weinig te vertrouwen wetenschap beschouwd.

En inderdaad dikwijls niet ten onrechte. De beoefenaars der statistiek dragen daarvan voor een groot gedeelte de schuld. Alleen dan wanneer de statistieke verslagen aan een strenge critiek worden onderworpen zullen de opgaven vertrouwen kunnen inboezemen; alleen wanneer de beteekenis der cijfers wordt toegelicht zal hunne belangrijkheid erkend worden.

Elke wetenschap wordt meer en meer kennis van het leven. Gelijk bij de natuurkunde van den mensch naast de ontleedkunde de physiologie beoefend moet worden, zoo behoort de sociale wetenschap, gesteund door vertrouwbare statistieke cijfers, het volle maatschappelijke leven aan te wijzen met zijne kwalen, die tot kwijning en armoede voeren, en met zijne gezonde levensbeginselen, die de oorzaken zijn van welvaart en volksgeluk. Elk rechtgeaard mensch heeft een geopend hart voor het lijden en de welvaart van de arbeidende klasse; maar zal die sympathie geen ziekelijk karakter erlangen, dan moet het oog geopend zijn om de werkelijkheid te zien en niet door schijn bedrogen te worden en dan moet het hoofd het wezenlijk verband tusschen oorzaak en gevolg weten te onderscheiden om weerstand te kunnen bieden aan bedriegelijke socialistische theoriën.

Naarmate ons Jaarboekje meer artikelen inhoudt van wetenschappelijke critiek over statistieke verslagen en meer toepassing van statistieke gegevens om het sociale leven te doen kennen, zal het meer waardeering vinden, en wat meer is, tot wezenlijke bevordering van het algemeene welzijn bijdragen.

Met den wensch, dat dit de toekomst van ons Jaarboekje zal zijn, deelt de voorzitter mede, dat op verzoek van onderscheidene leden de verslageu van de vergadering in het Jaarboekje zelf zullen worden opgenomen.

Voorzitter deelt vervolgens mede dat de in de vorige vergadering benoemde leden met éene uitzondering de benoeming hebben aangenomen; dat zeven leden om verschillende redenen hebben bedankt, en overleden zijn de Heeren P. H. B. Motké, die zoo welwillend zijne diensten

had aangeboden bij de uitgave der Algemeene Statistiek en in wien het vaderland een bekwaam en voortreffelijk ambtenaar heeft verloren, — en de waardige oud-burgemeester van Deventer Mr. D. J. van Doorninck, zoodat de Vereeniging thans telt 358 leden.

Als nieuwe leden zijn voorgedragen en worden als zoodanig benoemd de Heeren:

Alex. Daniëls, directeur der diamantslijperij	*te*	*Amsterdam.*
Mr. J. G. N. de Hoop Scheffer, advocaat	„	„
A. C. Joosten, makelaar	„	„
Fred. Müller, boekhandelaar	„	„
Mr. A. Polak, advocaat	„	„
R. W. J. C. van den Wall Bake, adj. administrateur van den Holl. spoorweg	„	„
Mr. J. H. van Reenen, adj. commies ter prov. griffie	„	*Arnhem.*
A. Baron Schimmelpenninck van der Oye, rentm. van het kroondomein	„	„
Mr. A. v. Delden, min. v. financiën	„	*'s Gravenhage.*
Mr. J. H. Geertsema, „ „ binnenl. zaken	„	„
Mr. H. Goeman Borgesius, advokaat	„	„
Mr. G. F. H. Henny, secr.-generaal bij het departement van koloniën	„	„
J. B. Maxwils, voorz. der kamer van koophandel en fabrieken	„	„
O. van Rees, lid v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal	„	„
Mr. C. Rueb, advocaat.	„	„
W. C. A. Staring, referendaris, chef der telegrafie bij het min. v. financiën	„	„
Mr. J. J. Tavenraat, adj. commies ter prov. griffie	„	„
A. S. van Reesema, adj. commies der Nat. levensverzekeringbank	„	*Rotterdam.*
Mr. J. Rombach, advocaat	„	„
Mr. P. A. van der Lith, hoogleeraar	„	*Leiden.*
Mr. H. Graaf van Limburg Stirum, burgemeestes van		*Noordwijkerhout.*

Mr. F. der Kinderen Jz., adj. commies ter prov. griffie	*te Haarlem.*
Mr. L. van Lier, Advocaat	» *Utrecht.*
G. C. R. Hoetink, leeraar aan de hoogere burgerschool	» *Harlingen.*
Mr. W. A. Bergsma, lid der Tweede Kamer en burgemeester van	» *Menaldumadeel.*
Mr. Jacques Oppenheim, leeraar aan het gymnasium	» *Groningen.*
J. Schilthuis UGzn., koopman	» »
Jhr. Mr. P. J. van Swinderen, lid der prov. Staten	» »
C. A. Ludewig, contrôleur van het kadaster	» *Maastricht.*
Mr. F. Graaf van Bylandt, raad van legatie	» *Berlijn.*

Wat betreft het debiet van het Jaarboekje door den boekhandel, dit is geweest in 1871, met inbegrip van enkele vroegere jaargangen, 259 exemplaren, tegen 272 in 1870, welke vermindering is toe te schrijven doordat de nieuw benoemde leden het thans rechtstreeks van de Vereeniging ontvangen. Het getal present-exemplaren en die in ruiling tegen de verslagen enz. uitgegeven door de verschillende ministeriëele departementen, de provinciale besturen, eenige genootschappen, waaronder ook buitenlandsche, bedraagt 40.

Door die ruiling, zoo mede door inbruikleengeving en door aankoop vermeerdert steeds de bibliotheek, welker Catalogus in het Jaarboekje 1872 is opgenomen, volgens besluit der vorige vergadering.

Van de Algemeene Statistiek van Nederland, worden aan leden voor de helft van den prijs geleverd 135 exemplaren. Heeren Leden, die daarvan nog niet in het bezit zijn en haar wenschen te ontvangen worden door voorzitter uitgenoodigd daarvan kennis te geven aan den amanuensis.

Na deze mededeelingen brengt de Heer Mr. S. Vissering uit het volgende:

ACHTSTE VERSLAG van de Commissie van Redactie voor de bewerking eener ALGEMEENE STATISTIEK VAN NEDERLAND.

Uwe Commissie, gevolg gevende aan het voorschrift haar door uwe vergadering bij de aanvaarding onzer taak gesteld, is wederom bereid, Verslag van hare verrichtingen in het afgeloopen jaar uit te brengen.

Dit Verslag kan echter zeer kort zijn.

Sedert het vorige Verslag (van 20 April 1872) zijn aflevering IX en X bevattende: het slot van Hoofdstuk XVIII van het Tweede Deel (intellectueele ontwikkeling) Hoofdstuk XIX (kerkelijk leven) en het begin van Hoofdstuk XX (statistiek der misdrijven) in het licht verschenen. Voor de XIe aflevering, bevattende het vervolg van de statistiek van de misdrijven en de statistiek van het gevangenis-wezen, is reeds een aantal vellen druks gereed, doch de twee laatste vellen, waarmede dit Tweede Deel voltooid zal zijn, zijn nog onder de pers, en wij hebben het beter geoordeeld de uitgave dezer aflevering van het Tweede Deel te moeten uitstellen tot het geheele onderwerp daarin kon worden opgenomen.

Eerlang zal nu deze slotaflevering gereed en daarmede het Tweede Deel voltooid zijn. Wij mogen niet ontveinzen, dat de bewerking van dit laatste Hoofdstuk, de zoogen. crimineele statistiek, ongemeen veel tijd en inspanning gekost heeft, én door den omvang der stof én ook door de gebrekkige inrichting der bouwstoffen. Het is daarbij gebleken dat onze officiëele gerechtelijke statistiek vele leemten bevat, die dringend verbetering eischen.

Thans moet de hand geslagen worden aan de bewerking van ons Derde Deel: de statistiek der volksnijverheid bevattende, en wij kunnen onzen medearbeiders, die ons hiervoor bijdragen toegezegd hebben, niet dringend genoeg verzoeken, zich met hunnen arbeid te willen haasten, opdat ons werk geen stremming onderga.

In de Vergadering van 20 April 1872 is ons een krediet toegestaan van *f* 1000 voor de bewerking en uitgave van eene reeks van statistische kaarten, bewerkt en aangeboden door ons ijverig en kundig medelid den Heer J. Kuyper Hz. te 's Gravenhage. Tot heden hebben wij van dit krediet geen gebruik gemaakt. Doch wij heb-

ben de zaak niet uit het oog verloren. Bij nader onderzoek was ons gebleken, dat de kosten van de uitgave dezer kaartjes, volgens de ons verstrekte opgaven van steendrukkers, betrekkelijk zeer hoog zouden loopen, zoodat wij aarzelden van de ons verleende vrijheid gebruik te maken. Na veel zoeken en langdurige onderhandeling zijn wij er eindelijk in geslaagd, iemand te vinden, die de kaartjes, volgens een nieuwgevonden procédé bewerkt, leveren wil tegen een prijs minder dan de helft bedragende van de vroeger ons verstrekte opgaven. Eerst dezer dagen heeft die zaak haar beslag gekregen, en wij hopen nu spoedig met de proefneming met dit nieuwe procédé een aanvang te maken.

De Commissie voornoemd

S. Vissering, *Voorzitter.*
L. A. J. W. Sloet.
J. L. de Bruyn Kops.
M. M. von Baumhauer.

Voorzitter dankt de Commissie voor haar rapport en deelt daarna mede de besprekingen in de bestuursvergadering van 26 Januari ll. omtrent den inhoud van het Jaarboekje 1873 en de diensvolgens aan eenige Leden opgedragen en aanvaarde taak, terwijl staande de vergadering nog enkele andere onderwerpen ter bewerking worden opgedragen en de redactie zich zal belasten met de samenstelling van een Alphabetisch register op de 25 jaargangen.

De Heer Vissering vraagt het woord om tot den Heer von Baumhauer eene vraag te richten ten opzichte van de uitgave der uitkomsten van de Volkstelling in 1869. Spreker vraagt of er redenen bestaan, welke die uitgave vertragen, en wijst er op dat de uitkomsten der volkstelling in Engeland van 1870 reeds vrij geruimen tijd bekend zijn.

De Heer von Baumhauer antwoordt, dat hij de redenen, die de uitgave vertraagd hebben, moeilijk kan opgeven; alleen kan hij mededeelen, dat met het drukken is aangevangen en ijverig wordt gearbeid om in den loop des jaars het geheel het licht te doen zien.

De Heer Vissering dankt den Heer von Baumhauer voor de gegevene inlichtingen.

Alsnu overgaande tot het tweede gedeelte van het programma der vergadering brengt de Heer Vissering uit:

Verslag omtrent het Statistisch Congres in 1872 te St. Petersburg gehouden.

Voorzitter dankt den Heer Vissering voor zijn kernachtig verslag, dat blijkens de toejuiching der vergadering met belangstelling is aangehoord, en in het *Mengelwerk* van het Jaarboekje zal worden opgenomen.

Hierna komt aan de orde de bespreking van het voorstel van den Heer Dr. W. C. H. Staring, aldus luidende:

„De statistiek van Nederland, wat de grootte betreft der verschillende soorten van grondeigendom, berust, behalve in eene enkele provincie, op min of meer nauwkeurig geraamde cijfers.

„Dit behoeft in het minste niet het geval te zijn wanneer men zich slechts de betrekkelijk geringe moeite getroost om uit de kadastrale leggers de grootte der gronden gemeentes-gewijs bijeen te zoeken. Dit is voor Limburg geschied door den Heer C. A. Ludewig, te Maastricht, gelijk uit het Rijks-Verslag van den Landbouw voor 1868 te zien is. Hetgeen voor een bijzonder persoon doenlijk is geweest, kan toch niet ondoenlijk geacht worden voor met soortgelijk werk vertrouwde ambtenaren. Voor elk kantoor van bewaring kan zulks niet veel meer dan het werk zijn van eenen klerk gedurende een paar maanden.

„Bij de invoering van het kadaster is dit werk geschied en in druk uitgegeven voor de provinciën Groningen, Friesland, Gelderland, de beide Hollanden, Noord-Brabant en Limburg, waaruit onschatbare vergelijkingsuitkomsten te trekken zijn voor de geschiedenis der ontwikkeling van onzen landbouw en in 't algemeen van het gebruik dat wij van onzen bodem maken. Voor Drenthe, Overijssel, Utrecht en Zeeland is datzelfde werk eveneens door het kadaster verricht, maar de stukken zijn niet uitgegeven en berusten zeer zeker nog hier of daar bij het eene of andere kadastrale archief; want dat ze verloren gegaan zouden zijn is bijna niet denkbaar.

„Ten einde nu dit voor de statistiek in 't algemeen en in het bijzonder voor die van den landbouw onmisbare werk geschieden moge, wordt er voorgesteld, dat de Vereeniging zich tot de Regeering wende met het dringende verzoek:

„ten eerste: Dat de grootte der verschillende soorten van grondeigendommen, gemeentes-gewijs opgemaakt tijdens de invoering van het kadaster, omstreeks 1833, moge worden gepubliceerd voor Drenthe, Overijssel, Utrecht en Zeeland, op dezelfde wijze als zulks voor de overige provinciën geschied is; en

„ten tweede: dat de tegenwoordige grootte der verschillende grondeigendommen uit de kadastrale leggers gemeentes-gewijs moge worden bijeengezocht en uitgegeven evenals men die voor Limburg reeds bezit."

Voorzitter deelt mede, dat betrekkelijk dit voorstel is ingekomen de volgende missive:

Hoorn, 15 April 1873.

M. H!

„'t Is niet waarschijnlijk, dat ik uwe vergadering van 19 dezer zal bijwonen; vele bezigheden maken mij dat, bij het tijdroovende en lastige der reis, terwijl ik ook, zoo herhaaldelijk geplaagd door 't podraga, mij tegenwoordig wel wat moet ontzien, moeielijk. 't Is daarom dat ik schriftelijk eenige inlichtingen wensch te geven, ten aanzien van punt II, voorgesteld door den heer Dr. W. C. H. Staring.

„Dat geëerde lid meent dat het bewuste werk aan de bewaringen één klerk zou bezighouden, slechts gedurende een tijd van twee maanden.

„Dat moge in dien tijd kunnen geschieden aan enkele zeer kleine bewaringen, over 't algemeen is die tijd veel te gering. De bewaring te Hoorn bevat 18,000 art. en 90,000 perc. Aangenomen, dat er 100 art. per dag kunnen bewerkt worden, zou dat aldaar een tijdsverloop vereischen van 180 dagen of 6 maanden. Kon men het brengen tot 200 art. per dag, wat ik niet geloof, 't zou nog 3 maanden vereischen, en het werk zou aan onderscheidene bewaringen van veel meer omvang zijn. Ziet toch de navolgende opgave:

Den Bosch	heeft	54,000	art.	300,000	perc.
Eindhoven	„	28,000	„	228,000	„
Breda	„	28,000	„	179,000	„
Arnhem	„	25,000	„	202,000	„
Zutphen	„	26,000	„	233,000	„
Leeuwarden	„	27,000	„	142,000	„

Zwolle	heeft	21,000	art.	133,000	perc.
Assen	„	14,000	„	233,000	„
Maastricht	„	54,000	„	267,000	„
Roermond	„	38,000	„	253,000	„

„Maar ik wil den omvang van het werk nog eens geheel daarlaten, doch wensch even stil te staan bij de vraag of de uitkomst de moeite zou beloonen. Men weet, dat er nog al vele personen zijn, der statistiek vijandig, die de wetenschap in diskrediet willen brengen door de bewering, dat hare uitkomsten niet betrouwbaar zouden zijn. 't Is dus zaak, dat de beoefenaars liever wat minder leveren dan dat zij voedsel geven aan die bewering. En dat zou hier 't geval zijn. De inhoud der kadastrale leggers, reeds dadelijk bij de daarstelling niet volkomen overeenkomstig den werkelijken toestand, is door het lang tijdsverloop daar nog veel verder van afgeweken. De wet van 6 Juni 1840, Stbl. no. 17, op vrijdom van lasten ter zake van land-ontginning en landverbetering, heeft nimmer aan haar doel beantwoord. De eerlijke en gemoedelijke man, die aangifte deed, verkreeg t ij d e l ij k e n, de smokkelaars hadden veelal v o o r d u r e n d e n vrijdom. Bleven vele veranderingen van cultuur te dier zake onbekend, ik richt deswege geen verwijt tot de kadastrale ambtenaren. Hunne reiskosten toch hadden beter betaald moeten worden, de regeling daarvan anders moeten plaats vinden, zoodat meerdere dienstijver geen schade in den zak was, en het getal dier ambtenaren veel grooter hebben moeten zijn, om de opsporingen deswege naar eisch te kunnen volbrengen.

„Dat het bestuur den onvolledigen toestand der leggers erkent, blijkt uit de resol. van het Dep van Financiën van 15 Febr. 1873 no. 84, tengevolge van welke een groot aantal perc., onder verschillende benaming, tot een laag bedrag voorkomende, opnieuw moet worden opgenomen. Wanneer dat omvangrijk werk, dat eerst in het volgende dienstjaar geheel kan afloopen, ('t is nog zeer de vraag, of dat overal zonder vermeerdering van personeel mogelijk zal wezen) met de nieuwe schatting in de leggers is toegepast, dan eerst zou men iets, nog niet veel hebben aan de uitkomsten, welke Dr. Staring wenscht. Waar toch het weiland gescheurd en tot bouwland hervormd is en in het omgekeerde geval wordt dat werkelijk niet altoos aan de bewaring bekend en dat valt buiten het onderzoek naar

aanleiding van de nieuwe wettelijke bepalingen op de grondbelasting voorgeschreven.

„Andere personen, evenals ik, van nabij bekend met de goede diensten door de invoering van het kadaster aan de maatschappij bewezen, zullen die instelling niet hard vallen wegens de onvolledigheid, welke haar nog kenmerkte, maar 't is beter in tijds te waarschuwen dat het niet kan dienen tot bereiking van het oogmerk, dat Dr. Staring wenscht; men zou hier niets kunnen verkrijgen dan z. g. monnikenwerk, 't welk der statistische wetenschap niet tot eer zou verstrekken. Ik onderwerp deze bedenkingen aan het oordeel van den geëerden voorsteller en der vergadering.

„Aanvaardt, M. H! de betuiging mijner hoogachting

„A. van Eck,

„Bewaarder van de hypotheken en 't kadaster."

De Heer Ph. J. Bachiene is van oordeel dat het denkbeeld van Dr. Staring in het algemeen ondersteuning verdient. Reeds te lang heeft een volledige kadastrale statistiek ontbroken. Van verscheiden provinciën zijn de kadastrale uitkomsten in der tijd door den druk openbaar gemaakt, doch van eenige wordt de statistiek daarvan voortdurend gemist, zoodat die voor het geheele Rijk, op het tijdstip van de vaststelling des kadasters in 1833 blijft ontbreken. Evenzeer ontbreekt eene latere statistiek, die nu voor Limburg aan het initiatief en de belangstelling van den Contrôleur Ludewig is te danken. Evenwel het voorstel ondersteunende wenscht spreker daarbij te herinneren aan de door het 7e Internationaal Congres voor Statistiek in 1869 te 's Gravenhage genomen besluiten, die eene ruimere strekking hebben. Dr. Staring vraagt minder dan in 1869 is wenschelijk geoordeeld. De zaak is destijds breedvoerig behandeld, zoowel bij eene sectie der regelings-commissie voor het Congres als in de afdeeling: Financiën van dat Congres. Volledige modellen zijn ontworpen door Spreker, die in overleg met den Heer de Bouchen, gedelegeerde van het Russische Gouvernement, zijn vereenvoudigd, om voor alle Staten, ook voor die welke geen parcellair kadaster bezitten, bruikbaar te zijn. Alzoo hebben die door het Congres aan alle regeeringen aanbevolen modellen een internationaal karakter bekomen, waarvan het gevolg zal

wezen, dat de kadastrale statistieke opgaven, naar die modellen opgemaakt, in verschillende landen onderling vergelijkbaar zullen wezen, welk voordeel zou verloren gaan, indien nu weder van die modellen werd afgeweken. Voor kleine Staten, die het voorrecht hebben een parcellair kadaster te bezitten, heeft het Congres vrijgelaten de zes meer volledige, oorspronkelijk ontworpen modellen te volgen. Het zou inderdaad te betreuren zijn, wanneer zij, die bouwstoffen voor eene volledige kadastrale statistiek voorhanden hebben, ze voortdurend onbenuttigd lieten. Het verhandelde ter zake in 1869 wordt gevonden in het Compte rendu van het Statistisch Congres in den Haag 1e ged. bladz. 102—120; 2e ged. bl. 265—269, 272, 273, 297, 459—478 en 536.

De bedenkingen van den hyphotheekbewaarder Mr. van Eck ontnemen niets aan de waarde eener kadastrale statistiek, evenmin als de dagelijks voorvallende veranderingen in den staat der bevolking aan eene bevolking-statistiek, gegrond op eene officiëele volkstelling. Over behoefte aan klerken heeft men vooralsnog zich niet uit te laten. Het voorstel strekt eenvoudig, dat de Vereeniging zich tot de Regeering zal wenden om eenen tweeledigen wensch uit te spreken, zooals Dr. Staring dien heeft geformuleerd, welk voorstel Spreker wil geamendeerd zien, in dien zin dat het geformuleerde sub. 2° zich uitstrekke tot al hetgeen is gevraagd bij het aan de Regeering medegedeelde besluit van het Congres van 1869. Het zal nuttig zijn daaraan eens te herinneren en van deze vergadering mag worden verwacht, dat zij zich daaromtrent niet onverschillig betoone.

De Heer A. Volkmaars zegt, dat de bezwaren, die de Heer van Eck, bij den door hem ingezonden brief tegen het voorstel van Dr. Staring heeft ingebracht, hem niet zoo geheel ongegrond voorkomen, vooral voorzoover zij betrekking hebben tot het *tweede* lid van het verzoek, dat voorgesteld wordt, om aan de Regeering te doen.

Ik ben het geheel eens zegt Spreker, met den Heer van Eck, dat het bezwaarlijk is aan te nemen, bij het groote getal perceelen, dat bestaat, dat aan *elke* bewaring *één* klerk in een *paar* maanden, het werk daarbij bedoeld, zoude kunnen verrichten. En wat heeft men nog als het werk verricht is? Dan bekomt men resultaten, die niet

altijd en overal met de werkelijkheid overeenstemmen. De kadastrale leggers kunnen slechts onvolkomen de soort van eigendommen aanwijzen. Cultuurverandering op zich zelve geeft geene aanleiding tot eene nadere regeling der belastbare opbrengst; van daar dat die ook geene aanleiding geeft tot verandering der kadastrale leggers.

Ik ben derhalve met den Heer van Eck van meening, altijd voor zoo veel het 2e lid van het in te dienen verzoek betreft, dat het bijeenzoeken der verschillende soorten van grondeigendom uit de kadastrale leggers een omslachtig en kostbaar werk zoude zijn en dat daarmede het beoogde doel niet zoude worden bereikt, omdat de uit de leggers verkregene uitkomsten op verre na niet altijd met den werkelijken toestand zouden overeenkomen.

Het werk van den Heer C. A. Ludewig, waarvan Dr. Staring spreekt, ken ik niet. Ik ben alleen zoo vrij op te merken, dat de controleur der directe belastingen en van het kadaster te Maastricht den naam draagt van C. A. Ludewig. Daardoor is bij mij het vermoeden gerezen, dat het door Dr Staring bedoeld voor Limburg geleverd werk, niet is van de hand van een bijzonder persoon, maar van genoemden controleur van het kadaster, die, wanneer ik mij niet bedrieg, als zoodanig sedert een tal van jaren werkzaam is.

Voorzitter gelooft het wenschelijk, dat wanneer, zooals aangetoond is, de opgaven onvolledig en onjuist zijn, daarin toch verbetering behoort gebracht te worden. In de kadastrale opgaven behoort waarheid te bestaan; maar of het nu mogelijk is om steeds juiste cijfers te bezitten valt te betwijfelen. Er is toch voortdurende wisseling in den aard der landerijen, in de verdeeling van bouwland, weiland, boschgrond enz., wat zijns inziens moeilijk zal zijn bij te houden. Alleen in de hoofdverdeeling zal dit het geval kunnen zijn. Voorzitter vraagt den Heer Bachiene wat deze bedoelt met de woorden *„vereenvoudigde modellen?”*

De Heer Bachiene antwoordt, dat het hem bevreemd heeft ook in deze vergadering te hooren betwijfelen of het kadaster wel een zekeren grondslag opleverde voor een statistiek van den bodem. Is er dan een andere betere grondslag bekend? vraagt Spreker, en verliest men niet

uit het oog, wanneer men van gedurige veranderingen spreekt, dat de statistiek den toestand wedergeeft *op een bepaald tijdstip*. De waarde wordt verhoogd door het bezit van statistieke opgaven op verschillende tijdstippen, voor vergelijking vatbaar met elkander.

In de eerste plaats is hier sprake van eene statistiek van de gronden naar hun aard en bestemming (bouwland per klasse, weiland, boschgrond enz.) per gemeente in 1832 of 1833, en vervolgens van een dergelijke statistiek in een jongst verleden jaar. Spreker ontkent dat er zoo vele fouten zouden zijn in de primitieve kadastrale beschrijving der perceelen. Wel heeft het kadaster tal van verkeerde tenaamstellingen bevat, ten gevolge van de onverschilligheid der eigenaren tijdens de kadastreering, maar in de aanduiding van den aard der gronden waren de misslagen tijdens de daarstelling niet zoo aanmerkelijk. Dat *sedert dien tijd* vele heidegronden tot bouw- of weiland zijn aangelegd, vele perceelen met huizen bezet, doet niets ter zake bij de verzameling der *oorspronkelijke* kadastrale uitkomsten. Laten de latere opnemingen in sommige deelen des lands te wenschen over, dan vergete men niet dat de instandhouding des kadasters strekt, om de kadastrale bescheiden meer en meer met de werkelijkheid in overeenstemming te brengen en dat, wanneer de Vereeniging thans op nieuw eenen wensch van 1869 bij de Regeering uitspreekt, de vervulling van dien wensch nog wel eenige voorbereiding zal vorderen.

De wijze van uitvoering en de kosten daarvan zal de Regeering hebben te beslissen. Die punten kan men in deze vergadering vooralsnog laten rusten.

Het is ook vrij moeielijk, zegt Spreker, om thans te handelen over de inrichting van zes modellen, zooals hij die in handen heeft, en zooals die voorkomen in het reeds vermelde Compte rendu. De daarin bladz. 474—478 aangebrachte *vereenvoudigingen*, waarvan hij straks gewaagde, zijn niet aan te duiden, zonder voorafgaande uiteenzetting van den inhoud dier modellen zelve. Spreker twijfelt, of de vergadering zal genegen zijn, zoodanige uiteenzetting te volgen. Dit onderwerp is weinig geschikt voor mondelinge behandeling in eene vrij talrijke vergadering. Hij acht het onnoodig, verder over de zaak uit te weiden, en meent dat de vergadering alléén heeft uit te maken, of

de wensch zal worden overgebracht bij de Regeering naar de vervaardiging eener tweeledige kadastrale statistiek. Op de vraag, of zoodanige statistiek nuttig zal wezen voor de kennis van Nederlands bodem, voor de staathuishoudkunde en de wetenschap in het algemeen, antwoordt Spreker met volle overtuiging toestemmend.

De Heer Mr. S. A. Vening Meinesz kan zich mede niet vereenigen met het voorstel van den Heer Staring en deelt in de bezwaren, door den Heer van Eck daartegen geopperd. Het eerste deel van dit voorstel strekt tot openbaarmaking van de opnemingen der grootte van de verschillende soorten van grondeigendommen in een viertal provinciën tijdens de invoering van het kadaster. Nu hebben echter juist in die provinciën, althans in Overijssel en Drenthe, sedert dat tijdstip aanmerkelijke veranderingen plaats gehad, o. a. door de verdeeling der marken. Perceelen, eenige honderd bunders groot, zijn in een onnoemlijk aantal perceelen en perceeltjes verdeeld. Vele daarvan zijn ontgonnen, andere zijn in den oorspronkelijken staat gebleven. Die opnemingen kunnen dus in geenen deele een denkbeeld geven van den tegenwoordigen toestand, en zal dan het nut der openbaarmaking opwegen tegen de moeite en kosten, daaraan verbonden?

Ook van de aanneming van het tweede deel van het voorstel, dat de tegenwoordige grootte der verschillende soorten van grondeigendommen uit de kadastrale leggers mogen worden bijeengezocht, verwacht Spreker weinig vrucht. In de eerste plaats merkt de Heer van Eck ten opzichte van de ontginningen terecht op, dat de werking der wet van 1840 niet aan de verwachting heeft beantwoord. Eenige ontginners vroegen geen vrijdom, omdat zij niet met de wettelijke bepalingen bekend waren; anderen lieten het na, om de aandacht der administratie niet op hun werk te vestigen en de niet altijd ongegronde verwachting, dat zij daardoor, althans vele jaren, van een verhoogden aanslag bevrijd zouden blijven; wederom anderen achtten het wegens den aard hunner ontginning voordeeliger, dat hunne eigendommen reeds na vijf jaar, wanneer de verbetering nog in den aanvang was, werden geschat en tot een verhoogd bedrag aangeslagen, dan dat dit geschiedde na twintig jaar, wanneer die eigendommen

vermoedelijk in waarde zouden zijn toegenomen. In de tweede plaats zijn bij het kadaster, zooals reeds de Voorzitter opmerkte, niet alle veranderingen bekend, die de reeds vroeger in cultuur gebrachte gronden hebben ondergaan. De prijzen van verschillende artikelen oefenen natuurlijk grooten invloed uit op de wijze van bebouwing en gebruik van gronden. Zoo hebben de hooge vee- en boterprijzen der laatste jaren aanleiding gegeven tot het herscheppen van bouw- in weilanden; maar hiervan wordt slechts zelden aan het kadaster kennis gegeven. In de derde plaats kan Spreker ook niet deelen in de meening van den heer Bachiene, dat men door aanneming van het voorstel van den heer Staring zou komen tot de kennis van de verschillende hoedanigheid en waarde der gronden. Vele eigendommen, bij de invoering van het kadaster van geringe hoedanigheid, zijn door betere bebouwing, afwatering enz. aanmerkelijk in waarde gerezen en andere daarentegen zijn achteruitgegaan; maar dit heeft bij het kadaster geene aanleiding tot nieuwe opneming en klassificatie gegeven. Spreker gelooft dus niet, dat men door het volgen van den door den heer Staring voorgeslagen weg zal komen tot eene eenigszins nauwkeurige statistiek van de grootte, de soort en de hoedanigheid der grondeigendommen.

De Heer Vissering zou wel willen beproeven of het niet mogelijk ware om te verkrijgen wat de Heer Staring verlangt. Nauwkeurige kennis van de grootte en den aard der gronden is van veel belang. Hoe die kennis te verkrijgen? De bedenkingen hier geopperd komen neer op gebrekkige opgaven en moeilijkheid der bewerking. Wat het eerste aangaat, de gebrekkige opgaven, juist deze moeten leiden om bij de Regeering er op aan te dringen, dat zij verbeterd worden. De Regeering heeft daarbij zelve het grootste belang. Wat de moeielijkheid der bewerking aangaat, dit kan de vergadering niet uitmaken. Spreker stelt voor om *in beginsel* goed te keuren zich te wenden tot de Regeering over de vervaardiging eener kadastrale statistiek, maar tevens een commissie te benoemen tot het verstrekken van nadere gegevens en preciseering der grondslagen voor het te stellen adres.

De vergadering zich met dit voorstel vereenigd heb-

bende, worden tot leden dier commissie benoemd de Heeren Bachiene, van Eck, Staring, Vening Meinesz, Vissering en Volkmaars.

Hierna wordt ter sprake gebracht No. 1 der door den Heer W. J. van Gorkom voorgestelde vragen, luidende:

»*Is het niet evenzeer mogelijk als wenschelijk, immers in 't belang van den handel, dat onze officiëele landbouwstatistiek jaarlijks van wege de Gedeputeerde Staten worde openbaar gemaakt, uiterlijk tegen* 1 *April, in plaats van tijdens of wel na de zomervergadering der Provinciale Staten, en dat die statistiek worde uitgestrekt ook over de laatstelijk bezaaide en de van deze weer omgeploegde velden?*

De Heer van Gorkom leidt deze vraag in als volgt:

Ik zal me veroorloven, Mijnheer de voorzitter, de inleiding der door mij gestelde vraag te doen vooraf gaan van eenige opmerkingen over den inhoud en de waarde onzer officiëele statistiek, met name onzer landbouwstatistiek. De stof daartoe is me o. a. geleverd door u, Mijnheer de voorzitter, die, als ter loops op het gebrekkige der statistiek, — op *onjuiste*, *onware* données gewezen hebt. De scherpzinnige Buckle heeft in zijne „Geschiedenis der beschaving", de statistiek verheerlijkt als „de wetenschap der toekomst," „de wetenschap der wetenschappen." Men moge dit „overschatting" van het wezen en de waarde der statistiek, men moge het „schromelijke overdrijving" noemen, geen lid dezer vergadering zal toch aan de statistiek eene plaats in de rij der „wetenschappen" ontzeggen. Intusschen schroom ik niet te verklaren, dat onze officiëele landbouwstatistiek tot heden op den eerenaam van „wetenschap" geenerlei aanspraak mag doen gelden. Het begrip van wetenschap sluit in zich dat van ernst, van conscientie. Welnu van ernst, van conscientie in de behartiging onzer officiëele landbouwstatistiek was tot heden niet dan bij zeldzame uitzondering sprake.

't Is van algemeene bekendheid op welke wijs die statistiek ter wereld komt. In de maanden Dec. en Jan., immers vóór med°. Jan. worden de *gemeentelijke* statistieken opgemaakt, uiterlijk tegen 1 April worden deze opgezonden aan de betrokken gedeputeerde staten; aan de provinciale bureaux van statistiek worden de aldus bijeenverzamelde staten tot een geheel bewerkt, en 't resultaat

dezer bewerking ziet in den regel tijdens de zomerzitting der provinciale staten het licht.

Hoe worden nu die *gemeentelijke* statistieken opgemaakt?.... Dit geschiedt op vierderlei manieren. Ik neem de vrijheid ze u met korte trekken in 't geheugen te roepen.

1e manier: — In den loop van December zegt de burgemeester aan den secretaris of een' klerk ter secretarie: „'t Wordt tijd, dat ge weêr eens aan onze landbouw-statistiek denkt. Zooals ge weet, moet ze vóor medo. Januari gereed zijn." De secretaris of klerk haalt nu de staten der laatstvoorgaande jaren voor den dag, en met deze vóor zich en terloops ingelicht door dezen en genen landbouwer, van wien hij het „gunstig" of „ongunstig" heeft opgevangen, vult hij den nieuwen jaarstaat in.

2e manier: — De burgemeester zendt éen of meer veldwachters bij de boeren rond. De van deze ontvangen antwoorden op al de mogelijke en onmogelijke officiëele vragen worden in de modelstaten opgeschreven.

3e manier: — Burgemeester en wethouders gaan zelve aan den arbeid. Ieder hunner geeft ten aanzien van 't artikel, dat aan de orde is, een cijfer op uit het hoofd. De opgegeven cijfers worden samengesteld, de som door 3 gedeeld en het aldus verkregen quotient officiëel gearresteerd en genoteerd.

4e manier: — Burgemeester en wethouders nemen de eene of andere „specialiteit" in hunne gemeente in den arm en deze brengt de zaak in orde.

Het komt mij voor, Mijnheer de voorzitter, dat geene der 4 geschetste manieren bijzonder aanbevelingswaardig is. Men begaat twee fouten, die men vóor alles moest vermijden. Men vraagt te veel, meer dan met mogelijkheid kan worden beantwoord, en men draagt den statistischen arbeid op aan personen, die dien arbeid meer als een last dan als een lust, meer als eene tijdroovende en nuttelooze liefhebberij dan als eene wetenschappelijke en vruchtbare studie beschouwen. De statistiek is vooral in landbouwzaken nog zeer impopulair; men trachte haar op geleidelijke en doelmatige wijs populair te maken. Men vrage dus betrekkelijk weinig, maar eische juiste en degelijke, geene fictieve gegevens, en men drage de taak op aan mannen, die een open oog en een open hart hebben voor het belang der zaak.

En nu tot de eigenlijke behandeling der door mij gestelde vraag overgaande, moet ik beginnen met de verklaring, dat die vraag, zooals ze nu geformuleerd is, mijne bedoeling niet juist weergeeft. Ik vraag verschooning voor de achtelooze inkleeding en zal straks eene formule voorstellen, die beter mijne bedoeling uitdrukt. Naar mijne overtuiging heeft onze officiëele landbouwstatistiek tot heden weinig of geen praktisch nut. Men kan op haar geene conclusies, geene theoriën bouwen, vruchtbaar voor de *toekomst*, omdat de données voor een groot deel *onjuist*, *onwaar* zijn. Ze kan geene *dadelijke* vrucht afwerpen voor den handel en de nijverheid, omdat ze te laat gepubliceerd wordt, immers *nadat* de volgens haar geproduceerde artikelen reeds aan de mrrkt of beurs verhandeld zijn. De handelaar kon dus zijne berekeningen — ook zijne commissies van en naar het buitenland — op *haar* niet baseeren.

Aan het eerste gebrek kan en moet worden tegemoet gekomen door herziening, vooral door belangrijke inkrimpingen of vereenvoudiging der officieele tabellen. Aan het tweede door vervroeging van het tijdstip waarop de statistiek wordt bewerkt en openbaar gemaakt.

't Is bekend, dat de wintergewassen, als tarwe, rogge, gerst en koolzaad, worden uitgezaaid van Juli tot Oct. of de eerste helft van Nov., en dat de uitzaai der zomergewassen plaats heeft van Maart tot 't laatst van Mei of 't begin van Juni. Van de met wlntergewassen bezaaide velden wordt veelal in de maanden Maart en April een deel omgeploegd en op nieuw bezaaid ten gevolge van schade toegebracht door vorst, aardworm, e. d. Nu komt het mij voor, dat het bij eene doelmatige wijze van werken niet moeilijk moet zijn, vóór den oogstijd eene volledige statistiek van den uitzaai der winter- en zomergewassen op — en openbaar te maken. Evenmin schijnt er overwegend bezwaar te bestaan tegen het opmaken en publiceeren *vóór het einde des loopenden jaars*, van de staten, die de opbrengsten der verschillende cultures aanwijzen.

In verband met het door mij gereleveerde neem ik nu de vrijheid mijne 1e vraag te wijzigen, als volgt: Is het niet evenzeer mogelijk als wenschelijk, immers in 't belang van den handel en de nijverheid, dat jaarlijks van wege de gedeputeerde staten in den loop der maand Juli de

statistiek van den uitzaai, en in den loop van December die der productie van de verschillende artikelen van landbouw over het loopende jaar worde openbaar gemaakt?

Ik geloof, M. de voorzitter, dat bij eene bevestigende beantwoording dezer vraag — natuurlijk ook in de praktijk! — zoowel de landbouwer, als de handelaar en industriëel belangrijk door onze „officiëele landbouw-statistiek” zouden gebaat zijn.

Voorzitter erkent dat de opmerkingen van den Heer van Gorkom van zeer gewichtigen aard zijn; de bedenkingen tegen de juistheid der cijfers van onze landbouwstatistiek zijn in de vergaderingen der Vereeniging meermalen geopperd en ook elders herhaald, — en leest daarna den volgenden brief voor van den Heer Staring.

„*Boekhorst bij Lochem.*

„Tot mijn leedwezen, waarde Voorzitter, veroorlooft mij mijne gezondheid niet om op reis te gaan, en de vergadering der Vereeniging voor de statistiek bij te wonen.

„Ik zou wel het een en ander hebben kunnen zeggen, ter aanbeveling van mijn voorstel betreffende het publiceeren der kadastrale uitkomsten; maar de zaak beveelt zich zelve te zeer aan dan dat zulks noodig wezen zou. Er is niets hoegenaamd tegen, dan dat de heeren bij het kadaster, liever niet dan al buitengewoon werk zullen verrichten.

„Ten aanzien der eerste van de vragen van den Heer van Gorkom, wenschte ik echter gaarne mijn gevoelens aan de vergadering kenbaar te maken.

„De vraag luidt: of *a* het mogelijk is, *b* wenschelijk en *c* in het belang van den handel, dat de landbouw-statistiek, wegens de gedeputeerde staten opgemaakt, het dertiende hoofdstuk namelijk van het provinciaal verslag, word' uitgegeven uiterlijk tegen den eersten April; en *d* of het mogelijk en wenschelijk is, om dan tevens op te geven hoevele van de met tarwe, rogge, wintergarst en koolzaad bezette akkers, in den afgeloopen winter uitgewinterd en met zomergewassen besteld geworden zijn?

„*a.* Wat de mogelijkheid aangaat, moet men zich herinneren, dat de staten, die bij het werk aan de provinciale bureau voor statistiek ten grondslag liggen, eerst in

December bij de gemeentebesturen worden ingevuld. In Januari zijn die binnen gekomen, worden nagezien en, bij eene meestal zeer uitgebreide briefwisseling, 2000 nummers in Limburg gedurende het nu loopende jaar, tracht men de leemten en verkeerde opgaven te verbeteren. Vroeger was dit een onbegonnen werk; thans gaat zulks jaarlijks beter, sedert, in 1865, het departement van binnenlandsche zaken een behoorlijk ingericht schema ter invulling aan de gemeenten toezendt. Zie het Verslag van den landbouw 1864 blz. 5 en 278 VI, en vooral Verslag 1865 blz. 302.

„Wanneer de gemeente-opgaven verbeterd zijn, vroeger kan daaraan niet begonnen worden zonder telkens dubbel werk te verrichten, moeten alle de cijfers in tabellen vereenigd en becijferd worden, en de overige opmerkingen tot een geheel gemaakt. Wanneer het verslag behoorlijk wordt bewerkt, zoodat het een vergelijkbaar overzicht van den toestand bevat, gelijk thans in de meeste, ongelukkig niet in alle, provinciën geschiedt, dan gaan er ten allerminste drie maanden met dezen en den vorigen arbeid voorbij. Ik geloof niet dat zulks in éene provincie voor half April aan het oordeel van gedeputeerden onderworpen kan worden.

„Dan komt het zetten, een zeer tijdroovend werk wanneer dit tabellen zijn.

„Uit het een en ander volgt, dat het niet mogelijk is om met April het provinciaal verslag te leveren, wanneer men niet eene, op hooge kosten loopende andere inrichting aan het provinciaal bureau voor statistiek wil geven; want voor geld is *alles* mogelijk.

„Met de provinciale verslagen is echter het algemeen weinig gebaat. Dit verlangt de verzameling van die verslagen, zooals in het Verslag van den landbouw in Nederland jaarlijks gegeven wordt. Omdat de provinciale verslagen hieraan ten grondslag liggen, en moeten bijjven liggen zoolang de bewerking aan een enkel persoon blijft opgedragen, die zulks als bijwerk, bij veel anderen arbeid, verricht, zoolang is het geheel onmogelijk om met April gereed te komen. Twee, drie maanden vlijtigen arbeid vordert het bijeenbrengen van de copij, en daarna komt het altijd verbazend veel tijd wegnemend drukken bij 's lands drukkerij. Twee jaren achtereen zijn de cijfers,

de uitkomsten alzoo van het verslag, voorloopig, in December uitgegeven, niet zonder veel moeite voorzeker; maar dit vervroegd verschijnen is met zooveel onverschilligheid door het publiek opgenomen, dat men zich gerechtigd achtte om niet voor de derde maal dat werk op zich te nemen. Wanneer men met eene bloote opgaaf zonder cijfers tevreden ware, zonder vergelijkingen met vroeger, en zonder beredeneerde opgaaf van uitkomsten, dan zou men oneindig veel spoediger dan thans met het opmaken van het verslag gereed kunnen zijn; wanneer dit bij voorbeeld niet meer bevatte dan de verslagen van 1851 tot 1860, of die van vóor 1850, waarin geene cijfers voorkwamen.

„*b.*) Al ware het mogelijk, wenschelijk kan het om geene redenen hoegenaamd zijn, dat de zoogenoemde landbouwstatistiek een drietal maanden vroeger in het licht komt, dan tegenwoordig, nu dit geschiedt bij de zomervergadering der provinciale staten.

„Voor het algemeene Rijksverslag van den landbouw daarentegen, is het wel wenschelijk, dat zulks spoediger dan tegenwoordig de provinciale opgaven navolge en dat zulks in het begin van December werd uitgegeven. Steeds komen daarin opgaven voor, die de gemeentebesturen kunnen leiden en aansporen tot het geven van nauwkeuriger en vollediger berichten. Dat elke gemeente een exemplaar van het verslag toegezonden krijgt, zou dan zeker nog nuttiger zijn dan tegenwoordig, nu zulks geschiedt wanneer de berichten omtrent den landbouwtoestand van het volgende jaar reeds verzameld en opgezonden zijn.

„Het Belgische verslag over 1871 is in December 1872 verschenen; maar is uiterst oppervlakkig; bevat veel redeneeringen maar zeer weinig cijfers, b. v. niet de grootte der oppervlakte die met de veldgewassen bezet is.

„Het Engelsche wordt in Januari, dus terstond na afloop van het jaar, uitgegeven, maar berust op opnemingen, die in Augustus geschied zijn, en beslaat weinig meer dan éen vel druks, voornamelijk tabellen met cijfers gevende.

„Tot het samenstellen van het hoogst merkwaardige Amerikaansche Verslag, een dik boek vol platen en kaarten, wordt een jaar gebezigd.

„*c.*) De handel heeft geen belang hoegenaamd bij eene

vervroegde uitgaaf van die officieele statistiek. Deze vereischt veel te veel tijd om samengesteld te worden uit van alle zijden verzamelde, en dan weder herzamelde en bijeengeschikte opgaven, dan dat de handel daarop zoude kunnen wachten. Voor den handel moeten de opgaven omtrent de vooruitzichten van den oogst dienen, welke omstreeks September in de Staatscourant verschijnen; maar ook deze komen, uit den aard der zaak, eerst in het licht, wanneer de handel, door eigen onderzoek reeds onderricht is hoe de oogst zal uitvallen en wat haar, ten gevolge van dien, te doen staat.

„*d.*) Dit zelfde geldt ook ten aanzien van uitgewinterde en opnieuw weder ingezaaide gewassen, waarbij wel voornamelijk het koolzaad bedoeld zal worden, omdat er in gewone jaren zelden veel wintergranen uitwinteren, althans zooveel niet dat zulks op den oogst belangrijken invloed zoude uitoefenen. Eerst in het begin van April kan de officiëele statistiek laten opnemen hoeveel koolzaad er omgeploegd is, maar dan is de oliekooper door eigen informaties reeds volkomen op de hoogte van den oogst die er te verwachten is, en heeft daarnaar zijne speculatiën geregeld.

„Op alle vragen van den Heer van Gorkom moet alzoo ontkennend geantwoord worden. Er blijft alleen over de wenschelijkheid te betuigen dat het algemeene Rijksverslag van den landbouw vroeger dan tegenwoordig, namelijk in 't begin van December, verschijne.

„Het lid der Vereeniging,
„W. C. H. STARING."

De Heer Jkh. Mr. J. de Grez zegt volkomen met het door den Heer Staring medegedeelde in te stemmen. Daarbij kan de handel, zijns inziens, bij eene vervroegde uitgave der landbouwstatistiek, zelfs al kon de uitkomst van den oogst tegen het einde van December medegedeeld worden, toch van den waarschijnlijken aanvoer ter markt geene berekening op die cijfers gegrond, maken. De reden daarvan is gelegen in de omstandigheden, dat de landbouwers, die hunne pacht in October of December moeten betalen, zooals in vele streken het geval is, reeds vóór die, tijdstippen een belangrijk deel van de geoogste handelsgewassen ter markt brengen.

De Heer van Gorkom ontwoordt op de gemaakte bedenkingen aldus: Mijnheer de voorzitter, ik geloof gaarne, dat de door u en den Heer de Grez geopperde bedenkingen van groot gewicht zijn, maar ik meen 't er voor te mogen houden, dat zij veel van haar gewicht zullen verliezen, wanneer van regeeringswege de door mij in losse trekken voorgestelde herziening mocht worden in 't leven geroepen. Daarvan zou ook een belangrijke vereenvoudiging van den arbeid aan de provinciale bureaux van statistiek 't gevolg zijn. Intusschen is 't wel niet mogelijk in eene vergadering als deze terstond een vast en volledig plan van hervorming te ontwerpen. Ik neem daarom de vrijheid voor te stellen, dat het Bestuur zoodanig concreet en gemotiveerd plan ontwerpe en in onze volgende vergadering ter tafel brenge.

Voorzitter antwoordt den vorigen Spreker, dat daar het gesprokene in het verslag in het Jaarboekje zal worden medegedeeld, genoegzame publiciteit daaraan zal worden gegeven. De benoeming eener commissie zal z. i. geene resultaten opleveren. Gaarne zal van de hand des Heeren van Gorkom in het Jaarboekje eene breedere uiteenzetting van de door hem gemaakte opmerkingen worden opgenomen.

De Heer van Gorkom wil gaarne aan de uitnoodiging van den Voorzitter voldoen, indien daardoor 't belang der zaak kan worden bevorderd, maar meent toch te moeten persisteeren bij zijn voorstel, of zoo men wil, zijn vriendelijk verzoek aan 't Bestuur, om zelf de zaak ter harte en in behandeling te nemen, en in de volgende algemeene vergadering daaromtrent een concreet en gemotiveerd voorstel te doen. Er wordt zoo veel, zoo verbazend veel geschreven, dat òf weinig òf niet gelezen wordt, òf althans geen directe vrucht voor de praktijk afwerpt, dat Spreker voor zich — ook in dit geval — meer heil ziet in de *daad* dan in een geschreven *woord.*

Voorzitter antwoordt, dat het Bestuur bereid is het voorstel van den Heer van Gorkom in overweging te nemen, en stelt thans eene korte pauze voor.

De Heer Vissering vraagt alvorens het woord.

Spreker herinnert dat de Heer De Bosch Kemper, nu 25 jaren geleden het initiatief genomen heeft tot de uitgave

van het *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje*, dat geleid heeft tot de oprichting der *Vereeniging voor de Statistiek in Nederland.* Voor de beoefening van de wetenschap der statistiek heeft hij tijd, moeite en geld opgeofferd. Spreker brengt den Voorzitter zijn warme hulde en dank toe en biedt hem uit naam van de Leden der Vereeniging een gedachtenis aan dezen dag aan, bestaande in een marmeren pendule en drie bronzen beelden, voorstellende: eene Muze (de Polyhymnia) als zinnebeeld der wetenschap, Aristides, den onvergetelijken voorstander van waarheid en rechtvaardigheid, en Demosthenes, den wakkeren strijder voor de vrijheid van zijn vaderland.

Bij het geschenk was eene opdracht gevoegd, van dezen inhoud:

»*Aan Jkhr. Mr. Jeronimo De Bosch Kemper, voorzitter van de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland, den wakkeren staatsburger, den ijverigen beoefenaar der wetenschap, den vriend der waarheid, die geene opoffering ontzag, waar zijne hand iets goeds te doen vond, wordt, bij gelegenheid van de uitgave van den vijf-en-twintigsten jaargang van het door hem gestichte Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje, dit blijk van hulde en erkentelijkheid opgedragen door de leden van de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland.* 19 *April* 1873.

De Heer De Bosch Kemper betuigt in warme woorden zijnen dank voor de hem toegebrachte hulde, die zijn gemoed treft en die hem verrast heeft. Wat hij was is hij geworden door de omstandigheden, door het voorbeeld eens vaders, die hem op 16 jarigen leeftijd is ontvallen, maar die diep in zijn hart geprent heeft het: leef voor uw vaderland; — is hij geworden door zijne vrienden, die hem, waar hij gemeend had iets goeds te doen te vinden, altijd met ijver en liefde hadden bijgestaan. Hij is dankbaar aan allen, die hem dezen dag tot een waren feestdag hebben gemaakt.

Bij de hervatting der werkzaamheden komt ter sprake de tweede door den Heer van Gorkom gestelde vraag:

»*Is er grond voor het beweren, dat de bevolkings-statistiek in Nederlandsch Oost-Indië gunstig stemmen moet voor het aldaar sinds* 1830 *gevolgd regeeringsbeleid (cultuurstelsel)?*"

De Heer van Gorkom leidt zijne vraag aldus in:

Mijnheer de Voorzitter, van zekere zijde wordt sinds jaar en dag elke aanval op het zoogenaamde cultuurstelsel afgeweerd door een beroep op den belangrijken toewas der bevolking in onze Oost-Indische bezittingen. Van daar de door mij gestelde vraag. Ik meen die vraag zeer beslist in *ontkennenden* zin te moeten beantwoorden. 't Is een feit, dat de propagatie óp Java vrij sterk, dat zij, *in den regel*, normaal, d. i. even sterk als in de meeste tropische gewesten, is. Reeds in 1843 bepaalde Dr. Bosch, op grond der statistieke gegevens, die hem ten dienste stonden, den jaarlijkschen toewas der Javaansche bevolking onder *gewone* omstandigheden op $2\frac{86}{100}$ %.

Het toen door Dr. Bosch als *norm* gestelde cijfer is door de nauwkeuriger statistiek der laatste jaren volkomen bewaarheid. Zelfs mag men veilig p. m. 3 % als het normale cijfer van den jaarlijkschen toewas der bevolking op Java aannemen. De vraag is nu maar, of dit cijfer *iets* bewijst *voor* het cultuurstelsel. Om die vraag *bevestigend* te kunnen beantwoorden zou men moeten beginnen met te bewijzen, dat de toewas der bevolking minder sterk was vóór 1830 dan ná dien tijd. Welnu dat bewijs is nooit geleverd en *kan* niet geleverd worden, omdat het ten eenenmale ontbreekt aan de statistieke données die één van de termen der vergelijking zouden moeten uitmaken. Al wat men weet of niet weet van de vermeerdering der bevolking op Java vóór 1830 berust op gissingen, die allen vasten, degelijken grondslag missen. Van bevolkings-statistiek in den eigelijken zin des woords was in N. O.-I. vóór 1830 geen sprake.

Maar gesteld al, het bedoelde onbewijsbare ware bewezen, dan nog zou dit niets bewijzen *voor* het cultuurstelsel als systeem van dwang tegenover een systeem van volkomen vrije ontwikkeling. Volkomen vrije ontwikkeling, men zal ze, helaas! vergeefs zoeken in de geschiedenis van Neêrland's betrekking tot Indië. Tijdens het Engelsche tusschenbestuur van 1811 tot 1816 werd, ja, door den helderen en wakkeren Sir Thomas Stamford Raffles een stelsel van beperkte vrijheid ingevoerd en toegepast. Dit stelsel werd ook van 1816—1819 door onze KK-GG. Elout, van der Capellen en Buyskes in toepassing gebracht.

Maar Baron van der Capellen, van wien ik overigens gaarne wil erkennen, dat hij was een *gentleman*, een *aristocraat van den echten stempel*, reageerde als GG, van

1819—1826, tegen de beginselen, die hij als K. G. had voorgestaan, zoodat onder zijn opperbestuur de aanvankelijk verkregen gunstige resultaten van het kommissariaat-generaal, verloren gingen. En het daarop volgende tijdperk, dat van 1826—1830, onder den K. G. du Bus de Gisignies, was een tijdperk van proefnemingen, in vrijgevigen zin, die wel gunstige resultaten voor de toekomst beloofden, maar te kort van duur waren om *dadelijke* vruchten te kunnen afwerpen.

Is er nu, om de door mij aangestipte redenen *geen* grond voor het beweren, dat de bevolkings-statistiek in N. O.-I. *gunstig* stemmen moet voor het cultuurstelsel, er is *wel* grond voor de bewering, dat tijdelijke verstoringen in den normalen toewas der Javaansche bevolking *ongunstig* voor dat stelsel, althans voor de tijdelijke wijze van toepassing moeten stemmen.

Ik zal de vergadering niet vermoeien door tal van cijfers, maar wil alleen constateeren, dat, volgens Dr. Bleeker, de bevolking van 1838—1845 in 2 residentiën en van 1845—1850 in 7 residentiën van Java belangrijk is achteruitgegaan. Die achteruitgang was 't gevolg van epidemische ziekten en hongersnood; deze waren hoofdzakelijk te wijten aan onvoldoende rijstcultuur en productie in de bedoelde residentiën, en van die onvoldoende cultuur en productie was het cultuurstelsel, zooals het vóór 1850 werd toegepast, zeer zeker de oorzaak. Immers de tijd en het arbeidsvermogen der bevolking werden van regeeringswege bijna geheel gevorderd voor de teelt van producten voor de Europeesche markt, zoodat voor de besproeiing en bearbeiding der rijstvelden weinig of geen tijd en kracht overbleef. Na 1850 herhaalden zich dergelijke verstoringen niet, en nam de bevolking jaarlijks gemiddeld over geheel Java met 3 $^1/_0$ toe, omdat „de gouvernements-cultuurboog minder gespannen" en voor de teelt der *hoogstnoodige* voedingsmiddelen meer tijd overgelaten werd.

De ervaring leert trouwens, in westersche landen, evenzeer als in oostersche, dat een zeker *minimum* van voeding voldoende is voor den normalen toewas der bevolking en dat dus de stelling van Say, Bastiat, Malthus, e. a. niet opgaat, volgens welke die toewas in rechte geometrische reden zou staan tot de vermeerdering der materiëele welvaart.

Een en ander resumeerende, kom ik tot de volgende

conclusie: uit de bevolkingsstatistiek van N. O. Indië blijkt, dat de Javaansche bevolking zich in den regel vrij sterk heeft gepropageerd *ondanks* en *trots* het cultuurstelsel, maar dat zij is achteruitgegaan in die gewesten en tijden, waarin de boog van het stelsel te sterk werd gespannen.

De Heer Heemskerk heeft bedenkingen tegen de wijze waarop de vraag gesteld is, en tegen het voorstel om die ontkennend te beantwoorden. — De geachte voorsteller vermeldt *het sinds* 1830 *gevoerde regeeringsbeleid* (*cultuurstelsel*), alsof deze twee benamingen dezelfde beteekenis hadden. Dit is intusschen niet het geval. De gouvernements-cultures hebben, ook in den tijd van sterke uitbreiding van het cultuurstelsel, op verre na geen $\frac{1}{20}$ gedeelte van de met rijst bebouwde velden op Java ingenomen. Reeds daaruit blijkt, dat de cultures, hoewel een belangrijk deel, toch maar een onderdeel uitmaken van de binnenlandsche huishouding. Voor zoover dus het regeeringsbeleid, sedert 1830 gevolgd (en waarin ook nog al wisselingen zijn geweest) invloed had op den welstand en op de toeneming der bevolking, zullen ook andere oorzaken dan de gouvernements-cultures daartoe hebben bijgedragen.

Wat de beantwoording der vraag betreft, meent Spr. hier niet uit het oog te moeten verliezen, dat deze vergadering geen politiek doel heeft, maar alleen onderzoek van statistieke gegevens beoogt. De geachte Voorsteller heeft dit in zijne sierlijke rede misschien eenigszins over het hoofd gezien, toen hij aanvoerde, dat *van zekere zijde* ten onrechte een beroep op de toeneming van bevolking op Java was gedaan tot verdediging van het cultuurstelsel. Blijkens den samenhang kon de Heer v. Gorkom hiermede niet anders bedoelen, dan de conservatieve zijde. Dit was evenwel niet juist. Tijdens de koloniale hervormingspartij zich in de minderheid bevond tegen de toen heerschende conservatieve, was het de *eerstgenoemde*, die de niet-voldoende toeneming der bevolking als wapen gebruikte tegen het regeeringsbeleid. — Spreker zal, uit vele, slechts twee aanhalingen doen.

Op den 6 Dec. 1851 prees de Heer van Hoëvell (wien men den patriarch der koloniale liberale staatkunde kan noemen) in de Tweede Kamer, het hoofddenkbeeld van het cultuurstelsel, maar achtte de toepassing verkeerd. Aan die toepassing schreef hij „hongersnood, ellende, verarming, epi-

demiën, *ontvolking*" toe. Dat thema werd in het oneindige gespeeld en gevarieerd door de koloniale liberale pers, en in eene in 1861 uitgegevene brochure verwees de Heer van Hoëvell op zijne, 10 jaren vroeger, uitgesprokene rede, en hield de bewering vol. — In 1862 verscheen een werkje van den Heer Rochussen over de toen voorgestelde cultuurwet, waarin hij met officiëele cijfers uit het tijdvak 1855 tot 1859 trachtte te staven, dat geen verarming noch ontvolking op Java had plaats gehad. Doch de aanval werd vernieuwd door den ongenoemden, maar niet onbekenden, schrijver van de brochure: *De Minister van Staat Rochussen beantwoord* enz. (Rotterdam 1862), alwaar men op bl. 30 en 32 leest, dat de inlandsche bevolking op Java, van 9,400,000 zielen in 1849 tot 12,100,000 zielen in 1859 was toegenomen, maar dat „op de vermeerdering van 13⁰/₀ [het is intusschen 28⁰/₀]," niet viel te bogen; want dat „eene bevolking, onder genot van toereikende middelen van „bestaan, en in tijd van vrede, in 25 jaren behoort te *ver*„*dubbelen*." — Dit nu is bepaald valsch; zonder sterke immigratie zal men in geen land, waarvan de bevolkingsstatistiek op goede grondslagen rust, eene verdubbeling in 25 jaren kunnen aanwijzen. — Tegen zulke ongegronde aanvallen het regeeringsbeleid van Nederland te verdedigen, was noodig, en is dan ook door landgenooten en vreemdelingen gedaan.

Zien wij thans welke gegevens wij hebben omtrent de bevolking van Java, en in hoever daaruit gevolgen omtrent hare betrekkelijke welvaart kunnen worden getrokken.

De eerste volkstelling, zeker zeer onvolledig gehouden, in het laatst der vorige eeuw, leverde een aantal van circa 3,500,000 zielen op, die van 1830 circa het dubbele. Sedert 1833 heeft eene jaarlijksche opname plaats, en zijn allengs meer nauwkeurige resultaten verkregen, ook door invoering van registers van den burgerlijken stand, deze evenwel nog maar voor een gedeelte der bevolking. Op het 7e *Congrès de statistique* (in 1869) had over de mate van zekerheid der resultaten eene belangrijke discussie plaats. De toen laatst bekende opgave (van 1867) wees voor Java eene bevolking aan van 15,022,818 zielen, waarvan 14,784,006 inlanders. De Heer dr. Bleeker achtte de gegevens, die in de jaarlijksche verslagen der regeering worden gebruikt, betrouwbaar, en dat daardoor werd bewezen eene jaarlijk-

sche toename van de inlandsche bevolking met tusschen 2 en 3 °/₀ in 't jaar, en eene verdubbeling in 35 jaren. Daarop werd toen aangemerkt, dat, indien die verdubbeling als norma wierd aangenomen, men, door telkens 35 jaren terug te tellen, weldra tot een onwaarschijnlijk klein cijfer van bevolking zou komen, b. v. dat er, tijdens de stichting van Batavia, slechts 100,000 menschen op Java zouden hebben gewoond. Maar terecht kon de heer Bleeker antwoorden, dat men niet meer kan verlangen, dan het vinden van eene bevolkingswet over een tijdvak, waarvan men statistieke gegevens bezit. De Heer prof. Veth onderscheidde vierderlei graad of mate van zekerheid omtrent de gegevens der bevolking. Zoo dit juist is, dan behoeft het geen afbreuk te doen aan de verhoudings-cijfers door dr. Bleeker vermeld, want de meerdere en mindere zekerheid van die vierderlei opgaven, en dus de kans op fouten, is dan ook even groot in de verschillende. jaren. Na de opgave over 1867 zijn nog 4 jaarverslagen verschenen (het laatste geeft de bevolking op ult°. 1871) en de toeneming der bevolking op Java in die jaren is 13.55 °/₀, gemiddeld 3.38 °/₀ in het jaar. Het laatste jaar (1870—71) leverde eene verhouding van slechts 2.66 °/₀. Opmerkelijk is het, dat over dat jaar voor het eerst (officieel) zijn medegedeeld uitkomsten van de bijhouding van bevolkingsregisters voor inlanders in eenige districten van 8 residentiën in midden-Java, van welke districten de bevolking op 5,575,018 zielen wordt opgegeven. De verhoudingscijfers der toeneming van bevolking loopen uitéén, van 1.94 °/₀ (Samarang) tot 3.16 °/₀ (Cheribon), en zijn van het totaal 2.29 °/₀, hetgeen dus niet aanmerkelijk afwijkt van het officiëele verhoudingscijfer over geheel Java. Er is dus een sterk vermoeden voor de betrekkelijke zekerheid der officiëele opgaven.

Wil men nu den invloed van het regeeringsbeleid nagaan op de gunstige opgaven en op de storingen die voorkomen, dan heeft men zich te wachten voor de scheeve oordeelvellingen, die te dikwijls worden verbreid. Zoo hebben vele oppervlakkige beoordeelaars aan de cultures de schuld gegeven van den ongunstigen toestand van Lebak voor ongeveer 20 jaren, door Multatuli geschetst; maar juist daar was destijds geen gouvernements-cultuur, en lag de schuld aan andere instellingen of personen. Zoo ook met den nood van Demak en Grobogan in 1849, waaromtrent prof.

de Vriese in zijne bekende redevoering (28 Nov. 1861) zeide: „Welligt heeft niemand, in de laatste jaren, Java „zoo doorkruisd, als ik gedaan heb. Ik heb nagenoeg alle „cultures bezocht. Ik heb gezocht naar de armoede en „ellende, maar die niet gezien. Ik heb honderde malen „gevraagd: Waar is dan toch de streek, waar den Javaan „ten gevolge van het cultuurstelsel zooveel leeds wordt „berokkend? Men is mij het antwoord schuldig gebleven. „Maar dan de hongersnood van Demak en Grobogan? Als „mijn geheugen mij niet bedriegt, dan hebben deze af„deelingen 140,000 bouws sawa's. Toenmaals waren er „500 bouws voor tabaks-contracten uitgegeven." — Thans zijn zelfs die tabaks-contracten er niet meer, en is er weder hongersnood. — Prof. de Vriese gaat zelfs zoover van te zeggen (bl. 30): „Nergens vond ik op Java de „bevolking zoo welvarend, als in die streken, waar het „cultuurstelsel in vollen gang is."

Omtrent hetzelfde tijdvak hebben èn Nederlandsche staatslieden èn buitenlandsche onderzoekers den aanwas van de bevolking van Java aan hare betrekkelijke welvaart, aan haren landbouw en voor een goed deel ook aan het cultuurstelsel toegeschreven. Spr. schroomt niet, zich op de werken van Money en von Hellwald te beroepen, en zou daaruit aanhalen, ware het niet uit vrees, de vergadering te vermoeien. Wel is tegen die schrijvers gedeclameerd, maar hunne gegevens zijn, wat de zaken betreft, waarop het aankomt, nimmer wederlegd.

Zeker is nooit eenig bewijs, dat in eene vergadering van statistici ter toetse kan worden gebragt, geleverd voor de stelling: dat het regeeringsbeleid, na 1830 gevolgd, een schadelijken invloed op de bevolking van Java zou hebben gehad. Het is waar, dat de toeneming van het getal inwoners, geheel op zich zelf, slechts een vermoeden, maar geen bewijs is van welvaart; dat vermoeden wint evenwel in zekerheid, wanneer die toeneming gedurende eene vrij lange reeks van jaren zich ongeveer gelijk blijft. Men mag zich dus, ten voordeele van het Ned. regeeringsbeleid, wel degelijk daarop beroepen, dat de bevolking op Java gemiddeld met $2\frac{1}{2}$ à 3% in 't jaar toenam, terwijl in zeer beschaafde en dicht bevolkte landen van Europa, b. v. België, eene toeneming van $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}\%$ al gunstig is.

Maar men moet ook letten op andere bekende gegevens,

die op de leefwijze en middelen van bestaan van het volk wijzen. En daaromtrent is al weder nooit wederlegd het betoog van den Heer Rochussen in zijne merkwaardige rede, op 1 October 1864 hier ter stede gehouden in het 3e *Congrès des Sciences Sociales*, gestaafd met gegevens over het tijdvak 1851—61, in 't welk de inlandsche bevolking van Java was toegenomen met circa 31°/o, het getal buffels met 30½, runderen met 39½, paarden met 24½, bebouwde velden (door nieuwe ontginning) met 18½, klapperboomen met 95½, het verbruik van zout met 40½, de invoer van goederen en de uitvoer, beide met 34°/o. Dus deze drie laatste in sterkere verhouding, dan de bevolking. — Het zou ons te ver heen voeren, wanneer wij ook deze verhoudingen, en den vooruitgang en de storingen daarin, over de latere jaren beschouwden; in het aangevoerde meent Spreker genoegzame reden te hebben gegeven, voor de stelling, dat de statistiek der bevolking op Java niet wettigt de ongunstige gevolgtrekking, die de Heer van Gorkom wil maken ten aanzien van het na 1830 gevolgde regeeringsbeleid.

De Heer van Gorkom beantwoordt den Heer Heemskerk aldus:

De Heer Heemskerk heeft gevraagd, of ik „regeeringsbeleid" en „cultuurstelsel" identiek achtte. Ik antwoord: Neen, ik acht die beide *niet* identiek, maar heb door de samenvoeging bedoeld het „eerste in betrekking tot het tweede." Het cultuurstelsel kan toch beschouwd worden als ééne der vruchten van het regeeringsbeleid, terwijl dat stelsel ook in zijne toepassing geheel van dit beleid afhankelijk is.

De Heer Heemskerk vermoedt, dat ik door het „van zekere zijde" heb willen aanduiden de „conservatieve" zijde, en maakt de opmerking, dat de conservatieve zijde van „heden" niet meer is die van „voormaals."

Het vermoeden van den Heer Heemskerk is volkomen juist. Voor de daaraan toegevoegde opmerking ben ik dankbaar. We weten dus nu, dat we te doen hebben met *twee* conservatieve zijden, die van het „voormaals" en die van het „heden," en dat die beide scherp van elkander behooren te worden onderscheiden.

Intusschen heb ik door die uitdrukking „van zekere zijde" geen politieken twistappel in deze vergadering willen werpen. Ik heb deze vergadering van statistici niet

willen doen ontaarden in een politieke debating-club, en wil dat nog niet.

Ofschoon ik het cultuurstelsel in ieder opzicht een vicieus, een verfoeilijk stelsel vind, dat noch uit politiek of oeconomisch, noch uit humanitair oogpunt te verdedigen *is*, heb ik het als zoodanig niet willen aanvallen en zal ik het in deze vergadering niet aanvallen. De eenige vraag is en blijft: of de bevolkings-statistiek iets *voor* het stelsel bewijst. Daaraan hebben we ons te houden.

De Heer Heemskerk heeft door eene menigte cijfers willen bewijzen, dat de welvaart op Java sinds 1830 is toegenomen, ja *sterk* toegenomen. Ik voor mij geloof, dat die welvaart steeds veel te wenschen heeft overgelaten. Intusschen valt het niet te ontkennen, dat de productie, zoo wel als de bevolking, is vermeerderd. Evenwel niet in dezelfde verhouding.

Het springt o. a. in 't oog, dat juist de bebouwde velden voor de inlandsche bevolking weinig of niet zijn toegenomen. Dit negatief feit is frappant en van groote beteekenis voor de voedings-kwestie.

Ook het zoutverbruik is af, in plaats van toegenomen. Volgens de medische faculteit heeft ieder mensch jaarlijks gemiddeld 14 oude ponden zout noodig. Welnu in 1830 bedroeg het verbruik van zout op Java per hoofd 13½, in 1847 en later 8¼ pond.

Ik heb reeds herinnerd, dat ná 1850 de toestand der bevolking, in verband met het cultuurstelsel, iets gunstiger is geworden. De druk werd verminderd waar hij te sterk was. Ook werden verschillende cultures ingekrompen of afgeschaft, omdat zij óf te veel weerzin en weerstand wekten óf niet productief voor onze schatkist waren. Zoo had de Staat b. v. bij de tabakscultuur altijd een kwade pijp gerookt; de theecultuur had slappe inkomsten gegeven; de indigo was geweldig van kleur verschoten.

Na 1850 zijn dan ook, gelijk ik reeds opmerkte, geen verstoringen in den normalen toewas der bevolking meer waargenomen, als die, waarvan ik in mijne inleiding sprak. Maár dergelijke verstoringen zijn evenmin aan te wijzen in vroegere tijdperken antérieur aan de invoering van het cultuurstelsel. De generaal Náhuijs van Burgst, die reeds in 1802 op Java verblijf hield, verklaart dit nadrukkelijk in het *Tijdschrift van N. I.*, jaargang 1850.

De Heer Heemskerk maakte eene vergelijking tusschen N. O. I. en België, en deelde ons meê, dat in dit welvarende land de jaarlijksche toename der bevolking niet meer dan $1\frac{1}{4}$ °/₀ bedraagt. Ik moet zeggen, dat me dit cijfer bijzonder laag voorkomt: ik meen zeker te weten, dat het p. m. 2°/₀ is. Hoe dit zij, de vergelijking gaat niet op; zij is niet ter zake dienende. Wie weet niet, dat de voortplanting onder gewone omstandigheden verreweg het sterkst is in de tropische gewesten!

Dat de Heer Heemskerk aan zijne gunstige meening over het cultuurstelsel kracht heeft willen bijzetten door een beroep op Money en v. Hellwald heeft me in hooge mate bevreemd en verbaasd.... Die mannen zijn nooit weêrlegd, zegt de Heer Heemskerk. Hoe is 't mogelijk dit te durven beweren!.... Die mannen zijn bij herhaliing weêrsproken en weêrlegd in brochures, tijdschriften en dagbladartiken. De Heer Heemskerk moet dus òf van die bestrijding geen kennis hebben genomen, òf op dit punt een slecht geheugen hebben. Wat von Hellwald betreft, ik veracht dien man, ondanks zijne groote geleerdheid, diep, om zijne immoraliteit en zijn brutaal cynisme. Toen voor ruim een jaar een paar leden der 2e Kamer zich op dien man beriepen als op een onwraakbare autoriteit, en niet één lid onzer volksvertegenwoordiging opstond om tegen dat beroep luid en krachtig te protesteeren, toen heb ik als Nederlander gebloosd, toen steeg me, van gloeiende verontwaardiging het bloed naar 't hoofd. Mijnheer de Voorzitter, ons volk, het volk van *Nederland*, moge vaak lauw en lam zijn, het is toch geen immoreel volk, het heeft toch nog hart voor eerlijkheid en rechtschapenheid. In ons land moest men zich op eene autoriteit als die van von Hellwald niet durven beroepen! Die man vraagt niet naar de deugdelijkheid van een beginsel of een stelsel, hij vraagt alleen naar de materiëele gevolgen voor de overheerschende partij. Men leze zijn werkje „*Ueber Coloniën.*" Welke leer verkondigt hij daarin? Deze: „Het eenig *raison d'être* van „een kolonie is dat men land en volk zoo veel mogelijk „exploiteere ten bate der schatkist." Met de intellectueele en moreele ontwikkeling der bevolking heeft men hoegenaamd niets te maken, tenzij ter verhooging van haar productieve kracht ten bate der schatkist!....

Met zulk eene leer, zulk een maatstaf ter beoordeeling,

is elk regeeringsbeleid, elk stelsel deugdelijk en goed, mits het slechts ruime, stoffelijke baten afwerpe voor den Staat. Ik voor mij, Mijnheer de Voorzitter, vind dit de immoraliteit en het cynisme ten top gevoerd.

De Heer Heemskerk beriep zich ook op den Heer de Vriese, die op Java al wat met de gouvernements-cultures in verband stond, zoo heel mooi had gevonden. Ik vermoed, dat de Heer de Vriese, evenals zoovele anderen, die vóór en ná hem als „officieele" personen onze koloniën bezochten, de zaken bekeken heeft door het prisma der officieele Indische hospitaliteit.

Wie Java niet officieel, maar officieus leerden kennen, hebben er minder gunstige indrukken ontvangen.

Mijnheer de Voorzitter, ik vind in hetgeen door den Heer Heemskerk is in 't midden gebracht, niet éene reden, om een enkel woord terug te nemen van mijne conclusie. Ik herhaal dus: zoo de bevolkingscijfers op zich zelve al niet pleiten *tegen* het cultuurstelsel, zij pleiten er even min *voor*, terwijl de periodes van verstoring er wel degelijk *tegen* getuigen.

De Heer Mr. W. Baron van Goltstein komt op tegen het beroep op autoriteiten en meent dat in eene vereeniging als de onze cijfers alleen te pas waren. Spreker komt ook op tegen het verplaatsen van den strijd. Het stelsel van gouvernements-cultures is in de laatste 20 jaren scherp aangevallen en beschimpt. Tegen die aanvallen hebben de verdedigers zich niet zelden op de statistiek der bevolking beroepen, welke eene verdubbeling in 35 jaren aanwijst. Van de zijde der bestrijders was toch steeds wantrouwen op die cijfers aan den dag gelegd en nu heeft de door den Heer Heemskerk reeds medegedeelde uitkomst der bijhouding van de kadastrale statistieke bureaux gedurende 1871 de verdedigers in het gelijk gesteld. Het gaat echter niet aan, aan deze te verwijten, dat zij zich bij uitsluiting op de bevolkingsstatistiek beroepen hebben. Steeds hebben zij ook op andere officiëele données gewezen, zooals op het getal buffels, dat van 1851 tot 1871 met 100 percent, — op het getal paarden, dat met 60 percent, — op het verbruik van zout, dat met 50 percent vermeerderd is.

In de geschiedenis van het stelsel van cultures onderscheidt men twee phasen: de éene vóór 1849, toen het

eerste regeeringsverslag verscheen, de andere later. Van het laatste tijdvak, toen het stelsel meer naar den geest des stichters toegepast werd, zijn officiëele cijfers voorhanden. Zonderling is het, dat de Heer van Gorkom die cijfers niet bespreekt, veel minder discuteert, maar zich bepaalt tot aanhaling van enkele autoriteiten, wier affirmatiën door anderen ontkennend weersproken worden. Op deze wijze is de zaak niet uit te maken en wordt zeer stellig het bewijs niet geleverd voor de meening des Heeren van Gorkom, dat het cultuurstelsel een verfoeilijk stelsel is.

De Heer van Gorkom antwoordt den vorigen Spreker aldus:

Mijnheer de Voorzitter, de beleefdheid eischt dat ik den Heer van Goltstein beantwoorde. 't Is me evenwel niet recht duidelijk, wat die geachte Spreker eigenlijk van me verlangt. Hij heeft me een brevet van „handigheid" in 't debat uitgereikt. Ik ben me niet bewust dat brevet te hebben verdiend. Eén ding is zeker dat ik open en vrij mijne meening heb uitgesproken zonder eenige de minste berekening of *arrière-pensée*..

„Geene redeneeringen, beweringen of autoriteiten," roept de Heer van Goltstein, „maar cijfers!"

Welnu ik heb eenige cijfers genoemd, naar mijne meening voldoende. Maar ik heb hier nog legio van cijfers vóór me. Zal ik ze alle noemen? Ik meen wel te doen, geene andere te noemen, dan die in de lijst van mijn betoog volstrekt onmisbaar zijn. Bij herhaling sprak ik reeds van tijdelijke verstoringen in den normalen toewas der bevolking op Java. Welnu volgens Dr. Bleeker bedroeg de gezamenlijke bevolking in de residentiën Cheribon, Tegal, Pekalongan, Banjoemaas, Bagelen, Japara en Samarang in 1845 ongeveer 3,300,000, in 1850 ongeveer 2,850,000 zielen; dat was dus in 5 jaren een achteruitgang van nagenoeg 15°/₀ in 7 residentiën, en dat die achteruitgang een indirect gevolg was van te strenge toepassing van het cultuurstelsel, wordt door niemand meer in twijfel getrokken, die onpartijdig en onbevooroordeeld den toestand der bevolking en der cultures in die dagen heeft nagegaan.

Maar zegt de Heer van Goltstein, ná 1850 was de toestand heel anders, ja bijzonder gunstig.

„Anders," dat is waar. „Gunstiger," dat is evenzeer waar. Maar dat de toestand zoo „bijzonder gunstig" was

blijkt nergens uit, ook niet uit de door den Heer van Goltstein genoemde cijfers.

Dat een volk zich onder en trots zekere mate van druk sterk vermenigvuldigen kan, blijkt o. a. uit Exodus I : 12. Daar lezen we: „Hoe meer zij (= de Egyptenaren) het (= het volk van Israël) verdrukten, hoe meer het zich vermenigvuldigde, en hoe meer het wies." Het volk van Israël wies dus tegen de verdrukking in; maar dit zou zeker *niet* geschied zijn, indien het volk van Israël in die tijden van druk niet genoeg te eten had gehad. Zóó was het in die dagen in het vruchtbare Egypte, zóó *was* en *is* het op het vruchtbare Java. Het volk van Java propageert zich normaal, ondanks den meerderen of minderen druk, waaronder het leeft. En het zal dit blijven doen, zoolang één zeker minimum van voedingsmiddelen op Java niet ontbreekt, zoolang er, ik zeg niet *visch* of *vleesch*, maar *rijst* genoeg onder het bereik der bevolking zal vallen.

De veestapel en de zoutaanmaak zijn toegenomen, zegt de Heer van Goltstein. Ik vraag: Zijn zij toegenomen in verhouding tot de behoefte? 't Antwoord gaf ik reeds wat de zoutproductie en 't zoutverbruik betreft. Het is zeer bepaald ontkennend.

Ik mag en zal niet meer van 't geduld der vergadering vergen. Trouwens om eene beschouwing van het cultuurstelsel in zijn wezen, werken en gevolgen was en is het hier niet te doen.

Voor mijn doel meen ik genoeg te hebben gezegd, om de conclusie te rechtvaardigen, waartoe de behandeling der aan de orde gestelde vraag mij heeft geleid. Die conclusie, mijnheer de Voorzitter, houd ik vast.

De Heer Heemskerk doet opmerken, dat hij het gezag van Mozes als geschiedschrijver zeer hoog stelt, maar twijfelt of, op het gebied der statistiek, veel waarde kan worden gehecht aan het in Exodus medegedeelde omtrent de sterkte der Israëlstische bevolking. Wilde de Heer van Gorkom eene vergelijking met Indische toestanden putten uit de boeken van Mozes, dan verwees Spreker hem liever naar Genesis, alwaar het cultuurstelsel wordt beschreven, dat Joseph, als minister van financiën in Egypte invoerde, en dat circa 3000 jaren heeft bestaan. Daarentegen kan Spreker niet begrijpen, waarom de autoriteit van prof. von Hellwald zou worden gewraakt.

Zoo deze eene afkeurenswaardige stelling heeft geüit: „dat een volk overzeesche koloniën heeft, alleen met het „doel om er voordeel uit te trekken," zoo ontneemt dit niets aan zijne groote kennis van land- en volkenkunde, terwijl hij door zijne uitgebreide taalkunde in staat is, de literatuur van de meeste volken goed te raadplegen, en bepaald met onze koloniale letterkunde zeer vertrouwd is.

Overigens mag Spreker zijne teleurstelling niet verbergen, dat de heer van Gorkom niet op het terrein der statistiek is gebleven. Wel vermeldde die geachte Voorsteller het bestaan van betere resultaten in andere tropische gewesten dan op Java, maar trad niet genoeg in bijzonderheden, om die thans te kunnen discuteeren. — Spreker erkent gaarne, dat in het ruime tijdsverloop na 1830, storingen en onspoed in verschillende gedeelten van Java zijn voorgekomen, en admitteert ook, dat die somtijds aan fouten in 't beheer kunnen zijn toe te schrijven. Maar dit is iets dat in alle landen voorkomt. Zoo heeft de in 1845 begonnen aardappelziekte in ons land eene merkbare storing in den loop der bevolking teweeg gebracht. In tropische gewesten, onder een geheel ander regeeringsbeleid dan Java geplaatst, deden zich zulke storingen zeer erg voor; men denke aan vele tijden van hongersnood in Bengalen. Op Java zelf werkten de onlusten van 1805 en van 1825 en volgende jaren zeer storend. Maar die zal men toch niet aan het cultuurstelsel willen toeschrijven. Zij behoorden juist tot de vroegere periode van een liberaal koloniaal regeeringsbeleid.

Voorzitter gelooft dat na deze discussiën de beraadslagingen kunnen gesloten worden en stelt aan de orde de laatste der door den Heer van Gorkom gestelde vragen:

„*Hoe is het verschijnsel te verklaren, dat sinds eenige jaren de uitvoer van onze lijnwaden naar onbeschermde markten* wel *en naar de beschermde Ned. Oost-Indische markt* niet *merkbaar is toegenomen?*"

De Heer van Gorkom leidt de vraag in als volgt:

Mijnheer de Voorzitter, het bedoelde verschijnsel laat zich naar mijne meening geheel of gedeeltelijk verklaren uit de volgende *zeven* oorzaken.

1°. De Engelschen zijn ons in onze eigen koloniën vóór

geweest. Hunne katoen-industrie bloeide reeds, toen de onze nog in hare kindschheid was. Zij hadden, ook in onze koloniën, hunne handelsrelatiën op dat gebied, terwijl wij ze nog moesten zoeken.

2⁰. Onze fabrikanten zijn te weinig te rade gegaan met den smaak der Javanen.

Niet alleen de Engelschen, ook de Zwitsers hebben hun in dat opzicht de loef afgestoken. Een loffelijke uitzondering maakte, evenwel, o. a. de firma Stork. De naam dezer firma heeft zoowel op Java als hier te lande een uitmuntend goeden klank. Ik ben er zeker van, dat de sarongs door die firma gefabriceerd op den duur onder onze tropische medeburgers ruimen aftrek zullen vinden, en dat dus ook de afschaffing der differentieele rechten in onze O. I. bezittingen, der familie Stork geen financieel nadeel zal berokkenen.

3⁰. Tijdelijk is onze beschermde markt in Indië overvoerd, 't welk natuurlijk daling der prijzen ten gevolge had.

4⁰. De vraag naar katoenen bleef, even als de welvaart op Java in 't algemeen, jaren lang stationair, ondanks den aanwas der bevolking.

5⁰. De handelaar of reeder was niet altijd zeker van voordeelige retourladingen, daar de particuliere industrie in onze koloniën kwijnde en de gouvernements-producten, voor zoover ze herwaarts waren geconsigneerd, uitsluitend door of vanwege de Handelmaatschappij werden vervoerd.

6⁰. Onze fabrikanten zochten sinds tal van jaren nieuwe débouchés voor hunne fabrikaten: *a* wegens stationaire of afnemende vraag in onze koloniën, *b* wegens 't vooruitzicht op geleidelijke vermindering en eindelijke opheffing der bescherming, *c* wegens meerdere zekerheid van voordeelige retourladingen.

7⁰. De protectie op certificaat van Nederlandschen oorsprong verleend was minder groot dan 't scheen: *a* wegens op groote schaal gedreven sluikhandel der vreemde concurrenten, *b* wegens te lage aangifte of taxatie der ingevoerde goederen, *c* wegens gebrekkige contrôle op den aanslag en de inning der invoerrechten.

De heer C. T. Stork dankt den vorigen Spreker voor de goede meening omtrent zijne firma geüit. Wat de vraag zelve betreft, het antwoord is eenvoudig: dat de fabrikanten elders een beter débouchê hebben gevonden voor hun fabri-

kaat, en dit noemt Spreker een goed verschijnsel. Of evenwel de welvaart der Javanen toeneemt, durft Spreker niet beweren. Het luidt steeds in brieven uit Indië: „het volk „heeft geen geld."

Voorzitter deelt daarna mede, dat de Heer W Coolen een paar dagen geleden bericht heeft, verhinderd te zijn ter vergadering te komen en de door hem gestelde punten in te leiden, luidende:

„1°. *De economische regel van arbeidverdeeling eischt dat de overheid hare eigene taak, op kosten van het algemeen, flink opvatte, — dat zij niet trachte die op particulieren te schuiven.*

„2°. *Daardoor ontstaat gelegenheid tot productieve werkverschaffing ter inkrimping der burgerlijke armenzorg, — wordt de algemeene voortbrenging sterk bevorderd en kan worden bijgedragen tot geleidelijke oplossing der arbeiders-kwestie.*"

Niemand der tegenwoordige leden de verdediging daarvan op zich nemende, sluit Voorzitter ten 3 ure de vergadering onder dankbetuiging voor de opkomst der Leden. [1])

De presentie-lijst was geteekend door de Heeren Jhr. Mr. J. De Bosch Kemper (Voorz.), Mr. J. T. Buys, Jhr. Mr. W. T. Gevers Deynoot Mr. H. Jacobi, P. N. Muller en Mr. S. Vissering (Leden van het Bestuur) Mr. T. M. C. Asser, Ph. J. Bachiene, Mr. J. F. B. Baert, Mr. M. M von Baumhauer, F. C. de Brieder, Dr. E. C. Büchner, J. Van Dam Thzn., Dr. L. J. Egeling, Mr. E. J. Everwijn Lange, Mr. W. Baron van Goltstein, Dr. M. W. C. Gori, W. J. van Gorkom, J. Gosschalk, Mr. E. J. Goudsmit, Jhr. Mr. J. De Grez, Mr. J. Heemskerk Az., S. Gille Heringa, Mr. P. F. Hubrecht, Mr, J. A. Jolles, Mr. M. W. Jolles, Jhr. Mr. B. De Bosch Kemper, Jhr. Mr. G. De Bosch Kemper, Dr. E. J. Kiehl, G. H. Kuiper, Mr. F. A. J. Van Lanschot, Mr. W. W. Van Lennep, Mr. A. E. J. Modderman, Fred. Muller, Mr. J. Domela Nieuwenhuis, Mr. Jacq. Oppenheim, Mr. A. M. Pareau, Mr. B. D. H. Pekelharing, N. G. Pierson, Mr. H. P. G. Quack, Mr. I. J. Rahusen, Mr. W. A. Reiger, Mr. T. G. Reitsma, A. P. T. Sassen, Mr. J. A. Sillem, Mr. W. De Sitter, Mr. G. N. De Stoppelaar, C. T. Stork, Mr. J. P. R. Tak, Dr. J. Teixeira de Mattos, Jhr. G. F. Van Tets, Mr. G. Van Tienhoven, Dr. H. De Veer, Jhr. Mr. P. A. van den Velden, Mr. S. A. Vening Meinesz, Mr. P. Verloren van Themaat, W. A. Viruly Verbrugge, A. Volkmaars, Mr. J. C. De Vries, Mr. C. M. J. Willeumier, Mr. M. J. De Witt Hamer, Mr. L. Wolterbeek en Joh. C. Zimmerman.

April, 1873. E. S. WITKAMP.

Amanuensis.

AFDEELING I.

STATISTISCH OVERZICHT

EN

ANDERE MEDEDEELINGEN VAN GEMENGDEN AARD.

BETREFFENDE

HET RIJK BINNEN EURÔPA.

De hoofdbronnen voor dit Overzicht zijn de Provinciale Verslagen. Hoezeer zij steeds in omvang en in belangrijkheid winnen, laten zij echter, wat eenheid van bewerking betreft, nog zeer veel te wenschen over, en kan herhaald worden wat in de beide vorige jaargangen dienaangaande is opgemerkt.

I. BEVOLKING.

Aan dit, zeker het belangrijkste deel der Provinciale Verslagen, worden gezamenlijk 1,044 bladzijden gewijd, terwijl het Verslag van Noord-Holland nog bevat eene graphische voorstelling van de geboorten, sterften, huwelijken en in onecht geborenen over 1840 tot 1870.

WOONPLAATS-VERANDERINGEN IN 1871.

De volgendë staat toont aan het *getal personen*, *die zich gevestigd hebben in de gemeenten komende uit*' *of die vertrokken zijn uit de gemeenten gaande naar* (het bovenste cijfer duidt de zich gevestigd hebbende, het onderste de vertrokken personen aan):

	Eene andere gemeente binn. de prov.	Eene andere gemeente buit. de prov.	De Koloniën van den Staat.	Den vreemde.	Totaal.
N.-Brabant..	14.953	4,323	56	810	20,142
	14,083	4,128	25	1,430	19,666
Gelderland...	14,342	7,249	177	579	22,347
	14,213	8.124	64	1,667	24,080 (1)
Z.-Holland...	27,675	9,938	709	524	38,846
	26,927	9,125	276	808	37,136
N.-Holland..	19,684	9,582	441	920	30,627
	19,503	8,523	555	1,382	29,963
Zeeland......	8,397	1,374	25	513	10,309
	8,248	1,745	37	911	10,941
Utrecht......	5,562	6,753	88	139	12,542
	5,393	6,074	68	124	11,659
Friesland...	12,286	2,510	62	40	14,898
	12,213	3,013	25	196	15,447
Overijssel....	7,539	5.136	48	114	12,837
	7,386	5,443	42	270	13.154 (2)
Groningen...	9,585	2,375	2	70	12,032
	9,743	2,665	4	311	12.723
Drenthe......	4,086	2,725	1	27	6,839
	3,718	3,066	1	100	6,885
Limburg.....	5.727	1,398	19	1,591	8,735
	5,722	1,335	13	3,438	10,508
Het Rijk...	129,836	53,363	1,628	5,327	190,154
	127,149	53,241	1,110	10,637	191,162

Uit deze opgaven blijkt:

1°. Dat in al de provinciën, behalve Groningen, *meer* dan vertrokken zijn ingeschreven, als zich gevestigd hebbende in de gemeenten en komende uit eene andere gemeente *binnen* de provincie, en wel:

N.-Brabant....870	Zeeland.........149	Drenthe........368
Gelderland....129	Utrecht.........169	Limburg..........5;
Z.-Holland....748	Friesland........73	
N.-Holland...181	Overijssel.......153	

2°. dat daarentegen in Groningen 158 personen (meer dan ingekomen) zijn afgeschreven, als vertrokken uit de gemeenten en gaande naar eene andere gemeente *binnen* de provincie;

3°. dat bovenbedoelde totaalcijfers voor het geheele Rijk aantoonen 2,687 personen meer vertrokken naar dan zich gevestigd hebbende in eene andere gemeente derzelfde provincie;

(1) Hieronder 12 onbekend, werwaarts zij vertrokken zijn.
(2) Hieronder 13 ontvluchtten uit Ommerschans.

4°. dat in:

Noord-Brabant.........195 | Utrecht..............679
Zuid-Holland.........813 | Limburg,.............63
Noord-Holland......1,059

te zamen...2,809 personen (meer dan vertrokken) zijn ingeschreven, als zich gevestigd hebbende in de gemeenten, *komende* uit eene andere provincie;

5°. dat daarentegen in:

Gelderland...........875 | Overijssel............307
Zeeland..............371 | Groningen...........290
Friesland.............503 | Drenthe..............341

te zamen...2,687 personen (meer dan ingekomen) vertrokken zijn naar andere provinciën;

6°. dat bedoelde totaalcijfers voor 't geheele Rijk het verschil in meer voor de vestiging oplevert van 122 personen;

7°. dat in:

Noord-Brabant.........31 | Friesland.............37
Gelderland...........113 | Overijssel..............6
Zuid-Holland........433 | Limburg...............6
Utrecht...............20

te zamen...646 personen zich (meer dan derwaarts vertrokken) uit de koloniën gevestigd hebben;

8°. dat daarentegen uit Noord Holland 114, Zeeland 12 en Groningen 2, te zamen 128 personen (meer dan van daar ingekomen) naar de koloniën zijn vertrokken;

9°. dat in het geheele Rijk 518 personen (meer dan derwaarts vertrokken) uit de koloniën zijn ingekomen;

10°. dat in:

N.-Brabant....620 | Zeeland..........398 | Drenthe............73
Gelderland..1,088 | Friesland........156 | Limburg........1,847
Z.-Holland....284 | Overijssel........156
N.-Holland....462 | Groningen.......241

te zamen..5,325 personen (meer dan van buitenslands ingekomen) derwaarts zijn vertrokken; alleen in Utrecht de ingekomenen van buitenslands 15 meer dan de derwaarts vertrokkenen hebben bedragen en voor het geheele Rijk de uit den vreemde komenden 5,310 personen minder hebben bedragen dan de naar den vreemde vertrokkenen.

De bevolking bedroeg naar de uitkomsten der volkstellingen van:

	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.	
16 Nov. 1829	1,278,046	1,335,441	2,613,487	feitelijk.
18 〃 1839	1,401,004	1,459,555	2,860,559	
19 〃 1849	1,498.811	1,558,068	3,056,879	
31 Dec. 1859	1,628,927	1,680,042	3,309,128	werkelijk.
1 〃 1869	1,764,118	1,815,411	3,579,529	

In het Jaarboekje 1872 is, bl. 117 v.v., opgenomen een staat der bevolking volgens de telling 1869 in de verschillende provinciën en gemeenten, terwijl in dezen jaargang, bl. 224 volg., verdere opgaven aangaande die telling door den Heer V. BAUMHAUER zijn medegedeeld.

Naar de bevolkingsregisters bedroeg de werkelijke bevolking:

	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.	
1862	1,689,727	1,729,405	3,419,132	(1)
1863	1,708,461	1,746,268	3,454,729	
1864	1,727,859	1,763.286	3,491,145	
1865	1,748,627	1,781,425	3,530,052	
1866	1,760,633	1,791,942	3,552,575	(2)
1867	1,782,212	1,810,204	3,592,416	
1868	1,801,415	1,827,053	3,628,468	
1869	1,812,550	1,839,522	3,652,072	
1870	1,785,968	1,832,702	3,618,670	
1871	1,796,024	1,841,559	3,637,583	

Hierbij dient opgemerkt, dat de cijfers voor 1870 en 1871 gebaseerd zijn op de uitkomsten der volkstelling van 1 Dec. 1869, met bijvoeging en afschrijving der latere matatiën naar de bevolkingsregisters.

Voor de verschillende provinciën geven de Verslagen de volgende cijfers:

	BEVOLKING 31 DEC. 1870.			BEVOLKING 31 DEC. 1871.		
	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
N.-Brabant	216,381	216,231	432,612	218 002	217,260	435,262
Gelderland	219,340	215,616	434,956	219,893	216,136	436,029
Z.-Holland	334,544	363,186	697,730	336,031	364.468	700,499
N.- 〃	283.002	304,526	587,528	284,790	306,548	591,338
Zeeland	88,462	91,269	179,731	89,404	92,128	181,532
Utrecht	85,631	89,145	174,776	85,854	89,183	175,037
Friesland	147,407	149.524	296,931	149,029	151.228	300,257
Overijssel	130,357	125,394	255,751	130,782	125,899	256,681
Groningen	112,252	115,444	227,696	112 925	115,958	228 883
Drenthe	54,474	51,165	105,639	55,164	51,549	106,713
Limburg	114,118	111,202	225 320	114,150	111,202	225,352
Het Rijk	1,785,968	1,832,702	3,618,670	1,796,024	1,841,559	3,637,583

In het Verslag van Zuid-Holland over 1871 worden de bevolkingscijfers niet opgegeven. De bovenstaande zijn verkregen door

(1) Omtrent deze cijfers verwijzen wij achtereenvolgens naar Jaarb. 1865—1868.
(2) Men vindt, ten aanzien van deze cijfers, nadere ophelderingen in Jaarb. 1869.

de in het Verslag over 1872 medegedeelde cijfers omtrent de bevolking op 31 Dec. 1871 te vermeerderen of te verminderen naar de cijfers der in 1871 plaats gehad hebbende mutatiën.

Het aantal geboorten, sterfgevallen en huwelijken bedroeg in:

	GEBOORTEN.			STERFGEVALLEN.			HUWELIJKEN.
	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.	
1859...	59,307	56,262	115,569	51,950	50,560	102,510	27,007
1860....	54,154	50,994	105,148	41,905	40,640	82,545	27,108
1861....	61,100	57,581	118,681	43,037	42,096	85,133	27,172
1862....	58,043	54,725	112,768	40,745	40,077	80,822	26,514
1863....	63,873	60,045	123,918	41,856	40,173	82,029	28,421
1864....	63,430	60,365	123,795	44,231	43,535	87,766	29,154
1865....	65,011	61,783	126,794	46,231	44,843	91,074	29,806
1866....	64,234	61,019	125,253	51,738	50,113	101,851	29,620
1867....	65,056	61,439	126,505	43,116	41,648	84,764	29,935
1868....	64,701	61,358	126,059	45,745	44,199	89,944	27,680
1869....	63,358	60,431	123,789	41,751	40,802	82,553	27,796
1870....	66,769	63,228	129,997	47,175	45,891	93,066	28,632
1871....	65,391	62,914	128,305	54,303	52,675	106,978	28,991

De levenloos aangegevenen, onder de vorenstaande cijfers van geboorten en sterfgevallen niet begrepen, bedroegen in:

1859.....	6,523	1866......	6,934
1860......	5,896	1867......	6,444
1861......	6,342	1868......	6,570
1862......	5,978	1869......	6,647
1863......	6,817	1870......	7,011
1864......	6,903	1871......	7,306
1865......	7,060		

Van de levend geboren kinderen waren in:

	WETTIG.	ONECHT.		WETTIG.	ONECHT.
1859....	110,837	4,732	1866....	120,558	4,695
1860....	100,958	4,190	1867....	121,921	4,583
1861....	114,039	4,642	1868....	121,545	4,514
1862....	108,427	4,341	1869....	119,370	4,419
1863....	119,036	4,884	1870....	125,445	4,552
1864....	118,776	5,019	1871....	123,899	4,406
1865....	121,836	4,958			

Met inbegrip van de levenloos aangegevenen, stonden de onech geborenen tot de geborenen in 't algemeen, als 1 tot:

1859......	23.52	1866......	25.82
1860......	24.08	1867......	26.79
1861......	24.59	1868......	27.04
1862......	24.81	1869......	27.12
1863......	24.30	1870	27.70
1864......	23.66	1871......	27.90
1865......	24.77		

In de verschillende provinciën week dit cijfer ook nu weder aanmerkelijk van het gemiddelde af. Het was voor:

N.-Brabant	44.38	Friesland	36.24
Gelderland	30.04	Overijssel	45.07
Z.-Holland	22.73	Groningen	22.54
N.-Holland	24.23	Drenthe	32.03
Zeeland	26.30	Limburg	37.44
Utrecht	21.43		

Bij de onecht geborenen blijft het aantal levenloos aangegevenen steeds grooter dan bij de wettig geborenen; men vindt 1 levenloos aangegevene op:

	LEVENDGEBORENEN.			LEVENDGEBORENEN.	
	WETTIG.	ONECHT.		WETTIG.	ONECHT.
1859	19.59	9.14	1866	18.50	11.10
1860	18.43	9.40	1867	20.10	12.06
1861	19.32	10.50	1868	19.66	11.54
1862	19.58	9.84	1869	20.08	12.30
1863	18.96	9.86	1870	18.96	11.52
1864	18.48	10.50	1871	18.08	9.71
1865	18.42	11.11			

De verhouding van het sterftecijfer tot dat der bevolking was voor het Rijk, met inbegrip der levenloos aangegevenen, in:

1866	1 op 32.54 zielen.	1869	1 op 40.69 zielen.
1867	1 „ 58.95 „	1870	1 „ 36.49 „
1868	1 „ 37.22 „	1871	1 „ 31.70 „

Voor de verschillende provinciën was die verhouding in 1871, 1 op:

	inwoners.		inwon.		inwon.
Noord-Brabant	34.28	Zeeland	32.57	Groningen	35.81
Gelderland	37.38	Utrecht	24.41	Drenthe	41.34
Zuid-Holland	24.53	Friesland	42.19	Limburg	40.37
Noord-Holland	30.22	Overijssel	34.60	Het Rijk	31.70

Utrecht en Zuid-Holland geven hier alzoo de ongunstigste, Friesland en Drenthe de gunstigste cijfers. — Over de oorzaken der meerdere sterfte in 1871, zie men in dit Jaarb., bl. 229. volg., het artikel *Medische Statistiek*, door Dr. L. SCHELTEMA BEDUIN.

In de volgende gemeenten was in 1871 de sterfte, ongerekend de levenloos-geborenen, aldus:

	Inwoners 1 Jan.1871.	Sterfte.		Inw.
msterdam..op	270,054	9,087	of 1 op	29.72
otterdam...〃	118,604	5,540	〃	21.41
Gravenhage.〃	91,559	3,610	〃	25.36
trecht.....〃	59,970	2,510	〃	23.88
eiden......〃	38,981	1,484	〃	26.27
roningen...〃	38,897	1,479	〃	26.13
rnhem.....〃	32,337	865	〃	37.38
aarlem.....〃	31,282	939	〃	33.31
laastricht...〃	27,927	878	〃	31.81
eeuwarden.〃	25,894	673	〃	38.48
ordrecht...〃	25,278	789	〃	32.04
Hertogenbh.〃	24,455	1,040	〃	23.51
ijmegen....〃	23,093	661	〃	34.93
ilburg.....〃	22,422	522	〃	42.95
elft.......〃	22,297	963	〃	23.15
Zwolle......op	20,699	660	of 1 op	31.36
Schiedam.....〃	19,972	681	〃	29.33
Helder......〃	19,305	441	〃	43.77
Deventer.....〃	17,983	507	〃	35 47
Middelburg..〃	16,580	431	〃	38.47
Gouda.......〃	16,366	791	〃	20.68
Kampen......〃	15,114	534	〃	28.30
Zutphen.....〃	14,570	338	〃	43.10
Breda.......〃	14,801	563	〃	26.30
Amersfoort...〃	13,199	547	〃	24.13
Zaandam.....〃	12,129	300	〃	40.43
Alkmaar.....〃	11,384	381	〃	29.88
Harlingen....〃	10,341	238	〃	43.45
Vlissingen...〃	9,332	243	〃	38.30

Naar den leeftijd waren de sterfgevallen, na aftrek der levenloos aangegevenen:

	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
Beneden het jaar......	15,835	13,083	28,918
Van 1 tot en met 15 jaren.	12,966	12,930	25,896
〃 16 〃 〃 〃 49 〃	10,953	11,231	22,184
〃 50 jar. en daarboven.	14,527	15,426	29,953
Onbekend............	22	5	27
	54,303	52,675	106,978

Naar den burgerlijken staat:

Ongehuwden..........	35,935	32,519	68,454
Gehuwden............	12,977	11,569	24,546
In weduwenstaat........	5,371	8,553	13,924
Gescheiden v. echt........	14	33	47
〃 〃 tafel en bed..	—	1	1
Onbekend...............	6	—	6
	54,303	52,675	106,978

De percentsgewijze verhouding van de huwelijken naar den burgerlijken staat was als volgt, tusschen:

	JONGMANS EN JONGE DOCHTERS.	JONGMANS EN WEDUWEN.	WEDUWNAARS EN JONGE DOCHTERS.	WEDUWNAARS EN WEDUWEN.
in 1860....	76.97	4 76	13.20	5.07
〃 1861....	72.92	5.17	12.09	4.80
〃 1862....	72.92	5.14	12.02	4.92
〃 1863....	79.54	4.98	11.06	4.42
〃 1864....	79.36	4.75	11.14	4.75
〃 1865....	79.69	4.75	10.93	4.64
〃 1866....	80.05	5.20	11.24	4.51
〃 1867....	77.71	4.69	12.10	5.50
〃 1868....	79.72	4.73	10.70	4.85
〃 1869....	79.70	4.69	10.83	4.78
〃 1870....	79.54	4.56	11.04	4.86
〃 1871...	79,11	4.51	11.40	4.98

Het volgende staatje doet kennen het aantal erkende en gewettigde onecht geboren kinderen in:

	Erkende kinderen.	Bij het huwelijk gewettigde kinderen.		Bij brieven van wettiging gewettigde kinderen.		Totaal	Totaal
	(Artt. 32 en 38 B. W.).	Reeds vroeger erkend.	Nog niet erkend.	Reeds vroeger erkend.	Nog niet erkend.	erkende kinderen.	gewettigde kinderen.
N.-Brabant..	27	28	168	5	"	195	201
Gelderland..	32	10	146	2	"	178	158
Z.-Holland...	56	13	352	6	1	409	372
N.-Holland..	94	19	208	8	3	305	238
Zeeland.....	26	7	68	1	"	94	76
Utrecht.	13	8	90	"	"	103	98
Friesland...	3	1	72	"	"	75	73
Overijssel...	7	3	58	2	5	70	68
Groningen...	21	20	109	1	"	140	130
Drenthe.....	7	5	35	"	"	42	40
Limburg. ...	4	—	89	1	1	94	91
Nederl. 1871	290	114	1,395	26	10	1,705	1,545
" 1870	332	226	1,688	20	9	2,089	1,943

Het aantal landverhuizers bedroeg in 1871 in:

	Hoofden van huisgezinnen en vrijgezellen.	MET DE VORENSTAANDE PERSONEN ZIJN VERTROKKEN: Vrouwen.	Kinderen.	Dienstboden.	Te zamen.
Noord-Brabant....	27	7	8	19	61
Gelderland.......	219	115	317	4	655
Zuid-Holland.....	74	46	141	2	263
Noord-Holland....	136	32	84	"	252
Zeeland..........	112	48	161	"	321
Utrecht..........	6	1	6	"	13
Friesland........	36	15	37	1	89
Overijssel........	29	9	20	1	59
Groningen.......	81	41	132	2	256
Drenthe..........	12	8	39	"	59
Limburg.........	10	6	25	"	41
Nederland.......	742	328	970	29	2,069

De opgaven omtrent de landverhuizers zijn echter zeer zeker hoogst gebrekkig.

De Verslagen van Noord-Holland en Limburg bevatten weder opgaven van het aantal in die provinciën tusschen jongmans en jonge dochters gesloten huwelijken, waarbij een van beide partijen verklaarden niet te kunnen schrijven.

Noord-Holland.

	1869.	1870.	1871.
Het geheele getal dier huwelijken bedroeg.	3,741	3,899	3,956
Bij die huwelijken kan niet schrijven de man alleen..............................	134	126	108

de vrouw alleen	425	411	395
beide partijen	92	125	100
Het getal personen, die niet konden schrijven, bedroeg dus voor de mannen	226	251	208
〃 〃 vrouwen	517	536	495

Van elke honderd verklaarden niet te kunnen schrijven:

	MANNEN.	VROUWEN.	PERSONEN.
1864	7,13	15,83	11,48
1865	6,80	15,23	11,01
1866	7,82	15,61	11,22
1867	5,72	12,97	9,35
1868	5,82	13,05	9,43
1869	6,04	13,81	9,93
1870	6,43	13,75	10,08
1871	5,26	12,51	8,89
1864—1870	5,25	13,89	10,07

Limburg.

Het getal huwelijken tusschen jongmans en jonge dochters bedroeg in:	1870.	1871.
	1,250	1,234
Daarbij kon de man alleen niet schrijven	66	74
〃 vrouw 〃 〃 〃	296	271
beide partijen	124	124
Het getal mannen die niet konden schrijven, alzoo	190	199
〃 〃 vrouwen 〃 〃 〃 〃 〃	420	395
Van elke honderd konden derhalve niet schrijven:		
van de mannen	15.20	16.12
〃 〃 vrouwen	33.60	32.00
beide te zamen	24.40	24.06

II. VERKIEZINGEN.

Het aantal hoogst aangeslagenen, verkiesbaar tot leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, bedroeg voor 1871:

	HOOGST AANGESLAGEN.	HOOGSTE AANSLAG.	LAAGSTE AANSLAG.	GETAL LEDEN ZITT. HEBBEN 1e en 2e KAMER.
Noord-Brabant	135	ƒ 2,653,14	ƒ 396,88	5
Gelderland	134	〃 6,688,50	〃 502,11	5
Zuid-Holland	206	〃 17,749,49½	〃 892,86	7
Noord-Holland	175	〃 7,681,79	〃 878,46	6
Zeeland	55	〃 3,761,74½	〃 739,03	2
Utrecht	53	〃 6,564,70	〃 1026,38	2
Friesland	91	〃 8,085,26½	〃 770,30½	3
Overijssel	78	〃 15,188,15	〃 499,67	3
Groningen	69	〃 2,257,68	〃 548,66½	2
Drenthe	31	〃 913,52½	〃 268,77	1
Limburg	71	〃 4,644,33	〃 305,62	3
Te zamen	1098			39

welk getal sedert 1867 geene veranderingen onderging en waaraan nog steeds ten grondslag lag de volkstelling van 1859, daar bij het opmaken der lijsten de uitkomsten der telling 1869 nog niet bekend waren.

Van de veranderingen in de leden der Eerste Kamer is in het *Voorwerk* van Jaarb. 1871 en 1872 reeds melding gemaakt.

In de verdeeling der provinciën in hoofd- en onderkiesdistricten vielen in 1871 de volgende veranderingen voor:

In Noord-Brabant werd de gemeente Tilburg voor de inlevering der stembriefjes verdeeld in twee afdeelingen.

In Gelderland werd het hoofdkiesdistrict Ede (voor de Prov. Staten) ten opzichte der onderkiesdistricten gewijzigd.

In Noord-Holland werd de gemeente Wervershoof als afzonderlijk onderkiesdistrict van het hoofdkiesdistrict Enkhuizen aangewezen.

In Groningen werd het onderkiesdistrict Onstwedde gesplitst in twee onderkiesdistricten: Stadskanaal en Onstwedde.

In Limburg werd de gemeente Montfort als afzonderlijk onderkiesdistrict van het hoofdkiesdistrict Roermond aangewezen.

Volgens het 30 October 1872 bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediende wetsontwerp tot wijziging van de kieswet van 4 Juli 1850 (*Staatsblad* N°. 37), bedroeg de bevolking, volgens de telling 1869 en het aantal kiezers voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal:

Hoofdkies-districten.	Bevolking.	Getal kiezers.	Aantal te kiezen leden.
1. Groningen	47,100	1,543	1
2. Zuidhorn	48,741	1,467	1
3. Appingdam	85,825	2,975	2
4. Winschoten	47,704	1,281	1
5. Assen	87,976	2,230	2
6. Leeuwarden	89,841	2,976	2
7. Sneek	126,741	4,128	3
8. Dokkum	86,868	2,521	2
9. Steenwijk	43,629	1,445	1
10. Zwolle	85,088	2,646	2
11. Almelo	94,033	2,158	2
12. Deventer	88,346	2,812	2
13. Zutphen	95,396	3,051	2
14. Arnhem	86,947	2,912	2
15. Nijmegen	88,707	2,524	2
16. Tiel	89,900	2,881	2
17. Amersfoort	92,615	2,946	2
18. Utrecht	93,264	2,862	2
19. Hoorn	81,947	3,665	2
20. Alkmaar	85,024	3,266	2
21. Haarlem	87,074	2,482	2
22. Haarlemmermr.	42,306	1,373	1
23. Amsterdam	264,694	4,022	6
24. Leiden	87,028	2,792	2
25. Gouda	88,659	3,366	2
26. Delft	92,101	2,826	2
27. Rotterdam	134,817	2,586	3
28. Brielle	43,119	1,204	1
29. 's Gravenhage	95,478	2,166	2
30. Dordrecht	89,265	2,148	2
31. Gorinchem	86,334	3,162	2
32. Middelburg	101,055	2,806	2
33. Goes	53,570	1,494	1
34. Zierikzee	45,541	1,384	1
35. Breda	97,578	3,989	2
36. Tilburg	95,059	3,414	2
37. Eindhoven	85,572	2,336	2
38. Maastricht	89,287	2,446	2
39. Roermond	87,289	1,978	2
40. Boxmeer	87,324	2,467	2
41. 's Bosch	86,696	2,722	2
Nederland	3,579,529	105,452	80

Over den uitslag der periodieke verkiezingen, die in 1871 hebben plaats gehad, zie men Jaarb. 1871, bl. XXII.

Het aantal kiesdistricten, dat der leden en dat der kiezers voor de Provinciale Staten bedroeg in 1871, in:

	Aantal kiesdistricten.	Aantal leden.	Aantal kiezers.
Noord-Brabant	9	64	14,667
Gelderland	16	62	13,378
Zuid-Holland	17	80	18,475
Noord-Holland	12	72	14,962
Zeeland	6	42	5,060
Utrecht	5	41	5,611
Friesland	5	50	9,338
Overijssel	12	47	7,268
Groningen	7	45	7,250
Drenthe	2	35	2,631
Limburg	9	45	5,554
Nederland	100	583	104,194

Het getal kiezers voor de Provinciale Staten was in 1869 101,193, in 1870 103,268.

De uitslag der in 1871 gehouden verkiezingen voor leden der Provinciale Staten was als volgt:

PERIODIEKE VERKIEZINGEN.

AANTAL KIEZERS

	Bij eerste stemming			Bij herstemming		
	Opgeroep.	Opgekom.	Verhoud. pct.	Opgeroep.	Opgekom.	Verhoud. pct.
N.-Brabant	14,667	9,164	62.5	1,243	930	74.8
Gelderland	13,378	6,246	46.7	2,435	1,722	77.1
Z.-Holland	18,475	8,566	46.3	2,365	1,428	60.4
N.-Holland	14,962	5,415	36.2	5,712	2,321	40.6
Zeeland	5,060	3,032	59.5	2,113	1,250	59.2
Utrecht	5,611	2,080	37.0	2,683	1,035	38.5
Friesland	9,338	4,312	46.1	7,622	3,643	47.8
Overijssel	7,268	4,310	59.3	2,210	1,324	59.9
Groningen	7,250	2,741	37.8	4,909	2,231	45.4
Drenthe	2,631	1,064	40.4	1,443	506	35.1
Limburg	5,554	3,721	66.9	—	—	—
Nederland	104,194	50,651	48.6	32,735	16,390	50.1

BUITENGEWONE VERKIEZINGEN.

	Opgeroep.	Opgekom.	Verhoud. pct.	Opgeroep.	Opgekom.	Verhoud. pct.
N.-Brabant	4,551	3,045	66.9	—	—	—
Gelderland	2,847	1,751	61.5	934	615	65.8
Z.-Holland	9,291 (*)	4,385	47.2	2 744	1,269	46.2
N.-Holland	4,798	2,822	58.8	—	—	—
Zeeland	2,278	1,436	62.6	1,487	1,181	79.4
Utrecht	3,251	1,401	43.-	1,226	691	56.3
Friesland	14,202	5,978	42.1	1,899	863	45.4
Groningen	2,737	887	34.2	2 737	1,009	34.-
Limburg	1,207	980	81.2	612	539	88.-

(*) Behalve eene verkiezing in het district Alphen, waarvan de cijfers der opgekomen kiezers niet vermeld zijn.

In Overijssel en Drenthe hebben in 1871 geene buitengewone verkiezingen plaats gehad.

Tegen één der verkiezingen, te Onderdendam, werd een bezwaarschrift ingediend van iemand, die, hoewel geen kiezer zijnde, een stembiljet in de bus had geworpen. Na zich verwijderd te hebben, werd hij teruggeroepen, het stembureau opende de gesloten bus, nam de biljetten er uit en vernietigde er een, 't welk gezegd werd het zijne te zijn. Het stembiljet had overigens geen invloed op de verkiezingen. Andere bezwaren deden zich niet voor.

In 1871 hadden in al de gemeenten, behalve in 13 gemeenten van Zeeland, verkiezingen plaats voor de periodiek in September af te treden leden. De volgende staat geeft een overzicht van de uitkomsten daarvan:

Provinciën.	Aantal gemeenten.	Opgeroepen kiezers bij 1e stemm.	Opgeroepen kiezers bij herstemm.	Opgekomen kiezers bij 1e stemm.	Opgekomen kiezers bij herstemm.	Percentsgew.verhoud. van de opgekomenen tot de kiezers bij 1e stemm.	Percentsgew.verhoud. van de opgekomenen tot de kiezers bij herstemm.	Aant. gem., waarin herstemm. moest plaats hebben.	Aantal leden, gekozen bij 1e stemm.	Aantal leden, gekozen bij herstemm.
N.-Brabant....	185	24,576	5,521	14,817	3,937	60.3	71.3	35	398	43
Gelderland....	116	22,198	5,457	12,171	3,611	54.8	66.2	21	297	24
Z.-Holland....	193	29,890	12,434	16,217	7,245	54.2	58.2	47	427	57
N.-Holland....	134	24,719	4,570	11,572	2,507	46.8	54.9	28	291	36
Zeeland	112 (*)	8,846 (*)	3,698	5,127	2,398	60.-	64.8	32	179	43
Utrecht........	72	8,516	1,707	4,807	983	55.9	57.8	13	129	13
Friesland......	43	15,954	7,468	9,141	5,051	56.9	67.6	19	131	29
Overijssel......	61	12,161	4,707	6,326	2,914	52.-	61.9	18	191	
Groningen......	57	12,244	8,514	5,659	4,310	46.2	61.8	32	115	47
Drenthe.......	33	4,702	2,338	2,283	1,389	48.5	59.3	17	58	27
Limburg......	125	9,807	1,600	6,359	1,350	64.2	84.3	18	278	55
	1,131	173,613	58,014	94,479	35,695	54.4	61.5	280	2,868	

(*) In de 112 gemeenten in Zeeland waren 8,846 kiezers; 99 daarvan met 8,541 kiezers namen aan de periodieke verkiezingen deel.

Bovendien hadden nog voor overledene of bedankt hebbende leden in 278 gemeenten buitengewone verkiezingen plaats, als in: N.-Brabant 45, Gelderland 29, Zuid-Holland 57, N.-Holland 29, Zeeland 29, Utrecht 14, Friesland 16, Overijssel 16, Groningen 10, Drenthe 8 en Limburg 25. Wij laten de statistiek daarvan achterwege, deels ook om het tijdroovende dat zij, bij de ongelijkheid in de opgaven in de Provinciale Verslagen kost. In eenige Provinciale Verslagen moet men geheele bladzijden cijfers optellen en napluizen, om tot eenig resultaat te komen. Het Verslag van Utrecht munt in dit opzicht in juistheid en duidelijkheid uit en bevat o. a. ook een 13jarig overzicht der gewone en buitengewone verkiezingen.

Wat in het vorige Jaarboekje bl. 15, omtrent de Kamers van Koophandel en Fabrieken is gezegd, kan ook nu herhaald worden: de opgaven dienaangaande zijn hoogst onvolledig. Met behulp van den *Staatsalmanak* en vroegere opgaven, is de volgende statistiek opgemaakt:

	Getal kamers.	Getal leden.	Getal kiezers.
N.-Brabant	8	64	—
Gelderland	7	55	1,550
Z.-Holland	10	97	—
N.-Holland	5	57	2,527
Zeeland	3	26	—
Utrecht	2	18	—
Friesland	5	39	1,135
Overijssel	12	97	1,789
Groningen	4	29	—
Drenthe	2	12	—
Limburg	4	34	494
Nederland	62	528	

In Zeeland, Utrecht, Friesland, Drenthe en Limburg hadden in 1871 geene verkiezingen plaats.

In Noord-Brabant in 2 kamers, waarbij 44 kiezers opkwamen en 4 leden gekozen werden.

In Gelderland in 1 kamer, te Tiel, waarbij van 122 kiezers opkwamen bij 1ste stemming 84, bij herstemming 68, waarbij 2 leden werden gekozen.

In Zuid-Holland in 4 kamers met 1,301 leden, kwamen op 274 kiezers en werden 4 leden gekozen.

In Noord-Holland in 2 kamers: te Amsterdam, met 1,308 leden, kwamen bij ééne verkiezing voor 2 leden op 192 kiezers; te Westzaan met 20 kiezers kwamen voor de verkiezing van 1 lid op bij 1ste stemming 9, bij herstemming 12 kiezers.

In Overijssel had 1 verkiezing plaats voor 1 lid, waarbij van 159 kiezers 18 opkwamen.

In Groningen namen, bij 1 verkiezing van 1 lid, 51 van de 746 kiezers aan de stemming deel.

III. HUISHOUDING DER PROVINCIEN.

PROVINCIALE GRENZEN.

Bij de wet van 2 Nov. 1871 (*Stsbl.* n°. 114). heeft een nadere grensscheiding plaats gevonden tusschen Noord-Brababant en Zeeland;

terwijl de grensregeling tusschen Gelderland en Pruissen eenige wijziging ondergaan heeft door de overeenkomst met Pruissen van 12 Aug. 1872 (wet van 22 Juli 1873, *Stsbl.* n°. 112).

PROVINCIAAL BESTUUR.

Commissarissen des Konings. Bij Kon. besluit van 19 October 1871, werd aan den Heer Mr. J. LOUDON, benoemd tot Gouverneur-generaal van Neêrlands-Indië, ontslag verleend als Commissaris des Konings in Zuid-Holland. In zijne plaats werd bij K. B, van 11 November 1871 benoemd de Heer Mr. C. FOCK.

Griffiers. De Heer Mr. O. R. ALBERDA VAN EKENSTEIN, sedert Augustus 1846 Griffier der Staten van Groningen, werd bij besluit van 8 November 1871, op zijn verzoek eervol ontslagen; in zijne plaats werd benoemd de Heer Mr. E. VAN LOON.

Gedeputeerde Staten. In Noord-Brabant werd de Heer Mr. C. J. VAN RIJCKEVORSEL, ten gevolge zijner verkiezing tot lid der Eerste Kamer, vervangen door den Heer Dr. A. VAN DER STEEN.

In Zeeland werden op verzoek eervol ontslagen de Heeren G. J. SPRENGER en Mr. A. H. BECIUS; zij werden vervangen door de Heeren Mr. G. A. FOKKER en Mr. N. J. C SNOUCK HURGRONJE.

In Utrecht werd de Heer J. P. C. Bn. VAN REEDE TOT TER AA, overleden, opgevolgd door Jhr. D. J. A. A. VAN LAWICK VAN PABST TOT NYEVELT.

In Friesland werd de Heer Mr. H. VAN DER KOOI, opgehouden hebbende lid der Prov. Staten te zijn, vervangen door den Heer D. D. BREUNING.

Door de benoeming van den Heer VAN LOON tot Griffier der Staten van Groningen moest in de hierdoor ontstane vacature voorzien worden, waartoe gekozen werd de Heer J. SCHEPEL HZ.

In het Verslag van Limburg wordt gezegd, dat de werkzaamheden van Gedeputeerde Staten steeds in omvang toenemen; in 1871 zijn bij hen ingekomen 8,349 stukken.

Ambtenaren ter provinciale griffiën.

	Commiesen.	Adj.-Comm. 1e kl.	Adj.-Comm. 2e kl.	1e Klerken.	2e Klerken.	Buitengewone ambtenaren.
N.-Brabant	5	4	6	2	1	2
Gelderland	5	5	7	2	5	"
Z.-Holland	6	6	6	3	5	5
N.-Holland	7	4	6	5	6	"
Zeeland	3	5	5	3	5	"
Utrecht	5	4	3	3	1	"
Friesland	4	4	6	7	5	"
Overijssel	6	4	4	1	5	"
Groningen	3	5	3	7	"	"
Drenthe	3	2	5	2	"	"
Limburg	3	4	5	4	4	"
	50	47	56	39	37	7

Zoover de opgaven strekten was het minimum en maximum hunner tractementen als volgt:

	Commiesen.	Adj.-Comm. 1e kl.	Adj.-Comm. 2e kl.	1e Klerken.	2e Klerken.	Buitengewone ambtenaren.
N.-Brabant..	ƒ 1400—1500	ƒ 1150—1200	ƒ 900—1000	ƒ 600—700	ƒ 500	ƒ 400
Gelderland...	〃 1500	〃 1000—1200	〃 575— 900	〃 450	〃 400	〃
N.-Holland..	〃 1400—2000	〃 1000—1200	〃 600— 900	〃 400—600	〃 250—400	〃
Zeeland......	〃 1700	〃 900—1300	〃 700— 900	〃 500	〃 300—420	〃
Utrecht......	〃 1200	〃 900—1200	〃 550— 750	〃 350—650	〃 400	〃
Groningen...	〃 1300—1500	〃 900—1200	〃 700— 900	〃 560—600	〃 〃	〃
Drenthe.....	〃 1100—1950	〃 875—1080	〃 620—1000	〃 530—580	〃 〃	〃
Limburg.....	〃 2000	〃 1500	〃 1000	〃 700	〃 500	〃

Gedeputeerde Staten van Gelderland voegen bij hunne mededeeling het volgende: "Dat de jaarwedden dezer ambtenaren en bedienden niet genoegzaam zijn, hebben wij reeds meermalen aangetoond. Zij zouden ƒ 2,570 meer dan het opgegeven bedrag moeten uitmaken, om slechts gelijk te staan met het in 1867 door de Regeering als ontoereikend afgeschafte maximum van bezoldiging van 1852. Eene vergelijking der bestaande jaarwedden met het in 1867 voorgesteld maximum duidt aan, dat die jaarwedden ƒ 8,470 beneden dat maximum staan.

"In weêrwil van onze op nieuw bij de Tweede Kamer der Staten-generaal aangewende pogingen, en in weêrwil van het in dat Collegie gedane voorstel tot verhooging der voorgedragen som, heeft het brengen eener verbetering in het lot der ambtenaren en bedienden nog niet mogen gelukken."

Met het oog op de ingediende Concept-staatsbegrooting 1874 kan thans nog diezelfde klacht herhaald worden.

In het Verslag van Groningen wordt vermeld, dat men er ter bekoming van bekwame klerken, bij eene vacature voor de betrekking van 1ste klerk, een vergelijkend examen heeft gehouden. De vereischten waren: "het schrijven van een nette en vlugge hand, kennis van de Nederduitsche taal, van het rekenen, van het Nederlandsch stelsel van maten en gewichten, aardrijkskundige kennis van de provincie Groningen, kennis van de grondwet, provinciale en gemeentewet en het maken van schrifturen over op te geven onderwerpen, terwijl het bij gelijke bekwaamheid in bovengemelde zaken tot aanbeveling strekte, dat de sollicitanten eenige kennis hadden van de Fransche en Hoogduitsche talen." Voor deze lucratieve betrekking van ƒ 550 deden zich 18 sollicitanten voor.

In het Verslag van Overijssel wordt eene warme hulde gebracht aan wijlen den Heer H. DOIJER TZ., gedurende lange jaren Commies en bijna 40 jaren aan de provinciale griffie verbonden.

PROV. GELDMIDDELEN. Op de Staatsbegrooting voor 1873 zijn de volgende sommen uitgetrokken voor de kosten van bestuur in elke provincie, voor zooveel het rijksbestuur is:

PROVINCIËN.	Jaarwedden.	Bureau- en locaalbehoeften.	Reis- en verblijfkosten.	TOTAAL.
Noord-Brabant..	ƒ 41,300	ƒ 7,250	ƒ 5,550	ƒ 54,100
Gelderland.....	〃 41,600	〃 9,222	〃 6,900	〃 57,722
Zuid-Holland...	〃 53,330	〃 11,057	〃 6,950	〃 71,337
Noord-Holland..	〃 50,590	〃 10,575	〃 7,600	〃 68,765
Zeeland........	〃 39,100	〃 11,950	〃 3,800	〃 54,850
Utrecht........	〃 34,500	〃 6,045	〃 2,385	〃 42,930
Friesland	〃 39,900	〃 8,280	〃 4,860	〃 53,040
Overijssel......	〃 38,700	〃 20,650	〃 4,085	〃 63,435
Groningen	〃 37,750	〃 8,400	〃 3,950	〃 50,100
Drenthe	〃 27,275	〃 5,239.25	〃 3,400	〃 35,914.25
Limburg.......	〃 38,125	〃 7,000	〃 3,435	〃 48,560
Nederl. v. 1873.	ƒ 442,170	ƒ 105,668.25	ƒ 52,915	ƒ 600,753.25
〃 〃 1872.	〃 442,170	〃 87,821.25	〃 52,915	〃 582,906.25
〃 〃 1871.	〃 442,170	〃 115,535	〃 53,115	〃 610,820

In de mededeeling van de provinciale begrootingen en rekeningen, wat de enkel huishoudelijke inkomsten en uitgaven betreft, heerscht in de Provinciale Verslagen groote ongelijkvormigheid.

Wij bepalen ons hier tot het volgende:

Provinciale huishoudelijke inkomsten en uitgaven volgens de afgesloten rekeningen.

INKOMSTEN.

	NOORD-BRABANT.	GELDERLAND.	ZUID-HOLLAND.	NOORD-HOLLAND.	ZEELAND.	UTRECHT.
Tot. 1870..	ƒ 565,533	ƒ 92,349	ƒ 498,109	ƒ 278,665	ƒ 251,535	ƒ 89,770
〃 1869..	〃 518,477	〃 79,946	〃 523,255	〃 257,419	〃 211,854	〃 77,674
〃 1868..	〃 491,482	〃 82,716	〃 568,438	〃 246,889	〃 245,445	〃 76,916
〃 1867..	〃 442,992	〃 96,352	〃 592,248	〃 356,917	〃 346,056	〃 94,701
〃 1866..	〃 297,250	〃 82,210	〃 509,775	〃 376,409	〃 298,562	〃 103,037
〃 1865..	〃 315,481	〃 95,276	〃 511,741	〃 221,142	〃 162,156	〃 95,983

	FRIESLAND.	OVERIJSSEL.	GRONINGEN.	DRENTHE.	LIMBURG.	TOTAAL.
Tot. 1870..	ƒ 497,704	ƒ 192,459	ƒ 1,196,840	ƒ 119,588	ƒ 135,382	ƒ 3,918,014
〃 1869..	〃 497,783	〃 201,563	〃 510,708	〃 117,913	〃 137,881	〃 3,134,473
〃 1868..	〃 452,640	〃 185,945	〃 673,697	〃 129,710	〃 127,696	〃 3,281,574
〃 1867..	〃 477,799	〃 190,000	〃 510,479	〃 122,526	〃 119,013	〃 3,349,083
〃 1866..	〃 505,634	〃 248,720	〃 557,970	〃 183,366	〃 114,908	〃 3,277,841
〃 1865..	〃 536,043	〃 254,948	〃 484,082	〃 173,688	〃 105,191	〃 2,935,731

UITGAVEN.

	NOORD-BRABANT.	GELDER-LAND.	ZUID-HOLLAND.	NOORD-HOLLAND.	ZEELAND.	UTRECHT.
Tot 1870..	f 646,762	f 61,850	f 483,755	f 245,538	f 240,096	f 63,244
〃 1869..	〃 547,728	〃 62,514	〃 453,458	〃 233,871	〃 203,018	〃 66,438
〃 1868..	〃 408,543	〃 65,580	〃 491,642	〃 200,689	〃 206,052	〃 53,949
〃 1867..	〃 610,629	〃 69,988	〃 417,584	〃 397,442	〃 258,955	〃 76,758
〃 1866..	〃 258,194	〃 62,626	〃 559,037	〃 353,097	〃 288,608	〃 105,537
〃 1865..	〃 277,444	〃 75,482	〃 177,332	〃 207,860	〃 149,554	〃 83,598

	FRIES-LAND.	OVER-IJSSBL.	GRONIN-GEN.	DRENTHE.	LIMBURG.	TOTAAL.
Tot. 1870..	f 442,659	f 184,866	f 1,811,463	f 105,289	f 130,203	f 4,415,725
〃 1869..	〃 485,530	〃 198,233	〃 423,819	〃 106,378	〃 135,009	〃 2,915,996
〃 1868..	〃 431,787	〃 189,770	〃 616,687	〃 141,260	〃 118,947	〃 2,931,906
〃 1867..	〃 467,978	〃 196,774	〃 484,148	〃 94,845	〃 100,654	〃 3,175,755
〃 1866..	〃 489,354	〃 238,592	〃 299,233	〃 146,169	〃 101,346	〃 2,901,793
〃 1865..	〃 518,380	〃 236,494	〃 401,030	〃 147,760	〃 101,907	〃 2,376,841

Wat de *inkomsten* betreft, over het jaar 1870, laat zich uit de Verslagen de volgende staat opmaken:

PROVINCIËN	Batige sloten.	Opcenten op 's Rijks belastingen.	Geldleeningen.	Opbrengst van eigendommen, tollen enz.	Subsidiën van het Rijk, gemeenten enz., voor publieke werken.	Restitutiën.	Diversen.	Totaal.
N.-Brabant..	f 35,673	f 241,064	f 227,726	f 52,837	f 7,360	f —	f 873	f 565,533
Gelderland...	〃 26,364	〃 59,550	〃 —	〃 4,598	〃 —	〃 —	〃 1,837	〃 92,349
Z.-Holland...	〃 111,278	〃 194,334	〃 152,195	〃 23,114	〃 15,820	〃 1,119	〃 249	〃 498,109
N.-Holland .	〃 40,000	〃 223,800	〃 —	〃 11,265	〃 2,541	〃 —	〃 894	〃 278,665
Zeeland......	〃 2,092	〃 94,573	〃 72,720	〃 16,209	〃 5,680	〃 59,332	〃 929	〃 251,535
Utrecht......	〃 17,943	〃 59,128	〃 —	〃 7,366	〃 2,829	〃 2,293	〃 211	〃 89,770
Friesland....	〃 16,280	〃 262,128	〃 159,649	〃 37,201	〃 6,015	〃 16,308	〃 203	〃 497,784
Overijssel....	〃 —	〃 74,155	〃 —	〃 112,202	〃 6,011	〃 —	〃 91	〃 192,459
Groningen...	〃 39,575	〃 191,510	〃 720,126	〃 78,153	〃 167,182	〃 —	〃 294	〃 1,196,840
Drenthe.....	〃 26,618	〃 37,199	〃 —	〃 40,563	〃 5,467	〃 5,604	〃 4,137	〃 119,588
Limburg.....	〃 18,358	〃 92,965	〃 —	〃 7,666	〃 15,000	〃 —	〃 1,393	〃 135,382
Totaal..	f 334,181	f 1,530,406	f 1,332,416	f 391,174	f 233,905	f 84,821	f 11,111	f 3,918,014

Wat de *uitgaven* in 1870 betreft, is, zonder groote verwarring, uit de Verslagen geen algemeen overzicht op te maken, zooals uit de volgende opgaven blijken kan:

Noord-Brabant: Nadeelig slot over 1867 *f* 167,636, jaarwedden, pensioenen, reis- en verblijfkosten *f* 21,722, onderhoud, aanleg en bijdragen voor wegen *f* 307,197, renten enschuld aflossing *f* 92,544, drukwerk *f* 3296, verpleging van krankzinnigen *f* 20,518, lager onderwijs *f* 3895, teekenscholen *f* 1880, provinciaal genootschap *f* 800, verpleging van doofstommen *f* 1000, van kraamvrouwen *f* 500, kerken enz. *f* 4500, perceptiekosten en kwade posten *f* 8113, bevordering van de veeteelt *f* 2310, overige uitgaven *f* 10,851. Totaal *f* 646,762.

Gelderland: Jaarwedden, reis- en verblijfkosten *f* 15,521, drukwerken, boeken, plans *f* 3980, perceptie en kwade posten *f* 2230, kosten en lasten van prov. eigendommen *f* 1634, wegen, rivieren enz. *f* 14,159, verpleging van krankzinnigen *f* 16,642, lager onderwijs *f* 2203, opneming en te boekstelling van de hoogte en breedte der dijken *f* 3480, subsidie aan het XXIVste landbouwcongres *f* 1000, idem aan het centraal-comité van den Weerbaarheidsbond *f* 1000. Totaal *f* 61,850.

Zuid-Holland: Kosten van bestuur *f* 11,676, provinciale werken *f* 65,065, subsidiën aan gemeenten, gestichten en instellingen van verschillenden aard *f* 108,735, renten en aflossing en kosten van aangegane geldleeningen *f* 106,292, droogmaken der plassen bij Rotterdam *f* 172,481, diversen *f* 19,515. Totaal *f* 483,755.

Noord-Holland: Nadeeliig slot 1867 *f* 40,525, jaarwedden, reis- en verblijfkosten, pensioenen *f* 12,623, drukwerk enz. *f* 2964, perceptie en kwade posten *f* 9130, kosten van prov. eigendommen *f* 9,129, openbare werken *f* 83,020, veeren *f* 3300, renten en aflossing van geldleeningen *f* 31,125, verpleging van krankzinnigen *f* 29,623, behoeftige gemeenten *f* 1960, *parc vaccinogène* te Amsterdam *f* 500, onderwijs *f* 28,438, veeartsen *f* 208, prov. en gemeente-archieven *f* 253. Totaal *f* 245,538.

Zeeland: Jaarwedden enz. *f* 11,758, gemeenteëigendommen *f* 260, renten en aflossing van geldleeningen *f* 68,742, drukwerken enz. *f* 6011, aandeel in kwade posten *f* 965, openbare werken *f* 33,888, stoombootdiensten *f* 82,000, landbouw *f* 988, onderwijs, kunsten en wetenschappen *f* 3807, verpleging van krankzinnigen *f* 2279, van doofstommen *f* 275, rentelooze voorschotten voor openbare werken, onteigening van aan longziekte lijdend vee enz. *f* 29,123. Totaal *f* 240,096.

Utrecht: Jaarwedden enz. *f* 5959, drukwerken *f* 4808, archief *f* 299, perceptiekosten en kwade posten *f* 2064, onderhoud enz. van eigendommen *f* 180, openbare werken *f* 23,748, krankzinnigen *f* 13,138, Ziekenhuis te Utrecht *f* 5000, onderwijs *f* 1200, kerken *f* 500, kunsten en wetenschappen *f* 1495, veeartsen *f* 817, kosten ten laste van schuldplichtige gemeenten voor openbare werken *f* 1666, waterpassingen en terrein-opnemingen *f* 958, zand- en jaagpad Utrecht-Amsterdam *f* 414. Totaal *f* 63,244.

Friesland: Jaarwedden, reiskosten, pensioenen enz. *f* 30,544, onderhoud, aankoop enz. van eigendommen *f* 8228, perceptiekosten, kwade

posten *f* 9649, openbare werken *f* 164,702, renten en aflossing van geldleeningen *f* 173,395, kosten van geldleeningen *f* 527, drukwerk enz. *f* 5218, verpleging van krankzinnigen *f* 30,781, onderwijs *f* 6784, provinciale bibliotheek *f* 1,056, landbouw, veeteelt, veeartsen *f* 11,706, peilingen van vaarwaters *f* 8240, rentelooze voorschotten aan polders *f* 4500, onvoorzien *f* 5487. Totaal *f* 442,660.

Overijssel: Nadeelige sloten *f* 6774, kosten van bestuur *f* 17,559, subsidiën of bijdragen aan gemeenten, gestichten en instellingen *f* 19,597, verdere uitgaven *f* 110,261. Totaal 184,865.

Groningen: Jaarwedden, reiskosten, pensioenen enz. *f* 17,468, drukwerken enz. *f* 5460, onderhoud en latsen van eigendommen *f* 721, perceptiekosten en kwade posten *f* 6971, openbare werken *f* 1,090,649, renten en aflossing van geldleeningen *f* 38,150, verpleging van krankzinnigen *f* 4111, kunsten, wetenschappen, landbouw en nijverheid *f* 12,185, beteugeling der veeziekte *f* 334, uitkeering van tolgeld aan gemeenten *f* 798, onvoorzien *f* 5216. Totaal *f* 1,181,463.

Drenthe: Kosten van beheer en pensioenen en toelagen *f* 5626, drukwerken *f* 1256, onderhoud en vernieuwing van provinciale werken en van voorwerpen aan de provincie toebehoorende *f* 32,159, aankoop van grond *f* 35, bijdragen voor wegen *f* 27,179, waterpassingen *f* 183, lasten van eigendommen *f* 181, perceptie en kwade posten *f* 1090, renten en aflossingen *f* 31.075, verpleging van krankzinnigen *f* 4324, van doofstommen *f* 297, onderwijs *f* 2345, museum van oudheden *f* 100, veeteelt en veeartsen *f* 2000, teruggaaf van pacht *f* 105, kas *ad pios usus* *f* 267, subsidiën *f* 2700. Totaal 105,204.

Limburg: Jaarwedden, reis- en verblijfkosten *f* 10,533, drukwerken *f* 2538, lasten van eigendommen *f* 70, perceptie en kwade posten *f* 2906, openbare werken *f* 76,982, opneming van beken en waterleidingen *f* 1100, renten en aflossingen *f* 7900, verpleging van krankzinnigen *f* 5725, lager onderwijs *f* 9985, kerken enz. *f* 8100, maatschappij van landbouw, landbouwkundig onderwijs en voorlezingen, veeartsen *f* 3600, archief enz *f* 115, geschied- en oudheidkundig genootschap *f* 200, voorschot aan waterschappen *f* 350. Totaal *f* 130,204.

Provinciale belastingen. Bij de wetten van 30 Dec. 1872 (*Stsbl.* n°. 146 volg.) zijn voor 1873 het heffen van de volgende opcenten op de rijksbelastingen toegestaan:

	Opcenten op de grondbelast.	Opcenten op de person. belast.		Opcenten op de grondbelast.	Opcenten op de person. belast.
Noord-Brabant	19	16	Utrecht	6	6
Gelderl. geb. eigend.	4	3	Friesland	20	13½
Gelderl. ongeb. "	4½		Overijssel	6	10
Zuid-Holland	9	5	Groningen	22	22
Noord-Holland	8	6	Drenthe	20	11
Zeeland	23	18	Limburg	16	13

Provinciale schulden. De provincie Gelderland en Utrecht hebben geene schulden. Voor de overige provinciën worden zij als volgt opgegeven:

	Oorspronkelijk bedrag der schuld.	Bedrag der schuld op 1 Jan.	Rente ten honderd.	Bedrag der rente voor:	Aflossing in:
N.-Brabant...	*f* 1,925,000	(1871) *f* 1,482,000	4½	(1871) *f* 67,180	(1871) *f* 38,500
Z.-Holland...	〃 1,540,000	(1872) 〃 1,390,000	4½ à 5	(1872) 〃 68,775	(1872) 〃 75,000
N.-Holland...	〃 125,000	(1872) 〃 75,000	〃	(1872) 〃 3,625	(1871) 〃 5,000
Zeeland......	〃 968,000	(1871) 〃 850,000	4 à 5	(1871) 〃 39,495	(1871) 〃 44,000
Friesland	〃 1,577,000	(1872) 〃 989,000	4½ à 5	(1871) 〃 55,070	(1872) 〃 117,000
Overijssel.....	〃 1,652,000	(1871) 〃 937,000	4 à 5	(1871) 〃 40,422	(1872) 〃 49,000
Groningen....	〃 1,227,000	(1871) 〃 1,101,000	4½ à 5	(1871) 〃 53,140	(1872) 〃 16,000
Drenthe......	〃 689,000	(1871) 〃 552,000	4 à 4½	(1871) 〃 23,917	(1872) 〃 20,000
Limburg.....	〃 112,000	(1871) 〃 105,500	5	(1871) 〃 5,275	(1871 à 72) nihil.

IV. HUISHOUDING DER GEMEENTEN.

Volgens de telling 1869 (zie Jaarb. 1872, bl. 23) was het aantal gemeenten den 1sten Januari 1871, als volgt:

Noord-Brabant...185	Zeeland.........112	Groningen.......57
Gelderland.......116	Utrecht..........72	Drenthe.........33
Zuid-Holland.....194	Friesland.........43	Limburg........125
Noord-Holland...134	Overijssel.........61	Het Rijk.......1,132

Daarin zijn tot dusverre (October 1873) geene veranderingen gekomen, doch hebben in 1871, 1872 en 1873 tot October eenige veranderingen plaats gehad, als in:

Gelderland: tusschen de gemeente Dinxperlo en de Pruissische gemeente Süderwick, ten gevolge der overeenkomst tusschen Nederland en Pruissen, van 12 Augustus 1872 (Wet van 22 Juli 1873, *Stsbl.* 112).

Zuid-Holland: 1°. tusschen de gemeenten Zevenhuizen, Hlllegersberg, Cappelle en Nieuwerkerk aan den IJsel en Kralingen (Wet van 3 April 1871, *Stsbl.* n°. 18);

2°. tusschen de gemeenten Dordrecht en Dubbeldam (Wet van 19 Juni 1871, *Stsbl.* n°. 61);

3°. tusschen de gemeenten Schiedam en Delfshaven en de gemeente Charlois (Wet van 20 Mei 1873, *Stsbl.* n°. 47).

Overijssel: tusschen de gemeenten Dalfsen en Heino (Wet van 24 December 1871, *Stsbl.* n°. 146).

Begraafplaatsen. Op het einde van 1871 was het er nog verre van verwijderd, dat aan het voorschrift van de wet van 10 April 1869 (Stsbl. N°. 65), dat in alle gemeenten algemeene begraafplaatsen moeten zijn, was voldaan; maar toch zijn in een groot aantal gemeenten nieuwe begraafp. aangelegd of is daartoe besloten. In vele gemeenten werd ook gewacht op de uitspraak van de inspecteurs van het geneeskundig staatstoezicht over den voor de gezondheid voldoenden of onvoldoenden toestand der begraaf-

plaatsen, om, zoo noodig, de vereischte verbeteringen aan te brengen. Een statistisch overzicht van de bestaande begraafplaatsen, toebehoorende aan burgerlijke en kerkelijke gemeenten of aan particuliere personen of vereenigingen, is alleen in het Verslag van Noord-Holland medegedeeld.

STRAFVERORDENINGEN. Volgens de wet heeft in 1871 (volgens het Verslag over Utrecht) de vijfjarige herziening der verordeningen, tegen welker overtreding straf is bedreigd, plaats gehad. Ook in deze opgaven heerscht in de Verslagen weder eene zeer groote verscheidenheid.

In het Verslag van *N.-Brabant* worden opgenoemd 50 gemeenten, waarin gezamenlijk in 1871 78 nieuwe of gewijzigde verordeningen, tegen welker overtreding straf werd bedreigd, werden afgekondigd, en 20 gemeenten waarin 209 in 1871 afgekondigde verordeningen, bedoeld bij art. 178 der Gemeentewet, worden opgenoemd.

In *Gelderland* werden in 1871 in 56 gemeenten 94 nieuwe of gewijzigde verordeningen afgekondigd.

In *Z.-Holland* had zulks in 138 gemeenten en ten opzichte van 178 verordeningen plaats.

In het Verslag van *N.-Holland* worden ook de ingetrokken verordeningen medegedeeld. Behalve deze werden in 88 gemeenten 128 nieuwe of gewijzigde afgekondigd.

In het Verslag van *Zeeland* vindt men opgegeven 67 gemeenten, waar in 1871 93 nieuwe of gewijzigde verordeningen werden afgekondigd.

Het Verslag van *Utrecht* bevat eene volledige opgave van de bestaande verordeningen tegen welker overtreding straf is bedreigd; zij bedragen in de 74 gemeenten ruim 600 verordeningen.

In dat van *Friesland* worden weder alle verordeningen, ook die waartegen geen straf is bedreigd, opgenoemd.

In *Overijssel* zijn in 1871 in 35 gemeenten 69 strafverordeningen afgekondigd.

In *Groningen* in 12 gemeenten 24.

In *Drenthe* in 15 gemeenten 14.

In *Limburg* in 51 gemeenten 60.

De meeste der strafverordeningen betreffen voorzieningen tegen de verspreiding van besmettelijke ziekten en het begraven van lijken.

GELDMIDDELEN. Wij laten hier volgen een overzicht der gemeente-ontvangsten en uitgaven volgens de afgeslotene rekeningen over 1870, met verwijzing naar de in dezen jaargang, bl. 388 volg., door den Heer VAN WELDEREN RENGERS medegedeelde *Vergelijkende Statistiek van de ontvangsten en uitgaven in sommige groote gemeenten sedert* 1851:

ONTVANGSTEN.

	Batige sloten.	Opcenten op 's Rijks directe belastingen.	Hoofdelijke-omslagen.	Belasting op honden.	Belasting op publieke vermakelijkheden.	Belasting op voorwerpen van verbruik.	Aandeel in 's Rijks personeele belasting.	Geldleeningen.	Alle andere ontvangsten.	Totaal.
Noord-Brabant......*f*	254,375	246,976	259,408	11,362	558	//	517,318	228,268	970,052	2,488,317
Gelderland..........//	340,796	247,630	400,655	12,200	//	15,733	697,027	465,123	837,778	3,016,942
Zuid-Holland.... ...//	957,494	1,244,898	1,362,033	31,365	12,417	128,638	748,994	409,163	3,116,748	9,011,750
Noord-Holland.......//	982,021	1,324,576	1,312,869	10,588	28,580	1,174,412	526,593	463,650	1,845,448	7,668,737
Zeeland.............//	63,772	1,174,480	240,754	4,241	173	1,105,443	326,274	23,115	393,072	1,331,324
Utrecht.............//	120,505	202,361	177,007	8,129	329	//	437,708	151,061	577,865	1,674,965
Friesland...........//	171,418	286,425	968,751	15,590	492	6,622	486,746	249,096	927,750	3,112,890
Overijssel..........//	121,500	131,128	211,285	6,390	//	2,183	303,373	87,304	1,091,393	1,954,556
Groningen...........//	142,267	140,856	369,871	6,992	40	//	399,229	121,862	848,926	2,030,043
Drenthe.............//	26,198	52,415	143,837	4,087	//	//	94,330	198,181	157,388	676,436
Limburg.............//	246,844	85,417	81,269	6,664	81	//	202,703	82,910	544,532	1,250,420
Het Rijk...........*f*	3,427,190	4,137,162	5,527,139	117,608	42,670	433,031	6 740,295	2,479,733	11,310,952	34,216,380

Wanneer men van de totale ontvangsten ad *f* 34,216,380, aftrekt de batige sloten ad *f* 3,427,190, dan resten er voor de werkelijke ontvangsten *f*30,789,190. Daartoe hebben bijgedragen de geldleeningen 8.05 pct., de opcenten op de rijks directe belastingen 13.43 pct., het 4/5 van 's Rijks belasting op het personeel 21.21 pct., eigen belastingen 19.88 pct.; al de belastingen te zamen 54.52 pct., en de overige ontvangsten 36.73 pct.

Die overige inkomsten hebben bestaan, voor al de provinciën te zamen:

Inkomsten van bezittingen: huren, pachten, tienden, renten, opbrengst van het grasgewas, den houthak enz. *f*	4,323,611
Rechten, loonen: weg-, straat-, kaai-, marktgeld.... "	1,946,568
Schoolgelden, hooger, middelbaar en lager onderwijs.. "	1,064,061
Boeten, aanhalingen, opbrengst van straatvuil, haardasch en poorteraarde enz. "	224,743
Afkoop van persoonlijke diensten, opbrengst van de banken van leening enz. (in Drenthe niet genoemd). "	46,143
Rijks- en provinciale subsidiën voor scholen, wegen enz. (in Overijssel niet genoemd). "	799,187
Subsidiën van gemeente- en dorpswege en uit het verveeningsfonds (alleen in Friesland; in de andere provinciën niet genoemd). "	214,256
Giften, legaten enz. "	139,754
Opbrengst van verkochte eigendommen. "	964,244
Restitutiën van uitgeleende kapitalen (in Groningen en Drenthe niet genoemd). "	186,064
Afkoop van aan de gemeenten verschuldigde lasten (in Groningen niet genoemd). "	54,281
Restitutiën voor armwezen, politie enz. "	1,269,824
Niet genoemde ontvangsten (alleen Limburg). "	2,636
Gelden voor anderen in ontvangst genomen (in Utrecht, Overijssel, Groningen en Drenthe niet genoemd)... "	75,682

UITGAVEN.

	Nadeelige sloten.	Rente van gemeenteschuld.	Schuld-aflossing.	Andere uitgaven.	Totaal.
N.-Brabant... *f*	9,444	134,822	128,253	1,938,045	2,221,564
Gelderland... "	10.664	91,160	124.108	2,403,767	2,629,699
Z.-Holland ... "	1,327	164,463	472,642	7,162,847	7,801,279
N.-Holland... "	1.826	940,605	684,561	5,259,604	6 886,596
Zeeland...... "	9,748	40,323	70,535	1,140 134	1,260,740
Utrecht...... "	1,014	87,880	70,701	1,394,079	1,553.674
Friesland..... "	1,339	221,303	264,428	2,443,416	2,930,486
Overijssel.... "	5,600	108,941	147,925	1,578,194	1,840,660
Groningen.... "	—	133,205	148,777	1,572,331	1,854,313
Drenthe...... "	1,544	46,878	48,000	539,991	636,413
Limburg. .... "	4,657	68,505	19,184	931 777	1,024,123
	f 47,163	2,038,085	2,179,114	26,364,185	30,628,547

De ontvangsten bedroegen 34,216,380

Meerdere ontvangsten dan uitgaven.............................. *f* 3,587,833

Gelijk reeds in den vorigen jaargang en in het opstel van den Heer VAN WELDEREN RENGERS is opgemerkt, is het moeielijk, zoo niet onmogelijk, de juiste totaalcijfers voor de verschillende rubrieken van ontvangsten en uitgaven uit de Verslagen op te maken, daar de onderscheidene posten niet altijd onder dezelfde hoofden zijn gebracht en ook in de wijze van mededeeling zeer veel verscheidenheid heerscht. En niet minder verscheidenheid bestaat er in de opgaven omtrent de gemeenteschuld, zoodat het geheel onmogelijk is het totaal bedrag daaruit op te maken, zooals uit het volgende blijkt:

Gemeenteschulden. Noord-Brabant. In 1871 zijn in 10 gemeenten geldleeningen uitgeschreven tot een gezamenlijk bedrag van *f* 300,866.38, waarvan alleen in Tilburg een van *f* 40,000 à 5 pct. en een van *f* 200,000 à *f* 4½ pct., in welke laatste echter slechts voor *f* 80,000 is ingeschreven. De geheele opbrengst dier leeningen was *f* 175,859.67 en *f* 2,500 aandeel in de Maatschappij voor gemeentecrediet. In de vijf jaren 1867—1871 bedroegen de gezamenlijke leeningen in 59 gemeenten aangegaan *f* 1,515,691.63, ongerekend eene niet ten uitvoer gebrachte loterijleening ad *f* 4,000. Van deze som werd *f* 467,500 door de Maatschappij voor gemeentecrediet verschaft. Hoeveel de schuld bedroeg bij het einde van 1871, wordt in het Verslag niet medegedeeld.

In *Gelderland* waren, 1 Januari 1871, 80 gemeenten met schulden bezwaard tot een gezamenlijk bedrag van *f* 2,374,753, waarvan aan rente in dat jaar voldaan moest worden *f* 102,269. In vergelijking met 1866 was de schuld vermeerderd met *f* 549,035, de rente met *f* 29,708. De aangegane schulden in 1866—1871 bedroegen *f* 955,211, in 1871 alleen in 22 gemeenten *f* 368,900.

Zuid-Holland. In 1871 werd aan 36 gemeenten verleend het aangaan van geldleeningen tot een bedrag van *f* 838,506. Meer is uit het Verslag niet op te maken.

Noord-Holland. Bedrag der schuld 1 Jauuari:

	1866.	1871.	MEER IN 1871
Amsterdam.......	*f* 22,326,910	*f* 23,608,460	*f* 1,281,550
Overige gemeenten.	〃 1,645,654	〃 2,115,357	〃 469,703
	f 23,972,564	*f* 25,723,817	*f* 1,751,253

Door Ged. Staten van *Zeeland* werd in 1871 aan 30 gemeenten toegestaan het sluiten van geldleeningen tot een gezamenlijk bedrag van *f* 305,624.

Op 1 Jan. 1871 hadden in *Utrecht* 53 gemeenten eene gezamenlijke schuld van *f* 2.064,674, waarvan voor de hoofdstad der provincie alleen *f* 1,759,294, ongerekend een in 1871 met de Maatschappij voor gemeentecrediet door Amersfoort gesloten leeningscontract ten bedrage van *f* 58,000.

In *Friesland* bedroeg 1 Jan. 1871 de schuld van 39 gemeenten *f* 4,982,376, waarvan dat jaar aan rente moest betaald worden

f 215,873. In dat jaar sloten 29 gemeenten nieuwe leeningen tot een bedrag van *f* 636,360.

Ged. Staten van *Overijssel* verleenden in 1871 aan de besluiten van 19 gemeenteraden goedkeuring tot het aangaan van geldleeningen, gezamenlijk bedragende *f* 240,127.

In 28 gemeenten van *Groningen* werden in 1871 geldleeningen gesloten, tot een gezamenlijk bedrag van *f* 240,700.

In *Drenthe* sloten in dat jaar 9 gemeenten leeningen, gezamenlijk *f* 89,250 bedragende.

In *Limburg* hadden, 1 Jan. 1871, 76 gemeenten een schuldenlast van *f* 1,527,237.

Ged. Staten van *N.-Brabant* zeggen in het Verslag: "De gemeentebesturen werden bij algemeene Circulaire opmerkzaam gemaakt op de nadeelen, die aan leeningen verbonden zijn, welke eerst na een lang tijdsverloop worden afgelost", en schijnen daarbij het oog te hebben op het aangaan van leeningscontracten met de Maatschappij voor gemeentecrediet, welke geschiedde op voorwaarde, dat de gemeenten zich verbinden om tot dekking van intrest, betaling en aflossing tevens, aan de Maatschappij een jaarlijksche uitkeering te doen van 5 pct. 's jaars gedurende 68 jaren. — Ged. Staten van *Gelderland* weigerden aan de gemeente Winterswijk zoodanig contract tot een bedrag van *f* 30,000 voor het bouwen van scholen en het verbeteren van dorpsstraten, welke weigering bij K. B. van 28 Maart 1871 werd gehandhaafd. — Ook Ged. Staten van *N.-Holland* weigerden twee zulke contracten. — Ged. van *Zeeland* zes. — Ged. Staten van *Overijssel* zeggen dienaangaande: "Wij hebben bij de beoordeeling der vraag steeds nauwkeurig den aard der uitgaven onderscheiden, die uit de opbrengst der leening (met de M. v. G.) moesten worden bestreden. Waar het de deelneming gold b. v. in een spoorwegonderneming; waar dus tegenover de leeniug op langen termijn het bezit van rentegevende aandeelen overstond, hebben wij geen bezwaar gemaakt tegen het sluiten van leeningen op den voormelden voet; waar het echter was voor den bouw van scholen of andere inrichtingen, die niet geacht kunnen worden zoolang stand te houden als de leening bij de genoemde Maatschappij, waren wij van oordeel dat de aflossing van het kapitaal over een te groot aantal jaren verdeeld is, en dat het belang dier gemeenten niet medebrengt, leeningen te sluiten, die op verre na nog niet zouden zijn afgeloopen, wanneer de gebouwen, die er uit moesten worden bekostigd, vermoedelijk reeds meer dan eens zouden vernieuwd zijn." — Ged. Staten van *Groningen* stonden aan het gemeentebestuur van Winschoten het sluiten van een leenings-contract met de Maatschappij toe. De leening moest strekken tot aflossing van bestaande schuld, en Ged. Staten waren van oordeel, dat het bedrag der rente en aflossing bij deze Maatschappij, à 5 pct. als annuïteit toch gelijk staat met de rente, die nagenoeg algemeen bij gewone leening moet worden besteed.

De volgende staat, betreffende den afloop der lichting voor de nationale militie van het jaar 1871, is ontleend aan de *Staatsc.* 1872, N°. 75, 2de bijvoegsel; wat betreft de reclames aan de Provinciale Verslagen.

PROVINCIEN.	Militieplichtigen.	Ingeschrevenen, waarnaar het aandeel der provincie is bepaald.	Aandeel der provincie.	VRIJGESTELDEN. Kleiner dan 1.55 meter.	Ziekten of gebreken.	Andere redenen.	Uitgeslotenen.	Overledenen	Overgebleven lotelingen.	AFGELEVERDE MANSCHAPPEN. Zonder loting.	Achtergebleven van eene ontslagen lichting.	Vrijwilligers.	Plaatsvervangers.	Nommerverwisselaars.	Lotelingen.	Totaal.	RECLAMES TEGEN UITSPRAKEN DER MILITIERADEN. Geheel.	Toegelaten.
Noord-Brabant...	3,746	3,643	1,243	217	195	1,472	4	6	1,852	1	1	19	212	52	946	1,231	81	21
Gelderland.......	4,009	3,878	1,323	230	260	1,518	//	//	2,001	//	//	21	183	74	1,094	1,322	41	13
Zuid-Holland.....	6,157	5,799	1,979	278	461	2,620	5	3	2,790	9	1	33	327	124	1,460	1,954	160	46
Noord-Holland...	5,651	5,341	1,822	360	373	2,363	8	8	2,539	1	2	78	247	113	1,367	1,808	157	29
Zeeland.....	1,656	1,570	536	64	84	703	//	2	803	//	//	8	89	27	403	527	13	7
Utrecht..........	1,553	1,467	501	77	111	639	3	4	719	1	//	19	80	27	367	494	34	14
Friesland.........	2,973	2,920	996	156	183	1,069	4	3	1,558	2	//	5	189	92	704	992	32	10
Overijssel........	2,431	2,359	805	155	198	960	1	1	1,116	//	//	10	100	47	637	794	124	67
Groningen........	2,227	2,185	745	180	122	850	4	7	1,064	2	1	6	119	60	554	742	32	8
Drenthe.	997	957	326	75	52	361	1	3	487	//	//	2	48	20	253	323	19	3
Limburg........	2,160	2,121	724	68	129	773	2	//	1,188	1	//	5	37	25	652	720	23	2
Nederland 1871.	33,542	32,240	11,000	1,860	2,168	13,328	32	37	16,117	17	5	206	1,581	661	8.437	10,917	716	220
// 1870.	34,086	32,805	11,000	1,935	2,013	13,362	39	28	16,709	9	1	235	1,496	685	8,504	10,930	616	179
// 1869.	33,962	32,620	11,000	1,981	1,952	13,134	47	21	16,826	19	5	247	1,409	755	8,508	10,943	541	155
// 1868.	29,861	28,697	11,000	1,862	1,924	10.837	39	29	15,170	25	5	271	1,563	592	8,420	10,876	615	198
// 1867.	26,866	25,922	11,000	1,676	1,881	9,356	40	74	13,839	14	3	256	1,784	485	8,196	10,738	550	135
// 1866.	28,194	27,235	10,600	1,885	1,675	9,627	28	31	14,948	23	6	168	1,605	586	8,073	10,461	529	179
// 1865.	31,726	30,659	10,400	2,102	1,854	10,487	31	7	17,245	18	2	201	1,488	615	8,013	10,337	614	156
// 1864.	32,724	31,526	9,400	2,455	1,768	10,725	40	13	17,723	20	4	178	1,323	655	7,191	9,371	621	184

Ten aanzien van het getal militieplichtigen in 1871, vermeld in de eerste kolom, merken wij op, dat daaronder zijn begrepen het getal ingeschrevenen, in leven tijdens de loting in 1871, benevens het aantal nalatigen ter inschrijving. Wij hebben gemeend, daaronder niet het getal overledenen na de definitieve sluiting van het inschrijvingregister, doch vóór de loting te moeten opnemen, gelijk zulks is geschied onder de van 1864—1869 vermelde cijfers.

Het bedrag der lichting werd weder op 11,000 man vastgesteld, waarvan 600 voor den dienst ter zee te bestemmen.

Het getal ingeschrevenen, waarnaar het aandeel van iedere provincie in de lichting is bepaald, bedroeg, blijkens den voorgaanden staat, 32,240, tegen 32,805 in 1870. Het bedrag der lichting stond derhalve in reden als 1 tot $2^{93}/_{100}$ der ingeschrevenen.

Zoo bij de militie te land als bij de zeemilitie zijn er 10,907 man ingelijfd; er ontbraken dus 93 man, ten gevolge van gebrek aan beschikbare lotelingen in 59 gemeenten, welk getal over de verschillende provinciën verdeeld was als volgt:

Noord-Brabant	12	Friesland	4
Gelderland	1	Overijssel	11
Zuid-Holland	25	Groningen	3
Noord-Holland	14	Drenthe	3
Zeeland	9	Limburg	4
Utrecht	7		

Totaal 93 tegen

70	in	1870
57.	″	1869
124	″	1868
262	″	1867
139	″	1866
63	″	1865 en
29	″	1864.

Ofschoon nu het aantal ontbrekenden meer heeft bedragen dan in 1869 en 70, is echter het tekort op de lichting van 1871 aanmerkelijk minder geweest dan op die van 1866, 1867 en 1868, niettegenstaande de lichting van 1871, evenals die van 1867, 1868 en 1870, op het maximum van 11,000 man was bepaald. De aanzienlijke vermindering van het tekort in 1870 en 1871 in vergelijking met 1868 en 1869, moet wellicht worden toegeschreven aan het hooger aantal ingeschrevenen, 't welk zijn grond vond in het zooveel grooter getal geboorten in 1850 en 1851, zooals uit onderstaande opgave blijkt. Eene vergelijking tusschen 1850 en 1851, wat de levendgeboren jongens betreft, en die van de ingeschreven militieplichtigen in beide jaren geeft echter een ander resultaat: er zijn toch in 1851 849 jongens *meer* levend geboren dan in 1850, terwijl in 1871 624 *minder* militieplichtigen zijn ingeschreven:

jongens. Levengeboren		militieplichtigen [1]. Ingeschreven	
in 1844	53,270	voor 1864	32,962
〃 1845	53,272	〃 1865	31,925
〃 1846	49,131	〃 1866	28,401
〃 1847	45,013	〃 1867	27,066
〃 1848	47,419	〃 1868	20,100
〃 1849	53,438	〃 1869	33,962
〃 1850	54,145	〃 1870	34,328
〃 1851	54,994	〃 1871	33,694

Het volgende staatje leert de verhouding kennen tusschen het aantal ingeschrevenen als militieplichtigen en de geheele mannelijke bevolking in de laatste vijf jaren; voor deze berekening is genomen het cijfer der mannelijke bevolking op 31 December van het jaar, hetwelk de inschrijving voorafging:

	Mannelijke bevolking op 31 December		Ingeschreven als militie-plichtigen.	Ingeschreven als militieplichtigen op 10,000 man.
1866	1,760,633	voor 1867	27,066	154
1867	1,782,211	〃 1868	30,100	169
1868	1,801,415	〃 1869	33,962	188
1868	1,812,550	〃 1870	34,328	189
1870	1,785,968	〃 1871	33,694	188

Het getal lotelingen, bij de zeemilitie ingelijfd, bedroeg juist het door den Koning vastgestelde en bij art. 5 der Wet van 19 Augustus 1831 (*Stsbl.* n°. 72) als maximum bepaalde cijfer, nl. 600. Eene vergelijking met de vijf laatstvoorgaande jaren bewijst, hoezeer de lust voor dien dienst steeds blijft toenemen. In 1865 toch werd het deel der lichting, voor den dienst ter zee te bestemmen, op 400 man bepaald, voor elk der jaren 1866 en 1867 op 500 en voor elk der jaren 1868 tot 1871 op 600 man. Tot dusver is het aantal lotelingen, die zich voor dien dienst aanboden, telken jaar stijgende geweest en klom in 1871 reeds tot 1,325, dus veel meer dan het dubbel der te vervullen plaatsen.

In eerstgenoemd jaar konden echter slechts 303, en in 1866 424 lotelingen bij de zeemilitie ingelijfd worden, terwijl dit getal in 1867 tot 536, in 1868 tot 594 en in 1869 tot 1871 tot het bij de wet bepaalde maximum van 600 man is geklommen.

Het aantal ingelijfde plaatsvervangers bedroeg in:

1866	1,605	1869	1,409
1867	1,784	1870	1,496
1868	1,563	1871	1,581,

dat is in laatstgemeld jaar weder nagenoeg een zevende deel van het aantal afgeleverde manschappen, welk getal bedroeg in:

[1] Onder deze getallen zijn mede begrepen de overledenen vóór de loting en de definitieve sluiting van het inschrijvingregister, benevens de nalatigen.

1866.......10,461	1869.......10,943
1867.......10,738	1870.......10,930
1868.......10,876	1871.......10,907,

waaruit blijkt, dat van de bevoegdheid tot het stellen van plaatsvervangers in 1871 minder gebruik is gemaakt dan in de voorgaande jaren.

Bij de loting van 1871 is van het middel van vervanging door nummerverwisseling een minder gebruik gemaakt dan in 1869 en 1870, maar meerder dan in de voorafgaande jaren.

Het getal opgetreden nummerverwisselaars toch bedroeg:

661 in 1871	592 in 1868
685 〃 1870	485 〃 1867 en
755 〃 1869	586 〃 1866.

Het getal opgetreden plaatsvervangers en nummerverwisselaars te zamen bedroeg 2,242, alzoo nagenoeg $^1/_5$ van het geheel bedrag der lichting.

Het aantal in 1871 toegekende vrijstellingen, wegens gemis der gevorderde lengte, bedroeg 1,860 tegen:

1,935 in 1870	1,676 in 1867 en
1,981 〃 1869	1,885 〃 1866.
1,862 〃 1868	

Aan 2,168 lotelingen is vrijstelling toegekend wegens ziekelijke gesteldheid of gebreken tegen:

1,675 in 1866	1,952 in 1869 en
1,881 〃 1867	2,013 〃 1870.
1,924 〃 1868	

Dit getal is dus in de laatste jaren steeds toenemend. Evenzeer is dit het geval met de vrijstelling als eenige wettige zoon, ofschoon minder dan in 1870. Als zoodanig toch werden 4,316 lotelingen vrijgesteld tegen:

3,556 in 1866	4,289 in 1869 en
3,297 〃 1867	4,349 〃 1870.
3,660 〃 1868	

Wegens eigen militairen dienst of die van broeders werd vrijstelling toegekend aan 9,012 lotelingen. Het getal der om die reden vrijgestelden bedroeg in:

1866........6,071	1869........8,845
1867........6,059	1870........9,013.
1868........7,177	

Het algemeen bedrag der om verschillende redenen vrijgestelde lotelingen, met bijvoeging der uitgeslotenen en der tusschentijds overledenen, was voor de lichting van 1871 17,425 tegen:

12,315 in 1866	17,136 in 1869
1,3027 〃 1867	17,377 〃 1870.
14,691 〃 1868	

In vergelijking dus met deze voorgaande jaren, is dit cijfer in 1871 weder toegenomen, ofschoon het aantal ingesehrevenen minder was

dan in 1869 en 1870. Dit getal ingeschrevenen bedroeg namelijk in:

1867.......25,922	1870.......32,805
1868.......28,697	1871.......32,240.
1869.......32,620	

Aan 90 lotelingen werd, op grond der 1ste zinsnede van art. 127 der wet, ontheffing van den werkelijken dienst als geestelijken en bedienaren van den godsdienst bij den kerkgenootschappen of als studenten in de godgeleerdheid verleend. Slechts aan 8 militieplichtigen werd, wegens bijzondere omstandigheden, volgens de 2de zinsnede van art. 127, ontheffing van dienst toegestaan.

In 1870 bedroeg het gezamenlijk getal ontheffingen 72.

Wij laten thans een overzicht volgen:

1°. van de uitkomsten van het meten der lotelingen en nalatigen ter inschrijving;

2°. van de ziekten of lichaamsgebreken, die tot vrijstelling van den dienst aanleiding gegeven hebben:

PROVINCIEN.	GETAL LOTELINGEN EN NALATIGEN IN 1871 TER INSCHRIJVING, DIE BEVONDEN ZIJN DE VOLGENDE LENGTEMAAT TE BEZITTEN.													
	ONDER DE MAAT [1].	BOVEN DE MAAT.										NIET GEMETEN.		TOTAAL.
	Onder de 1.50 el.	1.50—1.54 el.	1.55 el.	1.56 el.	1.57—1.59 el.	1.60—1.63 el.	1.64 el.	1.65—1.66 el.	1.67—1.69 el.	1.70—1.79 el.	1.80 el en meer.	door afwezigheid.	door overlijden.	
N.-Brabant....	93	204	80	90	348	688	180	412	531	670	39	412	24	3,771
Gelderland......	100	160	59	79	277	678	180	399	909	872	54	542	6	4,015
Z.-Holland......	126	241	96	102	411	909	265	530	777	1041	61	1590	56	6,213
N.-Holland......	201	290	127	139	478	967	280	530	736	1014	58	822	8	5,651
Zeeland.........	32	88	32	43	142	337	92	172	233	283	10	190	19	1,673
Utrecht.........	31	46	11	27	115	216	74	118	236	310	19	346	19	1,568
Friesland........	104	149	64	45	236	470	140	314	461	724	48	212	20	2,987
Overijssel.......	80	132	34	57	169	416	121	244	361	528	34	254	23	2,453
Groningen.......	98	126	40	39	165	379	96	228	299	467	38	249	3	2,227
Drenthe.........	62	48	20	20	94	172	48	90	129	203	9	84	13	992
Limburg........	33	62	41	37	166	372	113	247	338	545	28	185	19	2,186
Nederland......	960	1546	604	678	2601	5604	1589	3284	4710	6657	398	4886	210	33,736

Bij optelling der kolomen zal men een zeer klein verschil opmerken, het wordt veroorzaakt door eene foutieve opgave in het Verslag van Z.-Holland, die zonder optelling en uitpluizing van 5 bladzijden cijfers niet te ontdekken is. In het Verslag van N.-Holland wordt als totaalcijfer opgegeven 5,651, de optelling der kolommen geeft 5,650.

[1] Hieronder begrepen niet enkel de vrijgestelden wegens te kleine maat (zie den eersten staat van dit Hoofdstuk), maar ook zij, die om andere redenen zijn vrijgesteld.

GETAL LOTELINGEN EN NALATIGEN IN 1871 TER INSCHRIJVING VRIJGESTELD WEGENS ZIEKTEN OF GEBREKEN, OMSCHREVEN IN HET REGLEMENT VOOR HET GENEESKUNDIG ONDERZOEK (Kon. Besl. van 25 Maart 1862, *Stsbl.* N°. 32).

PROVINCIEN.	de algemeene bekleedselen.	de watervaten, de watervaatsklieren, de mamklieren, en schildklier.	de spieren, banden, beenderen en werktuigen van beweging.	de spijsverter.-werktuigen.	de ademhalings-werktuigen.	den bloedsomloop en het bloed.	de pis- en geslachts-werktuigen	het zenuwstel met inbegrip der zielsziekten.	de gezichtswerktuigen,	de gehoorwerktuigen.	Get.lotel.en nalat. ter inschr. vrijgest. weg. ziekte of gebr., omschr. in het n.regl.v.h. geneesk. onderzoek. (Z.M.Besl. v. 3 Maart 1871, *Stsbl.* No. 90.)	TE ZAMEN.	Vorenstaand totaal herzien en hieronder nader toegelicht.
N.-Brabant.....	20	7	55	13	6	6	1	10	34	1	32	(185)	195
Gelderland......	19	13	82	10	13	2	3	10	42	6	60	260	
Z.-Holland......	32	11	128	29	31	15	6	16	93	5	96	461	
N.-Holland.....	57	14	145	24	20	14	4	9	93	10	74	(464)	373
Zeeland.........	—	—	32	5	4	1	1	4	12	—	25	84	
Utrecht,........	1	1	29	8	7	10	1	6	21	4	23	111	
Friesland.......	7	2	63	12	17	2	4	7	19	3	47	183	
Overijssel.......	18	22	57	4	9	7	5	6	42	2	26	198	
Groningen.......	4	5	39	7	4	8	2	8	4	4	37	122	
Drenthe.........	1	1	17	3	2	—	2	1	12	—	13	52	
Limburg........	17	5	42	8	9	8	1	15	37	8	—	(150)	129
Nederland......	176	81	689	123	122	73	30	92	409	43	432	2271	2168

De reden waarom de tweede staat, waarvoor de gegevens geput zijn uit de Prov. Verslagen een ander cijfer van vrijgestelden wegens ziekten of gebreken oplevert dan dat, 't welk wij boven in den algemeenen staat van den afloop der lichting vermeldden, namelijk 2,168, moet daaraan worden toegeschreven, dat er in de Verslagen van Noord-Brabant, Noord-Holland en Limburg eenig verschil in de desbetreffende opgaven bestaat. In het Verslag van Limburg wordt dit opgehelderd daardoor, dat onder de 129 gekeurde lote-

lingen 21 zijn begrepen, die na hunne inlijving, ten gevolge van herkeuring, overeenkomstig art. 116 der wet, wegens lichaamsgebreken zijn vrijgesteld.

In de Verslagen van Noord-Brabant en Noord-Holland wordt het verschil niet opgehelderd.

In het Verslag van Limburg wordt weder voortgezet de statistiek van het standpunt van beschaving der bij de verschillende corpsen van het leger ingedeelde manschappen, die wij hier overnemen:

JAREN.	Aandeel der provincie in de lichting.	HOEVEEL HUNNER konden lezen en schrijven.	alleen konden lezen.	noch konden lezen noch schrijven.	Onbekend.	Van 100 ingedeelden konden lezen en schrijven.
1857..	604	418	7	178	1	69,3
1858..	613	428	12	170	3	70,2
1859..	629	448	10	166	5	71,8
1860..	622	458	12	149	3	74,0
1861..	642	468	17	152	5	73,5
1862..	61	39	3	16	3	67,2
1863..	604	418	11	148	27	72,4
1864..	668	457	18	172	21	70,8
1865..	742	511	46	177	8	69,6
1866..	734	542	8	178	6	74,4
1867..	777	562	23	156	36	75,8
1868..	804	606	21	141	36	78,9
1869..	678	505	19	119	35	78,5
1870..	698	528	6	155	7	76,4
1871..	720	588	7	123	4	82,3

SCHUTTERIJEN. De volgende staat van de sterkte der schutterijen is niet volledig en juist. Voor Limburg betreffen de opgaven het jaar 1870, voor de overige provinciën het jaar 1871. In eerstgemeld gewest waren de gegevens voor 1871 nog niet ontvangen, terwijl ook de sterkte der rustende schutterij nog niet bekend was. Bij vergelijking met de opgaven in den vorigen jaargang betreffende Noord-Hollond zij opgemerkt, dat de rustende en dienstdoende schutterij daar met elkander zijn verward, waartoe de daar van al de andere Verslagen afwijkende mededeeling licht aanleiding geeft:

SCHUTTERIJ.

PROVINCIËN.	DIENSTDOENDE.			RUSTENDE.			ALGEMEEN TOTAAL.	1ste BAN DER DIENSTDOENDE EN RUSTENDE SCHUTTERIJEN.	RECLAMES TEGEN DE UITSPRAKEN DER COMMISSIE VAN ONDERZOEK.		RECLAMES TEGEN DE VONNISSEN DER SCHUTTERSRADEN.	
	ACTIEF.	RESERVE.	TOTAAL.	ACTIEF.	RESERVE.	TOTAAL.			INGEKOMEN.	GEHEEL OF GEDEELTELIJK AANGENOMEN.	INGEKOMEN.	GEHEEL OF GEDEELTELIJK AANGENOMEN.
N.-Brabant. . .	1,954	1,253	3,207	5,961	5,047	11.008	14,215	11,299	4	—	4	2
Gelderland. . .	1,861	1,285	3,146	6,106	4,499	10,605	13,751	10,220	4	1	2	—
Z.-Holland. . .	6,935	4,991	11,926	5,384	3,863	9,247	21,173	18,899	92	52	4	—
N.-Holland. . .	7,032	5,185	12,217	3,442	2,774	6,216	18,433	17,717	124	32	7	4
Zeeland	744	458	1,202	2,534	2,073	4,607	5,809	2,749	〃	〃	〃	〃
Utrecht	1,297	665	1,962	1,835	1,242	3,077	5,039	4,965	17	10	0	0
Friesland. . . .	1,350	1,189	2,539	4,032	3,218	7,250	9,789	9,523	0	0	0	0
Overijssel. . . .	1,539	1,067	2,606	3,374	2,506	5,880	8,486	5,700	10	6	2	0
Groningen . . .	1,267	867	2,134	2,807	1,788	4,595	6,729	6,731	7	3	0	0
Drenthe	451	325	776	1,442	925	2,367	3,143	2,085	0	0	0	0
Limburg.	946	384	1,330	〃	〃	〃	〃	726	1	0	1	1
	25,376	17,669	43,045					90,614				

Volgens den "Algemeenen Numerieken Staat" van de sterkte van den eersten ban der *dienstdoende* schutterijen op 1 Jan. 1872 en indeeling van die schutterij in iedere gemeente, waren er in 88 gemeenten dienstdoende schutterijen, waarvan in:

N.-Brabant........11	Zeeland...........4	Groningen........6
Gelderland........9	Utrecht...........3	Drenthe..........3
Z.-Holland........18	Friesland.........8	Limburg..........4
N.-Holland.......14	Overijssel.........8	Te zamen. ..88.

Amsterdam telde 5 bataillons, Rotterdam 3, 's Gravenhage 2, 12 andere gemeenten 1 bataillon. Te zamen telden de 88 gemeenten 211 compagniën.

De gezamenlijke sterkte was:

	Eerste kathegoerie. Thans nog ongehuwden. gehuwden en weduwnaars *zonder* kinderen.	Tweede kathegorie. Na de inlijving en thans nog gehuwden en weduwnaars *met* kinderen.
Officieren...............	481	149
Onderofficieren..........	790	337
Korporaals...............	883	325
Tamboers................	121	77
Schutters actief.......	14,004	5,855
〃 reserve......	6,436	9,118
Totaal schutters.......	20,440	14,973
Totaal 1ste ban.......	22,715	15,859

Totaal der beide kathegoriën 38,574.

Het getal leden van den 1sten ban, die vroeger bij het leger gediend hebben, was 8,134 of nagenoeg $^1/_5$ van het totaal.

De kosten der schutterij bedroegen in 1870:

N.-Brabant...*f* 21,062	Zeeland.....*f* 8,998	Groningen..*f* 14,080
Gelderland...〃 16,729	Utrecht.....〃 16,909	Drenthe....〃 2,006
Z.-Holland...〃 82,468	Friesland...〃 17,650	Limburg....〃 14,082
N.-Holland...〃 64,061	Overijssel...〃 20,665	Totaal...*f* 278,710

Dit totaal bedrag is echter te groot, daar voor Limburg onder de opgegeven som zijn ook begrepen de kosten van de nationale militie en kazerneering.

In 1871 werd in Noord-Holland aan 15 personen toegekend het eereteeken, ingesteld bij K. B. van 5 Dec. 1851 (*Stsbl.* 149), tot belooning van eervollen langdurigen dienst bij de dienstdoende schutterijen en wel aan 2 officieren en 13 onderofficieren enz. Aan 4 officieren werd machtiging verleend om het reeds verkregen eereteeken tegen een ander, dat een hooger cijfer van dienstjaren aanwijst te verwisselen. In Zeeland werd het eereteeken aan één officier verleenind, in Overijssel aan 1 officier en 7 aan onderofficieren enz.

In eenige Verslagen worden ook mededeelingen gevonden omtrent scherpschutters-vereenigingen enz., doch daarvan is geen volledig statistisch overzicht op te maken.

VI. KERKELIJKE ZAKEN.

In onderscheidene Provinciale Verslagen is niet opgenomen de bevolking naar de godsdienstgezindten, terwijl de uitkomsten der volkstelling in 1869 nog niet bekend zijn, dan alleen voorzooverre die in dit Jaarboekje, bl. 224 volg., door den Heer VON BAUMHAUER zijn medegedeeld, wat betreft de totaalcijfers. Zij worden hier in tabellarischen vorm herhaald, ten einde de verhoudingen gemakkelijker te doen zien.

Naar de kerkgenootschappen was 1 Dec. 1869 de bevolking aldus verdeeld:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal 1 Dec. 1869.	Totaal 31 Dec. 1859.
Nederduitsch-Hervormden	960,259	996,593	1,956,852	1,808,311
Waalsch- 〃	4,887	5,371	10,258	9,689
Remonstranten	2,505	2,981	5,486	5,270
Christelijk Gereformeerden	53,314	53,809	107,123	65,470
Doopsgezinden	22,146	22,081	44,227	41,865
Evangelisch-Lutherschen	28,672	28,873	57,545	54,318
Hersteld 〃	5,058	5,464	10,522	9,822
Hernhutters	127	184	311	334
Anglikaansch-Episcopalen	159	297	456	576
Leden der Schotsche gemeente	34	50	84	96
Engelsche presbyterianen	192	225	417	424
Roomsch-Katholieken	648,163	659,602	1,307,765	1,225,171
Oud-Roomschen	2,569	2,718	5,287	5,337
Leden der Grieksche kerk	20	12	32	37
Nederlandsch Israëlieten	31,521	32,957	64,478	60,409
Portugeesch- 〃	1,659	1,866	3,525	3,018
Onbekend	2,833	2,328	5,161	3,430
	1,764,118	1,815,411	3,579,529	3,293,577

Het aantal kerken of kerkgebouwen in 1871 wordt in de Prov. Verslagen als volgt opgegeven:

	Nederduitsch-Hervormden.	Waalsch-Hervormden.	Duitsch-Evangelischen.	Engelsch-Hervormden.	Engelsch-Episcopalen.	Schotschen.	Evangelisch-Lutherschen.	Hersteld-Lutherschen.	Hernhutters.	Doopsgezinden.	Remonstranten.	Christelijk-Gereformeerden.	Roomsch-Katholieken.	Oud-Roomschen.	Israëlieten.
Noord-Brabant.	94	2	—	—	—	—	5	—	—	—	—	14	252	—	20
Gelderland.	204	2	—	—	—	—	6	—	—	4	—	30	145	1	36
Zuid-Holland.	218	6	2	1	2	1	10	1	—	3	?	45	97	10	25
Noord-Holland.	212	3	—	1	1	—	12	5	1	45	4	27	120	11	23
Zeeland.	109	1	—	2	—	—	4	—	—	4	—	24	37	—	4
Utrecht.	74						3	—	—	1	2	13	49		9
Friesland.	307	1	—	—	—	—	2	1	—	45	—	46	29	—	7
Overijssel.	79	—	—	—	—	—	2	1	—	12	—	29	67	—	21
Groningen.	189	1	—	—	—	—	6		—	22	—	5	17	—	17
Drenthe.	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	8	—	9
Limburg.	16	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	150	—	10

AANMERKINGEN. *Zeeland.* Ongerekend nog de gebouwen van 10 gemeenten met evenveel gebouwen door het gewestelijk bestuur niet erkend, als: 10 Christ. afgescheiden of Christelijken, 1 oud-Gereformeerden, 1 gem. onder 't Kruis en I Evang. gemeente.

Overijssel. Ongerekend 4 gebouwen van vrije Christel. gem. en van "Vrienden der waarheid."

Drenthe. Ongerekend 1 gebouw van z. g. Protestantsche gemeente.

Limburg. 〃 1 〃 eener afgescheiden Kathol. gem. en 49 openbare kapellen.

Ook elders worden nog in een aantal gebouwen godsdienstoefeningen gehouden.

Het volgend staatje doet het aantal kerkelijke gemeenten en leeraren van elke gezindte in de verschillende provinciën kennen, naar de opgaven daarvan in den Staatsalmanak van 1873 gedaan:

GEZINDTEN.	NOORD-BRABANT.		GELDERLAND.		ZUID-HOLLAND.		NOORD-HOLLAND.		ZEELAND.		UTRECHT.		FRIESLAND.		OVERIJSSEL.		GRONINGEN.		DRENTHE.		LIMBURG.		NEDERLAND.	
	Aantal.		Aantal.		Aantal.		Aantal.		Aantal.		Aantal.		Aantal.		Aantal.		Aantal.		Aantal.		Aantal.		Aantal.	
	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.	Gemeenten.	Leeraars.
Nederd. Hervormden......	93	97	192	225	198	279	162	211	100	114	68	85	213	234	71	94	154	166	51	57	16	17	1318	1570
Hoogd ″	″	″	″	″	1	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	1
Waalsch- ″	2	2	2	2	5	10	2	5	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	″	″	1	1	17	26
Schotsch- ″	″	″	″	″	1	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	1
Engelsch- ″	″	″	″	″	1	1	1	1	2	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	4	3
Doopsgezinden............	″	″	4	4	4	3	39	40	4	3	1	1	46	40	12	11	16	12	″	″	″	″	126	113
Evangelisch-Lutherschen...	4	4	7	7	10	15	11	17	4	4	2	3	2	2	2	2	6	6	″	″	2	2	50	62
Hersteld ″	″	″	″	″	1	1	5	7	″	″	″	″	1	1	1	1	″	″	″	″	″	″	8	10
Remonstranten...........	″	″	″	″	14	15	4	5	″	″	2	1	1	1	″	″	″	″	″	″	″	″	21	22
Engelsch-Episcopalen......	″	″	″	″	2	2	1	1	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	4	3
Christel. Afgescheidenen en Oud-Gereformeerden..	″	″	″	″	″	″	22	19	″	″	″	″	46	″	″	″	″	″	″	″	″	″	330	230
Moravische Broeders.......	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	3	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	3
Roomsch-Katholieken.....	252	529	133	233	93	205	107	202	36	58	42	89	29	41	64	111	16	26	8	10	189	362	970	1866 2)
Oud-Bisschoppel. Klerezy..	″	″	1	1	10	10	10	10	″	″	4	4	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	25	25
Israëlieten 1).............	—	—	—	—	—	—	16	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

1) Het aantal gemeenten en leeraren van het Israëlietisch kerkgenootschap wordt niet vermeld in den Staatsalmanak over 1873. Dit kerkgenootschap telde 14 hoofdsynagogen, 72 ringsynagogen en 73 bijkerken. Er zijn 13 rabbinaten.

2) Met inbegrip van de geestelijken, in kerkelijke besturen en bij de seminariën geplaatst, bedroeg dit getal 1,989.

Op de Staatsbegrooting voor 1873 zijn de navolgende sommen uitgetrokken voor de bezoldiging van geestelijken:

PROVINCIËN.	HERVORMDE.	EVANGEL.-LUTHERSCHE.	HERSTELD EVANGEL.-LUTHERSCHE.	DOOPSGEZINDE.	REMONSTRANTSCHE.	ROOMSCH-KATHOLIEKE.	OUD-BISSCHOPPELIJKE KLEREZY.	ISRAËLIETISCHE.
Noord-Brabant.....	f 92,490.—	f 2,800.—	f 〃	f 〃	f 〃	f115,943.01^{5}	f 〃	—
Gelderland........	〃 128,051.47	〃 4,140.—	〃 〃	〃 〃	〃 〃	〃 67,200.—	〃 400	—
Zuid-Holland......	〃 281,872.50	〃 9,625.—	〃 400	〃 〃	〃 11,900	〃 52,150.—	〃 2,600	—
Noord-Holland.....	〃 204,171.70	〃 9,050.—	〃 3,075	〃 4,300	〃 4,950	〃 59,000.—	〃 3,600	—
Zeeland...........	〃 104,238.—	〃 2,850.—	〃 〃	〃 〃	〃 〃	〃 19,975.—	〃 〃	—
Utrecht...........	〃 73,053.90	〃 1,825.—	〃 〃	〃 〃	〃 1,550	〃 22,750.—	〃 700	—
Friesland.........	〃 119,523.95^{5}	〃 1,250.—	〃 300	〃 3,350	〃 700	〃 14,900.—	〃 〃	—
Overijssel........	〃 45,101.17	〃 1,200.—	〃 550	〃 1,750	〃 〃	〃 33,600.—	〃 〃	—
Groningen.........	〃 46,149.15	〃 2,845.50	〃 〃	〃 2,400	〃 〃	〃 8,600.—	〃 〃	—
Drenthe...........	〃 23,186.05	〃 〃 —	〃 〃	〃 〃	〃 〃	〃 5,900.—	〃 〃	—
Limburg...........	〃 19,550.—	〃 1,900.—	〃 〃	〃 〃	〃 〃	〃119,211.76	〃 〃	—
Nederland.........	f1,137,387.89^{5}	f 37,485.50	f 4,325	f 11,800	f 19,100	f519,229.77^{5}	f 7,300	f 6,300

In 1871 kwam men weder een stap nader tot de toepassing van het beginsel van scheiding van Kerk en Staat en van dat opgenomen in art. 1 der Wet van 10 Sept. 1853 (*Stsbl.* N°. 102), volgens 't welk de kerkgenootschappen recht hebben zelven hunne inrichting en hun bestuur te regelen. De intrekking van het Keizerlijk decreet van 16 Juli 1810 (Bulletin des Lois, N°. 302), volgens 't welk 's Konings machtiging werd gevorderd tot aankoop van vast goed door kerkbesturen enz., heeft bij de Wet van 24 Juli 1871 (*Stsbl.* N°. 90), voorzoover het decreet nog van kracht was, plaats gehad.

VII. ARCHIEVEN, BIBLIOTHEKEN, ANTIQUARISCHE VERZAMELINGEN.

Rijks-archief. Aan het Verslag over 1871, medegedeeld in de *Staatscourant* 1872, N°. 95 ontleenen wij het volgenden.

"Dat jaar heeft zich noch door belangrijke aanwinsten, noch door veelomvattende regeling onzer verzameling onderscheiden, maar de werkzaambeden zijn steeds voortgezet en op verschillende punten is verbetering aangebracht.

"De verrijking van het archief was uitsluitend aan geschenken te danken; tot aankoop van stukken bood zich geene gelegenheid aan.

"Door het Departement van Financien werd het oude archief der posterijen overgedragen tot den tijd van het Fransche bestuur. Deze verzameling is, zoo het schijnt, vrij volledig en voor de kennis van dien tak van bestuur van veel belang. Men vindt daarin de notulen van commissarissen voor de posterijen in Holland sedert 1752 tot 1795, waarvan het bestuur eerst in 1747 en 1748 aan het land was overgedragen. Daarop volgen de notulen der commissarissen van het voormalig gewest Holland van 1795 tot 1802, en die van commissarissen voor de Bataafsche posterijen der generale directie en van den directeur-generaal van 1803 tot 1810. Voorts een verbaal van de conferentie in 1760 te Antwerpen gehouden over het vervoer der brieven uit het Duitsche rijk, een rapport over de posterijen in Oost-Friesland van 1810, benevens de tot de postadministratie behoorende rekeningen, commissie- en ordonnantieboeken, ingekomen stukken en dergelijken. Voor wie zich met de geschiedenis van ons postwezen nader bekend wil maken, is hier eene rijke bron geopend.

"Eene kleinere maar niet onbelangrijke bijdrage werd ons aangeboden door het Departement van Marine, bestaande uit eenen bundel brieven van Nederlandsche zee-officieren uit het begin dezer eeuw, als van den vice-admiraal P. HARTSINCK, de kapiteins MELISSEN, BUYSKES en MELVILL aan het bestuur der Nederlandsche marine, benevens eenige memorielijsten van schepen en dergelijken.

"Van soortgelijken inhoud was ook het geschenk dat het archief van den Heer MAZEL, oud-secretaris-generaal van Buitenlandsche Zaken, mocht ontvangen, namelijk een bundel hem te koop aangeboden brieven van zeekapiteins aan de collegiën der admiraliteit gericht, uit de 17de en 18de eeuw en behoord hebbende tot het oude, grootendeels door brand verwoeste marine-archief.

"Nog ontving het archief van den Heer MARCHEGAY, honorair archivaris van het departement Maine et Loire in Frankrijk, een afschrift van eenige brieven van den stadhouder MAURITS en AMALIA VAN SOLMS aan de hertogin DE LA TREMOUILLE, waarvan de origineelen in een familiearchief in Frankrijk berusten, terwijl aan dien geleerde wederkeerig afschrift bezorgd werd van eenige brieven van LOUISE DE COLLIGNY, die zich hier bevinden en waarvan hij eene verzameling ter uitgave voorbereidde.

"Het koloniaal archief ontving insgelijks eenige welkome bijdragen, die wij te meer op prijs stellen, daar er zoo weinig van dien aard in dat archief voorhanden is.

"In den afgeloopen zomer bood ons de Heer W. RÖELL te Amsterdam, namens de Heeren S. en M. DEDEL aldaar, eene hun behoorende verzameling stukken aan, betrekkelijk tot de directie der voormalige Oost- en West-Indische Compagnie, afkomstig van den Amsterdamschen burgemeester JAN HUDDE, die in de 17de eeuw zelf bewindhebber geweest was.

"De belangrijkste onder deze papieren zijn eene verzameling oorspronkelijke brieven van HUDDE, VAN BEUNINGEN, VAN DAM, VAN GOENS, CAMPHUYS en anderen, memoriën over de verlenging van het octrooi, over de middelen tot redres der zaken en het maken van generale staten der Oost-Indische Compagnie, benevens eenige dier staten, stukken rakende de werven en scheepsbouw en over de vaart op verschillende kantoren van Indië, en ten aanzien der West-Indische-Compagnie uitvoerige consideratiën over de middelen tot behoud van Suriname, uit het laatst der 17de eeuw. Voor dit milde geschenk, dat vooral voor de kennis der vroegere administratie onzer koloniën gewichtige inlichtingen geeft, blijf ik den geëerden zenders bijzonder dankbaar.

"Eene tweede bijdrage ontving het archief van de Commissie van Liquidatie der voormalige wees- en momboirkamers: het zijn inkomende en uitgaande brieven van den opperkoopman G. L. VERNET, in Bengalen, uit de tweede helft der 18de eeuw, die in het archief der voormalige weeskamer van Rotterdam gevonden waren, en die de gemelde Commissie oordeelde in het Rijks Archief beter op hare plaats te zijn. Buitendien vereerde ons nog de Heer K. C. BUNNIK, officier der marine, het journaal eener reis naar de Kust van Guinea van 1715. Ook deze papieren zijn met belangstelling aangenomen.

"De kaartverzameling is slechts weinig toegenomen; alleen schonk het Departement van Koloniën verscheidene, zoo geteekende als gegraveerde, kaarten van Java en de buitenbezittingen, als ook

van Ceilon, en van professor R. FRUIN te Leiden werden nog ontvangen twee gegraveerde kaarten, in de vorige eeuw uitgegeven en vertoonende den loop der Maas van Krimpen tot Rotterdam.

"In de laatste jaren is ook de verzameling zegels herhaaldelijk verrijkt, vooral door toezending van afdrukken van oude gemeentezegels, waarvan de stempels bewaard waren gebleven. Zoo had de provinciale archivaris van Groningen reeds vroeger afdrukken gezonden van de zegels der verschillende kwartieren van dat gewest, de archivaris van Delft en de secretaris van Zierikzee, die van hunne steden; ook dit jaar ontving ik nog van de burgemeesters van 's Gravezande en Goedereede eenen afdruk van het groote zegel dier plaatsen, van den burgemeester van Schiedam twee van zijne stad, van den secretaris van den Briel insgelijks een paar dergelijke, en van den Heer Mr. LENTING, lid der Tweede Kamer, niet minder dan 13 stuks zegelafdrukken der stad Zutphen.

"De ordening en beschrijving onzer archiven gaat steeds vooruit. Het register op de octrooien der Staten van Holland, werd voltooid. Daarop heeft men het archief van het markiezaat van Bergen op Zoom onderhanden genomen, waarbij gevoegd is dat van de Noord-brabantsche goederen van abdijen en kloosters van eenige Duitsche vorsten, door de Fransche aan de Bataafsche republiek afgestaan bij transactie van 5 Januari 1800. Hiervan zijn reeds de resolutiën, rekeningen, cijnsboeken en dergelijken geordend en beschreven en hield men zich bezig met de nog vele losse papieren dier verzameling in orde te brengen.

"Van het oorkondenboek van Holland en Zeeland is in het afgeloopen jaar weder eene aflevering verschenen, gaande tot het jaar 1291, de laatste afleveringen zouden weldra volgen.

"Ook het tweede deel van den inventaris onzer kaartverzameling, door den Heer HINGMAN bewerkt, is in 1871 in druk verschenen."

Hetgeen door den Rijks-archivaris verricht werd ten opzichte der gemeente-archieven van Zuid-Holland, deelen wij hieronder mede.

PROVINCIALE ARCHIEVEN. *Noord-Brabant.* In het Verslag wordt dit onderwerp niet genoemd; waarschijnlijk is het achterwege gebleven door de langdurige ziekte van den provincialen archivaris Dr. WOLTERS, in 1872 overleden.

Gelderland. Het archief werd vermeerderd door verscheidene registers op verzamelingen van oude stukken, deels in het archief berustende, meest van de hand van den bekenden G. VAN HASSELT, waardoor het gebruik van verscheidene stukken in het archief, dat vroeger bijna onmogelijk was, veel gemakkelijker is gemaakt. Verder werd terug ontvangen uit de nalatenschap van wijlen Mr. E. SCHEIDIUS te Arnhem, een band landdagsrecessen over 1763, die, zoo het scheen, reeds langen tijd gemist werd.

Zuid Holland. Het archief, loopende tot 2 Dec. 1813, bleef berusten in het Rijksarchief. Van het afzonderlijk gehouden statistisch archief werd door particulieren bijna geen gebruik gemaakt.

Aan de bibliotheek werd door het Rijk en de provincie ruim *f* 343 ten koste gelegd.

Noord-Holland. De geheele inventaris van het prov. archief werd voltooid en zou eerlang worden gedrukt. Het is vermeerderd met:

1°. eene verzameling van stukken betreffende de stranden en zeegaten van Westfriesland en het Noorderkwartier 1670—1702, afkomstig van JOHAN HUDDE, Heer van Waveren, burgemeester van Amsterdam, waarbij gevoegd zijn kaarten van het Koegras, Texel, Eijerland, den Horst, Terschelling en Wieringen;

2°. eene kaart van het hoogheemraadschap Rijnland in 60 bladen gemeten en geteekend in 1865; voorts privilegiën en handvesten van Rijnland, 1255—1783, M. S., en reglementen van dat hoogheemraadschap, 1803—1833;

3°. eene verzameling wetten, besluiten en reglementen van het staatsbewind der Bataafsche republiek, het departementaal bestuur van Holland en het gedeputeerd bestuur der provincie, gedrukt, met enkele beschreven bladen, 1802—1804;

4°. gedrukte inventarissen van Dl. 2 van den inventaris der verzameling kaarten, berustende in het rijks-archief, en van den inventaris van Deventer en afschriften der door den prov. archivaris bewerkte inventarissen der archieven van Spanbroek en Callantsoog, welk laatste archief thans berust in het prov. archief, en van oude stukken, behoorende tot het archief van Purmerende en Wognum.

Verder wordt nog melding gemaakt van het bijeenbrengen eener verzameling van de processen-verbaal van grensbeschrijving der gemeenten, bij de invoering van het kadaster opgemaakt en van eenige andere bescheiden betreffende de veranderingen, later in de gemeentegrenzen gemaakt. Slechts van twee gemeenten zijn de oorspronkelijke processen-verbaal van grensbeschrijving nog niet terug gevonden.

Zeeland. De werkzaamheden, door den archivaris verricht, bepaalden zich hoofdzakelijk in eene rangschikking en beschrijving van de verzameling van 420 stuks kaarten enz. van de vroegste tijden tot 1812. Zij worden gerangschikt als volgt:

1°. Algemeene kaarten der provincie, 7 stuks, waarvan de oudste afkomstig is uit de abdij van Egmond: Zeeland in de 6de eeuw voorstellende; voorts kaarten van 1273, 1274, 1288, 1540, 1753 en 1766.

2°. Kaarten van de eilanden en afzonderlijke kwartieren, 16 stuks.

3°. 〃 〃 steden, parochieën en heerlijkheden, 12 stuks.

4°. 〃 〃 polders of waterschappen met hunne zeeweringen en uitwateringsmiddelen, 237 stuks.

5°. 〃 〃 havens, rivieren en vaarwaters, 18 stuks.

6°. 〃 〃 grensscheidingen, 17 stuks.

7°. 〃 〃 fortificatiën, 69 stuks.

8°. Teekeningen of plans van gebouwen, 19 stuks.

9°. 〃 van oorlogsmaterieel, 12 stuks.

10°. Kaarten en teekeningen van verschillenden aard, 13 stuks.

De provinciale bibliotheek vermeerderde met 706 boekdeelen. Voor deze en het archief werd *f* 798 besteed.

Utrecht. Het prov. archief werd vermeerderd met den inventaris der stukken, uitmakende het archief van het waterschap Eemnes buitendijks en dien van het archief van Jutphaas; voorts, door geschenk van Prof. DE GEER VAN JUTFAAS, met twee afschriften van de *Kronijk van den Klerk uit de lage landen bij de zee*, die, met een ander handschrift in het archief aanwezig, gediend hadden tot de uitgave van de Kronijk in de Werken van het Hist. genootschap.

De inventarissen zoo van de archieven der provincie, der 5 kapittelen en, wat de diplomata betreft, ook der stad Amersfoort werden in zooverre voltooid, dat met het drukken een aanvang is gemaakt en dit regelmatig kon worden voortgezet.

Friesland. De bewerking van het chronologisch register vorderde in 1871 tot den 29sten Mei 1684. Onder de stukken, die in 't algemeen de geüniëerde provinciën betreffen, worden genoemd, die rakende de onderhandeling in 1632 met de Zuid-Nederlandsche gewesten over dezer opneming in de Unie, de vredehandelingen te Munster, het verleenen der acte van seclusie aan CROMWELL in 1654 enz. Voor Friesland zijn meer belangrijk stukken betreffende de heerlijkheid Ameland, de vestiging van eenige Fransche refugées in Gaasterland, die betreffende publieke werken, vaarten enz.

De Provinciale bibliotheek werd weder vrij belangrijk uitgebreid. Zij ontving o. a. ten geschenke het door het Friesch genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde uitgegeven wordend werk: *Friesche oudheden: afbeeldingen van merkwaardige voorwerpen van wetenschap en kunst, gevonden in de archieven, kerken, terpen, enz. van Friesland, afgebeeld en historisch toegelicht;* — het door dat Genootschap naar een handschrift dezer bibliotheek uitgegeven *Vijfde boek der kronyken van Worp Tijaerda van Rinsumageest*, bevattende het begin der 16de eeuw, eene collectie van 330 brochures en van Curatoren der Utrechtsche hoogeschool eene verzameling proefschriften van 1868—1871.

In het Verslag wordt nog vermeld, dat de buitengewone rijke collectie *Horatiana*, afkomstig van wijlen Dr. H. RIEDEL te Groningen, door de familie VAN HARINXMA THOE SLOOTEN ten geschenke is gegeven aan de hoogeschool te Groningen, onder voorwaarde, dat, bij eventueele opheffing dier school, die collectie zal overgaan aan de prov. bibliotheek van Friesland. De catalogus in M. S. van die collectie beslaat niet minder dan 84 vrij compres geschreven bladzijden.

De bewerking van den nieuwen catalogus werd goed voortgezet. en het tweede gedeelte voor een goed deel gedrukt. Ook het afdrukken van den catalogus der verzameling van pamfletten kon onbelemmerd voortgaan, terwijl het opschrijven voor den catalogus van de tweede helft der rechtsgeleerde dissertatiën ten getale van ruim 2,000, 700 à 800 pamfletten en brochures van lateren tijd enz. door den amanuensis geschiedde.

Het getal uitgeleende boekdeelen bedroeg 1,412 tegen 1,307 in 1871, aan 144 personen. Een groot aantal personen kwamen op de bibliotheek zelve boeken raadplegen.

Het Kabinet van oudheden werd met een tiental voorwerpen vermeerderd. Prov. Staten stonden *f* 1200 toe om het Kabinet naar een geschikt lokaal over te brengen.

Overijssel. Het vijfde gedeelte van het tijdrekenkundig register, loopende van 1496 tot 1528 en de bladwijzer voor de eerste vier deelen waren voor den druk gereed.

Groningen. Binnen kort zou een 9de deel van het register worden uitgegeven. Het muntkabinet wint voortdurend in belangrijkheid. De bibliotheek aan het bureau voor de statistiek verbonden, bevindt zich thans in de beste orde door betere plaatsing. De Commissie voor de statistieke beschrijving van Groningen, van welke deze bibliotheek afkomstig is, heeft in hare vergadering van 3 Nov. 1871, in plaats van Dr. G. A. VENEMA, tot secretaris benoemd Mr. T. G. H. REITSMA en besloten de sedert eenigen tijd gestaakte uitgave van de *Bijdragen tot de kennis van den tegenwoordigen staat der provincie* te vervolgen.

Drenthe. Op de rijksbegrooting 1871 werd eene som van *f* 300 toegestaan voor eene verbetering in de lokalen van het archief, dat o. a. vermeerderd werd met eenige stukken betreffende de ridderschap in Drenthe, een beschrijving der voormalige heerlijkheid Ruinerwold, eenige kopijen van verschillenden aard, een exemplaar van de Unie van Utrecht van 1578, voorzien van de facsimiles der handteekeningen van de afgevaardigden der verschillende gewesten en steden, en eene kaart van de overstrooming van een gedeelte van Drenthe en Overijssel in 1825.

De verzameling van oudheden in het provinciaal museum werd weder met verschillende voorwerpen, urnen, een steenen beitel enz. vergroot; de muntverzameling werd o. a. verrijkt met eene te Emmen gevonden verzameling van 341 Frankische munten uit den tijd van KAREL den Groote.

Onderscheidene hunebedden zijn weder het eigendom geworden van het Rijk of de provincie, als, door aankoop door het Rijk, 14 te: Borger, Havelte, Sleen, Odoorn, Emmen en Diever, terwijl aan de provincie schenking werd gedaan van 8 hunebedden te Eext, in de marke Valthe, in Oosterhesselen en Norg en een zoogenaamden grafkelder te Eext.

Limburg. Het tweede gedeelte van den inventaris der charters en bescheiden van de St. Servaaskerk te Maastricht werd voltooid, die der stukken van het klooster der Predikheeren aldaar was in bewerking. De archivaris hield zich mede bezig met het opmaken van een algemeen plan der vestingwerken van Maastricht vóór de ontmanteling, uit stukken door den Minister van oorlog ten gebruike afgestaan. Het plan is door een deskundige in teekening gebracht en bestaat uit 6 bladen. In verband met het doel, met de verzameling dezer plannen beoogd, zijn voor het archief twee

boekwerken van 1768 en 1773 aangekocht, terwijl het archief met nog eenige andere werken werd vermeerderd.

Van het Geldersch archief te Roermond, goed geplaatst en met groote zorg bewaard, verschenen, door de zorg van den archivaris SIVRÉ, bereids reeds 4 afleveringen van den inventaris. Door het beschikbaar stellen van gelden door het gemeentebestuur kwam het archief in bezit van onderscheiden stukken, o. a. van 41 perkamenten betreffende kloosters en altaren der hoofdkerk, waarvan als de meest belangrijke genoemd worden: twee diplomen van ARNOLD VAN EGMONT, hertog van Gelderland, van 1453 en 1463, inhoudende privilegiën aan het klooster vur Maria-gaard, een origineele brief van den magistraat van Roermond betreffende de opneming van leden in dat klooster, van 1463, en twee pauselijke brêves en vier bullen van BENEDICTUS XIV, CLEMENS XIII, CLEMENS XIV en PIUS VI.

GEMEENTE ARCHIEVEN. Het Verslag van *Noord-Brabant* gaat dit onderwerp weder voorbij.

Gelderland. Het archief van Bergh werd gerangschikt en geïnventariseerd. Eenige der stukken daarin behoorden tot de buurschap Nutterden, gem. Gendringen. — Aan het oud-archief van Nijmegen werden door aankoop en geschenken eenige perkamenten brieven toegevoegd. In weerwil van de beste voorzorg, zijn de oudste perkamenten, brieven en charters uit de 13de eeuw door den tijd genoegzaam geheel verteerd.

Zuid-Holland. Uit het Verslag van den Archivaris van het Rijk L. PH. C. VAN DEN BERGH, omtrent zijn voortgezet onderzoek van eenige gemeente-archieven in dit gewest, medegedeeld in de *Staatscourant* 1872, N°. 95, nemen wij het volgende over:

"Overal was dat bezoek welkom, behalve te Woerden, waar mij de toegang werd afgeslagen.

"De eerste plaats door mij bezocht, was Oudewater. Men weet dat deze plaats in 1575 door de Spanjaarden deerlijk geteisterd is, en het was dus te vreezen dat van vroegere tijden hier weinig of niet zou gevonden worden, en dit heeft zich dan ook bevestigd, daar de oudste gedenkstukken niet hooger opklimmen dan het laatst der 16de eeuw.

"Het oude archief was voor een gedeelte geborgen in gesloten kasten ter raadkamer, het overige stond in kasten op den zolder. Het was nog ongeordend. Wel had men in 1854 wat in de raadkamer berustte geïnventariseerd, maar men had verzuimd de seriën bijeen te honden, waardoor die opteekening weinig waarde had, doch een der heeren wethouderen, die het oude schrift goed lezen kon, had zich de zaak reeds aangetrokken en ik wil hopen, dat hij het archief behoorlijk zal ordenen en inventariseeren.

"Bij dezen toestand van het archief is het mij niet doenlijk daarvan een behoorlijk overzicht te geven; hetgeen ik aanteekende is het volgende:

"Notulen der vroedschap sedert 1624 doch nog ongeordend.

"Rekeningen der stad over 1572 en later met gapingen, dergelijken van kerken en kloosters sedert het laatst der 16de eeuw.

"Oude handvasten en privilegiën zijn niet aanwezig en zelfs zijn er tot nog toe geene keurboeken bekend, alleen had men eenen bundel oude gildebrieven en reglementen.

"Voorts waren er rollen en sententien van de schepenbank sedert de tweede helft der 17de eeuw. Poorterboeken van denzelfden tijd en staten der landen en tuinen in 1590.

"Onder de merkwaardigheden bewaarde men nog eenen eigenhandigen brief van ARMINIUS, wiens woonhuis ook nog vertoond wordt, en eene schilderij van D. STOOP uit Utrecht, in 1650 geschilderd en voorstellende de verovering der stad door de Spanjaarden. Eindelijk is ook de beroemde weegschaal der toovenaars nog aanwezig, schoon het houtwerk vernieuwd is.

"Daarop begaf ik mij naar den Briel. Dit archief is een der belangrijkste en best geordende der voormalige kleine steden van Holland; het had dan ook vroeger onder toezicht van VAN WIJN gestaan, toen hij nog pensionaris der stad was.

"Het wordt bewaard op eenen ruimen zolder en bijgelegen kamer in het raadhuis, in gesloten kasten met laden en loketten vrij van stof en vocht.

"Van dit archief was reeds in de vorige eeuw een inventaris opgemaakt, waarvan een afschrift in 1827 aan het Rijks archief werd medegedeeld. Wel was mij een gerucht ter oore gekomen, dat een gedeelte dezer documenten tijdens het Fransche bestuur zou zijn opgeruimd, doch die mare bleek gelukkig ongegrond te zijn en alleen uitgediende stukken der comptabiliteit te betreffen. Ook was bij een daaromtrent reeds vóór mijne komst ingesteld onderzoek, waarmede men nog bezig was, alles in orde bevonden.

"Men heeft hier een aantal oude perkamenten brieven; de rubriek privilegiën en octrooien bevat er alleen 73, waaronder twee van 1280 en velen van de 14de eeuw, alle zorgvuldig bewaard en in de beste orde. Bovendien had VAN WIJN nog vier paketten met charters verzameld (van 1337—1527), die niet op den inventaris gespecificeerd stonden.

"De stedelijke rekeningen beginnen eerst met 1686, maar die der kloosters heeft men sedert het einde der 15de eeuw, hoezeer niet volledig; die van het klooster Rugge beginnen met 1578.

"Voorts heeft men hier drie keur- en privilegieboeken, waarvan twee op perkament: in het oudste, uit de 15de eeuw, is ook het waterrecht opgenomen.

"Tevens kan ik met genoegen mededeelen dât het oorspronkelijke handschrift van een onzer oudste rechtsgeleerden, JAN MATTHYSSEN, over de politieke regeering van den Briel, dat gedeeltelijk door ALKEMADE is uitgegeven, maar dat men meende dat sedert lang verdwenen was, op zijne plaats in het archief te vinden is.

"De notulen en resolutiën van den raad vindt men van 1543 tot 1597, onder den titel Memorialen vau allerhande zaken oud en nieuw, en zij loopen door tot onzen tijd, doch ook hier deed zich weder het vreemde verschijnsel voor, dat ik in eenige andere plaatsen opmerkte, namelijk dat daaronder de jaren 1812 en 1813 ontbraken. Misschien zou het de moeite waard zijn die memorialen eens op het jaar 1872 in te zien.

"Verder heeft men hier doopboeken sedert 1586, maar niet volledig, trouwboeken sedert 1593 en begrafenisboeken sedert 1779.

"In een der vertrekken van het raadhuis hangt eene schilderij, vertoonende de bezetting der stad door de watergeuzen; ook zijn er nog drie groote schuttersstukken, goed geschilderd maar jammerlijk gehavend. Het zou te wenschen zijn dat die door een deskundige onderzocht werden.

"De toestand van het Brielsche archief kan dus zeer voldoende beschouwd worden; alleen zou ik wenschen dat de oude inventaris wierd aangevuld met die stukken, zoo als rekeningen, notulen etc., die althans in het hier berustend afschrift niet voorkomen.

"Later bezocht ik nog het archief van Schiedam. Ook dit bevindt zich in de beste orde en de burgemeester, zelf een deskundige, houdt daarop voortdurend het oog gevestigd. Het wordt gedeeltelijk in kasten op de secretarie, gedeeltelijk in een afzonderlijk vertrek van het raadhuis bewaard.

"De oudste handvesten der stad ontbreken, maar zijn althans gedeeltelijk in het Rijksarchief aanwezig; alleen berust er nog in het gasthuis der stad een aan die stichting verleende brief van graaf FLORIS V. Latere charters en octrooien sedert de 16de eeuw, in drie kistjes bewaard, waren afzonderlijk genommerd en geïnventariseerd. Ook berusten hier nog, even als te Schoonhoven, zoogenaamde contracten van harmonie. De charters van kerken en kloosters zijn allen verloren.

"Men bezit een privilegieboek der stad uit de 17de eeuw, en een later afschrift daarvan, benevens dertien registers, bevattende de keuren der stad van 1572—1795.

"De notulen van het collegie van burgemeester en vroedschappen beginnen met 1581, die van schout, burgemeester en schepenen met 1636, de secrete resolutiën van burgemeester en vroedschappen met 1665; ook heeft men nog extracten uit de registers der vroedschap sedert 1561, en voorts verschillende reeksen van notulen betreffende de fabrikage, de ambachtsheerlijkheden en andere aangelegenheden der stad. Hierbij behooren de registers van uitgaande missiven sedert 1688 en van missiven aan den stadhouder van 1757 tot 1793.

"De rekeningen der stad beginnen met 1599 en gaan geregeld door.

"Alle deze documenten zijn in behoorlijke orde gerangschikt en daarvan is een zorgvuldige inventaris opgemaakt.

"Bovendien berust hier nog in handschrift eene uitvoerige be-

schrijving der stad, in de vorige eeuw opgemaakt. Daar Schiedam onder de voormalige stemhebbende steden van Holland de eenige is, die nog geene plaatsbeschrijving bezit, zou dit misschien verdienen, na herzien en aangevuld en misschien ook wat verkort te zijn, in het licht gegeven te worden.

"Men bezit hier doopboeken der Hervormden sedert 1574, der Waalsche kerk sedert 1686, waarin mede huwelijken zijn aangeteekend, der Lutherschen sedert 1757, der Roomsch-Katholieken sedert 1621, der kerk van de Bisschoppelijke Klerezie sedert 1675. De huwelijksregisters der Hervormden beginnen met 1576, die der Waalschen met 1795 (zijnde de vroegere huwelijken in de doopregisters aangeteekend); der Lutherschen met 1761; eindelijk heeft men negen begrafenisregisters, beginnende met 1624. In weinige gemeenten zal men eene zoo oude en volledige reeks van kerkregisters aantreffen.

"Het gemeentebestuur van Goedereede had in zijn antwoord op de circulaire van den heer Commissaris des Konings medegedeeld, dat volgens den inventaris in dat archief berustten:

1°. een pak met 32 oude keuren en privilegien;
2°. registers met oude keuren van 1747—1813;
3°. rekeningen der gemeente van 1600—1810 met bewijsstukken;
4°. resolutiën van den raad van 1603—1611.

Daar dit archief dus geïnventariseerd en naar het scheen in orde gehouden was, achtte ik het alleen van eenig belang de niet nader aangeduide oude charters te onderzoeken. Op mijn aanzoek werden mij die stukken toegezonden en hier behoorlijk geïnventariseerd. Het oudste (doch slechts eene kopij) was een brief van tolvrijheid voor 's Hertogenbosch van 5 Februari 1418; voorts had men hier een oorspronkelijk handvest van 22 Februari 1450, waarbij FRANK VAN BORSELEN aan die van Goedereede eene ordonnantie geeft voor de heffing van ton- en bakengelden, en een van 23 Juli 1477, zijnde een handvest van vrouwe MARIA VAN BOURGONDIE, over de regeeringsbestelling te Goedereede, gesterkt met haar groote zegel; de overige brieven waren meest overdrachten en dergelijken.

"Het gemeentebestuur is thans bezig den inventaris te herzien, en heeft mij daarvan een afschrift voor het Rijksarchief toegezegd.

"Een dergelijke hulp is ook aan 's Gravezande voor eenige moeielijk te lezen charters verleend; ook daar houdt men zich nog steeds met de beschrijving van het archief bezig.

"Er begint zich thans allengs eenige meerdere belangstelling voor de oude archieven bij de gemeentebesturen in ons gewest te openbaren. Van de grootere gemeenten zijn Gouda, Oudewater, en mogelijk ook Woerden en Gorinchem, in dit opzicht het meest ten achteren."

In het Provinciaal Verslag wordt nog het volgende medegedeeld:

Te Dordrecht werd door den archivaris vervaardigd een suppletoi-

ren inventaris van het archief, bevattende brieven in de 15de en 16de eeuw aan den regeering dier stad gericht.

Te Gorinchem heeft de benoemde raadscommissie in leesbaar schrift overgebracht registers, bevattende de copiën uit rentebrieven, betrekking hebbende op Gorinchem, 16de eeuw; sententiën, eeden, naamijsten enz. van 1483—1633, enz. enz.

Te Leiden bewerkte de Heer RAMMELMAN ELSEVIER een inventaris van de handschriften betreffende die gemeente, een van de charters en registers van eenige gasthuizen en een van de voormalige schepenbank.

Het archief te Rotterdam bevat 24 hoofdafdeelingen, waarvan de 5 eerste, betrekking hebbende op privilegiën en charters, regeering, jurisdictie en justitie, politie en openbare veiligheid en burgerschap, en uitmakende 4,667 folianten, 659 pakketten en omslagen in folio, portefeuilles en p. m. 3,000 plannen, kaarten en teekeningen, geheel zijn geïnventariseerd. Door de commisie werd nog opgemaakt een staat der aanwezige charters betreffende de ambachtsheerlijkheden Kralingen en Cool. Het tweede gedeelte der *Beredeneerde beschrijving van den geschiedkundigen Atlas van Rotterdam* werd voltooid.

Noord-Holland. De gemeente-archieven ondergingen geene belangrijke uitbreiding. Van dat te Amsterdam werden 5 nieuwe afdeelingen van het 3de deel bewerkt, handelende over banden of boeken in M. S. De te Enkhuizen aanwezige oude perkamenten werden ter regeling en beschrijving in handen gesteld van den prov. archivaris. Het archief te Haarlemmerliede en Spaarnwoude werd op nieuw gerangschikt en geïnventariseerd; dat van Landsmeer in het nieuwe raadhuis in orde geplaatst; met dat van Nieuwendam werd een begin van regeling gemaakt, en op den inventaris van dat van Wognum werd een vervolg gemaakt.

Zeeland. Het archief te Aardenburg bezit een chronologischen inventaris. Het oudste stuk dagteekent van 1201; sedert 1851 is er veel zorg aan besteed. De Heer KESTELOO heeft een zeer netten en uitvoerigen inventaris van het oude archief te Arnemuiden en ook een van het archief te Domburg vervaardigd. Van het archief te Dreischor werd een chronologische inventaris afgewerkt. De bibliotheek te Goes werd door toevoeging van meest periodieke werken uitgebreid, terwijl de verzameling voor geschiedenis en oudheidkunde van den Heer Mr. BLAAUBEEN, burgemeester dier gemeente, eene schuttersparrure, zooals die oudtijds door de schutters van SINT JORIS werd gedragen, ten geschenke ontving Te Middelburg wordt zeer gewenscht eene afscheiding van het oude en nieuwe archief. Het archief van Oudvossemeer is van weinig belang. Van dat van Tholen bestaat eene chronologische lijst; het oudste stuk dateert van 1291. Het archief te Vlissingen bezit nog geen volledigen catalogus; de plaatsing is er veel verbeterd. Ged. Staten betwijfelen of overal goede zorg voor de archieven wordt gedragen; van enkele gemeenten toch wordt vermeld, dat er geen archief aanwezig is.

Utrecht. Het Verslag vermeldt uitbreiding van het archief, de bibliotheek en het museum van oudheden te Utrecht, inordebrenging van de archieven te Harmelen en Veldhuizen en inventarisatie van dat te Jutphaas.

Friesland. De chronologische inventaris van het archief te Leeuwarden zou waarschijnlijk spoedig ter perse worden gelegd terwijl een aanvang werd gemaakt met het drukken van een catalogus van verschillende voorwerpen, die als kunstverzameling in het archief aanwezig zijn.

Overijssel. Van het archief te Zwolle werd spoedig de algemeene catalogus te gemoet gezien. De gedrukte inventaris werd algemeen verkrijgbaar gesteld. Aan dat te Kampen werd weinig verricht.

Groningen. In alle gemeente-archieven zijn chronologische in sommige ook alphabetische registers op de gemeente-archieven. De meeste zijn eerst in 1811 en 1812 opgericht; dat te Groningen bevat bovendien vele oude voor de geschiedenis der provincie en de stad belangrijke stukken.

Drenthe. Bij een bezoek aan verschillende gemeenten gebracht bleek het den Commissaris des Konings dat overal goede zorg voor de archieven werd gedragen.

Limburg. Door den provincialen archivaris werd een inventaris in gereedheid gebracht van de oude archieven der gemeenten; van dat te Maastricht bestaat er reeds een. Te Graethem hield men zich bezig met het schriften en inventariseeren der stukken; te Schaesbergh werd de nieuwe inventaris nagenoeg voltooid.

VIII. OPENBARE ORDE. POLITIE. BRANDWEER. STRAATVERLICHTING. RAMPEN ENZ.

Openbare orde. Te Bodegraven werd in Augustus 1871 de rust eenigermate verstoord, ten gevolge van een besluit van den Raad, strekkende om de kermis aldaar, uit hoofde der pokken-epidemie, dat jaar niet te doen doorgaan. Eenig vertoon van militaire macht was echter voldoende om de rust te herstellen. Ook te Haarlem en te Zaandam hebben om dezelfde redenen ongeregeldheden plaats gehad. Overigens wordt in de Provinciale Verslagen van geene rustverstoringen melding gemaakt.

Politie. In het Verslag van Limburg wordt de goede werking der vreemdelingen-wet van 1849 geprezen, bij de gebeurtenissen welke in 1871 in Frankrijk en Duitschland plaats hadden. In dat jaar werden 252 vreemdelingen in Limburg over de grenzen gebracht.

Het personeel der gemeentepolitie op 31 Dec. 1871 wordt als volgt opgegeven:

N.-Brabant: 4 commissarissen, 3 inspecteurs, 56 agenten, 230 gemeente-veldwachters, van welke er 91 tegelijkertijd onbezoldigde

rijks-veldwachters waren, 168 onbezoldigde rijks-veldwachters en 164 nachtwakers.

Gelderland: 8 commissarissen, 1 inspecteur, 64 dienaren, 203 veldwachters en 158 nachtwachts.

Zuid Holland: 2 hoofdcommissarissen, 20 commissarissen, van welke 4 tevens waterschouten, 1 waterschout, 56 inspecteurs, van welke 1 hoofdinspecteur, 3 onderhavenmeesters en 2 klerken, tevens inspecteurs te water, en 12 onderinspecteurs, 552 agenten, waaronder 49 agenten 3de klasse, bestemd voor den nachtdienst; voorts nog 20 assistent-agenten en 17 havenbedienden; tevens agenten van politie te water, en 1 havenmeester, 203 veldwachters en 325 nachtwachts. Van de agenten en veldwachters waren 215 tevens gecommissioneerd als onbezoldigde rijks-veldwachters.

Noord-Holland: 1 waterschout, 1 griffier bij den waterschout, 12 sloeproeiers, 1 hoofdcommissaris, 13 commissarissen, waarvan 1 titulair, 27 inspecteurs, waarvan 1 klerk aan het bureau met den titel van inspecteur, 253 agenten, waaronder 5 tijdelijk en 4 voorkomende onder de nachtwachts en 2 onder de veldwachters, 181 veldwachters, waarvan 2 voorkomende onder de nachtwachts en 2 onder de agenten van politie, en 894 nachtwachts, behoorende bij de politie, van welke 10 assistenten en 1 tijdelijk en 4 voorkomende onder de agenten en 2 onder de veldwachters.

Zeeland: 4 commissarissen, 2 inspecteurs, 30 agenten, 99 veldwachters, 53 nachtwachts en 16 assistent-nachtwachts.

Utrecht: 1 hoofdcommissaris, 3 commissarissen, 1 hoofdinspecteur, 5 inspecteurs, 1 klerk, 1 geëmploijeerde, 1 sergeant van politie, 87 agenten, onder welke tevens de nachtwachts te Utrecht zijn begrepen. Het totaalcijfer der veldwachters en nachtwachts is uit het Verslag niet op te maken.

Friesland: 4 commissarissen, 2 inspecteurs, 371 agenten, veldwachters en andere dienaren, 1 waterschout met 5 dienaren, te zamen 380 personen.

Overijssel: 3 commissarissen, van welke 2 tevens waterschouten, 4 inspecteurs, 87 agenten en 77 veldwachters.

Groningen: 1 commissaris, 4 inspecteurs, 71 agenten, 79 veldwachters, 29 politiebedienden en 175 onbeëedigde nachtwachts.

Drenthe: 38 veldwachters, 12 politieagenten of bedienden en 71 nachtwachts.

Limburg: 1 hoofdcommissaris, 4 commissarissen, 26 agenten, 207 veldwachters en 84 nachtwachts.

De kosten der politie in 1870 bedroegen, volgens de afgesloten rekeningen:

Noord-Brabant	*f* 91,507	Friesland	*f* 95,065
Gelderland	〃 112,462	Overijssel	〃 69,995
Zuid-Holland	〃 456,659	Groningen	〃 54,793
Noord-Holland	〃 356,491	Drenthe	〃 19,280
Zeeland	〃 95,933	Limburg	〃 44,598
Utrecht	〃 77,339	Nederland	*f* 1,474,122

Rijks-politie. Volgens de Concept-staatsbegrooting 1874, Hoofdstuk III, bestond het rijks-personeel uit:

10	rijks-veldwachters	1ste klasse	à *f* 600		
90	〃	2de	〃	〃 〃 500	
46	〃	3de	〃	〃 〃 450	
284	〃	3de	〃	〃 〃 425	
15	〃	2de	〃	〃 〃 470	bijzonder belast met het toezicht op de jacht en visscherij.
198	〃	3de	〃	〃 〃 400	

Waarvan het gezamenlijk tractement bedraagt.... *f* 278,650.
Bezoldiging van rijks-veldwachters, belast met buitengewoon toezicht................................〃 5,000.
Kleeding en wapening der rijks-veldwachters......〃 28,000.
f 356,650.

Voor 1873 werd toegestaan *f* 305,150, in 1872 uitgegeven *f* 275,158.

Maréchaussée. Volgens de Concept-staatsbegrooting 1874, Hoofdstuk VIII, bestaat het corps maréchaussée uit: 2 majoors, 4 kapiteins, 4 eerste-luitenants, 16 wachtmeesters, 22 brigadiers, 4 trompetters en 140 manschappen, te zamen berijdende 202 paarden; voorts 180 opperwachtmeesters en verdere manschappen te voet. De totale geraamde kosten bedragen *f* 246,700, tegen *f* 246,571 in 1873 en eene uitgaaf van *f* 234,300 in 1872.

Brandwezen, branden. De opgaven dienaangaande zijn zeer onvolledig en alles behalve eenvormig.

De gemeente-uitgaven voor de brandweer bedroegen in 1870, in:

Noord-Brabant	*f* 14,544	Friesland	*f* 12,357
Gelderland	〃 19,670	Overijssel	〃 16,921
Zuid-Holland	〃 72,183	Groningen	〃 15,455
Noord-Holland	〃 83,404	Drenthe	〃 4,629
Zeeland	〃 11,871	Limburg	〃 3,573
Utrecht	〃 17,948	Nederland	*f* 272,555

Het getal branden in 1871 wordt als volgt opgegeven:

	Branden.		Gemeenten.		Branden.		Gemeenten.
N.-Brabant	106	in	70	Friesland	15	in	9
Gelderland	74	〃	42	Overijssel	38	〃	23
Z.-Holland	71	〃	?	Groningen	25	〃	23
N.-Holland	368	〃	37	Drenthe	19	〃	14
Zeeland	6	〃	6	Limburg	63	〃	46
Utrecht	11	〃	10				

Het hooge cijfer voor Noord-Holland spruit daaruit voort, dat men ook de 310 binnen- en schoorsteenbranden te Amsterdam, bijna alle zonder spuit gebluscht, heeft medegeteld. In Zeeland worden alleen de belangrijke branden genoemd, in andere verslagen ook die, waarbij een emmer water voldoende was om het gevaar tegen te gaan. De cijfers beteekenen alzoo niet veel.

De oorzaken van den brand waren voor het grootste gedeelte onbekend. Bosch- of heidebranden hadden plaats in N.-Brabant

4, Gelderland 1, Utrecht 1 en Limburg 5. Door het onweder werden veroorzaakt 8 branden in Gelderland, 4 in Zuid-Holland, 5 in N.-Holland, 2 in Zeeland, 7 in Friesland, 3 in Overijssel, 2 in Groningen en 3 in Limburg.

Op de volgende bijzonderheden wordt nog in eenige verslagen de aandacht gevestigd.

Noord-Brabant. De getaxeerde waarde der door brand aangerichte schade bedroeg *f* 173,000, terwijl de som waarvoor de verbranden panden verzekerd waren, beliep *f* 198,740. Door brand werden geheel of gedeeltelijk vernield 113 woonhuizen, 96 inboedels, 84 schuren, stallen en schoppen, een sigarenfabriek, een lucifersfabriek, een watermolen, een tapijtfabriek, een kalkoven, een beetwortelsuikerfabriek en drie schepen.

Gelderland. 95 gebouwen werden geheel, 4 gedeeltelijk vernield.

In *Zuid-Holland* werden 121 panden benevens 1 overdekte aak aangetast of vernield. De schade bedroeg *f* 470,071, de assurantiën beliepen *f* 802,049; 8 panden en 23 boedels enz. waren niet verzekerd.

De in *Limburg* door brand aangerichte schade werd begroot op *f* 89,360.

Voor de overige gewesten is geen eenigszins volledig overzicht te geven.

Ook omtrent den toestand der brandblusschmiddelen zijn de mededeelingen zeer onvolledig.

STRAATVERLICHTING. De kosten der straatverlichting bedroegen in 1870 in:

N.-Brabant............	*f* 24,769	Friesland.............	*f* 38,277
Gelderland............	〃 67,279	Overijssel.............	〃 35,732
Z.-Holland............	〃 225,400	Groningen.............	〃 104,279
N.-Holland............	〃 154,446	Drenthe...............	〃 6,523
Zeeland...............	〃 19,458	Limburg...............	〃 12,487
Utrecht...............	〃 15,496	Nederland.............	*f* 704,146

Voor Utrecht zijn niet medegerekend de kosten der gemeentelijke gasfabriek te Utrecht ad *f* 184,090.

Zie hier eene korte statistiek der straatverlichting in 1871:

	Gemeenten, verlicht door gas.	Gemeenten, verlicht door petroleum of olie.	Niet verlicht.
Noord-Brabant....	26	48	111
Gelderland.......	17	44	55
Zuid-Holland......	13	122	62
Noord-Holland....	23	32	78
Zeeland...........	5	51	56
Utrecht...........	4	49	19
Friesland.........	10	29	4
Overijssel........	11	26	24
Groningen.........	3	37	19
Drenthe...........	3	8	22
Limburg...........	4	20	101
	119	466	551

Deze staat is voor een deel opgemaakt uit de gemeente-rekeningen.

Rampen en onheilen. In een paar verslagen wordt melding gemaakt van het aantal zelfmoorden, ongelukken op spoorwegen enz. Wat de laatste betreft, vindt men volledige opgaven in het Verslag van den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten (*Staatscourant* 1872, N°. 92), volgens hetwelk in 1871 op de spoorwegen werden verwond 20 arbeiders of spoorwegbeambten en 7 reizigers, en gedood of aan de bekomen verwondingen overleden 12 arbeiders of ambtenaren en 3 kinderen van spoorwegwachters, en 1 persoon die bij aankomst van een trein het hoofd op de rails legde.

Volgens het *Verslag over de bevindingen en handelingen van het geneeskundig staatstoezicht* stierven in 1871 825 personen door verdrinking en 128 door verbranding. Volgens de *Statistische bescheiden*, Deel VI, 2de stuk. stierven aan geweldadige invloeden in 1870:

aan gebrek en verwaarloozing	21	personen;
door verdrinken	795	"
" verbranden	144	"
" geweldigen dood	605	"
" vergiftiging	18	"
	1,583	personen, van

welke 125 door zelfmoord.

Schipbreuken. Op de kust van *Zuid-Holland* strandde in 1871 slechts 1 schip, bij Loosduinen. De bemanning redde zich zelve.

Noord-Holland. Onder Egmond strandde 1 Italiaansche bark; onder de Helder 1 Zweedsche schooner, 1 Amerikaansch schip en een vaartuig, genaamd *Societate*, dat geheel verbrijzeld werd; onder Schoorl een Noordsche bark; onder Terschelling een Engelsch stoomschip; onder Texel 1 Nederlandsche schooner en 1 Nederlandsche kof; onder Vlieland 1 Amerikaansche clipper, 1 Nederlandsche schooner en 1 Fransche brik. Bij die strandingen zijn waarschijnlijk 4 personen omgekomen, de overige gered.

Friesland. In het Verslag wordt melding gemaakt van het vergaan van een tjalk onder Makkum; een tjalk, te Harlingen tehuis behoorende, onder Molkwerum, welks bemanning waarschijnlijk is omgekomen; een Nederlandsche kof bij Ameland, waarvan de 5 schepelingen gered werden; een Nederlandsche kof bij Schiermonnikoog, welks bemanning mede gered werd, terwijl een op de Engelschmansplaat gestrand, doch verlaten schip geheel verloren ging. Van een ander scbip, dat geheel verbrijzeld moet zijn, spoelden eenige voorwerpen in Westdongeradeel aan.

Als zuivere opbrengst van verkochte, ongereclameerde strandvonderijgoederen werd in 's Rijks kas gestort door:

Zuid-Holland	*f*	387.94
Noord-Holland	"	3,111.38½
Zeeland	"	627.74½

Redding van schipbreukelingen. Volgens het Verslag der Noord- en Zuid-Hollandsche Reddingmaatschappij zijn in 1871 door hare booten 11 pogingen tot redding gedaan, waarvan 6 met het gewenschte gevolg; 58 personen zijn daardoor van den dood gered. Sedert de oprichting der Maatschappij bedraagt het getal der geredde schipbreukelingen 2,049. Sedert 1864 zijn door haar nieuw aangeschaft 12 booten, 9 wagens en 9 vuurpijltoestellen, waaraan ruim *f* 42,000 werd besteed. Zij ontving in 1871 aan verschillende giften en legaten *f* 7,725.

In het Verslag van *Gelderland* wordt onder dit hoofdstuk melding gemaakt, dat 16 Januari 1871 op het strand bij Hierden een luchtbol is nedergedaald met twee personen; bij onderzoek is gebleken dat het Franschen waren, die het belegerde Parijs met dien bol verlaten hadden, om dépêches over te brengen naar Bordeaux. De bol had eene verkeerde richting genomen en in 4 uren tijds de hemelruimte tusschen Parijs en Gelderland afgelegd. Men heeft later van die reizigers niets meer vernomen.

IX. JACHT EN VISSCHERIJ.

Op bladz. 427 van dit Jaarboekje is de opbrengst der jacht- en visscherijakten van 1831 tot 1872 vermeld, waaruit blijkt, dat zij in dien tijd bijna verdubbeld is en in laatstgemeld jaar ruim *f* 128,000 bedroeg.

In 1871 bedroeg de opbrengst in:

Gelderland.......	*f* 14,584.—	Overijssel.........	*f* 9,444.—
Zuid-Holland.....	″ 23,281.—	Groningen........	″ 6,529.—
Noord-Holland....	″ 12,941.—	Drenthe..........	″ 5,241.—
Zeeland..........	″ 9,868.—	Limburg..........	″ 6,842.—
Utrecht..........	″ 6,821.—	Noord-Brabant....	″ 19,947.—,

waaronder nochtans het zegelrecht, en in Friesland ″ 15,809.60, waaronder èn het zegelrecht èn de opcenten zijn begrepen.

Het aantal uitgegeven jacht- en vischakten was als volgt:

PROVINCIËN.	GROOTE JACHTAKTEN TOT UITOEFENING VAN ALLE GEOORLOOFD JACHTBEDRIJF.	ALS VOREN, MET UITZONDERING VAN DE LANGE JACHT EN VALKENJACHT.	KLEINE JACHTAKTEN.	GROOTE VISCHAKTEN.	KLEINE VISCHAKTEN.	KOSTELOOZE VERGUNNINGEN TOT VISSCHEN MET ÉÉN VISCHTUIG.
N.-Brabant.....	7	780	4	369	907	1,879
Gelderland.....	1	788	3	395	496	3,218
Z.-Holland.....	21	780	11	1,491	2,294	1,265
N.-Holland.....	4	595	13	465	1,009	645
Zeeland........	10	484	3	203	852	670
Utrecht........	//	315	9	250	534	625
Friesland......	16	357	364	277	1,204	964
Overijssel.....	2	462	//	237	835	339
Groningen......	27	221	8	177	986	183
Drenthe........	3	303	//	39	274	88
Limburg........	//	417	15	71	115	217
Nederl. in 1871..	91	5,502	430	3,974	9,506	10,093
// 1870..	86	5,580	390	4,030	9,294	9,722
// 1869..	100	5,503	407	4,031	9,190	10,226
// 1868..	100	5,241	337	4,065	9,733	11,303
// 1867..	102	5,140	346	3,865	9,852	10,860
// 1866..	111	5,401	328	3,738	9,287	9,882

Het aantal geregistreerde eendenkooien beliep in:

Noord-Brabant..........24	Friesland...............25
Gelderland.............53	Overijssel...............29
Zuid-Holland...........45	Groningen...............2
Noord-Holland..........14	Drenthe................. //
Zeeland................. //	Limburg................. //
Utrecht.................13	Te zamen....205;

dat der duiventillen in:

Noord-Brabant..........13	Friesland...............21
Gelderland.............76	Groningen.............152
Utrecht.................44	Drenthe.................15

dat der zwanendriften in:

Noord-Holland...........5	Groningen..............35
Friesland................4	Utrecht..................2

Wegens overtreding der Wet van 13 Juni 1857 (*Stsbl.* n°. 87), had wederom een groot aantal bekeuringen plaats. Het juiste cijfer is uit eenige Prov. Verslagen niet op te maken; maar de *Gerechtelijke statistiek* geeft daarvoor meer volledige cijfers. Over 1871 is zij echter nog niet verschenen. Over 1870 wijst zij aan het volgende aantal veroordeelden door de Kantongerechten ter zake van overtreding van die wet: 6 veroordeelden tot gevangenisstraf, 2,322 veroordeelden tot geldboeten, 229 veroordeelden tot gevangenisstraf en geldboeten, totaal 2,557, tegen 3,012 in 1869.

Behalve het algemeen toezicht over het jachtveld, aan de verschillende politiebeambten opgedragen, waren daarmede uitsluitend

de rijks-veldwachters, opzieners der jacht en visscherij belast. Hun getal beliep, volgens den *Staatsalmanak* voor 1873, in:

Noord-Brabant	27	Friesland	19
Gelderland	36	Overijssel	20
Zuid-Holland	30	Groningen	9
Noord-Holland	11	Drenthe	9
Zeeland	13	Limburg	12
Utrecht	11		197.

In het Verslag van Gelderland wordt een Staat medegedeeld van de vischopbrengst op de rivieren, die er, ongerekend een paar gemeenten, met 59 vaartuigen, bemand met 138 personen, wordt uitgeoefend. Zoo ver de opgaven strekten, werden er gevangen 611 zomer- en 644 winterzalmen, 23,726 elften, 47,674 prikken enz. Ook in het Verslag van Overijssel worden onderscheidene opgaven gevonden, waaruit echter moeielijk een algemeen overzicht is samen te stellen.

Zeevisscherijen. Aan de zoo uitnemende *Verslagen van den staat der Nederlandsche zeevisscherijen over* 1871 en 1872 ontleenen wij het volgende. De pogingen, reeds sedert 1869 op aandrang van het college voor de zeevisscherijen, door de Nederlandsche regeering aangewend, om Groot-Brittanje tot samenwerking over te halen, ten einde zoo spoedig mogelijk tot gelijktijdige afschaffing van het keuren der haringfusten te geraken, schenen in 1872 tot het gewenschte doel te zullen geraken, toen de Engelsche regeering in Juni van dat jaar in het parlement haar voornemen aankondigde om den officieelen brand af te schaffen en dit tegenover sommige parlementsleden, die daarin bezwaar vonden, verdedigde. Aan dit voornemen schijnt echter geen gevolg te zijn gegeven, althans er is niets van gehoord, zoodat, op aandrang van het college, door den Nederlandschen minister van binnenlandsche zaken, bij zijn ambtgenoot van buitenlandsche zaken, op nieuw stappen zijn gedaan. Het college meent, dat de keuring van haring werkelijk zonder bezwaar kan worden afgeschaft. Al blijft men te Vlaardingen, Maassluis en Amsterdam op de officieele merken prijs stellen, maar de visschers van de kust schijnen in het keuren van den haring en het stempelen der fusten geen voordeel meer te zien. Immers bij groote uitzondering wordt thans kustharing ter keuring aangeboden, in weerwil van de omstandigheid, dat de aanvoer van pekelharing te Scheveningen en Katwijk zeer sterk toeneemt.

Door de liquidatie van alle reederijen der groote visscherij te Enkhuizen is het getal keurmeesters met één verminderd, terwijl de tweede der aldaar gevestigde keurmeesters naar Vlaardingen is verplaatst, waar het onmogelijk was met slechts 5 keurmeesters in de behoefte van den dienst behoorlijk te voorzien.

De verandering in de inrichting van de haringjagers, ten vorigen jare vermeld, schijnt aan de verwachting te voldoen.

Bij Kon. besluit van 21 April 1872 werden nieuwe voorschriften vastgesteld omtrent den vrijdom van zoutaccijns ten dienste der drogerijen van schol, scharren en schelvisch in Zuid- en Noord-Holland, zoodat thans de vischdrogers niet meer, zooals vroeger, den accijns behoeven voor te schieten, maar de bevoegdheid hebben onbelast zout in te slaan en voor dat zout vrijdom genieten, ongeveer op de dezelfde wijze als ten behoeve van huidenzouterijen, leerlooierijen enz. is aangenomen. De nieuwe regeling geldt voorloopig de beide genoemde gewesten. Dankbaar wordt erkend dat hierdoor voor den handel een groot ongerief is weggenomen.

De wensch naar eene verlaging der tarieven voor den invoer van visch in Frankrijk en Duitschland is nog niet vervuld en zal, wat het laatste betreft, wel niet verwezenlijkt worden, nu te Emden in 1871 eene reederij, inzonderheid voor de haringvisscherij, is opgericht. De vrees werd door velen gedeeld dat deze reederij, steun vindende in een bijna onbeperkt débouché, dat Duitschland zelf voor den afzet van haring oplevert, en door een beschermend recht van *f* 1 per ton, dat is 8 à 10 percent der waarde, een geduchte concurrent voor de Nederlandsche reederijen kan worden. In het *Verslag* deelt het College die vrees niet. Er wordt op gewezen, dat Emden in de 16de eeuw, tot in de eerste helft der 17de eeuw en later van 1769 tot 1858, begunstigd door aanzienlijke rijkssubsidiën, privilegiën, hooge rechten op buitenlandsche visch enz. reeds met Nederland geconcurreerd heeft en er voor'shands zeker geen reden van bezorgdheid bestaat. "Eene Maatschappij met 8 loggers (in den laatsten winter heeft zij, hoewel de behaalde voordeelen in 1871 zeer matig waren, te Vlaardingen nog 4 kotters laten bouwen), welke onder gunstige omstandigheden een 5 à 6000 tal tonnen aan de markt kan brengen, is zeker geene geduchte concurrent in een land, waar, zonder nog te spreken van de Nooren, de Schotten jaarlijks meer dan 400,000 ton invoeren. Groote ontwikkeling is zeker mogelijk; maar deze volgt niet spoedig, althans in een land, waar de industrie nieuw is, en waar men dus ook al de natuurlijke voordeelen mist, welke, zooals hier, uit oude bekendheid met eenig bedrijf voortvloeien."

"Den besten waarborg tegen buitenlandsche concurrentie zullen wij zeker moeten zoeken in de voortdurende ontwikkeling van onze eigen industrie en gelukkig achten wij ons dan ook telkens weder feiten te kunnen noemen, welke van dergelijke ontwikkeling getuigen," zegt het College, en wijst op de verbetering van den bouw der schepen en der netten. De vloot is binnen weinige jaren voor meer dan de helft vernieuwd. Van de 122 vaartuigen, welke in 1871 te zamen de haringvisscherij uitoefenden, waren 47 hoekers, 10 sloepen en 65 loggers en kotters, en deze laatsten alle in de laatste jaren gebouwd, en waarschijnlijk zullen binnen

eenige jaren in de vloot geene hoekers meer geteld worden. Geen wonder trouwens: in de beide laatste jaren is weder bewezen, dat de vangst door de hoekers slechts de helft bedroeg van die der loggers. Dat niettemin in 1871 te Vlaardingen zich een nieuwe maatschappij heeft kunnen vestigen, welke uitoefening van de haringvisscherij uitsluitend met hoekerschepen bedoelt, wordt verklaard doordat zij, nu andere reeders om strijd zich van die schepen ontdoen, die voor betrekkelijk kleine sommen kunnen koopen, en bij de hoogere prijzen, die voor hoekerharing, aan welke meer zorg kan besteed worden dan aan de loggerharing, bedongen worden, kans hebben op behoorlijke winst.

De vloot van onze groote visscherij werd in 1871 geschat op eene waarde van *f* 1,870,000, waarbij gevoegd het bedrijfkapitaal, de waarde van lokalen enz., dan klimt die som tot meer dan 2 millioen. Er wordt verder opgewezen, dat wij de uit katoenen garens samengestelde netten niet meer uit Engeland behoeven te trekken, maar onze inlandsche fabrieken die thans getaand en al leveren. De machinale vischnettenweverij en twijnderij te Goor leverde in 1871 3,800 netten af; — dat andere industriën in de ontwikkeling der visscherij deelen, inzonderheid de kuiperijen, welke niet dan met groote inspanning aan de behoefte kunnen voldoen, — en dat het bij dien vooruitgang te betreuren is dat nog geklaagd moet worden over het gemis van een los- en laadplaats, aan berging voor de vloot en aan een geschikte markt te Scheveningen.

Werd ten vorigen jare gewezen op toenemende geschillen tusschen reeders en bemanning, later werd daarvan niets vernomen, vermoedelijk wel ten gevolge dat ettelijke reeders, meer dan vroeger, vreemdelingen, met name Duitschers, in dienst hebben genomen. Zij bevinden zich bij dien maatregel zeer goed; niet alleen dat de vreemdelingen het werk op alleszins bevredigende wijze verrichten en zich vrij wat minder eischend toonen dan de Hollanders; maar daarenboven hebben onze visschers uit dien maatregel kunnen leeren, dat de reeders niet zoo afhankelijk zijn van hunne diensten, als zij misschien in de laatste jaren konden meenen. In het Verslag over 1872 wordt vermeld, dat uit het oostelijk deel van Westphalen jaarlijks ongeveer 400 man in dienst bij de Nederlandsche haringvloot overkomen en van deze er in dat jaar 60 voor de vloot van Emden zijn aangeworven, terwijl ook de andere Duitschers op onze vloot varende bereid schijnen om bij uitbreiding van de reederij te Emden in Duitschen dienst over te gaan; gebeurt dit dan zouden de reeders wel eens meer afhankelijk kunnen worden van de bemanning.

Naar aanleiding van eene onaangename ontmoeting tusschen een Engelschen en Hollandschen visscher op onze kusten, waarschijnlijk door eene vergissing van den Engelschman, spreekt het College den wensch uit naar eene wijziging der internationale regeling van de lichtseinen, ingevoerd bij K. B. van 2 Mei 1863, evenals die

vijf jaren later door Engeland en Frankrijk onderling is gewijzigd, zonder Nederland hierin te kennen, waardoor thans andere bepalingen bestaan vóor Hollandsche dan Engelsche visschers, — en tevens tot een strenger politietoezicht zoowel van onze als Engelsche zijde, daar thans tusschen de visschers het recht van den sterkste geldt en aanrandingen en botsingen vele malen voorvallen, waarbij de schuldigen meesttijds moeilijk zijn te ontdekken.

Bij de vermelding van de in 1871 te Moskou gehouden maritieme tentoonstelling, waarop aan de visscherij een zeer ondergeschikte plaats was aangewezen, en van de in Maart 1873 te Berlijn gehouden internationale tentoonstelling van gereedschappen en voortbrengselen der zee- en binnenvisscherij, aan welke laatste enkele industriëelen hier te lande hebben deelgenomen, leest men in de Verslagen: "Wij weten dat de vele visscherijtentoonstellingen in de laatste jaren gehouden, den lust van reeders en handelaren, om tot zulke ondernemingen bij te dragen, aanmerkelijk hebben getemperd, zoo niet geheel uitgebluscht." — "Over het algemeen is de zucht tot deelneming daaraan hier te lande althans niet zeer groot; een natuurlijk gevolg, naar wij meenen, van de snelheid, waarmede deze soort van tentoonstellingen elkander in de laatste jaren opvolgden."

Aan het slot van het overzicht van de werkzaamheden van het College voor de zeevisscherijen worden hoogst belangrijke mededeelingen gevonden omtrent de pogingen in het belang der kunstmatige oesterteelt, welke men deels in het volgende overzicht vermeld vindt, en inzonderheid omtrent de kunstmatige vischteelt, waaromtrent de beste verwachtingen mogen gekoesterd worden.

Zoutharingvisscherij.

	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Getal schepen.....	91	107	120	122	108
Aangebr. lasten....	2,751	2,135	5,063	5,564	4,317
Lasten per schip..	30	20½	42	45½	40
Opbr. der jagerij...	*f* 28,846	*f* 20,197	*f* 24,939	*f* 33,865	*f* 29,344
Totale opbrengst..	〃 799,000	〃 643,870	〃 1,146,400	〃 1,429,600	〃 1,112,780
Waarde per reis..	〃 4,559	〃 3,235	〃 3,771	〃 3,971	〃 3,660
〃 〃 schip.	〃 8,568	〃 6,191	〃 9,553	〃 11,718	〃 10,303

Het bovenstaande totaalcijfer van de schepen, die de haringvloot uitmaakten, bestond uit:

	1869.	1870.	1871.	1872.
hoekers, buizen en sloepen...	79	69	58	44
loggers en kotters.........	28	51	64	64

Reeds boven is medegedeeld de oorzaak van de vermindering der hoekerschepen.

Aan de vroege visscherij nam in beide jaren slechts een vierde van de vloot deel. De deelneming aan de jagerij was in 1871 30 schepen, waarvan 21 loggers, in 1872 26 schepen, waarvan 19 loggers.

De vangst was in 1871 nog ruimer dan in het reeds zoo gunstige jaar 1870, doch in 1872 bleef zij 1,247 last beneden die van het vorige jaar. In 1871 ging een schip verloren; het volgende jaar bleven alle behouden, ofschoon de vloot in October en November door hevige stormen zeer werd geteisterd.

Wat de qualiteit van den visch betreft, is moeielijk een algemeen resultaat op te geven bij de groote verscheidenheid van soorten, die thans aangevoerd worden. In 1871 was in het algemeen de meest noordelijk gevangen haring de beste; in 1872 waren de goede soorten ruim zoo goed vertegenwoordigd als in de voorafgaande jaren.

De gemiddelde aanvoer was voor de:

	1871.	1872.
hoekers en sloepen..	28 last $4\frac{5}{8}$ ton.	30 last $\frac{1}{2}$ ton.
loggers en kotters...	60 〃 $13\frac{13}{22}$ 〃	51 〃 $6\frac{1}{2}$ 〃

De berichten omtrent den handel waren in 1871 in het algemeen niet zeer bevredigend, en in 1872 nog ongunstiger. Als een der redenen wordt vermeld de toenemende concurrentie van den kustharing. Het kaken van dien haring, vroeger uitzondering, begint te Katwijk en Scheveningen meer regel te worden, nu de ondervinding geleerd heeft dat men, althans onder sommige omstandigheden, betere prijzen voor den gezouten dan voor den gerookten haring kon bedingen.

De uitkomsten van de jagerij waren in beide jaren zeer voldoende: tegen *f* 24,939 in 1870, leverde zij in 1871 *f* 33,865, in 1872 *f* 29,344 op. In 1871 waren 4, in 1872 3 jagerschepen uitgerust. De 1ste jager besomde in 1871 *f* 4,429.78, de 2de *f* 6,050.89, de 3de *f* 9,079.74 en de 4de *f* 14,304.59; in 1872 de 1ste jager *f* 3,172.20, de 2de *f* 12,612.14, de 3de *f* 83,559.03.

De geheele vangst (uitvoer en het voor de binnenlandsche consumtie overblijvende) van den Hollandschen haring bedroeg in:

	1871.	1872.
vangst..........................	77,896 ton.	60,442 ton.
uitvoer..........................	48,437 〃	46,839 〃
voor de consumptie overblijvend...	29,459 ton.	13,603 ton.

Wat betreft den invoer van vreemden haring, deze was weder veel minder beduidend. Deze was te Vlaardingen in:

	1869.	1870.	1871.	1872.
uit Schotland...ton.	12,356	10,267	2,234	1,669
" Noorwegen.. "	8,104	6,177	250	150
te Amsterdam:				
uit Schotland... "	250	200	125	90
" Noorwegen.. "	350	90	100	75
	21,000	16,734	2,708	1,984

De lagere prijzen alhier te bedingen en de uitbreiding van onze eigen visscherijen doen de vroeger zoo aanzienlijken invoer van het product der buitenlandsche visscherijen allengs minder van gewicht worden.

Beug- en kolvaart. De visscherij op de kusten van IJsland naar kabeljauw is, na vele mislukte proefnemingen, opgehouden, maar die op Doggersbank daarentegen toegenomen. De prijs van het aas steeg echter zoo hoog, dat de beugvisscherij ophield winstgevend te zijn. Om dit bezwaar te keeren, heeft men, eenige jaren geleden, voor het eerst beproefd aan een deel der schepen, tot de haringvloot behoorende, des winters eene andere bestemming te geven, door ze uit te rusten voor de versche vischvangst met behulp van het schrobnet. De 15 loggers en kotters, alle te Maassluis uitgerust, welke dus in 1872 voor de zoogenaamde trawl- en schrobnetvisscherij dienen, besomden *f* 39,890.

Ter beoordeeling van de hoeveelheden en de waarde van de uit de Noordzee aangevoerde visch dient het volgend vijfjarig overzicht:

	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
	TON.	TON.	TON.	TON.	TON.
kabeljauw..........	19,416	21,380	24,894	21,960	22,703
leng..............	4,756	4,883	5,043	4,083	3,261
schelvisch.........	4,098	2,839	3,998	2,185	2,089
kibbelen..........	2,326	2,516	2,769	2,562	2,567
bot en kolvisch ...	918	762	737	836	1,153
keelen en lippen...	495	535½	626	555	569
versche visch......	*f* 16,874	*f* 26,756	*f* 37,885	*f* 25,740	*f* 21,026

De prijzen van gezouten kabeljauw beliepen in de vijf laatste jaren:

	HOOGSTE PRIJS.	LAAGSTE PRIJS.
1868..........	*f* 25.96	*f* 22.22
1869..........	" 25.96	" 21.77
1870..........	" 25.34	" 19.94
1871..........	" 28.10	" 25.39
1872.	" 29.02	" 25.10

De uitvoer van gezouten kabeljauw en de doorvoer van stokvisch hebben in de laatste vijf jaren de volgende hoeveelheden bedragen:

	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
gez. kabelj..ton....	5,840	7,790	6,600	4,430	3,970
stokvisch...pond..	1,311,000	1,330,000	1,373,000	1,171,000	1,348,000

De zomerbeugvisscherij te Middelharnis werd in beide jaren uitgeoefend door 17 sloepen; zij brachten aan in 1871 4,087 ton gezouten visch en 593 ton leng; in 1872 3,950 ton gezouten visch en 545 ton leng.

Een der schepen, te Middelharnis tehuis behoorende, verongelukte in Nov. 1872. De geheele bemanning, 42 personen sterk, kwam daarbij om het leven.

Het verbruik van zout, zoo ten behoeve van de haring- als van de beug- en kolvisscherij, heeft in de provincie Zuid-Holland bedragen: in 1871 3,620,470 kilo, in 1872 4,089,598 kilo, tegen 4,513,215 kilo in 1870. De groote visscherij in Noord-Holland verbruikte in 1870 164,133 kilo, in 1871 287,265 kilo, in 1872 67,964 kilo.

VERSCHHARING- EN KUSTVISSCHERIJ. Het getal hiervoor in Zuid-Holland gebezigde schuiten en de opbrengst daarvan waren in de vijf laatste jaren als volgt:

	1868.	1869.	1879.	1871.	1872.
get. schuiten	202	192	189	200	208
〃 haring..	74,043,900	27,323,300	59,025,321	84,699,800	39,350,800
waarde.......	*f* 681 812	*f* 472,687	*f* 679,127	*f* 764,613	*f* 632,253

De vloot is alzoo, in plaats van de achteruitgaande beweging, in de beide laatste jaren weder vermeerderd, terwijl de vangst in 1871 boven alle vorige jaren steeg, doch in 1872 weder minder goede uitkomsten opleverde. De prijzen hebben echter in het laatste jaar de mindere vangst voor een deel weder vergoed; zij waren gemiddeld per 1000 stuks in.

1867....	*f* 15.08	1869....	*f* 17.30	1871....	*f* 9.02
1868....	〃 9.21	1870....	〃 10.05	1872....	〃 16.06

De gemiddelde vangst van elke schuit was, ongerekend de pekelharing, in 1870 312,303, in 1871 423,499, in 1872 189,186 stuks, terwijl de gemiddelde besomming van elke schuit bedroeg:

1865..	*f* 4,151	1867..	*f* 3,219	1869..	*f* 2,462	1871..	*f* 3,458
1866..	〃 2,879	1868..	〃 3,375	1870..	〃 3,598	1872..	〃 3,040

Onder de opbrengst der verschharingvisscherij is niet begrepen de geschonden haring, die voor eigen consumptie van het scheepsvolk, te zamen in 1871 ruim 10 millioen, in 1872 1½ millioen stuks, zoover de opgaven strekken, en de aanvoer door enkele loggers en kotters van de groote visscherij, in 1871 5,366,000, in 1872 1,655,200, waardoor de geheele aanvoer van steurharing in het eerste jaar tot 89½ millioen, in 1872 tot ruim 42 millioen stuks stijgt.

De geheele productie was werkelijk veel grooter, daar eene aanzienlijke hoeveelheïd van den gevangen haring niet werd gesteurd, maar gekaakt en als pekelharing in den handel gebracht. Reeds boven is gezegd, dat dit steeds toenemende is, zooals uit de volgende opgaven omtrent Scheveningen, Katwijk en Noordwijk blijkt:

1870	4,130	ton pekelharing.
1871	21,544	〃 〃
1872	22,248	〃 〃

Deze 22,248 ton pekelharing vertegenwoordigden 17,798,400 stuks of ½ van de geheele opbrengst der verschharingvisscherij. Op slechts 535¹⁄₁₆ ton na kwam al die haring ongekeurd in den handel.

Voor vollen haring werd te Scheveningen in 1870 besteed *f* 24, in 1871 *f* 13 à *f* 28, in 1872 *f* 15 tot *f* 24; voor ijlen respectievelijk *f* 14, *f* 10 à *f* 13 en *f* 10.

De opbrengst van de schrobnetvisscherij, waaraan ook nu weder de meeste schepen, die voor de steurharingvisscherij dienen, deelnamen, was, schoon tamelijk gunstig, toch minder voordeelig dan in het voorgaande jaar. Zij bedroeg in het geheel voor Scheveningen, Katwijk en Noordwijk, voor 208 schepen in 1871 en 219 schepen in 1872, respectievelijk *f* 475,165 en *f* 446,120 tegen *f* 437,189 in 1870. Hieronder is niet begrepen eene som van *f* 25,100 in de drie dorpen verkregen door den verkoop van zeesterren in 1872; voor 1871 is dit niet bekend.

De gemiddelde opbrengst van de schrobnetvisscherij beliep in de drie genoemde gemeenten te zamen:

in 1867 per schuit *f* 2,015		in 1870 per schuit *f* 2,175
〃 1868 〃 〃 〃 2,099		〃 1871 〃 〃 〃 2,288
〃 1869 〃 〃 〃 2,415		〃 1872 〃 〃 〃 2,037

De beugvisscherij naar kabeljauw en schelvisch heeft in die dorpen schier alle beteekenis verloren.

Beter was het gesteld met de garnalenvisscherij, waarvoor 10 booten dienden.

Zij bracht op:

in 1867	3,800	manden,	waarde	*f* 4,587
〃 1868	4,235	〃	〃	〃 5,266
〃 1869	3,422	〃	〃	〃 4,235
〃 1870	4,228	〃	〃	〃 5,925
〃 1871	2,500	〃	〃	〃 4,200
〃 1872	〃	〃	〃	〃 4,500

De hoeveelheid zout, welke te Scheveningen, Katwijk en Noordwijk, ten behoeve van de zeevisscherijen gebezigd werd, bedroeg in 1871 4,269,406 kilo, in 1872 2,939,045 kilo, tegen 2,603,601 kilo in 1870. Voegt men deze cijfers bij die, welke hierboven werden opgegeven, dan blijkt het, dat de hoeveelheid zout, die

in de provinciën Zuid- en Noord-Holland ten behoeve van de producten der zeevisscherij gebruikt is, bedroeg:

7,096,607	kilogr.	in	1872
8,177,150	"	"	1871
7,281,249	"	"	1870
4,288,223	"	"	1869
5,743,124	"	"	1868
4,107,571	"	"	1867
4,166,460	"	"	1866
4,321,035	"	"	1865.

Op nieuw wordt in de verslagen gewezen op den bloeienden toestand van Scheveningen, waar, behalve het eigenlijke visscherspersoneel, ruim 1300 man sterk, tal van handen werk vinden in de scheepstimmerwerven enz. Een goed kuiper kan tot *f* 30 's weeks verdienen; op de zeilmakerijen wisselen de loonen van *f* 10 tot *f* 12; op de scheepstimmerwerven is het loon 15 cts. per uur. Op de 3 werven met 45 à 50 arbeiders werden in 1871 16, in 1872 18 nieuwe bomschepen gebouwd. Ongerekend de eigen vangst werden tot het rooken van haring uit Vlaardingen, Maassluis, Katwijk, Engeland, Noorwegen en Zuiderzeeplaatsen aangevoerd: 7,300,000 stuks. De gezamenlijke waarde der uit Scheveningen verzonden vischsoorten werd in 1872 geschat op niet minder dan *f* 2,000,000.

Een der te Katwijk te huis behoorende schuiten is in April 1872 bij de uitoefening der schrobnetvisscherij met de geheele bemanning verloren gegaan.

Te Zandvoort wordt de visscherij met hoekwant en beug, evenals te Scheveningen, al minder en minder uitgeoefend; die met schrobnetten gaat er vooruit en leverde, vooral in 1872, vrij goeden uitslag op. De 12 pinken brachten aan voor eene waarde van:

in 1866....	*f* 22,800	in 1870....	*f* 34,800
" 1867....	" 18,200	" 1871....	" 32,600
" 1868....	" 25,000	" 1872....	" 43,000
" 1869....	" 33,000		

Ook omtrent Egmond luiden de mededeelingen veel gunstiger dan in de vorige verslagen. Er werden 19 schuiten gebezigd voor de visscherij met het schrobnet en voor de beugvisscherij, en voor de kleine beugvisscherij 14 booten. Bij hoogere prijzen en bij de voordeelen, die een snel en gemakkelijk vervoer per spoorweg aanbiedt en bij de oprichting van een telegraafkantoor, dankte het een veel ruimere opbrengst, welke beliep voor de verschillende visscherijen, in:

1868....	*f* 60,420	1871....	*f* 64,600
1869....	" 75,000	1872....	" 88,179
1870....	" 62,700		

Daarentegen dreigt Enkhuizen zijne beteekenis ten opzichte der zeevisscherij meer en meer te verliezen. De liquidatie van de reederijen, welke er zich tot nog toe met de zoutharingvisscherij bezig hielden in 1872, heeft de zeevisscherijen aldaar den genadeslag toegebracht. De 6 overgebleven hoekers en al het materieel zijn verkocht en daarmede is het laatste overblijfsel van de groote visscherij voor Enkhuizen verdwenen. De nog overgebleven 44 botters, die de kleine visscherij op de Zuiderzee uitoefenen, brengen weinig tot de welvaart van Enkhuizen toe, omdat de meeste visschers hnn vangst elders ter markt brengen, waar betere prijzen te bedingen zijn. Zal de visscherij daar weder in een gunstiger toestand geraken, dan is daartoe bovenal noodig eene aansluiting aan het algemeen spoorwegnet. In 1871 en 1872 was de opbrengst van den daar ter markt gebrachten visch *f* 22,715 en *f* 23.070. Sedert 1865, toen zij nog *f* 62.844 beliep, is zij successievelijk achteruit gegaan.

Onder de markten, welke juist om hare ligging veel vóór hebben boven Enkhuizen, behoort vooral het Nieuwe Diep. De geldelijke opbrengst van den hier aangevoerden, voor een goed deel naar het buitenland uitgevoerden, visch bedroeg:

in 1866	*f*	29,559
〃 1867	〃	44,000
〃 1868	〃	51,000
〃 1869	〃	74,092
〃 1870	〃	93,424
〃 1871	〃	147,381
〃 1872	〃	111,614.

Uit de alhier aanwezige bewaarplaats van oesters werden afgeleverd in 1871 ongeveer 50,000 stuks groote, tegen een middenprijs van *f* 50, en 350,000 stuks kleine tegen gemiddeld *f* 40 per 1000; in 1872 200,000 stuks groote en middelbare beide tegen *f* 50 per 1000. Dank zij de ijverige pogingen der Maatschappij van nijverheid, is men er in geslaagd in 1871 in de Wieringerwaard eene inrichting voor de oesterteelt te vestigen, welke voor het vervolg goede resultaten belooft.

De hoofdmarkten van de productie onzer kustvisscherij buiten-'s lands bleven ook dit jaar België en het Tolverbond. De uitvoer van bokking, verschen zeevisch en garnalen, zoo naar die als naar andere markten, bedroeg in:

	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
bokking. . stuks.	71,275,000	55,086,000	59,032,000	84,176,000	67,916,000
versche zeev. kil.	1,499,000	2,302,000	3,140,000	3,114,000	3,120,000
garnalen. . . . 〃	534,000	637,000	651,000	676,000	665,000

VISSCHERIJEN IN ZEELAND. Voor de visscherij te Arnemuiden bezigde men in 1871 26 hoogaartsen, bemand met 4 à 5 koppen, benevens 1 kotter en 2 kleine ventjagerschuiten; in 1872 een der-

tigtal hoogaartsen. Zij worden voor het visschen op de Zeeuwsche stroomen aangewend, hoofdzakelijk voor de vangst van garnalen, die naar Engeland en Frankrijk worden uitgevoerd. In sommige tijden van het jaar voeren zij ook bot, een enkele maal schol en rog aan. De uitkomsten waren niet ongunstig, blijkbaar daaruit dat enkele nieuwe hoogaartsen werden aangebouwd. Voor de visscherij in de Noordzee werden er in 1871 7 sloepen, in 1872 7 sloepen, 1 bezaan en 1 schokker gevonden, bemand met ruim 50 koppen. Zij visschen het geheele jaar door met schrobnet. Bij vrij goed vangsten werden veel hooger prijzen bedongen, dank zij ook de aansluiting aan het algemeene spoorwegnet.

Voor de uitoefening van de visscherij op de Schelde en Zeeuwsche stroomen werden, volgens de bestaande voorschriften aan Nederlandsche visschers in 1870 535, in 1871 612 en in 1872 657 consenten uitgereikt, en aan Belgen in 1870 91, in 1871 100, in 1872 99. Voor het rapen van kreukels en het vangen van garnalen, kreeften, krabben enz. werden verleend in 1870 200, in 1871 187, in 1872 mede 187 consenten. In 1871 werd geen, in 1872 slechts 1 consent uitgegeven voor het rapen van oesters en mosselen alleen. De mededeelingen omtrent de vangst van ansjovis. panharing, rog, geep, elft, bot en herder luiden meerendeels, vooral in 1872, ongunstig, die omtrent de garnalen-vangst beter.

Volgens het Verslag over 1871 ving men in dat jaar op de Ooster-Schelde een soort van makreel, die zich volgens het zeggen van oude visschers nooit op deze stroomen vertoond heeft. Verscheidene malen ving men 500 à 1000 stuks per tij en per visscherij, die voor 10 cents per 8 of 10 stuks verkocht werden.

Te Bergen op Zoom, Tholen en Kanter werden ingezouten in 1871 239 ton en 18 ankers, in 1872 63 ton en 9½ ankers ansjovis.

Betreffende de mosselvisscherij wordt medegedeeld, dat de mosselen, die voor den handel geschikt zijn, uitsluitend van de kunstmatige banken komen. De algemeene banken leveren die mosselen niet meer op, maar slechts zaadmosselen, die in groote hoeveelheid voorhanden waren. De mosselbanken op de Ooster-Schelde verkeeren in een gunstigen staat; telkens worden er nieuwe banken aangelegd. Van die op de Wester-Schelde leveren de banken in en nabij den Brakman alleen nog mosselen op. Volgens een scheikundig onderzoek van Dr. F. SEELHEIM, naar het zoutgehalte van het water in de Schelde en een gedeelte van de Zuid-Hollandsche stroomen, is de sterfte van de mosselen in de Wester-Schelde een gevolg van het vele zoete water op de rivier. De vijfhoek of zeester doet voortdurend veel schade aan het mosselbroed. In het voorjaar houden verscheidene visschers zich bezig met het vangen van zeesterren, welke zij in Noord-Brabant als mest verkoopen tegen *f* 5 per kar.

Ten aanzien van de oestervisscherij worden in beide jaren geen

gunstige mededeelingen gegeven. Op de algemeene banken konden de 90 visschers in 1871 en 95 visschers in 1872 uit Tholen en Bruinisse niet meer dan 100 à 120 oesters per tij vangen. In het begin van December 1871 vond een visscher uit Bruinisse een plaatsje op de Ooster-Schelde voor Strijen, waar nog al oesters lagen. Den 6den dier maand o. a. hebben niet minder dan 20 hoogaartsen te dier plaatse gekord. Zij waren bemand met 4 in plaats van met 2 koppen, omdat de gewone bemanning te gering was om het werk af te doen. Voor ieder kor toch stond ruim 30 vadem tros. Ruim 6000 oesters werden op dien dag gevangen.

Met eene enkele uitzondering waren de uitkomsten der verpachte Yersche oesterbank in 1871 ongunstig; in 1872, dank zij den zachten winter, gunstig. Verscheidene pachters gingen voort hunne perceelen met pannen te beleggen, zoodat er reeds 1,600,000 op de bank aanwezig zijn. Op verscheidene pannen kon men tot 100 à 150 oesters tellen. Er bestond dus alle hoop, dat men in het najaar veel oesters van de verpachte oesterbank afkomstig in den handel brengen kon. De aanvoer van Schotsche oesters ter beplanting der kunstmatige oesterbanken was in 1871 te Bruinisse niet groot en beliep slechts 300,000 stuks tegen *f* 40 à *f* 45 per 1000, en in 1872 nog minder, slechts 120,000 à *f* 45. Het schijnt dat de voorraad in Schotland is uitgeput. De qualiteit was echter mooi; in den zomer ontwikkelde de visch zich naar wensch, zoodat men in 1871 tegen *f* 50 à *f* 60, in 1872 tegen *f* 60 à *f* 70 per 1000 gretige koopers vond. De oesters op de publieke banken der Zeeuwsche stroomen gevangen, werden afgezet tegen *f* 36 tot *f* 60 in 1871 en *f* 55 à *f* 60 in 1872 per 1000. Deze hooge prijzen vergoedden de geringe vangst. In 1871 werden voor het eerst uit Bruinisse oesters naar Duitschland verzonden.

Visscherij in de Zuiderzee. De visscherij naar panharing, het hoofdproduct van de Zuiderzee, begint omstreeks October en wordt veelal tot April voortgezet; de jaarverslagen betreffen alzoo gedeelten van twee verschillende seizoenen, namelijk het laatste gedeelte van de teelt 1870/71 en 1871/72 en het eerste deel van de volgende jaren. In 1871 begon de voorjaarsvangst, ten gevolge van de langdurige vorst, eerst omstreeks half Maart en duurde tot Mei voort. Zij viel vrij gunstig uit; de najaarsvangst was integendeel hoogst ongunstig. In het volgende seizoen vond het tegendeel plaats en was de voorjaarsvangst ongunstig, de najaarstvangst tamelijk voordeelig. Een juiste opgaaf der vangst kan niet gegeven worden. In de gemeenten Monnickendam, Enkhuizen, Harderwijk, Vollenhoven, Elburg en Bunschoten werden aangevoerd in:

1869....43,482,200 stuks.	1871....42,960,600 stuks.
1870....32,276,946 „	1872....18,052,200 „

Voor de gemeente Huizen, waarvan in 1869 en 1870 de aanvoer niet werd opgegeven, bedroegen de cijfers in 1871 7,248,000

en in 1872 90,600 stuks. Die minder groote aanvoeren zijn niet zoozeer het gevolg van schraler vangst, dan wel daaraan toe te schrijven, dat, terwijl vroeger alle haring aan den afslag werd gebracht, thans aanzienlijke hoeveelheden rechtstreeks worden verhandeld.

De ansjovisvisscherij was, evenals in 1870, in de beide volgende jaren ongunstig. De wisselvallige uitkomsten van deze visscherij blijkt uit de volgende opgaven:

	VANGST. Anker.	HOOGSTE PRIJS.	LAAGSTE PRIJS.	IN VOORRAAD OP ULT° DECEMBER. Anker.
1866	65,000	*f* 20.—	*f* 8.—	16,770
1867	10,000	" 18.—	" 12.—	13,550
1868	1,000	" 29.—	" 25.—	11,450
1869	75,000	" 15.—	" 11.—	32,300
1870	4,000	" 17.—	" 15.—	27,400
1871	7,000	" 23.50	" 13.—	20,100
1872	9,000	" 25.75	" 21.—	14,200

De uitvoer van ansjovis beliep in 1871 842,000, in 1872 917,000 kilogrammen.

Naast haring en ansjovis komt vooral bot bij de Zuiderzeevisscherij in aanmerking; te Harderwijk, Vollenhoven, Bunschoten, Elburg en Huizen werden aangevoerd in 1871 3,495,100 en in 1872 3,719,720 stuks. Dit is slechts een deel der vangst; het grootste deel wordt naar Amsterdam en elders rechtstreeks gezonden. Bij goede vangst waren de prijzen rijzende.

De aanvoer van aal en paling was weder zeer overvloedig bij hooge prijzen; te Harderwijk, Vollenhoven, Bunschoten en Elburg werden van deze vischsoorten gezamenlijk aangebracht: in 1870 187,630, in 1871 210,400 en in 1872 263,035 kilo, wat echter in geenen deele de geheele vangst uitmaakt.

De vangst van garnalen was zeer ongelijk.

Alles te zamen genomen verkeerden de Zuiderzeevisschers in beide jaren onder vrij gunstige omstandigheden.

Visscherij in Friesland en Groningen. Op Ameland bezigde men in 1870 7, in 1872 8 vaartuigen, elk bemand met 5 personen. De vangst leverde in het eerste jaar minder, in het laatste jaar, bij hooge prijzen, meer voordeelen op. Deze bedroegen in:

1867	*f* 8,640	1870	*f* 10,000
1868	" 10,200	1871	" 8,670
1869	" 10,300	1872	" 12,900

De gevangen visch werd, evenals vroeger, aan opkoopers of meerendeels voor de vischdrogerij in de gemeente 't Bildt verkocht.

In Westdongeradeel werd de visscherij in beide jaren door 145 personen uitgeoefend. Behalve de vangst van tong, tarbot en andere platvisch, die meerendeels aan opkoopers op zee verkocht

werd, terwijl het overige te Groningen ter markt kwam, of rechtstreeks in manden naar Bremen werd vervoerd, was in:

	1870.	1871.	1872.
schelvisch.....stuks.	400,000	712,000	857,000
kabeljauw..... 〃	2,080	6,720	6,800
schol (groote).. 〃	91,600	14,600	16,900

De prijzen waren belangrijk hooger.

In Lemsterland blijft de aanvoer van haring, als van andere visch, afnemen; de markt gaat er steeds achteruit bij de hoogere prijzen, die men in Holland kan bedingen. Alleen schepen met kleine vangsten komen nog in de Lemmer binnen. In 1871 was de vangst van bot, en vooral van geep, welke laatste grootendeels gezouten naar Vlaardingen werd gezonden, om als aas voor de groote visscherij te dienen, zeer belangrijk; in 1872 weder minder. Te Lemmer bleven nog voor de visscherij op de Zuiderzee over 12 bot-aken, ieder bemand met 5 koppen. Door 27 vaartuigen in 1871 en 80 vaartuigen in 1872, elders te huis behoorende, werden er verschillende soorten van visch aangevoerd, die aan den afslag in het eerste jaar *f* 1,400, in het laatste jaar slechts *f* 800 opbrachten.

In de provincie Groningen, t. w. te Zoltkamp, Delfzijl en Finsterwolde, de eenige gemeenten, welke hier bijzonder in aanmerking komen, blijft de visscherij vooruitgaande èn door de hooge prijzen, èn door het nu zoo gemakkelijk spoorwegverkeer. "Jammer maar," zegt het Verslag van 1871, "dat de pogingen om dien toenemenden bloei dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van de nijverheid zelve nog altijd schipbreuk lijden op de verkeerde inzichten, den onwil en de vooroordeelen, zoowel van de visschers als van andere belanghebbenden. Het schoone vooruitzicht, 't welk zich in 1871 voordeed, van eenige schepen voor de groote visscherij bestemd, en wel die, toebehoorende aan de Maatschappij *het Noorden*, aldaar te doen uitrusten en met de vangst binnenkomen, werd verijdeld door onderlinge verdeeldheid in het bestuur der Maatschappij"; terwijl in het Verslag over 1872 wordt opgemerkt, "dat de visschers hunne eigene belangen zeer zouden bevorderen, indien zij konden besluiten meer dan nu in gemeenschap te varen. Indien een enkel schip de vangst van alle andere overnam en ter markt bracht, zouden toch de verschillende visschers vrij wat minder kostbaren tijd met heen- en wederreizen verliezen dan nu het geval is.

Het getal schuiten te Zoltkamp vermeerderde van 20 tot 22, bemand met 69 koppen. De opbrengst beliep naar schatting in:

1865.. *f* 16,242	1868.. *f* 23,648	1871.. *f* 29,058
1866.. 〃 19,258	1869.. 〃 37,594	1872.. 〃 40,475
1867.. 〃 19,994	1870.. 〃 34,560	

Hieronder is niet begrepen de opbrengst der oestervangst. De

pachters van Brakzand en Schilknoopen schijnen hunne oesterbank aldaar geheel te hebben opgegeven. Daarentegen verkeeren de nieuwe oesterbanken onder de Friesche kust bij het Dockumerdiep en oostwaarts van Oostmahorn in vrij goeden staat. Zes vischsnikken hebben in Augustus in de Noordzee en onder Helgoland ruim 130,000 oesters gevischt en die voor een deel, ten getale van 40,000, met het aanwezige broed, op de banken ter verdere ontwikkeling achtergelaten. Door het aanbrengen van schelpen, pannen en takkebossen heeft men getracht deze banken zooveel mogelijk te verbeteren. De niet geplante 90,000 oesters werden verkocht voor *f* 3,000. In 1872 hebben 7 schepen van de pachters dier banken in de Noordzee gedurende den zomer oesters gevischt en deze ten getale van 172,000, eene waarde hebbende van *f* 2,800, aangebracht, om op de banken en later bij volkomen ontwikkeling van daar in den handel te worden gebracht. Terwijl men dus voor de verdere bevolking der banken zorg droeg, zijn van daar verkocht in 1872 132,500 stuks, waaronder 10,000 op de plaats zelve geteeld, tegen *f* 31 tot *f* 40 per 100. De stormen van November en December en de hooge vloeden hebben echter veel schade toegebracht aan de pannen, doch een goed deel is behouden en men bleef er goede verwachtingen koesteren.

De visscherij op den Dollard onder Finsterwolde met 9 schuiten in 1871 en 8 schuiten in 1872 uitgeoefend, bracht op aan bot, garnalen, aal en zalm in 1870 *f* 5,413, in 1871 *f* 8,910 in 1872 *f* 7,464.

Door 23 visschers in 1871 en 17 visschers in 1872, elders en in 1872 1 te Delfzijl te huis behoorende, werd aldaar ter markt gebracht aan schelvisch, schol enz. voor eene waarde van *f* 2,921 in 1871, *f* 2,001 in 1872. Het grootste gedeelte werd via Emden naar Duitschland gezonden.

Robbenvangst. De uitkomst hiervan was voor de visschers te Wester-Nieland en Rottumeroog gunstiger dan in 1870. Zij maakten zich meester van 116 robben in 1871 en 223 in 1872. De opbrengst van traan en vel beliepen *f* 580 en *f* 1,365, tegen *f* 450 in 1870. Het jaar 1872 was voor hen het gunstigste jaar sedert 1862.

Walvischvangst. De proeve, door de vier jaren geleden te Rotterdam opgerichte maatschappij genomen, om met behulp van eene stoomboot en gebruik makende van een nieuwe soort van vuurpijlen, de walvischvangst op de kusten van IJsland te doen herleven, is mislukt. Was de eerste proef zeer ongelukkig, daar men in 1869, ten gevolge van allerlei omstandigheden, slechts 1 walvisch machtig werd, de tweede proef viel gunstiger uit: in de maanden Mei—Augustus bemachtigde men 13 walvisschen; maar de kwaliteit viel sterk tegen, zoodat ook nu geen winst behaald werd. De derde proef, in 1871 genomen, viel weder alleronge-

lukkigst uit. Om de onderneming voort te zetten, zouden de aandeelhouders nieuw kapitaal hebben moeten bijeenbrengen, en dezen waren daartoe niet geneigd, zoodat de maatschappij is ontbonden.

Tegenover deze ongelukkig geslaagde onderneming staat echter zeer veel goeds, waarop wel mag gewezen worden, en zeker gaan onze zeevisscherijen eene nog betere toekomst te gemoet bij beteren bouw van schepen, bij uitbreiding der spoorwegen, verbetering van havens, enz.

X. MATEN EN GEWICHTEN. BOTERVATEN. BROODZETTING.

De Verslagen van Utrecht en Overijsssel bevatten breede staten der in 1871 in de verschillende gemeenten geijkte en herijkte maten en gewichten, andere de opgaven van het aantal veroordeelingen wegens overtreding der wet. Vollediger kan men die kennen uit de *Gerechtelijke statistiek*, welke echter over 1871 nog niet is verschenen. Dat het aantal veroordeelingen niet onbelangrijk is, ziet men uit het Verslag van Noord-Holland, in welke provincie in 1871 302 personen door den Kantonrechter en 1 in hooger beroep door de Arrondissements-rechtbank veroordeeld werden. Te Nijmegen en Arnhem werden 52 personen veroordeeld wegens te kleine aardappel- en appelzakken enz., die 3 à 4 liter minder dan een hectoliter inhielden.

Boter- en honigvaten. Te Zutphen werden geijkt 7,654 kwartvaten, te Harderwijk 2 achtste en 444 zestiende botervaten. In Drenthe 4,569 kwart, 12,863 achtste en 2,050 zestiende botervaten, waarvan het ijkloon bedroeg *f* 974.10, en 12 oxhoofden, 19 heele, 1,237 halve en 1,321 kwart honigvaten, waarvan het ijkloon beliep *f* 163.62½. In Friesland werden 34 personen vervolgd wegens overtredingen van de verordening op het keuren van botervaten, of 11 minder dan in 1870.

Broodzetting. *Broodprijzen.* Deze bestond in 1871 nog in 6 gemeenten van Noord-Brabant, 1 van Gelderland, 6 van Zeeland, 7 van Utrecht, 2 van Friesland, 5 van Groningen, 1 van Drenthe en 7 van Limburg. Zij werd afgeschaft op Terschelling, te Zwaag, Veere, Westkapelle en Kessel. Omtrent de broodzetting te Sluis wordt vermeld, dat zij in dat jaar 28 malen veranderd werd, terwijl te Amsterdam de broodprijzen 20 malen veranderingen ondergingen.

Zij wisselden daar als volgt:

Gebuild tarwebrood	25 —27	cents per kilo.
Ongebuild 〃	17½—19	〃 〃 〃
Roggebrood........	11 —12	〃 〃 〃

In de Verslagen van Zuid-Holland en Overijssel wordt hieromtrent niets vermeld.

HET RIJK BUITEN EUROPA.

I.

NEDERLANDSCHE OOST-INDISCHE BEZITTINGEN.

1871.

1. Bevolking. a. *Java en Madura.*

	1868.	1869.	1870.	1871.
Europeanen	28,466	29,139	27,585	28,003
Chineezen	167,620	172,280	174,540	181,732
Arabieren en and. vreemde Oosterlingen	15,712	16 850	16,943	19,955
Inlanders	15,265,931	16,010,114	16,452,168	16,891,068

b. *Buitenbezittingen.*

	EUROPEANEN.				INLANDERS.		
	1868.	1869.	1870.	1871.	1869.	1870.	1871.
Sumatra's Westkust	1,706	1,848	2,178	1,739	1,617,064	1,600,730	921,341
Benkoelen	194	188	164	160	132,027	133,793	128,343
Lampongsche districten	70	62	64	91	102,587	107,464	110,906
Palembang	181	181	209	197	464,873	466,315	475,219
Banka	144	142	161	153	40,365	40,600	41,748
Billiton	45	43	48	59	17,710	19,011	19,778
Riouw	115	129	112	123	8,281	8,497	13,392
Westerafdeeling v. Borneo	146	205	207	131	315,824	312 565	335,677
Zuid- en Oosterafd. „ „	327	318	312	326	359,826	843,550	847,846
Celebes en onderhoorigh.	1,269	1,252	1,159	1,180	334,745	338,259	345,912
Menado	675	668	778	746	198,356	112,593	118,051
Amboina	1,722	1,686	1,789	1,803	106,926	104,372	236,737
Ternate	266	378	553	485	91,536	85,911	95,160
Timor	201	197	195	205	400,000—1,800,000 naar gissing.		
Bali	34	29	37	31	onbekend.		

De Europeesche bevolking in Nederlandsch-Indië is, in vergelijking met het vorige jaar, wederom teruggegaan.

Aanzienlijk is het verschil der Inlandsche bevolking op Sumatra's Westkust in 1871, met die in 1870 vergeleken. De bronnen, waaruit deze cijfers ontleend zijn, zijn vooral met opzicht tot de buitenbezittingen meerendeels onzeker.

2. Mededeelingen van algemeenen aard.

Over het algemeen was de toestand op Java en Madura gedurende 1871 gunstig te noemen. Een ruime oogst der voornaamste

voedingsmiddelen en een gezondheidstoestand die weinig te wenschen overliet, brachten veel daartoe bij. Met uitzondering van eenige ketjoepartijen in Soerakarta en een volksoploop in Pekalongan, die spoedig door de inhechtenisneming van den Wedhono van Bandar Sedayoe gestild was, werd de rust nergens gestoord; de meeste Inlandsche hoofden betoonden zich ijverig in de vervulling hunner verplichtingen en aan sommige hunner werd eene bijzondere onderscheiding toegekend, als aan de regenten van Koedoes, Malang en Salatiga, den rijksbestierder van Djokdjokarta enz.

Op Sumatra en vooral in Palembang en de Lampongsche districten, nam de handel en bijgevolg de algemeene welvaart toe. De Europeesche landbouwondernemingen in Deli breidden zich aanmerkelijk uit: de tabakscultuur gaf aldaar zeer goede resultaten.

De toestand der Minahassa was bevredigend; eene uitzondering maakte de afdeeling Gorontalo, tengevolge van gebrek aan voedingsmiddelen.

De cacaoaanplantingen op Amboina gaven zeer slechte uitkomsten; vele tuinen dekten niet eens de kosten van onderhoud. De specerijcultuur overtrof op Banda verre de verwachting, vooral wat de behaalde prijzen der foeli en der noten aanbelangt.

Bali werd geteisterd door eene vreeselijke pokkenepidemie. In Boeleling en Djembrana was het handelsverkeer aanzienlijk, niettegenstaande in eerstgenoemd district de openbare veiligheid veel te wenschen overliet.

3. Militair beheer.

a. Het Indische leger bestond op 31 December 1871 uit:

Officieren.	Onderofficieren en soldaten.
1,278	27,117, benevens 357 pupillen.

Verschillende kleine militaire posten werden ingetrokken als: Tanara (Bantam), Gorontalo (Menado), Kahayan, Telarang en Tabiano (Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo).

De gezondheidstoestand was tamelijk gunstig, ook in vergelijking met voorgaande jaren.

Wij vinden dienaangaande de volgende opgaven voor Java en Madura:

	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.
1867	26,514	24,652	508
1868	30,394	27,735	911
1869	36,150	34,018	718
1870	36,182	34,200	419
1871	36,858	34,794	470

De verhouding der overledenen tot de behandelden en tot de legersterkte was als volgt:

Tot de behandelden.		Tot de legersterkte.		
1867........1 : 52.1	en	1 : 29 08	of	3.43 pct.
1868........1 : 53.36	"	1 : 15.98	"	6.25 "
1869........1 : 50.34	"	1 : 23.18	"	4.31 "
1870........1 : 86.35	"	1 : 39.58	"	2.52 "
1871........1 : 78.42	"	1 : 38.32	"	2.6 "

Op de Buitenbezittingen waren deze cijfers als volgt:

	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.
1867........	25,293	24,333	267
1868........	23,756	22,687	293
1869........	25,530	24,505	312
1870........	22,691	21,743	225
1871........	21,625	20,804	227

en de verhouding der overledenen:

Tot de behandelden.		Tot de legersterkte.		
1867........1 : 94.7	en	1 : 39.7	of	2.51 pct.
1868........1 : 81.07	"	1 : 33.8	"	2.95 "
1869........1 : 81.82	"	1 : 34.67	"	2.88 "
1870........1 :100.84	"	1 : 48.62	"	2.05 "
1871........1 : 95.26	"	1 : 46.29	"	2.16 "

Gedurende 1871 werd door 27 leerlingen van de onderofficiersschool te Meester-Cornelis het examen voor den rang van 2den luitenant der infanterie met goed gevolg afgelegd en door 5 het examen voor officier bij de militaire administratie.

De sterkte van het pupillencorps bebroeg op ult°. December 1871 357, waaronder 240 soldatenkinderen.

Aan de artillerieschool te Weltevreden ontvingen 9 kweekelingen hunne opleiding.

Veel werd er in het jaar 1871 ten koste gelegd om de voeding en kazerneering der soldaten te verbeteren.

De sterkte der gewapende corpsen, niet rechtstreeks tot het leger behoorende, nl. de pradjoerits, djajangsekars, legioenen, lijfwachten en barissans was ongeveer dezelfde als in vorige jaren.

b. De gemiddelde sterkte van de bemanning der *oorlogsmarine* bestond in 1871 uit 3,314 koppen, waaronder 233 officieren, 1,806 scheepsonderofficieren en mindere schepelingen, 444 mariniers en 831 inlanders.

De gezondheidstoestand was uitermate gunstig.

4. Rechtswezen en policie.

Het uitvoerig verslag betreffende het gevangeniswesen in 1870 en 1871 van den directeur van justitie toont ondubbbelzinnig aan, in welk een treurigen toestand de meeste gevangenissen zich bevinden en hoezeer voorziening noodzakelijk is. Onderscheidene verbeteringen zijn door de regeering reeds aangebracht.

Het aantal veroordeelden tot dwangarbeid bedroeg op ult°. December der laatste vier jaren:

	In den ketting.	Buiten den ketting.	Totaal.
1868	3,507	6,304	9,811
1869	3,713	6,738	10,451
1870	3,913	8,141	12,054
1871	3,795	8,287	12,082

Het totaal der gevangenen in geheel Nederlandsch-Indië was op ult°. December 1871 16,583 tegen 15,881 op ult°. December 1870. De gerechtelijke statistiek over 1870 is achterwege gebleven.

5. Departement van binnenlandsch bestuur.

De opbrengst der landrente en andere landelijke inkomsten was in de laatste jaren als volgt:

	LANDRENTE.			
	Aanslag.	Onder ult° Dec. achterstallig.	TUINEN EN NIPABOSSCHEN.	VISCHVIJVERS.
1867	ƒ 11,301,600	ƒ 81,100	ƒ 26,700	ƒ 230,500
1868	〃 12,078,500	〃 119 800	〃 25,600	〃 244,800
1869	〃 12,648,900	〃 282,900	〃 24,800	〃 249,700
1870	〃 13,188,900	〃 304,100	〃 25,300	〃 353,400
1871	〃 13,391,500	〃 436,000	〃 25,300	〃 254,900

De achterstand nam in de laatste jaren aanzienlijk toe. De aanzuivering geschiedde evenwel successivelijk, behalve in Bezoeki en Kediri. Bij den ondercollecteur te Modjokerto werd een tekort bevonden van ƒ 46,600.

De belasting op het bedrijf leverde in 1871 ƒ 1,099,200 op tegen ƒ 1,002,900 in 1870.

De Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij voldeed ten volle aan hare verplichtingen. Het aantal stoomschepen werd met twee vermeerderd en bedroeg thans 14. 54,219 passagiers, waaronder 32,293 gouvernementspassagiers, werden door de Maatschappij vervoerd. De inkomsten beliepen in 1871, met inbegrip der subsidie, ƒ 2,975,122, tegen ƒ 2,894,546 in 1870.

De rechtstreeksche stoomvaart tusschen Nederland en Java, werd in Juli 1871 geopend. Voor bijzonderheden verwijzen wij naar het door de Maatschappij "Nederland" uitgebracht verslag.

6. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

a. Onderwijs. Het gymnasium Willem III leverde gedurende den cursus 1870/71 bevredigende uitkomsten, zoowel wat het aantal leerlingen, als hun ijver en lust tot studie betreft. De afdeeling "Hoogere burgerschool" werd, gedurende den cursus, door 121 leerlingen bezocht, de afdeeling "Taal-, Land- en Volkenkunde" door 16 leerlingen.

Ten dienste van het onderwijs voor inlanders werd tot de benoeming van twee adjunct-inspecteurs overgegaan, nl. de HH. Dr. J. J. van Limburg Brouwer en F. S. A. de Clerq, vooral met het oog op de buitenbezittingen.

Het aantal scholen, dat op Java en Madura in 1869 64 bedroeg, klom in 1870 tot 76, het aantal leerlingen van 5,893 tot 7,611. De verhouding van het aantal schoolgaande kinderen tot de geheele bevolking op Java en Madura was 1 : 11,298.

De berichten van het onderwijs op de Buitenbezittingen zijn zeer onvolledig.

b. Eeredienst. Het aantal bedevaartgangers bleef steeds toenemende; wij vinden dat vertrokken zijn in:

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.
Van Java en Madura......	1,504	1,986	1,291	1,749	1,842
〃 de Buitenbezittingen....	941	1,299	1,564	1,509	1,662

Ten aanzien der instellingen van liefdadigheid verdienen vermelding: 1°. Het Parapattan-weezengesticht, dat op ult°. December 1871 bevolkt werd door 86 personen, en waarvan de uitgaven nu door eene subsidie van regeeringswege, groot *f* 6,000, gedekt konden worden; 2°. het diaconie-armenhuis op Molenvliet, alwaar 40 personen verpleegd werden; 3°. het stadsverband, waarin 4,338 personen behandeld werden; 4°. het Chineesch hospitaal met 401 zieken; 5°. het Djatigesticht, waarin 43 kinderen verpleegd werden; 6°. het Protestantsch wees- en armhuis te Samarang met 184 verpleegden; 7°. het Roomsch-katholiek wees- en armhuis te Samarang, waarin 265 kinderen gehuisvest werden; 8°. het oudemannenhuis te Samarang met 73 verpleegden.

De inleg in de spaarbanken was op ult°. December, der beide laatste jaren, als volgt:

	BATAVIA.	SAMARANG.	SOERABAYA.
1870.....	*f* 947,105.70½	*f* 667,764.39	*f* 833,667.44½
1871......	〃 1,310,758.37	〃 874,174.50½	〃 949,412.51½

Aan geneeskundigen bleef voortdurend behoefte bestaan. De particuliere praktijk werd, krachtens akte van toelating, uitgeoefend door 31 geneesheeren, allen op Java.

Ofschoon het aantal vaccinatiën in vergelijking met het vorige jaar eenigszins was afgenomen, zoo schijnt de bevolking meer en meer het nut der koepokinënting te waardeeren. De berichten omtrent de inlandsche vaccinatiën zijn zeer voldoende.

Bijzonderheden, betreffende den Indischen spoorweg gedurende 1871, vinden wij reeds in den vorigen jaargang medegedeeld door den Heer DE BORDES. In Juni 1872 werd de sectie Klatten-Djokdjokarta geopend. De spoorweg Batavia-Buitenzorg is eerst onlangs ten dienste van het publiek over de geheele lengte geopend. Meerdere bijzonderheden kunnen wij na de verschijning van het verslag over 1872 mededeelen.

De binnenlandsche brievenbeweging bleef stijgende. Wij vinden in:

	Portbetalende brieven.	Aangeteekende brieven.	Porto's.
1869	1,625,489	65,955	*f* 193,659
1870	1,704,526	75,210	" 207,175
1871	1,831,782	80,227	" 220,433

De telegrafische gemeenschap tusschen Padang en Lahat kwam in 1871 tot stand; het telegraafnet onderging op Java eene aanzienlijke uitbreiding. Niettegenstaande eene vermindering van prijs, nl. van *f* 0.70 op *f* 0.50 per kring, overtrof de opbrengst der telegrammen in 1871 die van 1870 met *f* 4,000.

7. Departement van financiën.

De begrootingswetten voor Ned.-Indië voor het jaar 1872, vastgesteld op 2 November 1871, waren de eerste na die voor 1867, die voor den aanvang van het begrootingsjaar in Ned.-Indië konden worden afgekondigd.

In ontvangst en uitgaaf wijzen deze begrootingswetten de navolgende totalen aan:

Middelen in Nederland	*f* 49,957,068
" " Indië	" 69,801,270
	f 119,758,338
Uitgaven in Nederland	*f* 19,166,392
" " "	" 90,196,360
	f 109,362,752
Sluitpost	*f* 10,395,586

Welk bedrag is uitgetrokken als bijdrage van Ned.-Indië aan de middelen tot dekking van 's rijks uitgaven, dienstjaar 1872.

De opiumpacht leverde op Java en Madura in de laatste drie jaren de navolgende uitkomsten op:

	Verstrekte opium.	Pachtschat.	Winst op tiban.	Totaal.
1870	129,639 katties.	*f* 5,300,160	*f* 4,140,480	*f* 9,440,640
1871	222,045 "	" 2,401,500	" 6,586,200	" 9,987,700
1872	onzeker.	" 862,980	" 6,180,000	" 7,042,980

Het aantal kitten was in 1870 681, in 1871 714, in 1872 633.

Op de Buitenbezittingen bedroeg de pachtschat gezamenlijk in:

1870	*f* 1,138,877
1871	" 1,008,392
1872	" 1,039,070

Van de andere verpachte middelen als rundslacht, dobbelspelen, vogelnestklippen enz., was de gezamenlijke opbrengst op Java en Madura in:

1870	*f* 1,734,924
1871	" 1,734,688
1872	" 1,679,650

en op de Buitenbezittingen in:

1870	*f* 571,068
1871	〃 594,804
1872	〃 640,001

De opbrengst der inkomende en uitgaande rechten was, na aftrek der fictieve rechten, in de laatste zes jaren als volgt:

	JAVA EN MADURA.	BUITENBEZITTINGEN.
1866	*f* 7,120,313	*f* 880,092
1867	〃 6 805,079	〃 863,983
1868	〃 5,345,391	〃 878,201
1869	〃 5,027,577	〃 790,051
1870	〃 5,181,253	〃 699,549
1871	〃 6,110,815	〃 931,715

Onder de verdere bronnen van inkomsten verdienen vermelding: de verponding, opbrengst der vendukantoren, klein zegel, recht van overschrijving van vaste goederen en belasting op paarden en rijtuigen, waarvan wij hier een zevenjarig overzicht laten volgen:

	Verponding. Java en Madura.	Verponding. Buitenbezittingen.	Opbrengst van vendukantoren.	
	a.	b.	a.	b.
1865	*f* 908,800	*f* 32,467	*f* 614,500	*f* 55,400
1866	〃 918,250	〃 35,499	〃 654,000	〃 55,100
1867	〃 934,799	〃 35,608	〃 750,600	〃 26,300
1868	〃 1,004,122	〃 36,856	〃 613,300	〃 34,900
1869	〃 1,003,957	〃 37,492	〃 592,496	〃 25,004
1870	〃 972,212	〃 37,496	〃 560,426	〃 52,975
1871	〃 966,906	〃 30,969	〃 306,922	〃 61,118

	Klein zegel.		Recht van overschrijving van vaste goederen.	
	a.	b.	a.	b.
1865	〃 480,600	*f* 68,500	*f* 310,100	*f* 29,600
1866	〃 448,500	〃 78,000	〃 424,100	〃 28,900
1867	〃 509 700	〃 76,800	〃 450,700	〃 23,500
1868	〃 477,800	〃 95,700	〃 183,600	〃 22,300
1869	〃 447,000	〃 88,100	〃 277,500	〃 32,300
1870	〃 420,561	〃 97,193	〃 241,407	〃 30,723
1871	〃 484,099	〃 105,286	〃 309,943	〃 37,239

	Belasting op paarden en rijtuigen. a.	b.
1865	*f* 221,278	*f* 8,409
1866	〃 229,427	〃 9,292
1867	〃 236,904	〃 8,606
1868	〃 293 098	〃 8.328
1669	〃 282,890	〃 7,175
1870	〃 277,304	〃 8,665
1871	〃 280,149	〃 9,222

8. Nijverheid.

De rijstcultuur gaf in 1871 op Java en Madura bevredigende uitkomsten, zooals blijkt uit het volgende staatje:

	Uitgestrektheid der velden met padi beplant.	Opbrengst.
1867	1,906,654 bouws.	39,549,398 pikols.
1868	1,982,620 "	40,520,042 "
1869	2,025,763 "	42,898,551 "
1870	2 064 154 "	46,164,784 "
1871	2,076,057 "	47,288,920 "

De klappercultuur nam steeds in omvang toe. In 1870 bedroeg het aantal klapperboomen 28 574,100 en in 1871 29,416,800.

De aanplant van tabak had op groote schaal plaats in Kediri, alwaar van de 21 ondernemingen 95,240 pikols verkregen werden tegen 70,470 in het voorgaande jaar. In Passaroean was de opbrengst 39,000 pikols. In de overige residentiën, met uitzondering van Kadoe, is deze industrie kwijnende.

Het jaar 1871 was voor de koffiecultuur zeer ongunstig, zooals uit de volgende opgaven blijkt. Het aantal vruchtdragende boomen en de hoeveelheid verkregen koffie was als volgt in:

	Vruchtdragende boomen.	Opbrengst in pikols.
1867	233,372,384	290,057
1868	234,051,454	588,616
1869	231,009,460	962,800
1870	214,553,997	986,038
1871	225,819,430	446,304

De hoedanigheid der koffie was vrij goed.

Het aantal suikerondernemingen, in contract met het gouvernement werkende, bleef hetzelfde, nl. 97. Daar de uitkomsten omtrent 1871 nog niet zijn medegedeeld, verwijzen wij dienaangaande naar de opgaven in het Jaarboekje van 1870 voorkomende. De mededeelingen betreffende de particuliere suikerondernemingen zijn zeer onvolledig.

Op de Buitenbezittingen in het algemeen en in het bijzonder op Sumatra's Westkust was de rijstoogst zeer gunstig; de opbrengst bedroeg aldaar in 1871 4,587,400 pikols tegen 4,068,200 pikols in 1870; de koffiecultuur leverde in 1871 170,000 pikols op tegen 163,800 pikols in het voorgaande jaar.

In Menado was het, wat de koffie betreft, in 1871 zeer ongunstig gesteld; er werden aan de pakhuizen slechts 7,936 pikols afgeleverd.

De opheffing van het specerijmonopolie werkte gunstig op de notenteelt; daar de opbrengst der specerijlanden thans geheel ten voordeele der perkeniers is gebleven, kan het bedrag van den oogst niet worden opgegeven.

9. Mijnwezen.

Banka leverde in 1871 67,390 pikols tin op tegen 73,500 in 1870.

Op Biliton werden in 1870 47,318 pikols tin verkregen en in

1871 49,850 pikols. Uit de steenkolenmijn "Oranje Nassau" te Pengaron, in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, werden in 1871 slechts 4,538 ton verkregen tegen 9,817 ton in 1870. De groote hoeveelheid nog bij de mijn voorhanden zijnde kolen, deed het raadzaam achten tot de ontginning niet alle beschikbare krachten aan te wenden.

Het zoutdebiet was op Java en Madura in de laatste vijf jaren als volgt.

	Koijans van 30 pikols.	Opbrengst.
1867	25,689	*f* 4,965,208
1868	25,946	〃 5,024,385
1869	25,536	〃 4,945,796
1870	27,660	〃 5,389,547
1871	27,621	〃 5,364,698

en op de Buitenbezittingen:

	Koijans.	Opbrengst.
1867	3,742	*f* 705,817
1868	4,078	niet opgegeven.
1869	5,317	〃 896,329
1870	6,123	〃 1,061,511
1871	4,978	〃 861,364

Het debiet is eenigszins achteruitgegaan, vooral op Sumatra's Westkust. De vermindering schijnt veroorzaakt te zijn door den invoer van eene groote hoeveelheid gezouten visch.

10. Handel en scheepvaart.

De handel was in 1871 levendiger dan in de laatste jaren, zooals blijkt uit onderstaande cijfers die alleen betrekking hebben op Java en Madura:

	PARTICULIERE INVOER.		GOUVERNEMENTS-INVOER.	
	Koopmanschappen.	Speciën.	Koopmanschappen.	Speciën.
1866	*f* 53,761,553	*f* 2,621,617	*f* 4,168,104	*f* 8,090,000
1867	〃 51,715,265	〃 2,139,391	〃 4,198,397	〃 15,700,000
1868	〃 42,274,661	〃 1,520,497	〃 4,008,063	〃 12,151,220
1869	〃 43,027,029	〃 1,204,610	〃 4,125,150	〃 8,700,000
1870	〃 44,459,151	〃 2,368,949	〃 5,053,410	〃 12,102,000
1871	〃 50,561,130	〃 3,315,190	〃 5,756,820	〃 10,508,000

	PARTICULIERE UITVOER.		GOUVERNEMENTS-UITVOER.	
	Koopmanschappen.	Speciën.	Koopmanschappen.	Speciën.
1866	*f* 59,454,766	*f* 16,174,271	*f* 53,764,272	*f* 3,838,526
1867	〃 59,313,449	〃 6,031,415	〃 49,683,715	〃 3,078,102
1868	〃 60,337,869	〃 3,011,618	〃 41,245,654	〃 2,140,702
1869	〃 67,740,891	〃 4,561,745	〃 43,020,500	〃 2,985,700
1870	〃 61,228,235	〃 4,341,965	〃 46,531,961	〃 5,157,239
1871	〃 89,516,822	〃 1,739,478	〃 37,268,680	〃 3,688,010

De voornaamste artikelen van invoer voor rekening van particulieren waren manufacturen, provisiën, wijnen en andere dranken

en ijzerwerk en machineriën. Wij vinden dienaangaande de volgende cijfers:

	Manufacturen en lijnwaden.	Provisiën.	Wijnen en andere dranken.	IJzerwerk en machineriën.
1867	*f* 25,032,100	*f* 2,421,800	*f* 2,372,200	*f* 766,209
1868	〃 14,586,900	〃 2,709,100	〃 2,227,800	〃 601,400
1869	〃 15,099,100	〃 2,470,900	〃 2,429,500	〃 464,300
1870	〃 16,024,800	〃 2,854,400	〃 2,470,600	〃 731,700
1871	〃 18,076,700	〃 2,917,100	〃 2,320,600	〃 1,150,200

Van de voornaamste artikelen van uitvoer voor particuliere rekening deelen wij het volgende mede ten aanzien van Java en Madura:

	Rijst. kilo's.	Rijst. waarde.	Koffie. kilo's.	Koffie. waarde.
1867	30,510,713	*f* 3,393,390	14,202,852	*f* 8,439,454
1868	38,717,003	〃 3,930,658	9,998,680	〃 4,879,039
1869	35,903,407	〃 3,554,167	11,001,793	〃 5,154,107
1870	33,461,068	〃 3,363,906	14,214,723	〃 6,114,827
1871	57,389,647	〃 5,395,250	17,146,347	〃 8,679,566

	Suiker (in poeder). kilo's.	Suiker (in poeder). waarde.	Tabak. kilo's.	Tabak. waarde.
1867	85,514,221	*f* 17,278,730	9,042,326	*f* 2,943,607
1868	125,453,510	〃 25,512,302	7,240,229	〃 3,221,555
1869	125,718,379	〃 29,303,668	10,037,647	〃 6,832,015
1870	109 890,328	〃 23,000 225	8,535,408	〃 2,761,562
1871	137,544,962	〃 31,782,771	9,410,540	〃 6,613,069

	Indigo. kilo's.	Indigo. waarde.	Thee. kilo's.	Thee. waarde.
1867	688,678	*f* 3,336,717	niet opgegeven.	*f* 1,121,250
1868	318 452	〃 2,747,276	1,017 593	〃 611,478
1869	362,119	〃 3,232,403	940,039	〃 657,049
1870	379,778	〃 3,163,207	2,229,195	〃 1,738,254
1871	325,217	〃 2,578,663	1,759,218	〃 1,759,218

	Tin. kilo's.	Tin. waarde.	Gom damar. kilo's.	Gom damar. waarde.
1867	1,573,658	*f* 1,371,237	538,571	*f* 298,068
1868	1,788,728	〃 1,981,972	509,707	〃 302,561
1869	1,941,266	〃 1,920,823	755,467	〃 436,410
1870	2,043 036	〃 2,230,540	1,069,224	〃 621,548
1871	2,673,707	〃 2,933,266	979,638	〃 465,230

	Huiden en vellen (onbereide). kilo's.	waarde.
1867	197,211	*f* 458,158
1868	278,225	〃 577,937
1869	338,675	〃 808,327
1870	451,996	〃 1,013,673
1871	549,082	〃 1,464,402

Voor rekening van het Gouvernement werden door de Nederlandsche Handelmaatschappij in consignatie naar Nederland uit-

gevoerd, de volgende hoeveelheden tot de daarnevens vermelde waarde:

	Koffie.		Suiker (in poeder).	
	kilo's.	waarde.	kilo's.	waarde.
1867	57,559,074	*f* 34,157,402	44,368,388	*f* 10,314,248
1868	44,064,294	〃 25,504,029	43,874,138	〃 10,030,502
1869	44,611,800	〃 25,786,000	39,108,320	〃 9,964,870
1870	60,713,018	〃 31,201,786	36,097,720	〃 8,742,248
1871	39.721,432	〃 20,632,834	46,459,476	〃 10,809,914

	Tin.	
	kilo's.	waarde.
1867	3,214,728	*f* 3,152,527
1868	3,750,581	〃 4,299,253
1869	6 179,782	〃 6,242,300
1870	4,583,093	〃 4,865,092
1871	3,186,329	〃 3,457,205

De scheepvaartbeweging was in de laatste vijf jaren als volgt:

AANGEKOMEN SCHEPEN.

	Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.	
	schepen.	lasten.	schepen.	lasten.
1867	2 660	152,982	157	36,771
1868	3,041	164,105	209	54,555
1869	3,104	176,084	226	55,522
1870	3,116	168,030	276	58,876
1871	3,060	162,871	315	67,138

VERTROKKEN SCHEPEN.

	Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.	
	schepen.	lasten.	schepen.	lasten.
1867	2,852	200,488	171	40,287
1868	3,176	235,648	260	70,610
1869	3,431	258,548	350	104,351
1870	3,586	237,829	331	88,033
1871	3,361	227,809	411	90,603

De statistiek van den handel, scheepvaart enz., in de bezittingen buiten Java en Madura over 1871, is in Indië nog in bewerking en kunnen dienaangaande geene opgaven worden medegedeeld.

De Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot onderging in de laatste twee jaren eene aanmerkelijke uitbreiding, wat het aantal kleine vaartuigen als wankang-toops enz. betreft.

Wij vinden in:

	Stoomschepen.		Barken, brikken, schoeners enz.		Wankang-toops en andere vaartuigen.	
	aantal.	lasten.	aantal.	lasten.	aantal.	lasten.
1867	29	3,865	281	27,195	71	976
1868	29	3,747	285	25,564	59	858
1869	26	3,277	286	26,201	48	868
1870	25	3,559	315	27,012	540	8,402
1871	28	4,392	299	25,899	565	9,290

Omtrent het fabriekwezen valt niet veel te zeggen. De steenbakkerijen in de ommelanden van Batavia kwijnen; het getal is met vier verminderd, zoodat er nog vijftien overblijven, die weinig voordeel opleveren. In Samarang verkeert deze industrie in bloei, evenals de pannenbakkerijen en kalkbranderijen.

Van de tien rijstpelmolens in de Preanger-regentschappen hebben er slechts vier gedurende het geheele jaar 1871 doorgewerkt.

De werktuigfabrieken van DROSSAERS & C°., van A. A. CHAULAN en der Tramwaymaatschappij te Batavia bleven voortdurend in werking. In de fabrieken van stoom- en andere werktuigen te Soerabaya van BAYER, WILLEMS, YOUNG & GILL en BESIER & JONKHEYM heerschte veel bedrijvigheid, zoomede in de inrichting de "Bromo" te Passaroean. Met de zijde-industrie op het etablissement Tjikema (afdeeling Buitenzorg) is het treurig gesteld. De verkregen uitkomsten staan nog in geene verhouding tot de daaraan bestede kosten.

Mr. A. E. CROOCKEWIT.

NEDERLANDSCHE WEST-INDISCHE BEZITTINGEN.

1871.

I.

SURINAME.

GRONDGEBIED. In de bepaling van het grondgebied der kolonie Suriname kwam in 1871 geene verandering.

BEVOLKING. KOLONISATIE. IMMIGRATIE.

Op ult°. Dec. 1871 bedroeg de bevolking, — daaronder niet begrepen de Indianen, de boschnegers en 158 verpleegden op het Lepreuzen-etablissement *Batavia*, — 25,018 mannen en 25,264 vrouwen, te zamen 50,282 zielen, of 70 minder dan op ult°. Dec. 1870, toen het totaalcijfer 50,210 bedroeg.

Onder dat cijfer zijn evenmin begrepen het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot.

Het aantal Europeanen bedroeg 725, waarvan 503 van het mann. en 222 van het vrouw. geslacht.

Volgens de staten, door de belanghebbenden ingediend, en welke, ten gevolgè van genomen maatregelen, meer waarborg voor juistheid gaven dan in vroegere jaren, was die bevolking op ult°. Dec. 1871, te zamen 52,209 zielen, waaronder 21,548 te Paramaribo, 831 militairen en 400 schepelingen en 14 bewoners van Albina aan de Marowijne.

Dat cijfer was verdeeld als volgt:

	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
Personen niet behoorende tot de twee volgende cathegoriën	10,691	10,416	21,107
Onder staatstoezigt geplaatsten	13,558	15,580	29,138
Immigranten	1,543	421	1,964
	25,792	26,417	52,209

Ongerekend 103 doodgeborenen werden in 1871 geboren:

	M.	V.	TOTAAL.
in echt	130	152	282
buiten echt	798	749	1,547
op Batavia	2	3	5
	930	904	1,834
en overleden	1,069	928	1,997
meer overleden	139	24	163

Het aantal huwelijken, in 1871 gesloten, bedroeg 265. Bij 133 daarvan werden 241 kinderen gelegitimeerd.

Het burgerregt werd in 1871 verleend aan 130 personen, waaronder 35 vrijgegevenen. Daaronder waren 114 in Suriname, 6 in Nederland en 10 elders geboren.

Immigratie. Bijzonderheden daaromtrent vindt men in het hierachter medegedeelde emancipatie-rapport. De Wet van 20 Januarij 1870 (*Stbl.* n°. 4), tot bevordering van den aanvoer van vrije arbeiders in de kolonie Suriname, werd onder n°. 4 afgekondigd in het Gouvernementsblad en de noodige maatregelen tot behoorlijke uitvoering werden in de kolonie genomen.

Kolonisatie. Bij het einde van 1871 bestond de Europesche bevolking, afkomstig van de opgeheven kolonisatie aan de Saramacca, uit 104 personen: waarvan 17 mannen, 21 vrouwen, 35 jongens en 31 meisjes. De gezondheidstoestand was bevredigend. Zij bezaten ongeveer 1,800 akkers land, 373 stuks hoornvee, 7 paarden, 30 muil- of steenezels.

Nog andere van de Saramacca afkomstige kolonisten zijn in anderen werkkring geplaatst.

De bevolking van Albina aan de Marowijne bestond op ult°. Dec. 1871 uit 14 personen, waaronder 8 Chinesche immigranten.

Algemeen beheer. Met de naburige Fransche en Engelsche bezittingen heerschte voortdurend eene goede verstandhouding.

In het personeel van den Raad van bestuur ontstond eene vacature door het overlijden van den heer RUHMANN.

Door den Gouverneur werden 4 leden der koloniale Staten benoemd.

De gezondheidstoestand in de kolonie was in 1871 over het algemeen, behalve eene kinkhoestepidemie, gunstig.

Gewestelijk beheer. De voorgeschreven inspectiën hadden geregeld plaats en leverden reden tot tevredenheid op. De leden der gewapende burgermagt hebben met ijver en bereidwilligheid ook in 1871 hun pligt vervuld.

In de buitendistricten telde men 133 winkels en bakkerijen.

Militair beheer.

a. De schutterij te Paramaribo telde 31 Dec. 1871 26 officieren en 407 onderofficieren en manschappen.

b. Gewapende burgermagt in de districten: 63 officieren, 724 onderofficieren en manschappen, 463 reserveschutters en lastdragers.

c. Het bataillon jagers N°. 27, *de compagnie artillerie en de invaliden* telden 29 officieren (waaronder 11 geneeskundige dienst) en 612 onderofficieren en manschappen.

De gezondheidstoestand was in 1871 gunstig.

In de militaire ziekeninrigtingen werden in 1871 5,910 lijders, of 1,344 meer dan in 1870 verpleegd. Onder hen waren 2.951

van de landmagt, 88 van de zeemagt, 2,871 civiele personen en gevangenen.

d. Zeemagt. In 1870 werd Zr. Mts. stoomschip *Soestdijk* vervangen door de *Amstel.*

REGTSWEZEN. POLICIE. GEVANGENISSEN.

De volgende staat levert een tienjarig overzigt van de werkzaamheden van het hof van justitie in burgerlijke zaken:

	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.
Vonnissen en arresten	86	128	194	180	82	99	139	95	132	85
Gemotiveerde, praeparatoire en interlocutoire beslissingen	27	37	61	16	32	21	22	14	18	17
Aangebragte zaken ter onderscheidene rollen	116	140	331	65	12	98	100	87	111	66
Requesten	130	229	142	—	117	109	158	92	52	48

Nog werden in 1871 115 strafzaken afgedaan.

Tienjarig overzigt der vonnissen gewezen door het kantongeregt te Paramaribo:

	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.
Vonnissen in strafzaken	52	135	178	140	121	319	226	161	57	210
Vonnissen in burgerlijke zaken	307	252	145	188	217	127	389	330	199	238

Op ult°. December 1871 waren in de kolonie 8 practizijns, waarvan 4 gegradueerden, en 2 notarissen.

Policie. Op ult°. December 1871 bestond het corps maréchaussée uit 117 man; aan de sterkte ontbraken er 5.

De policiemagt uit inlanders bestond op dat tijdstip uit 6 hoofdlieden en 44 agenten.

Beide corpsen voldoen aan hunne bestemming.

Regt van verblijf werd in 1871 niet verleend.

Passen. Ten behoeve van vertrekkende personen werden 225 passen uitgereikt.

Onbeheeerde boedels. Aan de boedelkamer verbleven op 1 Jan. 1871 45 boedels, waarvan 21 boedels tot liquidatie werden gebragt; 24 boedels bleven onvereffend.

Weeskamer. Het aantal kinderen onder voogdij bedroeg 31 Dec. 1871 639 of 63 minder dan een jaar te voren. Van de 639 weezen waren 525 vrijgeborenen of gemanumitteerden en 114 geëmancipeerden of uit geëmancipeerde ouders geboren. Door het gouvernement werden verzorgd 146, door betrekkingen of eigen arbeid 315, uit eigen middelen 64 weezen, Het gezamenlijk kapitaal dier 64 weezen bedroeg ult°. Dec. 1871 *f* 129,998, 13 huizen te Paramaribo en een grond aan de rivier Suriname.

Gevangenissen. In 1871 waren er bij afwisseling 142 gevangenen op het fort Nieuw Amsterdam en 1,147 op het fort Zeelandia. Bij het einde des jaars waren op het eerste 126, op het laatste 71 gevangenen in hechtenis.

Eeredienst. Onderwijs. Liefdadigheid. Het zielental der *Hervormde* gemeente te Paramaribo wordt geschat op ruim 7,000, het ledental op 2,580.

Er werden aldaar in 1871 gedoopt 286 personen, tot leden der gemeente aangenomen 89 en 13 huwelijken ingezegend. De catechisatiën werden door 565 personen bijgewoond. Bij de gemeente te Nickerie werden gedoopt 57 kinderen en 9 volwassenen, 19 personen tot lidmaat aangenomen en 6 huwelijken ingezegend.

Bij de *Evangelisch-Luthersche* gemeente werden in 1871 gedoopt 130 personen, tot lidmaat aangenomen 52.

Moravische broeders. Op ult^o^. Juni 1871 waren in de kerkregisters ingeschreven 23,703 personen. Het aantal zendelingen bedroeg 31. Door de zendelingen werden bediend 180 plantages. Er hebben zich 381 heidenen aangemeld tot het bekomen van godsdienstonderwijs; 334 volwassenen en 769 kinderen zijn gedoopt; 497 gedoopten tot lidmaat aangenomen en 145 huwelijken van leden der gemeente wettiglijk aangegaan en kerkelijk ingezegend.

Bij de *R.-Katholieke* gemeente werden 634 personen gedoopt, benevens 87 Indianen, 63 huwelijken ingezegend en nog 23 van Indianen.

De *Nederl. Israëlitische* gemeente bestond uit 592 personen.

De *Portugeesch Israëlitische* gemeente telde 668 zielen.

Onderwijs. Suriname had op het einde van 1871 in het stadsdistrict 23 scholen met 2,836 leerlingen, onder welke ook die opgenomen, welke op de scholen der Moravische broeders te Paramaribo onderwijs genieten.

Het getal leerlingen op de scholen dezer gemeente in de districten, bedroeg op 18 scholen, op de etablissementen en plantages 1,204.

Op de centraalschool te Paramaribo bevonden zich 12 kweekelingen.

In het district Nickerie is een stadsschool, te Nieuw-Rotterdam. Meerdere bijzonderheden worden in het emancipatierapport medegedeeld.

Liefdadigheid. De Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid telde op 31 Dec. 1871 111 leden en donateurs; 40 jongens en 30 meisjes kregen door haar kosteloos onderwijs. Het fonds bedroeg *f* 19,840.

Burgerlijke geneeskundige dienst. Te Paramaribo waren ult°. Dec. 1871 werkzaam 11 artsen, doctoren en heelmeesters, 11 apothekers, 6 vroedvrouwen; in de divisiën 6 doctoren en 8 divisieheelmeesters, van welke 2 officieren van gezondheid.

Van de gedane vaccinatiën werd in 1871 gunstig resultaat verkregen.

De gezondheidstoestand was in 1871 over 't algemeen zeer gunstig.

Het getal verpleegden in de militaire ziekeninrigtingen is boven reeds medegedeeld.

Openbare werken. Vervoermiddelen. Brievenposterij. Eenige meer of minder belangrijke reparatiën worden in het verslag vermeld.

De communicatiewegen te land en te water en de vervoermiddelen ondergingen ook in 1871 eenige, doch niet genoegzame verbeteringen.

Het brievenvervoer was in de laatste 10 jaren als volgt:

	BRIEVEN.		COURANTEN.	
	PER MAIL.	PER SCHEEPSGELEGENHEID.	PER MAIL.	PER SCHEEPSGELEGENHEID.
1862......	41,942	803	23,917	226
1863......	47,266	563	25,825	82
1864......	45,703	382	22,643	65
1865......	45,066	627	21,745	338
1866......	34,702 [1]	114	23,446	54
1867......	37,429	83	38,715	40
1868......	37,988	46	34,300	6
1869......	37,090	142	39,387	9
1870......	37 254	187	39,758	″
1871......	35,834	22	41,365	3

De zuivere opbrengst der posterij bedroeg in 1871 *f* 11,046, in 1870 *f* 11,880, in 1869 *f* 12,436, in 1868 *f* 12,900 en in 1867 *f* 13,015.

GELDMIDDELEN. MUNTWEZEN.

De volgende staat geeft een overzigt van het geldelijk beheer der kolonie, voor zooveel doenlijk, naauwkeurig:

JAREN.	IN SURINAME.		IN NEDERLAND.		SUBSIDIE UIT NEDERLAND.	*Aanmerkingen.*
	ONTVANGEN.	UITGEGEVEN.	ONTVANGEN.	UITGEGEVEN.		
1849....	*f* 878,934	*f* 943 862	*f* 90,979	*f* 240,979	*f* 163,231	Zie de berekening dezer subsidiën in § 26 van het Voorloopig Verslag in de Tweede Kamer uitgebragt, betreffende het Wets-Ontwerp tot nadere regeling van het koloniaal batig slot over 1859.
1850....	″ 940,180	″ 1,042,399	″ —	″ —	″ 145,695	
1851....	″ 862,314	″ 975,723	″ —	″ —	″ 170,000	
1852....	″ 824,622	″ 1,044,891	″ —	″ —	″ 236,715	
1853....	″ 874,093	″ 869,197	″ 12,722	″ 213,245	″ 170,000	
1854....	″ 800,321	″ 885,063	″ 92,360	″ 229,121	″ 320,291	
1855....	″ 786,628	″ 877,109	″ 57,051	″ 173,767	″ 270,093	
1856....	″ 820,533	″ 969,766	″ 157,897	″ 176,833	″ Geen.	
1857....	″ 1,115,980	″ 1,154,640	″ 103,722	″ 284,548	″ 219,486	
1858....	″ 1,001,329	″ 1,361,386	″ 67,914	″ 229,416	″ 521,559	
1859....	″ 945,034	″ 1,259,090	″ 80,591	″ 171,179	″ 404,644	
1860....	″ 1,074,169	″ 1,187,760	″ 13,507	″ 231,958	″ 335,042	
1861....	″ 934,032	″ 1,229,640	″ 24,747	″ 242,537	″ 513,398	
1862....	″ 967,219	″ 1,574,356	″ —	″ —	″ 607,137	

	ONTVANGEN.	UITGEGEVEN.	SUBSIDIE.	
1863.......	*f* 1,136,083	*f* 2,181,002	*f* 1,044,919	Gesplitste opgaven van de ontvangsten en uitgaven in Suriname en in Nederland zijn over de laatste jaren *niet* gegeven.
1864.......	″ 1,013,541	″ 1,865,158	″ 851,617	
1865.......	″ 917,307	″ 1,716,133	″ 798,826	
1866.......	″ 731,997	″ 1,718,728	″ 986,731	
1867.......	″ 704,209	″ 1,178,740	″ 474,532	
1868.......	″ 814,700	″ 1,069,279	″ 254,578	
1869.......	″ 740,880	″ 1,158,092	″ 417,212	
1870.......	″ 791,891	″ 1,135,376	″ 343,485	
1871.......	″ 851,178	″ 1,128,561	″ 277,383	

Voor 1871 zijn bovenstaande slechts voorloopige opgaven.

Voor 1872 is de raming als volgt:

Uitgaven................ *f* 1,200,687.
Ontvangsten............ ″ 919,862.
Subsidie................. ″ 280,825.

[1] Dit verminderd cijfer moet worden geweten aan de omstandigheid, dat vroeger

Munt- en bankwezen. In 1870 ondervond men geen stoornis in de muntcirculatie. De *Surinaamsche bank* ondersteunde de ruilmiddelen door haar wisselhandel en door haar biljetten. Uit haar verslag over 1871, blijkt van den vooruitgang dezer instelling. Er was toeneming in alle operatiën en in de circulatie der biljetten, en de speciedekking bewoog zich in 1871 tusschen 79 en 91 pCt. In 1871 was de biljettencirculatie op ult°. Dec. *f* 411,000.

NIJVERHEID. LANDBOUW. VEETEELT.

In 1871 werden in allodialen eigendom en erfelijk bezit afgestaan 16 perceelen, te zamen groot 5,596 akkers, meest allen voor den landbouw; in pacht 63 perceelen, te zamen groot 140 akkers, zoo voor den landbouw als ter bewoning. Onder beheeer der domeinen keerde terug 1 perceel van 100 akkers.

Het getal plantages en gronden was:

		AKKERS.	
JAREN.	PLANTAGES.	IN CONCESSIE.	IN CULTUUR.
1849	276	389,382	50,706
1850	273	364,458	48,815
1851	265	366 651	131,746?
1852	256	374 055	48,142
1853	256	362,614	48,724
1854	255	358,842	47,175
1855	272	377,466	44,351
1856	260	356,917	47,061
1857	250	370,030	44,993
1858	248	352,002	42,993
1859	246	371.873	44 098
1860	248	370 600	42,667
1861	240	370,761	40 346
1862	229	355,274	39,639
1863	236	350,000 [1]	31,318
1864	261	350,000	29,375
1865	275	350,000	30,397
1866	243	350,000	29,569
1867	276	350,000	31,130
1868	267	350,000	32,121
1869	266	350 000	31,056
1870	272	350,000	30 821
1871	273	350,000	28,552

In 1871 waren er 66 suikerplantages, 33 houtgronden, 9 katoenplantages, 70 kweek- en kostgronden, en overigens waar al deze producten, benevens koffij, cacao enz. gezamenlijk of afzonderlijk geteeld worden.

---

de brieven van Cayenne naar Europa op het postkantoor te Paramaribo werden afgegeven, doch thans per Fransche mail regtstreeks worden opgezonden.

1 Hiervoor wordt bij gemis aan opgaaf een rond cijfer genomen. Het aantal grondjes is vermeerderd door het bezetten door geëmancipeerden.

De cijfers van den veestapel worden in de laatste vijf jaren opgegeven:

	RUNDVEE.	PAARDEN.	MUILEZELS.	EZELS.	SCHAPEN.	GEITEN.	VARKENS.
In 1866....	3,727	212	92	191	2,175	397	1,577
〃 1867....	3,419	231	74	191	1,756	389	1,769
〃 1868....	3,517	225	79	188	1,929	387	1,914
〃 1869....	3,658	232	70	216	1,976	474	2,127
〃 1870....	3,824	253	111	204	2,039	407	1,908
〃 1871....	3,711	236	98	203	2,033	391	1,557

Handel en scheepvaart.

	ALGEMEENE		SCHEPEN.			
JAREN.	INVOER.	UITVOER.	INGEKLAARDE.	LASTEN.	UITGEKLAARDE.	LASTEN.
1849....	*f* 1,898,176	*f* 2.684,992	176	11,930	163	13,098
1850....	〃 2,087,562	〃 2,877,102	246	12,594	245	12,542
1851....	〃 1,881,146	〃 2,493,379	188	11,214	192	11,585
1852....	〃 1,862,548	〃 2,777,662	172	13,057	189	13,132
1853....	〃 2,041,186	〃 3,030,795	210	13,116	191	12,345
1854....	〃 2,152,697	〃 3,052,599	169	12,057	183	12,635
1855....	〃 2,401,284	〃 3,393,525	219	15,686	208	14,539
1856....	〃 2,578,339	〃 4,279,830	216	13,096	215	12,943
1857....	〃 2,992,193	〃 5,559,390	182	15,223	172	14,078
1858....	〃 3,492,074	〃 3,374,037	202	13,809	202	14,672
1859....	〃 2,846,604	〃 3,343,445	191	11,347	185	11,621
1860....	〃 3,056,946	〃 4,524,001	219	14,451	217	15,307
1861....	〃 3,276,835	〃 3,488,930	228	15,053	223	14,774
1862....	〃 2,877,787	〃 3,579,138	210	14,286	205	13,592
1863....	〃 3,678,947	〃 3,103,099	214	13,657	213	13,967
1864....	〃 4,811,582	〃 3,118,736	226	13,724	222	13,385
1865....	〃 4,504.520	〃 2,235,399	184	13,211	173	12,849
1866....	〃 4,449,222	〃 2,438,422	157	11,728	149	11,120
1867....	〃 4,323,857	〃 2,824,995	166	10,803	160	10,846
1868....	〃 3,972,819	〃 3,054,647	164	11,443	161	11,146
1869....	〃 3,596,446	〃 2,600,449	183	11,011	166	10,435
1870....	〃 4,042,111	〃 2,657,871	205	11,792	192	10,914
1871....	〃 3,997,917	〃 2,902,052	204	12,390	203	12,199

Hierin deelden, voor zooveel den invoer betreft:

	SCHEPEN.			LASTEN.			WAARDE.		
JAREN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.
1849..	61	30	79	7,098	2,871	1,961	*f* 1,073,617	*f* 587,746	*f* 236.813
1850..	91	28	127	—	—	—	〃 1,236,499	〃 648,966	〃 202,097
1851..	65	27	96	—	—	—	〃 1,024,338	〃 540,808	〃 316,000
1852..	60	33	79	—	—	—	〃 1,040,416	〃 512,406	〃 309,725
1853..	56	30	124	6,330	2,781	4,005	〃 1,151,205	〃 448,091	〃 441,890
1854..	58	25	86	6,452	2,798	2,807	〃 1,371,057	〃 455,738	〃 325,901
1855..	56	40	123	6,618	4,228	4,840	〃 1,192,120	〃 713,958	〃 495,206
1856..	47	30	139	5,392	3,492	4,212	〃 1,320,599	〃 706,763	〃 550,978
1857..	58	31	93	7,185	3,308	4,730	〃 1,625,170	〃 812,569	〃 554,454
1858..	40	28	134	4,844	3,088	5,876	〃 1,633,935	〃 1,005,149	〃 852,988
1859..	35	27	129	3,797	3,029	4,521	〃 1,391,030	〃 882,649	〃 572,924
1860..	50	31	138	5,526	3,422	5,503	〃 1,587,222	〃 922,481	〃 547,243
1861..	44	38	146	5,170	4,212	5,671	〃 1,443,727	〃 1,032,296	〃 800,811
1862..	40	38	132	4,991	3,545	5,750	〃 1,313,868	〃 790,740	〃 773,179
1863..	34	35	145	4,458	3,502	5,697	〃 1,567,112	〃 901,921	〃 1,209,913
1864..	30	40	156	3,548	3,845	6,330	〃 2,206,326	〃 967,714	〃 1,637,541
1865..	26	43	115	3,232	3,915	6,064	〃 2,234,551	〃 1,006,986	〃 1,262,982
1866..	25	34	98	3,088	3,085	5,554	〃 2,083.048	〃 1,038,145	〃 1,328,028
1867..	24	29	113	3,095	2,593	5,114	〃 1,906,195	〃 1,021,092	〃 1,396,564
1868..	23	31	111	2,679	2,829	5,934	〃 1,735,756	〃 926,470	〃 1,310,592
1869..	21	30	132	2.626	2,359	6,026	〃 1,648,537	〃 771,892	〃 1,176,017
1870..	24	38	143	2,952	3,199	5,641	〃 847,605	〃 583,497	〃 1,126,769
1871..	26	26	152	3,032	2,345	7,013	〃 1,873,521	〃 747,659	〃 1,376,737

En voor zooveel den uitvoer betreft:

JAREN.	SCHEPEN. NEDERLAND.	SCHEPEN. NOORD-AMERIKA.	SCHEPEN. ANDERE STATEN.	LASTEN. NEDERLAND.	LASTEN. NOORD-AMERIKA.	LASTEN. ANDERE STATEN.	WAARDE. NEDERLAND.	WAARDE. NOORD-AMERIKA.	WAARDE. ANDERE STATEN.
1849..	72	32	78	8,290	3,101	1,701	*f* 2,241,551	*f* 267,534	*f* 175,837
1850..	95	26	124	—	—	—	〃 2,263,562	〃 294,242	〃 319,298
1851...	70	29	93	—	—	—	〃 1,891,005	〃 335,065	〃 267,309
1852..	60	33	96	—	—	—	〃 2,018,054	〃 482,777	〃 276,832
1853..	56	33	102	5,949	3,155	3,241	〃 1,860,256	〃 504,985	〃 665,554
1854..	61	25	97	6,839	2,661	3,135	〃 2,129,162	〃 445,882	〃 477,556
1855..	55	35	118	6,099	3,745	4,695	〃 2,039,146	〃 592,860	〃 761,519
1856..	47	33	135	5,543	3,771	3,629	〃 2,512,451	〃 886,278	〃 881,102
1857..	52	36	84	6,567	3,761	3,750	〃 3,592,185	〃 857,352	〃 1,109,853
1858..	41	26	135	5,142	2,864	6,666	〃 2,001,494	〃 360,476	〃 1,012,067
1859..	32	25	123	3,843	2,899	4,879	〃 1,644,671	〃 623,027	〃 1,075,747
1860..	43	39	135	5,889	4,314	5,103	〃 2,180,153	〃 1,088,325	〃 1,255,588
1861..	45	32	146	5,322	3,616	5,835	〃 1,813,424	〃 520,461	〃 1.155,944
1862..	33	38	134	4,044	3,532	6,016	〃 1,433,639	〃 730,783	〃 1,414,716
1863..	36	33	144	4,521	3,381	6,065	〃 1,377,115	〃 654,624	〃 1,071,360
1864..	21	41	160	2,567	4,147	6,671	〃 964,417	〃 979,100	〃 1,175,219
1865..	12	39	122	1,510	3,640	7,699	〃 683,911	〃 680,602	〃 870,884
1866..	16	31	102	2,079	2,890	6,150	〃 733,165	〃 766,732	〃 938,524
1867..	19	32	109	2,714	2,997	5,134	〃 775,890	〃 867,957	〃 1,181,147
1868..	24	34	103	2,579	3,169	5,397	〃 968,720	〃 923,802	〃 1,162,123
1869..	22	26	118	2,738	2,183	5,514	〃 1,026,119	〃 650,016	〃 900,314
1870..	20	31	141	2,441	2,660	5,813	〃 1,782,505	〃 901,410	〃 1,358,196
1871..	24	29	150	3,045	2,553	6,600	〃 764,428	〃 632,042	〃 1,505,582

De uitvoeren der producten van den landbouw uit de kolonie Suriname bedroegen in de volgende jaren:

JAREN.	SUIKER.	MELASSE.	RUM EN DRAM.	KOFFIJ.	KATOEN.	CACAO.
	Amst. Ponden.	Gallons.	Gallons.	Ae. Pond.	Ae. Pond.	Ae. Pond.
1849....	31,121,202	841,347	75,263	617,398	725,675	118,495
1850....	31,130,447	773,648	79,257	753,963	906,740	165,021
1851....	26,280,441	718,634	65,082	52 225	965,537	109,146
1852....	32,422,584	771,012	80,817	1,131,503	1,183,015	179,100
1853....	33,083,018	950,112	104,408	666,618	677,705	194,254
1854....	33,756,339	820,360	134,324	720,277	606,464	224,276
1855....	34,747,531	823.617	169,107	459,638	1,036,309	232,431
1856....	32,823,499	820.047	107,266	383,707	807,190	245,041
1857....	31,896,993	854.994	112 267	716,649	556 023	324.644
1858....	25,168,103	629,290	118,628	134,101	775,059	361,337
1859....	25.275,219	622,811	100,454	665,214	544,108	451,757
1860....	33,375,667	870.173	167,510	488.069	561.580	507,465
1861....	31,723,369	673,723	191,001	139,735	478.875	504,208
1862....	32,775,681	775.233	166,039	126,021	451,920	657,177
1863....	27,365,364	625.183	123,732	281,540	372,155	615,922
1864....	20,441,713	499,277	78,570	181,008	278,150	760,539
1865....	15,612 805	388,033	35,666	237,484	348,353	661,849
1866....	18,557,326	435,983	75,594	28,154	228,010	911,775
1867....	21,164,179	520,738	78,128	18,523	482.585	1,010,659
1868....	22,593.182	562,888	61,374	41,908	520,209	1,303,760
1869....	19,600,220	484,266	58,542	15,441	354,870	860,422
1370....	22,309,213	380,171	90.490	16,735	485,608	1,068,891
1871....	23,709,797	317,223	163,542	8,190	222,851	1,093,394

II. CURAÇAO [1].

Bevolking. Op 31 Dec. 1871, met inbegrip van het garnizoen:

	BURGERL. STAAT.			GODSDIENSTEN.			GEBOREN.			
	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.	PROTESTANTEN.	ROOMSCH-KATHOL.	ISRAËLIETEN.	ALDAAR.	ELDERS IN W.-I.	NEDERLAND.	ELDERS.
Curaçao	9,692	11,627	21,319	1,661	18,753	905	20,000	418	350	551
Bonaire	1,788	2,082	3,870	159	3,706	5	3,841	7	14	8
Aruba	2,018	2,167	4,185	354	3,827	4	3,863	290	11	21
St. Eustatius	880	1,204	2,084	1,919	163	2	1,934	135	10	5
Saba	885	998	1,883	1,351	532	—	1,849	26	5	3
St. Martin	1,216	1,604	2,820	2,255	565	—	2,657	139	15	9
Totaal	16,479	19,682	36,161	7,699	27,546	916	34,144	1,015	405	597

Er waren aan gehuwde personen, weduwnaars en weduwen op deze eilanden te zamen 4,864, waarvan op Curaçao 2,141, Bonaire 992, Aruba 605, St. Eustatius 286, Saba 496 en St. Martin 344.

Er werden op de verschillende eilanden in 1871:

HUWELIJKEN GESLOTEN.			GEBOREN.				ER OVERLEDEN.		
		DAARBIJ GEËCHTE KINDEREN.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.	WAARVAN BUITEN ECHT.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
Curaçao	46	63	460	480	940	761	174	181	355
Bonaire	6	5	88	102	190	94	23	14	37
Aruba	14	16	114	83	197	152	26	29	55
St. Eustatius	3	6	35	26	61	41	14	12	26
Saba	6	—	25	30	55	15	18	17	35
St. Martin	3	1	55	53	108	78	36	34	70
Totaal	78	91	777	774	1,551	1,041	291	287	578

Algemeen en gewestelijk beheer.

Eenige belastingverordeningen werden in 1871 uitgevaardigd.

Militair beheer. Ult°. Dec. 1871 bestond het garnizoen op Curaçao uit 13 officieren en 306 onderofficieren en manschappen. Daaronder waren 6 officieren en 186 onderofficieren en manschappen behoorende tot de compagnie jagers, en 4 officieren en 120 onderofficieren en manschappen behoorende tot de compagnie artillerie; voorts 2 officieren van gezondheid.

De gezondheidstoestand der troepen was over het algemeen voldoende; er overleden 8 manschappen.

De schutterij was op ult°. Dec. 1871 sterk:

	OFFICIEREN.	ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN.
Curaçao (stedelijke)	19	534
〃 (landelijke)	13	1,022
Bonaire	1	272
Aruba	5	655
St. Eustatius	1	47
St. Martin	2	50

[1] Volgens de bepalingen van het nieuwe regeringsreglement omvat de kolonie *Curaçao* tevens de daaraan onderhoorige eilanden.

Bovendien op St. Eustatius nog een corps vrijwilligers te paard: 17 leden.

In het militair hospitaal op Curaçao werden in 1871 verpleegd 337 personen, van welke 8 overleden. Aanwezig ult°. Dec. 18.

Regtswezen. Policie. Gevangenissen. Bij de regtbanken, op Curaçao het Hof van Justitie, werden in 1871 behandeld:

	CIVIELE ZAKEN.	STRAFZAKEN.
Curaçao............	23	25
St. Eustatius.........	4	7
St. Martin..........	—	6

De maréchaussée bestaat uit 1 wachtmeester, 12 brigadiers en 55 maréchaussées.

De kapitalen der verschillende weeskamers bedroegen op ult°. Dec.:

Op *Curaçao.*	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.
a. Garantiekapitaal. .*f*	176,709 *f*	181,567 *f*	187,420 *f*	195,358 *f*	195,591
b. Kapitaal van particulieren........ 〃	1,093,357 〃	1,064 330 〃	1,080,639 〃	1,119,962 〃	1,174,703
c. Israël. weeskamer. 〃	114,381 〃	98,658 〃	100,269 〃	99,169 〃	99,907
d. Daarin van particulieren.........〃	69,240 〃	55,036 〃	54,309 〃	45,689 〃	43,464
Op *St. Eustatius.* 〃	3,427 〃	3,339 〃	4,150 〃	4,150 〃	3,203
〃 *St. Martin...* 〃	4,721 〃	5,177 〃	5,580 〃	5,275 〃	5,003

Op Curaçao waren in 1871 bij afwisseling in de gevangenis 55 personen, op Saba 4, op St. Martin 10; ult°. Dec. waren nog aanwezig op Curaçao 14, op St. Martin 4, op St. Eustatius 1.

Eeredienst. Het aantal bezoldigde R. K. geestelijken van den 2den rang was 13, dat der onbezoldigden 4, dat der zusters van liefdadigheid 82. In het getal geestelijken der andere gezindten kwam geene verandering.

De kapitalen der gemeenten op Curaçao bedroegen ult°. Dec. 1871:

Protestantsche gemeente..............	*f* 57,214
R.-Katholieke 〃	〃 12,655
Nederl. Port. Israël. 〃	〃 62,000
Protestantsche Weezenfonds...........	〃 8,183

Er werden kerkelijk ingezegend: op Curaçao 3 en op St. Eustatius 2 huwelijken van Protestanten. Door de R. K. geestelijken werden ingezegend op Bonaire 5 huwelijken.

Liefdadigheid. Het lazarus- en krankzinnigengesticht op Curaçao, met 5 leprozen en 16 krankzinnigen op 31 Dec. 1871, kostte dat jaar *f* 4,968.

In het armen-hospitaal werden verpleegd 145 lijders, van welke 51 herstelden, 48 overleden, 46 op ult°. Dec. aanwezig bleven. De uitgaven bedroegen *f* 5,808.

De spaar- en beleenbank op Curaçao telde 117 deelgeregtigden. De balans sloot met een eindcijfer van *f* 184,096.

Bij zoodanige inrigting op Bonaire werd *f* 923 ingebragt; het kapitaal bedroeg ult°. Dec. *f* 301.

Die op Aruba sloot met een kapitaal van *f* 2,617. In 1870 werd *f* 195 aan spaarpenningen ingebragt.

Burgerlijke geneeskundige dienst. De gezondheidstoestand was over 't algemeen voldoende. Het getal practiserende geneesheeren op Curaçao verminderde in 1871 met 2. Met uit Nederland ontvangen koepokstof verkreeg men in 1871 slechte uitkomsten.

Onderwijs. Het aantal scholen op Curaçao bleef in 1871 onveranderd.

Het getal scholen en schoolgaande kinderen wordt aldus opgegeven:

		JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.
Curaçao	Landsscholen	347	51	398.
〃	Schol. der zusters v. liefdadigheid	257	654	911.
〃	8 bijzondere scholen	149	60	209.
〃	R. K. bewaarschool	146	277	423.
Bonaire	Landsschool	〃	〃	82.
〃	Schol. der zusters v. liefdadigheid.	76	114	190.
Aruba	Landsschool	—	—	58.
〃	Schol. der zusters v. liefdadigheid.	—	—	190.
St. Eustatius	Landsschool	—	—	101.
〃	Methodisten Zondagschool	—	—	114.
〃	2 bijzondere scholen	—	—	12.
St. Martin	4 scholen	—	—	131.
〃	Methodisten Zondagschool	—	—	200.
〃	R. Kathol. 〃	—	—	187.
Saba		—	—	30.

Landsgebouwen en openbare werken. In het Verslag wordt eene reeks van herstellingen aan gebouwen, wegen, kaden en dergelijke medegedeeld.

Middelen van vervoer, briefposterij enz. De maildienst geschiedde geregeld in 1871 tusschen Curaçao en St. Thomas met zeilschoeners.

Het getal ontvangen en verzonden brieven was:

	PER MAIL.	PER SCHEEPSGELEGENHEID. .
Brieven..........	27,195	8,500
Couranten enz....	31,724	"

Van Nederland werden ontvangen 4,724 brieven en 7,591 courante

GELDELIJK BEHEER. Uit een vorigen jaargang deelen wij hier volgende cijfers mede:

	1849—1861. TOTALE UITGAVEN.	1849—1861. TOTALE ONTVANGSTEN.	1849—1861. MEER OF MINDER UITG GEVEN DAN ONTVANGE
Curaçao..........	*f* 5,610,350	*f* 2,217,695	*f* 3,392,655 meer.
Bonaire..........	" 789,917	" 965,230	" 175,313 minder.
Aruba............	" 188,628	" 101,614	" 87,014 meer.
St. Eustatius......	" 427,572	" 86,475	" 341,097 "
St. Martin........	" 465,987	" 267,961	" 198,026 "
	f 7,482,454	*f* 3,638,975	*f* 3,843,479 meer.

of gemiddeld jaarlijks tekort *f* 295,652.

Na 1861 is de voor elk eiland gespecificeerde opgaaf niet mee opgegeven en kan men slechts het volgende mededeelen:

Curaçao en onderhoorigheden.

	WERKELIJKE ONTVANGSTEN.	WERKELIJKE UITGAVEN.	VERSTREKTE SUBSIDIËN.
1862............	*f* 271,540	*f* 766,947	*f* 495,407
1863............	" 306,547	" 785,101	" 478,554
1864............	" 317,165	" 737,835	" 420,670
1865............	" 275,403	" 751,166	" 475,763
1866............	" 291,479	" 768,864	" 477,385

De ramingen der ontvangsten en uitgaven werden voor 1866 no vastgesteld — voor de laatste maal bij Koninklijk besluit. Ingevolge de bepalingen van het nieuwe Regeringsreglement werder de begrootingen voor de kolonie Curaçao over 1867 tot 1871 va gesteld bij de Wetten van 30 April 1867 (*Stsbl.* N°. 43), 29 Ju 1868 (*Stsbl.* N°. 96), 28 Mei 1869 (*Stsbl.* N°. 99), 19 Jan. 18 (*Stsbl.* N°. 24) en 3 April 1871 (*Stsbl.* N°. 32) een en ander t het volgend bedrag, voor:

	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	
Uitgaven........	*f* 842,945	*f* 510,606	*f* 529,047	*f* 507,036	*f* 448,218	*f* 440,521	*f* [illegible]
Ontvangsten.....	" 292,945	" 294,776	" 301,356	" 377,636	" 390,032	" 355,470	" [illegible]
Subsidie uit 's Rijks schatk.	" 550,000	" 245,830	" 227,691	" 129,400	" 58,186	" 85,050	" [illegible]

De militaire kosten en de bezoldiging van den Gouverneur wo den, ingevolge de bepalingen van het nieuwe Regeringsreglemen uit het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting gekweten, en zi hierin dus voor 1867 en volgende jaren niet meer begrepen.

Bank. Op ult°. Dec. 1871 was de toestand der Curaçaosche bank de volgende:

Uitgegeven bankbiljetten (14,442 stuks)..........	*f* 201,770
Fonds der bank..................................	" 432,645
waarvan was uitstaande..........................	" 369,550
Saldo in de reservekas..........................	" 123,713

waarvan *f* 91,175 in bankbiljetten en *f* 32,538 in specie.

Nijverheid. Landbouw. Veeteelt enz. De pannen en plavuizenbakkerij op Bonaire leverde 68,100 klinkers, grootendeels naar Curaçao vervoerd.

Van Curaçao werden in 1871 uitgevoerd 36,100 vaten zout, afkomstig uit particuliere pannen. De oogst op Bonaire bedroeg 53,068 vaten.

Op Curaçao liepen in 1871 3 schoeners; op Bonaire eenige booten van stapel.

De veestapel telde op ult°. Dec. 1871:

	CURAÇAO.	BONAIRE.	ARUBA.	ST. EUSTATIUS.	ST. MARTIN.
paarden	219	59	46	100	174
ezels	1,512	648	632	65	17
muilezels	184	1	12	6	6
runderen	1,976	342	103	200	927
schapen	19,835	300	4,146	600	1,200
geiten	29,633	8,406	6,621	750	861
varkens	865	724	595	500	388

Uitgifte van gronden. Op Bonaire werden in 1870 10, en op St. Eustatius 4 stukjes grond in eigendom afgestaan.

Handel en scheepvaart. De handel was in 1871 op Curaçao zeer levendig. Het getal ingeklaarde schepen was als volgt:

	VOOR DIRECTEN INVOER.		VOOR DOORVOER.		BINNEN 3 ETMALEN VERTROKKEN.		TOTAAL.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEP.	TONN.	SCHEP.	TONN.	SCHEP.	TONN.
1853....	638	36,866	37	4,149	76	8,756	741	49,765
1854....	678	37,320	34	4,176	34	3,397	746	44,893
1855....	657	35,721	36	2,883	18	1,327	711	39,930
1856....	716	49,493	17	1,360	15	2,091	748	52,944
1857....	681	36,672	17	1,827	14	1,532	712	40,031
1858....	796	41,610	16	1,056	13	2,157	825	44,823
1859....	813	42,442	32	3,221	31	1,339	876	47,002
1860....	721	29,761	52	4,849	27	3,510	800	38,120
1861....	752	26,998	52	4,981	27	3,429	831	35,350
1862....	643	30,150	48	3,492	15	654	706	34,296
1863....	958	52,655	44	7,862	10	484	1,012	61,001
1864....	938	57,242	74	12,171	13	1,414	1,095	70,827
1865....	916	55,878	59	15,787	31	1,734	1,006	73,399
1866....	894	51,637	58	13,273	9	689	961	65,599
1867....	852	57,628	80	21,927	5	2,136	937	81,691
1868....	832	31,838	82	15,259	1	44	915	47,191
1869....	1,067	43,592	91	20,764	16	1,165	1.174	65,521
1870....	1,145	32,884	92	18,856	29	5,767	1,266	57,507
1871....	1,134	27,666	115	36,985	216	19,786	1,295	84,437

De uitvoer der verschillende eilanden was ook in 1871 vrij onbeduidend.

Het cijfer der ingeklaarde schepen bedroeg:

	IN 1867.		IN 1868.		IN 1869.		IN 1870.		IN 1871.	
	VAARTUIG.	TONN.	VAARTUIG.	TONN.	VAARTUIG.	TONN.	VAARTUIG.	TONN.	VAARTEIG.	TONN.
Bonaire...	489	14,520	605	10,038	663	15,515	586	12,965	578	9,452
Aruba. ...	176	5,617	211	4,075	208	2,186	241	2 792	280	4,032
St. Eustat[s].	318	6,729	439	9,029	352	—	424	7,451	563	5,271
St. Martin..	382	21,311	367	15,652	400	22,120	378	15,921	367	18,604

Saba werd aangedaan door 184 vaartuigen.

VERSLAG OMTRENT DE WET TOT AFSCHAFFING DER SLAVERNIJ IN DE KOLONIE SURINAME OVER 1871 [1].

Aan het Verslag over 1871, door den Minister van Koloniën gelijktijdig bij de Staten-Generaal als bijlage A ingediend met dat over de West-Indische bezittingen, ontleenen wij het volgende:

Tegemoetkomingsgelden. Gedurende 1871 is daarvoor uitbetaald de som van *f* 10,892. In het geheel was tot en met ult°. Dec. 1871 aan tegemoetkomingsgelden uitbetaald *f* 9,837,597. Nog *f* 26,241 moest worden uitgekeerd.

Immigratie en kolonisatie. In den loop van 1871 zijn in Suriname aangevoerd 337 immigranten uit Barbados.

De volgende staat geeft een overzigt van het aantal immigranten, — d. i. op contract werkende vreemde arbeiders in Suriname gebragt sedert 1853:

	1853.	1855.	1858.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	TOTAAL.
Oost-Indië..	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18
China......	—	—	487	—	—	286	807	—	517	405	—	—	2,502
Madeira...	120	155	—	36	169	—	—	—	—	—	—	—	480
West-Indië.	—	—	—	61	526	—	—	10	174	87	637	337	1,832
	138	155	487	97	695	286	807	10	691	492	637	337	4,832

Op het einde van 1871 bevonden zich in de kolonie 823 immigranten uit China, en 970 uit West-Indië, of 666 Chinezen minder, en 223 West-Indiërs meer dan ult°. Dec. 1870.

Onder hen waren:

	MANNEN.	VROUWEN.	JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.
Chinezen.........	781	20	13	9	823
West-Indiërs......	487	309	97	77	970
	1,268	329	110	86	1,793

Wegens den aanvoer van 337 immigranten is de som van *f* 6,680 aan premiën betaald.

Huwelijken enz. Het aantal huwelijken over de geheele bevolking bedroeg 265 (in 1870 202). Daaronder waren 157 paren, waarvan *man* en *vrouw*, 4 waarvan alleen de *man* en 48, waarvan alleen de *vrouw* tot de vrijgemaakten behoorden.

---

[1] Die Verslagen moeten, zoolang het Staatstoezigt, — dat met 1 Julij 1873 eindigt, — duurt, jaarlijks worden ingediend. Zie voor de eerste verslagen en de geheele geschiedenis der emancipatie: "De afschaffing der slavernij in de Nederl. W.-I. Koloniën, uit officiële bronnen zamengesteld door Jhr. C. A. VAN SYPESTEYN.

Op uit°. Dec. 1871 bedroeg het aantal onder staatstoezigt geplaatsten 29,138, van welken 13,558 van het mannel. en 15,580 van het vrouwel. geslacht.

Onder de vrijgemaakten werden in 1871 geboren 627 jongens en 574 meisjes, te zamen 1,201 kinderen, terwijl overleden 266 mannen, 286 vrouwen, 261 jongens, 230 meisjes, te zamen 1,043 alzoo 158 meer overleden dan geboren.

School- en godsdienstig onderwijs. Het schoolonderwijs aan de kinderen der geëmancipeerden wordt vooral ook door de Moravische broeders gegeven. Hunne beide scholen te Paramaribo, met geëxamineerde onderwijzers, telde 974, hunne scholen in de buitendistricten, met ongeëxamineerde onderwijzers, 1,204 leerlingen.

Te Paramaribo wordt het onderwijs grootendeels in de Nederlandsche taal gegeven, in de buitendistricten, door minder bekendheid der leerlingen met de Nederlandsche taal, in het Neger-Engelsch.

De 4 Roomsch-Katholieke scholen te Paramaribo en de drie andere in de buitendistricten telden 1,161 leerlingen.

Op de 11 gouvernementsscholen in de buitendistricten, met geexamineerde onderwijzers, gingen 772 kinderen van geëmancipeerden ter school.

Ondersteuning van hulpbehoevenden, enz. Aan onderstandsgelden, begrafeniskosten en kleeding van ouden, gebrekkigen en weezen is in 1871 uitgegeven *f* 68,275. In Dec. van dat jaar werd die onderstand verleend aan 822 personen, 497 in het stadsdistrict en 325 in de buitendistricten. In de gebrekkige geneeskundige verpleging in de buitendistricten was weder eenige verbetering gekomen.

Ontslag van het Staatstoezigt enz. werd aan 77 geëmancipeerden erleend.

Verzoeken van geëmancipeerden tot het in eigendom hebben van onroerend goed werden niet toegestaan.

Belasting door de geëmancipeeerden op te brengen. Aan belasting der vrijgemaakten werd in 1871 ontvangen *f* 34,312 (in 1870 *f* 36,306) als:

In Boven- en Beneden-Suriname	*f*	4,336.50.
〃 〃 〃 Para	〃	5,751.—.
〃 Beneden-Cottica en Mattappica	〃	6,508.50.
〃 Beneden- en Boven-Commewijne en Commetewana	〃	6,021.—.
〃 Boven-Cottica en Perica	〃	2,188.50.
〃 Beneden- en Boven-Saramacca	〃	1,656.—.
〃 Nickerie	〃	1,681.50.
〃 Coronie	〃	2,142.—.
〃 het Stadsdistrict	〃	4,027.50.
Te zamen	*f*	34,312.50.

Policie-straffen. Staat G, bij het Verslag over 1871 gevoegd, toont aan de overtredingen, ter zake waarvan door de district-commissarissen in dit jaar aan onder staatstoezigt geplaatsen straffen zijn opgelegd, als wegens:

Diefstal	363.
Opzettelijk werkverzuim	1,659.
Dronkenschap	50.
Onbetamelijk gedrag	205.
Verwijdering van de plantage zonder pas	187.
Vagabondage	137.
Feitelijk geweld	143.
Eigendunkelijke verwijdering van de woning des huurders	15.
Verscheidene andere overtredingen	1,970.

Wegens ingekomen klagten werden 16 vervolgingen tegen huurders ingesteld. Omtrent een *Overzigt van den toestand gedurende* 1871, verwijst de Gouverneur in zijn Verslag naar hetgeen te dien opzigte over 1870 werd medegedeeld.

Ten slotte volgt hier een staat, aanduidende het getal vrijgemaakten en immigranten, onder contract werkzaam op 1 Jan. 1871:

DISTRICTEN.	VRIJGEMAAKTEN.		IMMIGRANTEN.		BEIDE TE ZAMEN GENOMEN.	
Boven-Cottica.	693		—		693	
Perica.	259		41		300	
		952		41		993
Matappica............	777		107		884	
Beneden-Cottica	1,795		544		2,339	
		2,572		651		3,223
Boven-Commewijne ...	286		72		358	
Commetewana.........	663		35		698	
Beneden-Commewijne..	1,704		39		1,743	
		2,653		146		2,799
Boven-Suriname......	499		80		579	
Beneden-Suriname. ...	1,376		85		1,461	
		1,875		165		2,040
Boven-Para...........	804		//		804	
Beneden-Para.	1,595		8		1,603	
		2,399		8		2,407
Boven-Saramacca	57		//		57	
Beneden-Saramacca...	712		215		927	
		769		215		984
Coronie.............		940		//		940
Nickerie.............		749		476		1,225
Totaal-Generaal. .... Buitendistricten...		12,909		1,702		14,611
Stadsdistrict......		3,031		//		3,031
		15,940		1,702		17,642

C. A. VAN SYPESTEYN.

OVERZICHTEN

VAN DE STATISTIEK VAN

HET LAGER ONDERWIJS, HET ARMWEZEN, DE RECHTSBEDEELING EN HET GEVANGENISWEZEN,

UIT DE REGEERINGSVERSLAGEN OVER DE JAREN 1859—1870.

A. BEKNOPT OVERZICHT VAN DE STATISTIEK VAN HET LAGER ONDERWIJS OVER DE JAREN 1861—1870.

N. 1. OPENBARE SCHOLEN. [1]

	AANTAL SCHOLEN OP 31 DEC.	LEERLINGEN.			ONDERWIJZEND PERSONEEL.		
		JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	MANNEN. (Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	VROUWEN. (Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	TOTAAL.
1861..	2,501	Jan. 162,463	121,977	284,440	5,586	149	5,735
		Jul. 145,698	118,909	264,607			
1862..	2,535	Jan. 183,215	140,193	323,408	5,997	185	6,182
		Jul. 156,161	128,747	284,908			
1863..	2,549	Jan. 189,102	145,727	334,829	6,346	233	6,579
		Jul. 160,664	132,812	293,476			
1864..	2,558	Jan. 188,213	145,694	333,907	6,541	296	6,837
		Jul. 165,815	136,765	302,580			
1865..	2,565	Jan. 193,865	149,140	343,005	6,380	258	6,638
		Jul. 167,348	137,403	304,751			
1866..	2,572	Jan. 195,418	149,768	345,186	6,373	284	6,657
		Jul. 167,632	136,703	304,335			
1867..	2,584	Jan. 192,919	147,931	340,850	6,470	365	6,835
		Jul. 168,355	137,621	305,976			
1868..	2,590	Jan. 192,995	148,156	341,151	6,315	371	6,686
		Jul. 169,440	139,119	308,559			
1869..	2,596	Jan. 197,912	153,398	351,310	6,428	457	6,885
		Jul. 175,193	144,227	319,420			
1870..	2,608	Jan. 202,851	157,323	360,174	6,512	477	6,989
		Jul. 180,996	149,443	330,439			

[1] Zoowel in dezen staat als in de volgenden worden alleen de cijfers, die op de dagscholen betrekking hebben, medegedeeld.

N°. 2. BIZONDERE SCHOLEN.

JAREN.	AANTAL SCHOLEN. GESUBSIDIËERDE.	NIET GESUBSIDIËERDE.	TOTAAL.	AANTAL LEERLINGEN. JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	ONDERWIJZEND PERSONEEL. MANNEN. (Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	VROUWEN. (Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	TOTAAL.
1861	106	967	1,073	Jan. 38,028	43,244	81,272	2,106	1,187	3,293
				Jul. 38,390	43,044	81,434			
1862	126	946	1,072	Jan. 40,857	46,094	86,951	2,185	1,276	3,461
				Jul. 39,358	44,852	84,210			
1863	125	934	1,059	Jan. 40,387	47,141	87,528	2,273	1,303	3,576
				Jul. 38,979	46,443	85,422			
1864	151	905	1,056	Jan. 40,549	47,737	88,286	2,230	1,298	3,528
				Jul. 38,716	46,399	85,115			
1865	152	906	1,058	Jan. 40,363	49,015	89,378	2,254	1,298	3,552
				Jul. 39,328	47,504	86,832			
1866	150	917	1,067	Jan. 41,470	50,603	92,073	2,212	1,396	3,608
				Jul. 39,831	49,559	89,390			
1867	155	916	1,071	Jan. 41,379	51,926	93,305	2,141	1,400	3,541
				Jul. 40,794	51,444	92,238			
1868	154	931	1,085	Jan. 42,471	53,689	96,160	2,265	1,424	3,689
				Jul. 41,922	52,813	94,735			
1869	174	954	1,128	Jan. 44,136	55,908	100,044	2,307	1,541	3,848
				Jul. 43,964	55,903	99,867			
1870	176	943	1,119	Jan. 47,075	59,530	106,605	2,332	1,565	3,897
				Jul. 47,149	59,053	106,202			

N°. 3. ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.

JAREN.	AANTAL SCHOLEN.	AANTAL LEERLINGEN. JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	ONDERWIJZEND PERSONEEL. MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
1861..	3,574	Jan. 200,491	165,221	365,712	7,692	1,336	9,028
		Jul. 184,088	161,953	346,041			
1862..	3,607	Jan. 224,072	186,287	410,359	8,182	1,461	9,643
		Jul. 195,519	173,599	369,118			
1863..	3,608	Jan. 229,489	192,868	422,357	8,619	1,536	10,155
		Jul. 199,643	179,255	378,898			
1864..	3,614	Jan. 228,762	193,431	422,193	8,771	1,594	10,365
		Jul. 204,531	183,164	387,695			
1865..	3,623	Jan. 234,229	198,155	432,384	8,674	1,556	10,230
		Jul. 206,376	184,907	391,283			
1866..	3,639	Jan. 236,891	200,371	437,262	8,585	1,680	10,265
		Jul. 207,463	186,262	393,725			
1867..	3,655	Jan. 234,299	199,857	434,156	8,672	1,763	10,435
		Jul. 209,149	189,065	398,214			
1868..	3,675	Jan. 235,466	201,845	437,311	8,580	1,795	10,375
		Jul. 211,362	191,932	403,294			
1869..	3,724	Jan. 242,048	209,306	451,354	8,735	1,998	10,733
		Jul. 219,157	200,130	419,287			
1870..	3,727	Jan. 249,926	216,853	466,779	8,971	2,042	11,013
		Jul. 228,145	208,496	436,641			

N°. 4. UITGAVEN VAN HET RIJK, DE PROVINCIËN EN DE GEMEENTEN, TEN BEHOEVE VAN HET LAGER ONDERWIJS, SEDERT DE INVOERING DER WET VAN 1587.

De hier medegedeelde tabel is eenigszins anders ingericht dan die welke ik in mijne vorige overzichten plaatste. Het verslag over 1869 bevat namelijk een tienjarig overzicht, waarin een andere groepeering gevolgd wordt dan in de vorige jaarverslagen; — tevens ondergaan eenige cijfers in die verslagen door latere verbeteringen vrij aanzienlijke verandering. Ik geef thans het totaal der bruto-uitgaven, dat verminderd dient te worden met de in de tweede kolom vermelde inkomsten, ten einde het zuiver bedrag der uitgaven ten bate van 't lager onderwijs te weten te komen. De inkomsten, in de 2de kolom bedoeld, zijn: van het Rijk het batig slot der examengelden, de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen, de opbrengst der schoolgelden op de leerscholen, verbonden aan de Rijkskweekscholen; voorts, wat de gemeenten betreft, de opbrengst der schoolgelden (in 't 10jarig overzicht van af '59 medegedeeld, zonder opgave van het door de onderwijzers geheven schoolgeld, — van daar het groote verschil tusschen de cijfers der 2de kolom in '58 en in '59), de bijdragen van 't Rijk, van de andere gemeenten of van de provincie, rentelooze voorschotten van de provinciën en de opbrengst van bizondere fondsen:

	Totaal der uitgaven.	Inkomsten van Rijk en gemeenten.	Zuiver bedrag der uitgaven.
1858....	*f* 2,380,980	*f* 1,102,086	*f* 1,278,894
1859....	〃 2,080,191	〃 369,090	〃 1,711,101
1860....	〃 2,720,887	〃 461,152	〃 2,259,735
1861....	〃 4,330,028	〃 948,942	〃 3,381,084
1862....	〃 4,646,974	〃 1,134,495	〃 3,512,478
1863....	〃 4,476,869	〃 1,089,984	〃 3,386,885
1864....	〃 4,486,226	〃 1,122,254	〃 3,363,971
1865....	〃 4,760,039	〃 1,183,451	〃 3,576,587
1866....	〃 4,754,792	〃 1,116,644	〃 3,638,148
1867....	〃 4,690,822	〃 1,064,028	〃 3,626,794
1868....	〃 4,888,859	〃 1,116,847	〃 3,772,012
1869....	〃 4,905,615	〃 1,106,460	〃 3,799,154
1870....	〃 4,988,114	〃 974,800	〃 4,013,313

B. BEKNOPT OVERZICHT VAN DE STATISTIEK VAN HET ARMWEZEN, GEDURENDE DE JAREN 1859—1869.

Sedert het jaar 1859 heeft het aantal der instellingen van liefdadigheid, waarop die wet van toepassing was, de volgende wijzigingen ondergaan (ik geef hier slechts de cijfers van drie jaren uit dat tijdvak, daar de fluctuaties in die cijfers zeer gering zijn)

N°. 1. STAAT, *aanwijzende den aard en het aantal der Instellingen van liefdadigheid in de jaren* 1859, 1864 *en* 1869.

AARD DER INSTELLINGEN.	AANTAL INSTELLINGEN, BEDOELD BIJ ART. 2 DER WET. [1]											
	Lett. *a* en *d*.			Lett. *b*.			Lett. *c*.			GEHEEL GETAL INSTELLINGEN.		
	1859.	1864.	1869.	1859.	1864.	1869.	1859.	1864.	1869.	1859.	1864.	1869.
Besturen voor huiszittende armen	1,200	1,227	1,233	2,472	2,563	2,628	96	88	89	3,768	3,878	3,950
Genootschappen ter ondersteuning van schamele armen	1	1	1	94	109	122	56	61	69	151	171	192
Commissiën tot uitdeeling van levensmiddelen gedurende den winter	22	16	17	5	5	4	102	99	95	129	120	116
Genootschappen ter ondersteuning van behoeftige kraamvrouwen	3	1	1	1	1	1	47	51	53	51	53	55
Godshuizen	182	178	180	295	311	326	214	219	210	691	708	716
Gast- of ziekenhuizen	33	36	38	12	13	14	10	9	12	55	58	64
Krankzinnigengestichten	9	9	9	1	1	1	1	1	1	11	11	11
Instellingen tot werkverschaffing in daartoe ingerichte werkplaatsen	15	12	12	8	6	6	21	19	15	44	37	33
Dito dito op andere wijze	14	9	6	6	6	5	46	45	46	66	60	57
Totaal	1,479	1,489	1,497	2,894	3,015	3,107	593	592	590	4,966	5,096	5,194

[1] Art. 2 luidt aldus: "De Wet onderscheidt: *a*. Staats-, provinciale of gemeente-instellingen door de burgerlijke overheid geregeld en van harentwege bestuurd; — *b*. Instellingen eener kerkelijke gemeente, bestemd voor de armen eener bepaalde godsdienstige gezindte en van wege die kerkelijke gemeente geregeld en bestuurd; — *c*. Instellingen door bijzondere personen of door bijzondere, niet kerkelijke vereenigingen geregeld en bestuurd; — *d*. Instellingen van gemengden aard, in welker regeling of bestuur door de burgerlijke overheid en van wege eene kerkelijke gemeente of door bijzondere personen of bijzondere, niet kerkelijke vereenigingen gezamenlijk wordt voorzien."

Ik acht het overbodig hierop een staat te doen volgen, aanwijzende het aantal personen, door *elke* der bovenbedoelde instellingen verpleegd. Vooreerst toch geschieden de opgaven nog dikwijls onregelmatig en onvolledig; ten tweede zou men door samenvoeging der verschillende cijfers allicht tot onjuiste denkbeelden geraken omtrent het aantal bedeelden, daar hetzelfde individu zeer dikwijls onder verschillende cijfers begrepen is. Ter beoordeeling van de werking der wet zouden die cijfers dus niets bijdragen.

Het minst onnauwkeurig kunnen die cijfers heeten, welke de *rechtstreeksche bedeeling* vertegenwoordigen, met andere woorden de getallen der huiszittende en schamele armen (de Commissiën tot uitdeeling van levensmiddelen gedurende den winter geven het aantal der door haar bedeelden niet op). In de volgende staten vindt men daarvan eene opgave. Men zij echter ook met deze cijfers op zijne hoede. Een tabellarisch overzicht over de 11 jaren 1859—1869 is niet wel mogelijk, omdat de twee laatste regeeringsverslagen het aantal bedeelden niet meer in zijn geheel opgeven, maar alleen de hoofden van huisgezinnen en de eenloopende personen, welke ondersteuning ontvangen hebben. Als reden wordt opgegeven, dat er geen mogelijkheid was te weten te komen, hoevelen in de ondersteuning deelden, aan het hoofd eens huisgezins verstrekt. Men gevoelt dat deze bekentenis een gevoeligen schok toebrengt aan de betrouwbaarheid der cijfers van vorige jaren. Men beschouwe dus de cijfers der bedeelden in de volgende staten als approximatief. Ik voeg het bedrag der uitgaven [1], door de bedoelde Besturen gedaan, in de vijfde kolom er bij; doch ook deze hebben in de twee jaren 1867 en 1868 een andere beteekenis dan vroeger; in de verslagen over 1859—1866 werden de uitgaven medegedeeld, *in den loop van 't jaar* ten behoeve van 't armbestuur *gedaan*. De twee laatste jaarverslagen daarentegen geven de cijfers der uitgaven, welke *betrekking hebben op elk dienstjaar*, onverschillig wanneer de betaling heeft plaats gehad.

[1] De uitgaven tot onderstand door *alle instellingen van liefdadigheid* (met uitzondering van die voor werkverschaffing en van de Maatschappij van Weldadigheid gedaan, bedroegen:

in 1859	*f* 8,563,357	in 1865	*f* 8,941,478
〃 1860	〃 8,795,721	〃 1866	〃 9,448,646
〃 1861	〃 9,022,527	〃 1867	〃 10,647,119
〃 1862	〃 9,084,548	〃 1868	〃 10,877,232
〃 1863	〃 8,907,209	〃 1869	〃 10,812,303
〃 1864	〃 8,970,456		

N°. 2. STAAT, AANWIJZENDE HET AANTAL BEDEELDEN EN DE UITGAVEN VOOR ONDERSTAND BIJ DE BESTUREN VOOR HUISZITTENDE ARMEN.

a. 1859—1866.

JAREN.	AARD EN AANTAL DER INSTELLINGEN.		BEDEELD ZIJN: Onafgebroken gedurende het geheele jaar.	In den loop van 't jaar slechts éêns of meermalen.	TOTAAL.	UITGAVEN VOOR ONDERSTAND VAN ALLERLEI AARD, *in den loop van 't jaar gedaan.*
1859.	*a* en *d.*	1,200	63,797	134,627	198,424	*f* 1,904,636
	b.	2,472	105,512	120,673	227,185	〃 3,078,488
	c.	96	2,574	4,330	6,904	〃 72,735
Totaal......		3,768	171,883	259,630	432.513	*f* 5,055,859
1860.	*a* en *d.*	1,203	63.007	128,809	191,816	*f* 1,931,730
	b.	2,489	105,118	127,563	232,681	〃 3,127,167
	c.	93	2,588	4,040	6,628	〃 71,804
Totaal......		3,785	170,713	260.412	431,125	*f* 5,130,701
1861.	*a* en *d.*	1,216	63,839	136,723	200,562	*f* 2,012,644
	b.	2,509	103,149	130,354	233,503	〃 3,138,202
	c.	92	2,352	4.272	6,624	〃 76,712
Totaal......		3,817	169,340	271,349	440,689	*f* 5,227,558
1862.	*a* en *d.*	1,218	62,369	134,651	197,020	*f* 2,069,526
	b.	2,533	103,942	126,704	230,646	〃 3,154,303
	c.	89	2,384	4,396	6,780	〃 77.421
Totaal......		3,840	168,695	265,751	434,446	*f* 5,301,250
1863.	*a* en *d.*	1,225	63,119	132,197	195.316	*f* 2,043,338
	b.	2,548	116,451	111,905	228,356	〃 3,115,617
	c.	88	2,351	4,244	6,595	〃 77,084
Totaal......		3,861	181,921	248,346	430,267	*f* 5,236,039
1864.	*a* en *d.*	1,227	63,345	123.879	187,224	*f* 2,093,247
	b.	2,563	116.220	112,903	229,123	〃 3,116,901
	c.	88	2,481	4,249	6,730	〃 79,707
Totaal......		3,878	182,046	241,031	423,077	*f* 5,289,855
1865.	*a* en *d.*	1.226	60,480	119,662	182,142	*f* 2,077,306
	b.	2,579	115,259	111,283	226,542	〃 3,049,581
	c.	88	2,438	4,339	6,777	〃 78,876
Totaal......		3,893	178,177	235,284	415,461	*f* 5,205,763
1866.	*a* en *d.*	1,230	62,322	130,404	192,726	*f* 2,193,843
	b.	2,576	114,969	118,112	233,081	〃 3,161,527
	c.	88	2,495	4,584	7,079	〃 81,615
Totaal......		3,894	178,786	253,100	432,886	*f* 5,436,985

Als gezegd moeten de cijfers der drie volgende jaren onder andere rubrieken gebracht worden. Daarbij valt nog op te merken, dat ik de door de gemeentebesturen rechtstreeks ondersteunden bij de rubriek der ondersteunden *a* en *d* heb gevoegd, als behoorende, volgens den geest der wet, tot die afdeeling. In de vorige Verslagen werden zij ook daaronder begrepen, terwijl zij in de twee laatsten afzonderlijk worden opgegeven.

b. 1867, 1868, 1869.

JAREN.	AARD EN AANTAL DER INSTELLINGEN.		BEDEELD ZIJN: Onafgebroken. Hoofden van huisgez.	Eenloop. personen.	Tijdelijk. Hoofd. van huisgez.	Eenl. personen.	TOTAAL.	UITGAV. VOOR ONDERSTAND VAN ALLERLEI AARD, *betreffende het dienstjaar.*
1867.	*a* en *d.*	1,292	22,244	18,757	59,440	14,469	114,910	*f* 2,165,580
	b.	2,588	32,752	23,551	40,949	18,811	116,063	〃 3,151,743
	c	89	759	563	2,294	992	4,608	〃 87,027
Totaal...		3,969	55,755	42,871	102,683	34,272	235,581	*f* 5,404,350
1868.	*a* en *d.*	1,231	22,513	18,652	39,001 *	15,253	95,419	*f* 2,285,590
	b.	2,612	32,393	23,835	38,952	18,169	113,349	〃 3,137,644
	c.	89	875	569	2,392	813	4,649	〃 85,756
Totaal...		3,932	55,781	43,056	80,345	34,235	213,417	*f* 5,508,990
1869.	*a* en *d.*	1,233	23,262	19,211	37,477	14,759	94,709	*f* 2,252,723
	b.	2,628	32,997	23,153	39,189	18,961	114,300	〃 3,052,939
	c.	89	954	646	2,182	829	4,611	〃 88,951
Totaal...		3,950	57,213	43,010	78,848	34,549	213,620	*f* 5,394,613

* Het groote verschil tusschen dit cijfer en dat van 't vorige jaar ligt aan een onnauwkeurige opgave in 1867 van 't gemeentebestuur te Arnhem, dat alle ontvangers van recepten uit de armen-apotheek onder de hoofden van huisgezinnen had opgenomen.

N°. 3. STAAT, AANWIJZENDE HET AANTAL BEDEELDEN EN DE UITGAVEN VOOR ONDERSTAND BIJ DE GENOOTSCHAPPEN TOT ONDERSTEUNING VAN SCHAMELE ARMEN.

a. 1859—1866.

JAREN.	AARD EN AANTAL DER INSTELLINGEN.		AANTAL DER BEDEELDEN. Gedurende het geheele jaar onafgebroken bedeeld zijn:	In den loop van het jaar slechts eens of meermalen bedeeld zijn:	TOTAAL.	UITGAVEN VOOR ONDERSTAND VAN ALLERLEI AARD, *in den loop van 't jaar gedaan.*
1859.	*a* en *d.*	1	119	28	147	*f* 1,568
	b.	94	4,928	15,002	19,930	〃 94,920
	c.	56	957	6,912	7,869	〃 28,040
Totaal.......		151	6,004	21,942	27,946	*f* 124,528
1860.	*a* en *d.*	1	120	25	145	*f* 1,608
	b.	95	5,042	16,012	21,054	〃 107,032
	c.	57	1,132	7,612	8,744	〃 30,885
Totaal.......		153	6,294	23,649	29,943	*f* 139,525
1861.	*a* en *d.*	1	123	27	150	*f* 1,701
	b.	99	5,683	25,709	31,392	〃 124,617
	c.	58	1,090	8,459	9,549	〃 36,110
Totaal.......		158	6,896	34,195	48,091	*f* 162,428
1862.	*a* en *d.*	1	121	28	149	*f* 1,320
	b.	99	4,953	18,385	23,338	〃 109,298
	c.	58	1,055	8,024	9,097	〃 34,841
Totaal.......		158	6,129	26,437	32,566	*f* 145,459

JAREN.	AARD EN AANTAL DER INSTELLINGEN.		AANTAL DER BEDEELDEN. Gedurende het geheele jaar onafgebroken bedeeld zijn:	In den loop van het jaar slechts eens of meermalen bedeeld zijn:	TOTAAL.	UITGAVEN VOOR ONDERSTAND VAN ALLERLEI AARD, *in den loop van 't jaar gedaan.*	
1863.	*a* en *d*.	1	120	30	150	*f*	1,255
	b.	104	5,036	18,807	23,843	"	109,593
	c.	59	1,085	7,740	8,825	"	35,176
Totaal.......		164	6,241	26,577	32,818	*f*	146,024
1864.	*a* en *d*.	1	122	31	153	*f*	1,329
	b.	109	5,181	20,570	25,751	"	120,007
	c.	61	1,088	7,948	9,036	"	39,149
Totaal.......		171	6,391	28,549	34,940	*f*	160,485
1865.	*a* en *d*.	1	126	34	160	*f*	1,408
	b.	109	5,070	21,856	26,926	"	119,411
	c.	63	1,068	8,119	9,187	"	41,669
Totaal.......		173	6,264	30,009	36,273	*f*	162,488
1866.	*a* en *d*.	1	129	33	162	*f*	1,519
	b.	107	5,409	24,807	30,216	"	129,640
	c.	64	1,102	8,272	9,374	"	42,247
Totaal.......		172	6,640	33,112	39,752	*f*	173,406

Om dezelfde reden als bij de besturen voor huiszittende armen, ben ik genoodzaakt afzonderlijke rubrieken te openen voor de jaren 1867, 1868 en 1869.

b. 1867, 1868, 1869.

JAREN.	AARD EN AANTAL DER INSTELLINGEN.		BEDEELD ZIJN: Onafgebroken. Hoofden van huisgez.	Eenloop. personen.	Tijdelijk. Hoofd. van huisgez.	Eenl. personen.	TOTAAL.	UITGAV. VOOR ONDERSTAND VAN ALLERLEI AARD, *betreffende het dienstjaar.*	
1867.	*a* en *d*.	1	30	26	14	9	79	*f*	1,676
	*b**.	119	1,756	496	6,388	1,808	10,448	"	138,267
	c.	63	392	207	3,816	670	5,085	"	44,453
Totaal.....		183	2,178	729	10,218	2.487	15,612	*f*	184,396
1868.	*a* en *d*.	1	28	27	15	8	78	*f*	1,507
	b.	121	1,958	520	6,197	2 206	10,881	"	142,180
	c.	64	266	218	4,267	739	5,490	"	48,208
Totaal.....		186	2,252	765	10,479	2,953	16,449	*f*	191,895
1869.	*a* en *d*.	1	29	28	13	10	80	*f*	1,658
	b.	122	1,757	575	6,136	2,062	10,530	"	139,417
	c.	69	318	266	4,637	589	5,810	"	50,463
Totaal.....		192	2,104	869	10,786	2,661	16,420	*f*	191,538

* De aanmerkelijke vermeerdering van dit cijfer in het Verslag van 1867, vergeleken bij de vorige, is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat de Vereeniging van den H. Vincentius er prijs op stelt hare instellingen onder letter *b* te doen opnemen, aan welken wensch sedert 1867 is voldaan.

No. 4. RECAPITULATIE DER VIER VORIGE STATEN.

a. 1859—1866.

JAREN.	AANTAL DER INSTELLINGEN.	BEDEELD ZIJN: Gedurende het geheele jaar onafgebroken:	In den loop van het jaar slechts ééns of meermalen:	TOTAAL.	UITGAVEN VOOR ONDERSTAND VAN ALLERLEI AARD, *in den loop van 't jaar gedaan.*
1859	3,919	177,887	281,572	459,459	*f* 5,180,387
1860	3,938	177,007	284,061	461,068	〃 5,270,226
1861	3,975	176,236	305,544	481,780	〃 5,389,986
1862	3,998	174,824	292,188	467,012	〃 5,446,700
1863	4,025	188,162	274,923	463,085	〃 5,382,063
1864	4,049	188,437	269,580	458,017	〃 5,450,340
1865	4,066	184,441	265,293	451,734	〃 5,368,251
1866	4,066	186,426	286,212	472,638	〃 5,610,391

b. 1867, 1868, 1869.

JAREN.	AANTAL DER INSTELLINGEN.	BEDEELD ZIJN: Onafgebroken.		Tijdelijk.		TOTAAL.	UITGAV. VOOR ONDERSTAND VAN ALLERLEI AARD, *betreffende het dienstjaar.*
		Hoofden van huisgez.	Eenloopende person.	Hoofden van huisgez.	Eenloopende person.		
1867	4,152	57,933	43,600	112,901	36,759	251,193	*f* 5,588,746
1868	4,118	58,033	43,821	90,824	37,188	229,866	〃 5,700,885
1869	4,142	59,317	43,879	89,634	37,210	230,040	〃 5,586,151

C. BEKNOPT OVERZICHT VAN DE GERECHTELIJKE STATISTIEK, GEDURENDE DE JAREN 1860—1869.

Strafzaken.

I. BIJ DEN BURGERLIJKEN RECHTER.

N°. 1. HOOGE RAAD.

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.
Aard der werkzaamheden:										
Hangende Zaken op 1 Jan.....	27	45	51	43	32	57	56	109	49	44
Aangebrachte Zaken..........	262	276	289	278	258	256	296	257	219	251
Afgedane Zaken..............	229	249	286	274	225	239	236	308	221	295
Zaken waarin afstand der voorziening is gedaan..........	15	21	11	15	8	18	7	9	3	8
Wijze van afdoening:										
Rechterl. uitspraak vernietigd..	75	105	96	96	93	92	77	72	72	76
Eisch in cassatie verworpen...	137	134	179	166	121	137	144	197	138	143
〃 〃 〃 niet ontvank..	16	10	10	11	10	10	15	33	9	10
Arresten in eersten aanleg.....	1	—	—	—	—	—	—	1	1	1
〃 van rechtsregeling....	—	—	1	1	1	—	—	—	1	1
Verzoeken om gratie..........	239	276	280	422	268	306	284	343	344	376

N°. 2. PROVINCIALE GERECHTSHOVEN.

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.
Akten van beschuldiging	500	577	641	479	502	442	455	571	549	487
Beschuldigden	658	786	880	662	670	641	628	818	734	644
Wegens misdaden tegen:										
de algemeene zaak	49	93	76	73	41	85	53	73	97	112
〃 personen	61	63	95	92	96	50	57	66	74	59
〃 eigendommen	548	630	709	497	533	506	518	679	563	473
Eén Beschuldigde op een zielental van	5,102	4,245	3,833	5,164	5,156	5,450	5,619	4,343	4,894	5,634
Van de Beschuldigden waren:										
Mannen	532	619	684	514	537	528	519	664	618	529
Vrouwen	126	167	196	148	133	113	109	154	116	115
Minder dan 16 jaar	24	24	23	29	35	51	23	18	23	15
Veroordeeld werden	599	682	858	584	600	505	497	622	537	506
tot de Doodstraf	4	6	9	13	10	5	7	9	8	11
waarv. die straf ondergingen	2	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen
tot Tuchthuisstraf	176	169	171	114	111	106	116	146	151	164
〃 Correctioneele Gevangenisstraf	451	506	638	457	475	444	436	540	504	458
waarvan Cellulair	156	206	249	165	214	190	213	308	282	228
Recidivisten	71	70	75	65	62	70	74	68	98	90
Arresten in hooger beroep	579	561	598	685	636	488	639	572	474	523

N°. 3. ARRONDISSEMENTS-RECHTBANKEN.

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.
Aantal Zaken	11,845	12,055	11,873	11,504	10,633	10,646	10,962	11,543	10,725	10,345
〃 Beklaagden	14,744	14,955	14,683	14,303	13,415	13,335	13,737	14,513	13,229	12,753
Wegens Wanbedrijven:										
tegen de Algemeene Zaak	6,340	6,560	5,656	5,286	5,195	4,972	4,603	4,985	4,768	4,894
〃 〃 Personen	4,041	4,308	4,567	5,133	4,567	4,772	4,438	4,187	4,483	4,809
〃 〃 Eigendommen	4,363	4,087	4,460	3,884	3,653	3,591	4,696	5,341	3,978	3,550
Eén Beklaagde op een zielental van	228	223	229	239	258	262	256	244	271	284
Van de Beklaagden waren:										
Mannen	11,485	11,678	11,448	13,473	10,828	10,872	11,397	11,870	10,519	10,394
Vrouwen	3,259	3,277	3,235	2,830	2,587	2,463	2,340	2,643	2,710	2,359
Minder dan 16 jaar oud	1,225	983	976	899	868	848	791	880	800	682
Veroordeeld werden	12,523	12,651	12,422	12,093	11,402	12,093	11,505	12,387	11,377	10,833
tot Correct. Gevangenisstraf	9,104	9,366	9,220	2,845	7,555	7,338	7,143	7,968	7,567	7,016
waarvan Cellulair	1,782	1,905	1,992	2,369	2,346	2,457	2,567	2,741	2,347	2,652
〃 Geldboeten	3,368	3,137	3,038	2,718	2,643	2,900	2,941	2,602	2,246	2,161
〃 Policiestraffen	41	108	154	48	56	56	45	91	53	42
Recidivisten	4 pCt.	3 pCt.	3 pCt.	3 pCt.	2½ pCt.	3 pCt.	3 pCt.	4 pCt.	4 pCt.	5 pCt.
Vonnissen in hooger beroep	467	400	399	388	365	336	300	252	287	217

N°. 4. KANTONGERECHTEN.

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869
Aantal Zaken....................	32,715	32,008	32,202	30,617	30,736	30,202	33,168	32,025	35,102	29,384
Aantal Beklaagden...............	37,992	37,561	37,963	36,315	37,061	35,437	38,532	37,892	40,963	34,459
Daarvan waren: Mannen.........	31,806	31,292	31,359	30,487	31,106	30,179	33,261	32,112	34,885	29,469
Vrouwen.......	6,186	6,269	6,604	5,828	5,955	5,258	5,271	5,780	6,078	4,990
Minder dan 16 jaar oud..	2,665	2,354	2,637	2,594	2,873	2,415	2,407	2,309	2,539	2,071
Eén Beklaagde op een zielental van.	88	88	88	94	93	98	91	93	87	105
Betaalden vrijwillig het maximum der kosten....................	7,247	7,449	7,280	6,579	6,818	6,256	7,015	6,912	7,381	5,598
Veroordeeld werden..............	28,071	27,533	28,112	27,216	27,758	26,698	28,919	28,357	31,035	26,412
tot Gevangenisstraf.........	5,742	5,734	6,205	5,915	5,881	6,754	4,167	3,916	4,103	3,662
〃 Geldboeten............	22,329	21,799	21,907	21,265	21,877	19,944	24,289	23,664	26,116	22,164
Recidivisten......................	892	1,474	1,299	991	980	661	905	855	867	928

II. BIJ DEN MILITAIREN RECHTER.

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.
Hoog Militair Gerechtshof:										
Getal arresten in hooger beroep.	51	71	89	88	90	87	91	75	63	72
Het getal zaken van de Krijgsraden opgezond. ter approb., was..	234	263	312	288	337	318	278	307	324	339
Daarvan werden geapprobeerd.	88 pCt.	84 pCt.	84 pCt.	83 pCt.	82½ pCt.	91 pCt.	82 pCt.	88 pCt.	88 pCt.	86 pCt.
Bekrachtigde doodvonnissen....	1	geen	2	1	1	geen	geen	geen	geen	geen
waarvan werden uitgevoerd...	geen		geen	geen	geen					
Krijgsraden:										
Aangebrachte Zaken..........	281	315	360	335	364	382	334	349	357	391
waarin betrokken beklaagden..	325	363	400	381	423	428	393	407	390	455

Burgerlijke Zaken.

N⁰. 1. HOOGE RAAD.

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.
Cassatie:										
Hangende Zaken	35	39	39	44	40	26	27	28	33	26
Aangebrachte Zaken	54	50	45	54	40	47	45	43	46	38
Afgedane 〃	48	50	37	52	51	42	42	38	51	34
Rechterl. uitspr. vernietigd.	10	8	7	10	6	2	2	9	12	3
Eisch verworpen	38	37	30	41	43	39	31	29	38	31
〃 niet ontvankelijk	—	5	—	1	2	1	9	—	—	—
Hooger Beroep van de Arresten door de Hoven van Justitie in de Koloniën:										
Hangende Zaken	39	42	41	54	60	69	79	99	93	85
Aangebrachte Zaken	6	6	18	8	15	20	26	3	10	6
Afgedane 〃	2	6	4	3	5	8	6	9	18	2
Rechterl. uitspr. bekrachtigd.	2	1	4	1	5	2	4	2	1	1
〃 〃 vernietigd.	—	5	—	1	—	—	—	—	—	—
Eisch niet ontvankelijk	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1
Revisie:										
Hangende Zaken op 1⁰. Jan.	1	1	1	2	1	1	2	2	2	3
Aangebrachte Zaken	—	1	2	—	—	1	—	—	1	2
Afgedane 〃	—	1	2	1	—	1	—	—	—	1
Eerste Aanleg:										
Hangende Zaken op 1⁰. Jan.	9	10	10	10	9	8	10	9	9	8
Aangebrachte Zaken	6	4	3	6	3	6	3	6	3	7
Afgedane 〃	5	4	7	5	6	4	3	6	3	2
Verzoekschriften	148	176	199	182	208	198	188	169	199	210

N°. 2. PROVINCIALE GERECHTSHOVEN.

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.
Hangende zaken op 1°. Jan. [1]	294	318	321	333	355	320	326	329	351	360
Aangebrachte Zaken	214	209	203	225	206	198	194	229	222	243
Afgedane Zaken bij eindarrest:										
en wel in Hooger Beroep	162	164	152	172	172	150	138	172	165	172
waarvan tot bekrachtiging	54 pCt.	53 pCt.	55 pCt.	55 pCt.	55 pCt.	60 pCt.	53 pCt.	51 pCt.	64 pCt.	58pCt.
〃 〃 vernietiging	42 〃	41 〃	41 〃	39 〃	40 〃	37 〃	42 〃	43 〃	33 〃	37 〃
niet ontvankelijk	4 〃	6 〃	4 〃	6 〃	5 〃	2 〃	4 〃	5 〃	2 〃	4 〃
in Eersten Aanleg	8	10	12	10	8	14	12	12	6	14
Interl., Incid. en Praepar. Arresten	53	54	45	41	41	41	42	48	38	29

[1] Onder deze cijfers zijn evenwel een groot aantal zaken begrepen (in 1868 197), die reeds sedert drie of meer jaren aanhangig waren en door partijen verlàten geacht kunnen worden.

N°. 3. ARRONDISSEMENTS-RECHTBANKEN.

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.
Hangende Zaken op 1 Jan. [1]	2,380	2,244	2,354	2,496	2,674	2,477	2,774	3,017	2,983	3,182
Aangebrachte Zaken.............	3,131	3,202	3,211	3,357	3,388	3,753	4,006	4,044	4,298	4,247
Afgedane Zaken bij Eindvonnis:	2,397	2,363	2,388	2,957	2,550	2,791	2,950	3,194	3,154	3,254
en wel in Hooger Beroep.....	50	52	50	61	37	48	50	38	46	55
waarvan tot bekrachtiging	50 pCt.	44 pGt.	52 pCt.	44 pCt.	43 pCt.	50 pCt.	44 pCt.	48 pCt.	50 pCt.	47pCt.
〃 〃 vernietiging[1].....	50 〃	46 〃	46 〃	47 〃	56 〃	50 〃	50 〃	48 〃	48 〃	49〃
niet ontvankelijk	—	9 〃	2 〃	8 〃	—	—	6 〃	4 〃	2 〃	4〃
in Eersten Aanleg...........	2,347	2,311	2,338	2,896	2,513	2,743	2,900	3,156	3,108	3,198
Uitspraken in Z. van Koophandel .	553	582	578	547	582	609	756	852	852	827
〃 〃 〃 〃 Faillissement.	204	190	222	194	192	240	308	349	373	303
Echtscheidingen....	94	93	96	102	106	119	109	110	109	107
Incid.. Interl. en Praepar. Vonnissen.	865	846	796	898	874	999	991	926	923	901

N°. 4. KANTONGERECHTEN.

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.
Hangende Zaken op 1 Jan........	522	548	646	611	639	655	650	769	779	729
Aangebrachte Zaken.............	7,676	8,306	8,297	8,044	8,115	8,405	8,874	9,452	9,878	8,926
Afgedaan bij Eindvonnis.........	6,188	6,717	6,872	6,558	6,675	6,974	7,309	7,745	8,213	7,373
Incid., Interl. en Praepar. Vonnissen.	1,005	1,079	1,080	1,010	1,077	1,165	1,171	1,155	1,152	1,101

---

[1] Onder dit cijfer zijn vele zaken begrepen, sedert meer dan vijf jaren aanhangig, die door partijen verlaten geacht kunnen worden.

D. BEKNOPT OVERZICHT DER STATISTIEK VAN HET GEVANGENISWEZEN, GEDURENDE DE JAREN 1861—1870.

GEVANGENEN.

JAREN.	AARD DER GEVANGENISSEN.	Tot. aanwezig op 31 Dec.	BIJ AFWISSELING OPGENOMEN.[1] Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Verhoud. tot de bevolk. op 1,000 zielen.	Onder 16 jaar.	Konden lezen en schrijven.	Konden niet lezen en schrijven.	Bij herhaling veroordeeld.	KOSTEN VAN ONDERHOUD DER GEVANGENEN EN GEBOUWEN.
1861.	Strafgevangeniss.	2,197	2,657	347	3,004	....	273	2,119	885	795	ƒ 390,499
	H.v.Verzekering.	1,361	6,898	1,809	8,707	....	491	5,060	3,647	1,908	" 218,886
	H.v.Arrest......	664	6,324	1,974	8,298	....	715	4,027	4,271	1,753	" 287,054
	H.v.Bewaring...	207	21,088	4,903	25,991	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	4,429	36,967	9,033	46,000	13.6	1,479	11,206	8,803	4,456	ƒ 896,439
1862.	Strafgevangeniss.	2,286	2,665	385	3,050	....	305	2,250	800	781	ƒ 418,547
	H.v.Verzekering.	1,256	6,831	1,804	8,635	....	513	5,027	3,608	2,311	" 246,532
	H.v.Arrest......	532	6,041	1,842	7,883	....	674	3,937	3,946	1,672	" 295,055
	H.v.Bewaring...	143	19,444	4,482	23,926	....	...	.....	.....	.....	....
	Totaal......	4,217	34,981	8,513	43,494	12.7	1,492	11,214	8,354	4,764	ƒ 960,134
1863.	Strafgevangeniss.	2,149	2,524	377	2,901	....	319	2,119	782	750	ƒ 449,691
	H.v Verzekering.	1,175	6,648	1,654	8,302	....	470	5,211	3,091	2,346	" 214,612
	H.v.Arrest......	565	5,879	1,628	7,507	....	675	4.003	3,504	1,658	" 153,812
	H.v.Bewaring...	143	19.281	4,263	23,544	....	...	.....	.....	.....	....
	Totaal......	4,032	34,332	7,922	42,254	12.2	1,464	11,333	7,377	4,754	ƒ 818,115
1864.	Strafgevangeniss.	2,034	2,418	371	2,789	....	455	2,056	733	1,002	ƒ 399,061
	H.v.Verzekering.	1,106	5,848	1,377	7,225	....	391	4,782	2,443	1,976	" 228,091
	H.v.Arrest......	465	5,873	1,457	7,330	....	678	4,061	3,269	1,510	" 194,651
	H.v.Bewaring...	108	19,204	4,274	23,478	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,713	33,343	7,479	40,822	11.6	1,524	10,899	6,445	4,488	ƒ 821,803
1865.	Strafgevangeniss.	1,928	2,335	345	2,680	....	460	1,944	736	930	ƒ 384,663
	H.v.Verzekering.	1,082	6,293	1,318	7,611	...	498	5,036	2,575	2,085	" 211,553
	H.v.Arrest......	558	6,268	1,567	7,835	....	584	4,278	3,557	1,838	" 146,041
	H.v.Bewaring...	128	20,225	3,637	23,862	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,696	35,121	6,867	41,988	11.8	1,452	11,258	6,868	4,853	ƒ 742,257
1866.	Strafgevangeniss.	1,889	2,245	310	2,555	....	423	1,912	643	917	ƒ 465,542
	H.v.Verzekering.	1,025	6,119	1,250	7,369	....	324	5,014	2,355	1,940	" 218,021
	H.v.Arrest......	505	6,493	1,255	7,748	....	542	4,517	3,231	1,882	" 153,263
	H.v.Bewaring...	116	23,290	4,043	27,333	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,535	38,147	6,858	45,005	12.6	1,289	11,443	6,229	4,739	ƒ 836,826
1867.	Strafgevangeniss.	1,942	2,269	317	2,586	....	304	1,923	663	938	ƒ 436,149
	H v.Verzekering.	1,129	6,656	1,316	7,972	....	324	5,060	2,912	1,822	" 226,609
	H.v.Arrest......	622	7,134	1,632	8,766	....	582	5,059	3,707	1,785	" 178,331
	H.v.Bewaring...	147	24,208	4,645	28,853	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,840	40,267	7,910	48,177	13.4	1,210	12,042	7,282	4,545	ƒ 841,089
1868.	Strafgevangeniss.	1,980	2,261	345	2,606	....	424	1,957	649	944	ƒ 620,230
	H.v.Verzekering.	1,068	6,513	1,476	7,989	....	322	5,363	2,626	2,176	" 309,458
	H.v.Arrest......	527	6,455	1,521	7,976	....	563	4,678	3,298	1,580	" 195,494
	H.v.Bewaring...	115	23,962	4,684	28,646	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,690	39,191	8,026	47,217	13.0	1,309	11,998	6,573	4,700	ƒ 1,125,182
1869.	Strafgevangeniss.	1,939	2,255	355	2,600	....	386	1,953	647	973	ƒ 681,253
	H.v.Verzekering.	1,123	6,326	1,306	7,632	....	267	5,400	2,232	2,047	" 242,272
	H.v.Arrest......	517	6,095	1,301	7,396	....	318	4,323	3,073	1,375	" 158,794
	H.v.Bewaring...	122	23,051	4,119	27,170	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,701	37,727	7,081	44,798	12.2	971	11,676	5,952	4,395	ƒ 1,082,319
1870.	Strafgevangeniss.	1,776	2,111	296	2,407	....	355	1,811	396	922	ƒ 720,491
	H.v.Verzekering.	1,163	6,180	1,116	7,296	....	210	5,234	2,062	1,868	" 228,375
	H.v.Arrest......	459	5,743	1,083	6,828	....	274	4,537	2,289	1,480	" 146,647
	H.v.Bewaring...	105	20,224	3,429	23,653	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,503	34,258	5,924	40,182	10.3	839	11,582	4,747	4,270	ƒ 1,095,513

[1] Hieronder zijn de doortrekkende gevangenen begrepen, die in elk huis van bewaring dat zij passeeren worden ingeschreven en dus herhaaldelijk voorkomen. Hun getal bedroeg 5,200 in 1862, ,682 in 1863, 4,763 in 1864, 3,588 in 1865, 3,589 in 1866, 4,055 in 1867, 3,466 in 1868, 4,055 in 1869 n 3,589 in 1870.

Amsterdam, April 1872.

J. A. SILLEM.

METEOROLOGIE.

STATISTIEK VAN DE WEERSGESTELDHEID TE UTRECHT IN HET JAAR 1872.

Tab. I. GEMIDDELDE THERMOMETER- EN BAROMETERSTANDEN EN AFWIJKINGEN TE UTRECHT IN 1872.

MAAND.	THERMOMETER Cs.			BAROMETER BIJ 0″.		
	NORMAAL.	STAND 1872.	VERSCHIL.	NORMAAL.	STAND 1872.	VERSCHIL.
December 1871.	2.10	0.15	1.95	759.96	763.92	3.96
Januari 1872...	1.18	3.31	2.13	60.67	54.28	6.39
Februari.......	2.40	5.20	2.80	60.39	59.33	1.07
Maart..........	4.56	7.08	2.52	61.04	57.37	3.67
April..........	9.37	10.45	1.08	59.14	58.86	0.28
Mei............	13.40	12.91	0.49	60.02	58.67	1.35
Juni...........	17.28	17.40	0.12	60.85	59.77	1.08
Juli...........	18.67	20.87	2.20	60.38	59.94	0.44
Augustus.......	18.40	17.73	0.67	60.67	60.36	0.28
September	14.99	15.17	0.18	61.07	56.98	4.08
October........	10.42	10.35	0.07	59.90	55.45	4.45
November......	5.04	7.55	2.41	59.13	54.34	4.79
Jaar...........	9.82	10.68	0.86	760.27	758.28	1.99

Na het medegedeelde in vorige jaargangen kan men deze tabel genoegzaam verstaan. Evenwel volgt achter deze tabellen nog eene korte toelichting. Uitvoeriger vindt men alle in het *Meteorologisch Jaarboek voor* 1872.

II. REGENHOEVEELHEDEN TE UTRECHT.

MAANDEN.	24 JAREN.	1872.	AFWIJKING VAN 1872 MET 24 JAREN.
December 1871...	59.7	43.8	15.9
Januari 1872.....	49.5	62.2	**12.7**
Februari.........	44.6	47.2	**2.6**
Maart...........	41.5	32.6	8.9
April............	42.8	28.0	14.8
Mei.............	46.6	50.1	**3.5**
Juni............	53.7	55.1	**1.4**
Juli.............	78.1	89.3	**11.2**
Augustus........	83.4	74.3	9.1
September.......	63.9	108.8	**44.9**
October.........	73.2	136.4	**63.2**
November.......	55.7	87.8	**32.1**
Som.........	692.7	815.6	**171.6** 48.7
Verschil......		122.9	**122.9**
Gemidd. per maand.	57.7	68.0	

III. WINDRICHTINGEN IN 1872.

MAAND.	Z.—N.	ZW.—NO.	W.—O.	NW.—ZO.	STILTEN.
December...	27— 3	37— 7	8— 4	7— 8	23
Januari.....	52— 2	13— 2	3— 0	0— 31	17
Februari....	29— 1	22— 9	4— 3	0— 40	16
Maart.......	13— 4	24— 8	6—13	10— 19	23
April.......	23— 10	14— 12	14— 3	23— 7	14
Mei.........	12— 14	18— 16	10— 2	15— 3	34
Juni........	18— 6	25— 1	23— 7	5— 10	25
Juli.........	5— 2	20— 6	20— 4	17— 24	28
Augustus....	5— 4	25— 22	11— 6	8— 10	33
September...	14— 0	68— 0	18— 0	2— 7	21
October.....	30— 6	20— 10	1— 4	3— 20	20
November...	41— 1	33— 10	3— 6	1— 19	6
Jaar........	269— 53	319—103	121—52	91—198	260

IV. AANTAL ONWEDERS IN 1872.

Tijd van den dag.	Dec.	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Jaar.
Van 12—14.........	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	3
〃 14—16.........	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
〃 16—18.........	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
〃 18—20.........	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
〃 20—22.........	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
〃 22— 0.........	—	—	—	—	—	—	—	2	1	1	—	—	4
〃 0— 2.........	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	4
〃 2— 4.........	—	—	—	—	—	1	1	1	2	1	—	—	6
〃 4— 6.........	—	—	—	—	1	1	1	2	1	1	—	—	7
〃 6— 8.........	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	—	3
〃 8—10.........	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	2
〃 10—12.........	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2
Som..........	—	—	—	—	1	2	6	13	7	5	—	—	—

Tabel I.

Het jaar 1872 was bijna evenveel te warm als het jaar 1871 te koud was, zoodat het onderscheid van beide 1°.90 Cs. bedroeg. Evenwel was geen der maanden buitengewoon warm. Van de helft van December duurde eene te groote warmte tot in Juli voort, met eene kleine afbreking in Mei. Maar de eerste helft van December 1871 was buitengewoon koud. Te St. Oedenrode den 8sten wees de thermometer — 26°.1 Cs. te 7 ure in den morgen, kouder dan mij bekend is in ons land waargenomen te zijn. Te Utrecht was de temperatuur — 20°.0, te Lobith en Nijmegen — 21°., te Breda — 23.5; van 's-Gravenhage is — 25°. maar ook eenigszins hooger temperatuur opgegeven, naarmate de waarneming meer binnen de stad gedaan werd. De barometer was in December zeer hoog, zooveel te hoog als hij in Maart te laag was. Maar vooral was hij in Januari te laag en verder in alle andere maanden, zoodat er 2 millimeters te kort kwamen.

Tabel II.

De regenhoeveelheid was tot en met Augustus telkens omstreeks de gewone, maar in de herfstmaanden, bijzonder in October, buitengewoon groot.

Tabel III.

Men ziet dat de zuidelijke windrichtingen vooral in het begin en het einde van het jaar de overhand hebben, de noordelijke vooral in Mei, de oostelijke van Februari tot Mei, de westelijke bijzonder in September.

Een volgend jaar zal ik eene vergelijking geven met de dan voleindigde 25 jaren.

De magnetische Declinatie was 16° 56′ 7 ten westen en de inclinatie 67° 42′.

Tabel IV.

De onweders werden bijna uitsluitend van Mei tot September waargenomen. Tevens kwamen vele buien op een zelfden dag nog eens weder terug.

De Hoofd-Directeur van het Ned. Meteor. Instituut:

BUIJS BALLOT.

DE BEVOLKING VAN NEDERLAND IN 1871,

en de uitkomsten der vijfde tienjarige VOLKSTELLING.

Er werden geboren 135,611 kinderen of 1,397 minder dan in 1870. Men verkrijgt éene geboorte op 27.75 zielen. Van de geboren kinderen waren 69,468 jongens en 66,141 meisjes, terwijl van twee, wettig levenloos aangegeven, het geslacht onkenbaar was. De jongens gaven dus eene overmaat van 3,327. Er werden op de 1,000 jongens 952 meisjes geboren tegen 931 in 1870. Van de geboren kinderen werden 128,305 levend, 7,306 levenloos aangegeven; onder de eersten waren 1,476 (740 jongens en 736 meisjes) kinderen van ouders wonende in eene andere gemeente. Op de 1,000 levend geboren kinderen werden 11.5 geboren buiten de werkelijke woonplaatst der ouders.

Het getal onechtgeboren kinderen bedroeg 4,860, of 87 minder dan in 1870, 2.508 jongens en 2,352 meisjes. Zij stonden tot de geborenen in het algemeen als 1 tot 15.94 in de 34 voornaamste gemeenten, tot 42.15 in de overige, tot 27.90 in beide vereenigd. De verhouding was voor de voornaamste gemeenten minder, voor de overige en het Rijk meer gunstig dan het voorgaande jaar. Van de provinciën gaven op nieuw de minst gunstige verhouding: Utrecht, Groningen en Zuidholland 1 op 21.43, 22.54 en 22.73; de meest gunstige: Overijssel, Noordbrabant en Limburg 1 op 45.07, 44.38 en 37.44 geboren kinderen; van de voornaamste gemeenten de min gunstige: Vlissingen 1 op 9.65, Breda 10.26, Amersfoort 12.00, Utrecht 12.47, 's Hage 12.59, Leiden 12.75, Nijmegen 13.82, Haarlem 14.06, Rotterdam 14.54, 's Bosch 14.56, Middelburg 15 en Leeuwarden 15.28 *levend* geboren kinderen.

Uit 1,778, 27 minder dan in 1870, twee- en meerlinggeboorten, werden in 1871 geboren 1,798 jongens en 1,783 meisjes, of 991 meisjes op 1,000 jongens. Het betrekkelijk aandeel was voor de meisjes veel grooter dan het vorige jaar.

Het getal levenloos aangegevenen bedroeg 7,306 of 296 meer dan in 1870. Men telde hieronder 4,077 jongens en 3,227 meisjes of op 1,000 jongens 791 meisjes. Het betrekkelijk aandeel was voor de meisjes kleiner dan in 1870. De levenloos aangegevenen stonden tot de geborenen in het algemeen voor de jongens als 1 tot 17.03, voor de meisjes als 1 tot 20.50. De verhouding was voor beide geslachten ongunstiger dan het vorige jaar.

Overleden zijn in 1871, na aftrek der levenloos aangegevenen, 54,303 mannen en 52,675 vrouwen, of 7,128 mannen en 6,784 vrouwen meer dan het vorige jaar. Behalve in Drenthe, was de

sterfte in elke provincie grooter dan in 1870. Het grootste aandeel in het sterftecijfer hadden de volgende ziekten: typhus 3,084. waarvan in Noordholland 693, Zuidholland 595, Noordbrabant 418, Gelderland 352, Overijssel 237, Groningen 186; — pokken 15,787, in Zuidholland 7,504, Noordholland 3,009, Utrecht 1,972, Noordbrabant 1,118, Gelderland 788; — roodvonk 662, in Limburg 133, Noordholland 102, Noordbrabant 100, Overijssel 78; — mazelen 1,236, in Groningen 436, Noordholland 262, Friesland 156, Gelderland 100; — croup 1,133, Gelderland 197, Zuidholland 159, Noordholland 148, Overijssel 135; — kinkhoest 1,045, Zuidholland 247, Noordholland 195, Overijssel 146, Gelderland 101; — kwaadaardige keelziekte 548, Gelderland 145, Groningen 81, Utrecht 70, Zuidholland 68; — diarrhoeae 3,177, Zuidholland 1,001. Noordholland 518, Zeeland 426, Gelderland 371, Noordbrabant 255, Friesland 186, Utrecht 178. Voornoemde acht ziekten gaven te zamen 26,672 sterfgevallen of 24.93 pCt. der geheele sterfte.

Van de overledenen woonden 2,954, 1,814 mannen en 1,140 vrouwen niet ter plaatse van hun overlijden, terwijl 2,714, 1,738 mannen en 976 vrouwen, als elders overleden uit de bevolkingregisters moesten geschrapt worden. De werkelijke sterfte of die van de werkelijke bevolking bedroeg dus 106 738 (de levenloos aangegevenen niet medegerekend); hieronder 54,227 mannen en 52 511 vrouwen, of op 1,000 mannen 968 vrouwen, tegen 47,244 mannen en 45,850 vrouwen, of op 1,000 mannen 970 vrouwen in 1870. Door deeling der gestorvenen in de gemiddelde bevolking van elk jaar verkrijgt men één sterfgeval op:

	MANNEN.	VROUWEN.	B. G.
1871	32.98	34.87	33.91
1870	37.65	39.77	38.70
Gemiddeld in 1860/69	39.37	41.30	40.32

De volgende staat geeft, met inbegrip der levenloos aangegevenen, het verschil tusschen beide geslachten bij de geborenen en overledenen:

GEBOREN.		VERSCHIL IN MEER VOOR HET MANNEL. GESLACHT.	OVERLEDEN.		VERSCHIL IN MEER VOOR HET MANNEL. GESLACHT.
MANN. GESL.	VROUW. GESL.		MANN. GESL.	VROUW. GESL.	
69,470	66,141	3,329	58,382	55,902	2,480

Bij eene vergelijking van het geheele getal geborenen en overledenen geven in 1871 de mannen eene overmaat van 849. Na aftrek van 852 of de overmaat der levenloos aangegeven kinderen,

geven de levend aangegeven jongens een verschil in meer van 2,477, de overleden mannen van 1,628.

De volgende staat geeft de overmaat der geborenen boven de overledenen in 1871, vergeleken met die gemiddeld jaarlijks gedurende het tienjarig tijdperk 1860/69. De provinciën zijn gerangschikt naar het grootste verschil in meer met dit tijdperk:

PROVINCIEN.	1871.	OVERMAAT DER GEBORENEN BOVEN DE OVERLEDENEN.		OVERMAAT OP 10,000 ZIELEN.		
		1860—1869. gemidd.jaarl.	VERSCHIL IN MEER + IN MINDER —	1871.	1860—1869. gemid.jaarl.	VERS.IN MEER + IN MINDER —
Friesland..........	3,954	3,353	+ 601	132	116	+ 16
Zeeland...........	2,479	2,332	+ 147	137	133	+ 4
Drenthe...........	1,160	1,112	+ 48	109	108	+ 1
Limburg...........	1,795	1,928	— 133	80	87	— 7
Noordbrabant.......	2,115	3,093	— 978	49	73	— 24
Groningen..........	1,936	2,448	— 512	85	110	— 25
Gelderland..........	2,909	4,223	— 1,314	67	100	— 33
Overijssel..........	1,310	2,097	— 787	51	84	— 33
Noordholland........	3,249	5,430	— 2,181	55	97	— 42
Zuidholland.........	1,022	7,078	— 6,056	15	107	— 92
Utrecht.............	— 602	1,479	— 2,081	— 34	87	—121
In het Rijk........	21,327	34,573	—13,246	59	99	— 40

Vergeleken met 1870 geven de provinciën op de 10,000 zielen eene overmaat in meer en in minder in de volgende orde:

IN MEER.	IN MINDER.
Drenthe............3.	Utrecht...........101.
	Zuidholland........85.
	Noordholland.......59.
	Overijssel..........49.
	Groningen..........31.
	Gelderland.........30.
	Noordbrabant.......19.
	Friesland...........11.
	Limburg............11.
	Zeeland.............3.

Men telde onder de overledenen, na aftrek der levenloos aangegevenen, 68,454 ongehuwden (35,935 mannen en 32,519 vrouwen), 24,547 gehuwden (12,977 mannen en 11,570 vrouwen, waaronder éene gescheiden van tafel en bed), 5,371 weduwenaars, 8,553 weduwen, 47 personen gescheiden van echt (14 mannen en 33 vrouwen), terwijl van 6 mannen de burgerlijke staat onbekend bleef.

Zij waren naar den ouderdom voor elk der beide geslachten verdeeld op de volgende wijze:

OUDERDOM.	GETAL.		VERSCHIL VOOR DE MANNEN.	VERHOUDING TOT DE 1,000 VAN ELK GESLACHT.	
	MANNEN.	VROUWEN.		MANNEN.	VROUWEN.
1 jaar en daarbeneden..	15,835	13,083	+ 2,752	291.6	270.3
1 tot 16 jaren..........	12,966	12,930	+ 36	238.8	242.1
16 〃 50 〃	10,953	11,231	— 278	201.7	207.4
50 en daarboven........	14,527	15,426	— 899	267.5	280.0
Onbekend..............	22	5	+ 17	0.4	0.3

De sterfte was voor beide geslachten op elk levenstijdperk volstrekt grooter dan in 1870. Verreweg het grootste verschil in meer gaf de leeftijd van 1 tot 16 jaren. De sterfte was betrekkelijk kleiner voor de mannen beneden 't jaar, voor beide geslachten, vooral voor het vrouwelijke, op den leeftijd van 50 jaren en daarboven. De overmaat der mannelijke geboorten werd met 275 overtroffen door de overmaat der sterfte bij de jongens binnen het jaar na de geboorte [1]. Boven de 100 jaren stierven in 1871 éen gehuwd man in Gelderland, éen weduwenaar in Utrecht, éen ongehuwd man in Overijssel, allen ten platten lande, éene weduwe te Amsterdam en éene te Zwolle.

In 1871 werden voltrokken 28,991 huwelijken, 359 *meer* dan in 1870 of 1 op 125 zielen. Hiervan tusschen jongmans en jonge dochters 22,826 of 78.73, jongmans en weduwen 1,309 of 4.51, jongmans en vrouwen hertrouwd krachtens vonnis der Arrondissements-Regtbank (Artt. 549 volg. Burg. Wetb.) 2 of 0.01, jongmans en gescheiden vrouwen 23 of 0.08, weduwenaars en jonge dochters 3,305 of 11.40, weduwenaars en weduwen 1,444 of 4.98, weduwenaars en gescheiden vrouwen 19 of 0.07, gescheiden mannen en jonge dochters 30 of 0.10, gescheiden mannen en gescheiden vrouwen 11 of 0.04, gescheiden mannen en weduwen 22 of 0.08 op de honderd.

Wij laten thans volgen voor elk geslacht de indeeling der gehuwden naar den ouderdom tijdens het voltrekken van het huwelijk voor het tienjarig tijdperk (1860/69) en voor 1871:

OUDERDOM.	MANNEN.				VROUWEN.			
	GETAL.		VERHOUDING OP DE 1,000.		GETAL.		VERHOUDING OP DE 1,000.	
	1860/69.	1871.	1860/69.	1871.	1860/69.	1871.	1860/69.	1871.
Beneden de 30 jaren...	158,057	16,278	558.05	561.49	192,771	19,934	680.62	624.53
Van 30 tot 45 〃	101,871	10,280	359.67	354.59	78,243	7,762	276.25	311.17
45 〃 60 〃	19,960	2,088	70.48	72.02	11,411	1,213	40.29	56.93
60 en daarboven..	3,343	345	11.80	11.90	806	82	2.84	7.37

[1] Jaarboekje voor 1872, bl. 115, *staat:* 2,816, *lees:* 2,768.

Het getal gehuwden was, voor beide geslachten en op elken leeftijd, met uitzondering voor de vrouwen op den leeftijd van 45 jaren en daarboven, grooter dan in 1870.

Betrekkelijk trouwden in 1871 op den leeftijd beneden de 30 jaren meer mannen dan in 1860/69 minder dan in 1870, op dien leeftijd was voor de vrouwen het betrekkelijk aandeel kleiner dan in 1860/69 en in 1870, van 30—45 jaren was dat aandeel voor de mannen kleiner dan in 1860/69 grooter dan in 1870, van 45—60 jaren voor de mannen grooter dan in 1860/69, kleiner dan in 1870, boven de 60 jaren voor de mannen, van 30 jaren en daarboven voor de vrouwen grooter dan in de beide vorige tijdvakken.

Het getal levend aangegevenen was, de maanden teruggebracht op 31 dagen, betrekkelijk het grootst voor beide geslachten in Februari, het kleinst in Juni, met uitzondering voor de vrouwen in de voornaamste gemeenten in Juli. Levenloos aangegeven werden het meest de geborenen van het mannelijke geslacht in de voornaamste gemeenten in Februari, in de overige en in het Rijk in Maart, die van het vrouwelijke geslacht in de voornaamste gemeenten in Januari en Maart, in de overige in Februari, in het Rijk in Januari; het minst de geborenen van het mannelijke geslacht in de voornaamste gemeenten in Augustus, in de overige en in het Rijk in Juli, van het vrouwelijke geslacht in de voornaamste gemeenten en in het Rijk in Augustus, in de overige in Juni. De sterfte was het grootst voor de mannen in de voornaamste gemeenten en in het Rijk in Februari, in de overige in Januari, voor de vrouwen in allen in April; het kleinst in de voornaamste gemeenten voor de mannen in October, voor de vrouwen in November, in de overige en in het Rijk voor beide geslachten in Juli.

Het getal twee- en meerlinggeboorten was het grootst voor het mannelijke geslacht in de voornaamste gemeenten in December, in de overige in Maart, in het Rijk in Februari; voor het vrouwelijke geslacht in de voornaamste gemeenten en in het Rijk in Maart, in de overige in Januari; het kleinst voor het mannelijke geslacht in de voornaamste gemeenten in October, in de overige in Juni, in het Rijk in November, voor het vrouwelijke geslacht in de voornaamste gemeenten in Augustus, in de overige in November, in het Rijk in October. De huwelijken werden het meest voltrokken in Mei, het minst in de voornaamste gemeenten in Januari, in de overige en in het Rijk in December.

Wij laten thans volgen eene korte beschouwing van de uitkomsten der laatste of vijfde algemeene tienjarige volkstelling, onder verwijzing naar die over de vierde of voorlaatste (Jaargang XV, 1863, bl. 352 volg.).

De vijfde volkstelling heeft plaats gehad op 1 December 1869, evenals de vroegere naar het feitelijk verblijf in den strengsten zin

des woords toegepast. De telling werd op nieuw dienstbaar gemaakt tot het verkrijgen van de kennis der werkelijke bevolking in elke gemeente, ter voldoening aan de bepaling van Art. 3 der Wet van 29 Juni 1851 (*Stbl.* N°. 85), regelende de samenstelling, inrichting en bevoegdheid der gemeentebesturen, welke opgave verlangt van het getal *inwoners* en ten einde de opgaven der telling met die der bevolkingregisters in overeenstemming te brengen (Art. 20 van Z. M. Besluit van 5 Juni 1869 (*Stbl.* N°. 103).

Men verkreeg dus twee bevolkingen. De bevolking als aanwezig geteld op den dag der telling of de *feitelijke* bevolking, waaronder ook zijn begrepen de vreemdelingen, die op dien dag hier te lande vertoefden, en de bevolking wonende in de gemeenten en als zoodanig in de bevolkingregisters ingeschreven, de zoogenaamd *werkelijke* bevolking van elke gemeente, eene bevolking welke men verkrijgt door van de feitelijke af te trekken de tijdelijk aanwezige doch elders wonende personen en bij te voegen de tijdelijk afwezigen, die in de gemeente hunne woning of hun duurzaam verblijf hebben behouden. De feitelijke bevolking gaf 3,575,080 zielen, 1,757,757 mannen en 1,817,323 vrouwen, de werkelijke 3,579,529 zielen, 1,764,118 mannen en 1,815,411 vrouwen. Er waren dus 6,361 mannen meer tijdelijk afwezig dan tijdelijk aanwezig, terwijl het getal tijdelijk aanwezige vrouwen dat der tijdelijk afwezige met 1,912 overtrof. Deze uitkomst verschilt zeer van die der vorige telling, toen de tijdelijke afwezigheid eene overmaat gaf van 15,392 personen, 12,569 mannen en 2,823 vrouwen. Dit groote verschil schijnt aan eene meer nauwkeurige en meer beperkende omschrijving der tijdelijke afwezigheid op de billetten der volkstelling te moeten worden toegeschreven. Bij de vorige telling zijn namelijk verscheiden personen als tijdelijk afwezig beschouwd, die sedert eene reeks van jaren de gemeente zonder nadere kennisgeving hadden verlaten.

De uitkomsten dezer telling hebben op nieuw de behoefte doen gevoelen aan het behoud eener volkstelling of aan eene tienjarige herziening der bevolkingcijfers.

De bevolking op 31 December 1869, berekend uit de telling op 31 December 1859, gaf een verschil in meer van 67,925 zielen, 45,946 mannen en 21,979 vrouwen, met die berekend uit de laatste telling of die van 1 December 1869. Leemten in de telling, vooral in de sterkst bevolkte gemeenten, mogen voor een deel tot dit verschil hebben bijgedragen, de hoofdreden moet in verzuim van afschrijving uit de bevolkingregisters bij het vertrek uit de gemeenten worden toegeschreven.

Bij verhuizing binnen'slands kan, bij eene strenge naleving der bepaling dat geene nieuwe inschrijving mag plaats hebben, tenzij men van de afschrijving verzekerd zij, het verzuim steeds hersteld worden; zulks is echter geenszins het geval, wanneer de naar buiten'slands of onze overzeesche bezittingen vertrekkende verzuimd heeft aangifte te doen. De gemeentebesturen hadden geene be-

*

voegdheid om die personen of gezinnen uit hunne registers te schrappen of als geen deel meer uitmakende hunner bevolking te beschouwen. De bevoegdheid is hun thans gegeven bij Z. M. Besluit van 5 Mei 1870, *Stbl.* N°. 73, om personen, die eene gemeente hebben verlaten en de voorgeschreven verklaring niet hebben afgelegd, ambtshalve te schrappen wanneer zij minstens sedert één jaar uit de gemeente zijn vertrokken, zonder dat het blijkt, dat zij zich in eene bepaalde gemeente des Rijks hebben gevestigd. In België deed zich dit euvel nog in veel grooter mate dan ten onzent gevoelen. De berekende bevolking gaf aldaar op 31 December 1865 4,984,451, de getelde een jaar later of op 31 December 1866 slechts 4,827,833 of een verschil in minder van 156,618 zielen, niettegenstaande de bevolking in den loop van 1866 door overmaat der geborenen boven de overledenen met 14,839 was toegenomen.

Wanneer men de uitkomsten der beide tellingen naar de werkelijke bevolking vergelijkt, verkrijgt men bij de laatste telling eene vermeerdering met 270,401 zielen of 8.17 pct., waarvan voor het mannelijke geslacht 135,083 of 8.29, voor het vrouwelijke 135,318 of 8.05 pct.

De overmaat der geborenen boven de overledenen bedroeg gedurende het tienjarige tijdperk 1860/69 338,776 of 68,375 meer dan de door de telling verkregen toeneming der bevolking, waarvan voor het mannelijke geslacht 179,103 of 44,020, voor het vrouwelijke 159,673 of 24,355 meer. De leemte is dus veel grooter voor het mannelijke dan voor het vrouwelijke geslacht, welke uitkomst zich gereedelijk uit de drie volgende oorzaken laat verklaren: 1°. de landverhuizingen naar Noord Amerika, waarheen, voor zooverre de opgaven reiken, gedurende de tien jaren 1860/69, 19,779 personen zijn vertrokken; 2°. de verplaatsing naar de koloniën van den staat of de overzeesche bezittingen; 3°. de rampen ter zee of de schipbreukelingen. De vermindering der bevolking door de beide eerste oorzaken treft voor verreweg de grootste helft, die door de laatste oorzaak nagenoeg uitsluitend het mannelijke geslacht.

Wij gaan thans over tot eene nadere ontleding van de gegevens der telling.

Het getal bewoonde huizen bedroeg 634,596, 92,201 of 14.53 pct. meer dan bij de vorige. Men telde 9,076 bewoonde schepen of 2384 meer. Bij deze telling werd afzonderlijke opgave gevraagd van de onbewoonde huizen en van die in aanbouw. Het getal der eersten bedroeg 39,266, dat der laatsten 1,214. Wegens het groote verschil in opvatting tijdens de vorige telling werd het niet raadzaam geacht van andere soorten van onbewoonde panden, als kerken, schoolgebouwen, pakhuizen en werkplaatsen eene nadere opgave te vragen.

Evenals bij de laatste telling zijn de afzonderlijk levende of op zich zelve staande personen niet als huisgezinnen beschouwd, maar afzonderlijk geteld; ook zijn niet als deel uitmakende van het gezin beschouwd de personen, die zich op den dag der telling in gestichten of instellingen van allerlei aard (met inbegrip van ka-

zernen en gevangenissen), op schepen en in logementen bevonden. Men verkreeg bij deze telling 754,727 huisgezinnen tegen 668,911 bij de vorige. Zij bestonden te zamen uit 3,442,230 personen (1,683,415 mannen en 1,758,805 vrouwen); hiervan maakten 3,158,426 (1,564,975 mannen en 1,593,451 vrouwen) deel uit der familie, terwijl 283,794 (118,440 mannen en 165,354 vrouwen) aan de gezinnen, waarbij zij inwoonden, niet verwant waren. Het getal afzonderlijk levende personen bedroeg 54,808 (21,440 mannen en 33,368 vrouwen), dat der personen in instellingen of gestichten 78,053 (52,903 mannen en 25,150 vrouwen).

De overige gegevens der telling zijn opgemaakt naar de werkelijke bevolking. Zij was ingedeeld naar de geboorteplaats in 2,444,344 of 68.29 pct. (1,229,864 mannen en 1,214,480 vrouwen) geboren in de gemeente waar zij wonen, 757,291 of 21.16 pct. (347,468 mannen en 409,823 vrouwen) in eene andere gemeente binnen de provincie. 313,725 of 8.76 pct. (152,429 mannen en 161,296 vrouwen) in eene andere provincie des Rijks, 4,892 of 0.14 pct. (2,518 mannen en 2,374 vrouwen) in de overzeesche bezittingen, 59,077 of 1.65 pct. (31,737 mannen en 27,340 vrouwen) in een vreemd land. Van deze laatsten waren geboren in Duitschland 33,766 (18,667 mannen en 15,099 vrouwen), in België 19,147 (9,681 mannen en 9,466 vrouwen), in Groot-Brittanje en Ierland 1,007 (404 mannen en 603 vrouwen). Het getal personen geboren in den vreemde is, vergeleken met de opgaven der vorige telling met 4,020 afgenomen, waarvan voor de geborenen in Duitschland 3,195, voor die in België 536. Van 200 personen (102 mannen en 98 vrouwen) is de geboorteplaats onbekend gebleven.

Naar den burgerlijken staat telde men 2,186,237 ongehuwden of 61.076 pct. (1,104,035 mannen en 1,082,202 vrouwen); 1,179,995 gehuwden of 32.965 pct. (589,914 mannen en 590,081 vrouwen); 211,035 personen in weduwenstaat of 5.896 pct. (69,328 mannen en 141,707 vrouwen); 1,030 personen gescheiden van echt of 0,029 pct. (342 mannen en 688 vrouwen); 1,232 gescheiden van tafel en bed of 0.034 pct. (499 mannen en 733 vrouwen).

Naar de kerkgenootschappen was de bevolking ingedeeld in: Nederduitsch hervormden 1,956,852 (960,259 mannen en 996,593 vrouwen), Waalsch hervormden 10,258 (4,887 mannen en 5,371 vrouwen), Remonstranten 5,486 (2,505 mannen en 2,981 vrouwen), Christelijk gereformeerden 107,123 (53,314 mannen en 53,809 vrouwen), Doopsgezinden 44,227 (22,146 mannen en 22,081 vrouwen), Evangelisch lutherschen 57.545 (28,672 mannen en 28,873 vrouwen), Hersteld lutherschen 10,522 (5,058 mannen en 5,464 vrouwen), Hernhutters 311 (127 mannen en 184 vrouwen), Anglikaansch episcopalen 456 (159 mannen en 297 vrouwen), leden der Schotsche gemeente 84 (34 mannen en 50 vrouwen), Engelsche presbyterianen 417 (192 mannen en 225 vrouwen), Roomsch katholieken 1,307,765 (648,163 mannen en 659,602 vrouwen), Oud-roomschen 5,287 (2,569 mannen en 2,718 vrouwen), leden der Grieksche kerk 32 (20 man-

nen en 12 vrouwen), Nederduitsch Israëlieten 64,478 (31,521 mannen en 32,957 vrouwen), Portugeesch Israëlieten 3,525 (1,659 mannen en 1,866 vrouwen). Van de overige 5,161 personen (2,833 mannen en 2,328 vrouwen) werd geene opgave verkregen.

Tijdelijk aanwezig of aanwezig in gemeenten waar zij niet te huis behoorden, waren bij deze telling 65,032 personen (43,548 mannen en 21,484 vrouwen) of 24,971 meer dan bij de vorige; hiervan hadden zich opgegeven als wonende in onze overzeesche bezittingen 435 (255 mannen en 180 vrouwen), in den vreemde 3,819 (2,939 mannen en 880 vrouwen).

Van de 1,134 gemeenten des Rijks [1] telden 834 (869) minder dan 3,000, 203 (185) 3,001 tot 6,000, 59 (50) 6,001 tot 10,000, 17 (14) 10,001 tot 15,000, 5 (6) 15,001 tot 20,000, 6 (5) 20,001 tot 25,000, 2 (3) 25,001 tot 30,000, 2 (0) 30,001 tot 35,000, 2 (0) 35,001 tot 40,000, 1 (1) 50,001 tot 60,000, 0 (1) 70,001 tot 80,000, 1 (0) 80,001 tot 100.000, 2 (2) meer dan 100,000 zielen.

Men verkrijgt naar de uitkomsten der laatste volkstelling 5,995 zielen op elke vierkante geographische mijl tegen 5,561, of op 100 hectaren 109 zielen tegen 101 naar de uitkomsten der vorige telling. De provinciën waren naar de dichtheid der bevolking, in vierkante geographische mijlen berekend, volgens de uitkomsten der beide laatste tellingen gerangschikt in de volgende orde:

	1859.	1869.	
Zuidholland	11 362	12,558	zielen.
Noordholland	10,530	11,705	"
Utrecht	6,346	6,904	"
Limburg	5,367	5,591	"
Zeeland,	5,171	5,540	"
Groningen	4,972	5,412	"
Friesland	4,596	4,915	"
Gelderland	4,354	4,686	"
Noordbrabant	4,364	4,605	"
Overijssel	3,884	4,184	"
Drenthe	1,962	2,185	"

M. M. VON BAUMHAUER.

[1] De cijfers tusschen ( ) zijn de gegevens naar de telling van 1859.

MEDISCHE STATISTIEK.

Was in 1870 de sterfte in Nederland reeds vrij groot, veel aanzienlijker werd zij nog in 1871. Er stierven dat jaar 17,000 personen meer dan gemiddeld in de vijf vorige jaren en bijna 5,000 meer dan in het cholerajaar 1866. Toch werd de sterfte ruimschoots gedekt door de geboorte, daar er tegenover 114,284 overledenen 135,611 kinderen geboren werden; hiervan, zoo van de overl. als geb., waren 7,306 of 5.4 pCt. levenloos aangegeven.

Evenals het aantal geboorten in verhouding tot de bevolking in de verschillende provinciën nog al uiteenliep, evenzoo was er ook betrekkelijk een vrij groot verschil in het aantal levenloos aangegevenen ten opzichte van de geboorten. Dit blijkt uit de volgende opgave, waarin de getallen boven het gemiddelde met *vette* cijfers zijn aangegeven. Op 10,000 inwoners kwamen voor in:

Zeeland.......	**445**	geboorten,	waarvan	**5.6**	pCt.	levenloos aangegeven.
Zuid-Holland...	**421**	"	"	5.1	"	" "
Noord-Holland..	**386**	"	"	5.3	"	" "
Utrecht........	**375**	"	"	**6.1**	"	" "
Friesland......	370	"	"	4.8	"	" "
Groningen.....	364	"	"	5.4	"	" "
Drenthe.......	351	"	"	5.2	"	" "
Noord-Brabant .	341	"	"	**5 8**	"	" "
Overijssel......	340	"	"	**5.6**	"	" "
Gelderland.....	334	"	"	**5.6**	"	" "
Limburg	327	"	"	4.9	"	" "
Het Rijk......	373	"	"	5.4	"	" "

In Zeeland en Utrecht waren dus geboorten en levenloos aangegevenen, in Zuid- en Noord-Holland alleen geboorten *boven* het gemiddelde. In Friesland, Drenthe en Limburg daarentegen waren beiden, in Noord-Brabant, Overijssel en Gelderland alleen de geboorten *onder* het gemiddelde.

Ziekten der ademhalingswerktuigen leverden onder de verschillende groote ziektegroepen het grootste aandeel aan de totale sterfte. 24,514 personen stierven aan ademhalingsziekten, waaronder 1,133 aan croup, 1,045 aan kinkhoest, 7,615 aan acute en 14,731 aan chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, waaronder longtering.

Aan uitteringsziekten op vroeger of later leeftijd stierven 46.8 op 10,000 inwoners, waarvan 26.7 op kinderlijken en 17.2 op hooger leeftijd, dat is 65 jaar en ouder.

Vergeleken met de totale sterfte, de levenloos aangegevenen en de sterfte waar de oorzaak van den dood onbekend bleef buiten rekening gelaten, was de sterfte aan ademhalings- en uitteringsziekten in de verschillende provinciën en het Rijk percentsgewijze als volgt:

	Croup.	Kinkhoest.	Acute ziekten der ademhal.-werktuig.	Chronische ziekten der ademhal.-werkt., waarond. longtering.	Levenszwakte en uittering 0—14 jaar.	Uittering 14—65 jaar.	Marasmus senilis boven 65 jaar
Noord-Brabant...	0.8	0.9	6.0	18.8	8.3	1.7	8.8
Gelderland......	1.9	1.0	8.1	17.7	8.1	1.7	8.8
Zuid-Holland....	0.6	0.9	5.8	10.2	11.1	0.6	3.6
Noord-Holland...	0.8	1.1	9.5	12.6	11.2	1.1	4.9
Zeeland.........	0.6	1.9	9.2	10.8	11.8	1.0	5.1
Utrecht.........	1.1	0.6	5.8	10.3	10.1	0.6	5.0
Friesland.......	2.0	0.6	10.9	18.0	8.9	1.1	8.0
Overijsssel.......	2.1	2.3	8.8	19.5	8.4	1.3	8.4
Groningen......	1.7	1.1	7.6	16.8	6.1	0.8	6.8
Drenthe........	2.4	0.5	7.5	20.1	6.7	1.6	9.7
Limburg........	0.9	0.5	5.9	21.7	5.7	1.1	7.8
Het Rijk........	1.1	1.0	7.5	14.5	9.5	1.1	6.1

Niet alleen ten opzichte van de totale sterfte, ook vergeleken met het aantal levenden, was de verhouding der ademhalingsziekten in de verschillende provinciën nog al uiteenloopend. Uit het één- en vijfjarig overzicht, aan het eind van dit artikel geplaatst, blijkt dat in Gelderland, Zeeland, Friesland, Drenthe en Limburg de sterfte aan acute en chronische ademhalingsziekten steeds *onder*, in Noord-Holland en Overijssel steeds *boven* het gemiddelde bleef.

Ziekten der spijsverteringsorganen droegen, zoover wij uit de opgaven in het Verslag van het Geneeskundig Staatstoezicht kunnen oordeelen, weinig bij tot de sterfte; cholera nostras en diarrhoe te zamen 3.3 pCt. Een plaatselijke epidemie echter van dysenterie, die bepaaldelijk de Veluwe en het graafschap Zutphen trof, veroorzaakten in die streken groote ontsteltenis en kostte aan ongeveer 120 menschen het leven, waarvan bijna de helft te Harderwijk. Ook de sterfte bij ziekten in het kraambed was gering en kwam, zooals uit het vijfjarig overzicht blijkt, niet juist het meest voor, waar de geboorte het grootst was.

Wat betreft de epidemische ziekten, die in 1871 in Nederland heerschten, alle werden in de schaduw gesteld door de pokkenepidemie, die vaccinatoren en vaccinatiebureaux ten spot ons land zoo fel teisterde en bijna 16,000 offers eischte, en daardoor 13.8 pCt. tot de totale sterfte, levenloos aangegevenen medegerekend, bijdroeg.

Eerst een enkel woord over typhus en de andere besmettelijke ziekten, om daarna uitvoeriger bij de pokken te blijven stilstaan. Typhus heerschte het meest in Noord-Holland en ook vrij sterk in Noord-Brabant en Overijssel, het minst in Friesland en Limburg. In het geheel stierven op elk 10,000tal inwoners 8.5 aan typhus. Evenzoo was de sterfte aan mazelen betrekkelijk niet groot, ofschoon deze nog dubbel zooveel offers eischte als de roodvonk-epidemie, die dit jaar heviger optrad dan sedert 1866 het geval was geweest.

Omtrent de pokken-epidemie, die in 1870 reeds 706 slachtoffers gemaakt had en in het einde van 1871 met 15,787 nieuwe dooden nog niet geëindigd was, ontleenen wij aan het Verslag de volgende tabel:

Overleden aan pokken in 1870 en 1871. De

	Overleden aan pokken 1866-1869.	Op hoeveel inw. één aan pokken overl. in 1871.	Totaal.	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.
N. Brabant	182	386	30 1118	25	74	146	184	3 175	1 114	18(
Gelderland.	99	552	16 788	33	51	1 68	93	130	121	84
Z.-Holland	440	94	374 7504	728	1001	1 1227	1225	1 975	1 686	424
N.-Holland	839	195	28 3009	1 57	143	2 233	383	1 429	489	377
Zeeland....	42	1051	48 171	4 20	5 31	4 28	7 26	4 15	2 17	4 14
Utrecht....	77	89	181 1972	2 217	1 342	9 413	6 384	8 195	7 156	2 79
Friesland..	115	4499	1 66	〃	〃	1 8	7	9	9	7
Overijssel..	49	568	2 450	6	21	40	61	87	59	44
Groningen.	36	535	16 425	42	92	1 96	43	20	24	13
Drenthe.....	5	943	9 112	24	20	20	13	7	4	6
Limburg...	264	1309	1 172	2	12	8	36	25	15	4
Het Rijk..	2148	230	706 15787	7 1154	6 1787	19 2287	13 2455	17 2067	11 1760	6 1166

Zoover uit de zeer onvolledige opgaven blijkt, die verre beneden de werkelijkheid blijven, werden in het Rijk aangetast 39,090 personen, waarvan niet gevaccineerd 15,691, gevaccineerd 17,443, gerevaccineerd 472, onbekend 5,956, zoodat van 100 aangetasten, na aftrek van hen waarvan dit niet bekend is, waren gevaccineerd 52.6. Omtrent de grootere of kleinere sterfte van gevaccineerden en niet gevaccineerden zijn geen cijfers voor het geheele Rijk medegedeeld.

Dank de pokkenvrees werd in 1871 krachtig ingeënt. Zoover de opgaven reiken werden in dat jaar alléén 276,804 vaccinaties verricht tegen 276,294 in de 5 vorige jaren te zamen, en daarenboven nog in 1870—71 175,665 revaccinaties. Beneden 2 jaar werden ingeënt 50,276, van 2—10 jaar 114,734, boven 10 jaar 90,214 en van onbekenden leeftijd 21,580 personen. Hiervan geschiedden in:

Noord-Brabant...	(13,878 levend geb.)	38,775	vaccinaties.
Gelderland......	(13,721 〃 〃)	35,401	〃
Zuid-Holland....	(28,431 〃 〃)	49,155	〃
Noord-Holland...	(21,469 〃 〃)	29,242	〃
Zeeland.........	(7,544 〃 〃)	8,025	〃
Utrecht.........	(6,155 〃 〃)	8,503	〃

(1) In Noord-Holland bovendien 3 van onbekenden leeftijd.

overledenen in 1870 zijn met *vette cijfers* aangewezen.

Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	0-1 jaar.	1-5 j.	5-10 j.	10-20 j.	20-30 j.	30-60 j.	Bov. 60 j.
1	**1**	**4**	**7**	**13**	**5**	**5**		**2**	**15**	**3**	
56	35	23	41	65	119	297	159	107	127	272	37
			6	**9**	**1**	**3**			**1**	**11**	
68	41	25	24	50	101	188	50	82	77	253	37
2	**8**	**19**	**58**	**284**	**46**	**130**	**82**	**32**	**37**	**45**	**2**
311	233	195	213	286	1290	2848	972	704	553	1032	105
	1		**6**	**17**	**3**	**6**	**3**		**5**	**11**	
250	167	183	147	151	596	991	249	216	324	587	43 (1)
5	**2**	**2**	**5**	**4**	**8**	**9**	**7**	**3**	**12**	**7**	**2**
4	4	5	2	5	24	41	22	18	13	50	3
3	**6**	**19**	**40**	**78**	**28**	**43**	**16**	**15**	**22**	**52**	**5**
35	29	44	41	37	300	520	138	179	263	529	43
											1
8	4	5	4	5	4	17	4	3	7	27	4
				2	**1**	**1**					
37	41	20	16	18	53	120	51	77	44	90	15
			1	**14**	**1**	**1**		**2**	**5**	**6**	**1**
15	11	9	23	37	55	57	32	31	43	179	28
			3	**6**	**1**	**1**		**1**	**3**	**3**	
5	1	3	3	6	16	19	5	11	16	39	6
	1									**1**	
6	9	15	14	26	28	50	17	32	13	32	〃
11	**19**	**44**	**126**	**427**	**94**	**199**	**108**	**55**	**100**	**139**	**11**
795	575	527	528	686	2586	5148	1699	1460	1480	3090	321

Friesland......	(10,463 levend geb.)	20,560 vaccinaties.
Overijssel......	(8,211 〃 〃)	30,154 〃
Groningen......	(7,847 〃 〃)	31,644 〃
Drenthe........	(3,520 〃 〃)	14,535 〃
Limburg.......	(7,016 〃 〃)	10,810 〃
Het Rijk.......	(128,255 〃 〃)	276,804 〃

Ook het aantal personen, die onder bijzondere omstandigheden een gewelddadigen dood stierven, begint een zekere belangrijkheid te verkrijgen, wanneer men deze gegevens over een grooter aantal jaren kan overzien. Opvallend zijn b. v. de nauwe grenzen, binnen welke zich de dood door water of vuur (1867—1871) beperkte, wanneer men ziet dat door beide oorzaken meestens 825 en 144, minstens 763 en 128 personen omkwamen. Omtrent zelfmoord werden geene gegevens medegedeeld.

Aan onbekende oorzaken stierven in 1871 4.8 pCt., zonder geneeskundige behandeling 3.9 pCt. van alle gestorvenen. Op 10,000 inwoners stierven zonder geneeskundige behandeling in Zeeland 27.9, Utrecht 23.6, Noord-Brabant 20.5, Limburg 20.2, Overijssel 16.3, Drenthe 15.8, Groningen 10.8, Gelderland 8.1, Noord-Holland 8.0, Friesland 6.3, Zuid-Holland 5.2 en in het geheele Rijk 12.3 personen.

De geheele sterfte in 1871 was in de verschillende provinciën en in het

	Werkelijke bevolking op 31 Dec. 1870.	Overleden in 1871 (met levenloos aangegevenen).	Op hoeveel inwoners 1 overleden.	Levenloos aangegeven.	Typhus en febris typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.	Kwaadaardige keelziekte (angina diphth.).	Cholera.
N.-Brabant..	432,612	12618	34.28	855	418	1118	100	7	87	98	29	9
Gelderland..	434,901	11633	37.38	821	352	788	60	100	197	101	145	1
Z.-Holland [1].	711,437	29001	24.53	1542	595	7504	55	93	159	247	68	53
N.-Holland..	587,528	19438	30.22	1218	693	3009	102	262	148	195	35	31
Zeeland.....	179,731	5518	32.57	453	157	171	68	50	25	89	22	23
Utrecht.....	174 775	7158	24.41	401	128	1972	16	15	70	40	70	8
Friesland....	296,931	7037	42.19	528	102	66	15	156	124	35	14	7
Overijssel...	255,670	7389	34.60	488	237	450	78	74	135	146	34	13
Groningen...	227,696	6357	35.81	446	186	425	26	436	95	60	81	6
Drenthe.....	105,637	2555	41.34	195	95	112	9	32	52	10	27	8
Limburg....	225,319	5580	40 37	359	121	172	133	11	41	24	23	23
Het Rijk....	3,632,237	114,284	31.78	7306	3084	15787	662	1236	1133	1045	548	182
Percentsgewijze...		100		6.4	2.7	13.8	0.6	1.1	0.9	0.9	0.5	0.2

[1] Voor alle provinciën, behalve voor Zuid-Holland, is de bevolking gerekend naar de uitkomsten der volkstelling in 1869. Voor die provincie was de uitkomst nog niet bekend bij de samenstelling van deze sterftetabellen. Het is later gebleken toen 688,204 te bedragen.

Rijk aldus:

Diarrhoea.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademh.-werktuigen (waaronder longtering).	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneesk. behand. gestorven (begrepen in de vorige kolom).
255	900	178	951	651	2026	67	239	75	13	3555	987	888
371	825	177	894	823	1802	78	191	72	18	3158	659	352
1001	2973	163	970	1559	2737	111	352	182	27	7986	624	369
518	1976	185	868	1670	2221	119	310	151	22	5097	608	469
426	532	46	229	416	489	39	73	37	6	1616	551	501
178	646	40	320	371	663	41	81	39	4	1714	341	412
186	548	67	490	676	1113	55	104	102	5	2316	328	187
61	540	87	544	570	1264	53	101	36	7	2028	443	417
88	342	45	384	426	949	40	118	75	8	1840	281	245
33	148	36	213	164	440	24	22	31	1	728	175	167
60	269	51	368	279	1027	36	121	25	17	1930	490	455
3177	9699	1075	6231	7605	14731	663	1712	825	128	31968	5487	4462
2,8	8.5	0.9	5.4	6.7	12.9	0.6	1.5	0,8	0.1	27.9	4.8	3.9

Op elk 10,000tal inwoners werden geboren en stierven in 1871 en in het

	Geboren (met levenloos aangegevenen).	Overleden (met levenloos aangegevenen).	Levenloos aangegeven.	Typhus en febris typhoidea.	Pokken.	Roodvonk.	Mazelen.	Croup.	Kinkhoest.	Kwaadaardige keelziekte.	Cholera.
N.-Brabant..	340.6	291.7	19.8	9.7	25.8	2.3	0.2	2.0	2.3	0.7	0.2
	334.8	254.4	18.3	7.9	5.5	1.1	2.9	2.1	2.4	1.0	0.6
Gelderland..	334.4	267.4	18.9	8 1	18.2	1.4	2.3	4.6	2.3	3.3	0.02
	339.9	245.4	19.0	8.4	3.9	0.6	3.2	4.1	2.2	2 9	0.3
Z.-Holland..	421.3	407.8	21.7	8.4	105.5	0.8	1.3	2.2	3.5	1.0	0.8
	412 3	319.5	20.3	9.3	22.8	0.4	5.4	2.7	3.4	1 2	3.3
N.-Holland..	386.1	330.8	20.7	11.8	51.2	1.7	4.5	2.5	3.3	0.6	0.5
	374.1	287.1	19.0	13.4	11.4	2.8	4.4	3.2	4.6	1 2	1.2
Zeeland....	444.9	307 0	25.2	8.7	9.5	3.8	2.8	1.4	4.9	1.2	1.3
	422.0	291.8	22.8	9.4	2.5	1.4	1.7	2.4	4.9	3 3	0.9
Utrecht.....	375.1	408.9	22.3	7.3	112.8	0.9	0.9	4.0	2.2	4.0	0.5
	377.4	310.2	19.6	7.4	25.0	0.3	4.2	2.7	1.8	3 2	0.5
Friesland...	370.2	236.9	17.8	3.4	2.2	0.5	5.2	4.2	1.2	0.5	0.2
	357.1	218.1	16.4	8.6	0.5	0.2	2.2	2 4	3.1	0.6	0.3
Overijssel...	340.2	289.0	19.1	9 3	17.6	3.0	3.0	5.3	5.7	1.3	0.5
	344.1	261.4	18.6	10.4	3.6	0.8	3.6	5 5	3.0	1.1	0.5
Groningen..	364.2	279.2	19.6	8.2	18.7	1.1	19.2	4.2	2.6	3.5	0.3
	362.6	263.1	17.3	7.9	4.1	1.4	4.3	3.4	3.4	2.3	0.4
Drenthe....	351.7	241.9	18.5	9.0	10.6	0.9	3.0	4.9	1.0	2.6	0.8
	346.6	235.6	18.4	8.1	2.3	1.4	3.0	3.8	2.1	21	0.9
Limburg....	327.3	247.6	15.9	5.4	7.6	5.9	0.5	1.8	1.1	1.0	1.0
	330.3	234.4	15.3	6.5	2.0	2.4	2.0	3.1	1.8	1.2	0.9
Het Rijk....	373.2	314.6	20.1	8.5	43.5	1.8	3.4	3 1	2.9	1.5	0·5
	367.6	270.5	18.8	9.3	9.5	1.2	3.7	3.2	3.1	1.6	1.2

[1] Longtering werd 1867--68 onder uittering 14—65 jaren, later onder chronische ziekten der

vijfjarig tijdperk 1867—1871 (met *vette cijfers* aangegeven) gemiddeld jaarlijks.

Diarrhoea.	Levenszwakte en uittering, 0—14 jaren.	Uittering, 14—65 jaren 1.	Marasmus senilis, boven 65 jaren.	Acute ziekten der ademhalingswerktuigen.	Chronische ziekten der ademh.-werktuigen 1.	Ziekten van het kraambed.	Kanker.	Verdrinken.	Verbranding.	Andere ziekten.	Onbekende oorzaken.	Zonder geneesk. behand. gestorven (begrepen in de vorige kolom).
5.9	20.8	4.1	22 0	15.1	46.8	1.5	5.5	1.7	0.3	82.2	22.8	20.5
4.4	**16.6**	**6.5**	**19.2**	**12.3**	**30.0**	**1.6**	**4.1**	**1.4**	**0.3**	**83.8**	**32.4**	
8.5	18.9	4.1	20.5	18.9	41.5	1.8	4 4	1.7	0.4	72.6	14.9	8.1
5.2	**15.5**	**5.8**	**18.4**	**16.2**	**27.8**	**1.6**	**3.7**	**1.7**	**0.5**	**74.2**	**30.2**	
14.1	41.8	2.3	13.6	21.9	38.5	1.6	4.9	2.5	0.4	112.2	8.8	5.2
14.8	**36.7**	**7.1**	**12.4**	**18.1**	**28.9**	**1.5**	**4.7**	**2.7**	**0.3**	**109.3**	**14.2**	
8.8	33.6	3.2	14.8	28.4	37.8	2.0	5.3	2.6	0.4	86.8	10.3	8.0
8.4	**29.8**	**11.6**	**13.4**	**24.4**	**25.9**	**2.0**	**5.1**	**2.8**	**0.4**	**86.8**	**15.2**	
23.7	29.6	2.6	12.8	23.1	27.2	2.2	4.1	2.1	0.3	89.9	30.6	27.9
15.1	**21.4**	**9.4**	**11.6**	**22.4**	**19.5**	**2.0**	**3.5**	**1.9**	**0.3**	**81.8**	**53.7**	
10.2	36.9	2.3	18.3	21.2	37.9	2.3	4.6	2.3	0.2	98.1	19.5	23.6
8.6	**27.5**	**3.9**	**15 8**	**18.9**	**36.0**	**1.7**	**4.1**	**2.5**	**0.3**	**92.0**	**34.1**	
6.3	18.5	2.3	16.5	22.8	37.5	1.9	3.5	3.4	0.2	78.0	11.0	6.3
6.1	**16.0**	**5.8**	**14 6**	**15.1**	**28.2**	**2.0**	**3.5**	**3.1**	**0.2**	**65.3**	**23.8**	
2.4	21.1	3.4	21.3	22.3	49 4	2.1	3.9	1.4	0.3	79.3	17.3	16.3
2.9	**19.8**	**10 2**	**18.8**	**17.5**	**29.8**	**1.9**	**2.6**	**1.6**	**0.4**	**93.5**	**15.3**	
3.8	15.0	2.0	16.8	18.7	41.7	1 8	5.2	3.3	0.4	80.8	12.3	10.8
4.9	**13.9**	**6.1**	**13.9**	**17.4**	**31.8**	**2.2**	**3.8**	**2.7**	**0.4**	**74.3**	**20.3**	
3.1	14.0	3.4	20.1	15.5	41.6	2.3	2.1	2.9	0.1	68.9	16.6	15.8
2.8	**13.4**	**9.7**	**18.5**	**14.7**	**25.4**	**1.9**	**2.1**	**2.1**	**0.4**	**85.1**	**17.4**	
2.7	11.9	2.3	16.3	12.4	45.6	1.6	5.4	1.1	0.8	85.7	21.7	20.2
2.2	**10.1**	**15.3**	**17.9**	**11.1**	**30.6**	**1.7**	**4.4**	**1.1**	**0.5**	**77.1**	**27.1**	
8.7	26.7	2.9	17.2	20.9	40.6	1.8	4.7	2.3	0.4	88.0	15.1	12.3
7.8	**22.8**	**8.2**	**15.4**	**17.6**	**28.5**	**1.8**	**4.1**	**2.2**	**0.4**	**86.6**	**23.5**	

ademhalingswerktuigen opgenomen.

Het geneeskundig personeel bestond 31 Dec. 1871 uit 2,202 geneeskundigen, 762 vroedvrouwen en 805 apotheken, en was in het laatste jaar verminderd met 46 geneeskundigen, 5 vroedvrouwen en 15 apotheken. Nog aanzienlijker was de afname sinds 1867. Er waren in het Rijk gevestigd:

	31 Dec. 1867.	31 Dec. 1871.
Geneeskundigen.		
Med. doct. met algemeene bevoegdheid	327	352
" " " beperkte "	679	605
Artsen	17	61
Plattelands en stedelijke heelmeesters	1,280	1,147
Eervol ontslagen officieren van gezondheid der 1ste en 2de klasse	32	37
Te zamen	2,335	2,202

Bovendien waren in het Rijk:

Personen en Winkels.		
Tandmeesters	64	64
Vroedvrouwen	727	762
Apotheken	857	805
Drogistwinkels	177	170

Dr. L. SCHELTEMA BEDUIN.

DE POKKENEPIDEMIE TE NIJKERK IN 1871 EN 1872.

Onder de gemeenten in de provincie Gelderland, die in de laatste epidemie door pokken geteisterd werden, staan Nijkerk en Putten bovenaan. Deze twee kleine gemeenten toch droegen in 1871 een derde gedeelte bij tot de geheele pokkensterfte in die provincie, en terwijl dat jaar op 1,000 inwoners 4.3 in Nederland en 1.8 in Gelderland aan pokken stierven, bedroeg die sterfte te Nijkerk 18.9 en zelfs te Putten 26.7 op hetzelfde aantal inwoners.

Toch wordt, wanneer wij op de onvolledige opgaven mogen afgaan, te Nijkerk ten minste wel zoo goed gevaccineerd als elders, want terwijl volgens die opgaven gedurende 1867—1870 in Nederland 1 op 16 personen werden ingeënt, werd in diezelfde jaren deze kunstbewerking te Nijkerk bij 1 op 13.4 personen verricht.

Aan de uitvoerige en nauwkeurige opgaven door Mr. SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, Burgemeester van die Gemeente bijeenverzameld en welwillend aan onze Vereeniging afgestaan, waaruit blijkt, dat in 1871 aldaar 146 en in het jaar daaropvolgende nog 8 personen aan pokken stierven, ontleenen wij de volgende statistische bijzonderheden omtrent het verloop van deze ziekte.

In het geheel werden door de pokken aangetast:

	INGEËNT.		NIET INGEËNT.		HERINGEËNT.		TE ZAMEN.	
	hersteld.	overled.	hersteld.	overled.	hersteld.	overled.	hersteld.	overled.
0— 1 jaar.	1	1	14	22	—	—	15	23
1— 2 〃	2	—	24	13	—	—	26	13
2— 3 〃	1	—	19	15	—	—	20	15
3— 4 〃	—	—	21	7	—	—	21	7
4— 5 〃	2	—	14	6	—	—	16	6
5— 6 〃	3	—	12	1	—	—	15	1
6— 7 〃	4	—	1	—	—	—	5	—
7— 8 〃	5	—	7	—	2	—	14	—
8— 9 〃	6	—	7	1	—	—	13	1
9—10 〃	3	—	3	—	—	—	6	—
10—12 〃	15	—	2	1	—	—	17	1
12—14 〃	21	—	6	1	—	—	27	1
14—16 〃	19	2	12	1	2	—	33	3
16—18 〃	34	2	4	6	1	—	39	8
18—20 〃	25	1	6	4	—	—	31	5
20—25 〃	44	4	9	5	—	—	53	9
25—30 〃	32	4	2	2	—	—	34	6
30—35 〃	39	5	7	7	—	—	46	12
35—40 〃	33	7	7	3	—	—	40	10

	INGEËNT.		NIET INGEËNT.		HERINGEËNT.		TE ZAMEN.	
	hersteld.	overled.	hersteld.	overled.	hersteld.	overled.	hersteld.	overled.
40—45 jaar.	26	10	5	5	—	—	31	15
45—50 〃	40	5	—	3	—	—	40	8
50—55 〃	25	4	—	—	—	—	25	4
55—60 〃	14	2	—	3	—	—	14	5
60—65 〃	4	—	—	1	—	—	4	1
65—70 〃	2	—	—	—	—	—	2	—
70—75 〃	—	—	—	—	—	—	—	—
Te zamen	400	47	182	107	5	—	587	154

Uit deze opgaven en de bijgevoegde aanteekeningen blijkt: 1°. dat de twee eerste gevallen uit Utrecht zijn overgebracht, waar pokken in Jan. 1871 hevig woedden; 2°. dat op *zeer enkele* uitzonderingen na die ziekte alleen onder den zoogenaamden minderen stand, het meest onder de arbeiders, minder onder de boeren heeft geheerscht; 3°. dat de inënting van bijna al degenen die zijn aangetast, was gedaan ten tijde dat zij op zes- of zevenjarigen leeftijd ter schole zouden gaan; 4°. dat de herinënting van het in den staat voorkomende heringeënte, aangetaste doch herstelde vijftal is geschied tijdens de epidemie hevig heerschte; 5°. dat opmerkelijke gevallen zich hebben voorgedaan, dat in huisgezinnen, waar pokken heerschten, heringeënten van die ziekte zijn vrijgebleven. Eindelijk blijkt uit deze opgaven, dat van de 7,720 inwoners, die deze gemeente op 1°. Januari 1871 telde, 741 of bijna 9.6 pCt. zijn aangetast; dat daaronder waren 370 mannen en 371 vrouwen; dat van 447 aangetasten, die ingeënt waren, slechts 47 of 10.5 pCt. zijn overleden en daarentegen van de 289, die niet waren ingeënt, 107 of 37 pCt.

EIGENDOM VAN ONROEREND GOED EN HYPOTHEEK. GRONDCREDIET.

Reeds in de jaargangen 1860—1862 van dit Jaarboekje zijn enkele niet onderteekende gegevens opgenomen over de rente-tax van kapitalen, belegd onder waarborg van hypotheek, in een paar provinciën des Rijks en over de eigendoms-veranderingen. Vroeger was het bezwaarlijk te dier zake uit de zoo talrijk voorhanden officiëele bronnen te putten. Het openbaar maken van officiëele cijfers werd door de hoogere besturen niet immer goedgekeurd, veelmin aangemoedigd. Zij, die al eens den lust hadden, om de niet geringe moeite te doen, om statistieke overzigten te leveren, stelden zich bloot aan gisping, zoo al niet erger. Gelukkig is die tijd voorbij, en wordt meer en meer bij hoog en laag geplaatsten het belang van afdoende statistieke gegevens ingezien. Dat belang is bevorderd geworden door het Internationaal Statistisch Congres in 1869, hier te lande gehouden. Onder meer is toen een eerste grondslag gelegd voor eene nieuwe kadastrale en hypothecaire statistiek, en het mag op prijs worden gesteld, dat de toenmalige Minister van Finantiën, Mr. P. P. VAN BOSSE, zich heeft vereenigd met het voorstel, van eene toenmalige subcommissie van de Regelings Commissie van gezegd Congres uitgegaan, om niet slechts de bouwstoffen te doen verzamelen voor eene statistiek betreffende het Grondcrediet, overeenkomstig de dezerzijds verstrekte modellen, maar ook *die Statistiek voor de toekomst te verzekeren.*

Het uitvoerig Programma en Compte-rendu van het gemelde Congres bevatte de uitkomsten van de destijds verkregen statistieke gegevens, betreffende het grondcrediet, daaronder begrepen de inbeslagnemingen en de openbare verkoopingen krachtens art. 1223 Burgerlijk Wetboek, alles over 1866, 1867 en 1868.

Genoemde Minister heeft indertijd geraadpleegd den Voorzitter der Commissie uit de Vereeniging voor Statistiek, belast met de zamenstelling eener Algemeene Statistiek van Nederland. De Heer Mr. S. VISSERING heeft daarop medegedeeld de voorstellen en beschouwingen, na overweging van de vereischten eener voortdurende hypothecaire Statistiek, geuit in eene bijeenkomst in den zomer van 1869 gehouden onder leiding van genoemden Hoogleeraar, van den Oud-Gouverneur Generaal Mr. L. A. J. W. Baron SLOET VAN DEN BEELE, den Staatsraad PH. J. BACHIENE, den Referendaris Mr. M. M. VON BAUMHAUER en den Secretaris der Nationale Hypotheekbank te Amsterdam, Mr. W. VAN HEUKELOM.

Een eerste gevolg van een en ander blijkt uit eene missive van denzelfden Minister van Finantiën aan zijnen Ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, van den 29sten October 1870, N°. 4 (Registratie en Domeinen), waarbij worden toegezonden 34 opgaven van de 34 bewaringen van de hypotheken en het kadaster, betreffende het Grondcrediet over 1869, zich aansluitende aan de statistieke opgaven over 1866—1868, hierboven aangeduid. Er is last gegeven om dergelijke statistiek aan iedere bewaring sedert den 1sten Januarij 1870 geregeld bij te houden, met het doel om de jaarlijksche opgaven van den bewaarder te doen verzamelen bij de afdeeling Statistiek van het Departement van Binnenlandsche Zaken, en de alzoo verkregen Rijks-Statistiek op te nemen in de Statistische Jaarboeken, waarvan een 50tal voor het Departement van Finantiën te bestemmen.

Daargelaten wat naar de aanduidingen in opgemeld Compte-rendu, de kadastrale Statistiek eventueel zal opleveren, met betrekking tot de uitgestrektheid, den aard, de waarde en de opbrengst der vaste goederen, de meerdere of mindere overgangen, de splitsing der eigendommen, de belaste en onbelaste perceelen enz., belooft de hypothecaire Statistiek belangrijke gegevens te bevatten. Immers naar de vastgestelde modellen zal jaarlijks aan het licht komen al wat het bezwaren en ontheffen van de gebouwde en ongebouwde eigendommen betreft.

Het getal en het bedrag der hypothecaire inschrijvingen en der doorhalingen zullen niet alleen worden geconstateerd, maar ook het bedrag, geleend door hypotheekbanken en dergelijke crediet-instellingen en dat, door anderen geleend, de schulden voortspruitende uit onbetaalde kooppenningen en overbedeelingen bij boedelscheiding, die wegens lijf- en andere renten en de voorwaardelijke of eventueele schulden. De Staat, de bedrijvige maatschappij en de wetenschap zullen daarbij vernemen het getal, de uitgestrektheid en het zuiver belastbaar inkomen van de bezwaarde eigendommen, het getal en het bedrag der inschrijvingen en doorhalingen, geklassificeerd naar hare hoegrootheid en naar de bedongen rentetax, het getal processen-verbaal van openbare verkoopingen van vaste goederen, aantoonende de werking van art. 1223 Burgerl. Wetboek, het getal, den aard, de grootte, het zuiver belastbaar inkomen en den koopprijs dier goederen, al wat de inbeslagnemingen en geregtelijke toewijzingen betreft, zoomede de vestiging en overdragt van tienden, grondrenten enz., alzoo de werking van art. 491—550 Wetb. v. Burg. Regtsvordering, art. 784—802 Burg. Wetboek en gedeeltelijk de werking der wet van 12 April 1872 (*Stbl.* n°. 259) op de afkoopbaarstelling der tienden.

In verband met den inhoud der aangehaalde missive van den 29sten October 1870, N°. 4, zijn de 34 minder volledige statistieke opgaven over 1869, zich aansluitende aan die over 1866—1868 bereids in druk verschenen in het voormelde programma van het Statistisch Congres van 1869, in 1871 ter hand gesteld aan den

ondergeteekende, die de bewerking dier bescheiden heeft op zich genomen. Het is zonder belang, de bijzondere redenen mede te deelen, die aanvankelijk eenig uitstel raadzaam maakten, en die vervolgens de verzameling van den inhoud der bedoelde bescheiden tot dusverre, toevalligerwijze hebben verhinderd. De waarde van elke statistiek toch komt vooral aan den dag, wanneer zij over een genoegzaam getal jaren is voortgezet, om vergelijkingen tusschen onderscheiden tijdvakken te kunnen maken. De latere bewerking der Statistiek over 1869 zal niet schaden, in zóóverre die over volgende jaren ook nog in bewerking is.

Die volledige hypothecaire Statistiek over 1870, 1871 en 1872 zal alsnu in de Statistische Jaarboeken gelijktijdig kunnen verschijnen, en alsdan Nederland met betrekking tot die statistiek gunstig onderscheiden van andere Staten, wáár die statistiek wel reeds is aangevangen, maar niet zoo doelmatig en volledig als zij door de 34 hypotheekbewaarders in Nederland dagelijks wordt bijgehouden.

De vaak genoemde hypothecaire statistiek over 1869 is in de volgende verzamelende overzigten vervat.

STAAT VAN DE HYPOTHECAIRE INSCHRIJVINGEN, GECLASSIFICEER

GEREGTELIJKE ARRON-DISSEMENTEN.	INSCHRIJ-							
	VOOR SOMMEN BENEDEN DE ƒ 300.		VAN ƒ 300 TOT BENEDEN ƒ 1,000.		VAN ƒ 1,000 TOT BENEDEN ƒ 5,000.		VAN ƒ 5,000 TOT BENEDEN ƒ 10,000.	
	Getal.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.
		ƒ		ƒ		ƒ		ƒ
's Hertogenbosch..	163	28,327	371	203,060	297	574,965	27	166,752
Eindhoven	113	19,417	192	99,051	96	163,359	8	54,700
Breda	127	23,018	214	111,712	218	434,407	27	165,185
Arnhem..........	93	16,590	253	136,730	292	593,500	57	351,400
Nijmegen.........	68	12,318	187	106,237	177	443,245	26	166,800
Zutphen..........	95	17,826	192	105,228	194	395,609	30	190,590
Tiel.............	76	13,470	193	96,352	181	358,974	19	106,974
's Gravenhage.....	42	5,820	123	81,420	520	1,064,620	168	993,080
Leiden...........	24	4,330	165	91,700	287	577,730	64	417,400
Rotterdam........	39	7,471	199	112.647	554	1.276,886	214	1,446,475
Dordrecht........	25	4,160	123	69,850	169	312,590	31	212,000
Gorinchem.......	31	5,896	130	75 777	127	285,390	18	110,400
Brielle..........	17	3,175	69	39,393	85	156,368	16	110,400
Amsterdam.......	28	5,415	260	147,105	835	1,846,068	242	1,569,703
Alkmaar.........	27	5,220	131	74,154	189	400,662	50	346,280
Hoorn...........	55	10,354	217	118,319	271	580,189	61	393,640
Haarlem.........	19	3 924	175	98,022	301	611,015	54	363,453
Middelburg.......	26	5,257	72	40,281	127	256 075	18	143,387
Goes............	58	9,208	168	90,849	136	270,935	14	96 000
Zierikzee........	29	5,425	87	47,137	69	161,473	8	52,501
Utrecht..........	24	4,023	108	61,550	205	449,259	85	550,500
Amersfoort.......	31	5,645	78	41,950	80	140,140	11	73,300
Leeuwarden......	116	19,750	748	191,400	407	782,100	44	284,000
Heerenveen	85	13,665	136	70,282	146	310,043	21	133,814
Sneek...........	12	2,014	92	53,615	131	254,245	17	97,800
Zwolle..........	29	5,387	151	83,794	224	469,212	25	160,669
Deventer.........	32	6,057	143	77,391	174	333,198	6	40,000
Almelo	57	10,325	200	115,967	173	309,372	13	98,450
Groningen........	34	6,530	161	90,250	242	499,350	45	273,800
Winschoten	72	13,648	156	82,437	130	251,240	18	106,500
Appingedam......	22	5,491	95	62,505	84	209.891	20	154,850
Assen...........	36	7,768	118	67,171	175	342,192	22	138,086
Maastricht........	385	62,720	393	200,443	226	453,635	16	100,652
Roermond........	194	33 390	249	131,437	123	241,264	11	64,750
Totaal.....	2284	403 034	5949	3,275,216	7645	15,809,221	1506	9,734,291
Provinciën.		ƒ		ƒ		ƒ		ƒ
Noordbrabant.....	403	70 762	777	413 823	611	1,172,731	62	386,637
Gelderland.......	332	60,204	825	444,547	844	1,791,328	132	815 764
Zuidholland	178	30,852	809	470,787	1742	3,673,584	511	3.289,755
Noordholland.....	129	24,913	783	437,600	1596	3,457,034	407	2,673,076
Zeeland.........	113	19.890	327	178,267	332	688 483	40	291,888
Utrecht..........	55	9,668	186	103,500	285	589,399	96	623,800
Friesland........	213	35,429	576	315,297	684	1,346,388	82	515,614
Overijssel........	118	21,769	494	277,152	571	1,111,782	44	299,119
Groningen........	128	25,669	412	235,192	456	960,481	83	535,150
Drenthe..........	36	7,768	118	67,171	175	342,192	22	138,086
Limburg	579	96,110	642	331,880	349	694,919	27	165,403
Nederland........	2284	403,034	5949	3,275,216	7645	15,809,221	1506	9,734,291

Onder de hierboven opgegeven inschrijvingen zijn niet begrepen de inschrijvingen

VINGEN.

VAN *f* 10,000 TOT BENEDEN *f* 20,000.		VAN *f* 20,006 TOT BENEDEN *f* 30,000.		VAN *f* 30,000 TOT BENEDEN *f* 50,000.		VAN *f* 50,000 TOT BENEDEN *f* 100,000.		VAN *f* 100,000 EN DAARBOVEN.		TOTAAL.	
Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.
	f		*f*		*f*		*f*		*f*		*f*
7	85,000	1	24,000	1	43 800	″	″	2	200,000	869	1,325,904
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	409	336,527
7	44,742	2	40,000	1	40 000	1	80,000	″	″	597	939,064
20	243,900	5	115,000	4	125,000	1	50,000	″	″	725	1,632,120
9	110,000	3	63,500	1	43,800	″	″	″	″	471	945,900
8	97,350	4	102,000	″	″	″	″	″	″	523	908,603
11	147,290	4	88,442	1	30,000	″	″	2	300,000	487	1,141,502
60	812,600	14	325,000	4	169,400	4	264,480	″	″	935	3,716,420
47	629,500	14	317,500	4	120,000	″	″	″	″	605	2,158,160
114	1,428 848	28	653,297	14	528,021	3	199,000	″	″	1,165	5,652,645
8	91,550	3	75,000	″	″	2	126,000	″	″	361	891,150
4	46,000	″	″	″	″	″	″	″	″	310	523,463
5	67,600	1	20,000	″	″	″	″	″	″	193	396,936
115	1,457,680	24	517,500	10	330,000	1	50,000	2	600,000	1,517	6,523,471
28	354,275	5	107,000	1	40.000	″	″	″	″	431	1,327,591
47	606,500	8	185,000	2	65,000	″	″	″	″	661	1,959,002
30	391,900	9	204,000	5	193,000	2	130,000	″	″	595	1,995,314
19	270,925	2	41,000	3	70,000	1	97,290	″	″	268	924,215
9	116 360	4	90,660	4	160,455	1	72,175	1	282,000	395	1,188,642
8	116,000	4	87 000	1	40,000	″	″	″	″	206	509,536
23	310,000	6	127 784	1	30,000	″	″	″	″	452	1,533,116
7	80,000	2	48,000	″	″	″	″	″	″	209	389,035
23	259 000	7	162 137	1	30,000	″	″	″	″	946	1,728,387
9	116,800	2	49,000	″	″	″	″	″	″	399	693,604
13	176 350	4	95,000	2	70,000	″	″	″	″	271	749,024
7	87,000	1	21,663	1	38,266	″	″	1	130,000	439	995,991
4	45,000	1	20,000	1	30,000	″	″	″	″	361	551,646
3	42,000	2	45,000	″	″	1	60,000	1	100,000	450	781,114
27	335,300	7	160,200	6	199,000	1	91,880	″	″	523	1,656,310
15	208,100	2	44,000	″	″	1	50,000	″	″	394	755,925
23	349.733	4	106.700	″	″	″	″	″	″	248	889,170
8	91,083	3	67,000	2	66,000	″	″	″	″	364	779,300
6	78,200	″	″	3	110,500	″	″	″	″	1,029	1,006,170
5	54,000	1	25,000	″	″	1	68,111	1	275,000	585	892,952
729	9,350,586	177	4,027,383	73	2,572,242	20	1,338,936	10	1,887,000	18,393	48,397,909
	f		*f*		*f*		*f*		*f*		*f*
14	129,742	3	64,000	2	83,800	1	80,000	2	200,000	1,875	2,601 495
48	598,540	16	368 942	6	198,800	1	50 000	2	300 000	2,206	4,628,125
238	3,076,098	60	1,390,797	22	817,421	9	589 480	″	″	3,569	13,338,774
220	2,810,355	46	1,013,500	18	628,000	3	180,000	2	600,000	3,204	11,805.378
36	503,285	10	218,660	8	270,455	2	169,465	1	282,000	869	2,622,393
30	390,000	8	175,784	1	30,000	″	″	″	″	661	1,922,151
45	552,150	13	306.137	3	100,000	″	″	″	″	1,616	3,171 015
14	174,000	4	86,663	2	68,266	1	60,000	2	230,000	1,250	2,328,751
65	893,133	13	310,900	6	199.000	2	141,880	″	″	1,165	3,301,405
8	91,083	3	67,000	2	66,000	″	″	″	″	364	779,300
11	132,200	1	25,000	3	110,500	1	68,111	1	275,000	1,614	1,899,122
729	9,350,586	177	4,027,383	73	2,572,242	20	1,338,936	10	1,887,000	18,393	48,397,909

vrijgesteld van regt, zooals die wegens voogdij.

STAAT VAN DE DOORHALINGEN DER HYPOTHECAIRE INSCHRIJVINGEN

GEREGTELIJKE ARRONDISSEMENTEN.	DOORHALING VAN							
	VOOR SOMMEN BENEDEN DE *f* 300.		VAN *f* 300 TOT BENEDEN *f* 1,000.		VAN *f* 1,000 TOT BENEDEN *f* 5,000.		VAN *f* 5,000 TOT BENEDEN *f* 10,000.	
	Getal.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.
		f		*f*		*f*		*f*
's Hertogenbosch..	175	28,864	306	162,167	223	380,300	20	114,330
Eindhoven	68	14,819	128	73,178	48	97,145	6	27,500
Breda	135	22,302	230	121,187	214	396,721	19	113,246
Arnhem..........	81	14,526	217	119,407	259	494,288	35	230,187
Nijmegen.........	66	10,664	155	78,087	153	295,100	21	122,000
Zutphen	64	11,654	134	72,235	128	244,953	11	62,850
Tiel.............	64	11,510	147	75,094	140	263,887	15	107,431
's Gravenhage.....	35	6,510	211	112,560	258	862,680	107	711.030
Leiden...........	33	6,425	160	86,695	243	498,417	35	221,200
Rotterdam	46	8,350	229	122,267	432	1,010,331	145	939,246
Dordrecht........	25	3,870	110	63,610	120	251,000	26	159,500
Gorinchem........	37	6,963	125	69,823	118	220,873	10	62,500
Brielle...........	29	5,760	88	51,713	76	148,312	12	81,188
Amsterdam	38	7,310	298	164,581	726	1,553,898	186	1,193,330
Alkmaar	36	6,032	163	85,454	217	435,553	34	227,789
Hoorn...........	47	9,334	176	93,242	224	448,891	43	287,886
Haarlem	21	4,335	135	70,590	232	455,843	34	223,600
Middelburg.......	37	6.547	101	42,150	99	187,487	13	87,369
Goes	66	11,360	129	68,685	102	206,081	13	92,154
Zierikzee.........	24	3,810	66	33,448	58	118,602	11	65,684
Utrecht..........	40	6,077	109	60,854	198	434.960	36	232,293
Amersfoort.......	6	1,150	60	29,300	68	162,600	18	120,900
Leeuwarden......	84	16,000	327	228,900	454	1,102,000	31	217,000
Heerenveen.......	45	7,497	107	56,335	124	251,181	17	114,285
Sneek	31	5,866	94	50,086	105	228,402	27	166,701
Zwolle...........	116	12,177	166	85,469	172	319,961	23	141,074
Deventer.........	20	3,590	125	71,389	111	228,285	14	88,300
Almelo	33	6,246	129	68,369	90	158,957	9	58,850
Groningen........	45	8,165	174	93,280	235	491,965	50	316,360
Winschoten	58	11,103	151	82,118	101	195,675	25	149,306
Appingedam......	29	6,029	114	68,805	79	192,801	20	147,018
Assen............	22	4,011	120	69,262	128	247,032	13	83,300
Maastricht........	300	51,472	284	145,243	161	312,610	7	44,642
Roermond........	122	21,221	162	84,904	62	109,988	6	35,294
Totaal.	2078	361,549	5430	2,960,487	6158	13,006,779	1092	7,045,343
Provinciën.		*f*		*f*		*f*		*f*
Noordbrabant.....	378	65,985	664	356,532	485	874,166	45	255,076
Gelderland.......	275	48,354	653	344,823	680	1,298,228	82	522,468
Zuidholland	205	37,878	923	506,668	1247	2,991,613	335	2,174,664
Noordholland.....	142	27,011	772	413,867	1399	2,894,185	297	1,932,605
Zeeland..........	127	21,717	296	144,283	259	512,170	37	245,207
Utrecht..........	46	7,227	169	90,154	266	597,560	54	353,193
Friesland.........	160	29,363	528	335,321	683	1,581,583	75	497.986
Overijssel........	169	22,013	420	225,227	373	707,203	46	288,224
Groningen	132	25,297	439	244,203	415	880,441	95	612,684
Drenthe..........	22	4,011	120	69,262	128	247,032	13	83,300
Limburg.........	422	72,693	446	230,147	223	422,598	13	79,936
Nederland........	2078	361,549	5430	2,960,487	6158	13,006,779	1092	7,045,343

Onder de hierboven opgegeven inschrijvingen zijn niet begrepen de inschrijvingen

INSCHRIJVINGEN.

VAN *f* 10,000 TOT BENEDEN *f* 20,000		VAN *f* 20,000 TOT BENEDEN *f* 30,000.		VAN *f* 30,000 TOT BENEDEN *f* 50,000.		VAN *f* 50,000 TOT BENEDEN *f* 100,000.		VAN *f* 100,000 EN DAARBOVEN.		TOTAAL.	
Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.
	f		*f*		*f*		*f*		*f*		*f*
7	89,000	3	67,000	"	"	1	65,000	1	100,000	736	1,006,661
"	"	"	"	1	30,000	"	"	"	"	251	242,642
10	120,730	2	49,400	"	"	"	"	1	100,000	611	923,586
8	89,400	4	84,500	1	30,000	"	"	"	"	605	1,062,308
10	132,000	1	24,000	"	"	"	"	"	"	406	661,851
4	48,500	1	22,000	3	110,000	1	50,000	"	"	346	622,192
2	22,000	"	"	1	31,000	2	134,000	2	315,000	373	959,922
42	540,000	6	155,600	7	267,500	"	"	"	"	666	2,655,880
25	310,000	2	43,000	1	35,000	"	"	"	"	499	1,200,737
77	925,210	21	476,500	5	192,000	1	55,000	1	100,000	957	3,828,904
9	124,000	"	"	"	"	"	"	"	"	290	601,980
5	70,000	"	"	1	30,000	"	"	"	"	296	460,159
3	32,000	2	42,100	"	"	1	50,000	"	"	211	411,073
79	980 500	11	240.000	8	279,000	"	"	"	"	1,346	4,418,619
11	135,000	1	20,000	1	32,000	"	"	"	"	463	941,828
21	252,000	1	25,000	1	30,000	"	"	"	"	513	1,146,353
16	190,000	7	144,000	6	200,000	1	50,000	"	"	452	1,338,368
11	167,679	"	"	2	97,060	"	"	"	"	263	588,292
7	93,800	4	90,000	"	"	1	50,000	1	150,000	323	762,080
5	64,708	"	"	"	"	"	"	"	"	164	286,252
22	262,000	7	170,045	"	"	"	"	"	"	412	1,166,229
6	76,000	"	"	"	"	"	"	"	"	158	389,950
6	90,000	2	52,000	"	"	"	"	"	"	904	1,705,900
5	71,750	"	"	"	"	"	"	"	"	298	501,048
15	189,628	6	131,500	"	"	"	"	"	"	278	772,183
8	93,210	1	25,000	1	45,000	"	"	"	"	487	721,891
1	12,000	1	20,000	"	"	"	"	1	100,000	273	523,564
1	18,133	"	"	"	"	1	50,000	"	"	263	360,555
12	142,500	1	27,000	"	"	"	"	"	"	517	1,079,270
6	71,819	1	29,000	"	"	"	"	"	"	342	539,021
12	172,300	3	79,000	"	"	"	"	"	"	257	665,953
2	24,000	1	20,000	"	"	"	"	"	"	286	447,605
4	57,215	"	"	2	89,900	1	70,875	"	"	759	771,957
3	44,460	1	26,250	"	"	"	"	"	"	356	322,117
455	5,711,542	90	2,062,895	41	1,498,460	10	574,875	7	865,000	15,361	34,086,930
	f		*f*		*f*		*f*		*f*		*f*
17	209,730	5	116,400	1	30,000	1	65,000	2	200,000	1,598	2,172,889
24	291,900	6	130,500	5	171,000	3	184,000	2	315,000	1,730	3,306,273
161	2,001,210	31	717,200	14	524,500	2	105,000	1	100,000	2,919	9,158,733
127	1,557,500	20	429,000	16	541 000	1	50,000	"	"	2,774	7,845,168
23	326,187	4	90,000	2	97,060	1	50,000	1	150,000	750	1,636,624
28	338,000	7	170,045	"	"	"	"	"	"	570	1,556,179
26	351,378	8	183,500	"	"	"	"	"	"	1,480	2,979,131
10	123,343	2	45,000	1	45,000	1	50,000	1	100,000	1,023	1,606,010
30	386,619	5	135,000	"	"	"	"	"	"	1,116	2,284,244
2	24,000	1	20,000	"	"	"	"	"	"	286	447,605
7	101,675	1	26,250	2	89,900	1	70,875	"	"	1,115	1,094,074
455	5,711,542	90	2,062,895	41	1,498,460	10	574,875	7	865,000	15,361	34,086,930

vrijgesteld van regt, zooals die wegens voogdij.

GEREGTEL. ARRONDISSEMENTEN.	INSCHRIJ[VINGEN]											
	RENTELOOS.		VAN 1 TOT BENEDEN 3 pCt.		VAN 3 TOT BENEDEN 3½ pCt.		VAN 3½ TOT BENEDEN 4 pCt.		VAN 4 TOT BENEDEN 4½ pCt.		VAN 4½ TOT BENEDEN 5 pCt.	
	Get.	Bedrag.	Gt.	Bedrag.	Gt.	Bedrag.	Gt	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.
		f		f		f		f		f		f
's Hertogenb.	41	261,296	1	800	1	2,600	1	5,000	108	127 314	117	181,085
Eindhoven..	7	3,700	〃	〃	1	600	2	775	138	95.341	194	162,760
Breda......	22	132,229	2	1,320	1	500	2	4,200	57	87,930	100	253,962
Arnhem....	72	230,855	〃	〃	3	9,400	2	7,000	35	133.250	194	419,900
Nijmegen...	32	152,300	〃	〃	3	4,000	1	1,200	10	27,100	48	157,610
Zutphen....	6	10,643	〃	〃	3	2,000	2	2,050	86	139,738	172	290 364
Tiel........	13	39,710	〃	〃	2	700	〃	〃	6	13.461	21	235,900
'sGravenhage	3	1,250	2	1,890	4	6,950	〃	〃	16	120,650	40	209,450
Leiden.....	5	31,488	1	700	3	8,000	〃	〃	10	74,340	78	799,550
Rotterdam..	〃	〃	〃	〃	2	95,100	〃	〃	12	90,083	64	685,725
Dordrecht...	14	154,600	〃	〃	2	2,300	〃	〃	2	8,500	15	60,500
Gorinchem..	8	17,129	〃	〃	〃	〃	〃	〃	14	27,100	21	42,800
Brielle......	3	8,200	〃	〃	〃	〃	〃	〃	4	21,650	7	76,500
Amsterdam..	〃	〃	1	2,000	2	28,500	2	14,000	22	192,230	32	272,000
Alkmaar....	6	32,697	〃	〃	1	2,400	1	1,600	9	30,187	29	243,600
Hoorn......	13	23,969	1	6,000	〃	〃	〃	〃	6	5.300	89	701,528
Haarlem....	5	21,543	〃	〃	2	1,665	2	16,000	11	24,900	31	480,600
Middelburg..	2	802	〃	〃	〃	〃	1	140	47	246 816	41	238,306
Goes.......	16	17,204	〃	〃	1	1,100	1	4,950	23	356 000	23	63,965
Zierikzee....	7	9,494	〃	〃	〃	〃	〃	〃	7	12,350	15	129,645
Utrecht.....	10	52,941	1	16,000	1	3,282	〃	〃	22	51,025	59	426,375
Amersfoort..	16	46,150	〃	〃	1	28,000	〃	〃	16	43,730	26	62,275
Leeuwarden.	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	3	1,200	21	19,080
Heerenveen..	31	61,179	〃	〃	〃	〃	〃	〃	9	33,300	24	116,970
Sneek......	9	28,160	〃	〃	〃	〃	2	1,600	6	42,650	29	138,200
Zwolle.....	10	67,954	〃	〃	〃	〃	1	550	59	73,379	91	240,140
Deventer....	6	8,567	〃	〃	〃	〃	3	3,000	100	132 632	129	156,245
Almelo.....	13	134,300	〃	〃	1	1,100	8	16,925	244	246,811	84	104,703
Groningen..	10	49,090	〃	〃	〃	〃	〃	〃	17	74,200	56	232,850
Winschoten.	8	10,166	〃	〃	〃	〃	〃	〃	32	30,648	62	213,275
Appingedam.	2	2,289	〃	〃	〃	〃	〃	〃	11	12,110	67	231,149
Assen......	12	15,153	2	5,100	〃	〃	4	3,580	122	209,362	54	114,977
Maastricht...	34	51,260	〃	〃	〃	〃	〃	〃	18	13,432	59	105,820
Roermond..	21	51,858	〃	〃	1	423	1	6,000	90	150,987	67	110,355
Totaal..	457	1,728,176	11	33,810	35	198,620	36	88,570	1372	2,949,706	2159	7,978,164
Provinciën.		f		f		f		f		f		f
Noordbrabant	70	397 225	3	2,120	3	3,700	5	9,975	303	310,585	411	597,807
Gelderland..	123	433,508	〃	〃	11	16,100	5	10,250	137	313,549	535	1,103,774
Zuidholland.	33	212,667	3	2,590	11	112,350	〃	〃	58	342,323	225	1,874,525
Noordholland	24	78 209	2	8,000	5	32,565	5	31.600	48	252,617	181	1,697,728
Zeeland....	25	27,500	〃	〃	1	1,100	2	5,090	77	615 166	79	431,916
Utrecht.....	26	99,091	1	16,000	2	31,282	〃	〃	38	94,755	85	488,650
Friesland...	40	89,339	〃	〃	〃	〃	2	1,600	18	77,150	74	274,250
Overijssel...	29	210 821	〃	〃	1	1,100	12	20,475	403	452,822	304	501.088
Groningen..	20	61,545	〃	〃	〃	〃	〃	〃	60	116,958	185	677,274
Drenthe....	12	15,153	2	5,100	〃	〃	4	3,580	122	209,362	54	114,977
Limburg....	55	103.118	〃	〃	1	423	1	6,000	108	164,419	126	216,175
Nederland...	457	1,728,176	11	33,810	35	198,620	36	88,570	1372	2,949,706	2159	7,978,164

Onder de hierboven opgegeven inschrijvingen zijn niet begrepen de inschrijvingen

VINGEN.

VAN 5 TOT BENEDEN 5½ pCt.		VAN 5½ TOT BENEDEN 6 pCt.		VAN 6 TOT BENEDEN 7 pCt.		VAN 7 pCt. EN DAARBOVEN.		ONBEPAALD.		TOTAAL.	
Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.
	f		f		f		f		f		f
595	742,349	1	3,000	2	1,700	"	"	2	760	869	1,325,904
61	63,024	4	9,100	1	127	"	"	1	1,100	409	386,527
407	433,448	"	"	3	9,250	"	"	3	16,225	597	939,064
406	806,415	5	16.000	8	9,300	"	"	"	"	725	1,632,120
373	590,490	4	13,200	"	"	"	"	"	"	471	945,900
221	348,466	"	"	2	3,100	"	"	31	112,242	523	908,603
417	536,651	"	"	5	1,230	"	"	23	313,850	487	1,141,502
685	2,450,230	70	310,250	65	217,550	"	"	50	398,200	935	3,716,420
457	1,085,897	2	1,200	8	9,440	1	2,000	40	145,545	605	2,158,160
979	3,932,917	2	3,700	6	10,500	"	"	100	834,620	1,165	5,652.645
313	642,650	4	10,950	11	11.650	"	"	"	"	361	891,150
253	395,678	4	4,300	1	300	1	2,000	8	34,156	310	523,463
176	283,636	"	"	1	1.000	"	"	2	5,950	193	396,936
1,251	4,628,825	24	108,100	93	471,906	1	10,000	89	795,910	1,517	6,523,471
346	927,607	3	2,700	24	38,200	"	"	12	48,600	431	1,327,591
512	1 056,985	"	"	8	8.600	"	"	32	156,620	661	1,959,002
508	1,341,946	1	2,000	22	69,660	"	"	13	37,000	595	1.995,314
172	337,336	1	1,800	3	1,725	"	"	1	97,290	268	924,215
320	671,853	1	800	"	"	"	"	10	72,770	395	1,188,642
170	253,646	"	"	"	"	1	6,901	6	97,500	206	.509,536
330	896,705	5	3,925	3	4,762	1	1,300	20	76,800	452	1,533,116
148	193 680	1	15,000	1	200	"	"	"	"	209	389,035
922	1,708,107	"	"	"	"	"	"	"	"	946	1,728.387
334	480,653	"	"	"	"	"	"	1	1,500	399	693,604
224	537,614	"	"	1	800	"	"	"	"	271	749 024
273	603,468	1	300	1	2,000	1	4,000	2	4,200	439	995,991
97	155,556	4	8,600	2	5,096	"	"	20	81,950	361	551,646
81	175.060	"	"	3	8,835	"	"	16	93,380	450	781,114
424	1,233,470	13	64,100	2	2,400	1	200	"	"	523	1,656,310
283	491,928	3	5,450	4	1,008	"	"	2	3,450	394	755.925
160	624,972	7	17,950	1	700	"	"	"	"	248	889,170
143	301,814	"	"	4	26,514	"	"	23	102,800	364	779,300
910	793,203	1	7,800	2	6,450	"	"	5	28,205	1,029	1,006,170
394	259,717	1	275 000	6	19,000	"	"	4	19,612	585	892,952
13,345	29,985,999	162	885,225	293	943,003	7	26,401	516	3,580,235	18,393	48,397,909
	f		f		f		f		f		f
1,063	1,238,821	5	12,100	6	11,077	"	"	6	18,085	1,875	2,601,495
1,417	2,282 022	9	29,200	15	13,630	"	"	54	426,092	2,206	4,628,125
2,863	8,791.008	82	330,400	92	250,440	2	4,000	200	1,418,471	3,569	13,338,774
2,617	7,955,363	28	112,800	147	588,366	1	10,000	146	1,038,130	3,204	11,805,378
662	1,262,835	2	2,600	3	1,725	1	6,901	17	267,560	869	2,622,393
478	1,090,386	6	18,925	4	4,962	1	1,300	20	76,800	661	1,922,151
1,480	2,726,376	"	"	1	800	"	"	1	1.500	1,616	3,171,015
451	934,084	5	8,900	6	15,931	1	4,000	38	179,530	1,250	2,328,751
867	2,350,370	23	87,500	7	4,108	1	200	2	3,450	1,165	3,301,405
143	301,814	"	"	4	26,514	"	"	23	102,800	364	779,300
1,304	1,052,920	2	282,800	8	25,450	"	"	9	47,817	1,614	1,899,122
13,345	29,985,999	162	885,225	293	943,003	7	26,401	516	3,580,235	18,393	48,397,909

vrijgesteld van regt, zooals die wegens voogdij

*

STAAT VAN DE HYPOTHECAIRE INSCHRIJVINGEN

GEREGTEL. ARRONDIS-SEMENTEN.	DOORHALING VAN											
	RENTELOOS.		VAN 1 TOT BENEDEN 3 pCt.		VAN 3 TOT BENEDEN 3½ pCt.		VAN 3½ TOT BENEDEN 4 pCt.		VAN 4 TOT BENEDEN 4½ pCt.		VAN 4½ TOT BENEDEN 5 pCt.	
	Get.	Bedrag.	Gt.	Bedrag.	Gt	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.
		f		*f*		*f*		*f*		*f*		*f*
's Hertogenb.	31	35,488	1	800	2	233	2	546	99	134,230	147	172,247
Eindhoven..	7	3,886	〃	〃	5	4,300	3	3,100	84	71,031	101	101,665
Breda......	28	141,552	2	455	4	28,100	5	5,400	84	174,877	111	224,836
Arnhem....	〃	〃	〃	〃	16	5,865	45	10 423	56	11,625	178	406,835
Nijmegen...	〃	〃	〃	〃	〃	〃	38	9,758	27	15,800	70	35,173
Zutphen....	6	9,802	〃	〃	〃	〃	3	2,000	99	265,385	91	148,352
Tiel........	16	22,977	10	24,450	2	2,225	〃	〃	14	13,465	43	316,650
'sGravenhage	2	1,890	1	5,000	8	7,620	3	4,280	11	60,350	51	217,680
Leiden.....	5	6,790	1	300	1	2,200	1	7,000	49	272,553	63	232,913
Rotterdam..	3	12,009	〃	〃	4	12,200	1	22,000	57	310,991	155	914,460
Dordrecht...	15	54,500	〃	〃	〃	〃	〃	〃	11	64,700	24	140,900
Gorinchem..	8	11,327	〃	〃	1	1,200	1	14,000	36	114,574	37	94,800
Brielle......	4	4,144	〃	〃	1	1,075	〃	〃	10	67,550	12	72,350
Amsterdam..	〃	〃	11	48 795	〃	〃	3	39,600	31	125,755	133	785,075
Alkmaar....	5	14,940	5	11,620	3	11,400	〃	〃	15	64,500	53	239,510
Hoorn......	20	57,574	1	600	〃	〃	〃	〃	26	100,211	95	384,950
Haarlem....	7	66,979	1	10	3	4,225	1	300	24	114,800	42	284,226
Middelburg..	1	2,074	〃	〃	1	17,724	1	30,800	51	159,476	53	122,950
Goes........	14	18,294	〃	〃	1	270	〃	〃	34	147,127	26	146,570
Zierikzee....	10	22,874	〃	〃	〃	〃	〃	〃	19	88,519	14	44,384
Utrecht.....	31	81,705	〃	〃	3	38,300	2	9,000	38	166,933	72	314,100
Amersfoort..	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	18	54,450	2	7,000
Leeuwarden.	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	31	35,210
Heerenveen..	17	38,516	〃	〃	〃	〃	〃	〃	23	70,705	58	160,348
Sneek......	7	35,479	〃	〃	1	500	3	2,720	9	64,965	34	146,334
Zwolle......	6	24,778	〃	〃	2	300	3	3,700	82	164,750	114	228,607
Deventer....	〃	〃	3	9,300	〃	〃	〃	〃	113	172,145	103	141,229
Almelo.....	8	58 254	1	7,600	8	6,830	15	33,900	158	172,431	32	29,980
Groningen..	25	88,650	〃	〃	1	400	3	13,500	71	164,695	141	281,745
Winschoten.	6	2 644	〃	〃	3	2,968	8	20,300	99	214,743	68	113,422
Appingedam.	1	3,974	1	400	1	2,800	〃	〃	58	145,903	97	287,820
Assen......	2	878	〃	〃	6	4,200	15	22,460	125	189,606	43	60,380
Maastricht..	12	48,965	1	49,900	3	2,050	〃	〃	32	56,084	95	106,334
Roermond..	8	35,115	〃	〃	8	23,442	4	26,730	52	35,331	41	57,415
Totaal..	305	906,031	39	159,230	88	180,427	160	281,520	1715	4,050,260	2430	7,086,450
Provinciën.		*f*		*f*		*f*		*f*		*f*		*f*
Noordbrabant	66	180,926	3	1,255	11	32,633	10	9,046	267	380,138	359	498 748
Gelderland..	22	32,779	10	24,450	18	8,090	86	22,184	196	306,275	382	907,010
Zuidholland.	37	90 660	2	5 300	15	24,295	6	47,280	174	890,718	342	1,673,103
Noordholland	32	139,493	18	61,025	6	15,625	4	39,900	96	405 266	323	1,693,761
Zeeland.....	25	43,215	〃	〃	2	17,994	1	30,800	104	395,122	93	313,904
Utrecht.....	31	81,705	〃	〃	3	38 300	2	9,000	56	221,383	74	321,100
Friesland...	24	73,995	〃	〃	1	500	3	2,720	32	135,670	123	341,892
Overijssel...	14	83,032	4	16,900	10	7,130	18	37,600	353	509,326	249	429,816
Groningen. .	32	95,268	1	400	5	6,168	11	33,800	298	525,341	306	682,987
Drenthe....	2	878	〃	〃	6	4,200	15	22,460	125	189,606	43	60,380
Limburg....	20	84,080	1	49,900	11	25,492	4	26,730	84	91,415	136	163,749
Nederland...	305	906,031	39	159,230	88	180,427	160	281,520	1715	4,050,260	2430	7,086,450

Onder de hierboven opgegeven inschrijvingen zijn niet begrepen de inschrijvingen

INSCHRIJVINGEN.

VAN 5 TOT BENEDEN 5½ pCt.		VAN 5½ TOT BENEDEN 6 pCt.		VAN 6 TOT BENEDEN 7 pCt.		VAN 7 pCt. EN DAARBOVEN.		ONBEPAALD.		TOTAAL.	
Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.	Get.	Bedrag.
	f		f		f		f		f		f
447	530,517	1	600	〃	〃	1	8,000	5	124,000	736	1,006,661
51	58,660	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	251	242,642
371	336,266	4	4,100	2	8,000	〃	〃	〃	〃	611	923,586
266	560,412	1	10,000	〃	〃	〃	〃	43	57,145	605	1,062,308
271	601,120	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	406	661,851
135	162,773	1	700	1	500	〃	〃	10	32,680	346	622,192
269	352·405	1	2,800	6	2,600	〃	〃	12	222 350	373	959,922
466	1,690,170	49	233,210	31	125,630	〃	〃	44	310,050	666	2,655,880
338	507,581	3	38,100	2	14,850	〃	〃	36	118,450	499	1,200,737
642	1,975 068	10	59.425	6	12,000	1	3,800	78	506,951	957	3,828,904
231	337,180	1	500	8	4,200	〃	〃	〃	〃	290	601,980
208	219,308	1	1,000	3	3,200	〃	〃	1	750	296	460,159
181	261,504	〃	〃	3	4,450	〃	〃	〃	〃	211	411,073
1,002	1,782,611	42	149,124	60	184,280	6	24,380	58	278,999	1,346	4,418,619
318	477,223	4	13,100	40	72,967	〃	〃	20	36,568	463	941,828
350	559,177	2	1,750	9	9,820	〃	〃	10	32,271	513	1,146,353
344	787,283	3	3.700	11	13,800	1	1,400	15	61,645	452	1,338,368
148	247,708	3	1,700	5	5,860	〃	〃	〃	〃	263	588,292
244	446,639	2	1,500	1	1,510	〃	〃	1	170	323	762,080
120	130,102	〃	〃	1	400	〃	〃	〃	〃	164	286,252
242	431,454	3	1,450	5	12,250	〃	〃	16	111,037	412	1,166,229
138	328.500	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	158	389,950
873	1,670,690	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	904	1,705,900
193	227,229	〃	〃	〃	〃	〃	〃	7	4,250	298	501,048
221	520,755	2	1,200	1	230	〃	〃	〃	〃	278	772,183
273	243,356	1	700	1	500	〃	〃	5	25,200	487	721,891
41	52,990	〃	〃	1	3,300	〃	〃	12	144,600	273	523,564
35	36,360	2	1,450	1	2,250	〃	〃	3	11,500	263	360,555
273	517,280	2	8,800	1	4,200	〃	〃	〃	〃	517	1,079,270
149	172,244	1	2,500	2	2 550	1	700	5	6,950	342	539,021
98	224,656	〃	〃	1	400	〃	〃	〃	〃	257	665,953
74	94,084	〃	〃	12	25,300	〃	〃	9	50,697	286	447,605
602	429,860	1	1,890	1	1,039	1	1,500	11	74,335	759	771,957
242	144,024	〃	〃	1	60	〃	〃	〃	〃	356	322,117
9,856	18,117,189	140	539,299	216	516,146	11	39,780	401	2,210,598	15,361	34,086,930
	f		f		f		f		f		f
869	925,443	5	4,700	2	8,000	1	8,000	5	124,000	1,598	2,172,889
941	1,676,710	3	13,500	7	3,100	〃	〃	65	312,175	1,730	3,306,273
2,066	4,990,811	64	332,235	53	164,330	1	3,800	159	936,201	2,919	9,158,733
2,014	4,606,294	51	167,674	120	280,867	7	25,780	103	409,483	2 774	7,845,168
512	824,449	5	3,200	7	7,770	〃	〃	1	170	750	1,636,624
380	759,954	3	1,450	5	12,250	〃	〃	16	111,037	570	1,556,179
1,287	2,418,674	2	1,200	1	230	〃	〃	7	4,250	1,480	2,979,131
349	332,706	3	2,150	3	6,050	〃	〃	20	181,300	1,023	1,606,010
520	914,180	3	11,300	4	7,150	1	700	5	6,950	1,116	2,284,244
74	94.084	〃	〃	12	25.300	〃	〃	9	50,697	286	447,605
844	573,884	1	1,890	2	1,099	1	1,500	11	74,335	1,115	1,094,074
9,856	18,117,189	140	539,299	216	516,146	11	39,780	401	2,210,598	15,361	34,086,930

vrijgesteld van regt, zooals die wegens voogdij.

INSCHRIJVINGEN EN DOORHALINGEN NAARMATE VAN DE HOEGROOTHEID VAN HET INGESCHREVEN KAPITAAL.

INSCHRIJVINGEN.

INGESCHREVEN KAPITALEN.	Getal.				Bedrag.			
	1866.	1867.	1868.	1869.	1866.	1867.	1868.	1869.
Beneden de *f* 300	2,325	2,615	2,585	2,284	*f* 415,525	*f* 448,880	*f* 456,305	*f* 403,034
Van *f* 300 tot 〃 10,000	14,500	15,495	15,776	15,100	〃 26,509,093	〃 27,984,948	〃 28,879,356	〃 28,818,728
〃 〃 10,000 〃 〃 20,000	596	584	681	729	〃 7,629,450	〃 7,491,917	〃 8,538,195	〃 9,350,586
〃 〃 20,000 〃 〃 30,000	144	125	152	177	〃 3,304,069	〃 2,799,132	〃 3,403,170	〃 4,027,383
〃 〃 30,000 〃 〃 50,000	60	52	57	73	〃 2,109,677	〃 1,769,515	〃 1,903,182	〃 2,572,242
〃 〃 50,000 〃 〃 100,000	25	16	26	20	〃 1,658,662	〃 945,000	〃 1,673,700	〃 1,338,936
〃 〃 100,000 en daarboven.	16	8	8	10	〃 2,960,555	〃 3,341,495	〃 1,554,000	〃 1,887,000
Totaal........	17,666	18,895	19,285	18,393	*f* 44,587,031	*f* 44,780,887	*f* 46,407,908	*f* 48,397,909

DOORHALINGEN.

INGESCHREVEN KAPITALEN.	Getal.				Bedrag.			
	1866.	1867.	1868.	1869.	1866.	1867.	1868.	1869.
Beneden de *f* 300	2,008	2,069	2,035	2,078	*f* 356,728	*f* 361,836	*f* 368,144	*f* 361,549
Van *f* 300 tot 〃 10,000	11,255	12,417	12,818	12,680	〃 19,474,608	〃 21,491,535	〃 22,269,565	〃 23,012,609
〃 〃 10,000 〃 〃 20,000	340	383	437	455	〃 4,315,192	〃 4,801,452	〃 5,559,392	〃 5,711,542
〃 〃 20,000 〃 〃 30,000	82	82	90	90	〃 1,891,445	〃 1,870,572	〃 2,023,527	〃 2,062,895
〃 〃 30,000 〃 〃 50,000	34	35	36	41	〃 1,226,759	〃 1,274,586	〃 1,334,987	〃 1,498,460
〃 〃 50,000 〃 〃 100,000	14	21	15	10	〃 885,100	〃 1,242,924	〃 944,400	〃 574,875
〃 〃 100,000 en daarboven.	16	6	15	7	〃 4,573,254	〃 6,268,200	〃 11,659,015	〃 865,000
Totaal........	13,749	15,013	15,446	15,361	*f* 32,723,086	*f* 37,311,105	*f* 44,159,030	*f* 34,086,930

INSCHRIJVINGEN GEGROEPEERD NAAR HET JAARLIJKSCH RENTEBEDRAG DER BELEGDE KAPITALEN.

RENTE-TAX.	INSCHRIJVINGEN. Getal. 1866.	1867.	1868.	1869.	Bedrag. 1866.	1867.	1868.	1869.	DOORHALINGEN. Getal. 1869.	Bedrag. 1869.
Beneden 3 pCt....	16	6	15	11	*f* 91,779	*f* 30,453	*f* 41,172	*f* 33,810	39	*f* 159,230
Van 3 tot 3½ 〃 ..	55	43	179	35	〃 203,771	〃 104,605	〃 117,453	〃 198,620	88	〃 180,427
〃 3½ 〃 4 〃 ..	95	80	57	36	〃 191,914	〃 230,725	〃 175,376	〃 88,570	160	〃 281,520
〃 4 〃 4½ 〃 ..	2,178	1,870	1,686	1,372	〃 3,654,052	〃 2,853,322	〃 2,986,673	〃 2,949,706	1,715	〃 4,050,260
〃 4½ 〃 5 〃 ..	2,467	2,719	2,918	2,159	〃 6,363 853	〃 6,558,579	〃 9,225,662	〃 7,978,164	2,430	〃 7,086,450
〃 5 〃 5½ 〃 ..	10,842	12,514	12,941	13,345	〃 22,879,134	〃 27,663,495	〃 27,434,479	〃 29,985,999	9,856	〃 18,117,189
〃 5½ 〃 6 〃 ..	246	268	145	162	〃 1,094,000	〃 1,475,662	〃 597,490	〃 885,225	140	〃 539,299
〃 6 〃 7 〃 ..	733	417	282	293	〃 2,813,710	〃 1,297,632	〃 743,292	〃 943,003	216	〃 516,146
〃 7 pCt. en meer.	25	15	10	7	〃 114,180	〃 68,100	〃 50,650	〃 26,401	11	〃 39,780
Onbepaald	988	947	1,023	516	〃 7,119,153	〃 4,430,666	〃 4,911,054	〃 3,580,235	401	〃 2,210,598
Renteloos........	21	16	29	457	〃 61,485	〃 67,648	〃 124,607	〃 1,728,176	305	〃 906,031
Totaal....	17,666	18,895	19,285	18,393	*f* 44,587,031	*f* 44,780,887	*f* 46,407,908	*f* 48,397,909	15,361	*f* 34,086,930

Het getal gedeeltelijke doorhalingen, waarvan het bedrag niet is tot totaal te brengen, bedraagt in 1866, 1867, 1868 en 1869: 215, 1,813, 1,907 en 1,796.

Blijkens eene bijlage van het Verslag over het Grondcrediet, opgenomen in het programma van het 7de Internationaal Statistisch Congres, bedraagt de op de registers der 34 hypotheekbewaringen op den 31sten December 1868 nog openstaande schuld, als volgt:

JAAR VAN INSCHRIJVING.	GETAL NIET DOORGEHAALDE INSCHRIJVINGEN.	BEDRAG VAN DE INGESCHREVEN SCHULD.
1 October tot 31 December 1838.	859	605,927
1839	2,586	3,333,450
1840	3,561	4,173,511
1841	2,958	3,047,193
1842	4,066	5,665,905
1843	20,541	(1) 17,075,474
1844	14,957	(1) 11,052,041
1845	4,692	5,141,546
1846	3,865	5,583,490
1847	4,190	5,003,471
1848	3,701	5,318,278
1849	3,671	4,909,510
1850	3,698	5,236,542
1851	4,464	6,446,344
1852	4,865	8,642,640
1853	5,572	9,806,743
1854	6,488	12,345,500
1855	6,468	12,001,098
1856	6,767	12,266,792
1857	6,822	12,960,465
1858	7,428	14,563,108
1859	8,412	16,339,286
1860	9,545	19,716,168
1861	9,627	19,222,275
1862	11,112	24,620,267
1863	11,656	27,142,280
1864	12,979	31,861,608
1865	13,715	36,425,150
1866	14,976	36,995,347
1867	17,305	41,527,232
1868	19,181	46,312,478
Op 31 December 1868.	250,727	*f* 465,341,119
Inschrijvingen in 1869....18,393 Doorhalingen in 1869.....15,361	3,032	*f* 48,397,909 " 34,086,930 " 14,310,979
Op 31 December 1869.	253,759	*f* 479,652,098

(1) Vernieuwingen van oude inschrijvingen, die aan den 1sten October 1838 voorafgaan. (Wet van 4 Julij 1842, *Stbl.* No. 16.)

Beslagleggingen en openbare verkoopingen van onroerende goederen uit kracht van het beding van onherroepelijke volmagt ten behoeve van den eerst ingeschreven schuldeischer, volgens art. 1223 van het Burgerlijk Wetboek.

JAREN.	BESLAGLEGGINGEN.					OVERGESCHREVEN PROCESSEN-VERBAAL VAN OPENBARE VERKOOPINGEN, ten gevolge van art. 1223 B. W.	
	Getal overschrijvingen van processen-verbaal van inbeslagneming.	Bedrag der schuld voor zooveel zij is vermeld in het proces-verbaal.	Getal doorgehaalde inschrijvingen.	GEREGTELIJKE TOEWIJZINGEN.			
				Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.
1866.......	161	f 58,137.—	91	25	f 26,842	431	f 1,152,520
1867.......	191	〃 95,578 28	80	20	〃 42,825	585	〃 1,649,143
1868.......	198	〃 47,930.00½	63	20	〃 24,825	555	〃 1,474,847
1869.......	179	〃 71,647.—	85	onbekend.		471	〃 1,151,258
Totaal.......	729	f 273,292.28½	319	65	f 94,492	2,042	f 5,427,768

In 3 jaren waren er slechts 65 toewijzingen, 234 doorhalingen en 550 beslagleggingen, waaruit blijkt, dat vele beslagleggingen onvervolgd blijven, en op de registers openstaan.

Reeds gaven wij in onze inleiding te kennen het veelvuldig gebruik dat voor het Gouvernement, de crediet-instellingen, de wetgeving en de wetenschap, ook van de voorafgaande overzichten is te maken, wanneer het aankomt op de kennis van den huishoudelijken volkstoestand, het verbeteren van het credietwezen betreffende den bodem en de gebouwde eigendommen, van de belastingen, thans nog loodzwaar op het hypothecair crediet drukkende, wanneer het aankomt op de werking van onderscheiden wetten, de vergelijkingen van Nederlandsche toestanden met die van andere natiën enz. Wij willen nog op enkele feiten wijzen, uit de voorafgaande Statistiek blijkende, en die tot dusverre nimmer zijn geconstateerd geworden.

In een enkel jaar (1869) is in Nederland voor *f* 48,397,909 uitgeleend op — of gewaarborgd door — hypotheek, en in datzelfde jaar is op de bestaande ingeschreven schuld, voor *f* 34,086,930 doorgehaald.

In de rijkste provinciën, waar de nijverheid het meest is ontwikkeld, geschieden ook de meeste geldopnemingen, die, wanneer ze geschieden om het geld meer vruchtbaar te maken, voorzeker mede een teeken van welvaart zijn. Zuid- en Noordholland alleen wijzen ruim 25 en 17 millioen aan, als ingeschreven en doorgehaald, dus meer dan alle andere provinciën te zamen. Toch bedraagt het getal hypotheken in die beide provinciën 6,773, op een totaal van 18,393, dus ruim ⅓ van het geheel. Het bedrag der leeningen is in die provinciën in het algemeen meer aanzienlijk. Toch zijn er ook in de andere provinciën nog al leeningen van *f* 20,000 en hooger gesloten. Verreweg het grootste getal leeningen is van *f* 10,000 en minder. Naar mate van den economischen toestand der provinciën, in verband met de bevolking en de uitgestrektheid, is vooral een groot verschil op te merken in de getalen en bedragen der leeningen. In Noordbrabant, Gelderland en Limburg zijn de cijfers van het getal leeningen van *f* 300 hooger dan elders. Ook die van het getal leeningen in het algemeen, na Holland en Friesland. In Friesland zijn 1,616 leeningen, tegen 1,614 in Limburg, maar het bedrag in Friesland is ruim 12 ton hooger. In Overijssel zijn 1,250 leeningen tegen 1,165 in Groningen, maar in laatstgenoemde provincie zijn de leeningen nagenoeg 1 millioen hooger.

Wat de rentetax betreft, loopt deze zeer uiteen. Zelfs werden 7 leeningen ad *f* 26,401 gesloten tot 7 pCt. Daarentegen dalen 11 leeningen ad *f* 33,810 tot 3 pCt. en minder. In alle provinciën zijn echter de overgroote meerderheid der leeningen tot eene jaarlijksche rente van 5 ten 100 gesloten, namelijk 13,345 à *f* 29,985,99. Ook ten aanzien van de rentetax is er niet weinig verschil tusschen de onderscheidene provinciën. In Overijssel zijn 403 en 304 leeningen à 4 en 4½ pCt., en 451 à 5 pCt. In Zuid- en Noordholland, waar evenwel de meeste kapitalen zijn, is de

verhouding geheel anders. Aldaar werden à 5 pCt. gesloten 5,480 leeningen ad *f* 16,746,371 en slechts 512 ad *f* 4,167,193 à 4½ en 4 pCt. In Friesland is ook 5 pCt. de meest bedongen rente. In Utrecht daarentegen is 4½ pCt. de meest algemeene rentetax. Ook in die provincie zal veel aanbod van kapitaal zijn, maar minder vraag dan in Holland en Friesland.

Worden de overzichten over 1866—1869 geraadpleegd, dan is er in 1869 geen toeneming op te merken in het getal leeningen, wel in het bedrag, vergeleken met de cijfers van 1868. Vooral het aanzienlijk bedrag der doorhalingen van laatstgenoemd jaar springt in het oog. Het getal en het bedrag der leeningen à 4 pCt. nemen af, die à 4½ en 5 pCt. nemen toe, wanneer de jaren 1866 en 1869 met elkander worden vergeleken.

De geheele hypothecaire schuld zou bedragen op 31 December 1869, volgens 253,759 sedert 1 October 1838 gedane en nog openstaande inschrijvingen, *f* 479,652,098. Daaronder zal echter een niet gering bedrag wezen dat werkelijk is afbetaald, doch — ten gevolge van onze burgerlijke wetgeving, die de Fransche overnemende, toch (zeer beginselloos) de periodieke vernieuwing van inschrijvingen heeft afgeschaft — nog op de registers openstaat, en wel zal blijven openstaan, zoolang namelijk dagelijks gebruikte registers den tijd kunnen wederstaan.

In ons rapport over het Grondcrediet aan het statistisch Congres van 1869 hebben wij de waarde der vaste goederen in Nederland geschat op 35 maal het zuiver belastbaar inkomen ad 74 millioen gulden, dus op 2,600 millioen, weshalve 16 *à* 17 pCt. daarvan jegens schuldeischers zou zijn verbonden.

Natuurlijk steunt eene dergelijke raming op geene wiskundige of zelfs vrij zekere grondslagen. Zij steunt alleen op de verzameling van een aantal koopprijzen in publieke veilingen bedongen van gebouwde en ongebouwde eigendommen, waarvan wij tevens het belastbaar inkomen hadden kunnen vernemen. Had de Administratie deze gegevens algemeen over eenige jaren doen verzamelen, dan zou de juiste verhouding tusschen de kadastrale schattingen en koopwaarde beter bekend zijn, en bij eene eventueele herziening der kadastrale schattingen kunnen benuttigd worden. De vele afwisselende Ministers van Finantiën zorgen niet immer voor de toekomst.

In de Staatscourant van 11 Januari 1873 vindt men volgens art. 58 der wet op de grondbelasting van den 26sten Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 82) eene opgave van de belastbare opbrengst op 20 October 1872, bedragende voor de gebouwde eigendommen *f* 30,432,555.07 en voor de ongebouwde *f* 45,377,642.30, te zamen *f* 75,810,179.37. Er is ons opgemerkt, dat de huizen *over het geheele Rijk* niet zoodanig zijn gerezen in koopwaarde, dat het zuiver belastbaar inkomen 35 maal kan worden genomen, om die koopwaarde te vertegenwoordigen. Bij gebreke van officieele statistiek is daarop niet te antwoorden. Al neemt men dit belastbaar

inkomen 30 maal, en dat van den bodem alsdan 40 maal, (wat niet te ruim zal zijn genomen) dan verkrijgt men toch ruim 2,728 millioen gulden, als de waarde van den Nederlandschen grondeigendom in 1872. Tegenover die bate of dat actief van de gezamenlijke grondeigenaren is de schuld of het passief niet verminderd in 1869, bedragende *meer dan* 17½ *pCt.*

Eindelijk blijkt uit de opgaaf der beslagnemingen en van de verkoopingen krachtens onherroepelijke volmagt op den hypothecairen schuldeischer, hoe de betrekkelijke artikelen in de Wetboeken van Burgerlijk recht en Rechtsvordering werken. De beslagnemingen zijn sedert 1 October 1838 zeer verminderd en de openbare verkoopingen, krachtens art. 1223 B. W. bedragen reeds gemiddeld 510 ad *f* 1,356,942 's jaars. Ofschoon de redactie van art. 1223 en de niet-uitwerking bij de wet van eenige rechtsgevolgen aanleiding hebben gegeven tot lastige en alijd kostbare rechtsgedingen, blijkt het artikel toch in vele gevallen gunstig te werken, en daarvan veelvuldig gebruik te worden gemaakt.

Den Haag,
31 Januari 1873.

PH. J. BACHIENE.

DE KOSTHUIZEN

VAN DE

MAATSCHAPPIJ VOOR DEN WERKENDEN STAND,

TE AMSTERDAM.

In de eerste maanden van 't jaar 1870 kwamen te Amsterdam een achttal mannen bijéén, ter bespreking van eene zaak, die, naar hunne meening, voor den werkman van groot nut kon zijn. Men hoorde toen veel spreken van de volksgaarkeukens, in den Haag en te Rotterdam sedert eenigen tijd opgericht. Ook wist men dat te Amsterdam de Departementen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen het plan koesterden, eene of meer volksgaarkeukens te openen. Nu bestond bij hen, die de door mij bedoelde bijeenkomst bijwoonden, de overtuiging, dat de volksgaarkeukens, hoe voortreffelijk ook op zich zelf, slechts aan ééne behoefte van den werkman voldoen, — terwijl er andere behoeften zijn, die in de hoofdstad minstens even dringend voorziening vereischen, vooral bij den ongehuwden werkman: ik bedoel de behoefte aan huisvesting en aan een ordentelijk onderkomen gedurende den tijd, die door 't werk niet wordt ingenomen. Als men inrichtingen in 't leven kon roepen geschikt om daaraan te voldoen; als men tevens door de netheid der inrichting en der bediening bij dengene die er gebruik van maakte, de behoefte aan grootere zindelijkheid en ordentelijke manieren kon opwekken, — dan, meende men, zou niet alleen de materieele toestand van den werkman er bij winnen, maar dan zou ook het "self-respect", 't geen hem zoo vaak ontbreekt, aangekweekt en ontwikkeld worden. Op den voorgrond moest evenwel staan, dat hier geen liefdadige instellingen werden gesticht. De gebruiker moest betalen voor wat hij genoot, en wel den vollen prijs, naar evenredigheid van 't geen de levensmiddelen en de kosten van oprichting zouden blijken te vereischen. Het meest wenschelijke zou zeker geweest zijn, dat de werklieden zelf het noodige kapitaal bijéénbrachten, — dat kapitaal zelf beheerden en zoodoende de eenige bewerkers van deze verbetering in hun toestand werden. Daartegen bestonden echter onoverkomelijke bezwaren: inrichtingen gelijk de hier bedoelde, waren in ons land nog geheel

onbekend, en 't was niet te verwachten, dat de werkman uit zijne spaarpenningen een aanzienlijk kapitaal zou bijéénbrengen om iets tot stand te brengen, waarvan hij zich noch door aanschouwing noch door ervaring eene voorstelling kon maken: bovendien, er was veel geld toe noodig, — en hoelang had het kunnen duren, eer dat bijeengebracht werd uit de zeer geringe besparingen, die de stand der loonen en de hooge prijs der levensmiddelen den werkman, zelfs bij de meest loffelijke ingetogenheid en matigheid, veroorloofden?

Men besloot dus, althans aanvankelijk een of meer der bedoelde inrichtingen *voor* den werkman op te richten, in de hoop dat dat voorbeeld later *door* den werkman zou kunnen gevolgd worden.

De kosten van oprichting (waaronder die van aankoop van een geschikt perceel) werden voor het eerste Kosthuis op ca. *f* 25,000 geraamd; — en reeds op de tweede bijeenkomst der oprichters was een zeer aanzienlijk gedeelte van dat kapitaal geplaatst in aandeelen van *f* 50, rentende 4 pCt., met jaarlijksche aflossingen van minstens één percent van 't geheele kapitaal.

Sommige oprichters waren leden van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, die op verschillend gebied reeds zooveel nuttige instellingen in 't leven geroepen heeft; — en op voorstel van die leden werd besloten de nieuwe onderneming aan die Maatschappij te verbinden door haar te constitueeren als *Afdeeling Kosthuizen van de Maatschappij voor den Werkenden Stand.* De Maatschappij keurde dit goed, en nam de guarantie op zich van de betaling der renten en aflossingen van de leening.

Spoedig was deze meer dan volteekend: en in de zomermaanden van 't jaar 1870 werd de verbouwing aangevangen en voltooid van het perceel, in de Korte Leidschedwarsstraat, ten behoeve der Afdeeling Kosthuizen aangekocht.

Reeds heb ik gezegd, dat ongeveer op datzelfde tijdstip bij de Amsterdamsche Departementen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen het voornemen bestond om een volksgaarkeuken op te richten. De wensch elkaar niet in den weg te staan, leidde, — nog gedurende de eerste werkzaamheden der oprichting, — tot eene bijeenkomst van de twee besturen. Over en weer trachtte men elkaar te overtuigen van de meerdere voortreffelijkheid van elk der beide plannen, doch te vergeefs: daarover werd men 't echter al spoedig eens, dat Amsterdam ruimte genoeg aanbiedt om beide soorten instellingen naast elkaar te doen bloeien en nuttig zijn. Men scheidde in de beste verstandhouding, met toezegging van weêrskanten dat men elkaar alle gewenschte inlichtingen omtrent de resultaten zou mededeelen.

Op 15 Sept. 1870 werd het Kosthuis in de Korte Leidschedwarsstraat opengesteld. Het opschrift boven den ingang prijkte reeds terstond met het bijvoegsel: N°. 1. Want al spoedig was den oprichters de wenschelijkheid van een uitbreiding der zaak gebleken. Met goedkeuring van de Maatschappij voor den Werken-

den Stand, werd in October 1870 besloten tegen dezelfde voorwaarde een tweede leening aan te gaan, ditmaal van *f* 20,000, waarvan de opbrengst gevoegd bij 't overschot der eerste leening na de voltooiing van Kosthuis N°. 1, zou strekken tot aankoop en inrichting van een perceel op 't Rapenburg, — in de nabijheid van een groot centrum van industrie, waar de Marine-werf, het Entrepôt-dok en de Konink]. fabriek van werktuigen eenige duizenden werklieden bezig houden. Deze leening werd met evenveel gemak als de eerste geplaatst, en Kosthuis N°. 2 kwam op 18 April 1871 in exploitatie.

De ervaring had inmiddels geleerd, dat in de behoefte aan huisvesting voor den ongehuwden werkman nog lang niet genoeg voorzien was door de 28 slaapplaatsen in Kosthuis N°. 1 en de 30 in N°. 2. Bijna dagelijks moesten aanvragen om logies van de hand gewezen worden en eene candidatenlijst werd aangelegd voor hen, die voor openvallende kamers in aanmerking wenschten te komen. Dit gaf het Bestuur der Afdeeling den moed, in October 1871 nogmaals eene leening aan te gaan, om het huis, naast Kosthuis N°. 1 gelegen, waarvan reeds de onderste verdieping gehuurd en tot slaapplaatsen ingericht was, — om dat huis aan te koopen en geheel als Logement voor den werkman in te richten. Met de opbrengst dezer derde leening, groot *f* 9000, werd het eerste Kosthuis verruimd tot een Logement van 50 slaapplaatsen. Gelijktijdig werd in Kosthuis N°. 2 nog ruimte gevonden voor vier nieuwe slaapplaatsen; zoodat de Afdeeling nu 84 slaapplaatsen verhuurt. Ook thans echter blijkt de behoefte nog onbevredigd te zijn: en het voornemen bestaat en heeft reeds een begin van uitvoering gekregen, om uit de opbrengst eener vierde leening van *f* 11,000 (steeds op dezelfde voorwaarden) het gebouwtje, waarin de leeszaal van Kosthuis N°. 2 zich bevindt, te vergrooten en er een Logement van 34 slaapplaatsen in te maken.

Wat nu de inwendige inrichting betreft van de Kosthuizen, in hoofdzaak is zij bij beide gelijk. Vóór aan de straat is een klein portaaltje, waar de Contrôleur de gelden ontvangt voor het middagmaal en 't avondeten, tegen afgifte van *bons*, die de Directeur in de eetzaal afvraagt en in eene bus steekt. Uit het portaaltje komt men in Kosthuis N°. 1 aan den eenen kant in de eet-, aan den anderen in de leeszaal. Bij Kosthuis N°. 2 ligt de leeszaal in een afzonderlijk gebouwtje aan de overzijde der straat, met eene verandah en een klein tuintje er voor. Achter de eetzaal, die ruim zestig personen aan twee lange tafels gezeten kan bevatten, ligt een klein vertrek bestemd voor de bediening, als voorsnijden, warmhouden van schotels, inschenken, enz. Daarachter de keuken op een pleintje uitkomende, dat voorzien is van kasten, tot berging van brandstoffen, voorraad levensmiddelen, vaatwerk, enz.

Tusschen keuken en eetzaal gaat de trap op die naar de hoogere verdiepingen leidt. Deze zijn over de geheele lengte (behalve waar zich aan de straatzijde de woning van den Directeur bevindt) door een gang in twee gelijke helften verdeeld, die aan weerszijden de slaapkamers bevatten. Elk kamertje bevat in den regel éène bedstede, een kast met planken en een hangkast, die gesloten kunnen worden, een aan 't beschot vastgemaakt waschtafeltje en een stoel; een schuifdeur geeft toegang tot den gang. Ter bevordering van luchtververschiing zijn de kamertjes niet tot aan de balklaag der volgende verdieping gescheiden, maar met houten beschotten van ongeveer 7 à 8 voet hoogte van elkaar en van den gang afgeschoten. In het eerst opgerichte Kosthuis zijn sommige kamertjes nog van twee bedsteden voorzien, — doch daar de ondervinding leerde, dat de gasten altijd 't eerst naar de enkele slaapplaatsen vroegen en zich daarvoor zelfs de betaling van een hoogeren prijs getroostten, is bij de latere inrichting en uitbreiding het stelsel der afzonderlijke slaapplaatsen overal toegepast. Op de leestafel in de beide leeskamers vindt men de voornaamste dagbladen der hoofdstad en van andere steden, terwijl eene boekenkast een vrij aanzienlijke hoeveelheid werken bevat, als romans, reisbeschrijvingen, geschiedenis, prentwerken, jaargangen van tijdschriften van algemeenen aard, enz. De boeken zoowel als de journalistiek zijn tot dusver uitsluitend door de welwillendheid van bizondere personen en redactiën van dagbladen ten dienste der Kosthuizen gesteld. Ook zijn dam- en schaakspelen in de leeszalen aanwezig, en de wanden zijn met verschillende platen, als portretten van den Koning en de Koningin, van beroemde personen enz. versierd.

Het bestuur over elk der Kosthuizen is opgedragen aan een Directeur en diens vrouw. Den Directeur is de meest onbeperkte volmacht gegeven tot handhaving der orde: wel is door gebruikers van de inrichting soms een beroep beproefd op het Bestuur der Afdeeling Kosthuizen, maar daar bij onderzoek steeds bleek, dat de Directeur het recht aan zijne zijde had, is van dat middel in de laatste tijden zeer weinig gebruik gemaakt, en 't steeds toenemend aantal bezoekers bewijst, dat het publiek zich in die autoriteit der Directeuren best weet te schikken.

De aanschaffing der levensmiddelen en andere benoodigdheden geschiedt in den regel door den Directeur, en wel bij de leveranciers, hem door het Bureel der Afdeeling aangewezen. Het spreekt echter van zelf, dat in inrichtingen als deze, waar 't vooral op bezuinigingen in 't klein aankomt, den Directeur, die de dagelijksche leiding heeft, veel vrijheid moet gelaten worden om daar te koopen, waar 't hem het voordeeligst toeschijnt. Volkomen vertrouwbare personen zijn dus de eenigen, welke voor die betrekking deugen, — en dat de resultaten der jeugdige onderneming gunstig zijn, is wel in de eerste plaats te danken aan de keuze der twee Directeren, de HH. TORGENSON in Kosthuis N°. 1 en

BOLLAND [1] in Kosthuis N°. 2. — De bediening geschiedt voorts in den regel door den Contrôleur, door een opzichter over de leeszaal, twee kookvrouwen, twee werkmeiden of schoonmaaksters en een onbepaald aantal aardappelenschilsters. — Naar gelang der meerdere of mindere drukte van 't bezoek wijzigt zich natuurlijk het aantal der bedienden.

Het tarief voor 't gebruik der Kosthuizen heeft sedert de oprichting slechts ééne gewichtige verandering ondergaan. Aanvankelijk was het middagmaal op 17 Cts. gesteld. Het bleek echter reeds binnen drie maanden, dat die prijs geen vergoeding bevatte voor hetgeen (met inbegrip der rente van de leeningen) er voor gegeven werd. Men bevond zich juist in de tijden van 't beleg van Parijs, en de fabelachtige prijzen der levensmiddelen in de belegerde hoofdstad der wereld schenen in alle landen afgeschaduwd te moeten worden. Nu was 't steeds het stelsel der oprichters van de Kosthuizen gebleven, onder den naam van middagmaal zooveel te geven, dat het tot de uitzonderingen zou behooren, als een gast nog een halve portie er bij vroeg. Een goede portie soep, met vleesch gekookt, ongeveer één kop aardappelen en een fiksche schotel groenten, ziedaar waaruit een middagmaal voor 17 Cts. bestond: wilde men er vleesch bij hebben, dan kon men ééne portie voor 12 Cts., een halve portie voor 7½ Cts. krijgen. Dat standpunt te verlaten en voor 't zelfde geld minder te geven, kwam 't Bestuur onraadzaam voor. Er werd dus tot eene verhooging van die prijzen besloten, — tot 20 Cts. voor 't middagmaal, tot 15 Cts. voor de heele en tot 9 Cts. voor de halve portie vleesch. Van die verhooging werd den habitué's van het Kosthuis (er was toen nog slechts één Kosthuis) vooraf kennis gegeven in eene vergadering, waar men tevens hunne aanmerkingen of raadgevingen trachtte uit te lokken omtrent mogelijke verbeteringen. Van de zeer enkele woordvoerders op die bijéénkomst werd overigens niets dan lof over de inrichting vernomen: één slechts was gestemd voor eene verlaging van prijs, gepaard met eene vergrooting der portie. Hij verzuimde echter den weg aan te wijzen, waarlangs men tot dien gewenschten toestand kon geraken, zoodat het Afdeelingsbestuur hem niet begreep te moeten volgen.

Het tarief bleef sedert dien tijd als volgt vastgesteld:

---

[1] Deze laatste heeft onlangs zijn ontslag genomen, daar hem een meer winstgevende betrekking werd aangeboden.

Spijzen en Dranken.

Ontbijt (koffie en brood met boter en kaas)	10	Cts.
Middagmaal	20	"
Een portie vleesch	15	"
Een halve portie vleesch	9	"
Een tweede portie soep	5	"
Een tweede portie aardappelen of gestoofde groenten	6	"
Avondeten (een portie karnemelkspap met brood),	10	"
Een broodje	2	"
Een kop koffie	3	"
Een glas Hollandsch bier	3	"
Een halve flesch Hollandsch bier	6	"
Een glas Beiersch bier	5	"
Een halve flesch Beiersch bier	10	"

Nachtverblijf.

Voor een nacht met een kop koffie	30	Cts.
Abonnement voor eene week met koffie	*f* 1.25	"

Zooals bij alle menschelijke instellingen, was tijdens de oprichting der Kosthuizen het antwoord op de vraag: of zij aan de bedoelingen der oprichters zouden beantwoorden? niet dan op waarschijnlijkheidsgronden te geven. De menschelijke onvolmaaktheid brengt nu eenmaal mede, dat zelfs de meest zorgvuldige berekeningen de kans niet buitensluiten, dat de een of andere factor voorbijgezien wordt, waardoor de uitkomst ten eenenmale verandert. 't Is dus in zooverre zuiver geluk, zoo de oprichters der Kosthuizen blijkens de uitkomst zich niet verrekend hebben. Eenige cijfers, ontleend aan de staten van de exploitatie over 1872, kunnen getuigen, in hoeverre de Kosthuizen aan de bestaande behoefte te gemoet komen.

De volgende staatjes wijzen het aantal personen aan, die in 't jaar 1872 in de beide Kosthuizen gebruik hebben gemaakt van 't ontbijt, 't middagmaal, 't avondeten, heele of halve portiën vleesch, tweede portiën soep of aardappelen (met groenten) en 't nachtverblijf:

KOSTHUIS N°. 1, IN DE KORTE LEIDSCHEDWARSSTRAAT.

1872.	Ont-bijt.	Middag-maal.	Avond-eten.	Heele portie vleesch.	Halve portie vleesch.	Tweede portie soep.	Tweede portie groenten.	Nacht-verblijf.
Januari	185	3,319	511	762	454	149	143	849
Februari	113	3,011	512	565	457	93	136	788
Maart	181	3,268	415	570	453	102	106	850
April	204	3,200	372	791	577	126	85	840
Mei	344	3,457	446	794	474	101	104	862
Juni	484	3,442	441	775	417	84	121	837
Juli	522	3,528	516	740	608	57	181	947
Augustus	722	3,236	700	730	556	79	140	1,178
September	935	3 003	730	766	478	96	83	1,348
October	990	3,492	722	806	609	108	125	1,496
November	779	3,305	711	748	549	93	106	1,370
December	922	3,132	768	921	650	57	81	1,445
Totaal	6,381	39,393	6,844	8,968	6,282	1,145	1,411	12,810

KOSTHUIS N°. 2, OP 'T RAPENBURG.

1872.	Ont-bijt.	Middag-maal.	Avond-eten.	Heele portie vleesch.	Halve portie vleesch.	Tweede portie soep.	Tweede portie aardapp	Nacht-verblijf.
Januari	126	2,770	674	387	499	126	67½	904
Februari	198	2,794	475	327	460	68	53½	799
Maart	299	3,104	428	382	398	66	40½	888
April	330	3,336	472	466	540	62	48½	897
Mei	308	3,450	478	451	454	75	51	1,031
Juni	458	3,304	499	487	316	46	42	990
Juli	514	3,342	364	518	341	15	35	993
Augustus	527	2,896	349	568	434	—	42½	1,054
September	616	2,825	368	748	392	68	47	996
October	683	2,898	438	556	391	65	66	1,052
November	579	2,657	392	523	385	76	45	916
December	531	2,282	381	585	300	35	31½	902
Totaal	5,169	35,658	5,318	5,998	4,910	702	570	11,422

Bij onderlinge vergelijking van de 2de kolommen (in verband met de 4de en 5de) op deze staatjes bespeurt men een vrij aanzienlijk verschil tusschen de beide Kosthuizen. Kosthuis N°. 1 heeft niet alleen een veel grooter aantal gebruikers van 't middagmaal aan te wijzen dan Kosthuis N°. 2, maar de cijfers in de verschillende maanden zijn bij N°. 1 veel minder afwisselend dan bij N°. 2. Het verschil tusschen het hoogste en het laagste cijfer van 't gebruik van middagmaal over eene maand is bij N°. 1 slechts 525, bij N°. 2 bedraagt het 1,168. Het bezoek aan de middagtafel is dus in N°. 1 èn talrijker èn gestadiger dan in N°. 2.

Gunstig onderscheidt zich ook N°. 1 ten opzichte der verhouding van 't getal dergenen die heele of halve portiën vleesch gebruiken tot het geheele aantal gebruikers van 't middagmaal. Van de 39,393 gasten in N°. 1 gebruikten 15,250, of 38.71 percent,

een heele of een halve portie vleesch, — in N°. 2 van de 35,658 gasten slechts 10,908, of 30.59 pct. — Ook hebben zich in Kosthuis N°. 1, 2,556 gasten de luxe van een tweede portie soep of aardappelen met groenten veroorloofd (6.5 pct. van 't geheele getal), terwijl in N°. 2 slechts 1,272, of 3.56 pct., van de gasten een tweede portie vroegen.

Daarentegen is bij het gebruik van 't nachtverblijf een merkwaardige overeenkomst tusschen de beide inrichtingen. Daar beide in den loop van 't jaar eene vermeerdering van 't aantal slaapplaatsen verkregen, kunnen de cijfers over het gansche jaar hier geen juisten maatstaf van vergelijking geven. In N°. 1 moet de berekening afzonderlijk gemaakt worden over twee nagenoeg gelijke helften, daar de nieuwe inrichting ongeveer met de helft van Juli in gebruik kwam. Vóór dat tijdstip waren van de 28 slaapplaatsen dooreengenomen 27⅔ dagelijks bezet; — daarna van de 50 slaapplaatsen 44⅔. In Kosthuis N°. 2, waar de uitbreiding reeds in Mei tot stand kwam, waren tot ult°. April van de 30 slaapplaatsen 29, en daarna tot ult°. December van 34 slaapplaatsen 32⅓ dooreengenomen voortdurend bezet.

Alle oorzaken op te sporen, zoowel van de verschillen als van de overeenkomsten in de resultaten der exploitatie, is natuurlijk niet te doen. Eéne oorzaak evenwel ligt voor de hand, — waarvan de uitwerking met vrij groote zekerheid kan worden nagegaan. Kosthuis N°. 1 ligt in eene buurt, waar ontzaglijk veel gebouwd wordt: al wie in de Vondelstraat, de Pieter Corneliszoon Hooft-straat, — of hoe die Parnassus van rechte straten verder moge heeten, — al wie daar timmert, metselt, schildert, stucadoort of behangt, en tevens ongehuwd of te ver van zijn huisgezin verwijderd is, komt tegenwoordig in Kosthuis N°. 1 zijn middagmaal gebruiken. De verdiensten zijn goed en een groot deel van die ambachtslieden kunnen zich de uitgaven van 9 of 15 Cts. extra veroorloven voor een halve of een heele portie vleesch, of van 6 Cts. voor een portie aardappelen boven het strikt noodzakelijke. Ook is bij de meeste der hier genoemde ambachten, behalve bij 't metselen, de invloed der jaargetijden van ondergeschikt belang, — zoodat de werkzaamheden in den winter niet zooveel verminderen als b. v. bij al wat 't vervoer te water betreft. En dit laatste is juist een element, dat van veel invloed is op het bezoek in Kosthuis N°. 2 op 't Rapenburg.

Ik heb gezegd, dat de oprichters der Kosthuizen die ligging als bij uitnemendheid geschikt beschouwden, wegens de nabijheid van 't Entrepôtdok, de Landswerf en de Koninklijke fabriek van werktuigen. Nu heeft de ondervinding geleerd, dat de werklieden van de Landswerf alleen des zomers in eenigszins aanzienlijk getal opkomen om 't middagmaal te gebruiken, dat de werklieden der Koninklijke fabriek bijna in 't geheel geen gebruik maken van 't Kosthuis, en dat het Entrepôtdok zijn contingent slechts stuurt als er veel schepen aangekomen zijn. De werklieden van de Ko-

ninklijke fabriek van werktuigen zijn grootendeels gehuwd en wonen "op de eilanden", in de onmiddellijke nabijheid der fabriek; zij brengen hun schafttijd t' huis door; de ongehuwden verdienen meestal niet genoeg, om zich de voor dien stand niet geringe uitgave van 20 Cts. voor een middagmaal te veroorloven. De werklieden van de Landswerf verkeeren voor een deel in 't zelfde geval; — doch zij die niet op de eilanden wonen, komen des zomers, wanneer zij tot laat in den avond doorwerken, hun middagmaal in 't nabij gelegen Kosthuis gebruiken, terwijl zij 's winters hun eetlust opsparen tot hunne terugkeer in 't huisgezin. Wat eindelijk het Entrepôtdok betreft, zij die daar werken, meestal sjouwerlieden, maken, zoolang zij daar goed geld verdienen, gretig gebruik van het Kosthuis, — waar zij o. a. oorzaak zijn dat de consumptie van bier ongeveer een derde meer bedraagt dan in Kosthuis N°. 1, niettegenstaande het talrijker bezoek aldaar. Het gevolg van 't een en ander is, dat het bezoek van 't middagmaal in Kosthuis N°. 2 veel wisselvalliger en in 't algemeen genomen, minder druk is dan in 't eerste Kosthuis.

Dit, wat het verschil betreft tusschen het gebruik van 't middagmaal. Het uitzicht op de groote plannen van verbouwing, die binnen kort aan deze oostzijde der hoofdstad een ander voorkomen moeten geven, doet ook voor Kosthuis N°. 2 een beter bezoek te gemoet zien. Inmiddels is het gemiddeld bezoek van 99 personen dagelijks aan 't middagmaal, al is het aanzienlijk minder dan in Kosthuis N°. 1 (alwaar het 110 gemiddeld bedraagt), een bewijs, dat ook in dat gedeelte van de stad eene inrichting als het Kosthuis goed werkt.

Op het gebruik dat van het nachtverblijf gemaakt wordt, heeft uit den aard der zaak de ligging der Kosthuizen veel minder invloed: om eene nacht in een goede, zindelijke slaapplaats door te brengen, getroost de werkman zich al licht een verdere wandeling dan om een middagmaal gedurende den schafttijd. En de behoefte aan goede slaapplaatsen schijnt zoo groot te zijn, dat het dikwijls gebeurt dat een gast, die te vergeefs plaats gezocht heeft in een der Kosthuizen, zich de wandeling (van ruim een halfuur) naar het andere getroost, soms met het ontmoedigende gevolg, dat hij ook daar niet kan worden ontvangen.

Nog meer dan de uitkomsten over een jaar, zou voor de beoordeeling van de Kosthuizen een overzicht beteekenen van de cijfers, die sedert de eerste oprichting verkregen zijn. Vooralsnog kan dat evenwel slechts zeer onvolledig geschieden. Kosthuis N°. 1 had op 31 Dec. ll. nog slechts twee, — Kosthuis N°. 2 slechts één volledig exploitatiejaar beleefd. Vergelijking van de exploitatie der beide Kosthuizen is dus over een tweejarig tijdvak nog niet mogelijk. Ziehier intusschen een overzicht, waarin de uitkomsten der twee jaren voor Kosthuis N°. 1, en van de twee perioden van acht maanden (Mei—December 1871 en 1872) voor Kosthuis N°. 2 zijn samengevat:

KOSTHUIS N°. 1 (1°. Januari—ult°. December).[1]

	Middag-maal.	Avond-eten.	Heele port. vleesch.	Halve p. vleesch.	Tweede p. soep.	Tweede p. aardapp.	Nacht-verblijf.
1871..	31,687	5,698	5,818	3,929	1,917	1,325	9,160
1872..	39,393	6,844	8 968	6,282	1,145	1,411	12,810

KOSTHUIS N°. 2 (1°. Mei—ult°. December).

	Middag-maal.	Avond-eten.	Heele port. vleesch.	Halve p. vleesch.	Tweede p. soep.	Tweede p. aardapp.	Nacht-verblijf.
1871..	21,651	3,535	3,983	2,586	946	399	6,623
1872..	23,654	3,269	4,436	3,013	380	360	7,934

Uit deze overzichten blijkt dat in het eerste Kosthuis het gebruik van 't middagmaal in 't tweede volle jaar der exploitatie met 24.3 pct. is vooruitgegaan, dat van 't avondeten met 20.1 pct., van de heele portiën vleesch met 52.6 pct., van de halve portiën vleesch met 59.8 pct. (of het geheele vleeschgebruik bijééngenomen met 56.4 pct.), dat van de tweede portiën aardappelen met 6.3 pct., en van het nachtverblijf met 39.8 pct., — bij welk laatste cijfer in 't oog dient gehouden te worden, dat in den loop van 1872 het aantal slaapplaatsen met 22 is vermeerderd. — Even verblijdend zijn de resultaten, als men uit de hier medegedeelde cijfers de verhouding opmaakt van het aantal gebruikers van portiën vleesch tot het geheele cijfer der middagmaalgebruikers. In Kosthuis N°. 1 gebruikten in 1871 van de 31,687 gasten 5,818 of 18.3 pct. een heele portie vleesch, 3,929 of 12.4 pct. een halve portie vleesch; — of te zamen genomen gebruikten 30.7 pct. van de gasten vleesch bij 't middagmaal. In 1872 zijn die cijfers gestegen tot 22.7 pct. voor de heele portiën, 15.9 pct. voor de halve portiën en 38.7 pct. voor het geheele vleeschgebruik; zoodat op elke honderd gasten in 1872 er acht meer waren dan in 1871, die vleesch gebruikten.

Verminderd is alleen, gelijk uit bovenstaanden staat blijkt, het gebruik van de tweede portie soep, en zeer weinig vermeerderd dat van de tweede portie aardappelen; in verhouding tot elk honderdtal gebruikers van 't middagmaal zijn *beide* gedaald: het gebruik der tweede portie soep van 6.0 pct. in 1871 tot 2.9 pct. in 1872, — dat van de tweede portie aardappelen van 4.2 pct. tot 3.5 pct. Houdt men in 't oog, dat de oprichters van den beginne als beginsel hebben vooropgesteld, dat de enkele portie groot genoeg moest zijn om den gebruiker met gewonen eetlust te verzadigen, — dan blijkt uit de hier aangewezen vermindering in de vraag naar tweede portiën, dat men de juiste maat gaandeweg naderbij komt.

Voor Kosthuis N°. 2 kan, als gezegd, de vergelijking slechts geschieden tusschen twee tijdvakken van acht maanden: 1°. Mei—ult°. December der beide jaren 1871 en '72. En dan blijkt, dat

[1] Ik laat de cijfers van 't ontbijt bij deze opgave wegvallen, — omdat op de staten van exploitatie sedert 1872 het debiet van brood onder 't ontbijt begrepen is en het cijfer der ontbijt-gebruikers boven verhouding doet stijgen.

ook daar nagenoeg bij alle hoofden van verbruik vermeerdering is op te merken, behalve bij de tweede portiën soep en aardappelen; het eenige cijfer, dat bovendien achteruitgegaan is, is dat van 't avondeten, 't geen met 7.5 pct. verminderd is. De vermeerdering bedraagt overigens in Kosthuis N°. 2 doorgaans vrij wat minder dan in Kosthuis N°. 1. Zoo is het gebruik van 't middagmaal slechts met 9.25 pct., dat van de heele portiën vleesch met 48.7 pct., dat van de halve portiën vleesch met 16.5 pct. (van 't geheele vleeschgebruik met 33.7 pct.) toegenomen. Alleen de verhouding van het cijfer der gebruikers van vleesch tot dat der middagmaalgebruikers houdt bij Kosthuis N°. 2 nagenoeg gelijken tred met die in Kosthuis N°. 1. Van de 100 gasten gebruikten in 't eerste tijdvak van acht maanden 13.7 pct. een heele portie vleesch, 11.9 pct. een halve (te zamen bijna 25.7 pct. voor 't geheele vleeschgebruik), terwijl die verhouding in het correspondeerend tijdvak van 1872 gestegen was tot 18.7 pct. voor de heele, 12.7 pct. voor de halve portie en nagenoeg 31.5 pct. [1] voor het geheele vleeschverbruik doorééngenomen. Eene vermeerdering van 6 pct. voor 't vleeschgebruik in N°. 2 tegenover 8 pct. vermeerdering in N°. 1.

Met deze cijfers voor oogen mag men zich inderdaad verblijden over de diensten, die de jonge instelling reeds bewezen heeft.

Is tevens ook het steeds toenemend gebruik van vleesch als een gunstig teeken van toenemende welvaart bij den werkman te beschouwen?

Om die vraag te beantwoorden, zou eene statistiek noodig zijn van de beroepen die door de vleeschgebruikers worden uitgeoefend, en zulk eene statistiek is tot dusverre nog niet eens beproefd. Bij de meeste fabrieken en ambachten begint de schafttijd ten 12 ure, en 't is ondoenlijk de 60 of 70 werklieden, die vóór half één in elk der Kosthuizen bijéénkomen, hoofd voor hoofd naar hun beroep te vragen: daargelaten nog het inquisitoriale van zulk eene vraag, dat volkomen in strijd zou zijn met de vrijheid en ongedwongenheid, die 't Bestuur der Kosthuizen in zijne verhouding tot de gasten wil doen heerschen.

Evenwel gebeurt het zoo veel dat dezelfde gasten jaar in jaar uit van 't middagmaal gebruik maken, dat het den Directeuren vrij wel bekend is, wie al dan niet tot den eigenlijk gezegden werkenden stand behoort. En uit de mededeelingen van den Directeur van Kosthuis N°. 1 zou men mogen opmaken, dat vooral de timmerlieden en metselaars in 't laatste jaar veel gebruik gemaakt hebben van vleesch, terwijl doorgaans de zoogenaamde bedienden, op kantoren of magazijnen werkzaam, zich die weelde niet schijnen te kunnen veroorloven. Ook in Kosthuis N°. 2

[1] Men vergete niet, dat hier de verhoudingen ontleend zijn aan de cijfers over de acht laatste maanden van 1872, terwijl het hierboven (bl. 266) vermelde cijfer van 30.59 pct. vleeschverbruikers aan het overzicht van 't geheele jaar is ontleend.

zou het vermeerderd verbruik van vleesch ten bate der ambachts- en andere werklieden komen. — Doch, als gezegd, zekerheid hieromtrent te krijgen, is nog niet mogelijk: veel minder nog omtrent de redenen van 't verschil, zoo dat bestaat.

Bij de slaapgasten is de statistiek der beroepen met grootere zekerheid op te maken, daar de politieverordening eischt, dat de namen en beroepen der gasten in een register worden vermeld. Voor de laatste zes maanden van 't jaar 1872 heb ik daaruit de volgende bizonderheden bijéëngebracht. De personen, die in dat tijdvak eene slaapplaats huurden of weder inhuurden [1], oefenden de volgende beroepen uit:

	KOSTHUIS N°. I.		KOSTHUIS N°. II.	
AANGEGAAN door:	Aantal huren.	Per 100 over het geheel.	Aantal huren.	Per 100 over het geheel.
Timmerlieden	189	16.41	180	18.98
Schilders	74	6.41	10	1.05
Behangers	43	3.73	—	—
Metselaars	32	2.78	6	0.63
Smeden	17	1.47	88	9.29
Slagers	55	4.77	2	0.21
Bakkers	30	2.61	4	0.43
Kleermakers	54	4.69	5	0.53
Schoenmakers	30	2.61	17	1.79
Diamantwerkers	—	—	40	4.23
Werklieden [2]	23	2.—	159	16.77
Kooplieden	—	—	30	3.16
Bedienden	194	16.89	186	19.63
Andere beroepen [3]	289	25.13	158	16.66
Zonder beroep	121	10.50	63	6.64
	11.51	100.—	948	100.—

Het eenige wat uit dezen staat op te maken valt, is, dat timmerlieden en bedienden tot dusver in beide Kosthuizen van de slaapplaatsen het meest gebruik maken. Dat eerstgenoemden vooral in Kosthuis N°. 2 in een sterkere verhouding dan in N°. 1 voorkomen, kan verrassend schijnen, daar toch aan dien kant van de stad minder gebouwd (en dus getimmerd) wordt dan aan de zuidzijde. Dat daarentegen werklieden (sjouwerlieden) in N°. 2 veel sterker vertegenwoordigd zijn dan in N°. 1, ligt zonder twijfel aan de nabijheid van 't Entrepôtdok; — en de nabijheid der Landswerf en van de Koninkl. fabriek van werktuigen zal wel oorzaak

[1] Het register is zoo ingericht, dat voor elke week een nieuwe bladzijde wordt aangevangen; daarop worden dan de namen der uit de vorige week overgeblevenen, van hen dus die hun vertrek weder inhuren op nieuw opgeschreven. Onder de hier vermelde cijfers komen dus dikwijls dezelfde personen voor, die soms gedurende het geheele halfjaar telkens weder inhuurden.

[2] Onder dezen naam, dien wij voor den geheelen stand gebruiken, verstaat men, naar 't schijnt, bij de arbeidende klasse de sjouwerlieden en vrachtdragers.

[3] Die "andere beroepen" komen ten getale van 30 à 35 op de nachtregisters voor.

zijn, dat smeden veel talrijker voorkomen op de nachtregisters van 't Kosthuis op 't Rapenburg dan op die van 't eerste Kosthuis. — Overigens is 't mij niet gelukt eene oorzaak te vinden voor 't verschijnsel, dat slagers, bakkers en kleermakers veel meer gebruik maken van Kosthuis N°. 1 dan van Kosthuis N°. 2; — evenmin weet ik te verklaren, waarom geen enkel koopman (commis voyageur in 't klein) zich in Kosthuis N°. 1 waagt.

Het feit intusschen, dat de slaapplaatsen zoo geregeld door de uitoefenaars van allerlei beroepen worden gehuurd en weder ingehuurd, bewijst dat de behoefte aan behoorlijke huisvesting ook bij den ongehuwden werkman zeer sterk is, — en dat de Kosthuizen uitnemend aan die behoefte te gemoet komen.

Eindelijk, — en 't is zeker niet het minst gewichtige punt, te meer daar de Kosthuizen niet op zoogenaamd philanthropischen grondslag berusten, en dus ook niet op de nooit volprezen liefdadigheid der Amsterdamsche bevolking mogen rekenen, — eindelijk nog eenige woorden over den financieelen toestand der jeugdige instelling. Hieronder deel ik de voornaamste cijfers mede van de rekening en verantwoording van de Afdeeling aan de Maatschappij voor den Werkenden Stand over het jaar 1872, als zijnde het eerste volle jaar van de exploitatie der beide Kosthuizen:

1872. ONTVANGSTEN.

HOOFDEN VAN ONVANGST.	KOSTHUIS N⁰. 1.	KOSTHUIS N⁰. 2.	TOTAAL.
Saldo A⁰. P⁰.	....	....	f 17.41
Ontbijt	f 638.10	f 516.90	″ 1,155.—
Middagmaal	″ 7,878.60	″ 7,131.60	″ 15,010 20
Avondeten	″ 684.40	″ 531.80	″ 1,216.20
Heele portiën vleesch	″ 1,345.20	″ 899.70	″ 2,244.90
Halve portiën vleesch	″ 565.38	″ 441.90	″ 1,007.28
Tweede portiën soep	″ 57.25	″ 35.10	″ 92.35
Tweede portiën aardappelen of gestoofd	″ 84.66	″ 34.20	″ 118.86
Koffie	″ 79.83	″ 69.15	″ 148.98
Bier	″ 131.67	″ 189.19	″ 320.86
Nachtverblijf	″ 2,086.87½	″ 2,114.35	″ 4,201.22½
Diversen (eieren, chocolade, extra-sneeden brood, verkoop van aardappelschillen enz.)	″ 764.40	″ 550.56	″ 1,314.96
Op ult⁰. December aanwezig een voorraad levensmiddelen ter inkoopswaarde van	″ 428.37	″ 548.—	″ 976.37
	f 14,744.73½	f 13,062.45	f 27,824.59½
			f 27,842.59½

1872. UITGAVEN.

HOOFDEN VAN UITGAAF.	KOSTHUIS N⁰. 1.	KOSTHUIS N⁰. 2.	TOTAAL.
Aardappelen, groenten, rijst en gort	f 3,612.49½	f 3,321.82	f 6,934.31½
Vleesch (worst, vet)	″ 2,806.49	″ 2,004 61½	″ 4,811.10½
Visch	″ 132.13½	″ 192.07½	″ 324.21
Brood	″ 1,061.90	″ 884.40	″ 1,946.30
Boter en kaas	″ 598.84	″ 427.10½	″ 1,025.94½
Thee, koffie, suiker, stroop	″ 569.53	″ 404.33	″ 973.86
Bier	″ 104.20	″ 155.96	″ 260.16
Diverse levensmiddelen (zout, zeep, azijn, melk)	″ 411.14½	″ 356.77	″ 767.91½
Brandstoffen	″ 385.75	″ 402.55	″ 788.30
Gaz	″ 239.70	″ 310.11	″ 549.81
Duinwater	″ 86.70	″ 34.80	″ 121.50
Belastingen	″ 216.95	″ 229.71½	″ 446.67
Loonen van directeur en bedienden	″ 1,393.80	″ 1,409 87	″ 2,803.67
Schrijf- en administratiekosten	″ 45 90	″ 49.15	″ 95.05
Idem voor beide Kosthuizen	....	....	″ 36.80
Onderhoud, aanvulling, inventaris en kleine uitgaven	″ 1,290.05½	″ 1,458.11½	″ 2,748.17
Onvoorzien (decoratie bij bezoek van H. M. de Koningin)	....	....	″ 100.—
Totaal der exploitatiekosten	f 12,955.59½	f 11,641.38½	f 24,733.78
Renten en aflossingen	....	....	″ 2,596.—
Batig saldo	....	....	″ 494.81½
			f 27,824.59½

De toelichting van deze cijfers zou, om volledig te zijn, in zulke kleine bizonderheden moeten treden, dat daaraan op deze plaats niet kan gedacht worden. Trouwens, hier is 't vooral te doen om de levensvatbaarheid der Kosthuizen ook van de financieele zijde in 't licht te stellen; en daartoe doet de globale mededeeling der resultaten meer af dan de uitlegging der enkele cijfers.

Eéne opmerking mag evenwel niet achterwege blijven, daar anders bij den oppervlakkigen lezer van den hier medegedeelden staat van ontvangst en uitgaaf wellicht misverstand zou kunnen ontstaan. Onder het totaal der ontvangsten is namelijk opgenomen de post: Nachtverblijf à *f* 4,201.22½. Laat men dien achterwege, dan dalen de ontvangsten tot op *f* 23,623.37, en daar de uitgaven met inbegrip der renten en aflossingen *f* 27,329.78 bedragen, zou de hier bedoelde (en min gewenschte) oppervlakkige lezer, onder de uitgaven geen post vindende die op 't nachtverblijf doelt, kunnen denken, dat de ontvangsten uit het verhuren der slaapplaatsen voortspruitende, grootendeels moeten strekken om een deficit te dekken, dat door het *te goedkoop* leveren van ontbijt, middagmaal en avondeten zou zijn ontstaan. Dat dit volkomen in strijd zou zijn met de bedoelingen der oprichters van de Kosthuizen, behoeft wel niet gezegd te worden. Evenwel het is zoo niet, — en daarvan is 't bewijs licht te geven. — Vooreerst zouden, in 't veronderstelde geval dat er geen nachtverblijf werd verstrekt, de oprichtingskosten, — en bij gevolg de renten en aflossingen zeer aanzienlijk minder zijn dan thans het geval is. Hoe groot het verschil zou zijn valt niet met juistheid te zeggen; neemt men echter in acht dat voor de exploitatie van die gewijzigde Kosthuizen slechts vereischt worden eene Directeurswoning, eene Keuken, eene Eetzaal en eene Leeszaal, — of met andere woorden, daar dan de lokaliteiten eener gewone volksgaarkeuken, vermeerderd met eene Leeszaal, toereikend zouden zijn, meen ik de oprichtingskosten van twee dergelijke inrichtingen op niet hooger te kunnen ramen dan op *f* 30,000 [1]; naar den maatstaf door de Afdeeling Kosthuizen bij hare leeningen aangenomen zouden de jaarlijksche rentebetaling en aflossingen dan slechts *f* 1,500 bedragen. De volgende posten van uitgaaf zouden in de rekening van 't vorige jaar eene vermindering ondergaan hebben:

Loonen van bedienden	eene	vermindering	van	*f*	800.—
Belastingen	〃	〃	〃	〃	200.—
Gaz	〃	〃	〃	〃	100.—
Koffie	〃	〃	〃	〃	200.—
Onderhoud en diversen	〃	〃	〃	〃	1,400.—
Renten en aflossingen	〃	〃	〃	〃	1,096.—
				f	3,796.—

[1] Als maatstaf voor deze raming heb ik de cijfers gebruikt, mij welwillend door het Bestuur der Volksgaarkeukens van 't Nut verstrekt, — en die vermeerderd met hetgeen voor de inrichting eener Leeskamer noodig zoude zijn.

Zoodat het totaal der uitgaven bij niet-exploitatie van slaapplaatsen op de som van *f* 23,533.78 zou zijn gedaald, hetgeen op den verkoop der spijzen alleen een *netto* winst van *f* 89.59 zou hebben opgeleverd.

Met dat resultaat strookt vrij wel de uitkomst der zorgvuldige berekeningen, waarmede door de Directeuren de winst op elk der geleverde artikelen van consumtie wordt nagegaan en gecontroleerd: berekeningen die evenwel alweer te zeer in détails treden, om hier medegedeeld te kunnen worden.

Ik ben met opzet eenigszins langer bij deze vraag blijven staan, omdat de economische waarde van de instelling die ik bespreek naar mijn inzien van de beantwoording daarvan afhangt. Zoodra de prijzen der levensmiddelen zoodanig stijgen dat de verkoopsprijzen op het tarief der Kosthuizen uitgedrukt, geen evenredige vergoeding meer geven voor de kosten der geheele onderneming, — dan moeten die verkoopsprijzen óf verhoogd, — óf de hoeveelheid verkochte spijs voor denzelfden prijs verminderd worden. Tot dit laatste zal echter de Afdeeling, naar ik hoop, niet besluiten, dan door geheel buitengewone omstandigheden gedreven. — Maar de gebruiker van 't middagmaal te bevoordeelen ten koste van hen die de slaapplaats gebruiken: den eersten eene bedeeling in spijs te geven uit hetgeen de tweeden te veel blijken te hebben betaald, zou de instelling der Kosthuizen geheel terug brengen op het terrein der philanthropie, waarvan wij toch werkelijk al genoeg hebben genoten.

Dat het niet zoo is, heb ik aangetoond. Evenwel is 't ontegenzeggelijk, dat de slaapplaatsen in beide Kosthuizen naar evenredigheid van de oprichtingskosten nog meer winst opleveren dan de verkoop van spijzen, en dat het batig saldo, waarmede de rekening over 1872 sluit, voornamelijk aan de groote opbrengst van 't logement is te danken. Zulk een batig slot moet volgens de bedoelingen der oprichters besteed worden hetzij aan uitbreiding der zaak, of aan aflossing der leeningen boven 't verplichte bedrag. Dit eerste eenigszins aanzienlijke saldo heeft de eerste bestemming ontvangen, — daar het gestrekt heeft om datgene te dekken wat de uitbreiding van Kosthuis N°. 1 (tot een logement van 50 bedsteden) boven de raming gekost had.

In volgende jaren zal dunkt mij, de Afdeeling verstandig handelen met zooveel mogelijk af te lossen. Men dient toch in 't oog te houden, dat er nog steeds in de leeningen die de oprichting der Kosthuizen mogelijk hebben gemaakt een greintje, om zoo te spreken, van den philanthropischen zuurdeesem aanwezig is: die leeningen zijn a pari geplaatst tegen 4 pct., — en de verplichte aflossing bedraagt slechts één percent van het geleende kapitaal. Bij de oprichting wist men van de mogelijke resultaten niets of weinig; nu die blijkens de ondervinding de levensvatbaarheid der onderneming op den bestaanden grondslag glansrijk hebben aangetoond, zou 't der Afdeeling Kosthuizen tot eer strekken, door

een vervroegde aflossing der bestaande 4 pct. leeningen, — en, zoo zij later weer geld noodig had, door dat tegen hooger rente te leenen, — het bewijs te geven dat zij op den duur geheel beantwoordt aan 't geen van een gezonde industrieele onderneming verwacht kan worden. En dan eerst zal men van 't initiatief van anderen, werklieden of kleine kapitalisten, de navolging kunnen verwachten van 't voorbeeld door de oprichters der thans bestaande instelling gegeven.

Amsterdam, April 1873. J. A. S.

STAAT VAN DEN OOGST VAN KOFFIE OP JAVA

ANNO		OOGST OP JAVA in picols.	*Normaal* Piantloon per picol aan de bevolking betaald.	Kostende prijs per picol tot aan de afscheephavens.	Netto-opbrengst per picol in Nederland.	LOOP DER PRIJZEN in cents p. ½ kilogram
1817..		—	—	—	—	45, 58½.
1818..		—	—	—	—	60, 92½.
1819..		—	—	—	—	90, 70.
1820..		—	—	—	—	70, 78½.
1821..		—	—	—	—	77½, 70.
1822..		—	—	—	—	70, 75, 60.
1823..		—	—	—	—	62½, 75, 47½.
1824..		—	—	—	—	45, 38½.
1825..	*a*	277,622	—	—	—	38½, 50, 35. 37½.
1826..	″	340,059	—	—	*f* 31.40 *e*	37½, 41½, 30.
1827..	″	399,557	—	—	″ 25.10 ″	30, 34, 26½.
1828..	″	416,171	—	—	″ 19.50 ″	26½, 21½, 25.
1829..	″	281,661	—	—	″ 20.52 ″	25, 27½, 23, 25½.
1830..	″	288,742	—	—	″ 16.40 ″	23, 21, 23½.
1831..	″	299,086	—	—	″ 24.50 ″	23½, 28, 26, 34, 32
1832..	″	314,173	—	—	″ 33.20 ″	32½, 41, 35, 37½.
1833..	*b* [1]	336,100	*f* 10	*f* 10.75	″ 36.50 ″	37½, 34½, 40, 35½.
1834..	″	431,700	″ 10	″	″ 30.— ″	35½, 38½, 26½, 33½, 3
1835..	″ [1]	358,000	″ 10	″	″ 33.50 ″	30, 39, 36½.
1836..	″ [1]	575,686	″ 10	″	″ 30.— ″	36, 29½, 31½.
1837..	″	588,582	″ 10	″	″ 24.50 ″	31, 29, 29½.
1838..	″	538,800	″ 10	″	″ 26.30 ″	31½, 26½, 31.
1839..	″	905,200	″ 10	″	″ 30.50 ″	30½, 34, 32.
1840..	″	688,700	″ 10	″ 10.80	″ 22.35	32, 25½, 29½.
1841..	″	853,300	″ 10	″ 10.74	″ 21.48	28, 27, 25½.
1842..	″	951,000	″ 10	″ 10.02	″ 18.59	25½, 23, 23½.
1843..	″	1,023,000	″ 10	″ 10.48	″ 15.56	23, 21½, 20.
1844..	″	948,800	″ 8⅓	″ 9.45	″ 17.59	20, 22½, 21½, 21, 21

AANMERKINGEN.

a Zie *Koffiecultuur-Enquête*, bl. 155, § 11[1].
b ″ *Koloniaal verslag*, zitting 1868/69, X, 25.
b[1] Behalve de niet vermelde opbrengst in de Vorstenlanden.
c ″ *Koloniale verslagen* 1870, 1871, 1872.
d Raming volgens de laatste officieele opgaven,
e ″ o. a. gebaseerd op den gemiddelden Bruto-verkoopprijs. Ver gelijk: "Bijlage I van *Iets over de financieele aangelegenhede van het Rijk*" (1840).

EN DER KOFFIEPRIJZEN, 1817—1872.

ANNO	OOGST OP JAVA in picols.	*Normaal* Plantloon per picol aan de bevolking betaald.	Kostende prijs per picol tot aan de afscheephavens.	Netto-opbrengst per picol in Nederland.	LOOP DER PRIJZEN in cents p. ½ kilogram.
1845..	*b* 631,800	*f* 8⅓	*f* 9.85	*f* 18.21	21½, 23½, 21½.
1846..	〃 872,000	〃 8⅓	〃 9.60	〃 16.18	22, 19½, 20.
1847..	〃 766,000	〃 8⅓	〃 9.52	〃 15.90	20, 21½, 20.
1848..	〃 853,100	〃 8⅓	〃 9.65	〃 13.36	20, 17, 18, 18½.
1849..	〃 455,200	〃 8⅓	〃 10.37	〃 19.31	18, 25, 34, 25½.
1850..	〃 966,100	〃 8⅓	〃 9.45	〃 25.14	34, 37½, 24½, 30½, 32.
1851..	〃 1,061,000	〃 8⅓	〃 9.16	〃 23.96	30½, 23½, 27, 26.
1852..	〃 871,166	〃 8⅓	〃 9.27	〃 23.07	25½, 24, 27½, 26½.
1853..	〃 682,953	〃 8⅓	〃 9.20	〃 28.96	26½, 31½, 29, 33.
1854..	〃 1,065,100	〃 8⅓	〃 8.96	〃 27.46	33½, 28½, 29.
1855..	〃 1,146,000	〃 8⅓	〃 8.89	〃 30.15	29, 32½, 32, 34.
1856..	〃 749,800	〃 8⅓	〃 9.28	〃 32.04	33½, 31½, 33.
1857..	〃 893,800	〃 8⅓	〃 9.53	〃 37.95	33, 43½, 33.
1858..	〃 895,200	〃 9⅙	〃 9.98	〃 29.68	33, 27½, 32, 30. 34.
1859..	〃 734,600	〃 10	〃 11.38	〃 37.41	34, 38, 34, 29½, 36, 38½.
1860..	〃 987,600	〃 10½	〃 11.61	〃 38.52	38½, 40, 39.
1861..	〃 895,667	〃 11	〃 12.37	〃 39.69½	39, 39½, 37½, 45, 44.
1862..	〃 658,100	〃 11½	〃 13.05	〃 46.76	44, 46, 45½.
1863..	〃 1,112,304	〃 11½	〃 12.60	〃 46.79	45, 46½, 44, 45½.
1864..	〃 433,200	〃 11½	〃 13.61	〃 44.55	45½, 46½, 40½, 46, 45½.
1865..	〃 941,100	〃 12	〃 13.29	〃 45.86	45½, 43½, 46, 44½, 45½.
1866..	〃 1,087,400	〃 12½	〃 13.50	〃 43.55	45, 38, 44½, 41, 42, 40.
1867..	〃 880,700	〃 13	〃 14.28	〃 41.73	42, 41, 39½, 40½, 41, 39, 38½.
1868..	*c* 588,616	〃 13	〃 15.16	〃 36.38	38, 37, 30, 36, 35.
1869..	*c* 962,800	〃 13	〃 14.30	〃 38.76	35, 34, 43, 34, 35½, 32½.
1870..	*c* 986,034	〃 13	〃 14.48	〃 36.73	32½, 35½, 31½, 33½, 32, 35.
1871..	*c* 445,550	〃 13	—	〃 39.33	35 36½, 33, 34½, 32½, 43.
1872..	*d* 980,000	〃 13	—	—	43, 44½, 40½, 47, 44, 50.

PLAATSELIJK VERBRUIK VAN VERACCIJNSD

(Opgaaf van het Ministerie van Financiën van Mei 1873), ontleend
Nederlandsche Vereeniging tot

GEMEENTEN.	Bevolking op 31 Decemb. 1871.	Verbruikte hoeveelheden gedistilleerd p. hoofd. (Liters.)			Officieele cijfers vroeger aan de Staten-Generaal verstrekt.	
		1869.	1870.	1871.	Bevolking 1863.	Verbruik per hoofd 1863 (liters.)
PROVINCIE NOORDBRABANT.						
's Hertogenbosch.	24,048	11,33	12,40	13,44	23,236	10,93
Breda..........	14,762	9,59	9,41	10,20	14,939	11,92
Tilburg.........	23,446	7,43	8,07	8,54	15,854	7,37
Eindhoven......	3,255	15,41	15,71	16,32	3,193	16,37
PROVINCIE GELDERLAND.						
Arnhem	32,984	13,11	12,71	13,63	24,813	17,72
Nijmegen.......	23,038	11,84	12,03	12,96	21,493	14,99
Zutphen........	14,546	9,30	9,61	9,86	13,728	14,16
Apeldoorn......	12,875	3,74	4,18	4,58	11,302	3,33
Ede............	10,655	2,42	2,55	2,56	9,646	2,68
Tiel............	8,179	12,92	13,20	14,06	6,991	15,73
PROVINCIE ZUIDHOLLAND.						
Rotterdam......	123,677	15,47	15,55	16.93	106,122	15,47
Schiedam.......	20,391	8,46	8,17	8,95	15,167	12,93
Dordrecht.......	25,796	13,63	12,92	14,48	22,812	14,05
's Gravenhage....	92,644	13,02	13,18	13,36	78,318	13,09
Leiden.........	40,099	11,74	11,64	12,56	37,074	11,25
Delft...........	22,902	11,51	11,47	11,98	20,126	12,44
Gouda..........	16,584	12,61	11,89	12,30	14,749	12,02
Gorinchem......	9,463	10,73	11,28	11,91	8,943	12,02
PROVINCIE NOORDHOLLAND.						
Amsterdam......	270,692	10,88	10,88	11,52	243,304	10,37
Haarlem........	31,528	11,96	12,11	12,37	27,719	10,31
Haarlemmermeer.	11,771	4,94	4,76	4,23	7,249	6,64
Helder	19,517	12,66	13,17	14,45	15,202	15,49
Alkmaar........	11,601	12,08	13,14	12,88	10,409	12,06
Zaandam........	12,166	8,40	8,39	7,83	11,786	9.74
PROVINCIE ZEELAND.						
Middelburg	16,571	11,03	11,77	11,71	16,088	9,88
Vlissingen	9,677	9,41	9,24	11,59	10,922	12,64
Zierikzee	7,940	10,61	10,51	11,68	7,345	8,90

Ter beoordeeling van het drankgebruik der eigenlijke drankdrinkers
deld wordt aangenomen een vierde der bevolking, weshalve het cijfer
worden vermenigvuldigd; 2°. dat dit cijfer van hoofdelijk verbruik ver-
van accijns betaald is; dat is van gedistilleerd ad 50 pCt., terwijl in
likeuren houden gewoonlijk slechts alcohol van 5 graden op den al-

Om een voorbeeld te geven: het hoofdelijk drankverbruik te 's Her-
distilleerd van 50 pCt., vertegenwoordigende eene hoeveelheid werke-
1870 13.14 liter, is per ondersteldeu drankdrinker 4 × 13.14 of 52.56
werkelijk verbruikten sterken drank van minstens het dubbel of 105.12.

(*) Kampen hief destijds geen plaatselijke belasting op gedistilleerd.

GEDISTILLEERD IN DE ONDERSTAANDE GEMEENTEN.

uit *de Volksvriend*, Algemeen Weekblad, uitgegeven door de afschaffing van Sterken Drank, 1873, N°. 22.

GEMEENTEN.	Bevolking op 31 Decemb. 1871.	Verbruikte hoeveelheden gedistilleerd p. hoofd. (Liters.)			Officieele cijfers vroeger aan de Staten-Generaal verstrekt.	
		1869.	1870.	1871.	Bevolking 1863.	Verbruik per hoofd 1863 (liters.)
PROVINCIE UTRECHT.						
Utrecht.........	60,752	12,62	12,80	13,19	52,894	11,96
Amersfoort......	13,027	11,66	11,22	12,29	12,683	10,02
PROVINCIE FRIESLAND.						
Leeuwarden.....	25,896	15,75	16,45	16,85	25,450	15,63
Harlingen.......	10,615	11,56	11,09	12,72	9,968	13,30
Opsterland......	13,010	6,27	6,95	7,09	11,559	6,00
Tietjerksteradeel.	11,852	4,59	5,39	5,25	10,544	4,35
Schoterland.....	12,041	7,89	7,79	7,49	10,790	8,08
Weststellingwerf.	13,325	4,88	5,19	4,98	11,996	4,26
Wonseradeel....	11,619	5,43	5,73	5,87	10,373	5,62
Wijmbritseradeel.	10,341	4 73	6,04	6,28	8,833	6,04
PROVINCIE OVERIJSSEL.						
Zwolle.	20,982	13,07	12,48	14,04	19,176	9,00
Deventer........	18,006	12,41	11,83	12,73	16,346	15,00
Kampen.........	15,191	9,94	9,85	10.99	13,902	(*)
Lonneker	10,916	3,99	3,85	4,21	6,811	5,00
Enschedé.......	5,209	15,83	16,71	16,66	4,330	20,10
Almelo.........	10,448	12,67	11,94	11,81	7,444	12,70
PROVINCIE GRONINGEN.						
Groningen.	38,645	18 33	18,32	17,88	35,771	21,31
Delfzijl.........	5,346	11,52	11,70	12,09	4,449	11,62
PROVINCIE DRENTHE.						
Meppel.........	7,405	15 06	15,45	16,04	6,941	14,93
Hoogeveen......	10,632	7,92	7,64	8,18	9,530	9,42
PROVINCIE LIMBURG.						
Maastricht......	27,938	6,71	5,80	6,26	27,028	8,69
Venlo..........	7,897	5,25	4,97	5,44	7,402	7,45
Roermond.	9,423	4,58	4,19	4,24	8,144	8,42

moet wel worden in 't oog gehouden: 1°. dat voor hun aantal gemid-
in bovenstaande tabel voor hoofdelijk verbruik uitgetrokken met 4 moet
kregen is uit eene deeling der bevolking in het aantal hectoliters, waar-
den regel geen gedistilleerd wordt gedronken sterker dan 25 pCt.; de
coholweger.

togenbosch was in 1863 10.93 liter, d. i. per drankdrinker 43.72 ge-
lijk verbruikten sterken drank van minstens het dubbel of 87.44 l; in
liter gedistilleerd van 50 pCt., vertegenwoordigende eene hoeveelheid

VERGELIJKEND OVERZICHT

VAN AL DE IN 1863—1872 TE AMSTERDAM, IN "DE BRAKKE GROND" EN IN "HET O.-Z. HEEREN LOGEMENT"

IN PUBLIEKE VEILING GEBRACHTE VASTE GOEDEREN.

(Naar de, December 1872 gedrukte, mededeeling van de Kantoor-Boekhandelaars BLIKMAN & SARTORIUS, te Amsterdam).

GETAL PERCEELEN.

	TOTAAL.	VERKOCHT.	OPGEHOUDEN.	AANGESLAGEN DOCH NIET GEVEILD.
1863	847	640	138	69
1864	868	643	157	68
1865	925	640	183	102
1866	795	511	193	91
1867	926	648	192	86
1868	952	680	198	74
1869	1,009	690	220	99
1870	812	547	139	126
1871	1,112	742	277	93
1872	945	685	151	118

BEDRAG.

	VERKOCHT.	OPGEHOUDEN.	TOTAAL.
1863	*f* 3,099,040	*f* 1,266,999	*f* 4,366,039
1864	„ 3,031,284	„ 1,149,457	„ 4,180,741
1865	„ 3,329,390	„ 1,408,899	„ 4,738,289
1866	„ 2,459,649	„ 1,464,198	„ 3,923,847
1867	„ 3,309,153	„ 1,536,469	„ 4,845,622
1868	„ 3,387,401	„ 1,231,549	„ 4,618,950
1869	„ 3,487,935	„ 1,799,703	„ 5,287,638
1870	„ 2,705,359	„ 1,131,495	„ 3,836,854
1871	„ 4,325,264	„ 2,393,605	„ 6,718,869
1872	„ 4,530,367	„ 1,265,573	„ 5,795,940

Mocht uit bovenstaande cijfers voor elk perceel op zich zelf al een oordeel zijn uit te spreken, voor de kennis betreffende de waarde van vast goed in het algemeen wordt jaar aan jaar deze statistiek belangrijker. Zoo blijkt onder anderen, dat sedert 1868, dus 4 jaren geleden, toen ongeveer hetzelfde getal perceelen verkocht werd als in 1872 en de tijdsomstandigheden nagenoeg ge-

lijk stonden, de prijzen ruim 25 pCt. zijn toegenomen. Voegt men daarbij den sinds dat jaar belangrijken aanbouw en de hooge prijzen voor bouwgronden besteed, kan men veilig het bezit van vast goed of het verstrekken van hypotheeken als zekere geldbelegging aannemen. Te meer wordt deze opinie gerechtvaardigd, wanneer men ziet, dat van de perceelen in den loop van dit jaar aangeslagen, het getal opgehoudene en de sommen daarvoor gevraagd, in veel gunstiger verhouding staan, dan eenig jaar vroeger.

Onder de perceelen, welke de algemeene belangstelling troffen of voor openbaar gebruik werden bestemd, mogen gerekend worden:

Het Kerkgebouw *Rehoboth*, in de Plantage-Doklaan, geveild 1°. Juli, is weder tot hetzelfde doel overgegaan aan de "Christelijke Gereformeerde Gemeente."

De overblijfselen van den door brand vernielden Rijstpelmolen *de Vriendschap*, in de Oostenburger Voorstraat, welk terrein werd bestemd voor het bouwen van arbeiderswoningen, waarvan de aanbesteding reeds is aangekondigd op 2 Januari 1873.

De Stoom-Zagerij en Schaverij *de Snelheid*, aan het einde van het Korte Bleekerspad, buiten de Raambarrière, na eenigszins van de brandschade hersteld te zijn, ging voor hetzelfde doel in andere handen over.

Het Huis op den Kloveniersburgwal, geteekend C 295, geveild den 11den November ll., doch opgehouden voor *f* 30,000, werd later uit de hand gekocht door de "Commissie van Bestuur voor de Anna Paulowna Bewaarschool," tot hiertoe gevestigd in een huurhuis in de Warmoesstraat.

Twee Perceelen in de Rozenstraat bij de Baangracht, geteekend EE 258 en 259, werden aangekocht en bestemd voor den dienst van de "Christelijke Wijkvereeniging."

Een Stal in de Laurierstraat, geteek. EE 581 en 582, werd ingericht tot Kinderbewaarplaats en genaamd: *Anna Stichting.*

Het Koffiehuis en Societeitslokaal *het Vosje*, op het Rokin, A 425 en 426, met het daarachterstaand perceel in de Nes, in publieke veiling aangeslagen op 2 December ll., werd vóór dien datum uit de hand verkocht aan de "Vereeniging ter bevordering van de belangen van den Boekhandel," met het doel daarin op te nemen het Algemeen Bestelhuis voor den Boekhandel.

De Perceelen aan den Nieuwezijds Voorburgwal, G 114, en het daarachter gelegen Perceel in de Spuistraat, G 66, beiden onmiddellijk grenzende aan het Koninklijk Postkantoor, werden aangekocht door het Rijk, vermoedelijk met bestemming om daar eenmaal een afzonderlijk Rijks-Telegraafkantoor te stichten.

DE NEDERLANDSCHE BANK.

1 APRIL 1872—31 MAART 1873.

Het bedrag der DISCONTEERINGEN was:

naar de maanden:

			Verschil met het vorige boekjaar:
April..........*f*	12,328,280.47½	minder	*f* 14,397,093.70½
Mei............〃	15,930,188.65½	〃	〃 8,530,854.18
Juni............〃	12,019,408.57	〃	〃 9,626,941.26½
Juli............〃	26,462,440.48½	〃	〃 3,383,274.91½
Augustus........〃	22,269,119.03	meer	〃 2,118,008.62½
September.......〃	29,447,733.34½	〃	〃 2,563,470.41½
October.........〃	34,350,659.63	〃	〃 14,337,774.36
November.......〃	31,569,051.44½	〃	〃 15,477,358.76½
December.......〃	35,442,676.95	〃	〃 15,557,401.56½
Januari.........〃	32,251,741.88	〃	〃 8,477,521.06½
Februari........〃	25,529,995.78½	〃	〃 12,737,695.00½
Maart...........〃	28,629,410.65	〃	〃 15,131,560.94
1872/73.....*f*	306,230,706.90	〃	*f* 50,462,626.67½

naar den aard der stukken:

Wisselbriev. met 3 handteek.*f*	192,971,514.92½	meer	*f* 46,481,397.10½
Ander handelspapier........〃	113,250,513.87½	〃	〃 3,978,291.47
Totaal.........*f*	306,222,028.80	〃	〃 50,459,688.57½
Schuldbriev. en rentebewijzen.〃	8,678.10	〃	〃 2,938.10
Algemeen totaal....*f*	306,230,706.90	〃	*f* 50,462,626.67½

naar de bankkantoren:

Agentschappen...........*f*	58,985,703.16½	meer	*f* 1,552,598.66
Bijbank.................〃	90,133,291.20	〃	〃 8,189,355.52
Hoofdbank..............〃	157,111,712.53½	〃	〃 40,720,672.49½

De wisselbrieven met ten minste 3 handteekeningen bedroegen 63.02 pCt., het ander handelspapier 36.98 pCt. van het totaal der disconteeringen.

Het aandeel van de onderscheidene bankkantoren in de disconteeringen was voor de:

Agentschappen............	19.26 pCt.
Bijbank..................	29.43 〃
Hoofdbank...............	51.31 〃

Het aantal der gedisconteerde stukken bedroeg:

Wisselbrieven en ander handelspapier....	98,284	meer	8,121
Schuldbrieven en rentebewijzen.........	80	〃	64

De beweging der BELEENINGEN was naar de maanden:

nieuw gesloten:

April............	*f* 2,721,000	meer	*f*	726,600
Mei.............	〃 4,965,600	〃	〃	2,872,900
Juni.............	〃 3,204,300	minder	〃	577,400
Juli.............	〃 4,571,100	meer	〃	1,405,400
Augustus..........	〃 4,024,000	〃	〃	859,200
September.........	〃 4.699,900	minder	〃	204,700
October...........	〃 4,797,300	meer	〃	67,500
November.........	〃 3,111,700	〃	〃	435,800
December.........	〃 4,178,700	minder	〃	78,450
Januari...........	〃 2,733,200	〃	〃	779,300
Februari..........	〃 2,572,000	〃	〃	83,700
Maart.............	〃 3,756,700	meer	〃	1,575,400
1872/73....	*f* 45.335,500	meer	*f*	6,219,250

geprolongeerd:

April............	*f* 9,494,830	meer	*f*	368,830
Mei.............	〃 9,220,105	〃	〃	157,125
Juni.............	〃 7,367,060	minder	〃	93,615
Juli.............	〃 9,779,185	meer	〃	908,225
Augustus..........	〃 10,016,395	〃	〃	1,405,810
September.........	〃 8.636,440	〃	〃	395,445
October..........	〃 10,667,960	〃	〃	1,569,370
November.........	〃 11,403,170	〃	〃	2,720,865
December.........	〃 9,520,297	〃	〃	1,352,052
Januari..........	〃 11,735,785	〃	〃	2 086,945
Februri..........	〃 10,580,840	〃	〃	2,344,465
Maart............	〃 9,117,540	〃	〃	1,394,180
1872/73....	*f* 117,539,607	meer	*f*	14,609,697

afgelost:

April............	*f* 2,337,520	minder	*f*	41,255
Mei.............	〃 2,557,970	〃	〃	969,800
Juni.............	〃 3,166,450	meer	〃	522,835
Juli.............	〃 3,281,410	〃	〃	370,630
Augustus..........	〃 3,136,345	〃	〃	883,340
September.........	〃 2,184,265	minder	〃	438,110
October...........	〃 2,414,690	〃	〃	1,821,760
November.........	〃 3,296,481	meer	〃	17,866
December.........	〃 4,637,528	〃	〃	1,158,718
Januari...........	〃 4,490,300	〃	〃	85,190
Februari..........	〃 6,477,325	〃	〃	2,961,495
Maart.............	〃 3,872,871	minder	〃	214,584
1872/73....	*f* 41,853,155	meer	*f*	2,514,565

naar den aard van het onderpand:

gesloten beleeningen op:				
effecten	*f* 32,134,700	meer	*f*	4,741,700
goederen	" 12,966,300	"	"	1,666,850
specie	" 234,500	minder	"	189,300
Totaal	*f* 45,335,500	meer	*f*	6,219,250
geprolongeerde beleeningen op:				
effecten	*f* 87,604,910	meer	*f*	8,401,775
goederen	" 29,789,397	"	"	6,770,722
specie	" 145,300	minder	"	562,800
Totaal	*f* 117,539,607	meer	*f*	14,609,697
afgeloste beleeningen op:				
effecten	*f* 27,383,025	minder	*f*	1,647,080
goederen	" 14,127,530	meer	"	4,235,545
specie	" 342 600	minder	"	73,900
Totaal	*f* 41,853,155	meer	*f*	2,514,565

naar de bankkantoren:

gesloten door de:				
agentschappen	*f* 18,325,000	meer	*f*	373,500
bijbank	" 6,917,500	"	"	3,113,500
hoofdbank	" 20 093,000	"	"	2 732,250
geprolongeerd door de:				
agentschappen	*f* 48,279,580	meer	*f*	7,448,955
bijbank	" 11,425,100	"	"	2,437,000
hoofdbank	" 57,834,927	"	"	4,723,742
afgelost door de:				
agentschappen	*f* 17,149,170	meer	*f*	208,290
bijbank	" 4,677,400	"	"	773,500
hoofdbank	" 20,026,585	"	"	1,532,775

Het OPEREEREND KAPITAAL was gemiddeld:

disconto's	*f* 50,474,837	meer	*f*	3,491,758
beleeningen op effecten	" 27,167,228	"	"	2,689,9'5
beleeningen op goederen	" 9,243,780	"	"	1,506,401
beleeningen op specie	" 76,582	minder	"	160,490
beleeningen	" 36,487,590	meer	"	4,035,876
opereerend kapitaal	" 86,962,427	"	"	7,527,634

en naar de onderscheidene wijzen van credietverstrekking evenredig aldus verdeeld:

disconto's	58.04 pCt.
beleeningen op effecten	31.24 "
beleeningen op goederen	10.63 "
beleeningen op specie	0.09 "

De onderscheidene bankkantoren deelden daarin voor 't volgende bedrag:

disconto's....	agentschappen...	*f* 12,967,906	minder	*f*	387,739
	bijbank.........	〃 12,689,745	meer	〃	271,272
	hoofdbank......	〃 24,817,186	〃	〃	3,608,225
beleeningen..	agentschappen...	〃 15,110,350	〃	〃	1,848,482
	bijbank.........	〃 3,835,984	〃	〃	981,205
	hoofdbank......	〃 17,541,256	〃	〃	1,206,189
opereerend kapitaal.....	agentschappen...	〃 28,078,?56	〃	〃	1,460,743
	bijbank.........	〃 16,525,729	〃	〃	1,252,477
	hoofdbank......	〃 42,358,442	〃	〃	4,814,414

en dit bedrag was bij de kantoren evenredig aldus gesplitst:

	DISCONTO'S.	BELEENINGEN.	OPEREEREND KAPITAAL.
agentschappen..........	25.69 pCt	41.41 pCt.	32.3 pCt.
bijbank................	25.14 〃	10.51 〃	19 〃
hoofdbank..............	49.17 〃	48.08 〃	48.7 〃

De uiterste grenzen, binnen welke het opereerend kapitaal zich bewoog, zijn hieronder aangewezen:

	Tijdstip.	Hoogste cijfer.	Tijdstip.	Laagste cijfer.
disconto's....	8 Jan. 1873	*f* 77,484,294	19 Juni 1872	*f* 25,941,568
effecten...	16 Nov. 1872	〃 32,447,465	10 April 〃	〃 21,160,995
goederen...	3 Juni 〃	〃 10.616,600	4 Maart 1873	〃 7,907,971
specie.....	9 April 〃	〃 189,300	18 Juli 1872	〃 21,100
beleeningen.	20 Nov. 〃	〃 41,501,920	10 April 〃	〃 30,828,475
opereer. kapit.	8 Jan. 1873	〃 118,109,030	26 〃 〃	〃 57,139,679

De RENTESTAND onderging de volgende veranderingen:

	DISCONTO VAN		BELEENINGEN OP			
	Wissels.	Promessen.	Effecten. binnenl.	Effecten. buitenl.	Goederen.	Specie.
6 Juni 1871....	3	3½	3½	4	3½	1
5 〃 1872....	2½	〃	〃	〃	〃	〃
24 Sept. 〃	3	〃	〃	〃	〃	〃
2 Oct. 〃	3½	4	4½	4½	4	〃
16 〃 〃	4	4½	4¼	5	4½	〃
5 Nov. 〃	4½	5	5	5½	5	〃
13 〃 〃	5	5½	5½	6	5½	〃
28 Jan. 1873....	4½	5	5	5½	5	〃
12 Febr. 〃	4	4½	4½	5	4½	〃
en was gemiddeld...	3.56	4.216	4.216	4.715	4.216	〃

Gemiddeld was het bedrag der:

bankbiljetten.............	*f* 165,021,060	minder	*f*	2,734,359
bankassignatiën............	〃 4,915	meer	〃	679
rek.-cour.-saldo's...........	〃 34,778,684	〃	〃	3,743,520
opeischbare schuld.........	*f* 199,804,659	meer	*f*	1,009,840

De hoogste en de laagste cijfers waren:

	Tijdstip.	Hoogste cijfer.	Tijdstip.	Laagste cijfer.
bankbiljetten....	18 Mei 1872	*f* 175,178,830	25 Mrt. 1873	*f* 154,939,475
bankassignatiën..	15 〃 〃	〃 63,899		nihil.
rek.-cour.-saldo's	31 Dec. 〃	〃 48,340,870	23 April 1872	〃 22,019,586
opeischb. schuld..	8 Jan. 1873	〃 210,400,105	25 Mrt. 1873	〃 187,911,785

De verhouding tusschen de onderscheidene soorten der op 31 Maart 1873 tot een bedrag van *f* 155,322,150 omloopende bankbiljetten, wordt aangeduid in den volgenden staat:

31 MAART 1873.

BILJETTEN van	Aantal.	Verhouding van het waardebedrag.
f 1000	34,401	22.15
〃 500	12	—
〃 300	64,998	12.55
〃 200	94,419	12.16
〃 100	332,198	21.39
〃 80	37	—
〃 60	336,020	12.98
〃 40	362,556	9.34
〃 25	585,830	9.43
	1,810,471	100

De onderstaande tabel doet den omgang der VERWISSELINGEN kennen:

bankbiljetten	aan de Bank aangenomen ter verwisseling tegen	specie...	*f* 48,081,400	meer	*f* 16,088,690
〃		bankbilj.	〃 137,339,835	〃	〃 4,552,670
specie......		〃	〃 24,153,940	〃	〃 1,437,940
		Totaal..........	*f* 209,575,175	〃	*f* 22,079,300

Het totaal der verwisselingen was als volgt over de onderscheidene bankkantoren verdeeld:

agentschappen..............	*f* 92,828,230	meer	*f* 9,405,210
correspondentschappen.......	〃 23,785,385	〃	〃 1,788,835
bijbank....................	〃 37,605,980	minder	〃 1,921,010
hoofdbank..................	〃 55,355,580	meer	〃 12,806,265
Nederl. Bank...............	*f* 209,575,175	〃	*f* 22,079,300

De voorraad MUNT en MUNTMATERIAAL was gemiddeld *f* 130,268,038, *f* 7,181,912 lager dan in het voorgaande boekjaar. De voorraad wisselde af van *f* 157,957,576 2 April 1872 tot *f* 110,280,664 11 Jan. 1873. De opeischbare schuld was gemiddeld voor bijna 65.3 pCt. door edel metaal gedekt, tegen 69.14 pCt. in 1871/72.

Het BESCHIKBAAR SALDO VAN MUNT EN MUNTMATERIAAL wisselde af van *f* 78,248,947 25 April 1872 tot *f* 26,273,307 8 Jan. 1873

en was gemiddeld *f* 50,346,175, *f* 7,585,847 lager dan in het vorige jaar. De ongebruikte krachten der Bank overtroffen het in disconto's en beleeningen oprereerende kapitaal in:

April 1872	gemiddeld met	*f* 19,398,911
Mei 〃		〃 14,621,162
Juni 〃		〃 15,012,050
Juli 〃		〃 2,489,572

De beweging van het MUNTMATERIAAL was in kilo's metaal fijn voor het

zilver:

verkocht	229,744	meer	79,065
vermunt	346,283	〃	134,533
	576,027	〃	213,598
gekocht	62	minder	451,396
vermindering	575,965		

goud:

verkocht	0,614	minder	36,386
gekocht	nihil.	〃	17,277
vermindering	0,614		

Er werden:

	Posten.					
in bewar. gegev.	85	meer 17,	aangegev. voor	*f* 6 957,500	meer	*f* 1,026,550
teruggenomen.	65	〃 9,	een waarde van	〃 5,200,400	〃	〃 305,350
vermeerdering	20		vermeerdering	*f* 1,757,100		

Op 31 Maart 1873 waren in bewaring 58 posten aangegeven voor een waarde van *f* 5,004,400.

De WINST- EN VERLIESREKENING gaf de volgende uitkomsten:

rente van disconteeringen	*f* 2,057,223.07½	meer	*f* 377,377.82
〃 〃 beleeningen	〃 1,600,684.98½	〃	〃 322,481.11
verschill. provisiën van rek-courant-houders, voor incasseeringen, van bankassignatiën, enz., bewaarloon	〃 33,362.10½	〃	〃 599.51½
winst op muntmateriaal	〃 162,482.80½	〃	〃 4,908.06
rente van het reservefonds	〃 180,063.22	〃	〃 21,041.93
onverdeelde winst van 't vorige boekjaar	〃 7,151.80	〃	〃 1,622.81
Totaal	*f* 4,040,967.99	〃	*f* 728,031.24½

na aftrek van:

patentrecht.................	*f* 81,920.63	meer	*f*	17,612.80
vergoeding aan den Staat, (Staatsblad 1871, n°. 75)....	〃 100,000.—	gelijk 't vor. boekjaar.		
gewone onkosten.............	〃 462,270.92	meer	*f*	35,685.19
buitengewone onkosten.......	〃 nihil.	minder	〃	1,098.30½
voor verlies afgeschreven.....	〃 28,150.46½	〃	〃	55,216.47
art. 41 der Statuten.........	〃 153,688.45½	meer	〃	35,262.31
Totaal........	*f* 826,030.47	〃	〃	32,245.52½
Blijft er.....................	*f* 3,214,937.52	meer	*f*	695,785.72
voor de aandeelhouders, of	〃 200.—	〃	〃	43.—

per aandeel van *f* 1000 beschikbaar.

Op 31 Maart 1873 was de stand van de voornaamste bankcijfers als volgt:

disconto-rekening der agentschappen	*f* 12,990,811.36	meer	*f*	989,124.95½
〃 〃 bijbank.......	〃 17,410,914.79	〃	〃	12,335,960.42
〃 〃 hoofdbank....	〃 30,933,973.32	〃	〃	19,034,901.44½
〃 〃 Ned. Bank....	*f* 61,335,699.47	〃	*f*	32,359,986.82
beleeningrekening der agentschappen	*f* 14,001,915.—	〃	*f*	1,175 830.—
〃 〃 bijbank.......	〃 5,053,100.—	〃	〃	2,240,100.—
〃 〃 hoofdbank....	〃 15,479,075.—	〃	〃	66,415.—
〃 〃 Ned. Bank....	*f* 34,534,090.—	〃	*f*	3,482,345.—
bankbiljetten in omloop..........	〃 155,322,150.—	mind.	〃	18,624,065.—
bankassignatiën 〃 〃	〃 5,843.38	meer	〃	4,813.74
rekening-courant-saldo's............	〃 35,651,534.40	〃	〃	6,855,099.34½
opeischbare schuld...............	*f* 190,979,527.78	mind.	*f*	11,764,151 91½
reservefonds.......................	*f* 4,012,625.—	meer	*f*	12,625.—

Utrecht, Mei 1873. J. F. B. B.

DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ

1872.

(*Vergelijk voor de jaren* 1824—1849, *jaarb.* 1850, *bl.* 258 *en volg. en voor de jaren* 1850—1871, *jaarg.* 1851—1872).

Gedurende het jaar 1872 *zijn hier te Lande bevracht voor retourreizen van Java:*

Op Amsterdam......	15	schepen,	metende	6,418	lasten.
〃 Rotterdam........	5	〃	〃	4,200	〃
〃 Dordrecht........	2	〃	〃	806	〃
〃 Middelburg.......	3	〃	〃	1,906	〃
〃 Schiedam	2	〃	〃	766	〃
Totaal in 1872...	27	schepen,	metende	14,096	lasten.

Betaalde vrachten voor retourreizen in het jaar 1872:

Voor aangebrachte Ladingen van Nederl. Oost.-Indië...	*f* 3,462,723.89
〃 〃 〃 〃 vreemde havens.....	〃 52,578.67
	f 3,515,302.56

De bevrachtingen *bedroegen* per last:

in 1872............... *f* 71.98 tot *f* 88.90
tegen................. 〃 71.47 〃 〃 79.— in 1871.
〃 .... 〃 68.67 〃 〃 82.99 〃 1870.

STAAT DER IN 1872 IN VEILING VERKOCHTE KOFFIE EN SUIKER, MET AANWIJZING DER MIDDENPRIJZEN.

KOFFIE.			SUIKER.		
AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	MIDDENPRIJS.	AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	MIDDENPRIJS.
Balen.	Balen.		Kanassers.	Kanassers.	
409,152	328,257	43.42 cts. 42.57 " 42.43 " 45.05 " 46.38 " 48.23 " 45.49 " 47.21 " 47.26 "	Java kanassers. 130,076 Suriname vaten. 762	82,493 — —	*f* 35.85 " 35.71 " 35.63 " 35.05 " 35.64

STAAT DER BRUTO-OPBRENGST VAN IN 1872 VERKOCHTE PRODUCTEN.

PLAATSEN VAN VERKOOP.	KOFFIE.	SUIKER.	TIN.	SPECERIJEN.	DIVERSE ARTIKELEN.	TOTAAL.
Amsterdam.	*f* 21,979,424.26	*f* 11,453,463.97	*f* 3,003,790.10	—	*f* 2,121,427.42	*f* 38,558,105.75
Rotterdam..	" 17,779,107.17	" 7,148,414.77	" 3,393,852.36	*f* 851,372.42	" 653,648.68	" 29,826,395.40
	f 39,758,531.43	*f* 18,601,878.74	*f* 6,397,642.46	*f* 851,372.42	*f* 2,775,076.10	
					Totaal-Generaal	*f* 68,384,501.15

STAAT *van de in het jaar* 1872 *in Nederland aangevoerde Producten, voor rekening of aan de consignatie van de Nederlandsche Handel-Maatschappij.*

KOFFIE.

AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	DORDRECHT, SCHIEDAM EN MIDDELBURG.	TOTAAL.
Balen.	Balen.	Balen.	Balen.
357,305	125,638	74,645	557,588

SUIKER (Java).

AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	DORDRECHT, SCHIEDAM EN MIDDELBURG.	TOTAAL.
Kanassers.	Kanass.	Kanass.	Kanass.
119,813	57,730	19,043	196,586

SUIKER (Suriname).

AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	DORDRECHT, SCHIEDAM EN MIDDELBURG.	TOTAAL.
Vaten.	Vaten.	Vaten.	Vaten.
762	—	—	762

TIN.

AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	DORDRECHT, SCHIEDAM EN MIDDELBURG.	TOTAAL.
Blokken.	Blokken.	Blokken.	Blokken.
83,996	48,274	11,948	144,218

VERFWAREN.

SOORTEN.	AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	TOTAAL.
	Kisten.	Kisten.	Kisten.
Indigo......	150	228	378

BINDROTTINGEN.

AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	TOTAAL.
Bossen.	Bossen.	Bossen.
110,544	56,222	166,766

TABAK.

AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	TOTAAL.
Pakken.	Pakken.	Pakken.
4,205	1,590	5,795

KATOEN.

AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	TOTAAL.
Balen.	Balen.	Balen.
1,733	1,453	3,186

DIVERSE ARTIKELEN.

SOORTEN.		AMSTERD.	ROTTERD.	TOTAAL.
Notenmuscaat.....	vat.	1,569	79	1,648
Foelie.	〃	239	10	249
Cassia vera.........	pakk.	39	46	85
Huiden..............	stuks.	23,958	11,869	35,827
Hoorns............	〃	15,500	—	15,500
Gom elastiek......	colli.	15	17	32
〃 damar.......	kist.	44	7	51
Getah pertjha.....	pakk.	997	1,378	2.375
〃 〃	stuks.	786	—	786
Ruwe zijde.........	bal.	103	31	134
Sapanhout.........	pic.	250	173	423
Japansche goederen.	kist.	90	—	90
〃 kamfer...	tobb.	4,795	—	4,795
Kinabast...........	kist.	175	—	175
Schildpad..........	〃	13	—	13
Notenzeep..........	〃	19	—	19
Cacao..............	bal.	—	264	264
Rum...............	punch.	70	—	70
Arak..............	legg.	234	150	384
Tingkawang-vet ...	kist.	18	—	18
Lompen............	bal.	150	—	150
Kapok	〃	36	—	36
〃 -pitten......	〃	14	—	14

OVERZICHT VAN DE

AAN DE AMSTERDAMSCHE BEURS,

NEDERLAND.	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.	MEI.
Cert. Werk. Schuld 2 1/2 pc.	57	55 13/16	55 1/4	55 11/16	55 7/8
	58	57 9/16	56 1/2	56 3/8	56 5/8
" " 3 "	65 5/8	65 3/4	65 7/8	66 7/16	66
	67 1/4	67 1/8	66 1/2	67 1/8	67 1/8
" " 4 "	87 1/4	87 5/8	87 3/4	88 1/4	88 3/8
	88 7/8	89	88 7/8	89	89 1/8
Oblig. Amsterdam. . .3 1/2 "	80 7/8	81	80 7/8	80	80
	81 3/4	81 5/8	81 5/8	81	80 5/8
" Rotterdam. . .3 "	86 1/2	88	88 1/2	86	86 3/4
	89 1/4	90	89 1/2	88 3/4	88 1/2
Aand. Nederl. Bank .5 "	296	298	304	298	292
	300	300	305	—	300
" Handelmaatsch. Resc.	133 3/4	133 1/8	133 1/2	137 1/2	137 1/4
	135 3/8	134 1/2	138 3/4	139 1/2	141
" Hollandsche Spoorw.	112	120	118 1/4	110 1/2	111 1/2
	121	123	122 3/4	112 1/2	112 1/2
" Ned. Rijn-Spoorw. .	297	297	299	300	295
	303	303	303	303	305
" Ned. Centraal-Spw. .	36	33 1/2	33 1/2	34	33
	38	37	36	36	35
Oblig. N. Centraal gestemp. *f*	100 3/4	96 1/4	97	98 1/2	98 1/2
	103 1/4	102	103	101 1/4	100 1/2
" Ned.-Ind. Spw. 4 1/2 pc.	92	92	92 7/8	93	92 1/2
	93	93 1/16	93 1/16	94	94
Aand. Maats. t. Exploitatie.	122 1/4	121 1/2	122 3/4	121	115 1/4
	124 1/2	124	124	123 1/4	122
Oblig. " " 5 pc.	117	—	—	—	—
	—	—	—	—	—
Aand. Kon. Ned. Stb. Mtsch.	95	97 1/2	100	103	101 1/2 ex
	97 1/2	100	103 3/8	108	110
" Amst. Kanaal-Mtsch .	47	48 1/2	48 1/2	54	54 1/2
	50	49	59 1/2	58	54 3/4
Oblig. Gemeente-Cred. 3 " *f*	87	84	84 3/4	86	87
	89	87	86 1/2	88	87 1/2
BELGIE. Certificaten . 2 1/2 "	57 1/8	58 1/4	59	59 1/2	60
	58	58 3/4	59 1/2	60 7/8	—
FRANKRIJK. Rente. . 3 "	51 1/4	52 1/4	52 1/4	52 1/8	51 1/2
	52 3/4	53 1/8	53 1/4	53	52 1/2
SPANJE.					
Oblig. Buitenland. . . . 3 "	31 13/16	30 5/8	30 11/16	29 1/8	29 5/16
	32 3/4	32 1/4	32	30 13/16	30 5/8
" Binnenl *f* 6250. 3 "	27 3/8	26 1/2	26 1/16	24 9/16	24 1/2
	28 1/16	27 3/4	26 15/16	26 3/16	25 3/8
Loten Madrid 1869. . . 3 " *f*	18	18 3/4	19 1/4	19 1/2	19
	23	21	23	22 1/2	20 3/4
PORTUGAL. Obligat. . 3 pc.	37 1/16	37 3/4	39 1/16	38 1/2	39 1/8
	38 1/4	39 7/16	40 13/16	39 9/16	42 1/2

1 Het bovenste cijfer toont aan den Laagsten, het onderste den Hoogsten koers.

PRIJZEN DER EFFECTEN,

GEDURENDE HET JAAR 1872.

JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1872.
$55\frac{7}{8}$	$55\frac{1}{2}$	$55\frac{3}{8}$	$54\frac{5}{8}$	$54\frac{3}{8}$	$54\frac{1}{8}$	$54\frac{5}{16}$	$54\frac{1}{8}$
$56\frac{1}{2}$	$56\frac{1}{2}$	56	$55\frac{7}{8}$	$55\frac{1}{16}$	$55\frac{5}{8}$	55	58
$66\frac{3}{16}$	66	$65\frac{3}{4}$	$64\frac{3}{4}$	$64\frac{5}{16}$	$63\frac{1}{2}$	$64\frac{1}{8}$	$63\frac{1}{2}$
$66\frac{7}{8}$	$67\frac{1}{8}$	$66\frac{9}{16}$	$66\frac{1}{8}$	$65\frac{7}{16}$	$65\frac{9}{16}$	65	$67\frac{1}{4}$
88	$87\frac{1}{2}$	$87\frac{1}{4}$	87	$86\frac{15}{16}$	$85\frac{3}{8}$	86	$85\frac{3}{8}$
$88\frac{5}{8}$	$89\frac{3}{8}$	$88\frac{3}{4}$	$88\frac{1}{4}$	$88\frac{3}{16}$	$87\frac{3}{8}$	$87\frac{3}{8}$	$89\frac{3}{8}$
$80\frac{1}{8}$	$80\frac{1}{2}$	$80\frac{1}{2}$	$79\frac{3}{4}$	$78\frac{7}{8}$	79	79	$78\frac{7}{8}$
81	$81\frac{3}{4}$	$81\frac{1}{4}$	81	$79\frac{7}{8}$	80	$79\frac{3}{4}$	$81\frac{3}{4}$
$87\frac{3}{4}$	$87\frac{1}{4}$	88	88	87	87	$87\frac{3}{4}$	86
$88\frac{3}{4}$	$88\frac{3}{4}$	$89\frac{1}{4}$	89	89	88	89	90
296	296	294	294	$294\frac{1}{4}$	295	300	292
298	$298\frac{1}{4}$	296	—	295	300	—	305
$140\frac{1}{2}$	138	138	$136\frac{1}{4}$	$136\frac{3}{4}$	$134\frac{3}{4}$	$135\frac{1}{2}$	$133\frac{1}{8}$
$142\frac{5}{8}$	$144\frac{1}{8}$	139	$138\frac{3}{4}$	$137\frac{3}{4}$	$137\frac{1}{4}$	$136\frac{3}{8}$	$144\frac{1}{8}$
$111\frac{3}{4}$	112	113	$113\frac{1}{2}$	$110\frac{1}{2}$	110	108	108
$113\frac{1}{4}$	113	114	$114\frac{1}{2}$	112	111	$109\frac{1}{2}$	123
$303\frac{1}{2}$	295	293	$295\frac{1}{2}$	294	293	289 ex	289
306	$305\frac{1}{2}$	$301\frac{1}{2}$	300	$298\frac{1}{2}$	300	296	306
33	$32\frac{3}{4}$	30	$31\frac{1}{2}$	32	31	$30\frac{1}{4}$	30
$34\frac{1}{4}$	$33\frac{1}{2}$	$33\frac{1}{2}$	34	$36\frac{1}{2}$	$32\frac{3}{4}$	$31\frac{1}{2}$	38
$92\frac{1}{2}$	95	96	$94\frac{1}{2}$	$95\frac{1}{2}$	$94\frac{1}{2}$	$93\frac{3}{4}$	$92\frac{1}{2}$
$100\frac{1}{2}$	100	$98\frac{1}{2}$	98	$99\frac{1}{2}$	$97\frac{1}{4}$	$95\frac{1}{2}$	$103\frac{1}{4}$
93	$93\frac{1}{4}$	$93\frac{1}{4}$	$92\frac{3}{4}$	$92\frac{1}{2}$	$93\frac{1}{2}$	93	92
$93\frac{1}{2}$	$93\frac{1}{2}$	94	93	$93\frac{1}{2}$	$93\frac{3}{4}$	$93\frac{1}{2}$	94
$116\frac{1}{2}$	117	118	$116\frac{1}{2}$	$111\frac{3}{4}$	$112\frac{1}{2}$	$115\frac{3}{4}$	$111\frac{3}{4}$
$123\frac{1}{4}$	121	$119\frac{3}{4}$	$118\frac{3}{4}$	118	$117\frac{1}{2}$	119	$124\frac{1}{2}$
112	114	113	$113\frac{1}{2}$	—	—	—	112
—	115	$113\frac{1}{2}$	—	—	—	—	117
105	$115\frac{3}{4}$	116	115	113	110	110	95
120	116	—	$115\frac{1}{2}$	$114\frac{1}{2}$	$112\frac{1}{2}$	114	120
$54\frac{1}{4}$	$52\frac{3}{4}$	$52\frac{1}{2}$	$52\frac{3}{4}$	52	$48\frac{1}{2}$	$49\frac{3}{4}$	47
$55\frac{1}{4}$	55	$52\frac{3}{4}$	53	53	52	51	$59\frac{1}{2}$
$86\frac{3}{4}$	87	$86\frac{1}{4}$	$86\frac{1}{2}$	84	—	$83\frac{1}{2}$	$83\frac{1}{2}$
87	—	$86\frac{1}{2}$	—	$86\frac{1}{2}$	—	—	89
$61\frac{1}{8}$	60	$60\frac{7}{8}$	$59\frac{3}{4}$	$59\frac{3}{4}$	$60\frac{1}{2}$	$61\frac{1}{2}$	$57\frac{1}{8}$
$61\frac{3}{16}$	$61\frac{1}{8}$	—	$60\frac{3}{4}$	—	$61\frac{1}{2}$	$61\frac{5}{8}$	$61\frac{5}{8}$
$51\frac{1}{8}$	51	$51\frac{1}{2}$	51	$49\frac{1}{2}$	$49\frac{1}{2}$	49	49
$52\frac{5}{8}$	$51\frac{3}{4}$	$52\frac{1}{2}$	$51\frac{5}{8}$	$50\frac{1}{4}$	$50\frac{1}{2}$	$50\frac{3}{4}$	$53\frac{1}{4}$
$29\frac{7}{16}$	$28\frac{15}{16}$	$29\frac{9}{16}$	$29\frac{11}{16}$	$29\frac{5}{8}$	$29\frac{1}{8}$	$27\frac{1}{4}$	$27\frac{1}{4}$
$30\frac{3}{8}$	$30\frac{5}{8}$	$30\frac{1}{2}$	31	$30\frac{5}{16}$	$30\frac{5}{16}$	$29\frac{1}{16}$	$32\frac{3}{4}$
$24\frac{1}{2}$	$25\frac{1}{16}$	$25\frac{7}{16}$	$25\frac{1}{2}$	$25\frac{9}{16}$	$25\frac{1}{4}$	$23\frac{7}{16}$	$23\frac{7}{16}$
$25\frac{5}{16}$	26	$26\frac{1}{16}$	$26\frac{1}{4}$	26	$25\frac{15}{16}$	$25\frac{1}{4}$	$28\frac{1}{16}$
18	$17\frac{1}{4}$	$17\frac{1}{2}$	$17\frac{1}{2}$	$17\frac{1}{2}$	$17\frac{1}{4}$	$17\frac{3}{4}$	$17\frac{1}{4}$
20	$18\frac{3}{4}$	20	$19\frac{1}{2}$	$18\frac{1}{2}$	$18\frac{1}{2}$	$20\frac{1}{4}$	23
41	41	$41\frac{3}{8}$	$40\frac{13}{16}$	$40\frac{9}{16}$	$40\frac{9}{16}$	$41\frac{1}{4}$	$37\frac{1}{16}$
$43\frac{1}{8}$	42	$42\frac{1}{8}$	$41\frac{13}{16}$	$41\frac{3}{16}$	$41\frac{11}{16}$	$41\frac{13}{16}$	$43\frac{1}{8}$

RUSLAND.	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.	MEI.
Obl.adm. *Hope* 1798-1816.5pc.	$97\frac{3}{8}$	$97\frac{1}{4}$	$97\frac{3}{4}$	$97\frac{1}{4}$	97
	$99\frac{1}{4}$	$98\frac{1}{8}$	$98\frac{1}{4}$	$98\frac{3}{4}$	99
Cert. adm. Hamb. 1820.5 〃	$68\frac{1}{4}$	$68\frac{1}{2}$	$69\frac{1}{2}$	$71\frac{1}{4}$	$71\frac{1}{4}$
	$69\frac{7}{16}$	69	73	$73\frac{1}{8}$	73
Inscriptiën 6e serie...5 〃	$82\frac{1}{2}$	$83\frac{1}{4}$	$84\frac{7}{8}$	84	$84\frac{1}{16}$
	$84\frac{1}{4}$	$85\frac{1}{2}$	$85\frac{1}{2}$	$85\frac{1}{2}$	$85\frac{1}{2}$
Eng.-Holl. 1864 *f* 1000.5 〃	$95\frac{3}{8}$	$95\frac{5}{8}$	$96\frac{1}{4}$	$95\frac{1}{4}$	$95\frac{1}{4}$
	$97\frac{1}{8}$	$96\frac{1}{2}$	98	$98\frac{3}{4}$	98
〃 〃 〃 £ 100.5 〃	$92\frac{1}{2}$	$92\frac{1}{2}$	$94\frac{1}{2}$	$95\frac{1}{4}$	$94\frac{1}{2}$
	$94\frac{5}{8}$	94	—	$96\frac{1}{2}$	96
Oblig. 1860 2e Leen.$4\frac{1}{2}$ 〃	$87\frac{5}{8}$	87	$88\frac{1}{2}$	88	$87\frac{7}{8}$
	$90\frac{1}{8}$	$89\frac{1}{2}$	$89\frac{7}{8}$	$89\frac{5}{8}$	91
Inschr. 2e-4e Leening.4 〃	$68\frac{1}{2}$	$70\frac{1}{4}$	$71\frac{1}{2}$	$73\frac{1}{4}$	$73\frac{1}{8}$
	$70\frac{5}{8}$	$71\frac{3}{8}$	$75\frac{3}{4}$	$74\frac{1}{2}$	$74\frac{7}{8}$
Obligat. 1867-1869...4 〃	$71\frac{3}{4}$	$72\frac{1}{4}$	$74\frac{1}{8}$	$74\frac{1}{4}$	$74\frac{1}{2}$
	$73\frac{11}{16}$	$74\frac{3}{4}$	75	$75\frac{7}{16}$	$75\frac{5}{16}$
〃 1859........3 〃	$57\frac{1}{4}$	$57\frac{3}{4}$	$58\frac{3}{8}$	59	$60\frac{3}{8}$
	58	$58\frac{1}{2}$	$59\frac{1}{4}$	$60\frac{3}{8}$	$61\frac{1}{8}$
Cert.v.Ins.inBk.-Assign.6 〃	$45\frac{3}{4}$	$46\frac{1}{4}$	$46\frac{7}{8}$	$46\frac{5}{8}$	$46\frac{7}{16}$
	$46\frac{3}{4}$	$47\frac{1}{4}$	$47\frac{5}{8}$	48	47
Aand. 1864 a R. 100.5 〃 *f*	$245\frac{1}{2}$	246	$248\frac{1}{2}$	$248\frac{1}{2}$	249
	$256\frac{1}{2}$	250	$254\frac{1}{2}$	$252\frac{1}{2}$	255
〃 1866 〃 100.5 〃 〃	$245\frac{1}{2}$	249	$245\frac{3}{4}$	245	$245\frac{1}{2}$
	255	255	257	248	250
〃 Gr. Russ. Spw.-Mij...〃	$222\frac{1}{2}$	$223\frac{1}{4}$	226	$230\frac{1}{2}$	232
	$231\frac{1}{4}$	$228\frac{3}{4}$	238	$235\frac{1}{2}$	235
Oblig. Jelez Spw-Mij..5pc. 〃	217	221	218	$219\frac{1}{2}$	$219\frac{1}{2}$
	224	$226\frac{3}{4}$	$223\frac{1}{2}$	$222\frac{1}{2}$	$224\frac{1}{4}$
〃 Poti-Tiflis *f* 1000.5 〃	89	$88\frac{3}{4}$	$90\frac{3}{4}$	$90\frac{1}{2}$	$91\frac{1}{8}$
	$91\frac{1}{4}$	$91\frac{1}{4}$	$91\frac{3}{4}$	$91\frac{3}{4}$	$93\frac{13}{16}$
〃 Jel.-Or.Sp. *f* 1000.5 〃	$88\frac{1}{2}$	$88\frac{3}{8}$	$90\frac{3}{16}$	$90\frac{1}{8}$	$90\frac{7}{8}$
	$90\frac{1}{8}$	$90\frac{3}{4}$	$91\frac{5}{8}$	$91\frac{5}{16}$	$93\frac{3}{8}$
〃 Chark-Azow £100.5 〃	$88\frac{1}{16}$	$87\frac{3}{4}$	$89\frac{13}{16}$	$89\frac{7}{8}$	$91\frac{1}{8}$
	90	$90\frac{3}{8}$	$90\frac{1}{2}$	$91\frac{3}{4}$	$92\frac{1}{4}$
〃 Kursk-Ch.-Az.Spw.5 〃	$86\frac{7}{8}$	85	$86\frac{7}{8}$	$87\frac{1}{4}$	$87\frac{9}{16}$
	$87\frac{9}{16}$	$87\frac{5}{8}$	88	88	$89\frac{1}{2}$
〃 Brest-Grajew.Spw.5 〃	78	$79\frac{5}{8}$	$82\frac{5}{8}$	83	$83\frac{1}{4}$
	80	$83\frac{1}{2}$	$83\frac{11}{16}$	$83\frac{7}{8}$	$85\frac{1}{4}$
Aand. Baltische Spw.3 〃 *f*	$123\frac{3}{4}$	$122\frac{1}{2}$	$124\frac{3}{4}$	$128\frac{1}{4}$	129
	128	$125\frac{3}{4}$	$131\frac{1}{2}$	$129\frac{1}{4}$	133
〃 Kiew-Brest Spw.5 〃 〃	163	$174\frac{1}{4}$	$186\frac{1}{2}$	199	$198\frac{1}{4}$
	184	$184\frac{1}{2}$	212	$205\frac{1}{2}$	206
Russ. Pandbrieven...5 〃 〃	175	177	178	178	179
	185	$179\frac{1}{2}$	182	181	182
POLEN.					
Schatkist-Obligatiën...4 pc.	$69\frac{3}{8}$	71	$72\frac{3}{4}$	$72\frac{1}{4}$	73
	$71\frac{7}{8}$	$73\frac{3}{8}$	74	74	$73\frac{3}{4}$
Aand. a Fl. 500 v. 1835... *f*	$179\frac{1}{2}$	180	181	$181\frac{1}{2}$	$182\frac{1}{2}$
	182	182	$183\frac{1}{2}$	184	184
〃 Warsch.-Bromb. 4 pc.	$58\frac{1}{4}$	57	$60\frac{15}{16}$	63	$61\frac{3}{4}$
	$60\frac{1}{4}$	$60\frac{3}{8}$	$65\frac{1}{4}$	$63\frac{3}{4}$	$62\frac{1}{2}$

JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1872.
98 1/2	98 5/8	98 3/8	98 1/4	98 1/2	97 1/8	98	97
99 1/2	100 1/8	99	99 1/8	99 3/4	98 3/4	99 1/4	100 1/8
72 1/4	73	73	74 3/8	73 1/2	73 7/8	73 1/2	68 1/4
73 1/8	73 1/4	73 13/16	74 5/8	74 3/4	74 1/8	74	74 3/4
85 1/8	85 9/16	86	85 1/2	85 1/2	85 3/8	85 1/8	82 1/2
86	87 1/16	86 7/8	86 7/8	86 11/16	86 3/8	86 1/4	87 1/16
97 1/16	96 5/8	97 7/16	97 1/4	96 7/8	97 3/16	96 5/8	95 1/4
98	99 15/16	98 1/8	98 1/2	98 3/4	97 7/8	97 1/2	99 1/16
95 1/4	95	95 1/4	—	95	95	95	92 1/2
95 5/8	95 3/4	96 1/4	—	96 1/2	95 3/4	95 7/8	96 1/2
89 1/2	88 1/8	89 1/4	88 1/4	88 1/4	88 1/8	88 1/4	87
91	90	90	89 3/4	89 1/8	90	89 3/4	91
74 1/8	75	74 1/4	74 5/8	74 1/8	72	72 5/8	68 1/2
76	75 7/8	75 9/16	75 1/4	74 3/4	74 1/2	73 1/2	76
75 1/8	74 5/8	74 7/8	74 5/8	74 5/16	75	74 3/8	71 3/4
76	75 5/8	75 5/8	75 7/8	75 3/8	75 7/8	75 5/8	76
61 1/4	62 1/2	62 1/2	63 9/16	63 1/2	63 1/2	63 1/2	57 1/4
63 1/2	63	63 3/4	63 3/4	64	64	64 1/2	64 1/2
45 5/8	47 1/2	48	48 3/4	48	48	47 3/4	45 5/8
46 9/16	48 1/4	48 7/8	48 7/8	48 7/8	48 3/8	48 1/8	48 7/8
254 1/2	245	246	247	245 1/2	247	250	245
258 1/2	258 1/2	251	250	249	252	253	258 1/2
249	250	251	242 1/2	242	244	244 1/4	242
254	253	254 1/2	255 1/2	245	245 1/2	247	257
233 3/4	227	227 3/4	227 1/2	228 1/2	229	228 3/4	222 1/2
235 3/4	236	229 1/2	229 1/4	230	230 1/4	231	238
223 1/2	224	221 ex	218 3/4	218 3/4	220	220 1/4	217
225	229 1/4	227 1/2	221 1/4	222	222 1/2	222 1/2	229 1/4
92 13/16	92 1/2	93 1/8	92 7/8	93	92 1/2	93 1/4	88 3/4
94 1/4	94 5/8	94 1/2	94	94	94 1/4	94 1/4	94 5/8
92 1/2	92	92 7/8	92 3/8	92	91 7/8	92 1/4	88 3/8
94	94	94	94	93 3/8	93 1/2	93 11/16	94
91 1/4	90 5/8	91	90 1/2	90 1/2	91 9/16	90 1/2	87 3/4
92 5/8	92 1/4	92 5/8	92 5/8	92	92 1/2	91 5/8	92 5/8
89 1/4	88 1/2	88 3/4	88 5/8	89	89 1/16	89 3/4	85
90	89 3/4	89 3/4	90 1/8	90	90 1/16	90 7/8	90 7/8
84 3/8	83 5/8	82	82 3/4	80 1/2	80	80	78
86 1/4	86 1/4	84 5/8	83 7/8	82 5/8	81 3/4	82	86 1/4
132 1/4	131	131 1/2	133 1/2	131 1/2	131 3/4	131 1/4	122 1/2
136 1/4	136 1/2	134 1/2	136	134 3/4	134	133 1/4	136 1/2
198 1/2	192 1/2	192 3/4	191	193	191 1/2	184 1/4	163
206 3/4	202	198 1/2	195	194 1/2	195	194 3/4	212
180	176	176 1/4	178	179 1/2	178 1/2	177	175
185	182	179	179	182	182	181	185
73 3/8	73 1/4	73 1/2	72 3/4	72 5/8	71 7/8	71 3/8	69 3/8
74	74 1/8	74	73 15/16	73 1/2	73 3/4	72 1/2	74 1/8
181	182	182 1/2	182 1/2	182	182 1/2	182 1/4 ex	179 1/2
185 1/2	184 1/2	184	184	185	185	185	185 1/2
62 7/8	63 3/8	63 1/8	62	61 3/4	61 1/8	62 3/4	57
66 1/4	65 1/8	64 3/8	64	64	62 3/4	64 1/2	66 1/4

	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.	MEI.
POLEN.					
Aand. Warsch.-Ween. Spw. *f*	142	143½	147	154¼	156
	157¼	148	158½	158¾	159½
PRUISSEN.					
Aand. a Th. 100 .....3½pc *f*	212½	214	221	215	216½
	217	224	227	219	218¼
OOSTENRIJK.					
Obl. Papier Mei-Nov..5 pc.	51 5/16	51⅝	56 3/16	56 1/16	56 9/16
	54⅜	56	59	58 1/16	57⅝
〃 Zilver Jan.-Juli..5 〃	60⅜	59¾	62½	61½	62½
	63 7/16	62¾	64⅛	63 7/16	64
Aand. 1839 Fl 250......*f*	750	790	820	830	860
	800	820	845	890	882
〃 1854 〃 250......〃	240	235	254	248	248
	260	255	266	256	257½
〃 1860 〃 500......〃	525½	525	556	555	543
	558	558	568	563	557
〃 1864 〃 100......〃	142	148	155½	155	154
	157½	160	161½	162	157¾
〃 1858 〃 100......〃	188	194	199	196	195
	200	201	209	203	200
〃 Oost. Nat. Bk. 3 pc.〃	820	880	895	877	876
	920	905	908	900	895
Oblig. Fr.-Oost. Spw. .3 〃 〃	140	141	141	141	141
	144	145½	143½	144	143½
Hongaars. Loten a Fl. 100..〃	102¾	109½	115	113½	110
	117¾	115	119	117	114¾
Oblig. Hong. Staatsspw.5 pc.〃	111¼	113	118	118½	118
	116	119	120½	120	121
Aand. Theiss-Spoorweg...〃	263	297	304	297	294
	297	310	315	308	305
〃 Oost-Hong. Spw....〃	157	158	159	157	149
	162¾	170	167½	165½	159
ITALIE.					
Inscriptiën..........5 pc.	61	60⅞	62½	62	63¼
	64	62½	65	65¼	64⅛
Obl. Zuid-Ital. Spw. .3 〃 *f*	93	93¾	99¼	98	98¼
	97½	101	105	100½	100
〃 Victor Emmanuel.3 〃 〃	90	91¼	94¼	93¾	93½
	96½	95	102	97½	96
GRIEKENLAND.					
Obligatiën 1825......5 pc.	11½	11¾	14	17 11/16	20
	13⅛	15⅛	24½	23⅜	22⅜
TURKIJE.					
Algemeene Schuld...5 pc.	48 5/16	46⅝	48 9/16	50½	50¾
	50 13/16	49 9/16	51⅝	52 7/16	52⅜
Oblig. Fr. 500 van 1869.6 〃 *f*	137	137	145	142¾	144½
	144	146	154	150	150
Premieleen. van 1870.3 〃 〃	69½	77	82½	79¼	79¼
	82½	83½	91½	89	83
Aand. (Obl.) Rnm. Spw.....〃	78	78½	91½	96	92
	84	92½	106½	103	99¾

JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1872.
157 1/4	156 1/2	158	160	162 3/4	163 1/4	164 1/2	142
159 1/2	159	165 1/2	164 3/4	165 1/4	165	167	167
216	218	218	—	221	—	223	212 1/2
220	222	222	—	224	—	—	227
57 1/16	57 5/16	59 5/16	58 9/16	58 13/16	59 5/8	60	51 5/16
58	59 1/2	60 9/16	60 1/2	61 1/4	61 7/16	60 7/8	61 7/16
63 1/2	63 9/16	64 3/4	63 7/16	63 7/8	63 9/16	62 3/4	59 3/4
64 1/4	65	65 3/4	65 3/16	64 11/16	64 11/16	64 9/16	65 3/4
861	910	920	945	938	890	820	750
935	930	953	—	943	940	830	953
255 1/2	253	255	254	256	261 1/2	270	235
261	257 1/2	261	261	262	275 1/2	274	275 1/2
556	560	562 1/2	566	568	565	557	525
565	568	587	586	579 1/2	574	570	587
154	154	156	153 1/2	156	158	155	142
156	157 1/4	162 1/2	160 1/2	160	161 1/2	158 1/2	162 1/2
200	196	201	205 1/2	198	202	202	188
208	203	207	209	204	205	209	209
890	906	920	958	959	1070	1037	802
920 1/2	915 1/2	976	970	1100	1111	1075	1111
141	142 1/2	140	138	136 1/2	135	138	135
143	145 1/2	143 1/4	141	139 1/2	140	142	145 1/2
111	114 3/4	116	114 3/4	114	111	109 3/4	102 3/4
117	116	118 3/4	118	116	116	112 1/2	119
119 1/2	115 3/4	116 1/2	115 1/2	115	112	109 ex	109 ex
121	119	118	117 1/2	117 1/4	116	114 1/2	121
297 1/2	285	285	277	271	275	270 1/2	263
306	294	292	292	280	281	278	315
148 1/2	143	143 3/4	147	141 1/2	140 3/4	149 1/2	140 3/4
157	150	150 3/4	151	148 1/4	157	157 1/2	170
62 1/2	63 1/8	63 3/4	62 3/4	61 3/4	61 1/4	62 1/4	60 7/8
64 1/2	63 3/4	64 1/2	63 3/4	63	63 3/4	62 3/4	65 1/4
99	98 3/4	99 1/4	100 1/4	96	96 1/2	95 3/4	93
102	100 1/2	101 1/2	102 1/4	98 1/4	98 1/2	97 3/4	105
94 1/2	94 1/2	95 1/4	97	92 1/2	91 1/2	91 1/2	90
98	96	98 1/2	100	95	94 1/2	93 1/4	102
14	16 3/4	15 5/8	13	14	13 1/2	12 1/8	11 1/2
22	18 1/8	17 1/4	16	17 7/16	15 1/4	16 ex	24 1/2
51 3/4	51 1/8	51 3/4	50 11/16	50 7/8	51 1/16	51 1/2	46 5/8
53	53 1/16	53 3/16	52 1/2	52 3/16	52 3/8	52 3/16	53 3/16
149 1/2	148 1/4	152	153 1/4	147	148 1/4	151 1/2	137
152 1/2	153 1/2	157 1/2	157 1/2	149 3/4	153 3/4	154 3/4	157 1/2
81	83 1/2	84	85	82 3/4	84 1/4	83	69 1/2
84 1/2	85 1/2	88	89 1/2	86 1/4	87 1/4	86 1/2	91 1/2
85	81 1/2	83 3/4	88	91 3/4	85 1/4	84 1/2	78
102	87	90	96 3/4	95 1/4	95	89	106 1/2

*

EGYPTE.	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.	MEI.
Obligatiën van 1868..7 pc.	82 5/8	80	83 5/16	85	85 1/4
	85	84 1/4	86 1/2	87	88 1/16
NOORD-AMERIKA.					
Obligatiën 1874.....5 pc.	95	94 1/2	94 1/2	95	94 3/4
	96	95 7/8	95 1/2	96 1/8	95 1/2
〃 1881.....6 〃	102 1/2	101 1/2	101 1/2	101 1/2	100 1/2
	103 1/4	103	102 1/2	102 1/2	102 1/4
〃 1826.....6 〃	96 11/16	96 1/4	97	97	96 3/4
	97 7/16	97 1/2	97 5/8	97 9/16	98 1/4
Oblig. Louisiana 1875.8 〃	70 1/2	70	70	72 1/2	72 3/4
	74 1/8	73 3/4	72 1/2	74 3/4	73 7/8
〃 Staat Florida...8 〃	78	75	72 1/2	73	59 1/2
	83 1/8	80 7/8	78	76	71 1/2
Cert.v.Aand.Chic.N.W.Spw.	79 1/2	78 1/4	80	83	82
	83	81 3/8	84 3/16	86 1/4	83 5/8
〃 〃 〃 〃 Rock-Isl.	95	96 1/4	98 1/2	103	98
	99	99	102	104	104
Aandeelen Erie-Spoorweg.	29 1/4	26 1/2	29 1/16	53 1/2	55 3/4
	34 1/2	29 7/8	57	60 3/4	64 5/8
〃 Union Pacif.-Spw.	26 1/8	29 7/8	30 3/4	33 5/8	33
	34 5/8	33 7/8	35	36 1/2	35 1/8
Cert. v. Illin. Centr. Spw...	120 1/2	116 1/4	118 1/4	120	118 3/4
	124 3/4	119 3/4	121	121	120
Oblig. Centr.Pac.-Spw..6 pc.	88 1/2	89	89 1/8	S8 3/4	87
	91 1/4	91 1/4	90 1/2	90	88 3/4
〃 Chic.N.W.Madis.7 〃	88 1/4	87 1/2	88 3/4	89	90
	91	90 1/8	89 7/8	90	92 1/4
〃 〃 〃 Menom.7 〃	88 1/4	86 1/2	88 3/16	87 3/4	88 1/2
	90	89 3/8	89 3/4	89 1/8	90
〃 〃 S. West. geg.7 〃	93 1/4	93	92 1/2	90	91 3/4
	95 7/8	95 1/4	94	93 1/2	93 7/8
〃 Californ.en Oreg.6 〃	83 3/8	81 1/2	83 1/2	82 1/4	81 5/8
	85 7/8	85	84 1/8	83 1/4	82 5/8
〃 〃 Extension.7 〃	90 15/16	89 1/2	89	88	87 5/8
	93 3/4	91 1/4	91	90 3/4	88 3/4
〃 Costilla Estate..7 〃	66 1/8	65	67	64 3/4	65
	69 3/4	70 1/2	68 3/4	67 1/2	68 1/4
〃 Denver Pacific..7 〃	82 7/8	82 1/4	82	83 1/4	83 1/4
	87	86	84 1/4	84	84 3/4
〃 Kansas 〃 ..7 〃	86	86	87 3/4	87	86 1/4
	89 3/4	89 1/2	88 3/4	88 1/2	88 1/2
〃 St. Louis S. East.7 〃	77 7/8	77 1/4	77 1/2	77 1/4	74
	82 1/4	80	79 7/16	78 1/4	77 1/8
〃 Maxwell Estate.7 〃	82	79 1/2	80	80	80
	84	83 1/8	83 1/8	80 3/4	82
〃 Miss. Kans. Tex.7 〃	83	83	83 3/4	83 1/2	82 1/4
	88	87 1/4	86	85 1/4	84 1/8
〃 Paul en Pac. 2e sect.7 〃	71 7/8	71 1/2	73 15/16	73 7/8	74 1/8
	77	75	74 3/4	75	75 1/2
〃 〃 〃 〃 1869..7 〃	72	71	74	74 1/4	74 7/8
	76	75 8/9	74 7/8	75 1/4	76 1/8

JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1872.
87 5/8	86 7/8	88 7/16	88	88 3/4	89 1/2	90 1/8	80
89 1/2	89 1/16	89 13/16	89 1/2	90	91 1/8	90 7/8	91 1/8
95 1/4	95 3/8	95 1/2	95	95	94 1/2	95	94 1/2
95 3/4	95 3/4	95 3/4	95 1/2	95 1/2	95 1/2	95 1/2	96 1/8
100 7/8	101	101 1/4	100	100 3/4	99 1/2	100 5/8	99 1/2
101 3/4	101 5/8	101 5/8	101 5/8	101	100 7/8	101 1/4	103 1/4
97 11/16	97 5/8	97 7/8	97 7/16	97 3/4	97 3/8	97 3/8	96 1/4
98 1/4	98 1/16	98 13/16	98 5/8	98 5/8	98 7/16	98 1/2	98 13/16
72 3/4	70	70 3/4	71	70 3/4	68	64	68
73 1/2	72 3/4	71	71 3/4	71 1/4	71	69 1/4	74 3/4
57	59 1/2	61 1/2	64 3/4	63	59 1/4	58 3/4	57
67	69	65 1/2	68 1/4	66 1/8	63 1/2	65	83 1/8
81	78 7/8	78 1/4	76 3/4	76 3/4	76	77 1/2	76
83	80	80 3/4	81	78 1/8	80 1/4	79 1/4	86 1/4
97	96	96	96 1/2	97 1/2	94	98	94
98	97 3/4	99	99 1/4	101	100 1/2	99 3/4	104
44	43 3/4	38 1/4	41 7/16	41 3/8	41 15/16	45 3/8	26 1/2
57	51 1/4	46 1/4	43 5/8	47 7/8	48 1/8	55 3/4	64 5/8
31 3/4	31 3/4	29 5/8	31	33 1/4	30 3/8	32 1/8	26 1/8
34 3/8	33 3/8	31 11/16	33 7/8	35 1/16	34 1/8	33 3/4	36 1/2
120	120 1/4	114	114 3/4	108 3/4	106 1/2	109 1/2	106 1/2
121 5/8	121 1/4	116 7/8	116 1/4	115 1/2	114 1/2	113 1/2	124 3/4
87 3/4	87 3/4	87 3/8	85 3/4	85 1/2	84 1/4	85 1/2	84 1/4
88 1/2	88 1/2	88	87 7/8	86 3/8	86 3/4	86 1/2	91 1/4
89 1/2	88 3/4	89	87 3/4	88	84 1/2	84 3/4	84 1/2
91	90 1/2	90	89 3/4	90	88 1/2	87 3/4	92 1/4
88 3/8	88 5/8	88 1/4	87	86 1/2	84 1/8	84	84
89 3/4	89 1/4	88 11/16	88 7/8	88 1/4	87 1/4	86 1/2	90
91 3/4	92	92	90 5/8	90 7/8	79	79 1/2	79
93 3/4	93 1/2	93 3/4	93	92	92 1/2	82	95 7/8
81 3/8	81 1/16	80 3/4	78 7/8	79	76 1/8	77 3/8	76 1/8
83	82 1/4	81 1/2	81 3/4	79 7/8	79 1/2	78 1/2	85 7/8
87 1/4	86	82 3/4	84 7/8	80	72 3/4	71 1/8	71 1/8
88	86 1/2	85 1/2	85 1/8	81 1/2	78 3/4	76 7/8	93 3/4
68	67 1/2	66 5/8	63 1/2	62 1/2	55	54 1/2	54 1/2
70	68 7/8	67 3/4	67	65 3/4	61 1/4	58 1/2	70 1/2
83 1/2	84	83	82 1/2	81 1/4	77 1/2	79 5/8	77 1/2
85 5/8	84 1/2	85	84	82 7/8	81 1/2	81 1/8	87
87	87	86 1/2	87	84 1/2	82 1/4	80 1/2	80 1/2
88	87 3/4	87 1/2	88	86	85	82 5/8	89 3/4
75 1/4	74 5/8	74	71 7/8	72	73 1/2	70	70
76	75 1/4	75	73	76 3/4	75	73 3/4	82 1/4
81	81 3/4	81 1/2	80 1/2	80 1/2	77 1/2	72 1/4	72 1/4
86 1/2	84	82 7/8	82 5/8	82	80 1/2	77 1/2	86 1/2
82 3/4	82 1/4	81 3/4	79 1/2	79 1/2	77 3/4	77	77
84 1/16	83 1/2	82 1/2	82 1/4	80 1/2	79 1/2	79 1/8	88
75	75 5/8	75	72	64 1/2	63 1/2	63 5/8	63 1/2
77	77	76	76	72 9/16	67 3/8	66 1/4	77
75 7/8	75 5/8	75 1/4	72 1/4	66 5/8	63	64 1/4	63
77	77	76 1/2	76	73 1/4	67 1/2	66 3/4	77

NOORD-AMERIKA.	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.	MEI.
Oblig. Port Huron. . . .7 pc.	61	57	$49\frac{1}{2}$	$50\frac{5}{8}$	$49\frac{1}{2}$
	63	$62\frac{1}{2}$	$60\frac{1}{4}$	$61\frac{1}{4}$	$57\frac{1}{2}$
〃 Port Royal. . . .7 〃	—	—	54	—	—
	—	—	—	—	—
〃 Oreg. en Calif. .7 〃	$74\frac{11}{16}$	72	$71\frac{7}{8}$	$72\frac{3}{4}$	$70\frac{3}{4}$
	77	75	74	$74\frac{1}{2}$	$72\frac{7}{8}$
〃 Rockf. St.Louis.7 〃	$43\frac{3}{4}$	42	$45\frac{1}{2}$	45	42
	$47\frac{1}{2}$	49	$47\frac{1}{2}$	$46\frac{1}{2}$	$45\frac{1}{2}$
〃 Union Pacific. .6 〃	$81\frac{1}{4}$	80	$80\frac{1}{4}$	$79\frac{5}{8}$	$77\frac{3}{4}$
	$84\frac{1}{2}$	83	$81\frac{3}{8}$	$81\frac{1}{8}$	$79\frac{3}{4}$
〃 West-Wincons.7 〃	84	$78\frac{1}{2}$	84	85	$84\frac{1}{2}$
	89	87	$85\frac{3}{4}$	$86\frac{3}{8}$	$85\frac{3}{4}$
Cert. Am. Fonds. 2e ser.5 〃	$83\frac{1}{2}$	$82\frac{1}{2}$	$82\frac{1}{2}$	$82\frac{3}{4}$	$82\frac{3}{4}$
	85	$85\frac{5}{8}$	$83\frac{5}{8}$	$83\frac{3}{4}$	$83\frac{1}{2}$
〃 〃 Hypoth.-Obl. 5 〃	90	$91\frac{1}{2}$	$90\frac{3}{4}$	$91\frac{3}{4}$	92
	$92\frac{1}{2}$	$92\frac{1}{2}$	$92\frac{1}{4}$	93	93
BRAZILIE.					
Obligatiën 1865. . . . . .5 pc.	94	$93\frac{3}{8}$	$94\frac{3}{4}$	$94\frac{1}{2}$	$94\frac{7}{8}$
	95	95	$95\frac{7}{8}$	$95\frac{3}{8}$	$96\frac{1}{2}$
〃 1860—63. .$4\frac{1}{2}$〃	$82\frac{1}{4}$	$83\frac{1}{4}$	$85\frac{1}{2}$	$85\frac{1}{8}$	$85\frac{1}{4}$
	84	85	$86\frac{1}{8}$	$86\frac{1}{2}$	86
PERU.					
Obligatiën 1870. . . . . .6 pc.	$74\frac{15}{16}$	$75\frac{7}{8}$	$78\frac{3}{4}$	79	$79\frac{1}{4}$
	$78\frac{1}{4}$	$79\frac{1}{2}$	$83\frac{3}{8}$	$81\frac{1}{16}$	$81\frac{1}{8}$
MEXICO.					
Obligatiën 1851. . . . . .3 pc.	14	$13\frac{7}{8}$	14	$14\frac{3}{8}$	$13\frac{7}{8}$
	$15\frac{1}{8}$	$14\frac{7}{8}$	16	$15\frac{1}{8}$	$15\frac{5}{16}$
GRENADA.					
Obligat. gest. Werkelijke. . .	$18\frac{3}{16}$	$18\frac{1}{4}$	$18\frac{3}{8}$	$18\frac{1}{2}$	$18\frac{1}{2}$
	20	$19\frac{7}{16}$	$19\frac{9}{16}$	$19\frac{1}{8}$	19
VENEZUELA.					
Obligatiën . . . . .3 pc.	$8\frac{1}{2}$	$8\frac{3}{8}$	$8\frac{5}{8}$	$9\frac{7}{16}$	10
	$9\frac{1}{16}$	$9\frac{1}{8}$	$11\frac{1}{8}$	$10\frac{3}{4}$	$10\frac{5}{8}$
BELEENING.	3	$3\frac{1}{2}$	3	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$
	4	—	$3\frac{1}{2}$	4	4
PROLONGATIE.	3	3	3	$3\frac{1}{2}$	3
	$4\frac{1}{4}$	4	$3\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$
3 pct. Consols te Londen.	$92\frac{5}{16}$	$91\frac{11}{16}$	$92\frac{1}{2}$	$92\frac{1}{8}$	$92\frac{7}{8}$
	93	$92\frac{5}{8}$	$93\frac{1}{8}$	$93\frac{1}{4}$	$93\frac{5}{8}$
3 pct. Rente te Parijs. . . .	55.67	56.32	55.57	$54.77\frac{1}{2}$	54.25
	57.07	57.20	56.85	56.02	55.75

JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1872.
49	46	45	46	47	45	$45\frac{1}{2}$	45
52	49	$47\frac{1}{2}$	49	50	49	$48\frac{1}{4}$	63
$57\frac{1}{2}$	$68\frac{1}{4}$	$68\frac{1}{2}$	69	$70\frac{1}{4}$	69	—	54
71	$69\frac{7}{8}$	$69\frac{1}{2}$	$70\frac{3}{4}$	$71\frac{1}{2}$	$71\frac{1}{2}$	—	$71\frac{1}{2}$
$65\frac{1}{2}$	60	61	57	55	51	$44\frac{1}{4}$	$44\frac{1}{4}$
$70\frac{5}{8}$	$68\frac{1}{2}$	67	62	$59\frac{1}{4}$	57	$50\frac{1}{2}$	77
$37\frac{3}{4}$	$37\frac{1}{2}$	$39\frac{1}{2}$	34	33	$33\frac{1}{2}$	$34\frac{1}{2}$	33
43	40	42	40	$36\frac{7}{8}$	39	37	49
$78\frac{1}{2}$	77	$76\frac{1}{2}$	$75\frac{1}{4}$	$75\frac{7}{8}$	$74\frac{1}{4}$	$75\frac{1}{4}$	$74\frac{1}{4}$
$79\frac{5}{16}$	$79\frac{1}{4}$	$77\frac{1}{2}$	77	$76\frac{9}{16}$	$76\frac{1}{8}$	$76\frac{5}{8}$	$84\frac{1}{2}$
$85\frac{1}{2}$	86	$86\frac{3}{4}$	86	84	$80\frac{3}{4}$	82	$80\frac{3}{4}$
$87\frac{3}{4}$	88	88	88	85	84	$83\frac{1}{2}$	89
83	$82\frac{3}{8}$	$82\frac{1}{2}$	82	$81\frac{1}{2}$	$77\frac{3}{4}$	$80\frac{3}{8}$	$77\frac{3}{4}$
$83\frac{3}{4}$	$83\frac{1}{2}$	83	83	$82\frac{1}{2}$	82	$81\frac{1}{2}$	$85\frac{5}{8}$
$92\frac{3}{4}$	$91\frac{3}{4}$	91	$90\frac{1}{2}$	90	88	89	88
—	93	$91\frac{3}{4}$	$91\frac{1}{2}$	$91\frac{1}{2}$	$91\frac{1}{2}$	90	93
$96\frac{1}{8}$	93	$95\frac{1}{8}$	$94\frac{3}{4}$	$93\frac{3}{4}$	$94\frac{3}{8}$	95	93
$97\frac{5}{8}$	$97\frac{11}{16}$	$96\frac{5}{8}$	$96\frac{1}{2}$	95	$95\frac{1}{4}$	$95\frac{3}{4}$	$97\frac{11}{16}$
$86\frac{1}{2}$	85	$87\frac{1}{4}$	$88\frac{1}{4}$	$87\frac{1}{4}$	$87\frac{1}{2}$	$86\frac{1}{4}$	$82\frac{1}{4}$
90	$90\frac{1}{2}$	$88\frac{1}{2}$	89	$88\frac{3}{4}$	$88\frac{1}{2}$	$90\frac{1}{4}$	$90\frac{1}{2}$
$79\frac{5}{8}$	75	$75\frac{9}{16}$	$73\frac{5}{8}$	$73\frac{1}{4}$	$74\frac{1}{4}$	76	$73\frac{1}{4}$
$81\frac{1}{8}$	$80\frac{1}{2}$	$77\frac{1}{4}$	$76\frac{3}{4}$	$74\frac{5}{8}$	$77\frac{1}{8}$	$77\frac{1}{8}$	$83\frac{3}{8}$
$13\frac{1}{8}$	$14\frac{1}{4}$	$14\frac{3}{8}$	$14\frac{3}{8}$	$14\frac{3}{4}$	$15\frac{1}{16}$	$15\frac{5}{8}$	$13\frac{1}{8}$
$14\frac{9}{16}$	$15\frac{1}{4}$	$15\frac{1}{2}$	$15\frac{1}{4}$	$16\frac{1}{16}$	$16\frac{3}{16}$	$18\frac{3}{4}$ex	$18\frac{3}{4}$ex
$17\frac{5}{16}$	19	$19\frac{3}{8}$	$21\frac{1}{2}$	$21\frac{3}{4}$	$20\frac{15}{16}$	$20\frac{3}{16}$	$17\frac{5}{16}$
$18\frac{5}{8}$	20	$22\frac{7}{16}$	$23\frac{1}{4}$	$23\frac{11}{16}$	$23\frac{5}{8}$	$21\frac{1}{8}$	$23\frac{11}{16}$
9	$10\frac{1}{16}$	10	$10\frac{1}{8}$	$9\frac{13}{16}$	$9\frac{1}{4}$	$8\frac{7}{16}$	$8\frac{3}{8}$
$10\frac{1}{16}$	11	$11\frac{5}{8}$	$10\frac{13}{16}$	$10\frac{1}{4}$	$10\frac{1}{16}$	$9\frac{1}{8}$	$11\frac{5}{8}$
$3\frac{1}{2}$	4	$4\frac{1}{2}$	4	4	5	5	3
4	5	—	—	5	—	6	6
3	4	$3\frac{1}{2}$	4	$4\frac{1}{2}$	5	6	3
5	6	6	6	6	$6\frac{1}{2}$	8	8
$92\frac{1}{4}$	$92\frac{1}{4}$	$92\frac{3}{8}$	$92\frac{3}{16}$	92	92	$91\frac{1}{4}$	$91\frac{1}{4}$
$92\frac{5}{8}$	$92\frac{7}{8}$	93	$92\frac{7}{8}$	$92\frac{5}{8}$	$92\frac{15}{16}$	92	$93\frac{5}{8}$
53.70	53.45	$55.17\frac{1}{2}$	53.45	52.77	52.55	52.65	52.55
56.—	55.60	56.10	55.55	53.45	53.15	54.70	57.20

BRIEFPOSTERIJ.

Voor een goed overzicht van het vak der Posterijen in ons land onder de werking van de vernieuwde Postwet zal wel het dienstigste zijn, dat wij hier laten volgen de belangrijke mededeeling dienaangaande, door den Minister van Financiën aan de Tweede Kamer gedaan. Het is als volgt:

§ 1. *Portbetalende brieven.*

Over 1872 werd een getal van 30,595,609 binnenlandsche portbetalende brieven verzonden, waarvan 29,639,205 gefrankeerd en 956,404 ongefrankeerd.

Over 1871 bedroeg het getal dier brieven 28,834,542 of 27,317,397 gefrankeerde en 1,517,145 ongefrankeerde.

De vermeerdering in 1872 was dus 1,761,067 brieven of 6.2 ten honderd.

De frankering ten gevolge van de toepassing van een verhoogd port op de ongefrankeerde brieven, ingevolge de wet van 22 Julij 1870 (*Stsbl.* n°. 138), is op nieuw toegenomen. In 1872 toch, waren op elke honderd brieven 97 gefrankeerde en 3 ongefrankeerde, tegen 95 gefrankeerde en 5 ongefrankeerde in 1871.

Met het buitenland werden in 1872 gewisseld 8,374,170 brieven en in 1871, 7,845,439. De vermeerdering in 1872 bedraagt dus 528,731 brieven of 6,7 ten honderd.

Naar het buitenland werden in 1872 *verzonden* 3,815,422 of 94,5 per honderd gefrankeerde en 220,162 of 5,5 per honderd ongefrankeerde brieven.

In 1871 werden naar het buitenland verzonden 3,511,242 of 93,2 per honderd gefrankeerde en 256,088 of 6,8 per honderd ongefrankeerde brieven. In de frankering der naar het buitenland bestemde brieven is dus ook eene toenemende vermeerdering waar te nemen.

Uit het buitenland werden in 1872 *ontvangen* 4,108,440 gefrankeerde en 230,146 ongefrankeerde brieven, alzoo op elke honderd brieven 94,7 gefrankeerd en 5,3 ongefrankeerd.

In 1871 werden uit het buitenland ontvangen 3,803,108 gefrankeerde en 275,001 ongefrankeerde brieven, of 9,3 per honderd gefrankeerd en 6,7 per honderd ongefrankeerd.

Het gezamenlijk getal binnen- en buitenlandsche brieven over 1872 bereikte een cijfer van 38,969,779 tegenover 36,679,981 in 1871. Vermeerdering 2,289,798 of 6,24 ten honderd.

Tabel A, achter dit Verslag geplaatst, wijst het getal aan der verzondene en ontvangene gefrankeerde en ongefrankeerde brieven, naar en uit elk der landen, waarmede door Nederland eene overeenkomst tot eene regtstreeksche uitwisseling van brievenmalen is gesloten.

Het getal brieven, 't welk door middel van de Britsche en Fransche pakketbooten met Oost-Indië werd gewisseld, bedroeg in 1872, 187,017 en 213,869 in 1870, dus in 1872 minder 26,852. Daarentegen werden in 1872 met de stoombooten der Maatschappij "Nederland" circa 35,000 brieven uit en naar Oost-Indië verzonden, zoodat het gezamenlijk getal in 1872 dat van 1870 met circa 9,000 te boven gaat.

De vermeerdering van het getal stoomschepen aan de laatstgenoemde Maatschappij toebehoorende en het in werking komen van nieuwe stoomboot-ondernemingen in de regtstreeksche vaart tusschen Nederland en Indië, door het Suez-kanaal, doen eene toenemende briefwisseling langs dien weg verwachten.

§ 2. *Dienstbrieven.*

Het getal binnenlandsche vrijdom van port genietende dienstbrieven beliep in 1872 3,933,411 en in 1871, 3,919,697; dus in 1872 meer 19,714 of 0,5 ten honderd.

Met het buitenland werden in 1872 gewisseld 21,395 dienstbrieven en in 1871, 23,625; dus in 1872 minder 2230 of 9,5 ten honderd. Daarvan waren 8,669 naar en uit België en 6,914 naar en uit Duitschland.

§ 3. *Briefkaarten.*

In 1872 werden uitgegeven 4,422,660 enkele briefkaarten, vertegenwoordigende een gezamenlijk port van *f* 110,566.50, tegenover 4,051,487 ad *f* 102,353.82½ in 1871; alzoo in 1872 een getal van 371,173 enkele briefkaarten, vertegenwoordigende een port van *f* 8,212.67½ of 9 per honderd meer.

Tevens werden in 1872 nog te gelde gemaakt 77,369 *briefkaarten met betaald antwoord* [1] tot een gezamenlijk port van *f* 3,868.45.

Het getal der in 1872 te gelde gemaakte binnenlandsche enkele briefkaarten en van die met betaald antwoord, bedraagt alzoo te zamen 4,577,398 stuks, vertegenwoordigende eene som van *f* 114,434.95 (*a*).

---

[1] De briefkaarten met betaald antwoord werden ingevoerd met den 20sten April 1872. Elk der twee aan elkander verbonden gedeelten, waaruit het formulier dier kaarten bestaat, draagt een zegelstempel, vertegenwoordigende een port van 2½ cent.

(*a*) *Noot van de Redactie.* Vreemd komt het ons voor dat, even als ten vorigen jare, bij de opgave van dit bedrag niet de *geheele* ontvangst wordt aangekondigd. In strijd met de bedoeling van de Tweede Kamer en met de woorden des Ministers VAN BOSSE, wordt nog altoos 3 en 6 centen gevraagd voor de enkele en dubbele briefkaarten. Er is alzoo 1/5 of *f* 22,886.99 meer ontvangen.

Naar het buitenland werden verzonden 10,451 enkele briefkaarten en van daar ontvangen een getal van 10,027, te zamen 20,478 stuks. In 1871 werden met het buitenland gewisseld 16,768 briefkaarten, alzoo in 1872 3,710 of 22 ten honderd meer.

§ 4. *Expresse-brieven.*

In 1872 werden 1,947 *binnenlandsche* expresse-brieven verzonden. Naar en uit het *buitenland* daarentegen een getal van 3,890, te zamen 5,837. In 1871 bedroeg het gezamenlijk getal expresse-brieven 3,317, dus in 1872 2,520 of 76 ten honderd meer.

De buitenlandsche expresse-brieven werden gewisseld met België en Duitschland; naar België werden verzonden 34 en van daar ontvangen 43 en naar Duitschland verzonden 2,239 en uit dat land ontvangen 1,574.

§ 5. *Aangeteekende stukken.*

Het getal der binnenlandsche gewone aangeteekende brieven en verdere stukken, bedroeg in 1872 637,039, tegenover 596,683 in 1871; alzoo in 1872 meer 40,356 of 6,76 ten honderd.

Over 1872 werden met het buitenland gewisseld 273,061 aangeteekende brieven, en in 1871 237,750, dus in 1872 35,311 of 14,8 ten honderd meer.

Over 1872 werden dus op de Nederlandsche postkantoren gezamenlijk 910,100 gewone aangeteekende brieven enz. behandeld.

De verzending der binnenlandsche aangeteekende brieven met aangegeven geldswaarde is in 1872 aanmerkelijk toegenomen.

Er waren er toch, in dat jaar, 8,093 met eene geldswaarde van *f* 4,624,407.65, tegenover 5,140 met eene geldswaarde van *f* 3,155,877.08½ in 1871; aldus in 1872 een getal van 2,953 of 57 ten honderd en een bedrag van *f* 1,468,530.56½ of 46 ten honderd meer.

Evenzeer namen de met Duitschland en Zwitserland gewisselde aangeteekende brieven met aangegevene waarde toe. In 1872 waren er 34,329 ad *f* 16,086,345.64½, in 1871 24,251 ad *f* 10,287,930.65, dus in 1872 meer een getal van 10,078 of 42 ten honderd en een meerder bedrag van *f* 5,798,414.99½ of 56 ten honderd.

Er werd dus in 1872 te zamen voor eene aangegevene waarde van *f* 20,710,753.29½ per post overgemaakt.

Het gemiddeld bedrag per binnenlandschen brief was *f* 571.41, dat per buitenlandschen brief *f* 468.60.

Het getal berigten van ontvang wegens aangeteekende stukken, expresse-brieven en postwissels bedroeg in 1872 1,230, dus 102 of 7,6 ten honderd minder dan in 1871.

§ 6. *Dag- en weekbladen en verdere gedrukte stukken.*

Eene vergelijking van het getal der bovengemelde stukken, die

in 1872 en in 1871 werden verzonden, levert de volgende uitkomsten op:

	In 1872.	In 1871.	Meer in 1872.	Ten honderd.
Dag- en weekbladen, à 1 cent....	7,518,041	7,476,266	41,775	0,55
Idem, à ½ 〃 [1]	10,918,904	9,892,066	1,026,838	10
Te zamen...	18,436,945	17,368,332	1,068,613	6
Verdere gedrukte stukken.............	4,852,187	4,698,189	153,998	3,3
Gezamenlijke binnenl. drukwerken.....	23,289,132	22,066,521	1,222,611	5,5

Het getal der nieuwspapieren en verdere drukwerken, die in 1872 met het buitenland werden gewisseld, vertegenwoordigde 4,593,541 enkele porten. Bij benadering is het gewigt daarvan te zamen op 92,000 kilogram te stellen.

§ 7. *Monsters of stalen van koopwaren.*

De verzending der monsters onderging eene aanmerkelijke uitbreiding. Tegenover 253,782 binnenlandsche en 339,098 buitenlandsche in 1871, waren er 304,292 binnen- en 413,149 buitenlandsche in 1872, respectivelijk opleverende eene vermeerdering van 20 en 21,8 ten honderd.

Te zamen werden in 1872 717,441 monsters per post vervoerd. De hierachter gevoegde tabel B bevat de opgave van het getal monsters, die met de verschillende landen, elk afzonderlijk zijn gewisseld.

§ 8. *Postwissels.*

Er zijn in 1872 verzonden 465,170 binnenlandsche postwissels, tot een bedrag van *f* 6,832,465.61 of gemiddeld per postwissel *f* 14.69. In 1871 397,058 postwissels, ten bedrage van *f* 4,872,425.05½ of gemiddeld *f* 12.27 per stuk. In 1872 werden dus meer verzonden 68,112 stuks of 17 ten honderd.

Het bedrag en de middelsom per postwissel waren in 1872 respectivelijk hooger *f* 1,960,040.55½ of 40 ten honderd en *f* 2.42 of 19,7 ten honderd.

De achter dit Verslag gevoegde tabel C geeft een volledig overzigt van de postwissels tusschen Nederland en de verschillende landen, waarmede eene dergelijke overmaking van gelden plaats heeft, in 1872 uitgewisseld, vergeleken met 1871.

Hieronder volgt eene beknopte vergelijking van de totale uitkomsten over de jaren 1872 en 1871:

---

[1] De wet van 12 April 1872 (*Stsbl.* no. 32), omtrent de bijvoegsels van dagbladen, het gewigt van 25 grammen niet te boven gaande, is met 1°. Julij 1872 in werking gekomen.

Verzonden.	In 1872.	In 1871.	Meer in 1872.	Minder in 1872.	Ten honderd.
Getal......	13,279	16,519	〃	3,240	19,6
Bedrag....	*f* 278,621.91½	*f* 241,744.—	*f* 36,877.91½	〃	15
Middelsom per wissel.	〃 20.98	〃 14.63	〃 6.35	〃	43,4
Ontvangen.					
Getal......	17,246	10,618	6.628	〃	62,4
Bedrag....	*f* 321,322.37½	*f* 250,838.32	*f* 70,484.05½	〃	28
Middelsom per wissel.	〃 18.63	〃 23.62½	〃 〃	*f* 4.99¼	21

Er werd alzoo in het afgeloopen jaar een gezamenlijk getal van 30,525 postwissels, ten bedrage van *f* 599,944.29, met het buitenland gewisseld, zijnde 3,388 stuks en *f* 107,361.97 meer dan in 1871. Het gemiddeld bedrag per postwissel was in 1872 tevens *f* 1.50½ hooger.

§ 9. *Invordering van gelden op quitantiën.*

Van dit middel tot inning van gelden wordt een steeds toenemend gebruik gemaakt.

Ten bewijze strekke dat, terwijl in 1871 65,371 quitantiën tot een bedrag van *f* 255,639.49½ werden aangeboden, waarop betaling volgde, dit getal in 1872 tot 112,172, ten bedrage van *f* 429,676.33, klom. Er was dus eene vermeerdering van 71,5 ten honderd wat het getal en van 68 ten honderd wat het bedrag betreft.

Verder werden nog in 1872 aangeboden 14,335 quitantiën, tot een bedrag van *f* 74,164.42, waarop geen betaling volgde.

Het gezamenlijk getal quitantiën, waarvan de invordering door middel der post werd verlangd, bedroeg alzoo in 1872 126,507, ten bedrage van *f* 503,840.75.

§ 10. *Telegrammen per post verzonden.*

Het getal telegrammen, waarvan de verzending over een gedeelte van den afstand door middel der post plaats had, was over 1872 1,161, over 1871 1,021; dus 140 of 13,7 ten honderd meer in 1872.

§ 11. *Buitenlandsch postverkeer.*

Gedurende het jaar 1872 is gemiddeld *dagelijks* het navolgende getal geslotene brievenmalen met de verschillende buitenlandsche postadministratiën gewisseld, als:

LANDEN.	Verzonden naar de landen in de 1ste kolom vermeld.	Ontvangen uit de landen in de 1ste kolom vermeld.
België	75	80
Denemarken	1	1
Duitschland	143	86
Frankrijk	26	18
Groot-Brittannië	7	7
Italië	2	2
Luxemburg	4	4
Spanje	3	3
Zweden	1	1
Zwitserland	6	5

terwijl maandelijks gemiddeld 15 brievenmalen naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werden verzonden en een getal van daar werd ontvangen.

De tabel D geeft een overzigt van de door de Nederlandsche administratie betaalde kosten van vervoer over vreemd grondgebied en over zee, zoowel wegens de brievenmalen hierboven vermeld, waarvoor kosten van vervoer zijn verschuldigd, als wegens die naar en uit Oost- en West-Indië.

De brievenmalen naar en uit Luxemburg worden kosteloos door de Belgische administratie vervoerd, en voor die naar en uit Frankrijk komt de betaling van het vervoer over Belgisch grondgebied geheel ten laste der Fransche administratie. De Nederlandsche administratie heeft geenerlei ontvangsten wegens regten van vervoer over Nederlandsch grondgebied genoten.

§ 12. *Rebuten.*

In den loop van het jaar 1872 zijn aan het bureau der rebuten opgezonden 84,169 brieven, die door de geadresseerden werden geweigerd of om andere redenen niet aan hen zijn uitgereikt kunnen worden.

Het getal der geweigerde en onafgehaalde poste-restante brieven, dat der brieven aan overledenen geadresseerd en aan personen die zonder nader adres waren vertrokken, bedroeg te zamen 55,687 stuks. De overige 28,482 brieven zijn wegens onnaauwkeurigheid of onvolledig adres niet besteld kunnen worden. Van deze laatsten zijn echter achtereenvolgens 1,698 stuks door de belanghebbenden opgevraagd en aan hen terug gegeven geworden; terwijl daarenboven een getal van 1,861 brieven door het bureau der rebuten met verbeterd adres werden voorzien en op die wijze teregt gebragt of aan de *afzenders* terug gezonden.

Er zijn dus te zamen 3,559 brieven nader in handen der belanghebbenden gekomen.

In 1871 werden 98,169 brieven aan het bureau der rebuten opgezonden, waaronder 61,984 geweigerde, onafgehaalde porte-restante en aan overledenen geadresseerde brieven en brieven gerigt aan personen, die zonder nader adres op te geven waren vertrokken. Daar het getal dezer brieven over 1872 55,687 bedroeg, valt te dezen aanzien eene vermindering van 6.297 brieven op te merken, 't welk als een gevolg van het toenemen der frankering is te beschouwen. Het gunstige verschil springt te meer in het oog, als men in aanmerking neemt, dat het gezamenlijk getal brieven over 1872 met de post verzonden, ruim twee millioen grooter was dan in 1871.

Van de rebuten over 1871 zijn 97,967 stuks, ingevolge de bepalingen van art. 23 der wet van 12 April 1850 (*Stsbl.* n°. 15) geopend en in 660 stuks daarvan werden stukken van waarde gevonden, namelijk:

a. waarde aan toonder voor *ƒ* 674.87;

b. aan handelswissels voor *ƒ* 16,604.79;

c. aan postwissels voor *ƒ* 443.91½; en

d. aan andere geldswaardige stukken voor een bedrag van *ƒ* 156.28.

In de rebuten over 1870 werd in 841 brieven eene som van *ƒ* 246.44½ aan waarde aan toonder gevonden.

In den loop van 1872 werd bij de postadministratie aangifte gedaan van 887 onaangeteekende brieven, die op de post zouden zijn verloren geraakt.

Een getal van 414 stuks daarvan zoude waarde aan toonder of handelspapier hebben ingehouden.

Van de 887 aangegevene missingen, boven gemeld, zijn 106 gebleken ongegrond te zijn.

Omtrent de overige 781 gedane aangiften zijn de nasporingen vruchteloos gebleven.

Daarenboven werden 87 *aangeteekende* brieven als vermist opgegeven.

Van 63 is bij onderzoek echter de ongegrondheid der aangifte gebleken, terwijl 8 op *Duitsch grondgebied* verloren gingen.

Van de overige 16 stuks werden 13 ontvreemd, namelijk 7 op den spoorweg tusschen Amsterdam en Rotterdam (de bekende diefstal van den conducteur, in dienst van de firma VAN GEND & LOOS) en 6 op den weg tusschen Ede en Wageningen op den 1sten December 1872.

De vermissing der drie overige aangeteekende brieven komt ten laste van den Nederlandschen postdienst.

In 1871 werden 730 stuks onaangeteekende brieven als vermist aangegeven, waarvan 67 zijn teregt gekomen; mitsgaders 53 aan-

geteekende brieven, waarvan met opzigt tot 47 de aangifte bleek ongegrond te zijn, 4 op Duitsch grondgebied zijn verloren geraakt en 2 op de Nederlandsche postkantoren.

§ 13. *Postzegels.*

Uit onderstaande opgave blijkt, dat er in 1872 in het geheel 4,386,683 postzegels tot een bedrag van *f* 200,299.39½ meer werden uitgegeven dan in 1871; zij wijst verder de vermeerdering of vermindering van het getal en het bedrag van iedere soort dier zegels in het jaar 1872 tegenover 1871 aan:

Soort van zegels.	1872.		Vermeerdering in 1872.	
	Getal.	In geld.	Getal.	In geld.
½ cent.	8,918,028	*f* 44,590.14	1,150,001	*f* 5,750.00½
1 〃	10,161,928	〃 101,619.28	480,552	〃 4,805.52
1½ 〃	414,109	〃 6 211.63½	16,166	〃 242.49
2 〃	1,662,998	〃 33,259.96	260,859	〃 5,217.18
2½ 〃	250,040	〃 6.251.—	29,716	〃 742.90
5 〃	29 800,235	〃 1,490,011.75	1,912,226	〃 95,613.30
10 〃	3,518,386	〃 351,838.60	308,501	〃 30,850.10
15 〃	828,973	〃 124,345.95	81,890	〃 12,283.50
20 〃	596,198	〃 119,239.60	119,057	〃 23,811.40
25 〃	260,967	〃 65,241.75	32,354	〃 8,088.50
50 〃	271,141	〃 135,570.50	minder 12,296	〃 6,148.00
f 2.50 [1].	7,617	〃 19.042.50	〃	〃
Totaal..	56,690,620	*f* 2,497,222.66½	vermeerd. 4,386,689	*f* 200,299.39⅛

§ 14. *Ontvangsten.*

De ontvangsten der postadministratie over 1872 hebben bedragen *f* 2,499,207.99 tegen *f* 2,402,369.31 over 1871, alzoo meer over 1872 *f* 96,838.68 (*a*).

[1] De postzegels van *f* 2.50 werden 1 Julij 1872 ingevoerd.

(*a*) *Noot van de Redactie.* In 1872 is blijkens § 15 *f* 102,756.76 meer uitgegeven dan in 1871; er is dus een kleine achteruitgang in de netto-ontvangst van *f* 5,918.08. Over de 6 eerste maanden van 1873 was de bruto-ontvangst *f* 29,630 meer dan over hetzelfde tijdperk van 1872. Over de 4 eerste maanden stonden de beide jaren gelijk, doch de maanden Mei en Junij gaven dien gunstigen uitslag.

Provinciesgewijze was de opbrengst der posterijen over 1872 als volgt:

PROVINCIEN.	Bedrag der opbrengst.
Noordbrabant	ƒ 206,117.38½
Gelderland	" 251,272.59½
Noordholland	" 695,007.72½
Zuidholland	" 607,063.37
Zeeland	" 87,861.72
Utrecht	" 131,852.48½
Friesland	" 134,550.10
Overijssel	" 132,912.20
Groningen	" 123,100.55½
Drenthe	" 35,626.63½
Limburg	" 93,843.22
Totaal	ƒ 2,499,207.99

§ 15. *Uitgaven.*

Ofschoon nog voor eenige wijziging vatbaar, bedraagt het cijfer der uitgaven voor de postdienst over 1872 ƒ 1,642,508.11.

Over 1871 bedroeg het cijfer ƒ 1,539,751.35, dus ƒ 102,756.76 minder.

De meerdere uitgaven over 1872 hadden betrekking op de navolgende artikelen der Staatsbegrooting:

Tractementen	ƒ 40,495.36
Schadeloosstellingen	" 6,895.69½
Kosten van postritten, enz.	" 20,237.58½
Materieel	" 28,205.55½
Reis- en verblijfkosten	" 3,743.49
Onderstandsgelden van gewezen paardenpostmeesters	" 55.—
Dekking van tekorten in de kassen van directeuren, enz.	" 3,124.07½

Het batig slot over 1872 was ƒ 856,696.14 en dat over 1871 ƒ 862,613.01, dus in 1872 ƒ 5,916.87 minder.

§ 16. *Uitbreiding der dienst.*

Het personeel der postadministratie bestond aan het einde van 1872 uit 2,908 personen, namelijk uit:

27 ambtenaren van verschillenden rang bij het hoofdbestuur;
5 arrondissements-inspecteurs der posterijen;
1 controleur voor de fabricatie van postzegels;
145 directeurs der postkantoren;
2 hoofdcommiesen der posterijen;
130 commiesen der posterijen;
39 surnumerairs der posterijen;
93 geagreëerde klerken;
56 adsistenten;
985 brievengaarders;
72 conducteurs der brievenmalen;
30 kantoorknechts;
558 brievenbestellers;
665 postboden;
100 bestelhuishouders.

Dit personeel wordt bezoldigd door het Rijk, met uitzondering der surnumerairs en der geagreëerde klerken.

Aan het einde van 1871 waren 2,861 ambtenaren in dienst, zoodat het personeel in 1872 is vermeerderd met 47 personen, namelijk:

vermeerderd met:

4 ambtenaren bij het hoofdbestuur;
2 directeuren;
9 commiesen;
7 adsistenten;
43 brievengaarders;
6 conducteurs der brievenmalen;
3 kantoorknechts;
21 brievenbestellers en
7 postboden;

en daarentegen *verminderd* met:

11 surnumerairs;
6 geagreëerde klerken en
38 bestelhuishouders.

De afstanden tot het vervoer der brievenmalen met verschillende middelen afgelegd, bedroegen aan het einde van 1872 te zamen 42,926,4 kilometers, zijnde 1,550,5 kilometers meer dan op ultimo December 1871.

De diensten, waarmede de brievenmalen worden overgebragt, zijn naar den aard van het middel van vervoer, in betrekking tot de afstanden, waarover zij werden gebezigd, te splitsen als volgt:

Postritten...	4,483,8,	zijnde	43,6	minder	dan	op	ult°.	Dec.	1871.
Bodeloopen.	19,587,8,	"	250,1	meer	"	"	"	"	"
Spoorwegen.	14,356,8,	"	1691,1	"	"	"	"	"	"
Diligences...	1,788,6,	"	193,8	minder	"	"	"	"	"
Stoombooten	2,709,2,	"	153,3	"	"	"	"	"	"

In den loop van 1872 werden 2 nieuwe postritten en 21 nieuwe bodenloopen in werking gebragt.

Dat evenwel de gezamenlijke afstand, welke de eerstbedoelde diensten thans doorloopen, 43,6 kilometers minder is dan op ultimo December 1871, is het gevolg van het opheffen van twee andere postritten, die door opening van eene nieuwe spoorweglijn kwamen te vervallen.

De uitbreiding van het brievenvervoer, door middel van spoorwegen, is zoowel het gevolg van meerder gebruik der bestaande lijnen als van de opening van nieuwe, met name: van de sectiën Dordrecht-Mallegat (Fijenoord) en Goes-Vlissingen.

Door de opening van de eerstgenoemde lijn, werd de aansluiting op den buitenlandschen postenloop meer verzekerd en te gelijk eene niet onbelangrijke bespoediging in de overkomst van sommige buitenlandsche correspondentiën verkregen.

Zoo worden, om een enkel voorbeeld te noemen, de brieven enz. van de eerste Fransche post te Amsterdam thans ruim één uur vroeger ontvangen en geschiedt de tweede verzending dezer correspondentie uit Amsterdam bijna 1½ uur later.

Het getal postkantoren werd in den loop van 1872 met 3 nieuwe vermeerderd en bedroeg op het einde des jaars 148 (waaronder twee spoorweg-postkantoren).

Het getal hulpkantoren was op ultimo December van dat jaar 999, waaronder 51 nieuw opgerigte; dat der bestelhuizen 292.

Voorts zijn te platten lande 885 hulpbrievenbussen.

Er zijn in den loop van 1872 in vier gemeenten perceelen aangekocht, en voor den postdienst verbouwd, zoodat op ultimo December 1872 19 postkantoren in Rijks gebouwen waren gevestigd. Op dat tijdstip waren 63 gebouwen van gemeentebesturen of particuliere personen door het Rijk in huur genomen.

In 45 gemeenten is de vereeniging der post- en telegraafdienst tot stand gebragt, namelijk: in 28 gemeenten, alwaar postkantoren en in 17, alwaar hulpkantoren der posterijen aanwezig zijn. Deze kantoren zijn allen gevestigd in gebouwen, bepaaldelijk voor de vereenigde dienst ingerigt.

Op 15 postkantoren en 4 hulpkantoren is het beheer opgedragen aan ambtenaren bij het vak der posterijen en op 13 postkantoren en 13 hulpkantoren aan ambtenaren der telegraphie.

GETAL der naar het *buitenland* [1] en de *koloniën* verzondene en van daar ontvangen *brieven*, gedurende het jaar 1872.

	Vereenigde Stat. van Noord-Amerika.	België.	Denemarken.	Duitschland.	Groot-Brittannië.	Frankrijk.	Italië.	Luxemburg.	Spanje ([2]).	Zweden.
Gefrankeerd: Verzonden...	49,988	864,913	12,647	1,694,590	674,385	297,626	41,571	5,530	5,156	16,309
Ontvangen...	62,036	941,432	18,145	1,741,589	768,422	341,147	57,976	4,611	4,723	13,403
Totaal gefrankeerd.......	112,024	1,806,345	30,792	3,436,179	1,442,807	638,773	99,547	10,141	9,879	29,712
Ongefrankeerd: Verzonden...	19,088	49,730	2,474	56,536	13,304	24,496	2,384	448	337	5,101
Ontvangen...	9,575	47,058	2,167	65,814	32.040	26,199	2,614	559	694	1,602
Totaal ongefrankeerd....	28,663	96,788	4,641	122,350	45,344	50,695	4,998	1,007	1,031	6,703
Generaal totaal...	140,687	1,903,133	35,433	3,558,529	1.488,151	689,468	104,545	11,148	10,910	36,415

[1] De brieven naar en uit andere landen dan de hiervermelde zijn opgenomen onder die van het land, door de administratie waarvan de verzending is geschied.
[2] Het den 18den November 1871 met Spanje geslotene postverdrag is in werking gekomen met 1 Julij 1872.

TABEL A (Vervolg).

	Zwitserland.	OOST-INDIË.				WEST-INDIË.			Zeebrieven [1].	TOTAAL.
		Via Marseille.	Via Brindisi.	Via Triëst.	TOTAAL.	Via Southampton.	Via St. Nazaire.	TOTAAL.		
Gefrankeerd: Verzonden...	67,195	22,866	25,856	4,108	52,831	8,571	764	9,335	23,346	3,815,422
Ontvangen...	73,593	37,522	26,756 [2]	2,183	66,461	8,152	1,028	9,180	5,722	4,108,440
Totaal gefrankeerd.......	140,788	60,388	52,612	6,291	119,292	16,723	1,792	18,515	29,068	7,923,862
Ongefrankeerd: Verzonden...	5,659	16,155	13,805	4,328	34,288	2,775	274	3,049	3,268	220,162
Ontvangen...	3,713	20,184	12,115	1,138	33,437	1,711	120	1,831	2,843	230,146
Totaal ongefrankeerd....	9,372	36,339	25,920	5,466	67,725	4,486	394	4,880	6,111	450,308
Generaal totaal...	150,160	96,727	78,532	11,757	137,017	21,209	2,186	23,395	35,179	8,374,170

[1] De zeebrieven bestaan geheel uit Oost-Indische brieven, per stoompost van de Maatschappij "*Nederland*" ontvangen en verzonden.
[2] In de officieele opgave staat foutief 25,756.

TABEL B.

OPGAVE der naar het *buitenland* [1] en de *koloniën* verzondene en van daar ontvangene *monsters of stalen van koopwaren*, over het jaar 1872.

	Vereenigde Staten van Noord-Amerika.	België.	Denemarken.	Duitschland.	Groot-Brittannië.	Frankrijk.	Italië.	Luxemburg.	Spanje [2].	Zweden.	Zwitserland.	Oost-Indië. Via Marseille.	Oost-Indië. Via Brindisi.	Oost-Indië. Via Triëst.	Oost-Indië. Totaal.	West-Indië. Via Southampton.	West-Indië. Via St. Nazaire.	West-Indië. Totaal.	Per scheepsgelegenheid [2].	TOTAAL.
Verzonden...	639	24,597	5,174	174,210	20,603	13,670	2,418	212	359	4,439	19,613	923	1,039	12	1,974	237	37	274	201	268,383
Ontvangen...	299	20,886	1,060	51,022	43,184	21,205	1,820	71	767	558	2,261	704	792	4	1,500	120	13	133	//	144,766
Totaal.	938	45,483	6,234	225,232	63,787	34,875	4,238	283	1,126	4,997	21,874	1,627	1,831	16	3,474	357	50	407	201	413,149

[1] Zie omtrent de stukken naar en uit andere landen de desbetreffende noot op tabel A.
[2] Zie de noot op tabel A omtrent Spanje en de zeebrieven.

TABEL C.

OPGAVE van het getal en het bedrag der *postwissels*, benevens de middelsom per postwissel, van en door elk der landen, waarmede op die wijze eene overmaking van geldsommen kan plaats vinden, over het jaar 1872, vergeleken met 1871.

	Vereenigde Staten van Noord-Amerika.			België.			Duitschland.			Groot-Brittannië [1].		
	Getal.	Bedrag.	Middelsom per postwissel.	Getal.	Bedrag.	Middelsom per postwissel.	Getal.	Bedrag.	Middelsom per postwissel.	Getal.	Bedrag.	Middelsom per postwissel.
In Nederland gestort	103	*f* 4,710.71		4,362	*f* 60,227.15½		7,456	*f* 173,957.12		1,029	*f* 28,778.32	
In Nederland uitbetaald	31	〃 1,181.12		9,974	〃 133,999.48		6,212	〃 156,874.15½		802	〃 22,923.49	
Totaal in 1872	134	*f* 5,891.83	*f* 43.97	14,336	*f* 194,226.63½	*f* 13.55	1,368	*f* 330,831.27½	*f* 24.20	1,831	*f* 51,701.81	*f* 28.23½
Totaal in 1871	112	〃 8,474.80	〃 75.67	9,962	〃 129,626.98	〃 13.01	16,401	〃 333,495.21	〃 20.33	〃	〃	〃
Meer in 1872	22	〃	〃	4,374	〃 64,599.65½	〃 0.54	〃	〃	〃 3.87	〃	〃	〃
Minder in 1872	〃	〃 2,582 97	〃 31.70	〃	〃	〃	2,733	〃 2,663.93½	〃	〃	〃	〃
Ten honderd	19,6	30	42	44	49,8	4	16,6	0,8	19	〃	〃	〃

	Turkije [2].			Zwitserland.			Totaal.	
	Getal.	Bedrag.	Middelsom per postwissel.	Getal.	Bedrag.	Middelsom per postwissel.	Getal.	Bedrag.
In Nederland gestort	〃	〃		329	*f* 10,948.61		13,279	*f* 278,621.91½
In Nederland uitbetaald	2	*f* 130.92		225	〃 6,213.21		17,246	〃 321,322.37½
Totaal in 1872	2	*f* 130.92	*f* 65.46	554	*f* 17,161.82	*f* 30.98	30,525	*f* 599,944.29
Totaal in 1871	〃	〃	〃	436	〃 14,742.—	〃 33.81	27,137	〃 492,582.32
Meer in 1872	〃	〃	〃	118	〃 2,419.82	〃	3,388	〃 107,361.97
Minder in 1872	〃	〃	〃	〃	〃	〃 2.83	〃	〃
Ten honderd	〃	〃	〃	27	16,4	8,4	12,5	21,8

[1] Daar de postwissels van en voor Groot-Brittannië eerst in November 1871 zijn ingevoerd, kan er geene vergelijking met dat jaar plaats vinden.

[2] Van de postwissels van en voor Turkije is eerst in 1872 afzonderlijk aanteekening gehouden. De uitwisseling van postwissels met het Turksche Rijk heeft alleen plaats voor zooveel Konstantinopel betreft.

TABEL D.

OPGAVE van hetgeen door de Nederlandsche Postadministratie aan de verschillende buitenlandsche postadministratiën gedurende het jaar 1872 is voldaan, voor het vervoer der correspondentie in geslotene brievenmalen.

	België.	Duitschland.	Frankrijk.	Groot-Brittannië.	Italië.	Oostenrijk.	Totaal.
Wegens de O.-I. brievenmaal over Marseille....	*f* 7,528.29	〃	*f* 91,596.20	〃	〃	〃	*f* 99,124.49
〃 〃 〃 〃 〃 Brindisi.....	〃 6,448.69	〃	(*a*) 52,390.61	〃	*f* 6,976.25	〃	〃 65,815.55
〃 〃 〃 〃 〃 Triëst.......	〃	*f* 716.39	〃	*f* 6,084.33	〃	*f* 1,341.18	〃 8,141.90
〃 〃 W.-I. 〃 〃 Southampton.	〃 1,211.91	〃	〃	〃 14,710.21	〃	〃	〃 15,922.12
〃 〃 〃 〃 〃 St. Nazaire...	〃 135.74	〃	〃 1,716 23	〃	〃	〃	〃 1,851.97
〃 〃 correspondentie met Amerika......	〃 2,391.70	〃	〃	〃 6,528.87	〃	〃	〃 8,920.57
〃 〃 〃 〃 Denemarken...	〃	〃 855.62	〃	〃	〃	〃	〃 855.62
〃 〃 〃 〃 Groot-Brittannië	〃 22,959.05	〃	〃	〃	〃	〃	〃 22,959 05
〃 〃 〃 〃 Italië.........	〃	〃 1,858.44	〃	〃	〃	〃	〃 1,858.44
〃 〃 〃 〃 Spanje........	(*b*) 207.59	〃	(*b*) 1,083 51	〃	〃	〃	〃 1,291.10
〃 〃 〃 〃 Zweden.......	〃	〃 677.98	〃	〃	〃	〃	〃 677.98
〃 〃 〃 〃 Zwitserland....	〃	〃 3,261.68	〃	〃	〃	〃	〃 3,261.68
Wegens de verzending van geslotene brievenmalen over Belgisch grondgebied tusschen de Nederlandsche kantoren onderling..	〃 5,685.11	〃	〃	〃	〃	〃	〃 5,685.11
	f 46,568.08	*f* 7,370.11	*f* 146,786 55	*f* 27,323.41	*f* 6,976.25	*f* 1,341.18	*f* 236,365.58

Aanmerkingen. De kosten van vervoer wegens de Oost- en West-Indische brievenmalen worden voor de helft door het Departement van Koloniën gedragen.

(*a*) Het vervoer over zee tusschen Brindisi en Singapore wordt door de Fransche aan de Britsche administratie vergoed.

(*b*) Gedurende het 2de halfjaar 1872, daar de conventie met 1º. Julij van dat jaar in werking is getreden.

WISSEL- EN RENTENKOERSEN TER BEURZE VAN AMSTERDAM IN 1872.

MAANDEN.	PARIJS.	HAMBURG.	WEENEN.	LISSABON.	NAPELS.	LONDEN.	St.PETERSBURG	MADRID.
	KORT, PER 120 FRANCS.	KORT, PER 40 MARKEN BANCO.	OP 6 WEKEN, PER 100 WEENER FLORIN OOSTENR. WAHR.	OP 3 MAANDEN, PER 40 CRUSADOS.	OP 2 MAANDEN, PER 100 LIRES.	KORT, PER £ STERLING.	OP 3 MAANDEN, PER ZILVER. ROEB.	OP 3 MAANDEN, PER PIASTER.
	L. H.	L. H.	L. H.	L. H.	L. H.	L. H.	L. H.	L. H.
Januari.....	55.37½—55.69	35.— —35.25	99 —100	41.62½	42.37½—42.50	11.85 —11.86	1.57 —1.58	2.36—2.38
Februari....	56.12½—56.87	35.25 —35.44	102 —103	〃	42.50 —42.75	11.95 —11.98½	1.59 —1.60	2.36
Maart.......	56.56 —57	35.50 —35.56	104 —106	41.62½—41 87½	42.87½—43.62½	11 97½—12.02½	〃 〃	2.36—2.39
April.......	56.87½—57.19	35.31 —35.50	〃 〃	41.87½	43.25 —43.62½	11.98 —12.05½	1.58½—1 60	2.37—2.39
Mei.........	57.— —57.19	35.37½—35.44	103.25—104	〃	〃 〃	12.02 —12.09	〃 〃	2.37
Juni........	56.87½—57.12½	35.44 —35.50	104.50—106	〃	〃 〃	12.07 —12.10	1.60	2.40
Juli........	56.87½—57.25	〃 〃	105 —105.50	41.87½—42.—	43.12½—43.25	12 05 —12.10½	1.58 —1.60	2.37—2.40
Augustus....	56.25 —56.62½	35.37½—35.44	106 —107	42	43.12½	12.07 —12 08	1.58	2.37
September...	56.44 —56.62½	35.50 —35.69	106.50—107.50	〃	42.75 —43.12½	12.04 —12.05½	1.57½—1.59	〃
October.....	56.44 —56.50	35.37½	107 —107.50	〃	42.25 —42.50	12.06 —12.10	1.58½—1.59½	〃
November...	56.62½	35.19 —35.50	107 —108	〃	41.50 —42.50	12.04½—12.16	1.58 —1.59½	〃
December...	56.44 —56.62½	35.19 —35.37½	106 —107.50	〃	41.50	12.00 —12.10	1.58	〃
Het geh.Jaar.	55.37½—56.87½	35.— 35.69	99 —108	40.62½—42.—	41 50 —43.62½	11.85 —12.16	1.57 —1.60	2.36—2.40

VERSLAG

OVER

HET INTERNATIONAAL STATISTISCH CONGRES

TE ST. PETERSBURG [1].

De VIIIste zitting van het Internationaal Congres van Statistiek is te St. Petersburg gehouden in de tweede helft der maand Augustus van het jaar 1872. Op uitnoodiging van onzen geachten Voorzitter heb ik mij gaarne bereid verklaard, in deze bijeenkomst van vrienden en voorstanders van de statistiek een verslag van die zitting te geven. Het kan echter niet anders dan een *beknopt* verslag zijn, buiten evenredigheid zoowel met den omvang als met het gewicht der handelingen van het Congres. Want ik mag slechts weinige oogenblikken afnemen van den tijd die voor de straks te houden discussiën wellicht nog te beperkt zal blijken. Gij zult mij dan ook vergunnen, dat ik hier mij uitsluitend bepale tot het Congres zelf en zijnen wetenschappelijken arbeid. De herinnering aan de vriendelijke ontvangst ons bereid, aan de schitterende feesten ons aangeboden, aan de hoffelijke en merkwaardige zaken ons vertoond, hoe genoegelijk ook voor mij zelven, zou hier niet op hare plaats zijn. Gij hebt op dit oogenblik alleen oor voor ernstige, wetenschappelijke onderwerpen.

Wanneer ik nu zal spreken van den arbeid van het Congres, moet ik beginnen met op eene splitsing te wijzen, die allengs meer en meer scherp bepaald in zijne verrichtingen ontstaan is en in deze achtste zitting haar volkomen beslag gekregen heeft: de splitsing tusschen de *openbare* en de *gesloten* bijeenkomsten, die men echter naar ieders onderscheiden doel nog juister zou kunnen kenmerken door te zeggen: de splitsing tusschen de *theoretische verhandelingen* en de *practische verrichtingen*.

In de eerste zittingen van het Congres, te Brussel, te Parijs, te Weenen, waren de eerstgenoemden het eenig oogmerk. Eene reeks van vraagpunten over de beste inrichting van een of ander deel van het statistisch onderzoek werden in het Programma voorgesteld, door een rapporteur toegelicht, in de afdeelingen en vergaderingen behandeld — ook wel tot een volgende zitting uitgesteld of *ad kalendas graecas* verschoven. Alleen bij toeval, immers zonder

[1] Uitgebracht in de Vergadering der *Vereeniging voor de Statistiek in Nederland,* van 19 April 1873.

opzet of regel, hadden er vóór en na intieme samenkomsten van de deskundigen bij uitnemendheid plaats. Doch van lieverlede hebben deze bijzondere, huiselijke samensprekingen meer beteekenis gekregen. In de zevende ziting, te 's Gravenhage, hadden wij daarvoor, als *voor congres* en *na-congres* reeds bijzondere dagen bestemd. Hier, te St. Petersburg, is men in die richting voortgegaan, en wat in die gesloten bijeenkomsten verhandeld is, was niet het minstbelangrijke en minstvruchtbare van onze verrichtingen.

Ik heb dan hierover in de eerste plaats een paar woorden te zeggen.

Reeds in 1869 was te 's Gravenhage op voorstel van dr. ENGEL een Programma en kader vastgesteld voor de bewerking van eene *algemeene Internationale Statistiek* en zelfs eene verdeeling van dien arbeid onder de hoofden der verschillende statistieke bureaux beproefd. Het bleek thans, dat dit Programma eenige leemten had gehad, waardoor de geregelde gang van het werk was opgehouden. Deze ervaring heeft stof gegeven tot zeer langdurige en zeer gewichtige discussiën over de beste inrichting van zulk een reuzenarbeid; en van die discussiën is de vrucht geweest eene reeks van resolutiën, die bestemd zijn om aan het thans in ernst te ondernemen werk eenheid en kracht te geven. Eene van deze resolutiën, die ik in 't bijzonder vermeld, omdat zij van wijdere strekking kan zijn, is die welke genomen is op voorstel van den Noorweegschen afgevaardigde, den Heer KIAER. Zij geeft eene indeeling van alle staten der wereld, waar statistische nasporingen te doen zijn, in volkomen geleidelijke orde. Het is te hopen en te verwachten dat voortaan alle Handboeken van Statistiek naar deze geleidelijke orde ingericht zullen worden en dat dezelfde orde bij alle studiën van algemeene en vergelijkende statistiek zal worden gevolgd. Ik zal u nu met de nomenclatuur der staten in deze orde niet ophouden; maar ik stel mij voor, haar in ons Jaarboekje achter dit overzicht te doen afdrukken [1].

Een ander, in de gevolgen misschien nog gewichtiger, besluit is geweest de benoeming eener staande Commissie van deskundigen, die belast is met de taak, om in het tijdsverloop tusschen twee zittingen van het Congres, die, zooals gij weet, doorgaans drie of vier jaren uit elkander liggen, het oog te houden op de belangen der Internationale Statistiek. De omschrijving van de taak is zeker wel wat ruim. Doch nu eenmaal die vaste Commissie, uit een beperkt aantal invloedrijke mannen samengesteld, bestaat, is het te verwachten, dat zij mettertijd groote beteekenis en werkzamen invloed zal erlangen.

Wat deze Commissie zal mogen en moeten doen, zal ik u met de eigen woorden der resolutie mededeelen:

---

[1] Zie Bijlagen, blz. 326.

"Elle a pour mission:

a. "De demander des renseignements sur la mise en exécution "des décisions et des voeux du Congrès dans les divers pays et sur "les difficultés, que présente la réalisation de ces décisions et de "ces voeux; d'examiner si ces difficultés ne motivent pas une ré-"vision des décisions adoptées.

b. "De poursuivre l'assimilation des publications statistiques dans "les différents pays, en tout qu'il est nécessaire pour la formation "de la statistique internationale.

c. "D'appeler l'attention de la commission organisatrice sur les "questions à débattre à la session suivante et de collaborer au pro-"gramme de cette session.

d. "D'effectuer des enquêtes internationales pour présenter à la "commission organisatrice de la session générale suivante des rap-"ports sur l'état, dans tous les pays, des branches de statistique "auxquelles se rapportent les questions proposées; toute présenta-"tion de rapport à l'assemblée générale du Congrès sur une ques-"tion quelconque devra être précédée d'une enquête internationale.

e. "D'exécuter les travaux internationaux collectifs dans le genre "de celui qui a été entrepris au Congrès de la Haye, et de ré-"soudre les questions qui se rapportent à l'exécution de ces tra-"vaux et d'en arrêter les programmes.

f. "De présenter au Congrès la rédaction définitive des déci-"sions à prendre par la session."

Zoo deze taak met evenveel voortvarendheid volbracht wordt als zij met ijver is opgenomen, dan zal de oprichting der permanente Commissie een nieuw tijdperk van ontwikkeling voor de Internationale Statistiek hebben geopend.

Doch het wordt tijd, dat ik mij haaste tot de openbare vergaderingen en de daar verhandelde onderwerpen over te gaan.

Gij weet, dat sinds lang reeds die openbare vergaderingen wederom verdeeld zijn in *algemeene* en *sectie*-vergaderingen. De noodzakelijkheid der wet van de verdeeling van den arbeid heeft zich ook bij dit Congres, reeds van den aanvang af, doen gevoelen. De gewone loop van zaken is, dat in de sectiën, waarbij elk zich volgens zijne bijzondere roeping of neiging aansluit, de uiteenloopende onderwerpen door de deskundigen worden behandeld en in alle bijzonderheden onderzocht, dat door een der leden van de sectie de resultaten van dat onderzoek in een rapport worden samengevat, dat dit rapport in eene algemeene vergadering wordt voorgedragen en doorgaans zonder discussie en onveranderd bij acclamatie wordt aangenomen. Op dit laatste stuk kwamen er ditmaal nog al uitzonderingen voor. Over verscheidene rapporten werden in de algemeene vergadering wezenlijk ernstige discussiën gevoerd, op sommige werden amendementen voorgesteld en aangenomen; één zelfs werd verworpen en door eene beslissing in te-

*

gengestelden zin vervangen. De algemeene vergadering was dus ditmaal niet louter vertooning. Het rapport, dat ter zijde gesteld werd, gold een onderwerp, dat òns, leden van het Haagsche Congres, eenigszins na aan het hart moest liggen, omdat wij het voor 't eerst ter sprake hadden gebracht, namelijk de *toepassing der graphische methode in de statistiek.* De rapporteur, dr. SCHWABE, van Berlijn, had namens de Iste Sectie voorgesteld, op de besluiten van het Haagsche Congres over dit onderwerp, als onpractisch, terug te komen en niet naar regelen omtrent de beste toepassing der graphische methode te zoeken. In plaats van de door hem geformuleerde resolutiën heeft echter de Algemeene Vergadering op voorstel van de Heeren SEMENOW, FORSCH, MAYR en ENGEL vier andere resolutiën goedgekeurd, waarbij de besluiten van het Haagsche Congres worden gehandhaafd en wel wordt erkend dat het oogenblik om regelen te stellen nog niet gekomen is, maar tevens in beginsel wordt aangenomen, dat het Congres het als zijne taak beschouwt, om na proefneming en onderzoek de bruikbaarste vormen van graphische voorstelling vast te stellen en als modellen aan te wijzen. De laatste dezer vier resolutiën luidt als volgt:

"La commission permanente se chargera de dresser à chaque "Congrès une exposition de diagrammes et cartogrammes, d'exami- "ner ces épreuves et de recommander les méthodes qu'elle trouvera "les meilleures."

Eén rapport heeft de Algemeene Vergadering op goed geloof aangenomen zonder er kennis van te nemen. Ter wille van de dames, die de zitting met hare tegenwoordigheid vereerden, gebood de kieschheid, over het onderwerp, de statistiek der prostitutie, heen te glijden. Over twee andere onderwerpen, de statistiek van de cholera en van de syphilis, heeft de vergadering zich onbevoegd verklaard, met dén wensch, dat er in eene volgende bijeenkomst van het Congres eene afzonderlijke medische sectie zal worden gevormd voor het onderzoek van dergelijke bijzondere vraagpunten.

Ik gewaag hiervan omdat ik er aanleiding uit wil nemen tot een opmerking over den gang der werkzaamheden van het Congres in 't algemeen. De fout, waaraan wij ons voor drie jaren te 's Gravenhage schuldig gemaakt hebben, heeft ook de Russische regelings-commissie niet weten te ontgaan. Zij is evenals wij bezweken voor de verleiding om toch vooral een welgevuld programma aan de vergadering voor te leggen. De keus der onderwerpen van behandeling is zóó rijk, het zou zoo jammer zijn, dit te laten vallen of dàt niet in behandeling te nemen; elk lid stelt zoo overtuigend het hooge belang van *zijn* onderwerp in het licht, dat men er ten slotte toe komt, alle matiging en zelfbeperking te laten varen en aan het Congres een overvloed van stof voor te leggen, die het moet verbijsteren. Het Congres redt zich uit dien embarras de richesse zoo goed het kan. Eenige der aangeboden schotels laat het voorbijgaan zonder er van te proeven. Of het

tracht zich door de overweldigende taak, die het voor zich ziet, heen te werken, door de wet van de verdeeling van den arbeid tot in de uiterste vertakkingen toe te passen. De sectiën worden weêr in onderafdeelingen gesplitst; of er worden speciale commissiën voor speciale onderwerpen benoemd. Dit alles nu getuigt van een grooten ijver, die gewis prijselijk is. Maar de grondige en degelijke behandeling der onderwerpen moet er onder lijden. En het ware zeer wenschelijk dat én voorbereidings-commissie én Congres in 't vervolg dien wedijver om veel te leveren en veel af te doen, wisten in te toomen.

Hoe rijk, hoe over-rijk in dit opzicht het Petersburgsche Congres is geweest, kan blijken uit de volgende lijst der ingeleverde rapporten; eene lijst, die tevens dienen moge om u een overzicht te geven van den aard der behandelde onderwerpen:

Iste *Sectie:*

Rapport over de volkstellingen.
Rapport der onderafdeeling voor de graphische methode.
Rapport der onderafdeeling voor de geographische behandeling.
Rapport der geneeskundige onderafdeeling over de gegevens betrekkelijk de physieke ontwikkeling van den mensch.
Rapport derzelfde onderafdeeling over de statistiek der cholera en der syphilis.

IIde *Sectie:*

Rapport over de registers ter inschrijving van de feiten betrekkelijk de beweging in de bevolking.
Rapport over de bevolkingsregisters.
Rapport over de statistiek der prostitutie.
Rapport over de sterfteverhoudingen in de groote steden.

IIIde *Sectie:*

Rapport over de algemeene nijverheidsstatistiek.
Rapport van de onderafdeeling voor de rangschikking der takken van nijverheid.
Rapport van de onderafdeeling voor de statistiek der mijnen en smeltovens.

IVde *Sectie:*

Twee rapporten over de handelsstatistiek en het vervoer der koopwaren te water en te lande.
Rapport der onderafdeeling voor de statistiek der posterijen.

Vde *Sectie:*

Rapport over de statistiek van het misdrijf.
Rapport over de *casiers judiciaires.*
Rapport over eene eenvormige benaming der zware misdrijven.

Ziedaar, zal men zeggen, een dor geraamte. Maar het is voldoende om een denkbeeld te geven van de veelheid en veelzijdigheid van wetenschap, die hier bijeengetast is. Als naar gewoonte hebben de deskundige leden der voorbereidingscommissie elk der gestelde vraagpunten in het programma in het breede toegelicht. En eenstemming was de lof van allen over de uitmuntende bewerking van dit programma. Evenzeer overeenkomstig de gewoonte zijn de rapporten en resolutiën reeds gedrukt en rondgezonden. Maar het lijvige Compte-rendu, dat de gevoerde discussiën en de ingeleverde schrifturen volledig bevatten zal, zal nog wel eenigen tijd op zich laten wachten.

Het karakter van dit eenvoudig verslag gedoogt niet, dat ik in eenige beoordeeling trede (zoo ik mij al daartoe bevoegd achtte) noch van het uitgewerkte programma noch van de geleverde rapporten. Nogtans mag ik niet nalaten (zij het ook met een enkel woord) hulde te brengen aan het frissche, krachtige, haast zou ik zeggen jeugdige leven, dat zich in Rusland, blijkens de handelingen van dit Congres zelf, op wetenschappelijk gebied openbaart. Onlangs las ik in een Engelsch werk over Rusland, dat nog heden in dat land intellectueele ontwikkeling een "geïmporteerd artikel" is, dat louter vreemdelingen, Engelschen, Franschen, Duitschers, er de hoogere wetenschap vertegenwoordigen. Zoo moge het vroeger geweest zijn; maar een enkele blik in de gewichtige bescheiden van ons Congres moet ons nopen tot de erkenning, dat althans ònze wetenschap in Rusland een bodem gevonden heeft, waaarop zij welig tiert. Trouwens, velen onzer, die in 1869 op het Haagsche Congres gelegenheid hadden kennis te maken met de Russische afgevaardigden, SEMENOW, BOUSCHEN, VESCHNIAKOW, DESSIATOWSKI, zullen wel door eigen ervaring zich genoopt gevoelen protest aan te teekenen tegen dat beweren van den Engelschen schrijver.

Ik behoef gewis niet te verzekeren, dat onze ruimere ervaring zich met volle overtuiging aan dat protest aansluit, en dat wij het genoegen mochten smaken, onder de talrijke Russische leden van het Congres mannen te ontmoeten, wier degelijke kennis op onze hooge waardeering aanspraak mocht maken. Het ware volkomen doelloos hier nu een lijst van namen, zonder meer, te geven. Maar ik wil toch niet nalaten bepaald uwe aandacht te vestigen op den uitnemenden arbeid van Professor TAGANTZEW, over de statistiek der misdrijven, en van den Raad van Financiën THOERNER, over de handelsstatistiek.

Een verslag over een Statistisch Congres, uitgebracht in eene Vereeniging voor de Statistiek, zou met reden van onvolledigheid verdacht worden, indien er niet iets of wat statistiek in voorkwam. Om alzoo in deze leemte te voorzien, wil ik besluiten met een lijst der deelnemers aan het Congres volgens de officieele opgaven.

Het totaal-cijfer dier deelnemers uit alle landen bedroeg 488. juist evenveel (wel een zonderling samenstemmen) als dat van de bezoekers van het Haagsche Congres. Daaronder waren 360 Russen, nagenoeg evenveel als het cijfer der Nederlanders in den Haag (372), een ander samentreffen, dat niet ten onzen nadeele spreekt, wanneer men het groote Rusland met het kleine Nederland vergelijkt. De overigen waren als volgt over de verschillende nationaliteiten verdeeld:

Duitschland	24.	Zwitserland	3.
Oostenrijk en Hongarije	22.	Spanje	3.
Grootbritannië	17.	Roumanie	3.
Vereenigde Staten N.-A.	10.	Egypte	2.
Italië	10.	Zuid-Amerika	2.
Japan	9.	Denemarken	1.
België	6[1]	Portugal	1.
Frankrijk	5.	Griekenland	1.
Zweden en Noorwegen	4.	Servië	1.
Nederland	4.		

Men scheen in Rusland over de opkomst der vreemdelingen zeer tevreden. En daartoe was zeker alle reden wanneer wij de bezwaren en vermoeienissen der lange reis in aanmerking nemen. Dat de kostbaarheid der reis en van het verblijf in St. Petersburg niemand behoefde af te schrikken, daarvoor was, gelijk u bekend is, door onze gastheeren met de meest verplichtende gastvrijheid gezorgd. De aantrekkelijkheid van het nieuwe, vreemde en merkwaardige, dat men zien en beleven zoude, heeft zonder twijfel eenigen gelokt, die zich misschien niet door louter liefde voor de wetenschap zouden hebben laten bewegen om te komen. En de stoutste verwachtingen zijn in dit opzicht niet alleen vervuld maar overtroffen. Daarentegen hadden de berichten omtrent de cholera, die zich in de maanden Juni en Juli te Moskou en te St. Petersburg in vrij sterke mate vertoonde, waarschijnlijk sommigen afgeschrikt, die men als oude vrienden gaarne zou hebben wedergezien.

Hoe het zij, ook dit Achtste Congres heeft den band van vriendschap en samenwerking tusschen de beoefenaren onzer wetenschap wederom hechter geknoopt en, zoo wij vértrouwen mogen, medegewerkt om haar in de openbare schatting en in innerlijke gehalte te doen vooruitgaan.

S. VISSERING.

---

[1] Doch hieronder waren begrepen 4 stenografen. Behalve de beide officiëele gedelegeerden had niemand uit België zich aangemeld.

BIJLAGE.

RANGLIJST DER LANDEN TEN BEHOEVE DER INTERNATIONALE STATISTIEK.

EUROPEESCHE STATEN [1].

Noordwestelijk deel.

Grootbritannië:	Engeland. Schotland. Ierland. Europeesche bezittingen.
Denemarken:	Het Koninkrijk. De Ferroe-eilanden. IJsland.
Noorwegen.	
Zweden.	

Oostelijk deel.

Rusland:	Europeesch Rusland. Finland. Caucasische provinciën. Aziatisch Rusland.

Midden-Europa.

Oostenrijk—Hongarije:	Gebied van den Reichsrath. Gebied van de Hongaarsche kroon.
Duitschland:	Pruissen. Beieren. Koninkrijk Saksen. Wurtemberg. Baden. Hessen. Oldenburg. Mecklenburg. Thuringsche Staten. Hanzesteden.

[1] Deze term, en niet die van *Europa*, is gebezigd omdat men hieronder begrijpen wil sommige landstreken tot Azië en Afrika behoorende, die geheel op dezelfde wijze beheerd worden als het grondgebied der staten in Europa, waartoe zij behooren.

Nederland.

Groothertogdom Luxemburg.

België.

Frankrijk.

Zuidelijk deel.

Portugal:	Europeesche gewesten. Madera en de Açores.
Spanje:	Europeesche gewesten. Kanarische eilanden.
Italië.	
Griekenland.	
Ottomanische Staten:	Europeesch Turkije. Aziatisch Turkije.
Montenegro.	
Servië.	
Roumanië.	

NOORD-AMERIKA.

Vereenigde Staten.	
Mexico.	
Staten van Centraal-Amerika:	Guatemala. Honduras. San Salvador. Nicaragua. Costa-rica.
Haïti:	Haïti. St. Domingo.
Koloniën:	Engelsche. Deensche. Nederlandsche. Zweedsche. Fransche. Spaansche.

ZUID-AMERIKA.

Brazilië.

V. S. van Columbië.

Venezuela.

Ecuador.

Peru.

Bolivia.

Chili.

Argentijnsche republiek.

Uruguay.

Paraguay.

Koloniën:	Engelsche. Nederlandsche. Fransche.

AFRIKA.

Egypte.

Algerië.

Koloniën:	Engelsche. Fransche. Portugeesche. Spaansche.

AZIË.

China.

Japan.

Koloniën:	Engelsche. Fransche. Portugeesche.

OCEANIË.

Koloniën:	Engelsche. Nederlandsche. Fransche. Portugeesche. Spaansche.

DE NEDERLANDSCHE SPOORWEGEN

IN DE JAREN 1867—1872.

Sedert het jaar 1867 zijn op het gebied der Spoorwegen ook in Nederland vorderingen gemaakt; het net der Staatsspoorwegen is in die 5 jaren bijna voltooid en de andere spoorwegen, als de Hollandsche- en Rijn-spoorwegen, hebben eenige uitbreiding aan hunne lijnen gegeven. Bovendien werden voor nieuwe lijnen concessiën verleend, als voor den spoorweg van Amsterdam over Hilversum en Amersfoort naar Zutphen met een zijtak van Hilversum naar Utrecht, aan de Hollandsche IJzeren-Spoorwegmaatschappij; voor eene lijn van Boxtel naar Wezel aan de Noord-Brabantsch-Duitsche Spoorwegmaatschappij; voor eene lijn van Zutphen naar Bocholt, — welke lijnen reeds in aanbouw zijn. Verschillende nieuwe plannen werden voorbereid, waaronder eene lijn Leiden—Woerden. Doch vooral verdient vermelding de aanleg door den Staat van de lijn Arnhem—Nijmegen en van het lijntje Zevenbergen—Lage Zwaluwe, omdat daardoor de Staat op nieuw het terrein van spoorwegbouw betredende, het uitzicht geopend heeft, dat hij nog vele wenschen zal bevredigen van streken, die nog van spoorwegverbinding verstoken zijn.

Het is dus te voorzien dat Nederland in een niet te groot tijdsbestek zal kunnen wijzen op een goed, bijna voldoend spoorwegnet. Het werd tijd, want wij waren te dien opzichte verre bij onze naburen ten achter geraakt. Voor overdreven spoorwegbouw hebben wij niet te vreezen, want de betrekkelijk weinig gunstige resultaten, welke nieuwe Nederlandsche spoorwegen in den beginne opleveren, geven aan de speculatie weinig vat.

Het is zelfs opmerkelijk, hoe het langen tijd duurt, ook in welvarende streken, voordat het verkeer die mate bereikt, dat het winstgevend wordt voor den spoorweg. Er is dan ook een geruime tijd voor noodig eer in dezelfde streek twee spoorwegen elkander concurrentie gaan aandoen. De Rijnspoorweg en de Hollandsche IJzeren-Spoorweg hebben dien tijd nu vervuld; elk heeft dan ook eene bruto-opbrengst van meer dan *f* 20,000 per kilometer en geeft dus den ander eene verleidelijke kans op voordeel. Het publiek zal nu kunnen gaan beoordeelen of het van die concurrentie zooveel voordeel trekt als het verwachtte. Dit zal zich echter wel voornamelijk bepalen tot de vermeerdering der reisgelegenheid; ver-

laging van tarieven toch heeft de concurrentie tot dusver nog niet teweeggebracht, want de nieuwe weg stelt zijn tarief voor de plaatsen waar concurrentie bestaat gelijk, maar heft onverbiddelijk zijn 5,4 of 2½ cents voor elken kilometer naar de tusschenstations, waar die concurrentie niet te duchten is.

Alvorens tot de geschiedenis der verschillende lijnen in dit zesjarig tijdvak van 1867 tot 1872 over te gaan, meen ik nog met een enkel woord gewag te moeten maken van den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten, den voogd der spoorwegen, den beschermer van het publiek. Ik bepaal mij thans tot de verklaring, dat ik in geen enkel opzicht meen te moeten terugkomen op het ongunstig oordeel door mij over de werking van dien Raad geveld in het Jaarboekje voor 1867. Met genoegen heb ik gezien hoe de Leek, die in de Nieuwe Rotterdamsche courant telken jare het verslag van dien Raad aan eene critiek onderwerpt, tot dezelfde conclusie komt en vooral in zijne eerste critiek over 1869 de gebreken van dien Raad uitstekend in het licht heeft gesteld.

Ik weet dat dát oordeel niet algemeen gedeeld wordt en dat velen in verscherpen van het toezicht heil zoeken. Zelfs THORBECKE heeft aan dien drang van het publiek toegegeven en een wetsontwerp voorgesteld, dat de Spoorwegmaatschappijen in alles de handen bond en nog meer ruimte voor het bedillen van den Raad van Toezicht gaf. Dat wetsontwerp is gelukkig nooit in behandeling gekomen, het ware misschien aangenomen en zou òf de Spoorwegmaatschappijen het beheeren onmogelijk gemaakt, òf de aanleidingen tot bespotting van den Raad nog vermeerderd hebben, wanneer deze de te veel regelende wet toch niet handhaven kon.

Men raadplege eens de ondervinding van die landen waar zulk toezicht bestaat en van die waar het niet bestaat. De klachten tegen de Maatschappijen zijn overal algemeen; maar in die landen als Engeland en Amerika, waar geen toezicht bestaat, is de exploitatie waarlijk niet het slechtst.

Wil men het publiek waarborgen geven tegen zoogenaamde slechte behandeling van de Spoorwegmaatschappijen, men verscherpe de verantwoordelijkheid der Directiën, geve het publiek eene gemakkelijke gelegenheid om spoedig en goed recht en vergoeding van geleden schade te verkrijgen en beperke het toezicht tot de hoofdbepalingen, die strekken moeten tot waarborg van de openbare veiligheid. Die hoofdzaak voor oogen houdende zal men de tracasseries vermijden.

Bij de geschiedenis der spoorwegen vangen wij aan met den oudsten, met den Hollandschen Spoorweg. Van enkele lijnen als van die van Aken—Maastricht, van Antwerpen—Moerdijk, van Tilburg—Turnhout en van Breda—Roosendaal, die allen tot de Grand-Central behooren, of ook van de lijn Nijmegen—Cleve zal men hier de gegevens missen, hoewel die genoemde lijnen tot het Nederlandsche spoorwegnet behooren. Zij zijn echter met vreemde lij-

nen vereenigd onder het beheer van vreemde Maatschappijen, zoodat de gegevens betrekkelijk haar moeilijk of in het geheel niet zijn te onderscheiden of afzonderlijk mede te deelen.

De spoorwegdienst van de HOLLANDSCHE IJZEREN-SPOORWEGMAATSCHAPPIJ is in 1867 een geheel nieuw tijdperk ingetreden door de verbinding van haar eigen lijn Amsterdam—Rotterdam met den Noordhollandschen Staatsspoorweg. Den 1sten Mei 1867 werd de verbindingslijn Haarlem—Uitgeest (eigen weg) 18 kilometers lang, en de sectie Uitgeest—Alkmaar, lang 16 kilometers, van den Noordhollandschen Staatsspoorweg in exploitatie genomen. Bij den laatstgenoemden weg kwam bovendien den 1sten November 1869 de sectie Uitgeest—Zaandam, lang 13 kilometers.

Van den 1sten Mei 1867 af was de eigen weg dezer Maatschappij lang 102½ kilometers en de door haar in exploitatie genomen Noordhollandsche Staatsspoorweg lang 58 kilometers, welke later, sedert 1 November 1869, met 13 kilometers verlengd en dus nu 71 kilometers lang is.

De versmalling van het spoor werd, wat het dubbel spoor betreft, voltooid in 1868; de gezamenlijke lengte der dubbele sporen bedraagt 84 kilometers.

Het aanzienlijk vergroote station te Haarlem werd in 1868 opgeleverd en in gebruik genomen. De spoorwegbrug te Velsen over het Noordzeekanaal werd den 17den Augustus 1872 in dienst gesteld.

De ontvangsten der Hollandsche IJzeren-Spoorwegmaatschappij bedroegen in:

(IN GULDENS).

Aan:	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Reizigers 1ste klasse	258,897.73½	275,573.53	305,249.41	270,831.36	267,478.93	304,014.66
〃 2de 〃	365,077.43	432,213.20	481,828.83	440,325.27	447,283.70	487,343.04
〃 3de 〃	843,003.40½	874,989.36	890,041.01½	856,589.76½	888,991.51½	941,553.10
Militairen..........	595.35	2,318.75	27,764.57½	49,905.67½	37,285.20	42,236.82½
Bagage............	27,427.15½	27,684.33	27,064.58	22,003.49	21,956.79	23,885.50
Bestelgoederen......	186,426.24½	220,780.83	230,640.73	243,339.—	266,967.88½	257,497.64
Koopmansgoederen..	27,590.99	44,994.94	63,291.45½	125,244.67½	244,322.46	175,931.71½
Vee, enz..........	30,487.54	50,791.84	56,441.41	66,150.14	85,141.72	69,620.52
Diversen...........	25,658.03½	85,811.41	80,310.58	90,769.51	97,935.69	99,871.20
Totaal.....	1,765,163.88½	2,015,158.19	2,162,632.58½	2,165,158.88½	2,357,363.89	2,401,954.20

Opbrengst per kilometer op de sectie:

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Amsterdam—Haarlem .... *f*	20,220	21,808	23,515	23,449	25,242	25,874
Haarlem—Leiden............... 〃	12,101	13,413	14,561	15,559	15,505	15,776
Leiden—den Haag.............. 〃	16,289	17,857	19,293	19,500	20,485	21,290
den Haag—Rotterdam........... 〃	24,287	26,309	28,014	25,526	26,727	28,476
Haarlem—Uitgeest.............. 〃 }	5,054	4,796	5,267	{7,757	9,234	8,848
Uitgeest—Alkmaar.............. 〃 }				{5,133	6,130	5,663
Alkmaar—Helder................ 〃	3,091	3,562	3 788	3,484	4,480	4,077
Uitgeest—Zaandam.............. 〃	—	—	3,141	2,471	2,610	2,523
Opbrengst per treinkilometer:						
geheele net................. 〃	2.57½	2.40	2.50	2.11½	2.22	2.32
daarvan op eigen lijnen......... 〃		2.74	2.84	2.44	2.54	2.68
〃 〃 N.-H. Staatsspoor..... 〃		1.11	1.16	1.09	1.24	1.22
Exploitatiekosten:						
hoofdlijn..................... 〃	772,395	854,929	822,356	857,356	935,887	946,667
〃 per kilometer....... 〃	8,045	8,340	8,023	8,364	9,130	9,236
〃 〃 treinkilometer... 〃	1.36	1.28	1.19	1.10	1.17	1.22
〃 pct. van ontvangsten.pct.	47	46.8	42	45.2	46.1	45.2
N.-H. Staatsspoor............ *f*	151,295	159,804	166,758	232,069	271,149	268,395
〃 per kilometer....... 〃	—	2,755	2,780	3,269	3,819	3,780
〃 〃 treinkilometer... 〃	—	0.93	0.95	0.94	1.02	1.06
〃 pct. van ontvangten.pct.	—	84.3	82	86.8	82.3	87.4
Dividend.............. *f*	54.70	60	72¼	61	63	65

De hoeveelheden van haar vervoer waren:

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Reizigers 1ste klasse......	158,292	159,918	173,968	157,780	155,250	179,224
〃 2de 〃	308,290	342,436	379,410	362,333	366.533	403,847
〃 3de 〃	1,245,740	1,219,062	1,254,672	1,240,324	1,275,757	1,372,263
Militairen	752	3,037	70,831	116,181	101,372	114,472
Retourkaarten 1ste klasse.	41,473	68,591	78,507	91,419	98,624	114,618
〃 2de 〃	86,910	149,722	173,414	202,010	220,192	245,038
〃 3de 〃	428,973	597,816	652,178	766,103	847,071	924,046
Totaal reizigers....	2,270,430	2,540,582	2,782,980	2,936,150	3,064,799	3,353,508
Bagage............. kilogr.	2,930,604	3,080,210	3,013,395	2,437,370	2,442,020	2,654,140
Bestelgoederen...... 〃	12,344,912	16,366,637	17,540,083	18,697,722	21,392,574	19,407,478
Koopmansgoederen.. 〃	8,867,020	15,785,150	22,350,050	52,586,720	115,308,870	76,419,150
Paarden........... aantal.	511	288	265	382	405	352
Rundvee........... 〃	15,953	20,615	22,274	27,239	43,258	30,705
Klein vee.......... 〃	55,598	102,613	110,481	126,555	138,466	127,484
Met volkstreinen.........	15	19	29	16	21	16
personen vervoerd.....	15,057	19,847	29,592	13,668	17,698	14,020
Met biljetten voor "voyages circulaires"...	18,268	17,572	19,732	14,094	14,020	17,160

Wat het gebruik der verschillende klassen betreft, waren van de:

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Reizigers in de 1ste klasse. pct.	8.79	8.99	9.07	8.49	8.28	8.76
〃 〃 〃 2de 〃 〃	17.41	19.37	19.87	19.22	19.14	19.35
〃 〃 〃 3de 〃 〃	73.80	71,64	71.06	72.29	72.58	71.89

Aantal reizigers vervoerd:

			1867.	1869.	1872.
Van Amsterdam	naar	Haarlem.....	173,848	200,244	223,891
〃 〃	〃	Leiden......	27,745	35,739	35,627
〃 〃	〃	's Gravenhage	52,728	67,624	52,504
〃 〃	〃	Rotterdam...	26,869	35,911	24,345
〃 Haarlem	〃	Leiden......	13,422	14,579	18,542
〃 〃	〃	's Gravenhage	14,146	15,706	18,470
〃 〃	〃	Rotterdam...	11,308	11,999	12,753
〃 Leiden	〃	's Gravenhage	74,789	92,881	119,340
〃 〃	〃	Delft........	11,270	12,507	14,827
〃 〃	〃	Rotterdam...	26,297	31,236	35,128
〃 's Gravenhage	〃	Delft........	70,039	96,827	133,752
〃 〃	〃	Schiedam....	15,012	19,158	22,511
〃 〃	〃	Rotterdam...	151,655	189,572	180,208
〃 Delft	〃	Schiedam....	20,508	23,764	30,199
〃 〃	〃	Rotterdam...	59,942	66,751	88,046
〃 Schiedam	〃	Rotterdam...	82,560	105,195	130,764

Op den Hollandschen Spoorweg liep het volgende aantal treinen:

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Gew. treinen................	11,335	11,434	13,051	17,277	16,080	15,732
Extra 〃 voor personen.....	450	404	381	630	680	512
〃 〃 〃 goed.,vee,zand,enz.	684	749	467	1,544	2,199	1,884
〃 〃 (ledig)............	1,810	1,398	875	1,559	1,686	1,068
	14,279	13,985	14,774	21,010	20,645	19,196
Doorloopen treinmijlen.......	727,798	838,436	863,686	1,024,335	1,062,709	1,033,492

Het materieel, op den Hollandschen Spoorweg in dienst, bestond:

In:	1867.	1870.	1872.
Locomotieven	30	39	42
Rijtuigen 1ste klasse	20	21	20
〃 1ste en 2de 〃........	33	42	49
〃 2de 〃........	20	28	28
〃 3de 〃........	121	124	123
Bagagewagens................	38	50	50
Overdekte goederenwagens....	60	203	203
Veewagens.	67	82	82
Andere wagens..............	71	148	218

Die rijtuigen bevatten te zamen:

Plaatsen 1ste klasse	1,021	1,247	1,335
〃 2de 〃	1,320	1,810	1,966
〃 3de 〃	5,590	5,730	5,690

Bij de vergelijking van de resultaten der verschillende jaren ontwaart men in de eerste plaats, dat de gestadige vermeerdering van inkomsten uit het personenvervoer in 1870 afgebroken werd, toen daarop eene vermindering werd geleden; doch dat in 1872 weder ruimschoots het cijfer is bereikt van 1869. Dit vindt zijne verklaring in de concurrentie door den Rijnspoorweg gevoerd tegen den Hollandschen Spoorweg voor de trajecten zoowel tusschen Amsterdam als tusschen Rotterdam en den Haag. Den 1sten Mei 1870 toch werd de lijn Gouda—den Haag opengesteld. Het duidelijkst blijkt de invloed van die concurrentie uit de opbrengst op de sectie den Haag—Rotterdam, die in 1870 dadelijk met *f* 3,000 per kilometer verminderde, maar vooral uit het aantal reizigers vervoerd van Amsterdam naar 's Gravenhage en Rotterdam of van 's Hage naar Rotterdam. Toch was in 1872 reeds veel, althans het standpunt van 1869 haast geheel, teruggewonnen, maar de groote vermeerderingen als op de korte trajecten Amsterdam—Haarlem, Leiden—den Haag, den Haag—Delft en Schiedam—Rotterdam, waren toch voor die trajecten verloren gegaan.

In het voorbijgaan zij hier opgemerkt, dat op dezen spoorweg vooral bij de enkele reis het gebruik van de 2de klasse het sterkst toeneemt en dat van de 1ste klasse het minst.

Het personenvervoer op den Noordhollandschen Staatsspoorweg neemt toe, doch langzaam; een niet onbelangrijk bestanddeel maakt daarvan uit het vervoer van passagiers enz. voor de stoombooten der Maatschappij "Nederland", sedert 1871 van het Nieuwediep afvarende. In het algemeen wordt op beide lijnen het personenvervoer sterk bevorderd door den lagen prijs, waarvoor retourbiljetten uitgegeven worden door de Hollandsche Spoorwegmaatschappij. Sedert 24 Juni 1867 zijn de retourbiljetten dagelijks te verkrijgen (niet meer uitsluitend op Zon- en feestdagen zooals vroeger), en sedert den aanvang van den zomerdienst van 1870 zijn die geldig voor twee dagen. Voor eene kleinigheid meer dan de enkele reis kan men de reis heen en terug doen. Daarbij wordt geen onderscheid gemaakt, of voor de stations al dan niet concurrentie van een anderen spoorweg bestaat.

Wat het vervoer van goederen en vee betreft, valt op te merken, dat dit eerst sedert de opening van den Noordhollandschen Staatsspoorweg door deze Maatschappij ter harte genomen is. Eerst toen is zij eigenlijk ernstig begonnen daarvoor wagens aan te schaffen en heeft zij het aantal goederen- en andere wagens van 109 tot 421 vermeerderd. Belangrijke hoeveelheden had zij dan ook soms te vervoeren voor de Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij.

In 1867 werd een nieuw tarief en reglement voor bestel- en vrachtgoederen ingevoerd, en in 1869 werd de maatregel genomen om belangrijke reductie van vracht toe te staan voor het vervoer van partijen goederen grooter dan 10,000 kg. Deze werd in 1871 echter weder ingetrokken.

Omtrent het goederenvervoer vinden wij in de verslagen der Directie aangeteekend, dat het in vergelijking met het vorige jaar toenam:

in 1869 met 36 pct. op de eigen lijnen en met 60 pct. op den Staatsspoorw.
〃 1870 〃 105 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 70 〃 〃 〃 〃
〃 1871 〃 30 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 98 〃 〃 〃 〃

Daartoe werkten echter buitengewone omstandigheden mede; want de winters van die jaren waren streng en leverden besloten water. Daarentegen nam, tengevolge van den zachten winter van 1872, de opbrengst van het goederenvervoer toen weder af. De vaart toch was den geheelen winter door open gebleven.

Op die oorzaken moet met nadruk gewezen worden om de vraag te beoordeelen, of de spoorweg genoeg doet voor het goederenvervoer. De handel, die bron van welvaart voor gansch Nederland, heeft daarbij het grootste belang, en heeft het recht te vorderen dat de spoorweg in dit belang voorzie. Maar komt die vordering slechts nu en dan en voor korte tijdsbestekken als bij een strengen winter te berde, dan moet men de redelijkheid in acht houden en erkennen dat niet gevergd kan worden, dat de spoorwegen een materieel houden voor goederenvervoer in exceptioneele tijden voldoende; want dit materieel zou in gewone tijden, dus meestentijds, geheel renteloos zijn. Dit geldt des te meer voor den Hollandschen Spoorweg, omdat zijne lijnen niet het groote goederenverkeer bedienen; wij bedoelen dat met Duitschland.

Deze Maatschappij streeft echter daarnaar. Zoodra toch was het pleit omtrent het centraal-goederenstation te Amsterdam beslist, t. w. in 1869, of hare Directie vormde het plan om een spoorweg aan te leggen van Amsterdam over Hilversum en Amersfoort naar Zutphen met een zijtak van Hilversum naar Utrecht. Dit plan werd in Maart 1870 aan de goedkeuring der aandeelhouders onderworpen en daarna werd de concessie aangevraagd. Deze werd opgehouden door den Minister van oorlog, die allerlei bezwarende eischen voor de defensie stelde, en eerst verleend in 1871, toen bij de wet van 14 Juni 1871 de onteigening ten algemeenen nutte voor deze lijn werd toegestaan. Eene geldleening, groot 11 millioen gulden, rentende 5 pct, werd geplaatst en met den bouw der lijn een aanvang gemaakt, zoodat deze althans gedeeltelijk in 1874 in exploitatie zal kunnen komen.

Deze lijn is zeer gewichtig vooral voor Amsterdams verbinding met Duitschland door de aansluiting aan de Staatsspoorwegen zoowel te Zutphen als te Utrecht. Zij kan nog gewichtiger worden, wanneer van Amersfoort over Wageningen naar Elst eene lijn gebouwd wordt, aansluitende aan den Staatsspoorweg Arnhem—Nijmegen. Dit denkbeeld is echter pas geopperd.

Een ander plan is reeds verder gevorderd. De Hollandsche Spoorweg heeft namelijk reeds concessie aangevraagd voor eene lijn Haarlem—Zandvoort, waardoor deze zeebadplaats beter toeganke-

lijk wordt gemaakt. In 1872, van 15 Juni tot 30 September, hielden eenige treinen op aan de Zandvoortsche laan, een punt aan den spoorweg wel het dichtst bij Zandvoort, maar toch nog ruim een half uur gaans van daar. Op die laan werden afgegeven 976 kaartjes en 814 retourbiljetten.

De Hollandsche Spoorweg had in deze jaren met den Staat 2 belangrijke processen: 1°. over de kruising van den Rijnspoorweg bij 's Gravenhage en 2°. over het gratis vervoer der brievenposterij, hetgeen krachtens art. 39 der wet van 21 Augustus 1859 van hem gevorderd werd, te beginnen met den 1sten September 1872, niettegenstaande de Staat vroeger daarvoor betaalde.

De Nederlandsche Rijnspoorweg heeft in den loop dezer 7 jaren uitbreiding ondergaan door de opening van de verbindingslijn Breukelen—Harmelen den 5den November 1869 en van de lijn Gouda—'s Gravenhage den 1sten Mei 1870. De eerste lijn is ongeveer 9, de tweede 29 kilometers lang, zoodat de geheele lengte spoorweg door deze Maatschappij nu geëxploiteerd, bedraagt 212 kilometers.

De gestadige vermeerdering der ontvangsten van het personenvervoer, waarover de Rijnspoorweg zich mag verheugen, is ook voor een deel toe te schrijven aan die beide nieuwe lijnen; door de eerste nam het verkeer tusschen Amsterdam en Rotterdam toe en de tweede diende voornamelijk om het internationaal verkeer en dat wat over Utrecht komt naar 's Gravenhage te leiden.

Uit de opgaven van de Rijnspoorwegmaatschappij blijkt, dat de lijn Gouda—'s Gravenhage het eerste jaar *f* 7,772 per kilometer opleverde en het tweede jaar *f* 8,584, waarvan ca. 50 pct. voor exploitatiekosten moeten worden afgetrokken. In het derde jaar was die opbrengst *f* 8,937. De Rijnspoorwegdirectie roemt dit resultaat voor eene nieuwe lijn.

Het schijnt dat dit haar heeft aangespoord om te trachten nog meer aandeel te krijgen in het zoo uiterst rijke personenvervoer van den Hollandschen Spoorweg; zij schijnt althans concessie te hebben gevraagd voor eene lijn van Amsterdam naar Haarlem. Een traject als tusschen deze beide steden, dat den Hollandschen spoorweg *f* 25,000 per kilometer oplevert, biedt zeker ook voor eene tweede spoorwegverbinding goede winsten.

Wat in het algemeen de bevordering van het personenverkeer betreft, nam de Rijnspoorweg twee belangrijke maatregelen. De dagelijksche uitgifte van retourbiljetten kostende anderhalve vracht en alleen geldig op gewone treinen op een enkelen dag bleef bestaan; later — ik meen voor het eerst in 1872 — mocht men met deze soort biljetten ook in sneltreinen de terugreize doen. Eene tweede soort retourbiljetten, geldig voor 3 dagen en op alle treinen zonder onderscheid, werd ingevoerd in 1869. De prijsvermindering was echter gering; men betaalt te Amsterdam b. v. voor Driebergen voor dergelijk retourbiljet $1^5/_6$ maal de enkele vracht en te Utrecht voor Driebergen eenvoudig-weg 2 maal de vracht.

De belangrijkste maatregel was echter in 1871 de opheffing van de 20 pct. verhooging der vracht voor het rijden met sneltreinen, nadat sedert Augustus 1868 in de sneltreinen wagens 3de klasse waren opgenomen. Deze werd der Maatschappij meer opgelegd door de Regeering en was dus niet in den eigenlijken zin te danken aan het ruime inzicht der Directie.

Wij komen hier weder op eene oude grief tegen die Directie; het ligt volstrekt niet in haar plan om het personenverkeer op haren weg te bevorderen door ruime concessies in te willigen aan de wenschen van het publiek. Een voorbeeld leverde de exploitatie van de verbindingslijn Harmelen. Alle treinen reden over Harmelen, zelfs die van Amsterdam naar Utrecht, en door rangeeren enz. werd daar noodzakelijkerwijze veel tijd verloren, hetgeen dan ook een onzer novellisten karakteriseerde door van Harmelen een werkwoord te smeden om het doelloos en met veel tijdverlies heen en weder loopen in één woord kernachtig uit te drukken. Maar het meest overtuigend bewijs, zwart op wit, leverde wel de Directie zelve in haar verslag over het jaar 1869/70, waar wij lezen: "De Directie zal zich hierin niet laten afschrikken "door de geringe erkentelijkheid, waarmede elke maatregel van "dien aard (vrachtvermindering of grooter gerief) gewoonlijk wordt "begroet, onlangs weder ondervonden bij de invoering van eene "tweede soort van retourbiljetten, waarop bij gebruik maken van "sneltreinen niet meer zou behoeven te worden bijgepast en welke "daarenboven geldig zijn gedurende 3 dagen." Welke verbittering spreekt niet uit die woorden tegen dat publiek, — dat booze publiek zoudeu wij haast zeggen. Maar is het dan der Directie nooit ingevallen, dat als dat publiek nooit tevreden is en zoo weinig op prijs stelt de goede bedoelingen der Directie, dat het dan toch wel mogelijk is dat er iets aan die maatregelen faalt? Ik zal hier de oude spreuk niet ophalen, dat met goede bedoelingen de weg naar de hel is geplaveid, maar ik meen toch te mogen opmerken dat b. v. eene grofheid, al is ze niet bedoeld, ons toch soms even smartelijk kan treffen als eene die uit een vergiftigden koker komt. Met andere woorden, dat met de beste bedoelingen het toch mogelijk is dat men faalt in de keuze der middelen of maatregelen om de bedoelingen uit te voeren. Juist b. v. die 3-daagsche retourbiljetten waren zeer goed bedoeld, maar in de praktijk stootte men dikwijls daarop. Hij die op een dag heen en weder gaat en op de heenreis van een sneltrein wil gebruik maken, hetgeen ligt gebeuren kan, want de sneltreinen zijn het meest aantrekkelijk en rijden op de meest geschikte tijden — kan niet krijgen een gewoon retourbiljet, maar moet nemen een driedaagsch. Om dat voordeel der 3 dagen bekreunt hij zich weinig, want hij wil denzelfden dag terugkeeren, maar wel hindert het hem dat hij nu zooveel hoogeren prijs voor zijn retourbiljet moet betalen.

Als algemeenen regel mogen wij wel eens herinneren — en dit

geldt niet alleen voor den Rijnspoorweg — dat als het publiek over ons klaagt, er zeker veel van aan is en de beste bedoelingen kunnen onze schuld dan niet geheel wegwasschen. Onder het publick komen misschien heel veel — of dikwijls dezelfde — kwasten voor, maar de publieke opinie houdt een streng gerecht en is eigenlijk over het algemeen zacht in haar oordeel.

Welk een anderen toon slaat de Directie aan over den handel, die haar het goederenvervoer levert. In haar verslag over 1870/71 had zij te schetsen de moeilijkheden en de drukte van het goederenvervoer tengevolge van den Fransch-Duitschen oorlog. Die moeilijkheden waren groot; met de uiterste inspanning kon de Rijnspoorweg de eischen van het verkeer niet bevredigen, al nam hij alle goederen uitsluitend aan tegen de verhoogde vracht van ijlgoed. "Doch de handel leerde zich in dien toestand schikken", heet het dan; "de noodmaatregelen, waartoe de toevlucht moest "worden genomen, werden door hem gewaardeerd en zijne wel- "willende medewerking werd steeds ondervonden." Dat klinkt weldadig in de ooren na het eerste staaltje. En die betuiging verdient des te meer op prijs gesteld te worden, omdat er toen ook vele individueele klachten zijn geuit en de positie van den agent van den Rijnspoorweg op de beurs niet altijd van de aangenaamste was. Doch de Directie had die met wijsheid bejegend; zij had op de hoofdzaak het oog gevestigd gehouden en al die kleine onaangenaamheden grootmoedig vergeten.

Het is bekend en behoeft dus haast niet meer erkend te worden, hoe goed die Directie het goederenvervoer op hare lijn weet te bevorderen. Dit gedeelte van hare taak verstaat zij op uitstekende wijze. De uit den aard der zaak eenigszins droge lectuur van hare verslagen wordt dan ook aantrekkelijk daar waar zij over het goederenvervoer gaat spreken. Voor iemand, die den loop en de ontwikkeling van Nederlands handel bestudeert, is de kennisneming van die verslagen dan ook bepaald onmisbaar; slechts éen wensch zou hij kunnen koesteren, nl. dat de Directie nog meer mededeelde omtrent de omstandigheden, die op het goederenverkeer van invloed waren.

Gaan wij daarvan enkele bijzonderheden na, die ons inlichten kunnen omtrent het verkeer op den spoorweg, zoo valt ons oog in de eerste plaats op de mededeeling omtrent den invloed van de verbodsbepalingen in Engeland betrekkelijk den invoer van vee, die al den tijd waarover onze statistiek loopt, belemmerend voor dat vervoer waren. Opmerkelijk is de mededeeling dat de Engelsche booten, die de vaart op Rotterdam in handen hebben, meest allen ook op vreemde havens varen, en dan haalt b. v. de General Steam Navigation Company liever van Geestemunde het Duitsche vee af dan van Rotterdam, omdat zij hier veel meer goed en dus gemakkelijker eene volle lading vindt dan te Geestemunde. Zij werkt dus voor het veevervoer liever de Duitsche spoorwegen in de hand. Zoo schielijk waren de beperkende bepalingen op

den invoer van schapen in Engeland niet opgeheven en de zeevracht op den ouden prijs hersteld, of dit kleine vee kwam weder bij duizenden voor den Rijnspoorweg opdagen. Omtrent den doorvoer kan eene regeering niet vrijgevig genoeg zijn, gelijk een ander voorbeeld uit het veevervoer bewijst. Toen de Nederlandsche Regeering tot 1 Mei 1868 bleef aarzelen, of zij den doorvoer van Duitschland naar Engeland op nieuw zou veroorloven en toen daarmede zoolang was gedraald, had de handel zich inmiddels andere wegen weten te verschaffen, welke gedurende het gunstige jaargetijde althans niet schijnen te behoeven onder te doen voor den weg over Rotterdam.

In het algemeen, merkte de Directie op, is voor het internationaal verkeer ongunstig dat de Engelsche zeevrachten en assurantiepremie voor Rotterdam in den regel gelijk worden gehouden met die voor Antwerpen en Bremen. De stoombootondernemingen schrijven dit toe aan de omstandigheid, dat de kosten te Rotterdam schrikbarend hooger zijn dan in die andere plaatsen; doch wat daarvan ook zij, men verlieze niet uit het oog, dat de Engelschen in de stoombootvaart op Rotterdam het overwicht hebben.

De Directie is er steeds op uit "zoowel met binnen- als met "buitenlandsche spoorwegondernemingen nieuwe rechtstreeksche "verkeeren te sluiten. De algemeene strekking hierbij is den han- "del steeds ten goede te brengen de voordeelen, welke uit nieuwe "verhoudingen kunnen getrokken worden, in de stellige verwachting "van daarbij te zullen worden beloond door verdere uitbreiding en "grootere verlevendiging des verkeers en zich voorts met elkander te "verstaan omtrent billijke verdeeling, waar meer dan eene onderne- "ming gereed is om den handel onder gelijke voorwaarden dezelfde "voordeelen te kunnen aanbieden." Misschien ligt de schuld bij mij, maar die zinsnede is mij onduidelijk. De eerste alinea schijnt te bedoelen, dat de handel alleen het voordeel zal hebben van de nieuwe wegen en van de reductiën in prijs tengevolge der concurrentie, maar de woorden "zich te verstaan omtrent de billijke verdeeling" schijnen een machtig tegenwicht daartegen te vormen. Ik voor mij ben geneigd alleen de laatste te gelooven; concurrentie van spoorwegen is slechts relatief mooi en schijnt mooier dan ze in werkelijkheid is. De nieuwe en de oude "verstaan zich" spoedig.

Wat de vrachten betreft kunnen eigenlijk alleen waterwegen tegen de spoorwegen met goed gevolg concurreeren. Daarom wensch ik voor mijne stad, voor Amsterdam, niets liever dan ten spoedigste eene goede Rijnvaart en verwacht ik betrekkelijk slechts weinig heil van de concurrentie van den Oosterspoorweg. Ik zal uiterst verheugd zijn wanneer deze geopend wordt, omdat wij dan eene nieuwe verbinding met Duitschland zullen hebben en weder meer goederen en landverhuizers uit Duitschland zullen kunnen aanvoeren, maar van de eigenlijke concurrentie met den Rijnspoorweg verwacht ik geene verlaging van tarieven, enz.

De Directie van den Rijnspoorweg schijnt wel schade van die concurrentie te duchten, want nadat zij vermeld had dat zij 100 wagens van 15 ton draagvermogen had besloten aan te schaffen, merkt zij op: "er behoorde moed toe tot dien maatregel over te "gaan, te midden van de concurrentie, welke zich in onderschei- "dene richtingen meer en meer begint te ontwikkelen. De toe- "komst wordt echter met goed vertrouwen op verdere uitbreiding "te gemoet gegaan, al naderen de tijden waarin men *zal moeten* "*leeren* om aan anderen een deel te kunnen afstaan, ten einde "geen gevaar te loopen van nog meer te verliezen."

Voor eene Directie, die het belang van het goederenvervoer goed verstaat, is het dubbel grievend wanneer de Regeering zich daarmede al te veel gaat bemoeien. De Directie klaagde over die inmenging, en terecht; waar zou het heen, indien de Regeering zich daarmede ging bemoeien. Ik weet wel dat de manupulatiën der tarieven en vooral de gedurige veranderingen van de bepalingen voor het vervoer zeer hinderlijk en nadeelig voor het publiek zijn, maar het is onvermijdelijk dat men zich daarin schikke. Alleen voor de verhooging van tarieven of het verzwaren der voorwaarden zou ik beperkende bepalingen ingevoerd wenschen te zien, maar ik zie zeer wel in dat dit zeer moeilijk is. Evenals het publiek er zich in schikken moet, wanneer b. v. de verhuurders van paarden besluiten hoogere prijzen te bedingen of anders geen paarden houden kunnen, — evenzoo moet bij het vervoer per spoorweg de handel beslissen, of het de vracht betalen kan of niet. Het is waar, het laatste geval is voor de nationale welvaart van belang, dus veel gewichtiger, het eerste niet, maar in het laatste reageert dat belang van de nationale welvaart ook veel eerder en wordt de spoorwegdirectie spoedig zelve gewaar, welke nadeelige gevolgen hare maatregelen hebben voor den handel. Zij zal dat in hare beurs gevoelen — eene uiterst gevoelige plek, wanneer men een paar millioen gulden van koopmansgoederen en toch per ton niet meer dan *f* 3 à 4 ontvangt.

Ten slotte van de opmerkingen over het goederenvervoer dat het binnenverkeer schijnbaar afneemt, terwijl het buitenverkeer sterk vermeerdert. Dit vindt zijne verklaring in de meerdere aansluitingen van andere spoorwegen. Goederen, die vroeger b. v. over Arnhem verder naar Gelderland verzonden werden, gaan nu direct over op den Staatsspoorweg en worden dus thans tot het buitenverkeer gerekend.

De Rijnspoorweg bezit nu een talrijk wagenpark, naar de Directie beweert, in verhouding talrijker dan andere Spoorwegmaatschappijen. Ik kan dat niet beoordeelen, want ik weet niet welke verhouding de Directie op het oog heeft, b. v. de lengte der wegen of wel het aantal tonnen vervoerde koopmansgoederen. Het trof mij echter dat ik in een artikel van CHARLES LAVOLLÉE, in de "Revue des deux mondes" van 15 Juni 1872 gelijke cijfers vond. De Fransche spoorwegen op het einde van 1870 16,720 ki-

lometers exploiteerende, hadden 122,000 wagens voor goederenvervoer of 7⅓ per kilometer, terwijl voor de 212 kilometers Rijnspoorweg 1,619 wagens (behalve de 99 zandwagens) 7½ per kilometer leveren. Het vervoerde aantal tonnen koopmansgoederen kon ik echter niet vergelijken.

Eene bron van inkomsten heeft de Rijnspoorweg verloren (ruim *f* 45,000 per jaar) in het brievenvervoer, hetgeen hij sedert 27 Mei 1867 kosteloos moet verrichten, zoolang de aansluiting te Rotterdam nog niet tot stand gebracht is. Eene onbillijke voorwaarde zeker, want hetzij die aansluiting in het publiek belang was of niet, had de Staat geen recht om daarvoor in de plaats te stellen het kosteloos verrichten van een dienst voor de postadministratie. Over het algemeen is dat kosteloos verrichten van diensten voor den Staat zeer af te keuren, want de Staat heeft dan geen recht van spreken meer om de belangen van de posterij bij de dienstregeling te laten gelden.

Wat het onderhoud betreft, verdient afzonderlijke vermelding, dat op dezen spoorweg werden ingevoerd niet alleen de knalsignalen, maar ook het blocksysteem op alle gedeelten van den weg, waarop bij opening der nieuwe lijnen eene dubbele drukte was te wachten. Dit seintoestel heeft ten doel om te beletten, dat kort op elkander volgende treinen zich gelijktijdig op een zelfde gedeelte van den spoorweg bevinden, waartoe op afstanden van 2 à 4000 meters langs den spoorweg semaphorische seinpalen met seinhuizen werden geplaatst, door middel van electro-magnetische toestellen met elkander in verbinding gesteld.

De Rijnspoorweg heeft nu langs zijne geheele lengte dubbel spoor.

Het nieuwe station te Arnhem werd den 1sten Mei 1869 in gebruik genomen ook als gemeenschappelijk station voor de Staatsspoorwegen. Het station te Utrecht wordt sedert 1871 ook door den Staatsspoorweg gebruikt voor de reizigers met directe biljetten naar en van de stations van zijn zuidernet.

Wat de exploitatiekosten betreft verdient opmerking, dat deze steeds tusschen 36½ à 39 pct. der ontvangsten blijven; in 1871/2 waren zij zelfs lager dan in 1870/1, niettegenstaande de hooge prijzen der steenkolen. Maar het aantal treinkilometers was geringer, de drukte van goederenvervoer was niet zoo plotseling opgekomen en had dus minder extrakosten van handenarbeid veroorzaakt, en bovendien was er in de magazijnen nog een voorraad steenkolen en rails, die bij de lage prijzen was ingeslagen.

De Nederlandsche Rijnspoorwegmaatschappij ontving:

Van:	In 1867/8.	1868/9.	1869/70.	1870/1.	1871/2.	1872/3.
Reizigers en bagage........f	1,876,919.89	1,960,396.15½	2,083,905.02½	2,186,349.95½	2,433,759.81	2,618,549.92½
Koopmansgoed., binnenverk. 〃	341,307.86	336,286 20½	414,590.10	560,992.28	408,758.71	284,300.87
〃 buitenverk.. 〃	1,037,707.68½	1,132,157.24½	1,175,131.46½	1,341,108.21	1,503,691.26	1,699,251.42
Bestelgoederen, binnenverk. 〃	219,300.72	180,655.41	147,523.46	184,417.32	190,008.83	190,902.69
〃 buitenverk.. 〃	22,771.43	81,042.37	113,783.23	110,969.48	96,680.51	78,125.59
Vee, paarden en rijtuigen... 〃	65,230.40	92,894.17½	92,977.52	88,221.11	106,926.50	88,047.07
Diversen.................. 〃	324,226.65½	336,924.54½	317,856.99	329,054.88½	400,290,06	439,797.04½
Totaal........f	3,887,464.64	4,120,356.10½	4,345,767.79	4,801,113.24	5,140,115.68	5,398,974.61

De hoeveelheden van het vervoer waren:

Reizigers............aantal.	1,364,616	1,450,236	1 563,023	1,746,311	1,909,832	2,059,330
Koopmansg., binnenverk.tons.	265,857	271,084	358,703	288,260	216,698	242,757
〃 buitenverk... 〃	363,385	413,319	442,178	441,866	536,440	610,512
Bestelgoed., binnenverk.. 〃	11,191	9,014	7,188	9,760	9,400	9,256
〃 buitenverk... 〃	1,756	5,599	7,548	6,895	5,171	4,242
Vee, enz................ 〃	20,980	30,087	31,006	32,287	41,320	30,394
Onderhoud v.weg en werken.f	322,626	381,041	356,225	402,950	359,527	376,493
Totale exploitatiekosten.... 〃	1,515,645.10½	1,519,915.35	1,579,091.27	1,868,234.73	1,873,890.12½	1,986,873.59½
d°. in pct. der ontv..	39.17	38.99	36.33	38.91	36.45	36.80
Treinkilometers............	1,406,695	1,426,120	1,592,373	1,786,143	1,752,379	1,835,279
Ontv. per treinkilometer...f	2.76	2.89	2.72	2.69	2.93	2.94
Uitg. 〃 〃 ... 〃	1.07	1.06	0.99	1.04½	1.07	1.08
Dividend.............pct.	8.48	8.73	8.69	7.81	8.37	8.79

Het materieel van den Nederlandschen Rijnspoorweg bestond:

Uit:	Op 30 April 1867.	Op 30 April 1873.
Locomotieven	51	78
Rijtuigen 1ste klasse	22	21
〃 2de 〃	32	27
〃 3de 〃	73	89
〃 gemengde	40	79
Wagens, platte	19	20
〃 bagage	55	74
〃 goederen	460	452
〃 beesten	77	81
〃 gemengde beesten en goederen	24	232
〃 steenkolen	523	760
〃 zand	40	99

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Amsterdam.						
Ontvang. Binnenl. verkeer . cts.	399,137	360,038	248,190		486,784	261,211
Verzonden 〃 〃 〃	284,419	266,305	262,097		496,459	213,519
Ontvang. Buitenl. 〃 〃	3,264,643	3,463.751	3,601,797	3,326,198	2,808,630	3,212,498
Verzonden 〃 〃 〃	545,612	543,374	523,078	683,884	956,717	1,030,543
Rotterdam.						
Ontvang. Binnenl. verkeer. 〃	509,017	501,855	449,621		326,349	145,030
Verzonden 〃 〃 〃	512,500	406,791	356,136		394,167	229,626
Ontvang. Buitenl. 〃 〃	1,167,131	1,173,694	1,242,394	1,158,145	1,065,220	1,235,222
Verzonden 〃 〃 〃	831,294	969,181	936,704	1,316,339	2,690,963	3,148,409
Utrecht.						
Ontvang. Binnenl. verkeer. 〃	803,487	302,968	287,047		475,938	1,715,870
Verzonden 〃 〃 〃	194,570	197,197	210,179		583,899	365,697
Ontvang. Buitenl. 〃 〃	773,443	773,499	768,664	1,042,579	1,185,828	962,477
Verzonden 〃 〃 〃	13,224	23,632	10,201	17,119	23,505	31,374
Arnhem.						
* Ontvang. Binnenl. verkeer. 〃	321,741	494,081	197,462		270,438	196,596
Verzonden 〃 〃 〃	361,818	635,521	501,273		309,199	181,593
Ontvang. Buitenl. 〃 〃	1,288,700	1,173,598	1,338,502	1,220,296	1,537,714	1,090,535
Verzonden 〃 〃 〃	42,351	44 655	84,110	296,861	509,039	620,237

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Steenkolenvervoer						
in binnenverkeer.........	188,671	190,389	182,544	299,935	310,126	94,662
〃 buitenverkeer.........	5,479,832	5,472,755	5,655,009	5,493,793	5,435,464	5,603,641
	5,668,503	5,663,144	5,837,553	5,793,728	5,745,590	5,698,303
Of tons...........	283,425	283,157	291.877	289,686	287,279	284,915
Bij een totaal vervoer van	651,775	622,463	735,934	743,282	744,374	777,845
	43 pct.	45 pct.			38 pct.	36 pct.
Steenkolen tegen vracht vervoerd. ....tons.	244,924	251,718	268,986	223,395	225,381	260,325
dus behalve de dienstgoederen.						
Waarvoor vracht ontvangen ....f				364,194	320,353	403,375
of per ton..............〃		1.52	1.50	1.63	1.42	
en voor andere goederen per ton....〃		3.87	4.44			

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Naar Duitschland......ctr.	1,437,736	1,586,481	1,560,027	2,336,590	4,199,697	4,849,988
Van 〃	6,590,179	6,671,345	7,058,014	6,894,846	6,892,255	6,911,395
In binnenverkeer........	4,997,587	4,191,450	6,082,655	5,634,200	3,795,530	3,795,530
	13,025,502	12,449,276	14,700,696	14,865,636	14,887,482	15,556,913
Of tons..........	651,775	622,463	735,034	743,282	744,374	777,845

Onder deze cijfers zijn de dienstgoederen begrepen, die voor het binnenverkeer zelfs een groot gedeelte van het totaal uitmaken. Van daar dan ook dat dit verkeer sterk fluctueerende cijfers oplevert. Het meest opmerkelijk is de geleidelijke, en in de beide laatste jaren zelfs belangrijke vermeerdering van de verzendingen naar Duitschland, die in 1872 voor Amsterdam het dubbele, voor Rotterdam het drievoud bedroegen van de hoeveelheden, in 1867 vervoerd.

Het is, geloof ik, hier de plaats niet om aan te wijzen welke soorten van goederen het meest daartoe hebben bijgedragen, omdat zulks meer te pas schijnt te komen bij eene beschouwing van den loop des handels.

Hier moet alleen de aandacht gevestigd worden op de gunstige omstandigheid, dat de verhouding tusschen de verzendingen en de ontvangsten zooveel verbeterd is, zoodat dan ook waarschijnlijk minder wagens leeg naar Duitschland terugkeeren dan vroeger.

Om bovenvermelde reden is hier thans ook niet opgenomen het uittreksel uit de staten betrekkelijk het goederenvervoer, jaarlijks door de Directie gepubliceerd. In het algemeen treft op het eerste inzicht de verzending van steenkolen uit Rotterdam — waarschijnlijk Engelsche — en die van ijzer en ijzerwerk, welke bijzonder veel is toegenomen. Op katoen, koffie enz. lettende, zouden wij overgaan op het gebied van de handelsgeschiedenis.

Ook de Nederlandsche Centraalspoorweg neemt in bloei toe, zijn personenvervoer vermeerderde met drie-vierde en het vervoer van koopmansgoederen bracht in 1871 meer dan het dubbel op van 1867. Maar het eindresultaat bleef nog zeer matig; deze weg werd niet solide gebouwd en eischt dus vele herstellingen en vernieuwingen; vroeger verslonden de dwarsleggers het meest van de winsten, later kwamen de rails en verschillende inrichtingen en 't materieel aan de beurt. Van het totaal der kosten moet minstens ¼ voor reparatie enz. besteed worden. In 1872 werden 3 locomotieven en 10 veewagens aangeschaft: de eenige vermeerdering van het materieel sedert 1866.

Het personenvervoer vermeerdert geregeld, tengevolge zoowel van meer lokaal vervoer als van de aansluiting van den Staatsspoorweg te Zwolle en dus van meer doorgaande reizigers. Die aansluiting had ook een voordeeligen invloed op het goederenvervoer, hetgeen vroeger telken jare met 2 à 3 pct. toenam, daarop in 1869 met 7 pct., in 1870 met 31 pct. en in 1871 met 10 pct. boven het voorafgaande jaar — echter in 1872 weder is verminderd.

De lijn bij deze Maatschappij in exploitatie bleef geheel dezelfde en is 101 kilometers lang.

Het gemeenschappelijk gebruik van het station te Zwolle door deze Maatschappij en die tot exploitatie van Staatsspoorwegen werd bij overeenkomst van 21 Juni 1868 geregeld; daarvoor werden echter aan den Centraalspoorweg uit den aard der zaak groote kosten opgelegd en deze hielden de uitvoering dier overeenkomst langen tijd tegen. Eindelijk in Mei 1873 is echter die zaak geheel beslist en is het station definitief in gemeenschappelijk gebruik gekomen.

Centraalspoorweg: Ontvangsten.

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Reizigers . . . . f	221,624.68	254,052.17½	301,640.97½	315,503.19	330,328.39	388 065.02
Bagage . . . . "	8,043.19½	9,260.46½	9,857.52	10,368.16	10,842.65	13,254.93
Bestelgoederen . . . . "	28,796.88	32,227.36½	34,137.63½	41,901.76½	46,882.99½	37,772.29½
Koopmansgoederen . . . . "	35,965.41	37,965.48	42,329.79	56,163.92½	72,736.81	44,161.14½
Paarden . . . . "	1,517.20	1,768.20	2,251.95	4,254.45	3,903.45	4.551.77
Vee . . . . "	27,031.72	26.709.55	31,787.75	33,225.90	62,125.21	60,407.08
Diversen . . . . "	10,625.31½	15,343.97½	15,515.27½	16,766.47	16,980.21	9,885.66
Totaal . . . . f	333,604.40	377,327.21	437,520.89½	478,183.86	543,799.71½	558,097.90
Per kilometer . . . . . "	3,303.01	3,735.91	4,331.89	4,734.49	5,384.15	5,603.01

De hoeveelheden van het vervoer waren:

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Reizigers 1ste klasse	11,263	14,201	18,468	17,900	16,952	19,601
" 2de "	42,614	49,713	60,025	53,670	57,678	73,844
" 3de "	174,047	187,287	216,424	200,356	197,355	197,376
Militairen	19,881	32,813	28,381	32,102	24,891	38,660
Bagage . . . . kilogr.	689,761	741,856	728,021	755,873	763,179	1,006,067
Bestelgoederen . . . . "	1,225,345	1,426,439	1,527,181	1,876,146	2,086,242	1,656,477
Koopmansgoederen . . . . "	18,355,226	18,769,279	20,069,793	26.295,506	29,018,481	21,106,607
Vee, groot . . . . stuks.	13,274	14,828	17,320	16,522	28,146	34.755
" klein . . . . "	11,970	14,692	22,447	29,115	55,343	33,246
Exploitatiekosten . . . . f	200,848.60½	212,302.25	225,378.79	237,233.22½	275,491.16	301,887.13
Vernieuwing en uitbreiding . "	46,819.36	81,196.82	100,799.69	89,331.79½	71,961.36½	171,612.21½
Exploit. en vern. per kilom. . "	2,452	2,906	3,229	3,233	3,440	4,688
Uitgav. in pct. van ontv. . . pct.	74	78	74.5	68	64	83
Treinkilometer	223,455	275,224	302,004	309,650	316,660	310,448
Ontv. per treinkilometer	f 1.49	1.37	1.44	1.54	1.71½	1.82
Uitg. " "	" 1.11	1.07	1.08	1.05	1.10	1.52
Uitdeeling op de obligatiën . . .	" 1.—	1.—	2.—	2.70	3.30	1.05

Aantal reizigers vervoerd:

Van:	1867.	1869.	1871.	1872.
Utrecht	66,335	94,115	82,575	95,282
De Bilt	4,269	13,505	6,525	4,692
Soest	6,877	8,660	9,668	10,285
Amersfoort	37,849	43,049	36,838	40,304
Nijkerk	16,216	19,147	16,378	18,941
Putten	7,846	7,886	8,188	14,631
Harderwijk	18,928	20,894	16,762	17,233
Nunspeet	4,797	5,542	5,187	7,455
Elburg/Epe	4,354	4,965	5,146	5,913
Hattem	4,871	4,670	4,828	4,084
Zwolle	40,918	59,714	61,167	66,350
Kampen	29,015	36,559	38,858	38,821
Totaal	247,805	323,298	296,876	329,481

De verhouding van het aantal reizigers, dat van elke klasse gebruik maakte, was:

	1867.	1869.	1871.	1872.
1ste klasse	5	5.71	5.71	5.45
2de 〃	17	18.57	19.43	22.41
3de 〃	70	66.94	66.48	59.91
Militairen	8	8.78	8.38	11.73

Van de STAATSSPOORWEGEN werden achtereenvolgens de volgende sectiën in exploitatie gebracht:

Van het Noordernet:

den:	De sectie:	Lang:	
1sten October 1867	Zwolle—Meppel	27,547	meters.
1sten Januari 1868	Enschedé—Pruis. grenzen	6,456	〃
15den 〃 〃	Meppel—Heerenveen	37,394	〃
1sten Mei 〃	Groningen—Winschoten	34,196	〃
1sten September 〃	Heerenveen—Leeuwarden	28,517	〃
1sten November 〃	Winschoten—Nieuwe Schans	12,340	〃
1sten Mei 1870	Groningen—Meppel	76,835	〃
En toen was het geheele Noordernet		432,737	〃

Van het Zuidernet:

den:			
1sten Januari 1868	Boxtel—Vught	8,309	〃
1sten November 〃	Vught—'s Hertogenbosch	4,195	〃
1sten 〃 〃	Utrecht—Waardenburg	31,114	〃
1sten 〃 1869	Waardenburg—Heedel	9,787	〃
15den Septemb. 1870	Heedel—'s Hertogenbosch	6,735	〃
1sten Juli 1868	Bergen-op-Zoom—Goes	36,651	〃
1sten Maart 1872	Goes—Middelburg	18,969	〃
1sten November 〃	Middelburg—Vlissingen	6,193	〃
1sten Januari 1872	Dordrecht—Zwaluwe	14,223	〃
1sten November 〃	Dordrecht—Mallegat	15,367	〃
En toen was het geheele Zuidernet		363,650	〃

De spoorweg Almelo—Salzbergen bleef onveranderd. 55,472 〃

Den 3den Februari 1868 werd de sectie Ans—Flemalle 15,384 〃 geopend en sedert het einde des jaars 1869 bleef de Luik—Limburgsche spoorweg lang ....136,742 〃

De Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen had dus in exploitatie:

	Op 't Noordernet ulto. Dec.	Op 't N.n. met Almelo—Salzb. gemidd. in 't jaar.	Op 't Zuidernet ulto. Dec.	Op 't Z.n. met Luik—Limburg gemidd. in 't jaar.
1867.. K. M.	236,991	271,860	211,302	330,002
1868.. "	355,902	369,345	290,572	376,801
1869.. "	"	411,374	301,359	429,950
1870.. "	432,737	462,948	308,094	440,093
1871.. "	"	488,209	"	444,836
1872.. "	"	"	363,650	479,525

De volgende kleine staten geven de resultaten der exploitatie aan. Eerst van het Noordernet, dan van de lijn Almelo—Salzbergen, verder van het Zuidernet en eindelijk van de lijn Luik—Limburg. Eigenlijk zijn alleen van de beide laatste jaren de opgaven voor vergelijking vatbaar; toen toch is eerst de splitsing aangenomen die hier gevolgd is. Van de voorafgaande jaren zijn de opgaven der Exploitatiemaatschappij — altijd zeer prolix — dan eens zoo dan weder anders onderscheiden en geven dus eer tot verwarring aanleiding dan tot kennis van de wezenlijke resultaten. Zoo werd b. v. vroeger van Oosterlijnen en van Noorderlijnen gesproken, die thans te zamen onder het Noordernet zijn begrepen; werden de kleine afzonderlijke lijntjes als Bergen-op-Zoom—Roosendaal, Utrecht—Waardenburg enz. van het Zuidernet afgescheiden, zoodat men de gemiddelde cijfers per afstands- of per treinkilometer van het toenmalige Zuidernet niet vergelijken kan zonder tijdroovende berekeningen en reductiën. Daarom ontbreken die voor de eerste jaren. Eindelijk is de afscheiding van de Luik—Limburgsche lijn sedert 2 jaren volkomen, ook wat de exploitatiekosten betreft, aangegeven, en kan men nu de resultaten van deze lijn op zich zelve beoordeelen, hetgeen van des te meer belang is, omdat die lijn een put van verlies voor de Maatschappij is, welke de goede vruchten der eigenlijke Staatsspoorwegen voor een groot deel absorbeert.

Van het geheele net bij de Maatschappij van SS. in exploitatie:

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Ontvangsten ....*f*	2,367,646	3,060,214	3,571,917	4,089,093	4,882,128	5,351,569
Exploitatiekosten.......〃	1,787,811	1,773,308	2,035,848	2,235,669	2,520,820	2,728,838
Uitkeeringen...........〃	595,558	739,379	949,977	1,105,690	1,385,483	1,592,793
waarvan aan den Staat der Nederlanden ...〃	202,490	275,292	437,185	541,598	793,765	969,313
Ontv. per kilometer....〃	3,933	4,101	4,245	4,522	5,232	5,531
Exploit. 〃 〃 ....〃	2,970	2,376	2,419	2,475	2,701	2,820
Expl. in pct. der ontv. ..pct.	75	58	57	54¾	51	51
Ontv. per treinkilometer.〃	1.16	1.39	1.23	1.32	1.47	1.49
Uitg. 〃 〃 〃	0.87	0.80	0.70	0.72	0.76	0.76
Totaal treinkilometers....	2,036,309	2,175,381	2,801,848	2,976,022	3,192,318	3,591,980

"SS. *Noordernet.*

Ontvangsten van:		1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Reizigers............. } Bagage enz............ }	f	681,111.41½	937,229.74	1,125,737.18½	1,160,148.91	1,243,323.75½	1,348,215.89½
			33,572.48½	35,974.67½	37,252.49	36,759.97	45,271.84
Rijtuigen, paarden en vee..	"	45,807.32½	63,328.23	85,536.60	88,332.08	109,115.90	149,187.27½
Goederen..............	"	255,106.76	273,180.30	334,029.72	459,165.71	531,229.22	475,103.06
Buitengewone...........	"	22,880.14	2,712.34	2,010.67	2,615.09	4,243.83½	5,042.78⅓
Diverse baten...........	"	5,396.28⅓	89,387.97½	90,666.29½	103,159.97½	128,596.64	125,407.83½
Koopmansgoed. in geh.trein.	"	—	27,124.96	8,271.36	187.69	—	—
	f	1,010,301.90½	1,426,536.02	1,682,226.50½	1,850,861.94½	2,053,269.32	2,148,228.69
Exploitatiekosten met inbegrip Almelo—Salzbergen.	f	888,703.15⅓	821,624.44	944,154.20	1,015,095.35½	1,139,643.89	1,219,187.03½
Aandeel van 't N n. in de uitkeering aan den Staat.	"	—	175,593.83	270,237.85	324,950.94½	440,921.04	513.490.19½
Ontvangsten per treinkilom.	"	—	1.58	1.39½	1.43⅔	1.53½	1.45
Exploitatiek. " " .	"	—	—	—	0.69	0.75¼	9.72⅔

Almelo—Salzbergen.

Ontvangsten van:		1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Reizigers.............. } Bagage enz............ }	f	72,695.32½	74,550.50	78,844.50	72,070.94½	77,969.50½	90,127.26½
			2,981.29½	2,757.52	3,629.05½	3,266.61	4.035.52
Rijtuigen, paarden en vee..	"	3,564.86	4,235.71	5,568.92	5,587.76½	5,996.54	12,922.52½
Goederen...............	"	91,008 69½	102,809.66½	125,743.21½	152,972.27½	166,703.11	163,681.93
Diverse baten...........	"	7,673.23½	15,449.43	9,797.82½	8,029.24½	9,431.83	18,608.82½
	f	174,942.11½	200,026.60	222,711.98	242,289.28½	263,367.59½	289,376.06½
Uitkeering..............	f	84,348.13½	89,892.24	95,442.57½	99,849.96	99,849.96	99,849 96
Ontvangsten per K. M.....	"	3,153.70	3,606	4,015	4,307	4,747	5,216
Uitkeering " ".....	"	1,520	1,625	1,700 à 1,800	1,800	1,800	1,800

SS. *Zuidernet.*

Ontvangsten van:		1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Reizigers...............	*f*	385,337.35½	474,732.92	613,571.88	688 876.23½	836,383.96	1,065,186.73½
Bagage enz.............			19,779.04½	21,013.67	21,419.05	23,078.20	32,178.29
Rijtuigen, paarden en vee..	〃	12,790.34	16,635.73½	20,985.40	32,526.37	55,612.49½	71,468.85½
Goederen...............	〃	259,547.95½	277,390.86½	326,887,87½	412,452.77½	635,786.43	636,647.—
Buitengewone............	〃	28,782.31	2,086.52	2,350.58½	2 521.65	3,996 31	4,562.54½
Vervoer verbinding Utrecht.	〃	—	—	—	—	—	5,986.43
Diverse baten...........	〃	3,879.28	88,450.37	88,738.59½	102,334.67½	113.509.49	113,940.70½
	f	690,337.24	879,075.45½	1,073,548.00½	1,260,130 75½	1,668,366.88½	1,929,970.56
Exploitatiekosten met L.-L..	*f*	999,108 19	—	—	—	836,776.90	894,109.31
Aandeel van 't Z.n. in de uitkeering aan den Staat.	〃	—	99,698.20	166,947.23	216,648 02½	352,844.75	455,823.71
Ontvangsten per treinkilom.	〃	0.96	—	1.12	1.28	1.54½	1.52
Exploitatiek. 〃 〃	〃	0.86	—	1.17	0.80¾	0.77⅔	0.70½

Luik—Limburg.

Ontvangsten van:		1867	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Reizigers...............	*f*	173,172.88	167,644.60	178,216.21½	195,691.—	199,981.39½	223,852.06
Bagage enz.............			5,121.12½	5,344.37	5,630.96	6,258 52	6,804.01
Rijtuigen, paarden en vee..	〃	8,310.52	10,647.52	8,416.05	12,089.02	23,259.58	26,864 84½
Goederen...............	〃	211,933.43½	257,416.40½	355 390.39	470,138.06½	596,730.15½	620,942.42
Buitengewone............	〃	17,025.01½	—	—	—	4,643.81	6,982 00½
Diverse baten...........	〃	84.56	39,189.87	9,209.—	10,407.85½	4,585.49	6,780.62½
	f	410,526.41	480,019.52	556,576.02½	693,956.90	835,458.95	892,225.96½
Garantie Belg. Staat	*f*	54,337.55	—	—	—	—	—
Exploitatiekosten..........	〃	—	—	—	—	544,399.95½	615,542.08
Uitkeering Luik—Limburg.	〃	308,719.56½	374,194.92	413,169 07	458,313 42½	485,642.22	516,935.17
d°. diversen.......	〃	—	—	4,181.20	5,928.18½	6,225.11½	6,694.61
Verlies..................	〃					200,808.34	246,963.89½
Uitkeering per K. M.......		—	—	4 à 8000 frcs.	5500 à 8000 frcs.	7 à 8000 frcs.	7 à 8000 frcs.
Ontvangsten per kilometer..	〃	—	—	—	—	3,981	4,501
〃 〃 treinkilom.	〃	—	—	—	1.35¾	1.36	1.57
Uitgaven 〃 〃	〃	—	—	—	0.75	0.89	1.07
Uitg. in pct. der ontvangst..		—	—	—	—	65 pct.	69 pct.

Reizigers.	1869.	1870.	1871.	1872.
Noordernet 1ste kl.....	45,328	44,503	48,517	55,488
〃 2de 〃	231,564	239,001	266,567	296,722
〃 3de 〃	1,027,394	1,078,136	1,117,563	1,193,999
Totaal........	1,304,286	1,361,640	1,432,647	1,546,209
waarv. in lokaalverkeer.	1,211,349	1,272,073	1,329,251	1,433,913
Zuidernet 1ste kl.....	29,673	30,078	33,807	43,361
〃 2de 〃	186,491	197,743	206,206	216,289
〃 3de 〃	775,600	818,804	771,027	906,390
Totaal........	991,764	1,046,625	1,011,040	1,166,040
waarv. in lokaalverkeer.	925,750	985,585	935,833	1,026,780
Luik—Limb. 1ste kl.....	10,401	12,199	11,473	10,469
〃 2de 〃	50,944	52,955	54,471	57,621
〃 3de 〃	362,239	397,441	376,373	408,104
Totaal........	423,584	462,595	442,317	476,194
waarv. in lokaalverkeer.	378,350	417,528	399,879	416,162 of 87 pCt.

Reizigers Van:		1872.	1869.
Arnhem.......	L.V.	92,005	76,618
〃	R.V.	3,538	3,803
Deventer......	L.V.	49,439	44,335
〃	R.V.	4,026	3,840
Dieren........	L.V.	37,219	32,671
〃	R.V.	1,778	2,367
Franeker......	L.V.	35,579	30,963
Groningen.....	L.V.	111,966	85,797
〃	R.V.	6,650	2,024
Harlingen.....	L.V.	40,525	36,948
〃	R.V.	385	198
Heerenveen....	L.V.	39,884	39,479
〃	R.V.	1,838	1,497
Hengelo.......	L.V.	35,166	29,085
〃	R.V.	1,233	1,025
Hoogezand.....	L.V.	30,455	28,800
Leeuwarden...	L.V.	121,678	111,448
〃	R.V.	4,036	2,323
Meppel........	L.V.	39,280	21,460
〃	R.V.	2,192	2,521
Velp..........	L.V.	31,780	25,906
〃	R.V.	1,095	1,403
Winschoten....	L.V.	35,865	36,237
〃	R.V.	678	278
Zuidbroek.....	L.V.	35,034	32,878
Zutphen.......	L.V.	74,509	63,573
〃	R.V.	6,008	5,548
Zwolle........	L.V.	64,903	49,479
〃	R.V.	776	716

		1872.	1869.
Berg.-op Zoom.	L.V.	33,491	30,377
〃	R.V.	10,693	7,528
Boxtel........	L.V.	29,179	30,898
〃	R.V.	1,447	433
Breda.........	L.V.	57,102	57,650
〃	R.V.	5,058	3,498
Dordrecht.....	L.V.	39,322	6,135
〃	R.V.	2,249	421
Eindhoven....	L.V.	38,5[illegible]0	50,313
〃	R.V.	2,631	1,549
Goes..........	L.V.	36 867	27,228
〃	R.V.	2,753	—
's Hertogenb...	L.V.	71,619	59,400
〃	R.V.	12,908	1,238
Maastricht.....	L.V.	38,713	52,690
〃	R.V.	2,419	2,754
Middelburg....	L.V.	41,839	—
〃	R.V.	5,356	—
Roermond.....	L.V.	39,071	52,232
〃	R.V.	2,920	2,365
Roosendaal....	L.V.	31,459	—
Tilburg........	L V.	46,512	53,320
〃	R.V.	3,773	1,409
Utrecht.......	L.V.	62,398	37,550
〃	R.V.	6,305	5,623
Venlo.........	L.V.	42,707	41,257
〃	R.V.	1,850	860
Wychmael.....	L.V.	23,070	20,060
〃	R.V.	13,967	15,430
Hasselt.......	L.V.	64,326	62,017
〃	R.V.	1,566	609
Tongeren......	L.V.	74,843	74,328
〃	R.V.	3,588	4,894
Luik..........	L.V.	82,868	70,748
〃	R.V.	4,125	1,276

Bestel- en vrachtgoederenvervoer:

		1869.	1871.	1872.
Noordernet......	lokaalverkeer........tons.	151,985	141,268	103,546
〃	rechtstr. verkeer..... 〃	127,308	182,153	197,855
	Totaal............... 〃	279,293	323,421	301,401
Zuidernet........	lokaalverkeer........ 〃	143,433	228,967	212,417
〃	rechtstr. verkeer..... 〃	132,932	205,934	211,796
	Totaal............... 〃	276,365	434,901	424 213
Luik—Limburg...	lokaalverkeer........ 〃	81,822	109,227	146,133
〃	rechtstr. verkeer..... 〃	243,500	428,292	457,634
	Totaal............... 〃	325,322	537,519	603,767
Steenkolen	Noordernet............... 〃	—	87,383	89,182
〃	Zuidernet................ 〃	—	105,286	92,475
〃	Luik—Limburg............. 〃	—	302,655	331,854

SS. Materieel.

	1867.	1872.		1867.	1872.
Locomotieven...............	85	211	Gesloten goederenwagens....	207	670
Rijtuigen 1ste klasse......	4	1	Overdekte veewagens........	67	65
〃 2de 〃	6	3	Open 〃	41	77
〃 3de 〃	92	167	Cavaliers..................	75	75
〃 1e en 2e 〃	64	120	Open goederenwagens......	1,270	1,556
〃 1e, 2e en 3e 〃	7	11	Platte wagens..............	100	112
Postrijtuigen................	2	2	Paardenwagens..............	7	7
Bagagewagens...............	61	113		2,003	2,979

Men ziet dat de Exploitatiemaatschappij eigenlijk eerst sedert de laatste 2 jaren *begint* in een normalen toestand te komen; het Noordernet is sedert den 1sten Mei 1870 voltooid en vormt een aaneengeschakeld geheel, maar toch blijft de aansluiting te Nieuwe Schans aan de Duitsche spoorwegen nog ontbreken en mist de Maatschappij dus daar een hoogst belangrijken factor voor het verkeer. De Zuiderlijnen zijn sedert de aansluiting van de lijn Utrecht —Kuilenburg aan den Bosch in September 1870 ook in onderling verband getreden, maar toch bleven zij de directe verbinding met Zeeland derven en de Zeeuwsche lijnen in 1872 voltooid, blijven geïsoleerd, terwijl de lijn Rotterdam—Moerdijk wel in exploitatie genomen is maar nog niet voltooid. Toen den 1sten November 1871 de aansluiting der rails aan die van den Rijnspoorweg tot Utrecht in exploitatie kwam, werd dat verband nog verder verbeterd.

De exploitatie der Staatsspoorwegen heeft dus nog te wachten op de verwezenlijking van verschillende plannen bij den aanleg dier spoorwegen bepaald bedoeld.

Bij de aansluiting van het net werd de meerdere eenheid van de exploitatie vooral bevorderd door den overgang der Directie in ééne hand en door de verplaatsing van het bureau naar Utrecht. De Directeur-Generaal trad op den 1sten Juni 1869; de verhuizing geschiedde den 1sten Mei 1871.

Een ieder herinnert zich nog de moeilijke tijden, welke de Exploitatiemaatschappij had in de jaren 1867 en 1868; zij verkeerde toen in eene crisis, welke zij echter gelukkig te boven gekomen is, terwijl sedert 1869 het talent van den Directeur-Generaal de Maatschappij, toen op flinke grondslagen gevestigd, haar dienst organiseerde. Gaat men de verslagen sedert het jaar 1867 na, men zal getroffen worden door den chaos die er heerschte in alle opzichten vooral tengevolge van den financieelen nood, en men zal des te meer waardeeren het licht dat langzamerhand opgegaan en de orde die tot stand gebracht is.

Toch is de toestand nog niet volkomen, de aansluitingen voor het internationaal verkeer b. v. laten nog veel te wenschen over; voor Amsterdam b. v. stuiten die af op den Rijnspoorweg, voor Rotterdam worden die nog belemmerd door den onvoltooiden toestand van de aansluiting te Rotterdam. Het eenige internationale verband voor goederen voor Amsterdam, dat men in de verslagen vermeld vindt, is dat tusschen de stations der Bergisch-Märkische Spoorwegmaatschappij en de booten der Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij. Maar voor de eigen lijnen der Exploitatiemaatschappij werd het mogelijke gedaan, wat door haar toetreden tot het Verein-Deutscher-Eisenbahn-Verwaltungen zeer werd in de hand gewerkt. Vooral betrekkelijk het kolenvervoer zoowel voor het Noordernet uit Westfalen als voor het Zuidernet uit België enz., slaagden die maatregelen van aansluiting het best en het eerst.

De buitenlandsche Spoorwegmaatschappijen maken voor hare directe tarieven bezwaar over de lage lokale tarieven der Staatsspoorwegen, gelijk wij in de verslagen lezen. Ook om hieraan tegemoet te komen, maar wel het meest om meerder voordeel van het goederenvervoer te genieten, dat niet winstgevend genoeg was, werd in het voorjaar van 1871 tot eene algemeene herziening van de goederentarieven besloten, die in het begin van 1872 algemeen werd ingevoerd en tot de bekende klachten aanleiding gaf door het geheele land. Het doel van dien maatregel was 3-ledig: 1°. om eene betere verhouding te brengen tusschen de tarieven op het Zuider- en die op het Noordernet, daar de eerste te laag waren, 2°. om een beter aandeel te kunnen verkrijgen in de contracten voor 't verkeer met vreemde banen, en 3°. om het te lage bestelgoederentarief op behoorlijke hoogte te stellen.

De quaestie van de tarieven is eene van de moeielijkste voor eene Spoorwegmaatschappij. Zij toch moet den prijs regelen waarvoor zij hare diensten kan verstrekken en zij moet en mag daarbij letten op haar eigen voordeel. Waarom zou zij dan bijzonder goede verbindingen, die veel verkeer beloven, niet mogen bevoorrechten en aldus tot zich lokken? Het komt mij voor dat men de spoorwegen tegenwoordig te veel beschouwt als facteurs van den publieken dienst en als monopolisten, en te veel het handelskarakter der spoorwegondernemingen uit het oog verliest. Het publiek stelt zijne eischen al te hoog en wil op zijne wenken bediend worden op de goedkoopste wijze en ieder met den meesten spoed. Maar het vergeet dat spoed stoom kost en dat stoom verre van goedkoop is en zelfs duurder wordt. Ik wil niet geacht worden te beweren dat het publiek ten onrechte klaagt, maar het overdrijft zijne klachten en is onbillijk. Wil het waarlijk verbetering, het scheppe concurrentie voor het personenverkeer door andere spoorwegen, voor het goederenverkeer door waterwegen te bevorderen. Men klage toch niet dat het in den ouden tijd beter was toen de spoorwegen niet bestonden, want dat is niet waar; de meest arbitrair bestuurde spoorweg is beter dan de stoffige langzame diligence of de vrachtkarren, die zooveel herbergen te passeeren hebben.

Wil men een voorbeeld van de overdrijving der klachten, men lette op de concurrentie tusschen den Rijn- en den Hollandschen spoorweg. Hoe ongunstig bekend is niet de behandeling der passagiers op den Rijnspoorweg, waartegen die op den Hollandschen spoorweg zoo gunstig afsteekt en toch neemt het verkeer op den Rijnspoorweg toe, ook op de trajecten Amsterdam—'s Hage—Rotterdam en 's Hage—Rotterdam, niettegenstaande al het harmelen, breukelen, krukkelen en sukkelen dat men op die lijnen doet.

Mais revenons à nos moutons. Een pseudo-schaap dan, een wolf in de schaapsvacht misschien, zoo men het publiek van de vele tusschenstations of eindelijk den Grooten Raad van Toezicht gelooven moet. Onthouden wij ons van partij te kiezen, maar

toch mogen wij opmerken dat de groote animositeit, die beiden én de lieden van de tusschenstations én die toeziende voogden kenmerkt, tegen hen pleit.

Men neme als vasten stelregel aan dat de Spoorwegmaatschappijen de beste beoordeelaars zijn van de vrachten, die zij moeten vorderen, omdat bij hen den prikkel van het eigenbelang werkt. Drijft die prikkel tot eenzijdig te letten op eigen voordeel, men bevordere met alle macht concurrentie, in den zin als boven is aangegeven. Wat minder misbaar en wat meer handelen gelde ook op dit gebied.

Het goederenverkeer op de Staatsspoorwegen is nog voor veel uitbreiding vatbaar. Men vergete echter niet, dat dát verkeer in den beginne slechts langzaam toeneemt en dat nauwlettende en langdurige studie vereischt wordt om het tot zich te trekken. De Rijnspoorweg heeft dat probleem met groot succes opgelost; men herinnere zich daarbij echter hoe lang het duurde eer dit resultaat verkregen was.

Gelijke moeilijkheid als bij het beoordeelen der maatregelen genomen tot bevordering van het goederenverkeer ondervindt men bij die tot bevordering van het personenverkeer. Het hangt daarbij af van het standpunt dat men inneemt. Woont men op eene der hoofdplaatsen, dan waardeert men al wat gedaan wordt tot bevordering van de lange trajecten, roemt sneltreinen, enz. Woont men daarentegen op een tusschenstation, dan vindt men juist de grootste bezwaren in die sneltreinen, waarvoor eene hoofdvoorwaarde is het veronachtzamen van die tusschenstations. Wil men echter billijk zijn en verliest men niet uit het oog, dat de Spoorwegmaatschappij trachten moet winst te maken en dus het verkeer op lange trajecten moet bevorderen als het meest voordeelige, dan zal men vinden dat het standpunt der bewoners van de hoofdplaatsen het best te vereenigen is met dat der Maatschappij. Op dit standpunt mogen wij het dan ook prijzen dat de Staatsspoorwegen, nadat den 1sten April 1867 de lijn Tilburg—Turnhout geopend was, de verkorte route over Utrecht—Tilburg, in aansluiting aan Turnhout—Mechelen zoo goed dienstbaar maakten voor de reis naar Brussel, Parijs enz.; dat zij den dienst van Groningen in de richting naar Holland zoo regelden, dat het voor de bewoners dier provincie mogelijk werd op één dag heen en weder naar Holland te komen; dat zij op de lijn Salzbergen—Arnhem de reis naar Noord-Duitschland en in het bijzonder naar Berlijn zooveel mogelijk bevorderden en zelfs in den zomer van 1872 daarvoor een buitengewonen sneltrein instelden, dien zij tot Amsterdam lieten doorloopen en daarbij den Rijnspoorweg eens toonden hoe hard en goed zijn weg kon worden bereden, wat deze nooit schijnt vermoed te hebben. Maar die lijn gaf geen winst: de Rijnspoorweg en de Staat moesten zooveel daarvan preleveeren, dat de Exploitatiemaatschappij hare kosten (*f* 12,000) niet voor de helft gedekt zag.

Zeer juist heeft de Directeur zijne politiek uitgedrukt in de volgende woorden van het Verslag over 1871 (p. 17): "Het mag toch "eene hoofdzaak der Nederl. SS. geacht worden om een einde te "maken aan de afzondering, waarin onze verschillende provinciën "van elkander en Nederland van het overige Europa geraakt "waren, door bijna 25 jaren den aanleg van een behoorlijk spoor-"wegnet te verwaarloozen." Hij mocht dan ook in zijn verslag over 1872 constateeren, dat niet alleen het aantal reizigers vermeerderde, maar dat ook het traject gemiddeld door elken reiziger op de SS. afgelegd, grooter was.

In strijd met dat streven schijnt te zijn het gebrek hier en daar van aansluiting aan vreemde spoorwegen, als b. v. aan den Rijnspoorweg of aan den Centraalspoorweg. Wat die met den Rijnspoorweg betreft zal niemand dat gebrek aan de SS. alleen wijten, over en weder wijten beiden de schuld aan elkander, zooals men in de verslagen van beide Maatschappijen lezen kan. 'Er is waarlijk een oorlog op 't papier gevoerd over de aansluiting der rails te Utrecht, overigens schijnt de schuld aan beide partijen te liggen; de Directie van den Rijnspoorweg heeft niet de reputatie van inschikkelijk te zijn, de Directeur-Generaal zal geen belang er bij vinden om nu van zijne zijde alleen alles in te schikken en alles wat naar concessie zweemt, uit handen te geven. Hij zal echter wel alleen als eene aardigheid het volgende hebben geschreven in zijn Verslag over 1871 (pag. 47): "Aan de regeering werd "voorgesteld om onze nieuwe lokale tarieven uit te breiden tot "Amsterdam en Rotterdam door aansluiting met een vervoer te "water zoowel te Utrecht als te Moerdijk. De bezwaren daar-"tegen door de regeering geopperd, waarbij onder anderen de vrees "werd uitgedrukt, dat de goede verstandhouding met de N. R. S. "door deze concurrentie zou worden geschaad, deden besluiten van "dat voornemen af te zien."

Wat den Centraalspoorweg betreft heeft de volledige aansluiting van het verkeer te Zwolle wel lang op zich laten wachten, maar zij is toch nu tot stand gekomen.

Met de ontwerpers der lijnen Almelo—Zwolle en Nijmegen—'s Bosch—Tilburg werden onderhandelingen aangeknoopt, die echter niet tot eene overeenstemming leidden; ook was de concessie voor die lijnen nog niet verleend.

De schikking met den Grand-Central betrekkelijk het gebruik van zijne lijn Roosendaal—Breda was reeds op goeden weg, toen de regeering den afkoop van deze lijn aan de Staten-Generaal voorstelde, waardoor de onderhandelingen werden afgebroken. Nu de Staten-Generaal dat voorstel verworpen hebben, zal eene nieuwe schikking of een nieuw voorstel moeten worden voorbereid, hetgeen echter eene uiterst moeilijke zaak zal wezen, daar de Grand-Central, na de verkregen ondervinding, zijne eischen wel wat hooger zal stellen. Toch is zulk eene schikking zeer noodig; want het isolement der Zeeuwsche Staatsspoorwegen is ten hoogste na-

deelig en doet het voorgestelde nut van de Zuiderlijnen als verbinding van Vlissingen met Duitschland te loor gaan. Na zulk eene schikking en nadat te Rotterdam de werken en de aansluiting der Staatsspoorwegen voltooid zijn, zal het Zuidernet eerst in normalen toestand gekomen zijn. Dit is voortdurend in staat van wording blijven verkeeren; derhalve zijn de resultaten van het eene jaar niet te vergelijken met die van het andere.

Daarbij komt nog een ander bezwaar. "De bijzondere ligging "van het Zuidernet en het groot aantal punten van aanraking met "andere lijnen maken het ondoenlijk verdere ontwikkeling aan "het verkeer te geven, tenzij er op sommige sectiën een tweede "spoor worde gelegd," zegt de Directeur Generaal op pag 19 van zijn Verslag over 1872. "De bepalingen der concessie," voegt hij er bij, "staan vooralsnog het leggen van een tweede spoor in den "weg, zoodat ten dezen aanzien eene verdere ontwikkeling van het "verkeer ons wordt belet."

Ten slotte nog eene opmerking omtrent het materieel voor de exploitatie der S.S. De Maatschappij heeft 2,675 wagens van allerlei soort voor het goederenvervoer over hare $988^1/_2$ kilometers en vervoerde 1,217,536 tons. Daarentegen heeft de Rijnspoorweg 1,619 wagens (dus ca. $^3/_5$), over 212 K. M. (dus ca. $^2/_9$) en vervoerde 777,845 tons (of ca. $^2/_3$). Eindelijk heeft de Rheinische Eisenbahn met 8,356 wagens over 846 kilometers ruim 6 millioen tons vervoerd of met het drievoud wagens het vijfvoud goederen over 100 kilometers lengte minder. Per wagen vervoerden dan de Staatsspoor 455, de Rijnspoor 497 en de Rheinische Eisenbahn 726 tons. Voor het aantal tonnen had dus de Exploitatiemaatschappij in verhouding de meeste wagens beschikbaar en per kilometer had de Rheinische Eisenbahn verreweg de meeste wagens. Deelt men echter het aantal tonnen door het product van het aantal wagens en het aantal kilometers van den weg, dan komt de Rijnspoorweg boven aan op het lijstje.

De vergelijking der resultaten van de verschillende Nederlandsche Spoorwegen onderling en ook met die van de Rheinische Eisenbahn gaf mij aanleiding tot het samenstellen van de volgende tabel.

	Lengte v. d. weg kilometers.	Ontvangst per kilometer. Gulden.	Exploitatiekosten in pct. der ontvangst.	Aantal treinkilometers.	Ontvangst per treinkilometer. Gulden.	Uitgaaf per treinkilometer. Gulden.	Aantal reizigers.	Aantal K. M. door elken reiziger gem. afgelegd.	Opbrengst per reiziger per K. M. Cents.	Aantal tonnen vracht- en bestelgoed.	Opbrengst per ton vracht- en bestelgoed. Gulden.	Opbrengst per ton en per K. M. vracht- en bestelgoed. Cents.
Nederl. Rijnspoorweg..........	212	25,938	36.8	1,835,279	2.94	1.08	2,059,330			866,767	2.66	
Holl. IJzeren Spoorweg.........	102.5	20,438	45.2	782,063	2.68	1.22	3,353,508	23 2/3	223	95,826	4.52	
Noord-Holl. Staatsspoorweg. ..	71	4,323	87.4	251,429	1.22	1.06						
Nederl. Centraal..............	101	5,603	83	310,448	1.82	1.52	329,481			22,762	3.60	
S.S. Noordernet..............	432.7	4,964	50	1,677,835	1.46	0.726	1,546,209	358	259	301,401	2.119	561
Almelo—Salzbergen...........	55.5	5,214										
S.S. Zuidernet [1]...............	363.6	5,683	46.3	1,268,785	1.519	0.705	1,166,040	36	253	424,213	1.501	270
Luik—Limburg.................	136.7	6,526	69	571,736	1.576	1.076	476,194	244	194	603,767	1.045	266
Geheele net der Exploitatie-maatsch. Staatsspoorweg [2]....	988.5	5,531	51	3,518,356	1.496	0 776	3,172,956	343	250	1,217,536	1.565	325
Rheinische Eisenbahn..........	845.8	22,600	45.44	7,367,780	2.59	1.179	8,370,712	296	244	6,078,381	2.12	286

1 Zuidernet gem. in 't jaar 342.6.
2 Geheele net " " " 967.5.

Men ziet daaruit het volgende. Vooreerst dat de lengte van het geheele net der Exploitatiemaatschappij het meest nabijkomt aan die van de Rheinischen Eisenbahn, maar welk verschil in opbrengst! Over 8-maal de lengte van den Hollandschen Spoorweg geniet de Rheinische tochgemiddeld eene 10 pct. hoogere opbrengst dan de Hollandsche. De opbrengst van den Centraalspoorweg overtreft zelfs die van het geheele Noorden, of ook van Almelo—Salzbergen, en de noodlottige Luik—Limburgsche lijn levert nog veel meer op. Maar wat kost die meer aan exploitatie, wel $^2/_5$ meer dan de eigenlijke Staatsspoorwegen. Het zuinigst wordt, percentsgewijze berekend, de Rijnspoorweg geëxploiteerd, het duurst de Noordhollandsche Staatsspoorweg. De Centraal doet voor dezen weinig onder. De exploitatie van de Staatsspoorwegen verschilt niet veel van die der Rheinischen Eisenbahn; de Hollandsche bijna niets; de Rijnspoorweg spant echter boven allen de kroon. De Rheinische had in vorige jaren ook wel 6 à 7 pct. lagere cijfers, maar de duurte van steenkolen en ijzer maakte deze rekening ongunstig.

Per treinkilometer ontving de Hollandsche het meest en dan de Rheinische; maar het opmerkelijkste is, dat de Exploitatiemaatschappij per treinkilometer het laagste cijfer van uitgaven had; de verschillen zijn nog al opvallend, het cijfer bedraagt o. a. de helft van dat van den Centraalspoorweg. Zou dit verklaard moeten worden door den solieden aanleg der Staatsspoorwegen, terwijl die van den Centraalspoorweg berucht slecht is geweest?

Hoogst opmerkelijk zijn de cijfers van het aantal reizigers: de Hollandsche Spoorweg had ongeveer een gelijk aantal reizigers als de Staatsspoorwegen over ongeveer $^1/_5$ lengte van weg, terwijl daarentegen op de Rheinischen Eisenbahn het aantal reizigers wel $2\frac{1}{2}$ maal, maar de lengte van den weg 5 maal grooter was, zoodat per kilometer-weg de verhouding voor den Hollandschen spoorweg toch nog 2 maal gunstiger was. Men vergete niet dat hierbij de Noordhollandsche Staatsspoorweg in den Hollandschen spoorweg begrepen is, zoodat anders de cijfers nog veel ongunstiger zouden zijn. De lengte van het gemiddelde traject per reiziger is bij den Hollandschen spoorweg het kortst, op den Staatsspoorweg het grootst; de opbrengst per reiziger en per kilometer op het Noordernet het hoogst, maar toch ook op den Hollandschen spoorweg zeer gunstig, hetgeen des te opmerkelijker is, omdat de Holl. spoorweg bij de retourbiljetten, waaruit een groot deel van zijn verkeer bestaat, van alle spoorwegen de laagste vrachten heft.

Hoe luttel is niet het goederenvervoer (koopmansgoederen en bestelgoed) op den Holl. Spoorweg, wanneer men dit met dat van anderen vergelijkt. De vrachten op het Noordernet der Staatsspoorwegen schijnen echter de hoogste van allen te zijn; de klachten van den handel in het Noorden hadden dus meer grond dan die van de zuidelijke provinciën. Beiden klaagden even hard, terwijl de Exploitatiemaatschappij bij lage vracht geen winst behaalde.

N. J. DEN TEX.

NEDERLANDS HANDEL EN SCHEEPVAART OP DEN RIJN IN 1870, 1871 EN 1872.

§ 1. *Vervoer voorbij Lobith.*

Alvorens tot cijfers over te gaan, eerst een paar woorden over de bronnen van dit Verslag. Die zijn, behalve de jaarberichten der Centrale Commissie voor 1870 en 1871, voor een groot deel de jaarlijksche opgaven in de Nederlandsche Staatscourant van het verkeer voorbij Lobith. Deze bron is in de latere jaren wel wat troebel geworden. Niet dat haar geen tijd gelaten werd om te bezinken, want die opgaven, welke vroeger in Februari of Maart verschenen, kwamen voor 1870, 1871 en 1872 eerst voor in de Staatscourant van 4 Sept. 1871, 6 Juni 1872 en 21 Juni 1873. En dit mag zeker laat genoemd worden in vergelijking met den spoed, waarmede de veel uitgebreidere maandelijksche statistieke opgaven van in-, uit- en doorgevoerde goederen worden gepubliceerd. Maar meer te bejammeren zijn de weinig geschikte vorm en de slordige bewerking der medegedeelde staten. In mijn Verslag over het goederenverkeer op den Rijn in 1869, wees ik er op, hoe tot grondslag van die opgaven nog steeds de geheel verouderde verdeeling der goederen volgens de verschillende klassen der sedert lang afgeschafte Rijnvaartrechten werd aangenomen, terwijl sedert eenige jaren in de statistieke jaarverslagen der Centrale Commissie zij gescheiden werden in: 1°. Verzehrungsgegenstände, 2°. Rohstoffe und Halbfabrikate en 3°. Industrie-Erzeugnisse. Bij besluit der Centrale Commissie van 30 Aug. 1869 is echter voor hare Verslagen de indeeling aangenomen, welke gebruikt wordt voor de statistiek van het goederenvervoer op de Duitsche spoorwegen; en de opgaven in de Nederlandsche Staatscouranten van het goederenvervoer voorbij Lobith in 1870, 1871 en 1872, zijn op dien zelfden leest geschoeid. Die indeeling schijnt echter weinig logiesch en mist het gemak eener doorloopende alphabetische volgorde. De goederen zijn verdeeld in 35 groepen, waarvan sommigen een enkel en andere eene menigte artikelen bevatten als onderdeelen. Zoo bevat n°. 5 slechts *bordpapier en vilt tot dakbedekking* en n°. 28 *papier en bordpapier, behalve vilt tot dakbedekking;* n°. 20 slechts *verkoolde en gemalen beenderen*, terwijl n°. 1 b) reeds *beenderen* in het algemeen noemt. Zoo bevat n°. 29 slechts *porcelein en aardewerk* en n°. 32 niets dan *pottebakkerswerk (steengoed).* Deze groepen zijn dus bijzonder nauw begrensd. Daarentegen zijn in andere eene menigte artike-

len opgenomen van zeer verschillenden aard. Dit is vooral het geval met n°. 21: *koloniale waren*, *specerijen*, *eet- en drinkwaren*, waarin voorkomen koffie en bokking, meel en bier, rijst en boter, mineraalwater en eieren, zout en azijn, specerijen en haring, spiritualiën en melk, tabak en kaas, suiker en visch, wijn en thee enz. enz., dus een zeer groot deel onzer uitvoerartikelen.

Om de dubbele alphabetische volgorde van de groepen en van de daarin opgenomen artikelen, te vinden, moet men alle woorden eerst in het Duitsch vertalen.

Ik heb gemeend dat het voor het gemak van dengene die belang in deze cijfers stelt, nuttig was deze willekeurige groepenindeeling te laten varen, en even als vroeger eene doorloopende alphabetische volgorde der Hollandsche woorden in de hierna medegedeelde staten aan te nemen.

Ik sprak ook van de slordige bewerking der in de Staatscouranten medegedeelde staten. Zie hier eenige voorbeelden:

terwijl in 1870 en 1871 terecht het hout alleen voor het werkelijk gewicht is aangenomen, wordt echter in 1872 in de staten A en C weder het fictieve gewicht van het in vlotten aangevoerde hout bij dat der afgekomen goederen opgeteld;

in 1872 worden, in tegenstelling met voorgaande jaren, in staat C onder het aantal afgekomen *schepen* ook de vlotten opgenomen;

in staat D is in 1870 in het bedrag der lading van de opgaande *zeilschepen*, ook die der stoombooten opgenomen; in 1871 wordt in dien staat het bedrag van de lading der opgaande zeilschepen opgegeven als 12,518,892 crs., in staat F echter als 12,661,318 crs.;

in staat F worden in 1871 en 1872 onder de *binnengekomen zeil-* en *stoomschepen*, ook de voorbij Lobith opwaarts varende schepen opgenomen, zoodat die staat even goed voor Pruissen als voor Nederland kan dienen;

in 1871 en 1872 worden in staat C, als staten, waarvan de schippers onderdanen zijn, slechts Baden, Beieren, België, Nederland en Pruissen vermeld, terwijl ook Hessen-Darmstadt en Duitschland (voor Elzas-Lotharingen) en wellicht ook Wurtemberg moesten genoemd zijn. Deze landen zijn waarschijnlijk beschouwd als reeds bij Pruissen geannexeerd.

In de Ned. Staatscourant van 21 Juni 1873, worden voor het eerst de afzonderlijke staten opgenomen van de goederen, welke in 1872 te Lobith in- of uitgeklaard zijn, en bestemd voor, of ingeladen waren te Amsterdam, Rotterdam of Dordrecht. Voor Amsterdam kunnen die opgaven worden gecontroleerd door de nauwkeurige staten opgemaakt in het Bureau der Commissie voor de Rijnvaart aldaar, en uit die vergelijking volgt dat die opgaven, wat de Amsterdamsche Rijnvaart betreft, geheel onjuiste cijfers bevatten. Zij geven toch voor het vervoer opwaarts 201,216 en afwaarts 735,765 crs., terwijl dit werkelijk bedragen heeft opwaarts 899,833 en afwaarts 1,128,975 crs., na aftrek der schepen, welke slechts door Amsterdam gevaren zijn om elders te lossen. Van

bouw- en werkhout vit Europa zijn in 1872 uit Amsterdam naar den Rijn verscheept 368,902 crs., terwijl de *officieele* opgave een cijfer noemt van 3,502 crs. Daar nu voor Rotterdam datzelfde artikel voorkomt tot een bedrag van 736,280 crs. en voor het geheele vervoer voorbij Lobith het cijfer van 996.948 crs. wordt gegeven, blijkt, dat voor dit artikel althans het Amsterdamsche transport grootendeels onder het Rotterdamsche is begrepen, en zulks zal waarschijnlijk ook met de andere goederen het geval zijn. Vóór de afschaffing der verplichting van het voeren van een manifest, waren dergelijke ongerijmdheden onmogelijk, hoe onverklaarbaar zij ook thans nog mogen zijn.

Ik meen dat het bovenstaande genoeg is om mijn beweren te staven, en zal dan ook slechts die cijfers mededeelen, welke als juist schijnen te mogen worden aangenomen.

In de eerste plaats volgt hier een staat van de in de jaren 1870, 1871 en 1872 voorbij Lobith op- en afwaarts vervoerde goederen, alles in centenaars van 50 kilogrammen:

	OPVAART.			AFVAART.		
	1870.	1871.	1872.	1870.	1871.	1872.
Aardappelen	15,790	917	536	30.663	2,373	209,630
Aarde, leem, kiezel, zand, klei	83,502	125,988	178,195	301,860	2,278,181	1,651,595
Aardewerk, steengoed, pannen, buizen, porcelein	283,348	237,103	496,923	57,500	161,428	125,614
Asphalt	3,702	23,852	5,349	24,881	16,100	23,250
Azijn	47	67	116	595	3,197	1,124
Bier	498	1,456	926	12,368	6,036	13,882
Boter	115	56	136	4,517	2,937	278
Bouwgereedschap, meubelen	4,481	5,459	2,860	22,572	9,412	2,549
Cacao	5,777	4,829	3,374	1	116	1
Chemicaliën en drogerijen	69,258	132,091	106,480	42,280	41,767	66,974
Eieren	—	2	—	431	2,225	583
Erts: ijzererts	324,900	593,947	1,854,293	1,317	14,037	3,449
Erts: zinkerts en zink	—	126,656	2,028	412	220	436
Erts: andere ertsen	267,603	114,751	41,826	341,736	2,707	297,128
Garens: katoenen	73,087	125,708	118,960	13,330	10,045	6,312
Garens: linnen	7,628	11,914	12,912	259	192	169
Garens: wollen	41,824	61,033	72,513	10,875	2,617	576
Glas en glaswerk	945	1,153	3,592	9,063	16,992	6,094
Guano	300,939	474,340	178,242	560	—	552
Granen: tarwe, spelt	327,795	475,400	1,144 500	77,124	66,839	126,568
Granen: rogge	844,694	1,747.144	1,084,225	1,484	19,864	9,404
Granen: gerst	13,619	7,588	—	44,728	12,195	319,440
Granen: haver	62,435	284,873	—	—	15,916	12,048
Granen: boekweit, maïs, gierst	31,248	23,508	30,115	5,864	3,793	18,844
Granen: erwten en boonen	12,507	11,547	2,600	2,571	3,027	36
Haar, hoornen, beenderen enz.	11,611	5,799	7,671	15,934	20,703	27,940
Haring	93,266	21,227	71,500	325	1,406	116
Hars en pek	136,231	133,594	224,638	1,864	14,684	2,573
Hooi en stroo	61,064	9,028	1,760	—	1,261	—
Hop	274	6	56	5,199	19,676	11,846
Hout: bouw- en werkh. uit Europa	389,956	718,024	996,948	435,722	238,002	558,396
Hout: 〃 〃 〃 buit. 〃	31,953	29,133	30,886	1,056	162	462
Hout: brandhout	256	5	326	23,849	9,475	15,168
Houtwerk, manden enz.	6,534	7,852	7,864	15,127	60,330	15,746
Huiden en vellen	29,303	52,216	51,468	1,135	8,333	2,644
Kaas	1,278	1,548	2,462	19,034	12,181	5,940
Kalk	—	—	—	1,055	—	—
Katoen	158,660	316,700	226,822	1,126	3,447	461
Koffie	589,468	598,416	576,890	801	1.201	784

	OPVAART.			AFVAART.		
	1870.	1871.	1872.	1870.	1871.	1872.
Koper	29,871	47,199	34,075	343	630	1,959
Kramerijen	523	2,018	3,206	44,734	27,557	13,184
Krijt	—	—	—	14	—	86
Leder	4,923	10,486	10,125	13,516	19,007	11,593
Lederwerk	372	963	446	2,458	2,411	2,568
Ledige vaten, kisten, zakken	5,209	8,608	10,594	27,961	19,526	50,141
Leien (schiefer)	58,628	212,332	134,260	106	—	2,613
Lijnkoeken en meel daarvan	10,978	—	694	55,128	37,881	48,443
Lompen	8,063	5,780	2,460	191	—	46
Lood	1,170	3,124	18,242	208,844	141,150	175,913
Loodwit, cremserwit, zinkwit	717	314	2,630	32,488	23,437	50,976
Machines en machinendeelen	54,255	50,665	75,416	1,078	4,468	9,158
Manufacturen: katoenen	5,854	10,167	10,837	19,156	19,276	11,366
linnen, zeildoek	25,133	30,422	24,560	880	815	1,224
wollen en halfwoll.	11,892	18,473	13,600	28,097	27,135	25,344
zijden en halfzijden	216	604	722	2,085	7,844	165
Meekrap en garancine	7,461	11,888	8,839	206	1,881	671
Meel en meelfabrikaten	37,118	49,409	17,654	141,277	125,430	129,784
Meststoffen	17,694	15,510	36,826	19,981	839	420
Metaalwerk, behalve ijzerwerk	1,965	3,380	3,792	2,373	6,465	9,456
Minerale voortbrengselen (vitriool, loodglit enz.)	18,036	9,072	27,756	5,621	32,131	55,260
Olie: boomolie	34,332	40,582	43,448	—	4,817	5,006
lijnolie	132,861	136,754	106,640	12,468	636	24
palm- en kokosnootolie	74,624	128,426	101,386	17	112	816
aetherische en terpentijnolie	4,803	10,269	17,392	21	1,090	530
andere olie en vet	56,889	130,035	120,680	1,681	11,300	15,992
mineraalolie, petroleum	259,987	254,236	204,428	564	308	349
Papier, bordpapier, vilt voor dakbedekking	1,022	1,111	1,780	63,503	32,076	29,876
Potasch	25,440	14,574	10,619	8,134	9,357	25,156
Rijst	234,344	169,836	147,650	—	112	598
Salpeter	104,461	126,882	166,212	35	2,114	4,927
Schors en run	237	459	478	3,854	10,679	2,789
Soda en sodaäsch	70,254	60,561	53,168	2,569	4,791	13,480
Specerijen	22,759	25,291	20,460	19	39	23
Spiritualia	13,898	18,128	13,291	15,782	5,578	10,466
Steen (ruwe en bewerkte)	182,561	136,981	157,876	3,202,458	3,890,604	7,164,380
Steenkolen en coaks	51,214	30,612	20,505	17,128,375	14,316,109	17,631,081
Stroop, melasse, honig	6,650	8,388	5,682	10,787	40,731	82,498
Suiker: ruwe	14,625	5,465	42,438	6,616	—	3,886
geraffineerde	9,921	12,385	4,894	1,864	3,801	82
Tabak	61,764	118,505	102,390	25,338	25,541	38,784
Tabaksfabrikaten	1,174	2,387	986	7,048	21,131	19,172
Talk	8,164	44,583	20,870	2,066	—	112
Teer	16,486	27,426	20,432	4	19,003	1,626
Thee	1,556	2,257	2,340	2	3	28
Tin	13,457	16,333	13,861	108	6,903	—
Traan	54,808	69,032	60,913	125	6,072	—
Tras en cement	205,275	193,518	300,265	247,247	146,938	446,520
Vederen en dons	114	711	360	328	453	826
Verfhout (ruw en gemalen)	143,820	128,304	160,614	74	1,528	672
Verfwaren en verfaarde	100,137	231,965	114,920	59,931	29,981	45,986
Visch, vischwaren, bokking	23,454	23,753	26,184	152	235	127
Vlas, hennep en werk	26,881	20,628	30,498	6,930	2,768	138
Vruchten: versche boomvruhten	7,291	145	192	26,693	10,040	82,643
gedroogde 〃	2,635	12,943	4,324	5,287	2,745	3,196
zuidvruchten	41,331	44,401	68,678	44	561	42
Water (mineraal)	505	13	—	60,649	75,947	116,492
Wol: gewone	24,869	56,523	30,125	1,227	52,305	2,492
kunstwol	—	—	—	23,102	15,521	19,560
Wijn	22,173	82,109	76,320	230,319	245,189	230,178
IJzer: ruw, in blokken	2,718,442	3,500,285	6,219,695	598,610	607,885	936,816
in platen en bewerkt	22,668	85,671	41,267	94,555	3,080,335	126,256
spoorstaven	28,888	3,610	5,909	170,095	230,553	154,062
ijzer- en staalwerk	70,083	57,845	131,028	249,083	155,665	90,441

	OPVAART.			AFVAART.		
	1870.	1871.	1872.	1870.	1871.	1872.
Zaden	188,965	149,854	105,270	9,172	6,814	9,450
Zeep, wagensmeer, kaarsen	989	2,373	3,676	2,615	4,656	12,160
Zink in blokken, platen enz.	503	128	762	186,814	99,069	125,009
Zout	3,448	850	196	20,547	205,106	126,780
Zwaarspath	—	25	502	69,659	170,518	111,475
Zwavel	88,886	107,647	111,210	—	230	—
Zijde (ruw, geverwd, getwijnd)	1,801	4,735	3,028	272	1,471	292
Andere niet genoemde goederen	402,585	62,305	72,388	128,800	84,851	72,639
Te zamen	10,070,008	13,337,205	16,975,933	24,821,493	27,225,231	31,930,567
waarbij hout in vlotten				810,043	868,558	1,053,916
Totaal				25,631,536	28,093,789	32,984,483

Deze eindcijfers zijn op zich zelve en vergeleken met die van vroegere jaren zeer voldoende. Zij toonen eene voortdurende toename aan van het vervoer op den Rijn, ten gevolge waarvan het zich ook afwaarts hersteld heeft, en meer bedragen in 1870 dan in 1869, toen 31,560,840 crs. voorbij Lobith gingen. Tot juistere waardeering volgt hier eene opgave van dat transport in voorgaande jaren:

	OPWAARTS.	AFWAARTS.
1865	5,997,311 crs.	23,073,250 crs.
1866	5,754,701 〃	27,108,731 〃
1867	7,111,094 〃	31,096,385 〃
1868	7,179,230 〃	31,423,600 〃
1869	8,501,133 〃	31,560,840 〃
1870	10,070,008 〃	25,631,536 〃
1871	13,337,205 〃	28,093,789 〃
1872	16,975,933 〃	32,984,483 〃

De opvaart is dus blijven klimmen, en de vermindering in de afvaart ten gevolge van den oorlog en hooge steenkolenprijzen is weer hersteld.

Omtrent enkele artikelen eenige nadere opgaven; in de eerste plaats omtrent *granen* en *hout*, waarvan de Rijnscheepvaart bijna het monopolie van vervoer heeft behouden. Het granenvervoer is aan de grootste afwisselingen onderhevig. Zoo werden naar Duitschland op den Rijn verscheept in 1846: 2,205,022 crs., in 1849: 205 crs. en in 1852 weder 1,896,131 crs., terwijl de afvoer bedroeg 6,460 crs. in 1846 tegen 1,604,540 crs. in 1851. De vermeerdering der middelen van vervoer en de uitbreiding van het spoorwegnet, ten gevolge waarvan in de bestaande behoefte van verschillende zijden spoediger kan worden voorzien, hebben eenige meerdere gelijkmatigheid in dat vervoer te weeg gebracht. Er werden voorbij Lobith getransporteerd:

	OPWAARTS. Tarwe.	OPWAARTS. Rogge.	AFWAARTS. Tarwe.	AFWAARTS. Rogge.
1867	17,411 crs.	1,276,420 crs.	439,208 crs.	12,378 crs.
1868	14,630 〃	1,232,562 〃	277,425 〃	10,663 〃
1869	22,376 〃	1,386,354 〃	310,074 〃	13,540 〃
1870	327,795 〃	844,694 〃	77,124 〃	1,484 〃
1871	475,400 〃	1,747,144 〃	66,839 〃	19,864 〃
1872	1,144,500 〃	1,084,225 〃	126,568 〃	9,404 〃

Zeer kennelijk is hier de invloed van den oorlogstoestand. In 1870, om in de behoefte der legers te voorzien, groote vermeerdering der tarweverschepingen, die in 1872 eene ongekende hoogte bereikten, wegens de vele transito-partijen uit Noord-Duitschland. Daarbij aanmerkelijke vermindering van den aanvoer. Dat ging in 1870 gepaard met eene daling van het bedrag der verschepingen van rogge, dewijl daarvan groote hoeveelheden uit de Donaulanden direct naar West-Duitschland per spoorweg werden getransporteerd, en de Rijnscheepvaart gedurende een paar maanden gestremd was. De groote voorraden daardoor in de Nederlandsche havens opgestapeld kwamen eerst in 1871 en 1872 los.

Het werkelijk gewicht van het in schepen en vlotten voorbij Lobith gevoerde *hout* heeft bedragen (de kubiek meter hard hout op 16 crs. en zacht hout op 9 crs. berekend):

	OPWAARTS.	AFWAARTS.
1863	32,610 crs.	1,616,963 crs.
1864	50,884 〃	1,439,567 〃
1865	235,190 〃	1,512 064 〃
1866	310,406 〃	1,455,070 〃
1867	573,845 〃	1,429,679 〃
1868	890,742 〃	1,330,117 〃
1869	864.401 〃	1,340,736 〃
1870	389,956 〃	1,245,765 〃
1871	718,024 〃	1,106,560 〃
1872	996,948 〃	1,612,312 〃

Het transport opwaarts, bestaande in Noordsch greenen hout, is klimmend. De groote vermindering, door den oorlog van 1870 veroorzaakt, is in 1872 ruim ingewonnen; het gevolg van de groote behoefte voor huizen, mijnwerken enz. De afvoer is afnemend geweest tot 1872, toen er eene groote hoeveelheid dennenhout is aangebracht. De kring, waaruit het hout tot ons komt, verwijdert zich al verder van den Rijn en zijn bijrivieren.

Een belangrijk verschijnsel der latere jaren is de groote toename der verschepingen naar Duitschland van *ruw en oud ijzer*, uit Engeland, België en Zweden. Terwijl toch in de jaren 1866—1868 jaarlijks ongeveer 1,126,000 crs. opwaarts voorbij Lobith gingen, klom dit bedrag:

in	1869	tot	1,671,999 crs.
〃	1870	〃	2,718,442 〃
〃	1871	〃	3,500,285 〃
〃	1872	〃	6,219,695 〃

Daarmede ging het vervoer van *ijzererts* gepaard, zijnde:

in	1866—1868....	388,593	crs. 's jaars.
〃	1869.......	441,449	〃
〃	1870.......	324,900	〃
〃	1871.......	593,947	〃
〃	1872......	1,854 293	〃

Veel van dat ruwe ijzer komt in Nederland terug in den vorm van *ijzer in platen en staven*, *rails*, *ijzerwerk*, *werktuigen enz.* Daarvan toch werden afwaarts voorbij Lobith gevoerd:

in	1866—1868....	665,570	crs 's jaars.
〃	1869.......	720,158	〃
〃	1870.......	514,811	〃
〃	1871......	2,471,021	〃
〃	1872......	1,316,733	〃

De geringe productie van het oorlogsjaar 1870, toen de handen ontbraken om het ruwe ijzer te bewerken, werd gevolgd door het zeer groote export van 1871, dat voor een groot gedeelte voor Nederland zelf bestemd was. De daardoor ontstane behoefte aan ruw ijzer in Duitschland moest door de groote importen van 1871 en 1872 worden gedekt, daar de binnenlandsche productie aldaar, ook wegens de hooge steenkolenprijzen, niet voldoende was.

De *steenkolen* zijn overwegend in de afvaart. De aanvoer, in 1867 voorbij Lobith 19,621,377 crs. hebbende bedragen, is sedert daaronder gebleven in 1870 en 1871 vooral ten gevolge van den oorlog. In 't midden van 1870 heeft tijdelijk het geheele transport stil gestaan, want bij Besluit van den Kanselier van den Noord-Duitschen Bond, d. d. 23 Juli 1870, werd de uitvoer uit Duitschland van steenkolen en cokes naar Nederland zonder uitzondering hoegenaamd verboden. Dat was een represaille maatregel geheel in strijd met het vroeger door Pruissen aangenomen beginsel, om steenkolen niet als contrabande te beschouwen. Maar de bepaling, wat daartoe moet worden gebracht, zal wel altijd van de omstandigheden afhangen, en die waren in 1870 anders dan in 1866. De Nederlandsche Regeering was van meening, dat het begrip tot de *contrabande absolue* moest bepaald worden, en verbood dan ook bij 's Konings besluit van 24 Juli (Stsbl. n°. 144 en 145), slechts den uitvoer van ammunitie, buskruit, zwavel, salpeter, lood, enz. en paarden. De Bondskanselier had verlangd, dat dit verbod ook tot steenkolen zou worden uitgestrekt, uit vrees dat het Fransche eskader zich in Nederlandsche havens daarvan zou voorzien, maar de Regeering achtte die vrees ongegrond, zoolang de Engelsche havens daarvoor open stonden, en meende tevens aan dat verlangen niet te kunnen toegeven zonder schending der neutraliteit, daar zij zich bij artikel 16 van het tractaat op 11 Augustus 1865 met Frankrijk gesloten, verbonden had den uitvoer van steenkolen niet te verbieden, noch op dien uitvoer eenig recht vast te stellen. De Bondskanselier nam met die beschouwing geen vrede

en verbood den uitvoer uit Pruissen. Dat veroorzaakte natuurlijk groote bezorgdheid onder alle fabrikanten, spoorweg- en stoombootdirectiën, die zich voortaan het voedsel hunner machines tegen hoogen prijs uit Engeland en België moesten aanschaffen, en op hun algemeenen aandrang trachtte de Nederlandsche Regeering opheffing van dat verbod te verkrijgen. Zij slaagde daarin in zooverre, dat de Directeuren der in- en uitgaande rechten te Keulen en Hanover gemachtigd werden om tot nader order den uitvoer langs den Rijn en te lande te veroorloven van Pruissische steenkolen, bestemd voor het gebruik van Nederlandsche spoorwegen en inrichtingen van nijverheid, onder voorwaarde dat de vrachtbrieven bij het Bureau van uitvoer weder zouden worden vertoond, voorzien van het bewijs der plaatselijke Nederlandsche autoriteit, dat de steenkolen hare aangekondigde bestemming hadden bereikt. In de tweede helft van Augustus kon dit voorwaardelijk transport weder aanvangen, en de loop van den oorlog deed na een paar maanden ook deze contrôle, als voortaan nutteloos, vervallen.

Toch bleef in 1870 het steenkolenvervoer gering en daalde nog meer in 1871. Gedurende den oorlog was de productie veel verminderd, en het transport naar de havens van verscheping op velerlei wijze gestremd, terwijl in 1870 de aldaar aanwezige voorraden werden opgeruimd. Daarna kwamen werkstakingen, die de voortbrenging verminderden, en groote verhooging der kosten van exploitatie der mijnen door loonsverhoogingen en stijging in prijs van het benoodigd materieel, ten gevolge waarvan in 1871 de afvoer voorbij Lobith tot beneden die van 1866 is gedaald; terwijl hij zich in 1872 weder boven dien van 1870 heeft verheven.

Zulks blijkt uit de volgende cijfers van het vervoer van steenkolen Rijn-afwaarts voorbij Lobith:

in 1866....	15 574,163	crs.	= 778,708	ton.
〃 1867....	19,621,377	〃	= 981,069	〃
〃 1868....	18,270,317	〃	= 913,516	〃
〃 1869....	18,980,097	〃	= 949,005	〃
〃 1870....	17,128,375	〃	= 856,419	〃
〃 1871....	14,316,109	〃	= 715,805	〃
〃 1872....	17,631,081	〃	= 881,554	〃

Verder is de algemeene invoer van steenkolen in Nederland geweest, volgens de officieele statistiek, door het ministerie van financiën uitgegeven:

	1869.	1870.	1871.	1872.
Uit Pruissen.	1,319,770 ton.	1,207 940 ton.	1,023 380 ton.	1,141,302 ton.
〃 België....	147,800 〃	252,850 〃	364 570 〃	346,564 〃
〃 Engeland..	223,470 〃	410,720 〃	501,500 〃	432,086 〃
Van elders......	100 〃	70 〃	990 〃	—
Te zamen	1,691,140 ton.	1.871 580 ton.	1,890,440 ton.	1,919,952 ton.

Hieruit blijkt, dat de invoer en het verbruik zijn blijven klimmen, niettegenstaande den verhoogden prijs, en dat door België

en Engeland de vermindering van den aanvoer uit Pruissen ruim gedekt is. De invoer uit Pruissen, die in 1869 78 pCt. van den geheelen invoer had bedragen, daalde in 1871 tot 54 pCt., om in 1872 weder tot 59½ pCt. te klimmen.

Van den invoer uit Pruissen werden per Rijnschip ingevoerd:

in 1869:	72 pCt.
〃 1870:	71 〃
〃 1871:	70 〃
〃 1872:	77 〃

Zoodat in het laatste jaar de aanvoer per spoorwegen niet onaanzienlijk verminderd is.

§ 2.

Rijnscheepvaart van Amsterdam.

Volgens de staten van de Commissie voor de Rijnvaart te Amsterdam, zijn direct van Amsterdam naar den Rijn verscheept en van den Rijn aldaar aangebracht:

	OPWAARTS.	AFWAARTS.
1870	34,655 ton.	62,820 ton.
1871	47,708 〃	56,795 〃
1872	44,992 〃	65,444 〃

Het aandeel van Amsterdam in het vervoer voorbij Lobith was dus:

	OPWAARTS.	AFWAARTS.
1870	6.88 pCt.	5.06 pCt.
1871	7.17 〃	4.17 〃
1872	5.30 〃	4.10 〃

In voorgaande jaren was dit vervoer geweest:

	OPWAARTS.	AFWAARTS.
1840—1844	53,724 ton.	34,482 ton.
1845—1849	70,166 〃	37,225 〃
1850—1854	60,711 〃	51,912 〃
1855—1859	49,937 〃	50,769 〃
1860—1864	38,260 〃	74,575 〃
1865—1869	26,917 〃	67,673 〃

Derhalve zijn de verschepingen van Amsterdam in de drie laatste jaren weder toegenomen, terwijl de aanvoeren verminderd zijn, vooral ten gevolge van het kleinere steenkolentransport.

In verhouding echter tot het algemeene vervoer op den Rijn voorbij Lobith is de achteruitgang groot. Die was toch:

OPWAARTS.		AFWAARTS.	
1852—1854	24 pCt.	—	
1855—1859	16 〃	1859	9½ pCt.
1860—1864	12 〃	1860—1864	8½ 〃
1865—1869	6³ 〃	1864—1868	5 〃

Het goederentransport per Nederlandschen Rijnspoorweg heeft bedragen:

VAN AMSTERDAM NAAR DUITSCHLAND.		VAN DUITSCHLAND NAAR AMSTERDAM.
1859	11,227 ton.	13,734 ton.
1860—1864	17.088½ 〃	57,630 〃
1865—1869	26,757 〃	128,540 〃
1870	34,129 〃	164,333 〃
1871	47,466 〃	139,741 〃
1872	51,549 〃	160,822 〃

Het vervoer naar Duitschland is voortdurend klimmend gebleven. Van Duitschland werden in 1869 179,983 ton te Amsterdam aangebracht, waaronder 154,902 ton steenkolen. Het bedrag der aangevoerde steenkolen was in 1870: 140,302 ton, in 1871: 114,910 ton en in 1872: 138,597½ ton; zoodat, behalve de steenkolen, werden aangevoerd:

in 1869: 25,081 ton goederen.
〃 1870: 24,031 〃 〃
〃 1871: 24,831 〃 〃
〃 1872: 22,224 〃 〃

De steenkolen beheerschen dus geheel den aanvoer per Ned. Rijnspoorweg te Amsterdam. Dit is geenszins in die mate te Rotterdam het geval. Er werden toch langs dien weg vervoerd:

VAN ROTTERDAM NAAR DUITSCHLAND.		VAN DUITSCHLAND NAAR ROTTERDAM.
1870	64,584 ton.	71,669 ton.
1871	134,570 〃	53,204 〃
1872	157,394 〃	58,699 〃

Daaronder waren in 1870: 41,339 ton, in 1871: 22,726 ton en in 1872: 29,015 ton steenkolen.

De groote vermeerdering der Rotterdamsche verzendingen per Ned. Rijnspoorweg bestond vooral uit ijzer en ijzerwerk, waarvan langs dien weg naar Duitschland werden getransporteerd:

in 1870..........5,011 ton.
〃 1871.........58 651½ 〃
〃 1872.........78,273 〃

Uit de volgende staten blijkt, welke goederen direct van Amsterdam naar den Rijn werden verscheept en van den Rijn aldaar aangebracht in de jaren 1870, 1871 en 1872:

GOEDEREN.		VERZONDEN		
		IN 1870.	IN 1871.	IN 1872.
		Kilogr.	Kilogr.	Kilogr.
Cacao		20,773	17,412	35,691
Drogerijen		50,260	128,990	73,179
Gedistilleerd		223,038	65,814	224,063
Granen.	Tarwe	359,350	1,462,478	847,056
	Rogge	9,140,150	11,915,248	8,004,770
	Gerst	—	—	—
	Boekweit	—	—	—
	Boonen	3,380	—	—
	Erwten	8,715	103	—
	Meel	338,081	217,820	165,414
	Diverse	80,512	11,512	11,359
Haring		8971	18,339	33,504
Hars		81,379	269,312	1,518,993
Hooi		7,013	—	—
Hoornen		8,832	—	7
Hout (Werk-)		11,229,264	20,848,356	18,445,195
Huiden.	Natte	11,155	16,123	28,230
	Droge	7,031	44,300	83,833
Kaas		1,161	2,014	3,346
Katoen		381,758	3,042,280	1,635,729
Koffie		3,013,989	2,022,965	3,223,189
Koper		23,958	11,939	125,336
Krenten		11,291	2,862	2,061
Kruidenierswaren		6,413	67,836	34,871
Lompen		86,014	261,264	60,172
Loodwit		1,815	213	10,096
Olie....	Raap en Lijn	1,485,765	1,313,730	1,718,336
	R. Hennep	45,010	3,979	—
	Boom	118,016	197,036	318,515
	Terpentijn	866	117,440	145,836
Papier		877	1,900	2,105
Potasch		100,219	75,334	7,432
Rozijn		67,738	43,899	54,678
Rijst		1,067,204	568,016	684,076
Salpeter		61,862	69,273	152,150
Soda		1,344,100	582,588	18,059
Specerijen...	Piement	1,200	1,516	601
	Foelie	5,557	2,251	1,570
	Nagelen	6,329	4,358	3,346
	Noten	10,994	6,531	14,837
	Kaneel	10,616	19,696	20,171
	Peper	25,182	67,235	33,817
Steengoed		16,093	2,028	6,141
Stokvisch		3,857	2,833	6,787
Suiker..	Ruwe	26,818	74,953	604,737
	Melis	69,508	42,016	82,433
	Lompen	—	—	—
	Kandij	3,313	4,239	—
Tabak..	Inlandsche	—	—	9,524
	Amerikaansche	34,017	—	—
	Java, enz	89,086	168,703	117,399
	Steelen	27,854	—	998
	Gefabriceerde en Sigaren	5,843	4.742	1,399
Teer		413	13,690	876
Thee		2,087	1,166	1,464
Tin		11,495	39,254	72,671
Traan.	Walvisch	67,293	112,164	13,533
	Lever	106,272	197,547	245,707
Verfwaren....	Indigo	6,651	8,760	1,388
	Meekrap	48,315	69,275	—
	Sumak	6,154	2,339	8,285
	Verfhout	642,415	269,081	372,158
	Diverse	412,411	323,518	554,663
Vlas		120,507	15,699	153
Wol		—	27,542	432
Wijn		163,953	907,007	716,106
IJzer...	Ruw	—	757,211	1,650,030
	IJzerwaren	14.483	13,010	80,293
Zaden		1,825,470	515,496	732 805
Zwavel		—	5,509	286,440
Diverse Goederen		1,495,019	628,318	1,683,608
Geheel		34,655,165	47,708,062	44,991,653

GOEDEREN.	AANGEBRACHT		
	IN 1870.	IN 1871.	IN 1872.
	Kilogr.	Kilogr.	Kilogr.
Aardappelen	837,387	—	708,800
Aarde	4,343,134	7,793,088	6,204,958
Aardewerk, ledige Kruiken, enz.	1,672,139	1,315,856	702,088
Bier en Azijn	7,059	8,312	20,905
Chemicaliën en Drogerijen	410,796	594,574	612,205
Glas	214,054	47,306	83,610
Granen.. Tarwe	126,861	136,400	131,696
Granen.. Rogge	—	—	87,200
Granen.. Boekweit	—	—	—
Granen.. Gerst	134,949	247,350	484,050
Granen.. Meel	1,130,873	430,114	816,750
Granen.. Erwten	—	—	—
Granen.. Boonen	—	—	—
Granen.. Diverse	8,846	11,739	22,151
Haar	43,571	18,174	42,566
Hout	1,896,320	1,866,066	2,381,398
Kaas	330,746	350,133	162,439
Koper	11,984	4,098	1,544
Kramerijen	61,743	111,762	115,285
Leder	3,423	5,503	1,063
Lood	721,537	3,004,561	2,296,410
Manufacturen	48,848	57,026	22,317
Minerale Wateren	1,262,531	1,254,654	1,634,755
Papier	241,544	221,019	283,762
Stroop	6,294	516	16,535
Steenen. Molen-	1,105,211	876,880	912,372
Steenen. Zink- en Straat-	2,883,376	1,637,950	3,442,100
Steenen. Tras en Trassteen	3,878,600	3,847,450	3,983,917
Steenen. Lei en Griffel	—	3,093	2,785
Steenen. Diverse	761,100	977,253	542,824
Steenkolen	25,724,853	21,153,359	29,438,400
Suiker	8,558	5,811	3,332
Tabak	152,518	84,670	120,309
Veêren	2,497	—	—
Verfwaren	1,033,283	1,200,267	1,486,546
Vruchten	167,991	191,246	159,732
Wijn	590,237	672,337	926,725
IJzer, IJzer- en Staalwerk	10,906,599	7,620,246	6,077,889
Zaad	1,200	1,139	—
Zout	818	1,542	—
Zuur. (Zout-, Zwavel-, enz.)	85,000	42,335	42,175
Zwaarspath	43,575	34,819	59,757
Diverse	1,959,748	966,105	1,412,396
Geheel	62,819,773	56,794,753	65,443,746

Behalve de bovengenoemde direct te Amsterdam in Rijnschepen geladen goederen, zijn er jaarlijks van daar 7,500 à 10,000 ton goederen naar Rotterdam per binnenschip verzonden, om aldaar in Rijnschepen te worden geladen.

In den staat der te Amsterdam aangebrachte goederen, zijn ook de ladingen van die schepen begrepen, welke Amsterdam doorgevaren zijn om in Noord-Holland of elders te lossen. Het waren bijna uitsluitend steenkolen en het bedrag was in 1870 13,016 ton, in 1871 8,434 ton en in 1872 8,995 ton.

§ 3.

Vrachten, Waterstanden, Vaarwater, Kabelscheepvaart enz.

De laatste jaren zijn voor de Rijnscheepvaart niet ongunstig geweest. De oorlog van 1870 heeft eene groote verhooging der vrachten veroorzaakt, die wel sedert weêr verminderd zijn, maar toch, na aftrek der verhoogde sleeploonen, in 1872 in den regel een voordeeliger saldo overlieten dan vóór 1870. Die vrachten waren natuurlijk zeer veranderlijk en van allerlei omstandigheden afhankelijk, maar men mag aannemen, zonder te ver van de waarheid te zijn, dat zij gemiddeld opwaarts per zeil- of sleepschip hebben bedragen, voor:

	Rogge en zaden per 2,100 kilogr.			Koffie, katoen enz. per 2,000 kilogr.			Werkhout per 2,000 kilogr.		
Naar:	1869.	1871.	1872.	1869.	1871.	1872.	1869.	1871.	1872.
Duisburg...	*f* 6.—	*f* 11.—	*f* 7.—	*f* 8.50	*f* 11.—	*f* 9.—	*f* 5.—	*f* 9.—	*f* 6.25
Dusseldorp.	〃 6.50	〃 12.—	〃 8.—	〃 9.—	〃 12.50	〃 10.—	〃 6.—	〃 10.—	〃 7.25
Keulen.....	〃 7.50	〃 13.—	〃 8.75	〃 10.—	〃 14.—	〃 12.—	〃 7.—	〃 11.—	〃 8.25
Manheim..	〃 12.50	〃 20.—	〃 16.—	〃 14.—	〃 22.—	〃 16.—	〃 12.—	〃 19.—	〃 14.—

Daarentegen werd per 2,000 kilogr. aan sleeploon betaald van Rotterdam of Gorinchem naar:

	1869.	1871.	1872.
Duisburg........	*f* 3.—	*f* 4.50	*f* 4.—
Dusseldorp......	〃 3.50	〃 5.25	〃 5.—
Keulen..........	〃 4.—	〃 6.—	〃 5.50
Manheim.........	〃 8.—	〃 12.—	〃 10.—

De vrachten voor afkomende ladingen geven echter het meeste voordeel, daar zij op de rivieren in den regel niet door sleeploonen worden gedrukt. En die vrachten zijn in het algemeen gestegen, zijnde gemiddeld betaald per last van 2,000 kilogr.:

	1869.	1871.	1872.
Voor *hout* van Wezel...........	*f* 5.—	*f* 5.50	*f* 4.50
〃 *meel* van Grieth............	〃 5.—	〃 6.—	〃 4.50
〃 *steenkolen* van Ruhrort en Duisburg................	〃 3.50	〃 4.50	〃 4.75
〃 *steen* van Andernach, Linz, Königswinter............	〃 5.—	〃 6.50	〃 6.75
〃 *tras* en *trassteen* van Andernach, Vallendar, Brohl....	〃 5.—	〃 7.—	〃 7.75
〃 *garst* van Mentz...........	〃 10.—	〃 12.—	〃 11.—
〃 *duigen* van Manheim.......	〃 9.—	〃 11.—	〃 11.—

De vrachten der Amsterdamsche Rijn-Stoomboot-Maatschappij waren volgens tarief en in den regel hooger. Maar voor de meerderheid der door deze stoombooten geladen goederen, zijnde doorvoorgoeren aangebracht door of verder te verschepen met de booten der Koninklijke Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij, waarbij ééne

vracht voor het geheele traject bedongen is, blijft het onbekend, welk gedeelte daarvan als riviervracht moet worden beschouwd.

Van groot belang is het voor den schipper zijn vaartuig tot de hoogste belaadbaarheid te kunnen volladen, en de goede waterstanden, welke vooral in den zomer der jaren 1871 en 1872 bleven aanhouden, gaven daartoe de gelegenheid.

De gemiddelde waterstanden waren toch boven de nulpunten der peilschalen te:

	KEULEN. $= 38.^{85}$ m. + A.P.		NIJMEGEN. $= 6.^{22}$ m. + A.P.		ARNHEM. $= 6.^{91}$ m. + A.P		WESTERVOORT. $= 7.^{37}$ m. + A. P.	
	In het geheele jaar.	In de zomerm. Mei—Oct	In het geheele jaar.	In de zomerm. Mei—Oct.	In het geheele jaar.	In de zomerm. Mei—Oct.	In het geheele jaar.	In de zomerm. Mei—Oct.
1869....	2.81½	2.41	2.62	2.12	2.03	1.57	2.02	1.55
1870....	2.60	2.14	2.47	1.89	1.95	1.42	1.88	1.33
1871....	2.68	3.01	2.82	2.78	2.23	2.25	2.14	2.19
1872....	3.—	3.01	2.67	2.61	2.18	2.14	2.12	2.06

Kwam die goede waterstand aan de Rotterdamsche en Dordrechtsche Rijnschepen ten nutte, voor de Amsterdamsche was hij van minder belang, daar deze altijd moeten rekenen met de beperkingen, welke de waterwegen naar de hoofdstad vorderen. En deze zijn in denzelfden onvoldoenden toestand gebleven.

De nieuwe Gouwekaden, aangelegd tot verdediging van de oevers, gaven aanleiding tot klachten, daar vele schepen avarij bekwamen aan de scherpe ijzeren bouten der paalgordingen.

In de Keulsche vaart werd in 1871 door de militaire Genie eene damsluis in de Vecht bij Nieuwersluis gelegd, waarbij ten slotte de belangen der scheepvaart zijn in acht genomen. Zij heeft toch eene wijdte van 9 meter, terwijl de slagbalk $3.^{10}$ ÷ A. P. ligt. Ter weêrszijden van de sluis is er eene opening in den dam, ter wijdte van $3.^{50}$ meter en van $2.^{60}$ ÷ A.P. diepte, welke door de kleine vaartuigen kunnen worden gebruikt, en tevens aan het water voldoende gelegenheid tot doorvloeiing geven, wanneer het profiel van doorstrooming in de sluis zelve door een doorvarend schip tijdelijk zeer verkleind wordt. Het doorstroomingsprofiel der sluis en openingen te zamen bedraagt $41.^{30}$ □ meter, bij een waterstand van $0.^{30}$ ÷ A. P., en is dus ruim voldoende.

Bij 's Konings besluit van 30 Maart 1871 (Stsbl. nº. 190), werd de geheele 2de paragraaf van het Reglement van politie op de Keulsche vaart gewijzigd, en onder anderen als beginsel aangenomen om de jagerij van elk vak aan een aannemer aan te besteden, die zich verbinden zoude de jaagritten het goedkoopst te volbrengen.

Maar er kwamen geene inschrijvers tegen het tarief van art. 63 van dat Reglement, zijnde, voor schepen, per paard:

tusschen Amsterdam en Weesp........*f* 2.75.
〃 Weesp en Nieuwersluis........〃 3.—.
〃 Nieuwersluis en de Roodebrug..〃 3.—.
〃 de Roodebrug en de Jeremie...〃 0.75.
〃 de Jeremie en Vreeswijk......〃 1.50.

Diensvolgens heeft het Rijk in art. 47 van de gewijzigde regeling van 1871 het navolgende hoogere tarief moeten toestaan:

Tusschen Amsterdam en Weesp:
voor een schip van 50 ton en daarbeneden..*f* 2.95.
〃 〃 grooter schip.....................〃 3.30.

Tusschen Weesp en Nieuwersluis:
voor een schip van 50 ton en daarbeneden..〃 4.40.
〃 〃 grooter schip.....................〃 5 —.

Tusschen Nieuwersluis en de Roodebrug:
voor een schip van 50 ton en daarbeneden..〃 3.85.
〃 〃 grooter schip.....................〃 4.37½.

Tusschen de Roodebrug en de Jeremie:
voor een schip van 50 ton en daarbeneden..〃 1.10.
〃 〃 grooter schip.....................〃 1.25.

Tusschen de Jeremie en Vreeswijk:
voor een schip van 50 ton en daarbeneden..〃 2.—.
〃 〃 grooter schip.....................〃 2.30.

Bij gebruik van meer dan één paard werd nooit meer dan het tarief voor vaartuigen van 50 ton en daarbeneden in rekening gebracht.

De nieuwe regeling, op 1 Mei 1871 in werking getreden, vond weinig sympathie, en bij 's Konings besluit van 28 April 1872 (Stsbl. n°. 48) is het Besluit van 30 Maart 1871 weder ingetrokken en de jagerij op de Keulsche vaart op nieuw geregeld. Het recht om te jagen is weder aan elk, die zich laat inschrijven, onder zekere voorwaarden toegestaan, en in art. 63 is weder een nieuw tarief van jaagloonen vastgesteld; zijnde, als maximum per paard:

Tusschen Amsterdam en Weesp:
voor een vaartuig van 50 ton of daarbeneden...*f* 2.50.
〃 〃 〃 boven de 50 ton..............〃 2.85.

Tusschen Weesp en Nieuwersluis:
voor een vaartuig van 50 ton of daarbeneden....〃 3.25.
〃 〃 〃 boven de 50 ton..............〃 3.60.

Tusschen Nieuwersluis en de Roodebrug:
voor een vaartuig van 50 ton of daarbeneden....〃 3.—.
〃 〃 〃 boven de 50 ton..............〃 3.40.

Tusschen de Roodebrug en de Jeremie:
voor een vaartuig van 50 ton of daarbeneden. . . . ƒ 0.75.
" " " boven de 56 ton . . . . ƒ 0.85.
Tusschen de Jeremie en Vreeswijk:
voor een vaartuig van 50 ton of daarbeneden. . . . ƒ 1.50.
" " " boven de 50 ton. . . . . ƒ 1.80.

Het onderscheid in het loon voor het jagen van een schip beneden 50 ton en van een grooter vaartuig, is uit het tarief van 1871 behouden, maar de bepaling, dat bij gebruik van meer dan één paard nooit meer dan het tarief voor vaartuigen van 50 ton en daarbeneden in rekening wordt gebracht is weggelaten. Het gevolg is eene onbillijke verhooging van het jaagloon voor schepen boven 50 ton.

Voor het eerst wordt ook in dit tarief het trekloon langs Utrecht geregeld, ofschoon de gewoonlijk betaalde som van 50 cents per persoon gebleven is. In art. 54 had echter ook bepaald moeten worden, dat de Commissaris van het Station het aantal trekkers of treksters vaststelt, om den schipper eene volledige bescherming te geven tegen de Utrechtsche vrouwen.

Maar dat Reglement van Politie op de Keulsche vaart is niet meer van overwegend belang voor de Amsterdamsche Rijnschepen, daar deze haar grootendeels hebben verlaten. In welke mate zulks heeft plaats gehad, kan blijken uit de volgende opgave der door de Weerdsluis te Utrecht gevaren *bovenlandsche vaartuigen:*

	VAN AMSTERDAM NAAR VREESWIJK.		VAN VREESWIJK NAAR AMSTERDAM.	
	Aantal.	Inhoud.	Aantal.	Inhoud.
1861	336	1,799,718 crs.	474	2,121,652 crs.
1862	301	1,551,086 "	414	1,943,637 "
1863	276	1,462,086 "	332	1,666,920 "
1864	254	1,292,279 "	306	1,475,254 "
1865	183	943,398 "	256	1,150 579 "
1866	173	900,567 "	274	1,256,830 "
1867	122	632,742 "	229	1,047,110 "
1868	110	551,891 "	182	862,168 "
1869	58	306,016 "	127	478,463 "
1870	32	146,595 "	77	341,482 "
1871	13	60,644 "	53	240,605 "
1872	23	109,324 "	75	318,874 "

De geringe vermeerdering in 1872 zal wel grootendeels toe te schrijven zijn aan de onbevaarbaarheid der Gouwe in December van dat jaar voor de grootere schepen. Op den 5den December is in die rivier, tusschen Alphen en Boskoop, het met steenen geladen Belgische schip "Camille" gezonken, slechts een geul voor schepen van geringen diepgang aan de eene zijde openlatend. Op 31 December lag het schip nog op dezelfde plaats en bevatte de Staatscourant eene mededeeling van den Commissaris des Konings in de provincie Zuid-Holland, d. d. 30 December 1872: "dat, zoo-

"lang dit voor de lichting van het in de rivier de Gouwe gezon-"ken vaartuig en de lossing der lading niet hinderlijk is, de vaart "op die rivier tijdelijk weêr is opengesteld voor schepen met een "diepgang van hoogstens 5½ *voet Groninger maat*, en voor stoom-"booten met een diepgang van ten hoogste 6 voet." (Art. 7 der Wet van 7 April 1869, betreffende de maten, gewichten en weegwerktuigen, Stsbl. n°. 57).

Alzoo is gedurende betrekkelijk langen tijd de scheepvaart bijna gestremd geweest op een der drukste vaarwaters van Nederland [1]. En dit bewijst al weder hoe noodzakelijk het is, dat er wettelijke bepalingen bestaan (voor zoover zij niet zijn opgenomen in de Reglementen van Politie voor speciale vaarwaters, b. v. artt. 39 en volgg. van dat op de Keulsche vaart van 15 Nov. 1862, Stsbl. n°. 190), welke de bevoegdheid der ambtenaren van den waterstaat in zoodanig geval regelen. En, wat betreft de Amstel, Drecht, Aar, Gouwe en IJssel, het belang der scheepvaart vordert, dat die wateren aan het thans bestaande bestuur van verschillende Collegiën worden onttrokken, en tot één Rijksvaarwater worden vereenigd, onder Rijksbeheer, met een goed Reglement van Politie.

Dat kan een eerste stap zijn tot het verkrijgen van een goede vaart tusschen de twee grootste steden van Nederland, zooals handelsbelang en landsverdediging haar vorderen. Thans is zij daarvoor geheel onvoldoende, en de reden, dat de Rijnschepen voor haar de Keulsche vaart verlaten, is niet omdat zij beter, maar omdat zij goedkooper is.

Tusschen de Rijnhaven te Amsterdam (zonder medérekening van het door die gemeente geheven haven- of kaaigeld) en de Merwe te Gorinchem moet betaald worden voor een schip van middelbare grootte (stel ruim 4,000 crs. met eene lading van 3,000 crs.):

aan sluisgelden	*f*	19.05.
〃 bruggelden	〃	2.85.
〃 jaag- en bruggelden voor paarden	〃	0.95½.
〃 watertollen	〃	2.80.
Te zamen	*f*	25.65½.

Daarbij komen de jaagloonen voor 3 paarden, bedragende voor de Keulsche vaart *f* 37.50 en voor het Zederikkanaal *f* 27, te zamen *f* 64.50, en de noodige fooien aan jagers en sluiswachters,

[1] Er zijn toch in 1872 gevaren:
door de Mallegatsluis te Gouda 35,837 vaartuigen, waarvan 25,451 boven de 25 ton.
door de Gouwesluis bij Alphen 16,683 vaartuigen.
door de sluis bij het huis ten Drecht 16,602 vaartuigen, waaronder 3,785 stoombooten.
en daarentegen door de sluis te Gorinchem (Zederikkanaal) slechts 9,102; door die te Vianen (Zederikkanaal) 5,099; door de Weerdsluis te Utrecht 27,736 (waarvan 17,676 boven de 9 ton); door de sluis te Weesp 13,812, waaronder 2,182 stoombooten, enz.

zoodat de gewone vaartkosten voor een zoodanig schip zeker op *f* 100 kunnen worden gesteld; zijnde *f* 1.33 per geladen last.

Voor een dergelijk schip over Gouda naar Rotterdam varende, moet betaald worden:

aan sluisgelden	*f*	8.35.
〃 bruggelden	〃	2.50.
〃 jaagpadgelden en tollen	〃	0.86.
〃 heffingen der gemeente Gouda, voor het bevaren der Gouwe	〃	8.67½.
Te zamen	*f*	20.38½.

Zoodat de vaartkosten in het geheel kunnen gesteld worden op ruim *f* 70, of ongeveer *f* 0.95 per last.

Maar de eene vaart moge wat goedkooper zijn dan de andere, zij zijn beiden hoogst gebrekkig.

De Amsterdamsche Rijnvaart-Commissie heeft blijven trachten, binnen de grenzen harer beperkte bevoegdheid, om daarin verbetering te brengen. De heffingen der gemeente Gouda, voor het bevaren der Gouwe buiten en binnen de gemeente, zijn echter bij 's Konings besluiten van 26 Jan. 1870, n°. 13 en 15 Dec. 1869, n°. 10, weder toegestaan voor den tijd van 25 *jaren*. De belasting op het bevaren der Gouwe binnen Gouda of de Singelgrachten is in betrekking tot het vroeger tarief met 1/4 en 1/5 verminderd, maar blijft nog buiten verhouding met de daarvoor gepraesteerde diensten, en schijnt nauwelijks overeen te brengen met art. 142 der Grondwet. In elk geval is het publiek belang daarbij te weinig in het oog gehouden. Daar nu ook het tarief voor de tollen en gabellen van het Heemraadschap van den Amstel en Nieuwer-Amstel op 23 Juni 1872 zou komen te vervallen, heeft de Commissie, zoo zij hoopte bijtijds, getracht het door een goedkooper en billijker tarief te doen vervangen, door hare bezwaren en wenschen in haren brief van 30 October 1871 aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam mede te deelen. Daarop heeft zij op 9 December 1871 in eene meer uitvoerige memorie hare bezwaren tegen de waterwegen, en hare voorstellen om tot eene radicale verbetering daarvan te komen, aan het Gemeentebestuur keubaar gemaakt. Het Concept-adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, door Burgemeester en Wethouders op 22 Februari 1872 aan den Gemeenteraad op zijne uitnoodiging ingediend, gaf voldoening aan het verlangen der Commissie, hetwelk ook door de Kamer van Koophandel en Fabrieken bij brief van 6 April 1872 aan het Gemeentebestuur krachtig werd ondersteund. In den Gemeenteraad van 22 Mei 1872 werd daarop besloten dienovereenkomstig adressen aan de Hooge Regeering in te dienen tot aandringing: 1°. op een goed vaarwater van Amsterdam naar den Rijn, en wanneer dat door verbetering der bestaande vaarten slechts ten deele en tegen hooge kosten te verkrijgen was, dan liever een

direct kanaal door de Grebsche vallei en verder door de Betuwe tot Doodewaard aan de Waal te doen graven; en 2°. op eene afschaffing of althans vermindering der tollen en andere ongelden op den waterweg tusschen Amsterdam en Rotterdam geheven.

Die adressen zijn sedert ingediend: maar het laatste kwam reeds te laat; want bij 's Konings besluit van 5 April 1872 was reeds een nieuw algemeen tarief voor de tollen en gabellen van het Heemraadschap van den Amstel en Nieuwer-Amstel (regelende al de sluis-, brug- en passagelden tusschen Amsterdam en den Rijn bij Alphen) vastgesteld. Dit nieuwe tarief vermindert alleen de tollen van het personenvervoer geheven, maar laat overigens de heffingen bestaan, zoodat de kosten voor de Rijnschepen geheel onveranderd zijn gebleven; ook de vreemde bepaling in het toltarief voor de Nieuwe Amstelschutsluis bij het huis ten Drecht (waarop ik reeds in het Jaarboekje voor 1871 wees), volgens welke van een schip met 110 ton goederen beladen, een vierde meer schutgeld wordt geheven, dan van 10 schepen te zamen, elk met 11 ton beladen; dus een hooger schutgeld, naarmate er minder geschut behoeft te worden!

Twee nieuwe bepalingen zijn er echter in het nieuwe tarief opgenomen, die althans eenigen waarborg geven voor het goede onderhoud van het vaárwater:

1°. dat de opbrengst der heffing in de eerste plaats besteed moet worden tot deugdelijk onderhoud van de land- en waterwegen en van datgene, wat daartoe behoort;

2°. dat het toezicht over deze heffing wordt opgedragen aan Gedeputeerde Staten van Noord- en Zuid-Holland, volgens de door hen deswege te geven voorschriften.

Bij de behandeling der Staatsbegrooting scheen ook de Amsterdamsche Rijnscheepvaart eenige meerdere sympathie dan vroeger te genieten, en werd door verschillende leden der beide Kamers van de Staten Generaal de noodzakelijkheid voor haar van een beteren waterweg met warmte verdedigd. Daar werd gewezen op de gebreken en kosten der bestaande vaarten; op den achteruitgang van den Amsterdamschen Rijnhandel, als het gevolg daarvan; op de billijkheid van den eisch eener radicale verbetering, nu zooveel gelden worden uitgegeven voor werken tot bevordering van een verkeer, waarvan de levensvatbaarheid nog blijken moet; op de onvolledigheid van het Nieuwe Noordzeekanaal zonder voortzetting naar Duitschland; op het wenschelijke eener geheel nieuwe directe vaart boven eene kostbare verbetering van het bestaande; op de grootere eischen, die men aan zulk eene vaart stellen mag, naarmate de rivieren buiten en binnen 's lands voor steeds grooter schepen bevaarbaar gemaakt worden; op de noodzakelijkheid, uit een militair oogpunt, van eene breede vaart tusschen de havens van de Zuid en Amsterdam, waarlangs derwaarts, als laatste reduit, de kleinere oorlogsvaartuigen zouden kunnen worden vervoerd; op de wenschelijkheid van een kanaal door de Grebsche vallei, uit het

oogpunt der noodzakelijke verbetering van den waterafvoer van een groot deel der provincie Utrecht; op de onbillijkheid der door de gemeente Utrecht en Gouda geheven watertollen; op de verplichting van Nederland, krachtens art. 17 van het tractaat met het Tolverbond van 31 December 1871: "de diminuer, autant que "possible, le droit des ponts, d'éclusés, de ports et tous les autres "droits et péages prélevés actuellement sur les navires qui passent "par les canaux et rivières de Vreeswijk à Amsterdam ou vice versa, "aussitôt qu'il se sera entendu à cet effet avec les autorités loca- "les, qui perçoivent ces droits." enz. enz.

De Minister van Binnenlandsche Zaken erkende het overgroote gewicht van eene goede vaart naar den Rijn voor den handel van Amsterdam, als het noodzakelijk complement van het Noordzeekanaal; en zeide verder, dat de afkoop der tollen op de Keulsche vaart zeer veel geld zou kosten; dat het plan eener kanalisatie der Grebsche vallei afgestuit was op den onwil der Staten van Gelderland, en dat buitendien tegen eene goede vaart voor groote schepen door die vallei zeer vele moeielijkheden zouden bestaan (?); doch dat aan den Hoofdingenieur te Utrecht was opgedragen het maken van een nieuw tracé eener vaart tusschen Vreeswijk en Amsterdam, "loopend uit den Vaartschen Rijn te Vreeswijk, naar den "gekanaliseerden Hollandschen IJssel tot de Hollandsche kade bij "Montfoort, van daar door een nieuw te graven kanaal naar Lin- "schoten, door de Kromwijksche Wetering en den Leidschen Rijn "langs Woerden naar de Gracht, en door het Woerdsche Verlaat "naar de Kromme Mijdrecht in den Amstel."

Jammer is het, dat door dit nieuwe plan het onderzoek door den Waterstaat naar het beste tracé van eene directe vaart door de Grebsche vallei voor onbepaalden tijd is uitgesteld. Deze zou toch voordeelen aanbieden, die geene andere geven kan. De afstand tusschen Amsterdam en Doodewaard zou alsdan ongeveer 86 kilometers bedragen, en die van Doodewaard naar Rotterdam is 93 kilometers lang. En terwijl nu de vaart over Vreeswijk en Gorinchem naar Doodewaard ongeveer eene lengte heeft van 134 kilometers, zal die door het nieuwe plan des ministers waarschijnlijk slechts met een paar kilometers worden verkort.

Utrecht zag natuurlijk het liefst eene verbetering der bestaande Keulsche vaart, en in het Verslag over den toestand der provincie Utrecht van 1872 worden twee voorbeelden aangehaald, die moeten bewijzen: "dat zij, vrijgemaakt van de *drukkende tolheffingen*, "door verbeteringswerken zeker voor stoom-sleepdienst en de eischen "van de tegenwoordige scheepvaart geschikt te maken is." Deze stelling, zonder aangeving van werken en kosten, is natuurlijk onwederlegbaar: de aangevoerde voorbeelden bewijzen echter niets. Zij zijn:

1°. dat de tweemaster Zweedsche schroefstoomboot Winga, groot 328 ton, diep $2.^{15}$, lang $37.^{40}$ en breed $6.^{90}$ meter met zeer veel moeite op 10 December 1872 in 2 volle dagen van Vreeswijk naar

Amsterdam is gevaren. Wat is hier vreemd? de grootte, terwijl er Rijnschepen in de vaart zijn van ruim 700 ton? de breedte, terwijl, volgens art. 1 van het Reglement op de Keulsche vaart alle schepen tot $7.^{50}$ m. breedte er op worden toegelaten? de lengte, die kleiner is dan die der sluiskolken? of de diepte van $2.^{15}$ m.; terwijl het bovengemelde art. 1 slechts schepen van $2.^{10}$ toelaat; maar op 10 December, toen de waterstand op de Vecht ruim $0.^{50}$ meter boven den gewonen stand was, deze kleine reglementsovertreding alleszins mogelijk was? Mijns inziens blijkt er alleen uit, dat, wanneer bij zulken gunstigen waterstand een stoomboot, die de grootte en afmetingen heeft van een middelbaar Rijnschip, twee dagen noodig heeft om van Vreeswijk naar Amsterdam te komen, de vaart gebrekkig mag genoemd worden.

2°. dat de stoombooten "IJ" en "Amstel" in twee dagen 3 en 4 lichterschepen van Amsterdam naar Vreeswijk hebben gesleept. Nu zijn echter de "IJ" en "Amstel" kleine schroefstoombooten van 143 en 113 ton, en het grootste der gesleepte schepen was van 110 ton. Uit deze proefneming op zoo kleine schaal kan dus bezwaarlijk een besluit getrokken worden, wat betreft de geschiktheid voor eene degelijke stoom-sleepvaart.

Het mag verwondering baren dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, nu hij eenmaal de vaart te Vreeswijk wil doen uitkomen, en dus het gebruik van het Zederikkanaal noodzakelijk blijft, niet gebruik heeft gemaakt van de gelegenheid, die zich aanbood om ook van dat kanaal de verbetering aan te vangen. De sluis aan den Arkelschen dam is in 1845 en 1858 afgedamd, drooggemaakt en met groote kosten hersteld geweest. In het einde van November heeft echter weder eene belangrijke verzakking van den zuidwestelijken bekleedingsmuur der schutkolk plaats gehad, die tijdelijk door eene berm van puin en zand is gestuit, waardoor de doorvaart voor breeder schepen dan 5½ meter onmogelijk is geworden. Tot herstelling en voortzetting dier periodieke verzakkingen, zoo kostbaar en belemmerend voor de scheepvaart, is eene radicale verbetering noodig, en het scheen voor de hand te liggen om te gelijkertijd de doorvaartwijdte der sluis, die thans $8.^{16}$ meter bedraagt, met een paar meters te vergrooten. De Korenbrugger- en Keersluizen te Gorinchem hebben reeds eene breedte van ongeveer 18 meter. En wanneer dan bij eene eventueele herstelling aan de sluis te Vianen, thans $8.^{25}$ m. breed, ook die met een paar meters werd verwijd, zou men een verbeterd Zederikkanaal als de voortzetting van eene verbeterde Keulsche vaart hebben. Maar het schijnt niet dat de Hooge Regeering van plan is bij deze gelegenheid tot eene verbreeding van de schutsluis aan den Arkelschen dam over te gaan.

Genoeg! Daar zijn weder twee jaren verloopen, zonder dat er iets degelijks is geschied om aan Amsterdam een beteren waterweg naar den Rijn te verschaffen. De Regeering was welgezind, maar de ernstige wil tot een afdoenden maatregel ontbrak. Daar moest

nog aan zoovele wenschen voldaan worden. En zou Amsterdam niet zijn Noordzeekanaal krijgen, evenals Rotterdam zijn nieuwen waterweg, en Vlissingen en Harlingen de nieuwe havens? Nu was eerst weêr Gelderland aan de beurt; en de spoorweg tusschen Arnhem en Nijmegen, met overbrugging van Rijn en Waal, werd in het net opgenomen; eene kostbare onderneming van twijfelachtig belang. En ik vrees, dat het nog wel wat zal duren met die groote uitgaven voor de spoorwegen, eer in de behoefte der hoofdstad zal worden voorzien. Als de Regeering maar overtuigd is van het bestaan dier behoefte, van het dagelijks toenemen derzelve, naar mate er meer zeestoombootlijnen van Amsterdam uitgaan en ook het transito-verkeer grooter wordt, in welker vorderingen geen spoorwegen alleen kunnen voorzien. De rivieren hebben hare roeping, als draagsters van het goederenverkeer, geenszins verloren. Dat blijkt uit de boven medegedeelde cijfers omtrent den Rijn; dat blijkt uit de statistiek van het transport op alle voorname stroomen, b. v. de Elbe, gelijk zulks volgt uit de onderstaande gegevens, getrokken uit de jaarlijksche verschijnende tabellariscne overzichten van den Handel van Hamburg, bewerkt door het Bureau van Handelstatistiek aldaar (die voor het jaar 1872 heb ik nog niet ontvangen).

Per Rivierschip zijn op de Elbe jaarlijks, behalve het vee:

	VAN HAMBURG OPWAARTS VERSCHEEPT.	TE HAMBURG AFWAARTS AANGEBRACHT.
1851—1855.......	5,592,623 crs.	3,868,941 crs.
1856—1860.......	6,692,120 "	4,404,941 "
1861—1865.......	6,324,996 "	5,662,695 "
1866—1870.......	7,298,168 "	6,632,430 "
1869..........	8,415,390 "	7,044,266 "
1870..........	7,800,040 "	5,368,937 "
1871..........	11,147,630 "	6,572,498 "

Per Berlijn-Hamburger Spoorweg jaarlijks, behalve het vee:

	VAN HAMBURG VERZONDEN.	TE HAMBURG AANGEBRACHT.
1851—1855.......	3,868,941 crs.	1,818,808 crs.
1856—1860.......	4,404,941 "	3,108,585 "
1861—1865.......	5,662,695 "	3,616,465 "
1866—1870.......	6,632,430 "	3,748,697 "
1869..........	7,044,266 "	4,329,492 "
1870..........	5.368,937 "	4,199,953 "
1871..........	6,572,498 "	4,331,006 "

Het is echter niet genoeg de waterwegen te verbeteren; de scheepvaart zelve moet trachten al meer en meer aan hare roeping te beantwoorden, en die is het goedkoope, geregelde transport van groote hoeveelheden goederen. De bewegende kracht van paarden en wind is voor een groot deel vervangen door den stoom, maar die vereischt veel brandstof en het brood der machines is duur geworden. Daarom moet de scheepvaart vooral trachten naar be-

zuiniging in het steenkolenverbruik, en de toepassing van het compound system op de Rijnstoom- en sleepbooten, zooals dit begint plaats te vinden, veroorzaakt licht eene besparing van 25 à 30 pCt. Maar het opwaarts stoomen eener rivier met sterken stroom, terwijl raderplank of schroefvin zich voort moet stuwen op het steeds terugvloeiende water, gaat natuurlijk gepaard met eene groote krachtverspilling. Deze berekent men bij de Rijnsleepbooten met sleeptrein op 33 pCt.; zoodat een punt op den omtrek van het rad $1.^{50}$ meter moet voortgaan, om het schip 1 meter te doen vorderen. Om dus tegen een stroom van $1.^{50}$ meter per seconde met eene snelheid van 1 meter per seconde op te stoomen (de gewone vaart der groote Rijnsleepbooten), moet eene kracht aangewend worden van $(1.^{50} + 1) \times 1.^{50} = 3.^{75}$ meter. Dus blijft alsdan slechts 26 pCt. nuttige kracht.

In het Bingerloch is de stoomsnelheid meer dan 3 meter per seconde. De sleepbooten kunnen daar slechts met halve snelheid varen, dat is $\frac{1}{2}$ meter per seconde. Om die te kunnen bereiken, moet eene kracht aangewend worden van $(3 + \frac{1}{2}) \times 1.^{50}$ meter $= 5.^{25}$ meter. In dit geval blijft dus slechts $9.^{5}$ pCt. nuttige kracht.

Dat is een groot verlies, en daarom verdient de toepassing der Kabelscheepvaart op den Rijn alleszins belangstelling. De toueur windt zich voort aan den kabel, die uit het water wordt opgelicht, om den draaienden trommel of cylinder loopt, en daarna weder in de geul wordt neêrgelegd; terwijl elk punt op de oppervlakte van den trommel even snel voortgaat als het schip zelf; hoe snel ook de stroom zij: het slippen van den kabel bedraagt toch niet meer dan 1 pCt. bij de nieuwe toueurs. Daartegenover staan natuurlijk bezwaren, welke de remorqueur mist: de kracht benoodigd om den kabel op te halen uit het vaarwater, de moeielijkheid dien steeds in de geul te houden, vooral bij bochten, of waar het vaarwater, wegens verzandingen, veranderlijk is; het gevaar van aanvaringen, vooral bij lagen waterstand, wegens de moeielijkheid van uit te wijken; het bezwaar van het passeeren der dwars door de rivier liggende kettingen van de bestaande stoombootveren; de afslijting en het breken van den kabel, enz. enz.

Reeds in 1864 was er eene concept-aanvraag tot uitoefening der Kettingsleepvaart op den Rijn aanhangig, maar velerlei tegenwerking en bezwaren maakten, dat zij niet verleend werd. Ondertusschen werd zij reeds sedert vele jaren op verschillende rivieren en kanalen in Europa en Amerika met meer of min gunstig gevolg uitgeoefend. Het vervangen van den ketting door den lichteren en goedkooperen ijzeren kabel was eene verbetering, vooral sedert door het gebruik van den trommel van FOWLER het schuiven van den kabel over de machine zoo goed als belet is. In 1868 werd door den Heer SCHWARZ, Directeur der Société Centrale de Touage te Brussel, de concessie voor de kabelscheepvaart op den Rijn aangevraagd. De Pruissische Regeering verlangde op kosten van den aanvrager een voorloopig onderzoek onder toezicht

van deskundigen, naar de mogelijkheid en het nut der nieuwe soort van sleepvaart. De proeven werden op een paar moeielijke punten genomen, namelijk tusschen Keulen en Mühlheim en in het Bingerloch, en het onderzoek viel bevredigend uit. In den aanvang van 1870 verleenden dan ook Pruissen en Hessen de concessie, toen de oorlog de zaak tijdelijk deed rusten. Op 5 December 1871 werd echter de Central-Actiën-Gesellschaft für Tauerei te Keulen opgericht, die de concessies van den Heer SCHWARZ overnam, en in het bezit is van de ook in de andere Oeverstaten verleende patenten, terwijl voor Nederland de aanvraag nog hangende is. De dienst moet binnen den tijd van 3½ jaar na December 1871 van Emmerik tot Straatsburg gereed zijn. De buitengewone toestand der ijzerindustrie maakte echter, dat eerst in April 1873 de eerste der 4 bestelde toueurs door den aannemer is afgeleverd, en op 1 Mei de dienst daarmede geopend is tusschen Emmerik en Duisburg, over eene lengte van 77½ kilometer. Het Bestuur beweert, dat de kolenbesparing van 80 pCt. in verhouding tot de remorqueurs bewezen is, en heeft een voorloopig tarief van sleeploonen vastgesteld, dat ongeveer 20 pCt. lager is dan het tarief der Ruhrorter Sleepvaart-Maatschappij. Bij de schippers vindt de nieuwe onderneming nog weinig sympathie; het is echter nog te vroeg om een bepaald oordeel te kunnen vellen.

I. J. RAHUSEN.

OVERZICHT der beweging in de Nederlandsche Gestichten voor Krankzinnigen, gedurende het jaar 1872.

(Overgedrukt uit het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde.* Jaargang 1873).

GESTICHTEN[1]	Aanwezig den 1sten Jan. 1872.			Opgenomen.			Hersteld ontslagen.			Verhouding van de herstelden tot de opgenomenen.			Verpleegd.			Overleden.			Verhouding van de overledenen tot de verpleegden.			Verbeterd ontslagen.			Niet verbeterd ontslagen.			Aanwezig den 1sten Jan. 1873.		
TE	Mannen.	Vrouwen.	Geheel.	Mannen.	Vrouwen.	Geheel.	Mannen.	Vrouwen.	Geheel.	Mannen.	Vrouwen.	Geheel.	Mannen.	Vrouwen.	Geheel.	Mannen.	Vrouwen.	Geheel.	Mannen.	Vrouwen.	Geheel.	Mannen.	Vrouwen.	Geheel.	Mannen.	Vrouwen.	Geheel.	Mannen.	Vrouwen.	Geheel.
Amsterdam.....	56	80	136	17	17	34	8	6	14	0.47	0.35	0.41	73	97	170	8	6	14	0.11	0.06	0.08	3	—	3	—	1	1	54	84	138
Coudewater.....	138	142	280	70	65	135	19	18	37	0 27	0.27	0.27	208	207	415	27	16	43	0.13	0.07	0.10	4	—	4	2	1	3	156	172	328
Delft.	147	158	305	32	45	77	16	25	41	0.50	0.55	0.53	179	203	382	15	18	33	0.08	0.08	0.08	2	7	9	3	7	10	143	146	289
Deventer........	94	85	179	27	25	52	9	11	20	0.33	0.44	0.38	121	110	231	9	7	16	0.07	0.06	0.07	—	1	1	2	1	3	101	90	191
Dordrecht.......	111	117	228	36	46	82	23	26	49	0.64	0.56	0.60	147	163	310	10	16	26	0.07	0.10	0.08	2	1	3	1	1	2	111	119	230
Franeker........	95	87	182	37	39	76	16	18	34	0.43	0.46	0.45	132	126	258	14	14	28	0.10	0.11	0.10	2	2	4	—	—	—	100	92	192
's Gravenhage...	46	80	126	12	24	36	6	3	9	0.50	0.12	0.25	58	104	162	3	9	12	0.05	0.08	0.07	2	5	7	—	—	—	47	87	134
's Hertogenbosch.	172	166	338	50	40	90	15	13	28	0.30	0.32	0.31	222	206	428	9	9	18	0.04	0.04	0.04	6	2	8	5	4	9	187	178	365
Maastricht......	41	35	76	8	8	16	2	6	8	0.25	0.75	0.50	49	43	92	1	—	1	0.02	—	0.01	1	1	2	3	2	5	42	34	76
Meerenberg.....	355	379	734	85	90	175	27	31	58	0.32	0.34	0.33	440	469	909	37	41	78	0.08	0.09	0.08	16	8	24	4	—	4	356	389	745
Rotterdam......	71	111	182	26	26	52	13	15	28	0.50	0.58	0.54	97	137	234	15	16	31	0.15	0.11	0.13	1	1	2	—	—	—	68	105	173
Utrecht.........	143	141	284	57	50	107	24	28	52	0.42	0.56	0.49	200	191	391	17	7	24	0.08	0.03	0.06	6	5	11	1	—	1	152	151	303
Zutphen.........	218	215	433	45	65	110	20	21	41	0.44	0.32	0.38	263	280	543	23	23	46	0.08	0.08	0.08	5	6	11	3	4	7	212	226	438
Boekel..........	46	—	46	7	—	7	2	—	2	0.19	—	0.19	53	—	53	3	—	3	0.06	—	0.06	—	—	—	—	—	—	48	—	48
Nijmegen.......	7	6	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	6	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	6	13
				509	540	1049							2249	2342	4591															
Van h. eene gesticht n.h.and. overgeplaatst.	....	....	....	17	15	32	....	....	....	....	....	....	17	15	32															
Totalen..	1740	1802	3542	492	525	1017	200	221	421	0.40	0.42	0.41	2232	2327	4559	191	182	373	0.08	0.08	0.08	50	39	89	24	21	45	1784	1879	3663

[1] De gestichten te Boekel en te Nijmegen zijn als *bewaarplaatsen*, de overige als *geneeskundige gestichten* erkend.

J. N. R.

VERGELIJKENDE STATISTIEK

VAN DE

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN IN SOMMIGE GROOTE GEMEENTEN SEDERT 1851.

In de volgende bladzijden hebben wij getracht een wel niet volledig, maar toch vrij nauwkeurig overzicht te geven van den financieelen toestand van eenige belangrijke gemeenten sedert 1851. Evenals uit de beredeneerde vergelijking der staatsbegrootingen van onderscheidene jaren een denkbeeld kan worden gevormd van den algemeenen ontwikkelingsgang der natie, vindt men in de gemeentelijke begrootingen en rekeningen bij eene onderlinge vergelijking dienzelfden ontwikkelingsgang meer in bijzonderheden teruggegeven. In meerdere mate zelfs geven deze laatste een juist inzicht aangaande de behoeften en de welvaart des volks op een gegeven tijdstip, omdat de zorg der gemeentebesturen zich als het ware tot de meer dagelijksche en algemeene behoeften der burgers uitstrekt. Wij wijzen slechts op de rubrieken Armwezen en Onderwijs, die in de gemeentelijke begrootingen een zoo veel belangrijker plaats innemen dan in die van den Staat.

Voor hen evenwel die aan de statistiek der gemeentelijke financiën gegevens voor wetenschappelijke of praktische doeleinden wenschen te ontleenen, moeten wij betreuren, dat over 't algemeen de administratieve autoriteit weinig het belang eener juiste kennis dier financiën heeft beseft. Wie de gemeenteverslagen met dat doel wenscht te raadplegen, zal zich in den regel bedrogen vinden, daar tegenover de uitgebreide hoofdstukken aan de weêrsgesteldheid, den gezondheidstoestand en dergelijke onderwerpen gewijd, de geldmiddelen slechts in een paar regels worden afgehandeld.

Doch ook bij het raadplegen dier enkele verslagen waar, zooals in het Rotterdamsche, aan de behandeling van het financieel gedeelte meer zorg is besteed, blijft het leveren eener nauwkeurige vergelijkende statistiek bezwaarlijk, omdat de inrichting der begrootingen in de onderscheidene provinciën zoodanig verschilt, dat men zonder gedetailleerde toelichting niet kan weten of gelijknamige hoofdstukken, b. v. *Kosten van bestuur*, ook tot dezelfde rubriek van uitgaven betrekking hebben.

Wij hebben intusschen, door ook van andere officieele gegevens gebruik te maken, getracht zooveel mogelijk de genoemde bezwaren te vermijden, en gelooven dan ook tot eene in de hoofdzaken nauwkeurige vergelijking van den financieelen toestand onzer voornaamste gemeenten eenige bouwstoffen te kunnen leveren.

Op het voetspoor van den heer MEES, die in het Jaarboekje van 1869 de gemeentelijke financiën van *Rotterdam* behandelde, zijn slechts enkele jaren als punten van vergelijking gekozen, deels om te groote uitvoerigheid te vermijden, deels ook omdat de onvolledigheid der ons ten dienste staande gegevens bij eene zeer uitvoerige behandeling nog meer in het oog zou vallen.

Terwijl toch de heer MEES in zijne belangrijke studie, alle détails betreffende de huishouding zijner gemeente heeft kunnen opnemen, en zoodoende eene in bijzonderheden afgewerkte en volledige monographie leverde, zullen wij ons moeten bepalen om meer in losse trekken de ontwikkeling van de gemeentelijke huishouding sedert 1851 te schetsen. Vooral hebben wij daarbij ten doel den invloed te doen uitkomen, dien de verschillende financieele en organieke wetten op den gang der gemeentelijke aangelegenheden hebben geoefend. Als uitgangspunt is het jaar 1852, het eerste na de invoering der gemeentewet, gekozen; hierna volgt 1857, toen althans in de meeste gemeenten de financieele regeling volgens de nieuwe orde van zaken was tot stand gekomen en tevens de wijzigingen in het belastingstelsel waren opgenomen, die noodig bleken na de afschaffing van den rijksaccijns op het varkens- en schapenvleesch in 1852 en op het gemaal in 1854. Tusschen 1857 en 1861 valt de periode der invoering van het lager onderwijs volgens de vigerende wet, terwijl het volgend tijdperk van 1861 tot 1867 zijn bijzonder belang voor de gemeentelijke huishouding ontleent aan de tot stand gekomen regeling van het middelbaar onderwijs in 1863 en aan de afschaffing van de plaatselijke accijnsen. In de laatste plaats geven wij de cijfers betrekkelijk den financieelen toestand in 1870, waaromtrent ons de meest volledige gegevens ten dienste stonden, zoodat onze statistiek een, voor het gemeenteleven in ons vaderland alleszins belangrijk tijdvak van twintig jaren omvat.

Hoezeer blijkens het voorafgaande inzonderheid de jaren 1852, 1857, 1861, 1867 en 1870 als factoren voor onze vergelijkende statistiek zijn aangenomen, moesten wij toch, gedrongen door de ongelijkmatige bewerking der ons ten dienste staande bronnen, niet zelden aan een ander jaarverslag dan dat der opgegeven jaren de gegevens voor sommige gemeenten ontleenen. Waar wij dit deden, is door bijvoeging der letters *a*., *b*. of *c*. vóór het opgegeven cijfer aangeduid, dat het betrekking heeft tot het 2de, 3de of 4de jaar der aan het hoofd van de kolom aangegeven periode. Deze onregelmatigheid, welke wij ons volledigheidshalve op het voetspoor van bekende statistici konden veroorloven, heeft trouwens geen invloed op de resultaten dezer vergelijkende statistiek, daar de verschillende rubrieken van ontvangsten en uitgaven (behalve die voor openbare werken) in ieder der gestelde perioden geene bijzondere wijzigingen hebben ondergaan.

Eindelijk hebben wij, daar het bij eene vergelijkende statistiek inzonderheid op de *betrekkelijke*, minder op de *absolute* juistheid

der cijfers aankomt, meestal de fracties beneden *f* 1000 buiten rekening gelaten.

Dat gedurende het behandelde tijdvak de behoeften der gemeentelijke huishouding eene merkelijke uitbreiding hebben ondergaan, is algemeen bekend. Uit het volgend overzicht kan blijken, hoe belangrijk die uitbreiding is geweest, die nog duidelijker in het oog springt bij eene vergelijking van de bevolking op onderscheidene tijdstippen met het cijfer der gewone uitgaven.

Voor *Amsterdam* vindt men volgens de rekeningen:					
1850....Bevolking	223,035,	gewone	uitgaven	*f*	2,470,010.
1861.... 〃	272,659,	〃	〃	〃	3,362,000.
1870.... 〃	271,978,	〃	〃	〃	3,889,000.
Voor *Arnhem*:					
1855....Bevolking	20,904,	〃	〃	*f*	145,000.
1861.... 〃	25,300,	〃	〃	〃	239,000.
1870.... 〃	33,081,	〃	〃	〃	367,000.
Voor *Dordrecht*:					
1852....Bevolking	21,905,	〃	〃	*f*	204,000.
1861.... 〃	23,117,	〃	〃	〃	254,000.
1870.... 〃	25,359,	〃	〃	〃	353,090.
Voor *Haarlem*:					
1851....Bevolking	26,713,	〃	〃	*f*	250,000.
1861.... 〃	27,992,	〃	〃	〃	291,000.
1870.... 〃	31,720,	〃	〃	〃	399,000 [1].
Voor *'s Hage*:					
1851....Bevolking	71,956,	〃	〃	*f*	687,000.
1857.... 〃	78,815,	〃	〃	〃	770,000.
1870.... 〃	93,083,	〃	〃	〃	1,229,000.
Voor *Leeuwarden*:					
1852....Bevolking	23,797,	〃	〃	*f*	165,000.
1861.... 〃	23,927,	〃	〃	〃	241,000.
1870.... 〃	26,105,	〃	〃	〃	381,000.
Voor *Middelburg*:					
1853....Bevolking	15,962,	〃	〃	*f*	236,000.
1861.... 〃	16,231,	〃	〃	〃	229,000.
1870.... 〃	16,350,	〃	〃	〃	273,000.
Voor *Rotterdam*:					
1851....Bevolking	89,107,	〃	〃	*f*	799,000.
1861.... 〃	109,738,	〃	〃	〃	?
1870.... 〃	123,097,	〃	〃	〃	2,163,000.
Voor *Zwolle*:					
1851....Bevolking	18,569,	〃	〃	*f*	121.000.
1858.... 〃	19,193,	〃	〃	〃	159,000.
1870.... 〃	21,147,	〃	〃	〃	247,000.

Indien wij de hier gegeven cijfers (die wij als vrij nauwkeurig

[1] Dit laatste cijfer is aan de begrooting van dat jaar ontleend.

mogen aannemen (hoezeer de onderscheiding tusschen gewone en buitengewone uitgaven niet overal op dezelfde wijze wordt in acht genomen), tot de eenvoudigste termen van vergelijking reduceeren, blijkt:

dat de bevolking te *Amsterdam* van 1850 tot 1870 aangroeide ongeveer in de verhouding van 7 tot 9, de gewone uitgaven in die van 7 tot 11;

de bevolking te *Arnhem* van 1855 tot 1870 in de verhouding van 7 tot 11, de uitgaven van 7 tot 18;

de bevolking te *Dordrecht* in 18 jaar van 11 tot 12.5, de uitgaven van 11 tot 19;

de bevolking te *Haarlem* van 1851 tot 1870 van 13 tot 16, de uitgaven van 13 tot 20;

de bevolking te *'s Hage* gedurende diezelfde periode van 7 tot 9, de uitgaven van 7 tot 12;

de bevolking van *Leeuwarden* van 1852 tot 1870 van 12 tot 13, de uitgaven van 12 tot 27;

de bevolking van *Rotterdam* van 1851 tot 1870 van 9 tot 12, de uitgaven van 9 tot 23;

de bevolking van *Zwolle* van 1851 tot 1870 van 7 tot 8, de uitgaven van 7 tot 14;

terwijl te *Middelburg*, waar het bevolkingscijfer nagenoeg stationair bleef, de uitgaven in verhouding van 7 tot 8 stegen.

Hoezeer nu in alle de door ons genoemde gemeenten de uitzetting der gewone uitgaven vrij wat sneller vlucht heeft genomen dan de vermeerdering der bevolking, kan evenwel uit dat verschijnsel alléén volstrekt geene conclusie worden afgeleid aangaande den meerderen druk der belastingen, die daarvan schijnbaar het gevolg zou moeten wezen.

Bij de behandeling der onderdeelen toch zal blijken dat de vermeerdering van uitgaven, welke bij den eersten aanblik vaak verbazend schijnt, niet zelden haar oorzaak vindt in de uitbreiding der gemeentelijke zorg tot onderwerpen, die vroeger meer aan de particuliere nijverheid werden overgelaten.

Ten deele aan die meer en meer veldwinnende richting, waardoor de bemoeiingen der gemeentebesturen bijkans jaarlijks toenemen, ten deele ook aan de vaak koortsachtige opgewektheid om groote werken tot stand te brengen en kostbare verbeteringen te ondernemen, mag men de toename der gemeentelijke schulden toeschrijven, die, gelijk uit het volgende overzicht blijken zal, vooral in de laatste jaren, niet onbelangrijk was.

De schuld der gemeente *Amsterdam* bedroeg Januari 1871 *f* 23,523,959.55. Slechts een zeer gering deel (ruim *f* 141,000) van dat kapitaal was verschuldigd wegens leeningen vóór 1851 aangegaan, terwijl ruim *f* 17,000,000 behoorde tot de leening in 1861 ad *f* 18,000,000 gesloten ter conversie van oude schuld.

Rotterdam, dat in 1851 slechts eene geringe schuld van ruim *f* 100,000 ten laste der gemeente had, sloot, te beginnen van 1859

een reeks leeningen ad *f* 2,000,000 voor uitbreiding en verbetering der gemeente, ad *f* 80,000 voor overdekking van de beurs, benevens eene premieleening ad *f* 7,200,000.

Het rentebedrag steeg van *f* 13,700 in 1852 tot *f* 71,000, behalve de *f* 267,000 jaarlijks besteed tot rente en aflossing der premieleening.

Voor *Utrecht* was de schuld op 1 Januari 1871 tot *f* 1,761,294 geklommen, waarvan *f* 1,593,000 wegens leeningen sedert 1856 aangegaan. Ook deze leeningen strekten hoofdzakelijk tot bestrijding van uitgaven voor publieke werken. Als eene bijzonderheid kan hieromtrent worden vermeld dat de aflossing der schuld, aangegaan voor het bouwen van een ziekenhuis, volgens de voorwaarden in de eerste plaats uit de opbrengst der gasrechten wordt bestreden.

Te *Leeuwarden* werd ter conversie van oude schuld in 1853 eene leening van *f* 147,000 ad 4 pct. aangegaan. In 1870 was het bedrag der schulden tot *f* 814,000 gestegen, waaronder ruim *f* 200,000 ten behoeve van overname en exploitatie der gasfabriek.

De schuld van *Groningen* bedroeg 1 Januari 1871 *f* 1,755,162.50, waarvan *f* 815,000 wegens leeningen na 1851 aangegaan; *f* 350,000 was genegotieerd ten behoeve van den aanleg der gasfabriek in 1853 en 1854.

Arnhem, dat overigens, wat de schuld betreft, stationair bleef, sloot in 1870 eene leening ad *f* 350,000 voor de overname van de gasfabriek.

Voldoende gegevens omtrent de schulden der gemeenten *Haarlem*, *Dordrecht* en *Zwolle* konden wij niet verkrijgen. Nagenoeg stationair bleven althans tot 1870 de gemeenten *'s Hage* en *Middelburg*, welke laatste stad intusschen ook weinig aanleiding had om de bestaande schuldenlast, die 1 Januari 1871 nog een kapitaal van *f* 2,678,947.62 vertegenwoordigde, te verzwaren.

Ter beoordeeling van het meer of minder drukkende eener schuld in 't algemeen, schijnt geen beter criterium dan de wijze van aflossing. Eene belangrijke schuld kan licht worden gedragen en spoedig afgelost, indien de toenemende welvaart nieuwe bronnen van inkomsten ook voor de gemeente schept of de heffing van belasting minder bezwarend maakt. Uit het volgend overzicht kan blijken, hoedanig ten dezen opzichte in verschillende gemeenten wordt gehandeld.

Vergelijkende Staat van de sommen in verschillende gemeenten tot rentebetaling en tot aflossing van schuld besteed in de jaren:

	1852.		1870.	
	Rente.	Aflossing.	Rente.	Aflossing.
Amsterdam. . *f*	804,000	?	*f* 853,000	*f* 201,000
Arnhem. . . . . . "	19,000	?	" 17,000	" 9,000
Groningen. . . . "	56,000	?	" 78,000	" 32,000
Leeuwarden. . "	8,000	*f* 9,000	" 38,000	" 20,000
Middelburg. . . "	13,000	?	" 14,000	" 4,000
's Hage. . . . . . . "	?	?	" 13,000	" 13,000
Rotterdam. . . . "	14,000	?	" 71,000	" 64,000 [1]
Zwolle. . . . . . . "	9,000	" 31,000 [2]	" 21,000	" 47,000

Indien derhalve de aflossing van schuld in 1870 als maatstaf voor het vervolg kon worden aangenomen, zou *Middelburg* ruim zes eeuwen, *Amsterdam* ruim een eeuw, *Leeuwarden* ruim 40 jaren en *Zwolle* nog geen tien jaren voor delging der toen bestaande schuld behoeven.

Over het algemeen schijnt men bij het sluiten van gemeentelijke leeningen in de fout vervallen te zijn om den last van publieke werken te veel op het nageslacht te doen rusten, terwijl over het hoofd werd gezien, dat slechts weinige op het oogenblik wenschelijke verbeteringen na 50 of 60 jaren even goed aan de bestemming voldoen en het nageslacht na verloop van dien tijd niet slechts bezwaard zal zijn met een deel der kosten, die de aanleg heeft vereischt, maar tevens voor een kostbaar onderhoud of voor eene totale vernieuwing heeft te zorgen. Niet zelden vindt men toch in de gemeenteverslagen voorbeelden, dat leeningen voor den bouw van scholen of gasfabrieken zijn aangegaan, wier aflossing, indien men zich strikt tot de voorwaarden beperkte, honderd of meer jaren zoude vereischen. Een juister inzicht schijnt in de laatste jaren veld te winnen, daar bij vele der jongste leeningen zoowel de tijd voor de aflossing als de middelen waaruit rente en aflossing zullen worden bestreden, vooraf worden vastgesteld.

Het eenige afdoende middel evenwel om op den duur een regelmatigen financieelen toestand te scheppen en de zelfbeperking bij het aangaan van schulden door de gemeentebesturen te doen in acht nemen, dat namelijk bij elke leening van eenig belang tevens de belasting of de heffing worde aangewezen, waaruit rente en aflossing worden bestreden, wordt nagenoeg door geen enkel bestuur in praktijk gebracht.

Rotterdam heeft eene, zij het ook vrij onzekere, schrede op dit terrein gewaagd, toen het ter gedeeltelijke bestrijding der aflossing van de premieleening eene rioolbelasting wilde invoeren. Men ondervond echter, dat het sluiten van nieuwe leeningen gemakkelijker gaat dan het invoeren van nieuwe belastingen.

De voornaamste bron van inkomsten vóór 1866 vormden de verbruiksbelastingen, zooals uit het volgende overzicht blijkt.

---

[1] Behalve *f* 263,000 voor rente en afl. premieleening.
[2] Deze cijfers zijn aan de rekening over 1851 ontleend.

Opbrengst van de verbruiksbelastingen, in duizendtallen, in de gemeenten:

	1852.	1857.	1861.	
Amsterdam....	*f* 2,070	*f* 1,158	*f* 1,459	of $\frac{1}{3}$ van de inkomsten.
Arnhem........	〃 77	〃 103	〃 123	〃 $\frac{1}{2}$ 〃 〃 〃
Dordrecht......	〃 138	〃 49	〃 71	〃 $\frac{1}{3}$ 〃 〃 〃
Groningen......	〃 ?	〃 52	〃 110	〃 〃 〃 〃 〃
Haarlem.......	〃 178	〃 118	〃 97	〃 $\frac{1}{3}$ 〃 〃 〃
's Hage.........	〃 510	〃 601	〃 643	〃 $\frac{6}{7}$ 〃 〃 〃
Leeuwarden....	〃 116	〃 99	〃 112	〃 $\frac{1}{2}$ 〃 〃 〃
Middelburg.....	〃 132	〃 ?	〃 162	〃 $\frac{4}{5}$ 〃 〃 〃
Rotterdam......	〃 554	〃 490	〃 592	〃 $\frac{2}{3}$ 〃 〃 〃
Utrecht........	〃 255	〃 194	〃 225	〃 $\frac{1}{2}$ 〃 〃 〃
Zwolle.........	〃 68	〃 65	〃 ?	〃 $\frac{1}{3}$ 〃 〃 〃

Hier ter plaatse, waar wij ons eenvoudig tot mededeeling van feiten en cijfers bepalen, past geene uitweiding over de voor- en nadeelen der gemeentelijke verbruiksbelastingen. Duidelijk is het echter, dat de afschaffing eener zoo belangrijke bron van inkomsten voor vele gemeenten geene geringe moeilijkheid opleverde, vooral voor die, welke het middel der accijnsen tot stijving der gemeentekas tot in het overdrevene hadden opgevoerd en die derhalve, zelfs bij de vrij ruime faculteit tot accijnsverheffing, welke de wet van 29 Juni 1851 gedoogde, betrekkelijk weinig werden gebaat.

Zoo werden o. a. te *'s Hage* in 1851 tot 160 opcenten geheven op het geslacht, het gemaal en het gedistilleerd, behalve eene eigene belasting op dezelfde middelen, benevens op wijn, turf en steenkolen, en eene buitengewone heffing van 75 cents per mud tarwe en 50 cents per mud rogge.

Wel werden in 1857 de belastingen in overeenstemming met de wet geregeld, doch nog altoos behielden de accijnsen een zeer overwegende plaats en werden die geheven in den vorm van opcenten en als eigen middel op het geslacht en gedistilleerd en als eigen belasting op het gemaal, turf, hout, steenkolen en wijn. Eene eigene directe belasting werd daar zoolang mogelijk tegengehouden.

Middelburg, dat, zooals wij gezien hebben, nog onder den druk van oude lasten verkeert, had in 1851 niet minder dan 50 artikelen van verbruik, die met belasting waren bezwaard, o. a. boter, zeep, kaas, haring, olie en dergelijke artikelen, die anders in de nomenclatuur der belaste voorwerpen zelden worden aangetroffen. Eene meer eenvoudige regeling kwam in 1856 tot stand, toen insgelijks tot de invoering van eenen hoofdelijken omslag besloten werd; doch steeds bleven de accijnsen het geliefkoosde middel, dat voor vier-vijfde gedeelten in de gemeentelijke behoeften moest voorzien.

Ook *Dordrecht* en *Haarlem* genoten tijdens de invoering der gemeentewet eene zekere beruchtheid wegens de overmatige accijnsheffing in die gemeenten.

Dat die roep niet geheel onverdiend was, blijkt uit de rekening van 1851, toen in Dordrecht 200 opcenten op de tarwe, 175 op het geslacht en 150 op de rogge werden geheven, behalve eene eigen belasting op al die levensbehoeften.

Zoowel daar als in de meeste andere groote gemeenten beijverde men zich de nieuwe regeling, door de gemeentewet voorgeschreven, op eene rationeele wijze in toepassing te brengen, deels door verhooging der opcenten op de rijks directe belastingen, deels door het invoeren der zoozeer gevreesde hoofdelijke omslagen.

De volgende Staat geeft een overzicht van de opbrengst der opcenten op de grondbelasting en het personeel, in duizendtallen:

	1852.	1857.	1861.	1867.	1870.
Amsterdam....	*f* 99	*f* 312	*f* 322	*f* ?	*f* 950
Arnhem........	〃 7	〃 25	〃 29	〃 19	〃 19
Dordrecht.	〃 7	〃 23	〃 16	〃 ?	〃 ?
Groningen.....	〃 ?	〃 31	〃 33	〃 ?	〃 25
Haarlem	〃 7	〃 26	〃 27	〃 ?	〃 45
's Hage........	〃 23	〃 90	〃 ?	〃 ?	〃 254
Leeuwarden...	〃 8	〃 24	〃 23	〃 35	〃 39
Middelburg....	〃 9	〃 18	〃 14	〃 27	〃 31
Rotterdam.....	〃*a* 26	〃 127	〃 131	〃 424	〃 478
Utrecht........	〃*a* 43	〃 61	〃 70	〃 95	〃 100
Zwolle........	〃 5	〃 16	〃 ?	〃 ?	〃 27

Uit eene vergelijking der opgegeven cijfers blijkt, hoe in 1857 door verhooging der opcenten op de grondbelasting tot 10 en 15 en van die op het personeel tot 25, die bate in de meeste gemeenten tot een drie-, ja vier- en vijfvoudig bedrag was gestegen. Inzonderheid na de afschaffing der plaatselijke accijnsen in 1866, zijn deze opcenten in de groote gemeenten tot een bedrag opgevoerd, dat, naar ons toeschijnt, de beoogde voordeelen dier afschaffing voor de minder gegoede klasse wel eenigermate neutraliseert, daar de ontheffing der levensmiddelen in menig geval wel niet tegen de hoogere belasting op de woning zal kunnen opwegen.

Te *Amsterdam* werden o. a. in 1870 geheven, behalve 40 opcenten op de gebouwde eigendommen, 75 opcenten op de personeele belasting, te *Rotterdam* 70, te *Middelburg* 30, in nagenoeg alle overige groote gemeenten 25.

Vele gemeentebesturen hebben dan ook het verbroken evenwicht tusschen de ontvangsten en behoeften na 1866 bij voorkeur getracht te herstellen door invoering of verhooging van de plaatselijke directe belastingen, zooals uit de volgende vergelijkende opgave der hoofdelijke omslagen, sedert 1852 geheven, blijken kan:

	1852.	1857.	1861.	1867.	1870.
Amsterdam.....	nihil.	*f* 858	*f* 722	*f* 674	*f* 797
Arnhem.........	nihil.	〃 3	〃 ?	〃 84	〃 102
Dordrecht.....	*f* 27	〃 93	〃 89	〃 ?	〃 130
Groningen	〃 11	〃 30	〃 30	〃 ?	〃 54
Haarlem.	〃 ?	〃 65	〃 ?	〃 ?	〃 90
's Hage	nihil.	nihil.	nihil.	〃 183	〃 191
Leeuwarden...	〃 17	〃 53	〃 58	〃 94	〃 99
Middelburg....	〃 13	〃 48	〃 22	〃 49	〃 50
Rotterdam.....	〃*a* 88	〃 194	〃 277	〃 365	〃 371
Utrecht.......	〃 ?	〃 76	〃 69	〃 82	〃 85
Zwolle........	〃 12	〃*a* 16	〃 ?	〃 ?	〃 24

Bij deze opgave dient in herinnering gebracht, dat de heffingen in de eerste kolom en ten deele ook die in de tweede opgenomen, niet waren hoofdelijke omslagen ter bestrijding van de algemeene behoeften, maar omslagen voor speciale diensten of voor onderdeelen van de gemeentelijke administratie, meer bekend onder de benamingen van straat-, lantaarn- of brandspuitgelden en dergelijken, die somtijds volgens een vrij willekeurigen grondslag en althans volstrekt niet naar dien van het vermoedelijk inkomen werden geheven.

De overige directe belastingen, waaronder die op de honden in nagenoeg alle groote gemeenten, meer als policiemaatregel, is ingevoerd, zijn uit een financieel oogpunt van te weinig belang om eene afzonderlijke vermelding te wettigen. Een niet onaanzienlijk bedrag (*f* 25,000) levert te *Amsterdam* de belasting op tooneelvoorstellingen, terwijl wij, als eene zeer eigenaardige belasting, kunnen wijzen op die, welke te *'s Hage* op de publieke vrouwen geheven wordt. Wij zullen niet beslissen of het als een bewijs van de zedelijkheid in de residentie kan gelden, dat die belasting slechts *f* 386 opbracht.

Onder de rubriek "Rechten, loonen en andere gelden", bedoeld in art. 238 Gemeentewet, vindt men op alle gemeenterekeningen eene zeer heterogene massa van heffingen wegens het gebruik van gemeentelijke inrichtingen, of als vergoeding van door de gemeente bewezen diensten.

Wij laten hier een Staat van de opbrengst dier middelen volgen in duizendtallen:

	1852.	1857.	1861.	1870.
Amsterdam........	*f* 290	*f* ?	*f* 294	*f* 300
Arnhem...........	〃 8	〃 ?	〃 24	〃 34
Dordrecht.........	〃 13	〃 ?	〃 20	〃 ?
Groningen.........	〃 ?	〃 22	〃 24	〃 27
Haarlem	〃 24	〃 37	〃 ?	〃 28
's Hage...........	〃 29	〃 40	〃 ?	〃 49
Leeuwarden.......	〃 23	〃 24	〃 39	〃 115 [1]
Middelburg	〃 7	〃 ?	〃 6	〃 7
Rotterdam.........	〃 114	〃 167	〃 215	〃 348
Utrecht...........	〃 69	〃 55	〃 51	〃 323
Zwolle............	〃 9	〃 ?	〃 ?	〃 10

Waar de opbrengst dezer middelen in de laatste jaren eene groote uitbreiding heeft erlangd, zooals te *Utrecht* en te *Leeuwarden*, is dit vooral een gevolg van de exploitatie der gasfabriek als gemeentelijke instelling. Niettegenstaande het gebod van art. 254 Gemeentewet, leverden deze fabrieken in den regel geene onbelangrijke bate boven de kosten van exploitatie en de renten van het aanlegkapitaal. Te *Groningen*, *Arnhem* en *Zwolle* vindt men de opbrengst der gasfabrieken niet onder de rubriek "Heffingen",

[1] Met inbegrip van de gasrechten.

maar onder die van "Winsten uit particuliere ondernemingen" aangebracht.

Te *Rotterdam* was de belangrijke opbrengst van dit middel vooral te danken aan het havengeld van de buitenlandsche scheepvaart, dat in 1870 ruim ƒ 200,000 opleverde, maar bij arrest van den Hoogen Raad van 6 December 1872 als eene onwettige en derhalve onverschuldigde belasting werd gequalificeerd.

De schoolgelden, insgelijks tot deze heffingen behoorende, zijn in de medegedeelde staat niet opgenomen, daar zij meer eigenaardig hunne plaats vinden bij de statistiek der kosten van onderwijs.

Onder de vaste inkomsten moeten nog worden vermeld de inkomsten van eigendommen, waarvan in de volgende Tabel een overzicht wordt gegeven in duizendtallen:

	1852.	1857.	1861.	1870.
Amsterdam.......	ƒ 107	ƒ 117	ƒ ?	ƒ 243
Dordrecht.........	〃 37	〃 ?	〃 61	〃 ?
Groningen.........	〃 ?	〃 249	〃 265	〃 383
's Hage...........	〃 25	〃 44	〃 ?	〃 182
Leeuwarden.......	〃 20	〃 21	〃 28	〃 39
Middelburg........	〃 ?	〃 ?	〃 25	〃 28
Rotterdam.........	〃 53	〃 ?	〃 ?	〃 404
Utrecht...........	〃a 17	〃 16	〃 16	〃 43
Zwolle............	〃 25	〃 ?	〃 ?	〃 79

Slechts bij enkele gemeenten, met name te *Groningen*, is de vermeerderde opbrengst van dit middel aan de verhooging der pachtsommen van landerijen te danken. Het meerendeel der rentegevende bezittingen van vele steden zijn in vroegere jaren, ter bestrijding van buitengewone behoeften, te gelde gemaakt. Daarentegen heeft de exploitatie van verschillende ondernemingen, gelijk wij reeds opmerkten, tot vermeerdering dezer inkomsten medegewerkt. In *'s Hage* o. a. de exploitatie van het gemeentelijk badhuis te Scheveningen, waardoor in 1870 een saldo van ruim ƒ 24,000 werd verkregen; te *Zwolle* de exploitatie van de gasfabriek, die eene winst van ruim ƒ 20,000 opleverde.

Onder het hooge cijfer, dat 1870 voor *Rotterdam* aanwijst, is ruim ƒ 259,000 begrepen wegens rente van belegde gelden, afkomstig van de zes millioen der 3 pct. premieleening en van het restant der 3½ pct. leening.

De verschillende ontvangsten, onder de rubrieken "Polderrechten, restitutiën enz." aangebracht, worden voorbijgegaan, deels wegens hun betrekkelijk gering bedrag, deels omdat sommen die enkel tot terugbetaling van verschotten dienen, voor de kennis van den financieelen toestand geene waarde hebben.

Heeft het zoeken naar nieuwe en voldoende bronnen van inkomsten, bij de verschillende wijzigingen van het financieel stelsel

gedurende de twintig jaren van 1851 tot 1870, de gemeentebesturen vrij wat hoofdbrekens gekost, niet minder moeite had men vaak om den drang tot steeds toenemende uitgaven, binnen behoorlijke perken te houden.

Nog grooter bezwaren dan die waarop reeds bij de behandeling der ontvangsten gewezen werd, ontmoet men bij de samenstelling eener vergelijkende statistiek van de uitgaven. Telkens stuit men bij het onderzoek der gemeentebegrootingen en rekeningen op de uiteenloopende artikelen, die onder gelijknamige hoofdstukken zijn aangebraeht. Hier treft men onder kosten van administratief bestuur of huishoudelijke uitgaven, de bezoldiging van de politie en de kosten van brandweer, terwijl onder het hoofdstuk "Openbare veiligheid" het onderhoud van begraafplaatsen en plantsoenen is aangebracht; ginds heeft men, gedachtig aan het bekende: "Mijn leeren is spelen", onder: "Kosten van onderwijs", eene bagatel van *f* 70,000 voor publieke vermakelijkheden kunnen aanbrengen, terwijl elders onder dezelfde rubriek eene subsidie aan het ziekenhuis hare plaats vindt.

Deze enkele staaltjes, aan de gemeentelijke begrootingen van *'s Hage* en *Groningen* ontleend, doch waartoe ook andere gemeenten ruimschoots haar contingent konden leveren, zullen wel doen begrijpen, dat het samenstellen eener geheel zuivere vergelijkende statistiek, volgens de gelijknamige rubrieken van uitgaven, met groote en niet altijd te vermijden bezwaren gepaard gaat.

Wij moeten dan ook herhalen dat onze opgaven slechts waarde hebben als globaal overzicht van den financieelen toestand en zullen in de toelichting der tabellen datgene opgeven, wat tot juiste waardeering der cijfers noodig is.

Omtrent de eerste rubriek: "Kosten van bestuur" zij opgemerkt, dat daaronder in den ruimsten zin is begrepen alles wat tot het beheer der gemeente als zelfstandig lichaam en als deel van den Staat behoort. Behalve de jaarwedden, presentiegelden, reis- en verblijfkosten, te genieten door het bestuur en de gemeentelijke ambtenaren, behooren hiertoe de perceptiekosten der belastingen, de administratie en onderhoudstoestand van de goederen, volgens het burgerlijk recht aan de gemeenten behoorende, benevens de lasten en ongelden ter zake van die goederen verschuldigd; verder de kosten voor burgerlijken stand, bevolkingsregister, uitoefening van het kiesrecht (die, hetzij ter loops opgemerkt, in eene der gemeentebegrootingen van 1851 onder openbare werken waren gesteld!), openbare veiligheid enz., en eindelijk de uitgaven wegens inrichtingen en ondernemingen ten algemeenen nutte der ingezetenen, onmiddellijk van wege het gemeentebestuur beheerd of geexploiteerd wordende.

Deze kosten van bestuur zijn alzoo in duizendtallen voor:

	1851.	1857.	1861.	1867.	1870.
Amsterdam....	*f* 331	*f* ?	*f* 452	*f* 721	*f* 637
Arnhem	" ?	" 77	" 94	" 77	" 105
Dordrecht.....	" 58	" ?	" 66	" ?	" ?
Groningen.....	" 69	" 186	" 220	" ?	" 179
Haarlem.......	" 81	" 84	" 98	" ?	" ?
's Hage.......	" 45?	" 47?	" 52?	" 257	" 303
Leeuwarden...	" 48	" 56	" 64	" 113	" 145
Middelburg....	"*b* 50	" ?	" 56	" 50	" 52
Rotterdam.....	" 271	" 357	" 314	" 441	" 437
Utrecht.......	" 120	" 138	" 159	" ?	" 126?
Zwolle........	" 31	"*b* 44	" ?	" ?	" 42

In nagenoeg alle gemeenten valt eene belangrijke vermeerdering der kosten van bestuur op te merken. De oorzaken dier vermeerdering zijn evenwel nog al verschillend, terwijl ook de verhouding der onderdeelen van deze rubriek in den aanvang en aan het slot der twintigjarige periode niet onbelangrijk verschilt.

Het belangrijk verschil o. a. van de perceptiekosten der belastingen, een gevolg van de opheffing der gemeentelijke accijnsen, kan uit de volgende opgave blijken:

Voor	Amsterdam	bedroegen zij	in 1851	*f* 137,000,	in 1870	*f* 59,000.
"	Arnhem	"	" 1861	" 9,000,	" "	" 2,000.
"	Leeuwarden	"	" 1860	" 15,000,	" "	" 2,000.
"	Utrecht	"	" 1851	" 32,000,	" "	" 10,000.

Ook de kosten der straatverlichting verminderden over 't algemeen, deels tengevolge van de oprichting van gemeentelijke gasfabrieken, deels door het vervallen der oude en het aangaan der nieuwe contracten.

De uitgaaf voor dat artikel bedroeg in de duizendtallen te:

Amsterdam......	in 1851	*f* 96,	in 1870	*f* 81.
Rotterdam.......	" "	" 56,	" "	" 41.
Zwolle..........	" 1858	" 8,	" "	" 5.
Leeuwarden......	" 1861	" 10,	" "	" 11.
Middelburg......	" 1853	" 6,	" "	" 8.
Groningen.......	" 1851	" 17,	" "	" 23.

De kosten voor de verlichting te *Utrecht* zijn in de rekening over 1870 niet gespecificeerd, zoodat die uitgaaf niet onder de opgegeven kosten van bestuur voor dat jaar is begrepen.

Dewijl de beide genoemde artikelen in vele gemeenten eene niet onbelangrijke bezuiniging te weeg brachten, moet de sterke toename van de kosten van bestuur voornamelijk gezocht worden in de uitbreiding der bemoeiingen van vele gemeentebesturen, in de verhooging der bezoldigingen van ambtenaren overeenkomstig de behoeften des tijds en in de meerdere kosten voor politie.

Een overzicht van de uitbreiding, welke deze laatstgenoemde tak van bestuur onderging, levert de volgende staat der kosten van policie en brandweer in duizendtallen:

Amsterdam....	*f* 191	in	1851,	*f* 285	in	1870.
Arnhem......	〃 20	〃	1855,	〃 49	〃	〃
Groningen....	〃 17	〃	1851,	〃 86	〃	〃
Leeuwarden...	〃 14	〃	〃	〃 19	〃	〃
Middelburg....	〃 7	〃	〃	〃 12	〃	〃
Rotterdam....	〃 82	〃	〃	〃 208	〃	〃
Utrecht.......	〃 32	〃	1853,	〃 52	〃	〃
Zwolle.......	〃 9	〃	1851,	〃 14	〃	〃

Het buitengewoon lage bedrag voor de kosten van bestuur te *'s Hage*, in de drie eerste kolommen uitgetrokken, is daaraan toe te schrijven, dat verscheidene belangrijke uitgaven, o. a. die voor politie in de begrooting onder andere rubrieken moeten gebracht zijn. De benaming dier rubrieken kan echter zelfs niet doen gissen, waar bedoelde kosten zijn aangebracht, daar zij wel evenmin onder: Armwezen als onder Schoone kunsten of Onderwijs t'huis behooren.

Uiterst gering is, vooral in tijden dat geene epidemieën heerschen, het bedrag voor medische politie, op de uitgaven aangebracht. In *Groningen*, waar anders dat onderwerp wel eenige zorg scheen te vereischen, vindt men jaren lang, behalve *f* 50 voor de commissie van geneeskundig toevoorzicht, slechts *f* 150 voor de gezondheids-opzieners over de paarden uitgetrokken; ook in andere gemeenten wordt deze gewichtige tak van gemeentezorg vrij karig en, zoo het voorkomt, weinig doelmatig behartigd.

In de laatste jaren is eenige verbetering merkbaar; voor 1870 vinden wij onder deze rubriek te *Amsterdam* *f* 5,000, te *Arnhem* *f* 18,000, te *Groningen* *f* 2,000, te *'s Hage* *f* 1,600, te *Leeuwarden* *f* 1,000, te *Rotterdam* *f* 11,000 uitgegeven.

Ook bij de beoordeeling van deze cijfers dient men omzichtig te werk te gaan, daar b. v. het lage cijfer, te *Leeuwarden* uitgetrokken, eenige verklaring vindt in de omstandigheid, dat aldaar, door het graven van een verschwatervijver, aan de behoefte aan drinkwater is tegemoet gekomen, terwijl elders, b. v. te *Rotterdam*, het verschaffen van drinkwater een belangrijke jaarlijksche uitgave vereischt.

Ten slotte zij omtrent de rubriek "Kosten van bestuur" nog opgemerkt, dat over 't algemeen de plaatselijke besturen zich meer dan het landsbestuur aan verbetering van het lot hunner ambtenaren, overeenkomstig de behoeften des tijds, laten gelegen liggen. De vermeerdering overigens der bemoeiingen van de gemeentebestnren in 20 jaren tijds, blijkt uit de volgende statistiek, aan de Rotterdamsche verslagen ontleend, maar die veilig als maatstaf ook voor andere gemeenten kan worden aangenomen.

Het getal der door Burgemeester en Wethouders genomen resolutiën, waarvan men kan aannemen dat, door elkander genomen, van ieder wel 4 expeditiën gemaakt moeten worden, bedroeg in 1851 706, in 1870 1,526;

dat van de bij Burgemeester en Wethouders ingekomen stukken in 1851 4,850, in 1870 9,328;

dat van de afgezonden brieven en rapporten 3,200 in 1851 en 7,751 in 1870.

Ook op het gebied van 't onderwijs, het behoeft ter nauwernood gezegd, is de toestand niet weinig ten bezware van de gemeentekas veranderd.

Terwijl nog in 1851 door het bestuur van *'s Hage* met zekeren trots wordt medegedeeld, dat men wel *f* 18,500 's jaars aan het lager onderwijs in die gemeente ten koste legde, zien wij die kosten, nog geen twintig jaren later, tot ruim *f* 108,000 gestegen, en 's Hage is in dit opzicht niet eens de gemeente, waar het meeste is tot stand gebracht.

De volgende Tabel geeft een overzicht van de toename der kosten voor het onderwijs, in duizendtallen, met inbegrip van de gymnasiën en middelbare scholen :

	1852.	1857.	1861.	1867.	1870.
Amsterdam....	*f* 100	*f* ?	*f* ?	*f* 482	*f* 590
Arnhem.......	〃 10	〃 24	〃 40	〃 74	〃 77
Groningen	〃 21	〃 28	〃 37	〃 70	〃 78
Haarlem	〃 21	〃 25	〃 29	〃 ?	〃 ?
's Hage.......	〃 42	〃 ?	〃 76	〃 ?	〃 148
Leeuwarden...	〃 32	〃 33	〃 47	〃 52	〃 64
Middelburg....	〃 17	〃 ?	〃 32	〃 35	〃 39
Rotterdam.....	〃 35	〃 71	〃 ?	〃 ? .	〃 264
Utrecht.......	〃 ?	〃 ?	〃 ?	〃 56	〃 70
Zwolle........	〃 10	〃 10	〃 ?	〃 ?	〃 38

De opbrengst der schoolgelden was in dezelfde jaren:

Amsterdam....	*f* 10	*f* 〃	*f* 19	*f* 70	*f* 140
Arnhem	〃 〃	〃 〃	〃 〃	〃 16	〃 21
Groningen	nihil.	nihil.	〃 6	〃 ?	〃 24
Haarlem. ...,..	〃 5	〃 6	〃 7	〃 ?	〃 19
's Hage.......	〃 11	〃 13	〃 ?	〃 ?	〃 25
Leeuwarden....	nihil.	nihil.	〃 8	〃 18	〃 20
Middelbnrg....	〃 4	〃 ?	〃 11	〃 16	〃 15
Rotterdam.....	〃 7	〃 11	〃 61	〃 74	〃 84
Utrecht.	〃 ?	〃 ?	〃 13	〃 14	〃 18

Tot het vormen van een bepaald oordeel omtrent dên werkelijken toestand van het onderwijs en de meerdere of mindere gelegenheid om onderwijs te erlangen, in ieder der genoemde gemeenten, zijn deze cijfers onvoldoende, daar natuurlijk de kosten voor bijzondere of van staatswege onderhouden wordende scholen, hier niet bij zijn opgenomen.

Evenmin kunnen uit die cijfers voldoende gegevens geput worden omtrent de werkelijke vermeerdering van uitgaven, door de wetten op het lager en middelbaar onderwijs aan de gemeenten opgelegd, daar de belangrijke kosten voor den bouw en de inrichting van schoolgebouwen, welke door leeningen gedekt en onder buitengewone uitgaven aangebracht zijn, niet onder deze tabel zijn opgenomen.

Zooveel blijkt echter dat alle groote gemeenten zich beijverd hebben om eene ruime en vrijgevige toepassing aan de voorschriften dier wet te geven en de klachten, die b. v. zoo veelvuldig over de nalatigheid van *Amsterdam* ten dezen aanzien worden rondgebazuind, tegenover de aangehaalde cijfers nog al van hare waarde verliezen.

Of de verbazende uitbreiding, die nagenoeg overal aan de kosten voor openbare werken gegeven wordt, als een verblijdend teeken des tijds moet worden beschouwd, zouden wij niet durven beslissen, daar een juiste kennis der lokale omstandigheden vooral noodig is om die vraag te beantwoorden.

Zoo als echter reeds bij de behandeling der ontvangsten werd opgemerkt, moet de uitzetting dezer uitgaven, wier productiviteit vaak twijfelachtig is, noodwendig tot reactie leiden, indien een te onevenredig deel der kosten op de schouders van het nageslacht wordt gelegd.

Een overzicht van de uitgaven, in duizendtallen, voor openbare werken geeft de volgende Staat:

	1852.	1857.	1861.	1867.	1870.
Amsterdam....	*f* 532	*f* 470	*f* 869	*f* 906	*f* 816
Arnhem	〃 27	〃 44	〃 61	〃 62	〃 90
Groningen	〃 ?	〃 101	〃 115	〃 ?	〃 253
's Hage.......	〃 88	〃 ?	〃 162	〃 295	〃 403
Leeuwarden....	〃 47	〃 57	〃 79	〃 76	〃 80
Middelburg....	〃 48	〃 ?	〃 53	〃 66	〃 98
Rotterdam	〃 190	〃 658	〃 620	〃 730	〃 742
Zwolle	〃 27	〃 44	〃 ?	〃 ?	〃 72

Al mogen onder deze cijfers hier en daar kosten schuilen, die meer als van buitengewonen aard kunnen worden beschouwd, hetgeen niet altijd uit de omschrijving kan worden opgemaakt, toch blijkt uit de geleidelijke opklimming, die overal wordt waargenomen, dat die buitengewone uitgaven, b. v. rioleering, voor het aanleggen van trottoirs en dergelijke, door hare jaarlijksche apparatie op de begrooting spoedig haar buitengewoon karakter verliezen.

Vrij duidelijk blijkt dit uit het volgend overzicht van de uitgaven voor gewone en voor buitengewone werken, gedurende 10 achtereenvolgende jaren in de gemeente *Leeuwarden:*

	Gewoon onderhoud.	Buitengewone uitgaven.
1851........	*f* 28,447	*f* 18,259
1852........	〃 38,190	〃 16,970
1853........	〃 26,670	〃 9,612
1854........	〃 23,530	〃 24,023
1855........	〃 24,052	〃 24,654
1856........	〃 23,435	〃 57,426
1857........	〃 25,179	〃 31,071
1858........	〃 27,211	〃 25,901
1859........	〃 27,183	〃 99,018
1860........	〃 34,058	〃 8,239

Bij een vaak aanzienlijk verschil tusschen enkele jaren, blijken alzoo de buitengewone uitgaven, zoowel hier als elders een permanent verschijnsel, dat tot omzichtigheid moet aansporen.

Tot de lichtpunten in de gemeentelijke huishouding, althans in betrekkelijken zin, kan de rubriek Armwezen worden gerekend. Opvallend toch is bij de lezing van nagenoeg alle door ons behandelde gemeenteverslagen, de tevredenheid die daarin doorstraalt met den bestaanden toestand in vergelijk met den vroegeren en de hoop, dat de toekomst nog gunstiger resultaten zal opleveren.

Is die tevredenheid voor een deel het gevolg van den minderen omslag en verwikkeling, die de veranderde bepalingen aangaande het onderstands-domicilie in de groote gemeenten veroorzaakten, ook uit een financieel oogpunt vond men stof tot bemoediging, zooals uit het volgend overzicht van de kosten, in duizendtallen, der armenverpleging blijken zal:

	1852.	1857.	1861.	1867.	1870.
Amsterdam....	*f* 492	*f* 415	*f* 483	*f* 508	*f* 489
Arnhem........	〃 6	〃 19	〃 25	〃 ?	〃 20
Groningen......	〃 ?	〃 51	〃 54	〃 58	〃 50
Haarlem.......	〃 75	〃 55	〃 38	〃 ?	〃 ?
's Hage........	〃 217	〃 ?	〃 201	〃 198	〃 139
Leeuwarden...	〃 48	〃 56	〃 63	〃 62	〃 56
Middelburg....	〃 41	〃 ?	〃 37	〃 ?	〃 43
Rotterdam.....	〃 274	〃 276	〃 234	〃 237	〃 ?
Utrecht........	〃 61	〃 68	〃 65	〃 63	〃 63
Zwolle.........	〃 14	〃 16	〃 ?	〃 ?	〃 18

Al moge blijkens deze opgave het montant der kosten voor armenverzorging geen merkelijk verschil sedert 1852 opleveren, wij achten juist deze omstandigheid, bij de stijgende prijzen van alle levensbehoeften en de belangrijke toename der bevolking, een vrij krachtig bewijs van de meerdere welvaart der arbeidende klassen. De schijnbare uitzondering op den algemeenen regel, die te Arnhem wordt waargenomen, kan aan den exceptioneelen toestand worden toegeschreven, waarin die gemeente ten opzichte van de armverpleging verkeert, daar de eigenlijke armenzorg geheel aan kerkelijke en bijzondere instellingen werd overgelaten en het Burgerlijk Armbestuur zich enkel met de zorg voor elders domicilie van onderstand bezittende personen belastte, welker aantal ook in verband met de groote uitbreiding dier gemeente belangrijk schijnt toegenomen.

Het tijdvak sedert 1854 kenmerkt zich overigens door de trapsgewijze vermindering en in de meeste gemeenten door algeheele afschaffing van het subsidiestelsel; een maatregel, die, volgens alle verslagen, tot bevordering van orde en zuinigheid bij de armverzorging heeft geleid en volgens sommige allergunstigste resultaten heeft opgeleverd.

De werking der gewijzigde Armenwet sedert Juni 1870 had in

de door ons behandelde periode te kort geduurd om daaruit eenig resultaat voor den financieelen toestand der gemeenten te kunnen afleiden; slechts één gemeente schijnt omtrent de gevolgen dier wijziging minder gerust. Wij gelooven dat de uitkomst die vrees niet heeft bewaarheid.

Als eene bijzonderheid aangaande de uitgaven onder deze rubriek kunnen wij wijzen op de belangrijke vermeerdering, welke de verplegingskosten voor krankzinnigen aanwijzen. In Amsterdam stegen die kosten van *f* 26,000 tot *f* 69,000, in Utrecht van *f* 4,000 tot *f* 20,000 's jaars. Een gelukkig verschijnsel, indien men daaruit mag besluiten, dat de zorg voor die ongelukkigen steeds meer wordt ter harte genomen.

Wij eindigen hiermede ons Overzicht; hopende in een volgenden jaargang meer en détail enkele bijzonderheden der gemeentelijke huishoudingen te kunnen behandelen.

W. J. V. W. RENGERS.

DE GOUVERNEMENTS-TELEGRAAF IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Aan het *Beknopt Verslag omtrent de Gouvernements-Telegraaf in Nederl.-Indië over de jaren* 1861—1870, samengesteld door den Heer H. L. JANSSEN, hoofdingenieur, chef der telegraphie, ontleenen wij het volgende:

Den 1sten Januari 1861 bedroeg de lengte der lijnen van het Nederlandsch-Indische Telegraafnet 2646.98 kilometers en die der draden 2744.88 kilometers, daaronder niet begrepen de kabels tusschen Batavia, Muntok, Palembang en Singapore, die in 1860 reeds gebroken waren en in 1862 geheel werden opgegeven, nadat de ondervinding had doen zien, dat verdere pogingen tot herstel toch tot geene bevredigende uitkomst zouden leiden.

De eerste uitbreiding van het telegraafnet geschiedde in 1866, door het oprichten eener lijn van Telok-Betong over Lahat tot Lorok, 40 kilometers van Palembang, welke door een reeds ten vorigen jare door straat Sunda gelegden kabel met de lijnen op Java in verbinding werden gebracht.

Voor deze verbinding was gebruik gemaakt van het gedeelte nieuwe kabel, dat nog voor herstellingen van den Singapore-kabel in voorraad was, en als proef met eene omkleeding van gemoetoe werd voorzien.

Het lot van dien kabel was echter niet veel beter dan dat van den Singapore-kabel. Al dadelijk na het leggen bleek, dat de kabel op onderscheiden plaatsen isolatiefouten had en daardoor niet kon werken.

Het opsporen en herstellen dier fouten kon in 1865 niet geheel geschieden, maar moest tot het volgende jaar worden uitgesteld, en was ook toen nog eerst in December afgeloopen. De kabel bleef goed werken tot in Juni 1867, toen weder nieuwe gebreken voor den dag kwamen. De herstelling daarvan vorderde uiterst langzaam, zoodat de kabel in het tweede halfjaar van 1867 slechts een paar maanden werkte. Ook de eerste twee maanden van 1868 bleef de kabel zijn dienst verrichten, doch den 5den Maart 1868 ontstond er eene breuk, tot welker herstelling, wegens het niet beschikbaar zijn van een stoomvaartuig, in dat jaar niets kon worden verricht. In 1869 werden van Mei tot November vruchtelooze pogingen tot herstel gedaan. Het bleek, dat zoowel de gebroken kabel als het nog in voorraad zijnde materieel, waarmede het herstellen zou moeten geschieden, zoovele en groote isolatiefouten had.

den, dat het raadzaam werd geacht van alle verdere pogingen tot herstel af te zien, den kabel geheel op te geven en een nieuwen uit Europa aan te vragen.

In het jaar 1867 werd de vorengenoemde lijn doorgetrokken van Lorok tot Palembang, door middel van een kabel, die in de rivieren Kramassan en Moesie werd gelegd.

Voor dezen kabel werden gebezigd 25½ Engelsche mijlen van den ouden Singapore-kabel, die tusschen de Nanka-eilanden en Muntok waren opgevischt. Uit het opgevischte werden de slechte gedeelten weggekapt, en daarna de verschillende bruikbare stukken tot één geheel vereenigd, dat met eene dubbele omkleeding van gemoetoe voorzien en met ijzerdraad N°. 5 versterkt werd.

Deze kabel werkte bij het einde van 1870 nog voortdurend goed.

In 1870 werd eene lijn aangelegd van Soebang naar Bandong, ter lengte van 60 kilometers. Het aanleggen van die lijn werd door de regeering toegestaan, nadat de heer P. W. HOFLAND, eigenaar der landen Tjiassem en Pamanoekan, de oprichting van een telegraafkantoor te Soebang had verzocht, onder aanbod om voor de lijn, voor zoover die over zijne landen zou loopen, de steunpunten kosteloos te leveren en te onderhouden, en om evenzeer kosteloos te Soebang een gebouw voor telegraafkantoor en woning van den chef beschikbaar te stellen.

Tengevolge der vorenvermelde uitbreidingen bestond het telegraafnet op den 1sten December 1870 uit 3190.69 kilometers lijnen en 3351.94 kilometers draden. Als volgt:

Telegraaflijnen in Nederlandsch-Indië op den 31sten *December* 1870.

Van:	Naar:	Lengte der lijnen in kilometers.	Gezamenlijke lengte der draden in kilometers.
Batavia	Weltevreden	4.521	9.042
Weltevreden	Cheribon	305.920	324.004
Mr. Cornelis	Bandong	167.277	215.501
Soebang	Cheribon	189.881	209.472
Cheribon	Samarang	230.194	230.194
Samarang	Soerabaya	314.962	314.962
Tjinoenoek	Boentoe	232.078	241.120
Boentoe	Samarang	210.980	245.641
Boentoe	Kartasoera	97.578	97.578
Magelang	Djokjokarta	43.703	46.717
Kranggan	Soerakarta	62.164	72.713
Soerakarta	Soerabaya	323.628	337.191
Kedoeng	Banjoewangie	277.288	277.288
Weltevreden	Anjer	118.299	118.299
Telokbetong	Palembang	612.219	612.219
		Totaal 3,190.692	Totaal 3,351.941

In 1870 werd voorts nog een aanvang gemaakt met de voorbereidende werkzaamheden tot oprichting eener lijn van Lahat over Benkoelen naar Padang.

Een gewichtig feit in 1870 was de vergunning aan de Britsch-Australische Telegraafmaatschappij tot het leggen van een telegraafkabel van Batavia naar Singapore en van Banjoewangie naar Australië.

Die vergunning werd verleend in Mei, en reeds in November was de kabel van Batavia naar Singapore gelegd en voor het algemeen verkeer opengesteld.

Door dezelfde Maatschappij werd daarna nog gelegd een kabel van Singapore over Poeloe Pinang naar Madras, waardoor ook Nederlandsch-Indië in verbinding werd gebracht met het uitgebreide telegraafnet, dat de vier werelddeelen Europa, Azië, Afrika en Amerika omvat.

Deze kabel was nog vóór het einde van het jaar 1870 uitgelegd, doch evenwel voor het verkeer nog niet verder opengesteld dan Poeloe Pinang.

De aanstaande verbinding met Singapore en Australië, waardoor Nederlandsch-Indië het transito-verkeer tusschen Australië en de overige vier werelddeelen verkreeg, maakten het oprichten van nieuwe lijnen op Java noodzakelijk, en werd daarom aan de regeering het voorstel gedaan tot:

A. den aanleg der volgende nieuwe lijnen:

1e. van Batavia langs den spoorweg naar Buitenzorg en van daar langs den nieuwen militairen weg naar Tjiandjoer;

2e. van Cheribon naar Tjiamies;

3e. van Tegal naar Banjoemaas;

4e. van Poerworedjo langs den naasten weg naar Djokjokarta;

5e. van Djokjokarta langs den spoorweg over Soerakarta naar Samarang;

6e. van Ngawie over Bodjonegoro naar Toeban, en

7e. van Rembang over Toeban naar Grissee.

B. Het spannen van een tweeden draad aan de bestaande lijnen:

1e. van Tjiandjoer over Bandong, Tjiamies en Banjoemaas naar Poerworedjo;

2e. van Soerakarta naar Ngawie;

3e. van Grissee naar Soerabaya; en

4e. vau Soerabaya naar Banjoewangie.

In afwachting van de beschikking der regeering op dat voorstel, werd reeds onder nadere goedkeuring een aanvang gemaakt met het uitzetten der lijnen en het planten van boomen langs de wegen van Rembang naar Grissee, van Toeban over Bodjonegoro naar Ngawie, en van Djokjokarta naar Poerworedjo.

Tengevolge van het opgeven van den ouden Singapore-kabel, werden in 1862 de telegraafkantoren te Palembang, Muntok en Singapore ingetrokken.

Nieuwe telegraafkantoren werden opgericht:

in 1865 te Salatiga, Modjokerto en Lengkong, welk laatste kantoor echter ieder jaar slechts tijdelijk wordt geopend in het belang van de rivier-correspondentie;

in 1870 te Tjiamies en te Soebang.

Bij verblijf van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal op Tjipannas, werd daar telkens tijdelijk een telegraafkantoor geopend.

Wegens de onlusten te Bekassie in 1869 werden aldaar en te Tjimangies tijdelijke telegraafkantoren ingesteld, waarvan het eerste reeds na verloop van 18 dagen, het laatste echter eerst na ruim 2½ maand kon worden opgeheven.

Op Sumatra werden, naarmate de lijnen gereed kwamen, kantoren opgericht te Telok-Betong, Mengala, Batoeradja, Lahat en Palembang, doch nog niet voor het algemeen verkeer opengesteld, omdat, èn uithoofde van den toestand van den kabel in straat Sunda, èn doordien het onderhoud der landlijnen nog niet genoegzaam geregeld was en zeer veel te wenschen overliet, nog niet op een eenigszins geregeld verkeer viel te rekenen.

Inmiddels werden ten gerieve van het publiek de telegraafkantoren gemachtigd om zooveel doenlijk op de Sumatrasche lijnen kosteloos telegrammen over te seinen.

De lijnen op Java bleven voortdurend in goeden staat, ofschoon het onderhoud somtijds tengevolge van slecht weder bijzondere zorg vereischte.

In het belang van het onderhoud werden hier en daar kleine wijzigingen in de richting der lijnen gebracht en voorts een aanvang gemaakt om daar, waar zich aan beide zijden van den weg groote boomen bevinden, de draden midden over den weg op te hangen aan ijzerdraden, die aan weêrszijden van den weg aan de boomen worden bevestigd. Hierdoor wordt niet alleen het onderhoud gemakkelijker en minder kostbaar, maar ook tevens eene betere isolatie verkregen.

Onbruikbaar geworden steunpunten (levende boomen en dolken) werden vervangen in:

1861....	4,673	stuks.	1866....	4,272	stuks.
1862....	4,272	〃	1867....	3,379	〃
1863....	5,732	〃	1868....	3,276	〃
1864....	4,477	〃	1869....	3,858	〃
1865....	4,149	〃	1870....	3,3[illegible]4	〃

Het onbruikbaar worden van zoovele steunpunten in 1863 moet voornamelijk geweten worden aan de slechte weersgesteldheid en de vele overstroomingen in dat jaar, waardoor vele kapokboomen stierven.

Beschadigde isolatoren werden verwisseld in:

1861......	837	stuks.	1866......	468	stuks.
1862......	837	〃	1867......	553	〃
1863......	761	〃	1868......	587	〃
1864......	640	〃	1869......	624	〃
1865......	437	〃	1870......	851	〃

Het grootste gedeelte der verwisselde isolatoren waren door den bliksem beschadigd. Bij een groot gedeelte van de steunpunten

was dit ook het geval, hetzij dat zij dadelijk gedood werden, dan wel na getroffen te zijn, langzamerhand wegstierven; terwijl de overigen door den wind omvergeworpen werden of door ouderdom of onbekende oorzaken stierven.

In 1866 werden bovendien bij veranderingen in de richting der lijnen nog 387 isolatoren verwisseld, omdat zij bleken niet meer voldoende te isoleeren.

Verder vervielen bij richtingsveranderingen:

in 1867: 675 isolatoren en 529 steunpunten, die vervangen werden door 519 hangisolatoren, 136 isolatoren model A, 6 topisolatoren, 9 champignons en 62 aangeplante boomen, terwijl op 474 plaatsen de lijn aan langs den weg groeiende boomen werd opgehangen;

in 1868: 558 isolatoren, die vervangen werden door 510 hangisolatoren en 51 isolatoren model A;

in 1869: 680 isolatoren, die vervangen werden door 619 hangisolatoren;

in 1870: ongeveer 500 steunpunten, die vervangen werden door langs de lijn groeiende boomen, 887 isolatoren en 18 spantoestellen, die vervangen werden door 475 isolatoren nieuw model A, 354 hangisolatoren en 37 champignons.

Op Sumatra, waar de lijnen door weinig bevolkte streken en grootendeels langs minder goede wegen, door boschpaden of nog ongunstiger terreinen loopen, liet het onderhoud nog veel te wenschen over; terwijl beschadigingen en storingen veelvuldig voorkwamen. Zij werden meestal veroorzaakt door het vallen van boomen of zware takken op de lijn, of door olifanten, die de steunpunten uit den grond rukten of de lijn medesleepten.

Steunpunten werden vervangen in:		Isolatoren werden verwisseld in:	
1867......749	stuks.	1867......288	stuks.
1868......842	"	1868......194	"
1869....1,469	"	1869......197	"
1870......755	"	1870......148	"

Het grootste gedeelte der verwisselde isolatoren was door het omvallen van boomen of door olifanten beschadigd, terwijl het onbruikbaar worden der vervangen steunpunten ook gedeeltelijk op rekening van de olifanten komt, doch voor het meerendeel aan onbekende oorzaken is te wijten.

Het kantoor van den Hoofdingenieur en het telegraafkantoor te Weltevreden gingen den 1sten Mei 1861 over in een daarvoor gehuurd gebouw op Pasar Baroe, daar de tot dusver gebezigde gebouwen op Noordwijk in handen van andere eigenaren kwamen, die tot geen verderen afstand in huur genegen waren.

In 1862 kwamen voor de genoemde kantoren nieuwe gebouwen gereed, doch werd dat, voor het kantoor van den Hoofdingenieur bestemd, tot den 1sten November 1866 voor postkantoor afgestaan, terwijl de Hoofdingenieur zoolang kantoor bleef houden in het gehuurde huis op Pasar Baroe.

De bij het telegraafkantoor te Weltevreden behoorende woning van den chef kwam eerst in 1864 gereed.

Voorts werden nieuwe kantoren met woning voor den chef gebouwd, en, naarmate zij gereed kwamen, betrokken:

in 1864 te Pasoeroean, Poerworedjo, Probolingo en Djokjokarta;
in 1865 te Kediri, Magelang en Pekalongan;
in 1866 te Anjer, en
in 1869 te Indramaijoe;

terwijl door aankoop huizen verkregen en tot kantoor en woning van den chef ingericht werden:

in 1861 te Madioen;
in 1862 te Serang, Indramaijoe, Tegal, Pattie en Probolingo;
in 1863 te Bandong en Banjoemaas;
in 1866 te Tjilatjap.

Te Samarang werd in 1867 een vroeger schoolgebouw tot kantoor en woning van den chef ingericht.

Te Cheribon werd in 1868 een gedeelte van het tot logement gediend hebbende gebouw als kantoor en woning van den chef in gebruik genomen, terwijl het overige gedeelte voor den postdienst werd bestemd.

Te Bezoeki werd in 1861 en te Pekalongan in 1862 het kantoor overgebracht naar daarvoor ingehuurde gebouwen.

Te Soerabaya werd in 1867 een ander, voorloopig tot kantoor ingericht, lokaal betrokken, terwijl in 1863 het te Ambarawa ingehuurde huis verlaten en het kantoor in een voorloopig opgericht gebouw overgebracht moest worden.

Te Buitenzorg werd het kantoor in 1864, toen ook de postdienst aan den chef van het telegraafkantoor werd opgedragen, verplaatst naar het voor den postdienst bestemde gebouw, doch in 1867 weder overgebracht naar een bijgebouw van het paleis van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal.

Klachten over den telegraafdienst kwamen in gedurende:

1861	15	1865	23	1869	17
1862	21	1866	7	1870	12
1863	26	1867	10		
1864	26	1868	21		

In 1864 werd op 17 telegraafkantoren ook de postdienst aan het personeel opgedragen. Die vereeniging beantwoordde niet aan de verwachting en werd in 1857 weder geleidelijk opgeheven.

De formatie van het personeel was als volgt:

	31 Dec. 1860.	31 Dec. 1870.
Hoofdingenieur, chef der telegrafie	1	1
Ingenieurs	2	3
Adjunct-Ingenieurs	4	3
Telegrafisten der 1ste klasse	7	25
idem 〃 2de 〃	24	38
idem 〃 3de 〃	53	65
Leerlingen-telegrafist	20	35,

aan welke formatie evenwel op 31 Dec. 1870 ontbraken: 6 telegrafisten der 2de en 6 der 3de klasse; terwijl 3 leerlingen-telegrafist boven het bepaalde aantal in dienst waren. Eene proef om Inlanders tot telegrafisten op te leiden, mislukte.

Het tarief voor het overbrengen der telegrammen, dat op 1 Januari 1861 voor een enkelvoudig telegram van 30 woorden *f* 1.— per kring bedroeg, werd in 1863 bij de vaststelling van een nieuw reglement voor de telegrafische correspondentie verminderd tot *f* 0.70, hetgeen ten gevolge had, dat in dát en het volgende jaar de opbrengsten der bijzondere telegrammen minder bedroegen dan in 1862, ofschoon het getal der verzonden telegrammen niet onbelangrijk was toegenomen.

De hieronder gevoegde staten wijzen het verkeer en de opbrengsten van den telegraaf aan, voor zooveel de regeerings- en bijzondere telegrammen betreft.

Aantal en verdeeling der verzonden telegrammen:

	Bijzondere telegrammen.	Regeerings- en diensttelegrammen.	Te zamen.
1861	48,342	5,285	53,627
1862	59,696	5,506	64,202
1863	70,799	7,872	78,671
1864	75,647	8,161	83,808
1865	79,819	7,501	87,320
1866	87,574	10,782	98,356
1867	91,725	13,625	105,350
1868	95,492	11,094	106,586
1869	96,533	8,376	104,909
1870	104,389	8,354	112,743

Opbrengst:

	Bijzondere telegrammen.	Regeerings- en diensttelegrammen.	Te zamen.
1861	*f* 147,237	39,169	186,407
1862	〃 181,567	40,077	221,644
1863	〃 180,889	37,436	218,326
1864	〃 179,877	48,751	228,629
1865	〃 187,043	39,028	226,071
1866	〃 197,615	52,426	250,041
1867	〃 200,065	65,999	266,064
1868	〃 207,036	55,943	262,979
1869	〃 208 290	38,503	246,793
1870	〃 226,227	40,397	266,624

Bij de opbrengsten moeten nog voor memorie worden gevoegd de kosten van verzonden post- en rivierberichten, bedragende over 1868, 1869 en 1870 respectievelijk *f* 7,230.10, *f* 11,743.40 en *f* 12,269.55.

Het atelier, waarop altijd volöp werk was, voldoet alleszins aan de verwachtingen. Er wordt met lust en ijver en goed gewerkt.

De inlandsche werklieden, die hunne opleiding uitsluitend op het atelier ontvangen, hebben zich voortdurend ontwikkeld en zijn zeer bekwaam in hun vak geworden.

Aan het personeel werd in 1865 vergunning gegeven om buiten diensttijd van het atelier gebruik te maken, ter vervaardiging voor eigen rekening van voorwerpen voor de in dat jaar te Batavia gehouden nijverheids-tentoonstelling. Het werk van den chef van het atelier, den telegrafist der 1ste klasse J. HAMBURG en van de inlandsche werklieden SIDIN en NATTA, werd op die tentoonstelling met de gouden medaille bekroond.

DE JAVASCHE BANK.

Uittreksel uit het Verslag over het 45ste *boekjaar*, 1872—73.

Van de 12,000 aandeelen, waaruit het kapitaal der Bank bestaat, verwisselden van eigenaar 2155½ aandeelen, en telde de Bank bij het eind van het boekjaar 862 aandeelhouders, waarvan 16 met meer dan 100 aandeelen. Hiervan was op het eind des boekjaars het dividend betaalbaar gesteld in Nederland over 5203 aandeelen tegen 5563½ op ultimo Maart 1872.

De operatiën der Bank zijn over het algemeen van meer omvang geweest dan in de drie laatst voorafgegane jaren, hebbende de rentegevende uitzettingen bedragen gemiddeld *f* 12,410,000. Het hoogste cijfer werd bereikt op 2 October, namelijk *f* 14,194,051 en het laagste kwam voor op 5 Maart met *f* 10,910,581. Het gemiddeld totaalcijfer is verdeeld onder de volgende rubrieken: handelspapier *f* 6,527,000; vendupapier *f* 2,228,000; beleeningen *f* 1,813,000; hypotheken en belegd reservefonds *f* 1,842,000.

De gezamenlijke disconteer. hebben bedragen *f* 39,447,907.67½ te Batavia, Samarang, Soerabaja, Padang, Makasser, Cheribon, Soerakarta en Pasoeroean.

De beleeningen van producten zijn aanzienlijk toegenomen te Soerabaja en Pasoeroean, doch te Padang gedaald tot een in de laatst verloopene zes boekjaren ongekend laag cijfer. De oorzaak daarvan is het tegenvallen van den koffieoogst, op Sumatra, zoodat in het jaar 1872 door het gouvernement slechts geveild zijn 81,800 picols tot den middenprijs van *f* 43.89½, tegen 162,000 picols tot den middenprijs van *f* 40.18 in het jaar 1871.

De hypothecaire uitzettingen bedroegen op ult°. Maart *f* 1,857,294, tegen *f* 1,234,222 op ultimo Maart 1871.

Van het reservefonds ad *f* 36,486.99 zijn *f* 30,000 belegd op hypotheek. Door de krachtens het octrooi nieuw af te zonderen bijdragen ten behoeve van dit fonds zal het met ingang van het loopende boekjaar stijgen tot *f* 77,783.16½.

Omtrent den rentestand wordt het volgende medegedeeld:

De *disconto-rente* voor gewoon handelspapier is te Batavia en bij de agentschappen op Java het geheele jaar door onveranderd op

6 pCt. bepaald gebleven. Daarentegen werd de rente op wissels, genomen krachtens verleende bankcredieten, verhoogd met 1 pCt. boven het disconto van gewoon handelspapier.

Voor vendupapier is in de maand Juli 1872 bij de agentschappen te Samarang en Soerabaja in toepassing gebracht de renteverlaging, waartoe men reeds in October 1871, bij het hoofdbureau had moeten besluiten, ten einde dit papier niet geheel aan de Bank te zien ontvallen. De agenten zijn namelijk gemachtigd om de rente bij het disconteeren van vendupapier van Samarang en Soerabaja te stellen op 3 pCt., in stede van 4½, het cijfer dat men tot dusver had trachten te handhaven. Deze maatregel heeft zeer gunstig gewerkt. Het vendupapier is dien ten gevolge meer naar de Bank komen toevloeien.

De disconto-rente bij de agentschappen buiten Java bleef onveranderd, op 6 pCt. te Padang en 8 pCt. te Makasser voor handelspapier. Vendupapier werd in disconto genomen tegen 4½ pCt.

Voor *rente op beleeningen* bleef van toepassing het tarief van November 1871, volgens hetwelk berekend werd op effecten 6 pCt., goud en zilver 5 pCt., producten 5 pCt., invoer-artikelen 6 pCt. Alleen voor het agentschap Makasser bleef de bepaling geldend, dat op alle daar gesloten beleeningen 6 pCt. zou berekend worden.

De *hypotheek-rente* is op 6 pCt. kunnen bepaald blijven.

Het bedrag van afgegeven assignatiën is steeds vooruitgaande. Er werden afgegeven 8250 stuks tot een bedrag van *ƒ* 39,735,091.38, tegen *ƒ* 35,522,724 97 in het vorige boekjaar en 9 millioen meer dan in het voorlaatste.

Het bedrag aan bankbiljetten in omloop was op 31 Maart 1873, 615,261½ stuks ten gezamenlijken bedrage van *ƒ* 32,963,002.50, verdeeld in biljetten van *ƒ* 1000 tot *ƒ* 5. Gaandeweg wordt door de Bank nieuw papier in omloop gebracht, ter vervanging vooral van het aangehouden papier van *ƒ* 50 en van de 1181 stuks zeer oude aanmaak, waaronder nog van 1828.

De rekening-courant saldos en dadelijk opeischbare schulden bedroegen op 31 Maart 1873 *ƒ* 4,105,673.27, tegen *ƒ* 1,961,854.05 op het einde van het vorig boekjaar.

Het gezamenlijk bedrag van uitgegeven biljetten, loopende assignatien en dadelijk opeischbare rekening-courant-saldos varieerde tusschen *ƒ* 38,150,118.73 als hoogste en *ƒ* 33,460,223.02 als laagste cijfer en bedroeg op ultimo Maart *ƒ* 37,068,675.77½. De tot dekking hiervan strekkende metaalvoorraad varieerde tusschen *ƒ* 29,750,507.97 als hoogste cijfer en *ƒ* 24,981,454.02 als laagste cijfer, en bedroeg op ultimo Maart *ƒ* 29,750,507.97.

De verliezen, die de Bank in het afgeloopen jaar heeft geleden, zijn onbeduidend en ruim gecompenseerd door het binnenkomen van vroeger afgeschreven posten. Hare onkostrekening over 1872-73 bedraagt *ƒ* 285,354.99. Zij keert aan haar aandeelhouders een dividend uit van 9 pCt., of *ƒ* 45 per heel en *ƒ* 22.50 per half aandeel.

's RIJKS GELDMIDDELEN.

DE STAATSBEGROOTING 1873 TEGENOVER DE WERKELIJKE INKOMSTEN EN UITGAVEN IN 1872.

I. UITGAVEN.

HOOFDSTUK.		BEGROOTING 1873.	WERKELIJKE UITGAVEN 1872.
I.	*Huis des Konings*....................	*f* 750,000	*f* 750,000.—
II.	*Hooge Collegiën van Staat en Kabinet des Konings.*		
1.	De Staten-generaal..................	*f* 273,230	*f* 267,723.76
2.	〃 Raad van State..................	〃 100,315	〃 89,858.90
3.	〃 Algemeene Rekenkamer..........	〃 104,250	〃 103,790.55
4.	〃 Kanselarij der beide Orden.......	〃 33,400	〃 31,363.15
5.	Het Kabinet des Konings............	〃 30,070	〃 29,630.41½
6.	Pensioenen en wachtgelden..........	〃 36,847	〃 37,738.97
7.	Onvoorziene uitgaven...............	〃 7,000	〃 338.50
	Totaal Hoofdst. II	*f* 585,112	*f* 560,444.24½
III.	*Dep. van Buitenlandsche Zaken.*		
1.	Kosten van het Departement.........	〃 64,150	〃 64,698.24
2.	Buitenl. zendingen en consulaten.....	〃 383,000	〃 356,999.59
3.	Verschillende uitgaven...............	〃 20,900	〃 14,016.73½
4.	Pensioenen en wachtgelden..........	〃 54,290	〃 51,471.25
5.	Onvoorziene uitgaven	〃 10,000	〃 59.50
	Totaal Hoofdst. III	*f* 532,340	*f* 487,245.31½
IV.	*Departement van Justitie.*		
1.	Kosten van het Departement..........	*f* 107,925	*f* 111,449.93
2.	〃 〃 de Rechterlijke macht....	〃 1,149,700	〃 1,130,988.57
3.	Hoog Militair Gerechtshof en de auditiën in de milit. afdeelingen.......	〃 51,400	〃 51,200.—
4.	Gerechtskosten en Raad van Tucht...	〃 205,500	〃 188,943.53
5.	Algemeene of rijkspolitie en in zake van jacht en visscherij............	〃 342,875	〃 314,103.38½
6.	Kosten der gevangenissen............	〃 736,902	〃 708,841.33½
7.	Gebouwen.........................	〃 393,631	〃 599,702.13
8.	Pensioenen, wachtgelden, gratificatiën enz........................	〃 157,169	〃 143,464.70
9.	Onvoorziene uitgaven................	〃 20,000	〃 2,718.67
	Totaal Hoofdst. IV	*f* 3,165,102	〃 3,251,412.25

Hoofdst.		Begrooting 1873.	Werkelijke uitgaven 1872.
V.	*Dep. van Binnenlandsche Zaken.*		
1.	Kosten van het Departement	f 207,237.85½	f 206 614.31
2.	Bestuur der Provinciën	〃 600,753.25	〃 568,968.51½
3.	Nationale militie en schutterijen	〃 56,200	〃 56,242.27½
4.	Medische politie	〃 493,400 (*a*)	〃 601,234.01½
5.	Verder binnenl. bestuur	〃 10,240	〃 10,566.90½
6.	Waterstaat en publieke werken	〃 13,211,915 (*b*)	〃 18,855,572.85½
7.	Onderwijs	〃 1,953,755.40 (*c*)	〃 1,795,117.00½
8.	Kunsten en wetenschappen	〃 174,775	〃 161,592.96
9.	Armwezen	〃 451,300	〃 476,226.40
10.	Ned. Staatscourant en Staatsblad	〃 74,330	〃 73,999.94
11.	Nijverheid	〃 146,375	〃 219,345.61
12.	Pensioenen, toelagen, gratificatiën en wachtgelden	〃 342,032	〃 332,295.40
13.	Onvoorziene uitgaven	〃 64,000	〃 6,456.74
	Totaal Hoofdst. V	f 17,786,313.50½ (*d*)	f 23,364,232.93
VI.	*Departement van Marine.*		
1.	Kosten van Administratie	f 267,000	f 259,327.90½
2.	Loodswezen, betonning, bebakening, verlichting, quarantainedienst enz.	〃 1,017,673	〃 1,063,678.94½
3.	Materieel der zeemacht en van 's Rijks werven	〃 4,191,602	〃 3,788,662.00
4.	Personeel der zeemacht	〃 3,182,514.43	〃 2,923,219.45
5.	Pensioenen, wachtgelden, gratificatiën en onderstanden	〃 626,441	〃 619,895.44½
6.	Onvoorziene uitgaven	〃 60,000	〃 2,526.46½
	Totaal Hoofdst. VI	f 9,345,230.43	f 8,657,310.21
VII	*A. Nationale Schuld.*		
1.	Interesten, lijfrenten, tontines enz..	f 27,054,133.36	f 26,728,478.25
2.	Amortisatie en aflossing	〃 439,000 (*e*)	〃 10,353,692.36½
	Totaal Hoofdst. VII *A*	f 27,493,133.36 (*f*)	f 37,082,170.61½
VII	*B. Departement van Financiën.*		
1.	Kosten van het Departement	f 378,790	f 386,155.19
2.	Grootboek der Nat. schuld, de rentebetaling en het Agentschap te Amsterdam	〃 74,375	〃 71,023.83
3.	De publieke Schatkist	〃 99,600	〃 99,435.25
4.	Muntwezen	〃 33,275	〃 34,453.32½
5.	Administratie der Dir. belast., in- en uitg recht. en accijns. en waarborg der bel. op goud. en zilv. werken..	〃 3,505,510	〃 3,478,624.21
6.	Uitkeering der $^4/_5$ van de opbrengst der personeele belasting aan de gemeenten	〃 7,058,000	〃 6,987,418.17
	Transporteere	f 11,149,550	f 11,057,109.97½

(*a*) Later verhoogd tot f 793,400. — (*b*) Idem tot f 16,211,915. — (*c*) Idem tot f 2,245,755.40, waardoor (*d*) het geheele Hoofdst. V is gebracht op f 21,378,313.50½. — (*e*) Later verhoogd tot f 9,339,000, waardoor (*f*) het geheele Hoofdst. is gebracht op f 36,398,133.36.

Hoofdst.		Begrooting 1873.	Werkelijke uitgaven 1872.
	Per transport....	f11,149,550	f11,057,109.97½
7.	Administratie van het zegel, de registrat., hypothek., het successier., domein., het geldel.beheer der groote weg., vaart. en ver., de staatsloterij en de bewar. van het kadaster....	〃 938,569.50	〃 937,448.22
8.	Administratie der posterijen.........	〃 1,806,300	〃 1,641,472.80½
9.	Expeditie, onderhoud en aanleg der telegraaflijnen en kantoren......	〃 1,185,470	〃 1,034,870.49
10.	Eerediensten, Protestanten.........	〃 1,427,995	〃 1,417,365.02½
	〃 R.-Katholieken......	〃 588,140.29	〃 585,802.55½
	〃 Oud Bissch. Klerezy..	〃 11,600	〃 11,100.—
	〃 Israëlieten..........	〃 35,600	〃 34,038.75
11.	Landsadvokaten....................	〃 1,200	〃 1,200.—
12.	Pensioenen, wachtgelden, gratificatiën, toelagen en restitutiën......	〃 1,501,294.75	〃 1,487,955.54
13.	Onvoorziene uitgaven..............	〃 54,500	〃 3,735.62½
	Totaal Hoofdst. VII *B*	f18,700,219.54	f18,212,098.98½
VIII.	*Departement van Oorlog.*		
1.	Kosten van het Departement.......	f 89,100	f 90,630.95½
2.	Tractement., bureaukost, toelag. en fourageld. voor paarden van den grooten staf, den generalen staf (de kosten voor het bij dien staf te geven militair onderwijs daaronder begrepen), de administr. der armée en de provinciale en plaatselijke staven..........................	〃 278,392	〃 267,496.99½
3.	Tractement.en, soldijen, fouragegeld. en verdere kosten van de verschillende wapencorpsen, daaronder begrepen die van de officieren van gezondheid en der paardenartsen en der instructeurs bij de schutterijen en vereeniging. tot vrijwillige oefening in den wapenhandel, alsmede gratificatiën en kosten van het vervoer naar Ned. Indië van officieren bij het leger aldaar te detacheeren, gratificatiën aan de met lichaamsgebreken ontslagen onderofficieren en manschappen, en begrafeniskosten van onvermogende militairen beneden den rang van officier; voorts schadeloosstelling voor schutterlijke diensten bij gemis van garnizoen........................	〃 9,447,511	〃 9,409,947.38
4.	Remonte..........................	〃 218,080	〃 276,245.—
5.	Koninkl. Militaire Academie.......	〃 128,820	〃 79,292.03
	Transporteere....	f10,161,903	f10,123,612.36

Hoofdst.		Begrooting 1873.	Werkelijke uitgaven 1872.
	Per transport....	ƒ 10,161,903	ƒ 10,123,612.36
6.	Reiskosten en vacatiën, met inbegrip der restitutiën van uitschotten, ten dienste van het Rijk gedaan.....	〃 28,000	〃 35,885.96½
7.	Geneeskundige dienst.............	〃 436,884	〃 433,418.54
8.	Vuur en licht in de wachten.......	〃 20,000	〃 16,967.59
9.	Scheeps- en wagenvrachten en overvaartgeld., vergoeding voor geleden schade uit het contract wegens de transporten te water voortkomende.	〃 50,000	〃 60,638.15
10.	Materieel der artillerie en draagbare wapenen met den aankleve van dien onder het beheer der artillerie staande....................	〃 816,850	〃 682,216.28
11.	Materieel der genie met den aankleve van dien..................	〃 274,600	〃 309,644.02
12.	Kazerneering en al hetgeen gerekend wordt daartoe te behooren.......	〃 463,500	〃 306,812.28½
13.	Verschillende uitgaven............	〃 277,100	〃 244,120.01½
14.	Tractementen, soldijen, huisvesting en verdere kosten van het wapen der maréchaussée, gratificatiën enz.	〃 246,571	〃 234,300.—
15.	Overcomplete officieren, pensioenen, gagementen, onderstanden, lijfrenten en wachtgelden.............	〃 1,503,050	〃 1,500,139.78½
16.	Onvoorziene uitgaven..............	〃 56,812	〃 1,113.59½
17.	Buitengewone uitgaven............	〃 2,765,250	〃 1,628,240.—
	Totaal Hoofdst. VIII	ƒ 17,100,520	ƒ 15,577,108.58½
IX.	*Departement van Koloniën.*		
1.	Kosten van het Departement.......	ƒ 150,278.50	ƒ 147,745.61½
2.	Uitgaven ten behoeve van Suriname.	〃 703,242.32	〃 697,932.00½
3.	〃 〃 〃 〃 Curaçao ..	〃 316,015.98½	〃 324,530.29½
4.	〃 voortvloeiende uit de opheffing der slavernij in de W.-I. koloniën........................	〃 100,000 (*a*)	〃 13,124.93
5.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en gagementen van gewezen landeigenaren in de voormalige Ned. bezitting. ter Kuste van Guinea en hunne nagelaten betrekkingen..	〃 42,879.14	〃 54,210.20
6.	Pensioenen, wachtgelden en verloftractementen....................	〃 18,890	〃 18,897.51
7.	Onvoorziene uitgaven.............	〃 40,000	〃 2,640.—
	Totaal Hoofdst. IX	ƒ 1,371,305.94½ (*b*)	ƒ 1,259,080.55½
X.	Onvoorziene uitgaven...............	ƒ 50,000	ƒ 30,558.72

(*a*) Later verhoogd tot ƒ 500,000, waardoor (*b*) het totaal van Hoofdst. IX is gebracht op ƒ 1,771,305.94½.

*

RECAPITULATIE.

		BEGROOTING 1873.	WERKELIJKE UITGAVEN 1873.
Huis des Konings		f 750,000	f 750,000. —
Hooge Collegiën en Kabinet des Konings.		〃 585,112	〃 560,444.24½
Buitenlandsche Zaken		〃 532,340	〃 487,245.31½
Justitie		〃 3,165,102	〃 3,251,412.25
Binnenlandsche Zaken	primitief	〃 17,786,313.50½	〃 23,364,232.93
	verhoogd tot	〃 21,378,313.50½	
Marine		〃 9,345,230.43	〃 8,657,310.21
Nationale Schuld	primitief	〃 27,493,133.36	〃 37,082,170.61½
	verhoogd tot	〃 36,393,133.36	
Financiën		〃 18,700,219.54	〃 18,212,098.98½
Oorlog		〃 17,100,520	〃 15,577,108.58½
Koloniën	primitief	〃 1,371,305.94½	〃 1,259,080.55½
	verhoogd tot	〃 1,771,305.94½	
Onvoorziene uitgaven		〃 50,000	〃 30,558.72
Totaal	primitief	f 96,879 276 78	f 109 231,662.41
〃	verhoogd tot	〃 109,771,276.78	

II. INKOMSTEN.

	BEGROOTING 1873.	INKOMSTEN 1872.
Directe belastingen.		
Grondbelasting	f 10,246,985	f 10,240,236.53
Personeele belasting	〃 8,262,000	〃 8,270,705.05
Patenten	〃 3,340,800	〃 3,453,974.39
Totaal Dir. belast.	f 21,849,785	f 21,964,915.97
Accijnsen.		
Suiker	f 4,700,000	f 4,789,265.28½
Wijn	〃 1,700,000	〃 1,736,050.78½
Gedistilleerd	〃 15,000,000	〃 16,197,954.37½
Zout	〃 2,800,000	〃 2,835,424.96½
Zeep	〃 1,350,000	〃 1,443,673.59½
Bieren en azijnen	〃 800,000	〃 842,805.14
Geslacht	〃 2,030,000	〃 2,215,192.52½
Totaal Accijnsen.	f 28,380,000	f 30,060,366.67
Indirecte belastingen.		
Zegelrechten	f 1,400,000	f 1,436,551.06
Registratierechten	〃 5,400,000	〃 6,596,622.41
Hypotheekrechten	〃 485,000	〃 636,142.80½
Successierechten en die van overgang bij overlijden	〃 3,562,000	〃 4,716,565.46
38 opcent. op de indir. belastingen.	〃 4,121,860	〃 5,085,495.72½
Totaal Indir. belast.	f 14,968,860	f 18,471,377.46

	BEGROOTING 1873.		INKOMSTEN 1872.
In- en uitvoerrechten.			
Rechten op den in- en uitvoer....*f*	4,600,000	*f*	4,946,521.35½
Vuur-, ton- en bakengelden......〃	450,000	〃	485,005.04
Formaatzegel met 38 opcenten.....〃	11,868	〃	13,515.60
Totaal In- en uitvoerr.*f*	5,061,868	*f*	5,445,041.99½
Waarborg en belasting der gouden en zilveren werken..........*f*	281,200	*f*	329,199.95
Domeinen....................〃	1,450,000	〃	1,468,278.68
Posterijen....................〃	2,550,000	〃	2,499,207.99
Rijkstelegrafen................〃	700,000	〃	641,710.—
Staatsloterij..................〃	410,000	〃	413,906.50
Jacht en visscherij.............〃	115,000	〃	128,369.50
Loodswezen....................〃	880,000	〃	972,678.13
Recht op de mijnen............〃	2,610.50	〃	2,686.89
Staatsspoorwegen..............〃	1,027,000	〃	1,030,723.53
Verschillende ontvangsten en toevallige baten.................〃	2,369,701	〃	2,714,800.06
Onvervreemdbare rente ten laste van België..................〃	400,000	〃	400,000.—
Bijdragen van Nederl-Indië.....〃	10,127,695	〃	20,395.586.—
Koopprijzen van Domeinen......〃	500,000	〃	300,000.—
Totaal......*f*	91,373,719.50	*f*	107,238,849.32½

Wij laten hierop volgen een *Overzicht der Staatsontvangsten en uitgaven over* 1831 *tot en met* 1872, overgenomen uit de mededeelingen van den Minister van Financiën bij de indiening der Staatsbegrootingen 1869 tot en met 1874, voor zooverre betreft de jaren 1852 tot 1872, — voor de voorafgaande jaren aan vroegere mededeelingen, overgenomen in het Jaarboekje 1853:

STAATS-

(IN DUIZENDTALLEN

1 DIENST-JAAR.	2 GEWONE MIDDELEN.	3 BIJDRAGEN VAN NED. INDIË.	4 BATIGE SLOTEN VAN VORIGE DIENSTEN *.	5 BIJDRAGEN UIT HET FONDS DER KOOPPRIJZEN V. DOMEINEN.	6 ANDERE ONTVANGSTEN (zie *Aanmerkingen.*	7 TOTAAL.
1831...	*f* 34,765	—	—	—	*f* 49,143	*f* 83,908
1832...	〃 40,151	*f* 766	—	—	〃 40,899	〃 81,817
1833...	〃 43,731	〃 1,200	—	—	〃 84,901	〃 129,833
1834...	〃 45,854	〃 2,000	—	—	〃 21,195	〃 69,050
1835...	〃 47,090	〃 15,048	—	—	〃 8,760	〃 71,499
1836...	〃 45,816	〃 15,168	—	—	〃 9,899	〃 70,880
1837...	〃 46,649	〃 19,965	—	—	〃 9,695	〃 76,310
1838...	〃 44,672	〃 14,132	—	—	〃 9,681	〃 68,486
1839...	〃 44,824	〃 10,975	—	—	〃 19,587	〃 75,387
1840...	〃 45,953	〃 311	—	—	〃 11,970	〃 58,234
1841...	〃 51,379	〃 12,000	—	—	〃 12,411	〃 75,791
1842...	〃 56,240	〃 7,814	—	—	〃 5,663	〃 69,719
1843...	〃 57,324	〃 13,012	—	—	〃 4,808	〃 75,145
1844...	〃 57,584	〃 12,801	—	—	—	〃 70,385
1845...	〃 59,303	〃 14,538	—	—	〃 886	〃 74,728
1846 ..	〃 58,442	〃 13,452	—	*f* 300	〃 1,610	〃 73,804
1847...	〃 57,956	〃 14,097	—	〃 3,965	—	〃 76.019
1848...	〃 57,261	〃 7,720	—	〃 1,623	—	〃 66,605
1849...	〃 57,533	〃 20,751	—	—	—	〃 78,284
1850...	〃 58,983	〃 17,000	—	—	—	〃 75,983
1851...	〃 59,013	〃 16,382	—	〃 2,960	—	〃 78,356
1852...	〃 58,841	〃 14,500	—	〃 239	—	〃 73,581
1853...	〃 60,167	〃 14,569	—	—	—	〃 74,737
1854...	〃 61,598	〃 20,444	*f* 5,338	〃 2,700	—	〃 90,081
1855...	〃 63,319	〃 24,347	〃 8,200	〃 2,800	—	〃 98,667
1856...	〃 58.919	〃 30,331	〃 13,977	〃 3,634	—	〃 106,862
1857...	〃 59,975	〃 41,658	〃 14,175	〃 725	—	〃 116,534
1858...	〃 61,805	〃 30,555	〃 12,000	〃 1,000	—	〃 105,361
1859...	〃 60,471	〃 13,600	〃 29,271	—	—	〃 103,343
1860...	〃 62,402	〃 32,359	〃 4,550	〃 650	—	〃 99,961
1861...	〃 63,260	〃 32,994	〃 4,444	—	—	〃 100,699
1862...	〃 63,681	〃 19,867	〃 8,583	〃 350	—	〃 92,483
1863...	〃 65,103	〃 40,449	〃 6,094	〃 300	〃 5,713	〃 117,660
1864...	〃 67,788	〃 32,482	〃 5,000	〃 450	〃 6,344	〃 112,065
1865...	〃 67,132	〃 34,038	〃 7,600	—	〃 3,809	〃 112,580
1866...	〃 71,596	〃 32,690	〃 —	—	〃 3,809	〃 108,097
1867...	〃 74,331	〃 14,856	〃 26,325	—	〃 1,023	〃 116,536
1868...	〃 74,099	〃 10,771	〃 17,799	—	—	〃 95,669
1869...	〃 77,233	〃 13,475	〃 4,548	〃 1,000	—	〃 96,257
1870...	〃 78,587	〃 13,007	〃 —	〃 350	〃 2,500	〃 94,444
1871 *.	〃 81,367	〃 10,671	〃 1,832	〃 130	—	〃 94,001
1872 **	〃 86,543	〃 20,395	〃 —	〃 300	—	〃 107,238

* De batige sloten zijn gelden, die bij de wet aan de middelen der diensten, nevens welke zij zijn uitgetrokken, uit de beschikbare middelen van vroegere diensten worden toegevoegd. Het bedrag dier batige sloten is mitsdien twee malen onder de totale ontvangsten opgenomen.
** De jaren 1871 en 1872 kunnen nog eenige wijziging ondergaan.

ONTVANGSTEN.

GULDENS.)

AANMERKINGEN.

De "andere ontvangsten", in kolom 6 vermeld, hebben bestaan uit:

f 46,973,098	opbr. van geldleen.	en f 2,170,009	van het Amort. Synd.	
″ 38,935,504	″ ″ ″	″ ″ 1,964,081	″ ″ ″ ″	
″ 83,089,181	″ ″ ″	″ ″ 1,812,212	″ ″ ″ ″	
″ 9,729,482	″ ″ ″	″ ″ 1,666,448	″ ″ ″ ″	en f 9,799,950 Schatk.biljetten.
″ 7,208,400	te gelde gem. kapt.	″ ″ 1,552,414	″ ″ ″ ″	
″ 8,454,264	daarstell. v. O.I. Sch.	″ ″ 1,445,612	″ ″ ″ ″	
″ 8,346.121	″ ″ ″ ″	″ ″ 1,349,598	″ ″ ″ ″	
″ 8,407,072	″ ″ ″ ″	″ ″ 1,274,396	″ ″ ″ ″	
″ 10,137,700	″ ″ ″ ″	″ ″ 1,171,461	″ ″ ″ ″	en f 8,278,019 Aand. van België in de rentebetaling der N.S.
″ 5,926,284	geldleening,	″ ″ 1,043,836	″ ″ ″ ″	en f 5,000,000 Aand. van België in de rentebetaling der N.S.
″ 6,094,719	aand. v. Belg. renteb.	en ″ 6,317,274	baten betrekkelijk het voormalig Amort. Synd.	
″ 4,703,760	″ ″ ″ ″	″ ″ 960,090	af- en overschrijving uit de middelen over 1840 en vroeger.	
″ 4,808,319	″ ″ ″ ″	″		
″ 886,183	rente van België, te goed komende in afrekening.			
″ 1,610.000	verkoop van aandeelen Ned. Bank.			
f 5,713,883	afkoop van den Scheldetol.			
″ 3,809,253	″ ″ ″ ″	en f 2,534,748	saldo der rekeningen wegens herstel van het muntwezen in Ned. Indië.	
″ 3,809,253	″ ″ ″ ″			
″ 3,809,253	″ ″ ″ ″			
″ 1,023,249	aandeel van Nederland in de eerste helft der ten jare 1864 van het Gouvernement van Japan bedongen schadevergoeding, ter zake der expeditie naar Simonoseki.			
″ 2,500,000	aflossing der in 1866 aan de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen geleende som.			

NB. De meerdere opbrengst der gewone middelen na 1840 is hoofdzakelijk veroorzaakt doordat de middelen, vroeger aan het Amortisatie-Syndicaat toegekend, onder de gewone middelen zijn opgenomen, evenzeer als de inkomsten van onderscheidene bijzondere fondsen. De vermeerdering na 1863 en bepaaldelijk na 1865, is veroorzaakt door de vermeerdering van den accijns op het gedistilleerd, waar tegenover echter staat de uitkeering aan de gemeenten van $^4/_5$ van het personeel. Zie bladz. 424.

Redactie.

STAATS-

(IN DUIZENDTALLEN

DIENST-JAAR		TOTAAL.
1831...	Gewone en buitengewone uitgaven *f* 86,379,969, buitengewone pensioenen, lijfrenten en afloopende betalingen *f* 1,923,056..................	*f* 88,303
1832...	Gewoon *f* 45,354,217, staat van oorlog *f* 45,242,263, buitengewone pensioenen enz. *f* 1,793,410..	〃 92,389
1833...	Gewoon *f* 47,203,617, staat van oorlog *f* 35,502,978, buitengewone pensioenen enz. *f* 1,683,947, renten en aflossing *f* 50,872,300............	〃 135,262
1834...	Gewoon *f* 51,983,699, buitengewoon voor marine en oorlog *f* 9,719,507; buitengewoon pensioen enz. *f* 1,585,552, aflossing van schatkistbilletten *f* 9,799,950	〃 73,088
1835...	Gewoon *f* 49.188,128, buitengew. pensioen enz. *f* 1,472,535, aflossing van schuldbrieven *f* 7,208,400, uitgaven niet in de begrooting gebracht *f* 13,148,856..	〃 71,017
1836...	Gewoon *f* 49,660,787, buitengew. pens. enz. *f* 1,373,510, tot dekking van hetgeen niet op de begrooting is gebracht ter zake van het aandeel van België in de rentebetaling *f* 8,400,000; uitgaven niet in de begrooting gebracht *f* 12,168,470................................	〃 71,602
1837...	Gewoon *f* 44,731,665, buitengew. pens. enz. *f* 1,291,671; buitengew. voor marine en oorlog *f* 11,296,675; tot dekking van hetgeen niet op de begrooting is gebracht ter zake van het aandeel van België in de rentebetaling *f* 8,400,000; uitgaven niet in de begrooting gebracht *f* 8,012,500..	〃 74,382
1838...	Gewoon *f* 45,074,666; buitengew. pens. *f* 1,189,250; buitengew. oorlog en marine *f* 4,082,175; aandeel van België in de rentebetal. *f* 8,400,000; uitgaven niet in de begrooting gebracht *f* 8,837,500..................	〃 67,583
1839...	Gewoon *f* 45,682,869; buitengew. pens. enz. *f* 1,100,457; buitengew. marine en oorlog *f* 10,125,363; aandeel van België in de rentebetaling *f* 8,400,000; uitgaven niet in de begrooting gebracht *f* 9,775,000....	〃 75,083
1840...	Gewoon *f* 51,747,088; buitengew. pens. enz. *f* 1,023,962; aandeel van België in de rentebetaling *f* 5,000,000; niet in de begrooting gebracht *f* 311,432..	〃 58,082
1841...	Gewoon *f* 60,133,435; aandeel van België in de rentebetaling *f* 5,000,000; niet in de begrooting gebracht *f* 3,367,981; lasten betrekkelijk het voormalig Amortisatie-Syndicaat *f* 9,319,328........................	〃 77,820
1842...	Gewoon *f* 69,854,277; kosten tot herstel van het muntwezen *f* 33,221; aandeel van België in de rentebetaling *f* 5,000,000; renten van O. I. schuld *f* 3,300,000; uitgaven niet in de begrooting gebracht *f* 22,487..	〃 78,209
1843...	Gewoon *f* 70,876,998; muntwezen *f* 32,134; rente O. I. schuld *f* 3,300,000; aandeel van België in de rentebetaling *f* 5,000,000; amortisatie van schuld *f* 299,518; domeinen *f* 479; uitgaven voor weder in bezit genomen wegen *f* 263,243..	〃 79,772
1844...	Gewoon *f* 70,807,711; muntwezen *f* 34,068; amortisatie *f* 299,626; renten O. I. schuld enz. *f* 3,017,000	〃 74,161
1845...	Gewoon *f* 73,494,963; muntwezen *f* 619,958; amortisatie *f* 300,000....	〃 74,414
1846...	〃 〃 71,138,113; 〃 〃 2,049,918; 〃 〃 300,000....	〃 73,488

UITGAVEN.

GULDENS.)

1 DIENST-JAAR.	2 ALGEMEENE DIENST.	3 RENTE-BETALING.	4 AMORTISATIE EN AFLOSSING VAN NATION. SCHULD.	5 AANLEG VAN STAATS-SPOORWEGEN.	6 ANDERE UITGAVEN.	7 TOTAAL.
1847...	f 35,800	f 35,930	f 322	—	f 3,704	f 75,757
1848...	〃 38,404	〃 35,936	〃 322	—	〃 1,661	〃 76,324
1849...	〃 33,449	〃 36,022	〃 322	—	〃 198	〃 69,992
1850...	〃 32,163	〃 35,993	〃 1,321	—	〃 533	〃 70,012
1851...	〃 32,513	〃 35,816	〃 3,282	—	〃 2,252	〃 74,049
1852...	〃 33,298	〃 35,487	〃 539	—	—	〃 69,325
1853...	〃 34,066	〃 34,761	〃 287	—	—	〃 69,114
1854...	〃 35,585	〃 34,097	〃 12,243	—	—	〃 81,926
1855...	〃 38,809	〃 33,696	〃 12,391	—	—	〃 84,897
1856...	〃 38,171	〃 33,010	〃 21,456	—	—	〃 92,639
1857. .	〃 37,557	〃 32,339	〃 21,434	—	〃 1,863	〃 93,195
1858...	〃 38,870	〃 31,413	〃 14,433	—	—	〃 84,718
1859...	〃 39,505	〃 30,569	〃 19,231	—	〃 8,480	〃 97,786
1860...	〃 41,278	〃 29,644	〃 13,205	f 1,000	—	〃 85,129
1861...	〃 43,026	〃 29,381	〃 14,305	〃 10,000	〃 300	〃 97,014
1862...	〃 44,398	〃 29,168	〃 8,915	〃 10,000	—	〃 92,483
1863...	〃 45,158	〃 28,906	〃 13,648	〃 10,600	〃 1,224	〃 98,937
1864...	〃 44,954	〃 28,161	〃 11,800	〃 15,500	—	〃 100,416
1865...	〃 45,223	〃 27,692	〃 11,508	〃 14,500	〃 329	〃 99,253
1866...	〃 51,018	〃 27,223	〃 8,433	〃 13,500	〃 5,349	〃 105,524
1867...	〃 60,328	〃 27,101	〃 432	〃 10,000	〃 14,125	〃 111,987
1868...	〃 54,345	〃 27,094	〃 431	〃 12,000	〃 1,760	〃 96,131
1869...	〃 55,134	〃 27.056	〃 496	〃 10,000	〃 1,737	〃 94,424
1870...	〃 55,478	〃 27,033	〃 429	〃 10,000	〃 6,166	〃 99,107
1871...	〃 56,578	〃 27,017	〃 300	〃 8,000	〃 2,563	〃 94,460
1872 ..	〃 58,565	〃 26,728	〃 10,353	〃 8,000	〃 5,583	〃 109,231

AANMERKINGEN.

Algemeene dienst 1862—1872. Onder deze bedragen zijn begrepen de volgende sommen, die over vroegere dienstjaren rechtstreeks uit de koloniale middelen werden gekweten, als ten behoeve van:

(DUIZENDTALLEN GULDENS.)

	NEDERL. O.-IND.	WEST-INDIË EN KUST V. GUINEA.	TOTAAL.
1862..........	f 275	f 1,106	f 1,381
1863..........	〃 258	〃 1,803	〃 2,061
1864..........	〃 328	〃 1,544	〃 1,873
1865..........	〃 426	〃 1,312	〃 1,739
1866..........	〃 492	〃 1,450	〃 1,943
1867..........	—	〃 1,705	〃 1,705
1868..........	—	〃 1,608	〃 1,608
1869..........	—	〃 1,606	〃 1,606
1870..........	—	〃 1,362	〃 1,362
1871..........	—	〃 1,012	〃 1,012
1872..........	—	〃 1,076	〃 1,076

Onder de som van ruim *f* 51 millioen van 1866 is wijders voor het eerst begrepen de uitkeering aan gemeenten van 4/5 gedeelten der opbrengst van de rijksbelasting op het personeel over de 8 laatste maanden van dat jaar ad *f* 4,278,949, en onder de som van ruim *f* 60 millioen voor 1867 een bedrag van *f* 6,467,028 ter zelfder zake over de 12 maanden van 1867. Eindelijk is onder de som van *f* 55½ millioen voor 1870 begrepen *f* 656,521 wegens onkosten van het auxiliair eskader der zeemacht in Indië, gedurende het jaar 1868, en onder de som van *f* 56½ millioen voor 1871 *f* 1,157,961 wegens gelijke onkosten gedurende 1870.

Amortisatie van schuld. In 1852 en 1853 is nog een bedrag van ruim *f* 15½ millioen tot amortisatie en aflossing van schuld besteed, uit de middelen daarvoor beschikbaar gesteld bij de wetten van 20 Dec. 1852 (*St.* n°. 224) en 23 Dec. 1853 (*St.* n°. 138). In het bedrag van ruim *f* 14¾ millioen in 1861 tot amortisatie van schuld besteed, is begrepen *f* 9,799,950 tot afschrijving van het kapitaal der schatkistbiljetten, bedoeld bij het eerste lid van art. 3 der wet van 18 Juni 1851 (*St.* n°. 65).

Andere uitgaven. Deze waren als volgt:
1847, 1848, 1849 en 1850. Tot herstel der munt.
1851. Tot herstel der munt *f* 933,357, en tot afbetaling der Russische schuld over 1830 *f* 1,318,750.
1857. Aandeel in de afkoopsom van den Sondtol.
1859. Bijdragen aan de Maatschappij van Weldadigheid *f* 3,650,000 en aan buitengewone uitgaven voor marine en oorlog *f* 4,830,841.
1861 Aandeel in de afkoopsom van den Stadetol.
1863 en 1865. Uitgaven voortvloeiende uit de opheffing der slavernij in W.-I.
1866. Vergoeding aan gemeenten wegens gemis van den plaatselijken accijns op den wijn over de 4 eerste maanden van 1866 *f* 155,222, leening aan de Maatschappij tot exploitatie der staatsspoorwegen *f* 2,500,000, uitgaven tot bestrijding der veeziekte *f* 2,327,441, en voor de opheffing der slavernij in W.-I. *f* 366,363.

Voor 1867 tot en met 1872 (duizendtallen guldens):

	Slavernij W.-I.	Veeziekte.	Oorlog en marine.	Voorschot Noordzeekanaal.
1867	10,022	2,847	1,235	—
1868	67	97	1,596	—
1869	47	9	1,681	—
1870	13	8	5,644	500
1871	17	182	1,363	1,000
1872	15	440	1,628	3,500

OPBRENGST DER RIJKSBELASTINGEN

VAN 1831—1872.

(In duizendtallen guldens.)

Voor de jaren 1831—1866 vergelijke men de breedere opgaven in het Jaarboekje 1853, blz. 309 volg.; 1860, blz. 160 en volg. en 1868, blz. 198 volg.

Directe belastingen.

	Grondbelasting.	Personeele belasting.	Patenten.	Totaal.
1831	8,857	4,599	1,538 (*a*)	14,993
1836	8,781	4,840	2,031 (*a*)	16,095
1841	9,878	5,707	2,054 (*a*)	17,559
1846	9,977	5,946	2,428	18,351
1851	10,140	6,273	2,731	19,144
1856	10,225	6,508	2,566	19,299
1861	10,368	7,152	2,891	20,411
1866	9,874	7,755	3,266	20,896
1867	9,965	7,802	3,253	21,020
1868	10 039	7,894	3,231	21,165
1869	10,078	8,005	3,259	21,332
1870	10,139	8,029	3,306	21,476
1871	10,183	8,146	3,339	21,670
1872	10,240	8,271	3,454	21,965

Accijnsen.

	Suiker.	Wijn.	Gedistilleerd.	Zout.	Zeep.	Geslacht.
1831	56	820	3,051	1,180	—	1,085
1836	182	890	3,217	1,245	761	1,276
1841	323	829	3,193	1,360	806	1,436
1846	311	697	2,618	1,339	818	1,491
1851	524	797	3,933	1,417	826	1,577
1856	1,187	686	2,721	1,697	815	1,150
1861	2,043	1,252	5,970	2,625	1,276	1,402
1866	3,500	1,867	12,270	2,865	1,310	1,861
1867	4,015	1,928	13,265	2,852	1,312	1,710
1868	3,763	1,915	13,355	2,752	1,374	1,829
1869	4,798	1,761	14,029	2,927	1,370	2,038
1870	4,779	1,645	14,453	3,005	1,390	2,061
1871	4,718	1,369	14,927	2,943	1,382	2,072
1872	4,789	1,736	16,198	2,853	1,443	2,215

(*a*) Behalve nog 13 opcenten op de hoofdsom ten behoeve van het Amortisatie-Syndicaat.

(Vervolg *Accijnsen*).

	Bieren en azijnen.	Brandstoffen.	Gemaal.	Consentbilj., collat. zegel, opcenten.	Totaal Accijnsen.
1831	364	—	—	2,272	8,831 (*a*)
1836	318	—	3,019	3,762	15,796 (*a*)
1841	376	1,618	3,067	4,647	17,669 (*a*)
1846	318	1,754	3,407	6,390	19,137
1851	324	1.794	3,377	6,856	20,354
1856	296	2,000	opgeheven	6,323	16,879
1861	488	3,378	met 1856.		18,436
1866	645	opgeheven			24,311
1867	603	met 1865.			25,687
1868	655				25,645
1869	671				27,598
1870	699				28,034
1871	735				28,147
1872	843				30,060

Indirecte belastingen.

	Zegelrechten.	Registratierechten.	Griffierechten.	Hypotheekrechten.	Successierechten.	Opcenten.	Totaal.
1831	942	1.645	33	110	1,749	953	5,434 (*a*)
1836	1,136	2,431	34	190	2,232	1,481	7,506 (*a*)
1841	1,297	2,831	37	230	2,071	1,584	8,052 (*a*)
1846	1,240	2,907	28	240	2,704	2,696	9.817
1851	1,273	3,172	24	270	2,466	2,722	9,929
1856	1,579	4,490	29	387	2,694	3,454	12,564
1861	1,511	4,113	opgeheven	331	2,803	3,325	12,084
1866	1,841	4,561	met 1857.	393	3,208	3,795	13,799
1867	1,810	4,716		382	3,855	4,088	14,853
1868	1.969	5 091		450	2,738	3,894	14,143
1869	1,741	5 192		474	2,949	3,935	14,294
1870	1,319	5,132		456	3,967	4,132	15,067
1871	1,382	5,847		524	3,816	4,397	15,965
1872	1,436	6,596		636	4,716	5,085	18,471

In- en uitvoerrechten.

	In-en uitvoerrecht.	Vuur-, ton- en bakeng.	Scheepvaartr.	Tonnengeld.	Rechten op de granen.	Formaatzegel.	Opcenten.	Totaal.
831	2,695	6	—	272	—	13	—	2 986 *a*)
836	2,935	1	278	263	—	15	—	3,494(*a*)
841	3,138	200	571	379	383	21	—	4,695(*a*)
846	2,568	236	819	435	435	8	393	4,897
851	3,163	227	385	430	opgeheven	7	469	4,684
856	3,672	296	706	opgehev.	met 1848.	9		4,245
861	3,978	333	1,032	met 1856.		11		5,355
866	4,230	357	opgehev.			11		4,599
867	4.055	382	met 1864.			11		4,449
868	4,100	393				12		4,505
869	4,335	413				12		4,760
870	4,181	429				13		4,621
871	4,818	505				13		5,337
872	4,946	485				13		5,445

(*a*) Behalve nog 13 opcenten op de hoofdsom ten behoeve van het Amortisatie-Syndicaat.

Andere belastingen enz.

	Waarborg gouden en zilveren werken.	Opcenten ten behoeve van het Amort.-Syndic. (*b*).	Domeinen.	Posterijen.	Telegrafie.	Aandeel in de opbrengst der Staats-spoorwegen.
1831	79 (*a*)	2,985	773	1,517	—	—
1836	158 (*a*)	3,160	598	1,458	—	—
1841	145 (*a*)	3,429	1,950	1,453	—	—
1846	140	—	1,602	1,370	—	—
1851	159	—	1,286	1,330	—	—
1856	266	—	2,445	1,638	212	—
1861	258	—	1,256	2,001	336	—
1866	257	—	1,252	2,311	485	59
1867	253	—	1,269	2,411	512	210
1868	256	—	1,345	2,460	539	296
1869	284	—	1,335	3,639	575	460
1870	271	—	1,090	2,793	621	586
1871	295	—	1,475	2,402	673	871
1872	329	—	1,418	2,499	641	1,031

	Jacht en visscherij.	Rechten op de mijnen.	Loodsgelden.	ALGEMEEN TOTAAL der belastingen enz.	ALGEMEEN TOTAAL der geheele staatsontvangsten.
1831	66	—	Komen eerst	*f* 38,002,723	*f* 83,908,448
1836	106	—	voor in 1864	〃 48,824,095	〃 70,880,833
1841	108	—	tegelijk met de	〃 55,597,915	〃 75,791,114
1846	88	—	uitgaven voor	〃 55,824,851	〃 73,804,738
1851	97	—	het loodswe-	〃 57,400,109	〃 73,750,439
1856	94	2	zen.	〃 58,060,353	〃 106,862,938
1861	111	1	772	〃 61,179,958	〃 100,699,809
1866	117	1	740	〃 68,988,216	〃 108,097,185
1867	115	—	808	〃 72,007,189	〃 116.536,582
1868	117	—	800	〃 71,690,158	〃 95,669,484
1869	120	0.8	831	〃 74,691,026	〃 96,257,353
1870	121	1.6	878	〃 75,917,732	〃 94,444,872
1871	120	2.1	1,081	〃 78,455,695	〃 94,001,513
1872	128	2.6	972	〃 83,428,461	〃 107,238,849

(*a*) Behalve nog 13 opcenten op de hoofdsom ten behoeve van het Amortisatie-Syndicaat.
(*b*) Zie de noten op de beide vorige bladzijden.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

DER

INDISCHE ADMINISTRATIE,

ZOO IN NEDERLAND ALS IN INDIE, 1852—1872 (*).

	Ontvangsten.	Uitgaven.	Saldo.
1852.........	*f* 81,397,128	*f* 57,832,389	*f* 24,564,739
1853.........	〃 87,141,152	〃 58,115,884	〃 29,025,268
1854.........	〃 84,398,012	〃 62,629,160	〃 21,768,852
1855.........	〃 90,166,435	〃 64,935,188	〃 25,229,247
1856.........	〃 102,919,902	〃 65,795,062	〃 37,124,840
1857.........	〃 116,220,805	〃 71,296,553	〃 44,924,252
1858.........	〃 110,106,386	〃 74,205,093	〃 35,901,293
1859.........	〃 110,001,701	〃 79,503,999	〃 30,497,702
1860.........	〃 114,086,787	〃 84,869,470	〃 29,217,317
1861.........	〃 111,524,236	〃 84,909,180	〃 26,615,056
1862.........	〃 122,975,616	〃 83,962,068	〃 39,013,548
1863.........	〃 120,028,487	〃 90,113,012	〃 29,915,475
1864.........	〃 118,654,424	〃 83,434,714	〃 35,219,710
1865.........	〃 119,824,869	〃 88,693,505	〃 31,131,364
1866.........	〃 118,674,418	〃 96,498,079	〃 22,176,339
1867.........	〃 110,858,015	〃 81,751,725	〃 29,106,290
1868.........	〃 105,652,553	〃 88,305,231	〃 17,347,322
1869.........	〃 107,487 338	〃 93,269,033	〃 14.218.305
1870.........	〃 115,508,064	〃 97,451,247	〃 18,056,817
1871.........	〃 123,367,914	〃 97,678,963	〃 25,688,951
1872.........	〃 121,258,300	〃 108,164,690	〃 13,093,610

(*) Voor 1852 tot 1866 volgens de goedgekeurde rekeningen; voor de latere jaren voorloopig.

NEDERLANDSCHE STAATSSCHULD,

OVER 1873 IN VERG. MET 1850 EN VOLG. JAREN.

In Hoofdst. VII *A* der Staatsbegrooting 1873 (Wet van 31 Dec. 1872, *Staatsblad* N°. 165), zijn de volgende sommen uitgetrokken:

Interesten, lijfrenten, tontines enz.

AARD DER SCHULDEN.	NOMINAAL KAPITAAL.	TE BETALEN INTERESTEN.
Nationale Schuld....2½ pCt.	*f* 646,602,902.—	*f* 16,165,072.55
〃 〃 ....3 〃	〃 93,612,724.45	〃 2,808.381.73
Amortisat.-Syndicaat.3½ 〃	〃 12,651,000.—	〃 437,535.—
Nationale Schuld...4 〃	〃 188,127,200.—	〃 7,525,088.—
Schatkistbiljetten..	—	*Memorie.*
Interest. v. borgtocht.4 〃	—	〃 336.80
Gewone lijfrenten........		〃 12,500.—
Lijfrenten ten laste der domeinen........		〃 500.—
Nijmeegsche tontinaire lijfrenten........		〃 5,000.—
Geldleen. voor wegen à 3 pCt.	*f* 3,976.—	〃 119.28
Renten, vaste lasten en uitkeeringen, klevende op 's Rijks domeinen, de groote wegen en vaarten.		〃 86,000.—
Renten van vrijwillige en gerechtelijke consignatiën.		〃 15,000.—
	Totaal........	*f* 27,054,133.36

Voor *amortisatie en aflossing van rentegevende schuld*, daaronder begrepen den afkoop van tot het domein behoorende renten, vaste lasten en uitkeeringen is uitgetrokken........................ 〃 439,000.—

De te betalen renten zijn op de begrooting voor 1872 uitgetrokken ad........................ 〃 27,766,390.36
en op die voor 1873.. 〃 .... 〃 27,054,133.36

Alzoo minder........ *f* 712,257.—

Bij de wet van 21 Mei 1873 (*Stsbl.* n°. 62) is de som van *f* 8,900,000 verkregen uit den afkoop van de onvervreemdbare rente ten laste van België, bij het verdrag van 13 Januari 1873, toegevoegd bij de *f* 439,000 aangewezen voor amortisatie en aflossing, en die som alzoo gebracht op *f* 9,339,000.

Aan staat 55 van de bijlagen der Concept-Staatsbegrooting 1874 ontleenen wij het volgende:

Overzicht van de wijzigingen, welke de Nationale Schuld gedurende 1 *Januari* 1850 *tot en met den* 19den *Mei* 1873 *heeft ondergaan.*

Vermindering van nominaal kapitaal door:

inkoop tot amortisatie uit daartoe bij begrootingswetten aangewezen gelden	*f*	255,361,077.36
idem uit de renten der kapitalen tot verzekering der verzilvering van de muntbiljetten	〃	9,042,000.—
uitloting en aflossing	〃	18,710,000.—
andere oorzaken	〃	7,648,135.50
	f	290,761,212.86

Hierdoor is aan rente bespaard............. *f* 8,982,306. ½

Voor de inkoopen, uitlotingen enz. is besteed eene som van *f* 215,068,337.71½, welke som is gevonden uit:

de staats-inkomsten en middelen 1850—1873	*f*	62,663,837.96½
〃 voordeelige sloten 1850—1861 en 1863	〃	116,801,836.65
het Fonds voortspruitende uit koopprijzen van domeinen 1851—1872 incl.	〃	17,295,078.56
het Fonds tot onderpand van de geldleening ter voorziening in de kosten van bedijking en droogmaking van het Haarlemmermeer	〃	911,323.16½
aan den Staat vervallen baten der voormalige wees- en momboirkamers 1862—1873 incl.	〃	254,621.37½
de afkoopsom van den Scheldetol	〃	17,141,640.—
	f	215,068,337.71½

NEDERLANDSCHE SPAARBANKEN.

VIJFJARIG OVERZICHT 1866—1870.

(*Verg. de jaargangen* 1858, 1863, *en* 1869.)

1. *Aantal spaarbanken.*

Het aantal Spaarbanken, 't welk, blijkens het vorig vijfjarig overzicht, op 31 Dec. 1865, 182 bedroeg, beliep op 31 Dec. 1870 206; eene vermeerdering met 13 pct. of slechts de helft van die in het vorig tijdvak, toen zij 28 pct. bedroeg. De vooruitgang is dus uiterst traag.

Van de in 1865 bestaande Spaarbanken werden die te Goedereede en Frederiksoord in 1866, te Nieuwe-Tonge en Westdongeradeel in 1867, te Oosterhout, Dubbeldam, Grijpskerk en Rottum in 1868 opgeheven. Daarentegen werden er opgericht: te Zeist, Weidum en Zwartsluis in 1866; te Sassenheim, Bolsward, Oudewater, Oudcarspel en Beesd in 1867; te Huissen, Delfshaven, Heveskes, Oosterbeek, Oosthuizen, Goes [1] en in Noord-Beveland [2] in 1868: te Zevenbergen, Akkrum, Winterswijk, Holwierde, Stiens, Heusden, de drie Egmonden, Charlois in 1869; te Scheveningen, Haaften, Vollenhoven, Wirdum, Voorschoten, Tjalleberd en Leerdam in 1870; terwijl de thans eerst voorkomende Spaarbanken te Wommels reeds in 1864 en die te Gieten en te Ruinen in 1865 waren opgericht [3].

In het *Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur*, voor 1870, worden 171 Spaarbanken aangegeven. Bij de dáár genoemden behooren te worden gevoegd: Heusden (N.-Brabant); Hien- en Doodewaard en Oosterbeek (Geld.); Bodegraven, Charlois, 's Gravendeel, Hardinxveld, Leerdam, Scheveningen, Strijen en Voorschoten (Z.-Holl.); Abbekerk, Bloemendaal, de drie Egmonden, Oosthuizen, Sloterdijk, Wieringen en Wognum (N.-Holl.); Goes en Noord-Beveland (Zeel.); Bergum, Hallum, Stiens, Wirdum, Tjalleberd en Workum (Friesl.); Hengelo (Overijssel); Ezinge, den Ham,

---

[1] Onderdeel van de *Voorschot-vereeniging en Spaarbank.*

[2] Deze heeft in iedere der vier gemeenten van het eiland (Wissenkerke, Cortgene, Colijnsplaat en Cats) eene Commissie.

[3] Van de sedert 1870 opgerichte banken zijn mij de volgende bekend geworden: Axel, Bergen-op-Zoom, Geldermalsen, Krommenie, Maarsen, Meerkerk, Oisterwijk, Tilburg, Woerden en De Wijk, in 1871; Amerongen, Ede en Koudekerk in 1872 Heinkenszand en Borkulo in 1873.

Heveskes, Holwierde, Meeden en Zuidbroek (Gron.); Norg [1] en Emmen (Drenthe); te zamen 35, uitmakende, met de 171 van het *Verslag*, een getal van 206 Spaarbanken. Derhalve in 925, of 82 pct. van de 1131 gemeenten des Rijks GEEN SPAARBANK, niettegenstaande men sedert 50 jaar bezig is er op te richten!

Toch volhardt de Regeering des lands in hare doctrinaire onthouding; ook op grond, als zou in dit volksbelang door bijzondere personen en vereenigingen genoegzaam voorzien worden!

Het cijfer van 206 Spaarbanken geeft 1 op iedere 5½ gemeenten. Voorwaar een zeer geringe vooruitgang op het vorig vijfjarig tijdvak, toen het 1 op iedere 6 gemeenten bedroeg.

De verhouding van het aantal Spaarbanken tot dat der gemeenten en tot de bevolking van iedere provincie was als volgt:

TABEL A.

PROVINCIEN.	Aantal spaarbanken.	Aantal gemeenten.	Verhouding.	Bevolking op 31 Dec. 1870.	Verhouding.
N.-Brabant...	7	185	1 op 27 gem.	423,491	1 Spb. op 60,500 z.
Gelderland...	26	116	〃 4½ 〃	434,956	〃 〃 16,700 〃
Z.-Holland...	36	193	〃 5½ 〃	697,510	〃 〃 19,400 〃
N.-Holland...	37	134	〃 3½ 〃	587,528	〃 〃 15,800 〃
Zeeland......	8	112	〃 14 〃	179,731	〃 〃 22,500 〃
Utrecht......	9	72	〃 8 〃	174,776	〃 〃 19,400 〃
Friesland....	26	43	〃 1½ 〃	296,931	〃 〃 11,500 〃
Overijssel....	12	61	〃 5 〃	255,751	〃 〃 21,300 〃
Groningen...	36	57	〃 1½ 〃	227,696	〃 〃 6,300 〃
Drenthe......	8	33	〃 4 〃	105,639	〃 〃 13,200 〃
Limburg......	1	125	〃 125 〃	225,315	〃 〃 225,300 〃
	206	1131	gem. 1 op 5½ 〃	3,618,324	gem. 1 Spb. op 17,500 z.

Groningen bekleedt, als vroeger, de eerste plaats, zoowel in het betrekkelijk aantal gemeenten waar Spaarbanken worden aangetroffen, als in dat van dezen in verhouding tot de bevolking. De schijnbaar even gunstige toestand van Friesland, wat het eerste betreft, is een gevolg van de exceptioneele uitgebreidheid der Friesche gemeenten, van welke de meesten uit onderscheidene meer of min aanzienlijke dorpen bestaan.

---

[1] Ofschoon in het *Verslag* over 1870 gezegd wordt dat de Spaarbank te Norg was opgeheven, komt zij in het, onlangs openbaar geworden, zeer belangrijk *Rapport van de Commissie over de Spaarbanken, aan het hoofdbestuur der Maatschappij tot nut van 't algemeen* 1873, voor, als hebbende, in het dienstjaar 1870/71, 25 bewaargevers, met een *tegoed* van *f* 3831.

Van de 206 in 1870 bestaande Spaarbanken behooren 162 tot de *Maatschappij tot nut van 't algemeen.* De overige, ten getale van 43 zijn door gemeenten of door bijzondere vereenigingen en personen opgericht; van Aduard is mij niet bekend tot welke cathegorie zij behoort.

II. *Bewaargevers,*

Naar het *Verslag* hadden 159 Spaarbanken, van welke opgaaf gedaan was, 89,704 bewaargevers. Voegt men daarbij, die bij de banken van Abbekerk, Bergum, Bodegraven, Boskoop, Broek-in-Waterland, Charlois, de Egmonden, Goes, Heveskes, Heusden, Hien- en Doodewaard, Langstraat (Sprang), Leerdam, Lemmer, Loenen, Meeden, Noord-Beveland, Norg, Oosterbeek, Scheveningen, Stiens, Strijen, Voorschoten, Wieringen, Wirdum, Wognum, Workum en Zuidbroek, welke, naar van elders bekende cijfers, [1] te zamen 1861 bewaargevers hadden, dan verkrijgt men 91,565 bewaargevers bij 189 Spaarbanken; eene vermeerdering alzoo van 16,548 bew. of 22 pct. in vergelijking met 1865, toen het aantal 75,000 bedroeg.

De verhouding van de bewaargevers tot de bevolking des Rijks, welke in 1865 stond als 21,25 : 1000, was in 1870 25,33 : 1000; zoodat in laatstbedoeld jaar 1 bewaargever op 39 zielen der bevolking werd aangetroffen, tegen 1 op 47 z. in 1865.

In de onderscheiden provinciën stond het bekend aantal bewaargevers tot de bevolking des Rijks en tot die der plaatsen waar Spaarbanken gevonden worden, als volgt:

TABEL **B.**

PROVINCIEN.	Bekend aantal bewaargevers.	Algemeene bevolking op 31 Dec. 1870.	Aantal bewaargevers op iedere 1,000 zielen.		Plaatselijke bevolking op 31 Dec. 1870.	Bewaargevers op iedere 1,000 zielen.	
			1865.	1870.		1865.	1870.
Noord-Brabant....	2 275	432,491	4,4	5,2	53,315	35,6	42,7
Gelderland........	9,329	434,956	20	21,2	170,695	61	54,7
Zuid-Holland... ..	32,272	697,510	38,7	46,2	477,985	65	67,5
Noord-Holland....	20,378	587,528	27,1	34,7	(a) 436,485	38,1	46,6
Zeeland...........	2,766	179,731	12,3	15,3	54,030	51,4	51,2
Utrecht...........	5,407	174,776	28	30,9	88,765	59,6	61
Friesland..........	6,730	296,931	20,5	22,6	101,150	69,7	66,5
Overijssel.........	4,774	255,751	15,6	18,6	79,400	48	60
Groningen.........	6,260	227,696	23,8	27,5	139,300	36,2	45
Drenthe...........	708	105,639	5,2	6,7	40,180	15,3	17,6
Limburg..........	666	225,315	2	2,9	28,840	15,4	23,1
	91,565	3,618,324	Gemiddeld 21,25	25,33	1,670,150	Gemiddeld 50	54,8

[1] Verg. Jaarboek der *Maatschappij tot nut van 't algemeen.*
(*a*) Bevolking op 31 Dec. 1869, behalve voor Amsterdam, Haarlem en Alkmaar

In alle provincien dus, vooruitgang in de verhouding van het aantal bewaargevers tot de bevolking des Rijks. Tot die der plaatsen waar Spaarbanken gevonden worden, was in Gelderland en in Friesland achteruitgang. De reden daarvan zal hoofdzakelijk moeten gezocht worden in het opnemen, onder de plaatselijke bevolking, van gemeenten waar in dit tijdvak Spaarbanken werden opgericht, welke aanvankelijk slechts weinig bewaargevers opleverden; bij Gelderland bovendien in het stationnaire van het aantal bewaargevers bij de bank te *Arnhem*, niettegenstaande vrij aanzienlijke toename van de bevolking. Zij had op 31 Dec. 1870 slechts 29 bewaargevers *meer* dan op gelijke dagteekening van 1865, ofschoon de bevolking in dien tusschentijd met 5000 z. is toegenomen.

De gunstigste verhouding, tot de algemeene zoowel als tot de plaatselijke bevolking, leverde Zuid-Holland op; een gevolg grootendeels van den zeer bloeienden toestand van de Rotterdamsche Spaarbank, welke op 30 April 1870 16,191 bewaargevers had, op eene bevolking van 123,000 zielen; gevende ruim 130 op iedere 1000 zielen; een cijfer waarin deze aanzienlijkste van de Nederlandsche Spaarbanken slechts door die van Tiel en van Doesburg wordt overtroffen, welke respectievelijk 200 en 137 bewaargevers op iedere 1000 zielen der bevolking telden. (Zie Tabel C.)

III. TEGOED *der bewaargevers.*

Naar het *Verslag* hadden de bewaargevers in de daarin genoemde banken, — met uitzondering van *Amsterdam* en van een 25 tal andere, van welke bij de regeering geene opgaaf ontvangen was, of welke niet in het *Verslag* voorkomen, — een gezamentlijk *tegoed* van.................................... *f* 11,104,674.

Voegt men daarbij het *tegoed* van de bewaargevers bij de Spaarbank te Amsterdam ad........................	*f* 721,212.	
en dat van de bewaargevers bij een 20 tal andere, van welke de cijfers der schuld bekend zijn, ad................	" 107,200.	
te zamen..........		" 828,402.

dan verkrijgt men een gezamentlijk *tegoed* van.....*f* 11,933,086.

over de verschillende provincien verdeeld als volgt:

PROVINCIËN.	BEWAARGEVERS.	TEGOED.	GEMIDDELD VOOR IEDER. 1865.	1870.
Noord-Brabant....	2,275	*f* 209,704	*f* 100	*f* 92
Gelderland.......	9,329	〃 1,233,767	〃 151	〃 132
Zuid-Holland.....	32,272	〃 4,723,105	〃 127	〃 146
Noord-Holland....	20,378	〃 1,509,250	〃 76	〃 74
Zeeland..........	2,766	〃 338,500	〃 115	〃 122
Utrecht..........	5,407	〃 705,718	〃 121	〃 136
Friesland........	6,730	〃 731,163	〃 104	〃 108
Overijsel........	4,774	〃 596,335	〃 153	〃 125
Groningen........	6 260	〃 1,713,587	〃 234	〃 274
Drenthe..........	708	〃 90,398	〃 73	〃 127
Limburg..........	666	〃 81,558	〃 161	〃 122
	91,565	*f* 11,933,086	*f* 111	*f* 130
			Gemiddeld.	

Dit cijfer van het bekend *tegoed* der bewaargevers toont eene vermeerdering aan van *f* 2,587,000, of van 27,6 pct. boven 1865, toen het *f* 9,346,000 beliep.

Het gemiddeld *tegoed* van alle de bewaargevers te zamen bedroeg *f* 130, tegen *f* 111 in 1865. Verhooging had plaats in de provinciën Zuid-Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Groningen en Drenthe; in de overige verlaging. Ook hier staat de provincie Groningen bovenaan, wat de verhooging van het gemiddeld *tegoed* betreft, even als vroeger; een verschijnsel 't welk m. i. bewijst dat aldaar, door de minvermogenden, van de Spaarbank minder gebruik gemaakt wordt dan wenschelijk ware; ten gevolge waarvan dan ook deze provincie in de verhouding van het aantal bewaargevers tot de plaatselijke bevolking slechts de *achtste* plaats bekleedt, niettegenstaande de gelegenheid tot sparen dáár grooter is dan in eenige andere provincie.

Dat het verschil in het gemiddeld *tegoed* der bewaargevers bij de onderscheiden Spaarbanken zeer uitéén loopt, blijkt uit de hiervolgende Tabel C; waarin het aantal bewaargevers, in verhouding tot de bevolking, en hun algemeen en gemiddeld *tegoed* in 1870, vergeleken bij 1865, voor de 50 onderstaande Spaarbanken der meest bevolkte gemeenten, en van welke de cijfers over de beide jaren bekend zijn, worden aangegeven.

Tabel C.

Spaarbanken.	Aantal bewaargevers in		Vermeerdering.	Bevolking op 31 Dec. 1870.	Bewaargevers op iedere 1,000 zielen.		Te goed der bewaargevers.		Gemiddeld voor ieder	
	1865.	1870.	pct.		1865.	1870.	1865.	1870.	1865.	1870
Amsterdam....	7,824	11,344	45	281,805	29	40	f 583,870	f 721,212	f 74	f 6
Rotterdam (1).	12,789	16,191	26	123,057	110	131	″ 2,119,043	″ 3,284,583	″ 165	″ 20
's Gravenhage..	1,760	1,800	2	93,083	20	19	″ 143,040	″ 121,720	″ 88	″ 4
Utrecht........	3,695	4,027	9	60,587	62	66	″ 471,770	″ 567,257	″ 127	″ 14
Leiden........	2,061	2,495	21	39,960	53	62	″ 129,440	″ 131,673	″ 62	″ 5
Groningen.....	3,072	3,649	18	38,285	82	95	″ 795,424	″ 1,042,657	″ 259	″ 28
Arnhem.......	2,435	2,464	1	33,081	82	74	″ 508,419	″ 401,117	″ 196	″ 16
Haarlem.......	1,169	1,314	12	31,720	39	41	″ 115,509	″ 138,403	″ 99	″ 10
Leeuwarden (2).	3,134	3,185	1	26,105	128	122	″ 320,294	″ 312,420	″ 105	″ 9
's Hertogenb...	1,098	1,215	10	25,373	41	43	″ 85,936	″ 86,267	″ 78	″ 71
Maastricht.....	443	666	50	28,840	15	23	″ 71,194	″ 81,558	″ 161	″ 12
Dordrecht......	1,739	2,227	28	25,360	72	88	″ 168,130	″ 155,007	″ 96	″ 6
Nijmegen......	606	894	47	23,305	27	38	″ 92,911	″ 104,626	″ 91	″ 11
Delft..........	1,539	1,506	—	22,910	69	66	″ 93,819	″ 89.807	″ 61	″ 5
Zwolle.........	992	969	—	21,147	47	46	″ 143,951	″ 137,967	″ 145	″ 14
Schiedam......	1,245	1,737	39	20,230	74	85	″ 171,964	″ 265,794	″ 138	″ 15
Deventer......	1,674	1,695	1	18,516	94	97	″ 315,707	″ 295,892	″ 188	″ 115
Middelburg....	1,053	1,440	37	16,580	66	87	″ 101,222	″ 164,268	″ 96	″ 114
Helder........	164	231 (2)	41	18,588 (a)	9	12	″ 15 678	″ 23,709	″ 95	″ 103
Gouda.........	610	850	40	16,230	39	52	″ 36,210	″ 48,259	″ 60	″ 56
Kampen.......	658	969	47	16,033	41	60	″ 71,834	″ 76,262	″ 109	″ 78
Breda.........	533	739	38	15,365	35	48	″ 74,283	″ 89,407	″ 139	″ 121
Zutphen.......	821	600	—	15,318	53	39	″ 74,971	″ 44,270	″ 91	″ 73
Amersfoort.....	226	288	27	13,494	17	21	″ 25 280	″ 31,480	″ 120	″ 109
Zaandam......	1,445	1,451	—	12,235 (a)	117	118	″ 182,351	″ 177,218	″ 126	″ 122
Alkmaar.......	1,190	1,464	23	11,554	103	126	″ 40,120	″ 55,862	″ 33	″ 38
Harlingen......	355	511	44	10,634	33	48	″ 48,770	″ 89,161	″ 137	″ 174
Hoorn.........	584	758	30	9,566 (a)	61	79	″ 36,210	″ 102,699	″ 121	″ 135
Gorinchem.....	1,040	1,076 (2)	3	9,360	110	115	″ 159,718	″ 153,637	″ 153	″ 142
Vlissingen.....	324	333	3	9,332	27	35	″ 25,243	″ 28,657	″ 78	″ 86
Tiel...........	1,607	1,720	7	8,614	202	200	″ 281,114	″ 273,298	″ 175	″ 158
Zierikzee......	441	520	18	7,941	56	65	″ 69,400	″ 77,700	″ 157	″ 149
Meppel........	119	146 (1)	22	7,774	16	19	″ 20,315	″ 30,958	″ 170	″ 211
Sliedrecht.....	39	30	—	7,738	6	3	″ 7,176	″ 5,851	″ 181	″ 195
Nijkerk........	215	243 (1)	13	7,720	28	31	″ 23,045	″ 24,132	″ 107	″ 99
Wildervank....	189	215 (3)	14	7,690	25	28	″ 31,154	″ 41,771	″ 164	″ 194
Assen.........	109	127	17	6,945	17	18	″ 7,230	″ 8,552	″ 66	″ 67
Harderwijk....	98	107	10	6,388	15	17	″ 6,819	″ 6,825	″ 69	″ 66
Barneveld.....	217	271	25	6,200	36	43	″ 30,475	″ 28,245	″ 140	″ 104
Franeker......	236	294	25	6 384	37	46	″ 36,740	″ 49,287	″ 155	″ 167
Ridderkerk....	525	460 (2)	—	6,150	92	74	″ 41,626	″ 33,106	″ 185	″ 72
Wageningen...	311	363 (2)	16	5,938	53	61	″ 40,415	″ 38,710	″ 130	″ 106
Winschoten....	63	103 (2)	63	5,888	11	17	″ 5,718	″ 15,105	″ 90	″ 146
Alphen en Oudshoorn........	429	455	6	5,622	79	81	″ 77,518	″ 88,741	″ 180	″ 195
Dragten.......	71	144	103	5,767	13	25	″ 7.820	″ 15,463	″ 110	″ 107
Enkhuizen.....	289	300	4	5,581 (a)	52	53	″ 15,036	″ 23,469	″ 52	″ 78
Lemmer.......	188	246	31	5,345	37	46	″ 11,265	″ 14,794	″ 60	″ 60
Doesburg......	629	645	2	4,698	153	137	″ 61,445	″ 54,312	″ 97	″ 84
Dokkum......	166	177	7	4,607	35	38	″ 25,844	″ 23,201	″ 155	″ 131
Oude Pekela...	115	127	10	4,858	24	26	″ 46,548	″ 44,056	″ 405	″ 347
	62,334	74,781	20				f 8,069,014	f 8,309,425	f 129	f 111

(1) 30 April 1871. (2) 30 Juni 1871. (3) 1 Juni 1871. (a) Bevolk. op 31 Dec. 1869.

Toeneming alzoo van het aantal bewaargevers bij deze 50 Spaarbanken met 20 pct., bij Dragten en Maastricht met 103 en 50 pct., vermindering alléén bij Delft, Zwolle, Zutphen, Sliedrecht en Ridderkerk.

Bij 28 van de 50 banken onderging het gemiddeld cijfer van het *tegoed* der bewaargevers eene vermindering; een m. i. geenszins ongunstig verschijnsel, wanneer het, gelijk bij 25 van de 28 het geval was, met vermeerdering van het aantal bewaargevers gepaard gaat.

De hier genoemde Spaarbanken hadden gezamentlijk $^4/_5$ van het aantal bewaargevers, en $^2/_3$ van dezer *tegoed* bij alle de Spaarbanken te zamen. Te Tiel waren $^1/_5$, te Rotterdam en te Doesburg $^1/_7$, te Leeuwarden, Zaandam en Alkmaar $^1/_8$ der bevolking bewaargevers in de Spaarbanken aldaar.

IV. *Inbreng en terugname van Spaarpenningen. — Intrest.*

Volgens de regeeringsverslagen bedroegen de inbreng en d terugbetaling als volgt:

Jaar.	Inbreng.	Terug betaling.	Meer ingebracht.	Meer terug genomen.
1866.......	*f* 2,806,356	*f* 3,954,028		*f* 1,147,672
1867.......	〃 3,285,848	〃 2,771,973	*f* 513,875	
1868.......	〃 3,860,794	〃 2,978,935	〃 881,860	
1869.......	〃 4,160,458	〃 3.420,928	〃 739,530	
1870.......	〃 3,968,639	〃 4,642,902		〃 674,263
	f 18,082,095	*f* 17,768,766	*f* 2,135,265	*f* 1,821,935

Men kan hieruit zien, welken ongunstigen invloed oorlogen, met hun nasleep van miscrediet en andere ongelegenheden, ook in de rijken die zelven geen oorlog voeren, op de Spaarbanken, gelijk op alle andere financiëele instellingen, uitoefenen. Alléén in de beide oorlogsjaren 1866 en 1870 overtroffen de terugbetalingen den inbreng met *f* 1,821,935; in de drie overige was het omgekeerde het geval, met *f* 2,135,265. Intusschen geven deze cijfers het juiste verschil tusschen inbreng en terugname niet aan; zij zijn voor het tweejarig tijdvak te ongunstig, voor het driejarige niet gunstig genoeg. En wel, omdat in het cijfer der terugbetaling de aan de bewaargevers verschuldigde en uitbetaalde intrest begrepen is; zoodat men de som van dien intrest (ware zij bekend) zou behooren af te trekken van die der gedane uitbetalingen, om het werkelijk cijfer van teruggevraagde gelden te kennen. Het zou dan blijken, dat het verschil tusschen inbreng en terugname in de jaren 1866 en 1870 veel kleiner, — in de jaren 1867 — 1869 veel grooter is geweest dan in de hier boven staande cijfers wordt aangewezen.

Merkwaardig is ten deze, 't geen in 1870 bij de Spaarbank te Amsterdam is voorgevallen. Dáár werd ruim *f* 650,000 terugbetaald, bij een inbreng van slechts *f* 440,000. Alléén tusschen 19 Juli

en 30 Augustus werd een som van *f* 315,000 terug geëischt en betaald, en trokken zich 1304 bewaargevers geheel terug. Door zonder aarzelen en onmiddellijk terug te betalen al wat werd opgevraagd, heeft deze Spaarbank, in zes weken tijds, de ontstane paniek bezworen en het, door den tusschen Frankrijk en Duitschland uitgebroken oorlog, zoo sterk geschokt vertrouwen volkomen hersteld; in zulke mate, dat het *tegoed* der bewaargevers, een jaar later, tot *f* 892,573 geklommen was, tegenover *f* 721,212 in 1870, terwijl het aantal bewaargevers met bijna 1700 was toegenomen. Zij zou dat niet hebben kunnen doen, wanneer zij niet op de grondslagen gevestigd ware, welke ik sedert nu 20 jaar als de eenig ware heb trachten aan te prijzen. De inlagen bij deze bank zijn door een *reëel* fonds van *f* 400,000 inschrijving op het 2½ pct. Grootboek der nationale schuld gewaarborgd; de bezittingen der bank, ten bedrage van *f* 780,000, waren voor slechts *f* 75,000 in effecten (Nederlandsche staatsschuld), — het overige in beleening, prolongatie, hypotheken en vaste goederen, belegd; de intrest, welken de bank aan de bewaargevers toekent, is matig, slechts 3 pct. Dat de soliditeit van deze bank aldus boven allen twijfel verheven is, heeft de ondervinding van 1870 op schitterende wijs bewezen.

De intrest door de Spaarbanken aan de bewaargevers toegekend loopt van 3—4½ pct. uitéén. Van de 179, in *Staat* D van het *Rapport der Commissie* opgenoemde, gaf 1 4½ pct., 63 gaven 4 pct., 24 3½ of $3^6/_{10}$ pct., 83 3 pct. terwijl 8 een afwisselenden intrest van 3 of 3½ tot 4 pct. gaven, naar mate van de grootte van den inleg, of, bij zeer enkelen, naar den maatschappelijken stand der bewaargevers.

Vergelijkt men den hierboven geschetsten toestand van het Spaarbankwezen met dien in 1850 [1], dan blijkt, dat het getal der bewaargevers en het bedrag van dezer *tegoed* verdrievoudigd is, in de verloopen 20 jaren; doch dat het aantal Spaarbanken, in 1850 nog zóó gering, zelfs niet verdubbeld is: 118 Spaarbanken in 1850; 206 in 1870. De cijfers van 91,500 bewaargevers, met een *tegoed* van ongeveer *f* 12,000,000 zijn voorzeker aanzienlijk te noemen; maar zij zouden, binnen betrekkelijk weinige jaren, het dubbel kunnen bedragen, wanneer in *iedere* gemeente (in Friesland in ieder dorp) eene Spaarbank werd aangetroffen, waar de minvermogenden *dagelijks* gelegenheid hadden hunne spaarpenningen in veiligheid te brengen. Doch deze gelegenheid ontbreekt voor 2 millioen van de 3½ millioen Nederlanders; en dat het initiatief van particulieren niet bij machte is in het ontbrekende te voorzien, in ieder geval veel te langzaam werkt, bewijst de ervaring van een halve eeuw. Alléén de Staat zou het kunnen doen, door de postkantoren dienstbaar te maken aan dit volksbelang bij uitnemendheid.

Is de regeering verantwoord, wanneer zij, dat wetende, zich van bemoeiing onthoudt?

Mr. G. A. FOKKER.

1 Zie het *Spaarbankwezen in Europa* enz. bl. 38, 44 en 46. (Middelburg 1853.)

EENIGE STATISTISCHE MEDEDEELINGEN OMTRENT AMSTERDAM.

STICHTING. Bij handvest van 27 Oct. 1275 verkregen de burgers van Amsterdam van Graaf FLORIS V vergunning om hunne eigene goederen tolvrij door Holland, Zeeland en Friesland te voeren. In 1300 of 1301 werd het vlek tot een stad verheven door GWY VAN AVENNES, en in Mei 1334 tot het middelpunt eener nieuwe parochie.

LIGGING EN GRENZEN. *Ligging.* 52° 22′ 30″ noorderbreedte en 22° 32′ 54″ oosterlengte van Greenwich.

Grenzen. Amsterdam paalt in het noordwesten aan de gem. Zaandam, in het noorden aan Oostzaan, Landsmeer, Buiksloot en Nieuwendam, in het oosten aan den mond van het IJ en Diemen, in het zuiden aan Nieuwer-Amstel, in het westen aan Sloten—Sloterdijk—Osdorp en de Vrije-Geer.

GROOTTE. De stad werd eerst ommuurd

in 1480, en verkreeg toen een grondvlakte van	106	hectaren.	
〃 1585 werd zij vergroot tot..................	160	〃	
〃 1593 〃 〃 〃 〃	184	〃	
〃 1611 〃 〃 〃 〃	431	〃	
〃 1658 〃 〃 〃 〃 ruim............	726	〃	
van 1790 tot 1795 werd zij door den aanleg van een maritimedok uitgebreid tot.....	738	〃	en
〃 1828 tot 1834 door den aanleg der Ooster- en Westerdokken tot ruim........	760	〃	

Sedert den bouw van het Paleis voor Volksvlijt, 1858—1864, en zijne omgeving, is de stad vooral aan de zuidzijde, tusschen den Amstel en Overtoom, aanmerkelijk uitgebreid. Wanneer de in 1870 en later vastgestelde rooiing van straten aan die zijde en de aanleg van een spoorwegstation in het open-havenfront aan het IJ voltooid zullen zijn, zal de bebouwde kom der gemeente zeer belangrijk uitgebreid worden. De kadastrale grootte der geheele gemeente is 1433.0597 hectaren.

GETAL HUIZEN. Volgens de in 1866, door de *Maatschappij van letterkunde* te Leiden uitgegeven *Informacie up den staet, faculteyt ende gelegentheyt van de steden ende dorpen van Hollandt ende Vrieslandt gedaen in den jaere* MDXIX, telde Amsterdam:

	in 1496	1,919	haardsteden of huizen, en
	〃 1515	2,532	〃 〃 〃
Voor latere jaren worden opgegeven bij WAGENAAR, COMMELIN enz. Zie *Jaarb.* 1862, bl. 165 volg.	〃 1578	4,000 à 5,000	huizen.
	〃 1632	16,051	〃
	〃 1703	23,063	〃
	〃 1732	26,035	〃
	〃 1741	26,317	〃
	〃 1796	26,400	〃
Naar de volkstellingen.....	〃 1839	24,532	〃
	〃 1849	22,875	bewoond, 2,726 onbew., 356 bewoonde schepen.
	〃 1859	23,294	bewoond, 3,889 onbew., 496 bewoonde schepen.
	〃 1869	24,078	bew., 333 onbew., 86 in aanb., 587 bew. schep.(*a*).

Het aantal vergunningen voor den bouw van nieuwe huizen en dat der geheel of grootendeels voltooide nieuwe huizen was in:

1867	116 vergunningen.		
1868	145 〃		
1869	228 〃		
1870	? 〃	162	voltooid.
1871	164 〃	158	〃
1872	192 〃	155	〃

HUISGEZINNEN. WAGENAAR vermeldt dat er waren in:

	1747	22,821	gezinn. wonende in huizen.
		18,740	〃 〃 op kamers, in kelders of in achterhuizen.
		41,561	
NIEUWENHUIS vermeldt in	1795	55,693	gezinnen.
Volgens de tellingen waren er in	1830	45,819	〃
	1839	45,969	〃
	1849	50,786	〃
	1859	50,629	〃
	1869	56,070	〃 in huizen.
	〃	533	〃 〃 schepen.

STAAT DER BEVOLKING.

1622..	naar	raming	104,961 zielen.
1630..	〃	〃	115,249
1740..	〃	〃	201,000
1744..	〃	〃	200,000 à 240,000
1796..	〃	telling	217,024
1797..	〃	raming	200,560
1804..	〃	〃	197,000
1805..	〃	〃	217,004 (*b*)
1809..	〃	〃	201,747
1810..	〃	〃	200,430
1811..	〃	〃	201,628
1815..	〃	〃	180,179
1821..	〃	〃	191,460
1826..	〃	〃	201,784
1829..	naar	telling	202,364 zielen.
1839..	〃	〃	211,349
1849..	〃	〃	224,035
1859..	〃	〃	245,072
1869..	〃	〃	264,694
1872.. ult°. Dec.	bevolking-	register	277,766

Onder het laatste cijfer zijn begrepen:

het Garnizoen........1,213
Gevangenen 231
Israël. krankzinnigen...128

(*a*) Deze en volgende cijfers der bevolking over 1869 danken wij aan ons welwillend verstrekte officieele opgaven.
(*b*) Weinig tijds later 107,636, wat waarschijnlijk juister is.

De bevolking bestond volgens:

de telling 1869 uit 122,061 mannen en 142,633 vrouwen.
〃 registers 31 Dec. 1872 〃 128,824 〃 〃 148,942 〃

Verder gaf de telling van 1869 de volgende uitkomsten:

	mannen.	vrouwen.	totaal.	pCt.d.bevolking.
ongehuwden	72,801	84,459	157,260 of	59.41
gehuwden	44,871	44,982	89,853 〃	33.94
in weduwenstaat	4,237	12,919	17,156 〃	6.44
〃 echtscheiding enz.	152	179	331 〃	0.21
gebor. in de gemeente	95,661	110,245	205,906 〃	77.83
〃 〃 〃 provincie	6,170	8,131	14,301 〃	5.40
〃 elders in Nederland	15,791	21,387	37,178 〃	14.42
〃 buiten 's lands	4,439	2,870	7,309 〃	2.35

Van deze laatste waren 614 geboren in de Nederl. koloniën, 4,538 in Pruissen, 661 in België, 149 in Groot-Brittanje en Ierland en 1,347 in een ander vreemd land.

Ingedeeld naar de huizing op den dag der telling of naar de getelde bevolking, gaf de telling 1869:

Personen in elk huisgezin aanwezig:	M.	V.	Totaal.
verwant aan het hoofd van het gezin	109,299	119,545	228,644
niet 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃	3,923	14,670	18,593
Personen afzonderlijk levende	3,708	4,706	8,414
〃 geen deel uitmakende van het gezin in instellingen, gestichten, logementen, schepen enz.	4,288	3,957	8,245
Blind geboren	6	7	13
〃 geworden na de geboorte	90	85	175
Doofstom geboren	14	15	29
〃 geworden na de geboorte	12	4	16

Wij laten hier volgen een gedetailleerde opgave van den leeftijd en den burgerlijken staat der bevolking naar de telling van 30 November 1869:

(De bovenste cijfers zijn die der mannelijke, de onderste der vrouwelijke bevolking).

Leeftijd.	Ongehuwd.	Gehuwd.	In weduwenstaat.	Door echtscheiding ontbonden.	Scheiding van tafel en bed.	Totaal.	
Bened. h. jaar.	3713	..	..	..	..	3713	7294
	3581	..	..	..	..	3581	
1 jaar	3169	..	..	..	..	3169	6401
	3232	..	..	..	..	3232	
2 jaren	3034	..	..	..	..	3034	6143
	3109	..	..	..	..	3109	
3 〃	3048	..	..	..	..	3048	6085
	3037	..	..	..	..	3037	
4 〃	2835	..	..	..	..	2835	5749
	2914	..	..	..	..	2914	

Leeftijd.	Ongehuwd.	Gehuwd.	In weduwenstaat.	Door echtscheiding ontbonden.	Scheiding van tafel en bed.	Totaal.	
5 jaren..	2812	..	..	..	..	2812	5601
	2789	..	..	..	..	2789	
6 〃	2871	..	..	..	..	2871	5738
	2867	..	..	..	..	2867	
7 〃	2731	..	..	..	..	2731	5423
	2692	..	..	..	..	2692	
8 〃	2792	..	..	..	..	2792	5507
	2715	..	..	..	..	2715	
9 〃	2292	..	..	..	..	2292	4545
	2253	..	..	..	..	2253	
10 〃	2484	..	..	..	..	2484	5025
	2541	..	..	..	..	2541	
11 〃	2184	..	..	..	..	2184	4426
	2242	..	..	..	..	2242	
12 〃	2318	..	..	..	..	2318	4719
	2401	..	..	..	..	2401	
13 〃	2321	..	..	..	..	2321	4664
	2343	..	..	..	..	2343	
14 〃	2197	..	..	..	..	2197	4439
	2242	..	..	..	..	2242	
15 〃	2184	..	..	..	..	2184	4450
	2265	1	..	..	..	2266	
16 〃	2240	—	..	..	..	2240	4506
	2264	2	..	..	..	2266	
17 〃	2263	1	..	..	..	2264	4822
	2552	6	..	..	..	2558	
18 〃	2349	6	..	..	..	2355	4898
	2515	28	..	..	..	2543	
19 〃	2182	14	..	..	..	2196	4694
	2422	76	..	..	..	2498	
20 〃	2105	48	..	..	..	2153	4741
	2447	140	1	..	..	2588	
21 〃	1944	85	1	..	..	2030	4328
	2057	240	1	..	..	2298	
22 〃	1573	135	—	..	..	1708	3817
	1822	284	2	1	..	2109	
23 〃	1603	279	4	—	2	1888	4121
	1804	419	9	—	1	2233	
24 〃	1463	459	4	—	—	1926	4410
	1826	646	11	—	1	2484	
25 〃	1306	562	8	—	1	1877	4371
	1629	851	10	1	3	2494	
26 〃	1076	772	6	—	—	1854	4254
	1435	944	15	5	1	2400	
27 〃	1000	930	7	—	—	1937	4378
	1326	1078	32	2	3	2441	
28 〃	880	973	18	2	1	1874	4105
	1118	1072	37	2	2	2231	
29 〃	830	1096	18	4	3	1951	4335
	1094	1234	49	4	3	2384	

Leeftijd.	Ongehuwd.	Gehuwd.	In weduwenstaat.	Door echtscheiding ontbonden.	Scheiding van tafel en bed.	Totaal.	
30 jaren...	671	1193	23	1	—	1888	4255
	1010	1312	42	3	—	2367	
31 〃	557	1244	24	—	2	1827	4024
	850	1300	42	4	1	2197	
32 〃	485	1170	38	—	2	1695	3790
	775	1259	56	1	4	2095	
33 〃	406	1231	29	2	2	1670	3787
	680	1383	50	2	2	2117	
34 〃	359	1216	29	3	1	1608	3542
	600	1247	80	6	1	1934	
35 〃	293	1258	31	2	—	1584	3622
	601	1367	64	2	4	2038	
36 〃	307	1248	45	2	2	1604	3580
	558	1321	88	4	5	1976	
37 〃	258	1241	23	2	3	1527	3274
	475	1200	70	1	1	1747	
38 〃	242	1358	31	1	—	1632	3552
	491	1336	87	4	2	1920	
39 〃	230	1383	47	2	2	1664	3667
	499	1374	119	5	6	2003	
40 〃	227	1377	41	—	3	1648	3728
	468	1454	150	5	3	2080	
41 〃	181	1298	49	1	—	1529	3342
	396	1301	109	4	3	1013	
42 〃	169	1271	59	3	1	1503	3296
	372	1265	144	9	3	1793	
43 〃	194	1354	44	1	1	1594	3496
	333	1400	160	7	2	1902	
44 〃	163	1303	50	3	6	1525	3461
	372	1348	204	7	5	1936	
45 〃	170	1426	61	3	2	1662	3696
	368	1431	229	5	1	2034	
46 〃	161	1401	74	2	6	1644	3600
	351	1386	207	11	1	1956	
47 〃	151	1298	65	1	2	1517	3322
	329	1239	225	9	3	1805	
48 〃	130	1219	62	3	3	1417	3081
	274	1148	237	5	—	1664	
49 〃	110	1025	66	3	—	1204	2778
	292	1032	245	3	2	1574	
50 〃	124	1123	88	2	3	1340	2964
	309	1030	280	3	2	1624	
51 〃	95	1035	89	3	—	1222	2691
	274	951	239	4	1	1469	
52 〃	91	1010	91	1	2	1195	2619
	242	879	294	5	4	1424	
53 〃	85	939	81	2	2	1109	2500
	247	814	324	4	2	1391	
54 〃	85	926	82	3	3	1099	2390
	221	782	285	—	3	1291	

Leeftijd.	Ongehuwd.	Gehuwd.	In weduwenstaat.	Door echtscheiding onthouden.	Scheiding van tafel en bed.	Totaal.	
55 jaren...	71	779	70	1	1	922	2159
	195	716	321	4	1	1237	
56 〃	73	743	77	1	2	896	2067
	166	679	322	2	2	1171	
57 〃	59	709	94	1	2	865	1963
	188	567	339	1	3	1098	
58 〃	61	752	122	1	1	937	2135
	190	628	376	3	1	1198	
59 〃	56	652	123	2	3	836	1998
	171	588	398	5	—	1162	
60 〃	58	561	105	2	3	729	1699
	167	449	350	1	3	970	
61 〃	41	481	87	1	1	611	1586
	162	484	325	3	1	975	
62 〃	58	524	127	1	1	711	1669
	146	443	364	3	2	958	
63 〃	48	448	109	—	2	607	1521
	136	398	378	1	1	914	
64 〃	41	393	110	1	1	546	1381
	138	308	388	—	1	835	
65 〃	49	413	125	1	—	588	1433
	151	320	372	1	1	845	
66 〃	28	389	123	3	—	543	1430
	150	325	408	3	1	887	
67 〃	47	333	108	—	2	490	1204
	133	220	359	—	2	714	
68 〃	23	264	126	—	—	413	1143
	139	228	362	1	—	730	
69 〃	36	253	144	1	2	436	1189
	159	194	395	3	2	753	
70 〃	22	198	118	—	—	338	945
	105	134	362	5	1	607	
71 〃	18	218	129	1	—	366	959
	110	141	341	—	1	593	
72 〃	23	139	115	1	—	278	818
	96	107	337	—	—	540	
73 〃	16	117	95	—	1	229	627
	74	84	238	2	—	398	
74 〃	15	118	81	1	—	215	679
	94	83	285	1	1	464	
75 〃	12	89	89	2	—	192	568
	82	50	244	—	—	376	
76 〃	13	88	83	1	—	185	522
	63	55	218	1	—	337	
77 〃	10	73	96	—	—	179	482
	56	49	196	1	1	303	
78 〃	8	40	80	—	—	128	383
	53	28	174	—	—	255	
79 〃	7	50	55	—	—	112	379
	51	29	186	1	—	267	

Leeftijd.	Ongehuwd.	Gehuwd.	In weduwenstaat.	Door echtscheiding onthouden.	Scheiding van tafel en bed.	Totaal.	
80 jaren...	3	30	41	—	—	74	247
	35	15	121	1	1	173	
81 "	4	27	47	1	—	79	242
	32	14	117	—	—	163	
82 "	6	18	56	—	—	80	245
	30	12	123	—	—	165	
83 "	2	17	18	—	—	37	128
	22	4	65	—	—	91	
84 "	2	9	25	—	—	36	121
	12	7	66	—	—	85	
85 "	3	10	20	—	—	33	100
	15	5	47	—	—	67	
86 "	—	2	12	—	—	14	59
	9	3	33	—	—	45	
87 "	1	2	9	—	—	12	47
	10	1	24	—	—	35	
88 "	1	1	10	—	—	12	39
	8	1	18	—	—	27	
89 "	3	2	6	—	—	11	39
	7	1	20	—	—	28	
90 "	—	1	3	—	—	4	16
	1	—	11	—	—	12	
91 "	—	—	1	—	—	1	14
	8	—	5	—	—	13	
92 "	—	1	5	—	—	6	14
	1	—	7	—	—	8	
93 "	—	1	—	—	—	1	4
	1	—	2	—	—	3	
94 "	—	—	—	—	—	—	3
	—	—	3	—	—	3	
95 "	—	1	—	—	—	1	4
	1	—	2	—	—	3	
96 "	—	—	2	—	—	2	5
	1	—	2	—	—	3	
97 "	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—
98 "	—	—	1	—	—	1	1
	—	—	—	—	—	—	
99 "	—	—	—	—	—	—	1
	—	—	1	—	—	1	
100 "	—	—	—	—	—	—	2
	—	—	2	—	—	2	
onbek. leeft.	40	18	2	—	—	60	178
" "	70	32	15	—	1	118	

In decennaliën ingedeeld was de bevolking in Nov. 1869:

		Ongehuwd.	Gehuwd.	In weduwenstaat.	Echtscheid. en scheid.v.taf.en bed.	Totaal.	
Bened. 10 jar.	m.	29,297	—	—	—	29,297	58,586
	v.	29,289	—	—	—	29,289	
10—19 〃	m.	22,822	21	—	—	22,843	46,743
	v.	23,787	113	—	—	23,900	
20—29 〃	m.	13,780	5,339	66	13	19,198	42,860
	v.	16,558	6,908	167	29	23,662	
30—39 〃	m.	3,808	12,542	320	29	16,699	37,093
	v.	6,539	13,099	698	58	20,394	
40—49 〃	m.	1,656	12,972	571	44	15,243	33,800
	v.	3,555	13,004	1,910	88	18,557	
50—59 〃	m.	800	8,668	917	36	10,421	23,486
	v.	2,203	7,634	3,178	50	13,065	
60—69 〃	m.	429	4,059	1,164	22	5,674	14,255
	v.	1,481	3,369	3,701	30	8,581	
70—79 〃	m.	144	1,130	941	7	2,222	6,362
	v.	784	760	2,581	15	4,140	
80—89 〃	m.	25	118	244	1	388	1,267
	v.	180	63	634	2	879	
90-100 〃	m.	—	4	12	—	16	64
	v.	13	—	35	—	48	
Onbekend...	m.	40	18	2	—	60	178
	v.	70	32	5	1	118	
Totaal....	m.	72,801	44,871	4,237	152	122,061	264,696
	v.	84,459	44,982	12,919	179	142,633	

Naar de kerkelijke gezindten gaf de telling 1869:

Nederd. Hervormden	130,845
Waalsch 〃	3,623
Engelsch Presbyterianen	143
Remonstranten	1,033
Christel. Gereformeerden	1,914
Doopsgezinden	4,427
Evang. Lutherschen	26,255
Herst. Evang. Lutherschen	8,323
Hernhutters	1
Anglikaansch-Episcopalen	116
Schotsche gemeente	9
Roomsch-Katholieken	57,458
Oud-Roomschen	247
Grieken	5
Nederd. Israëlieten	26,743
〃 Portug. 〃	3,209
Andere godsdiensten	343

Loop der bevolking.

Gemiddeld per jaar.	Levend geborenen.	Overleden zonder levenloos aangegeven.	Levenloos aangegevenen.
1821—1825	7,437	6,363	465
1826—1830	7,247	7,345 (*)	404 (*)
1831—1835	6,873	7,277	391
1836—1840	7,509	6,975	455
1841—1845	7,708	7,272	453
1846—1850	7,489	8,899	494
1851—1855	8,163	7,052	513
1856—1860	7,982	7,378	519
1861—1865	8,739	6,345	538
1866—1870	8,781	6,971	551
1871	8,993	9,087	593
1872	9,590	7,477	579
Totaal 1821—1872	408,276	375,956	

(*) Het getal levenloos aangegevenen is voor de jaren 1827, 1828 en 1829 niet be-

Volgens vorenstaande cijfers zou de bevolking van Amsterdam in de laatste 52 jaren vermeerderd zijn met.... 87,300 zielen.
Daar de overmaat der geboorten boven de sterfte was....................................32,320 〃 ,
zoo zouden zich van elders meer in de gemeente gevestigd dan haar verlaten hebben...............54,980 〃

Juister zijn die cijfers over 1852—1872, welke doen zien, dat de bevolking in dat tijdvak vermeerderd is met..44,693 zielen,
en wel door overmaat der geboorten....... 〃 29,994 〃
door meerdere vestiging in de gemeente dan door vertrek.............................. met..14,699 〃

Zoover daarvan aangifte is gedaan, hebben in de laatste tien jaren (1863—1872) zich in Amsterdam van elders gevestigd.................................88,666 personen,
en Amsterdam met ter woon verlaten...........76,220 〃

Alzoo meer gevestigd dan vertrokken.......12,446 〃 of
gemiddeld per jaar...............................1,244 〃

Het sterkst is die vestiging geweest in 1872...11,083 〃 ,
maar ook het vertrek was dat jaar het grootst....9,499 〃

Volgens de *Sterfte-atlas van Nederland*, loopende over de 20 jaren 1841—1860, en volgens de gemeenteverslagen over de latere jaren, bedroeg gemiddeld per jaar het aantal:

	1841—1860.	1861—1871.	1871.	1872.
geboorten met de levenloos aangegevenen...	8,344.65	9,298.2	9,583	10,109
of op 1000 inwoners.....	36	35	35	36
levenloos aangegeven.......	508.90	547.2	593	519
of op 1000 geboorten....	61	58	63	51

De *levendgeborenen* verdeelden zich in 1872 in:

wettig geborenen	4,604 jongens	en 4,389 meisjes,	te zamen	8,993 kinderen.
onecht 〃	300 〃	〃 297 〃	〃	597 〃
	4,904 〃	4,686 〃	〃	9,590 〃

Het getal *levend onecht geborenen* bedroeg gemiddeld per jaar in:

	staande tot de levendgeborenen in het algemeen als 1 tot		staande tot de levendgeborenen in het algemeen als 1 tot
1828—1832..525	13.52	1853—1857..603	13.48
1833—1837..514	13.66	1858—1862..595	13.67
1838—1842..757	10.16	1863—1867..609	14.42
1843—1847..792	9.53	1868—1872..571	16.18
1848—1852..729	10.83	in 1872...597	16.06

Omtrent de jaren, voorafgaande het jaar 1828, heeft men nog de volgende cijfers omtrent de geboorten:

kend. Het is aproximatief gesteld naar de gemiddelden in de voorafgaande jaren. Het verschil kan echter niet van belang zijn.

jaar.	wettig.	onecht.	totaal.
1812	5,352	1,171	6,523
1813	5,122	1,225	6,347
1814	4,877	1,251	6,128
1815	5,521	1,529	7,050
1816	5,538	1,077	6,615
1817	6,388	662	7,040
1818	6,327	561	6,888
1819	6,524	630	7,154
1820	6,256	594	6,850
1821	6,665	677	7,342
1822	6,864	736	7,600
1823	6,502	680	7,182
1824	7,218	642	7,860
1825	—	—	7,352
1826	—	—	7,438
1827	—	—	6,890

Of onder deze cijfers de levenloos aangegevenen begrepen zijn, is onbekend.

STERFTE. Omtrent de sterfte in de 17de eeuw worden door COMMELIN de volgende cijfers medegedeeld:

jaar.	sterfgevallen.
1611	2,068
1617	8,449
1618	4,157
1619	3,464
1620	3,098
1621	2,838
1622	4,125
1623	5,927
1624	11,795
1625	16,521
1626	3,976
1627	4,492
1628	5,413
1629	4,160
1630	4,257
1635	8,177
1636	17,193
1655	16,727
1663	9,752
1664	24,128

Bij eene geraamde bevolking van 104,961 zielen in 1622 en 115,249 zielen in 1630.

Voor de 18de eeuw geeft STRUYCK en van 1774 af NIEUWENHUIS jaarlijksche berekende cijfers, waaruit het volgende:

	Sterfgevallen.		
jaren.	laagste cijfer.	hoogste cijfer.	gemidd. per jaar.
1700—1709	6,000	8,969	7,169
1710—1719	6,814	9,726	7,727
1720—1729	7,119	13,775	8,917
1730—1739	6,533	10,691	8,338
1740—1749	6,977	10,056	8,529
1750—1759	6,512	8,596	7,441
1760—1769	6,999	9,656	7,952
1770—1779	6,112	10,609	8,188
1780—1789	7,081	11,441	9,131
1790—1799	6,320	9,566	8,044

De bevolking werd geraamd in 1740 op 200,000 zielen, in 1744 op 200,000 à 240,000; de telling in 1795 gaf 217,024 zielen; in 1797 wordt opgegeven 200,560 zielen.

Voor de jaren 1800 tot 1820 en 1827 tot 1829 is het onzeker, of de levenloos aangegevenen, al dan niet onder het sterftecijfer zijn begrepen. Voor die jaren heeft men de volgende cijfers:

jaren.	laagste cijfer.	hoogste cijfer.	gemiddeld.
1800—1804	7,998	11,169	8,811
1805—1809	7,213	9,074	8,125
1810—1814	7,092	9,150	8,076
1815—1820	6,233	8,416	6.937
1827—1829	7,078	8,240	7,769

Bij eene geraamde bevolking van:

197,000 in 1804.
201,747 〃 1809.
200,430 〃 1810.
201,628 〃 1811.
180,179 〃 1815.
200,784 〃 1826.

Voor de volgende jaren zijn de levenloos aangegeven niet onder de sterfgevallen begrepen:

jaren.	laagste cijfer.	hoogste cijfer.	gemiddeld.	Bevolking volgens de officieele telling.
1821—1826....	5,594	8,404	6 703	
1830—1834....	6,404	8,040	7,082...	1829....202,364
1835—1839....	6.428	7,644	7,072...	1839....211,349
1840—1844....	6,301	7,279	6,721	
1845—1849....	6,608	10 536	8,446...	1849....224,035
1850—1854....	6,027	6.721	6,303	
1855—1859....	6,350	9,617	7,994...	1859....245,072
1860—1864....	5,953	6,635	6,365	
1865—1869....	6,434	7,766	6,950...	1869....264,694
				Bevolkingsregister 31 Dec.
1870.......		6,540		272,873
1871.......		9,087		274,190
1872.......		7,477		277,766

Het gemiddelde sterftecijfer over de 43 jaren 1830—1872 is 7,181.
〃 hoogste 〃 was in 1847 n. l. 10,536.
〃 laagste 〃 〃 〃 1865 〃 5,953.

Volgens de *Sterfte-atlas van Nederland* was over 1841—1860 het gemiddeld jaarlijksch cijfer der overledenen, zonder de levenloos aangegevenen, bij eene gemiddelde bevolking van 232,446 zielen, 7,378, of 32 op 1000 zielen. Voor de volgende jaren bedroeg het sterftecijfer op 1000 zielen naar de bevolking op 1 Jan. van elk jaar:

1861........24.08	1865........24.59	1869........24.98
1862........23.40	1866........29.40	1870........23.70
1863........22.61	1867........25.77	1871........33.30
1864........25.66	1868........25.79	1872........27.27

Het jaar 1866, waarin de cholera 1,157 en het jaar 1871, waarin de pokken 2,165 offers eischten, leveren de ongunstigste cijfers.

Volgens de *Sterfte-atlas* over het 20jarig tijdvak 1841—1860, was de verhouding van den leeftijd der overledenen als volgt:

	op 100 overledenen.		op 100 overledenen.
levenloos aangegeven......	6.45	van 30—40 jaren.........	7.19
beneden het jaar.........	23.39	〃 40—45 〃	3.75
van 1— 2 jaren...........	7.02	〃 45—50 〃	3.71
〃 2— 3 〃	3.49	〃 50—56 〃	4.90
〃 3— 4 〃	2.19	〃 56—62 〃	5.27
〃 4— 8 〃	4.01	〃 62—69 〃	6.37
〃 8—14 〃	2.17	〃 69—77 〃	6.93
〃 14—20 〃	2.27	〃 77—85 〃	4.09
〃 20—30 〃	6.57	boven 85 〃	1.24

Voor het 10jarig tijdvak 1861—1870 en voor het jaar 1871 zijn de volgende cijfers opgemaakt uit de jaarlijksche sterftetafelen van

Dr. TEIXEIRA DE MATTOS. De levenloos aangegevenen zijn hier buiten rekening gelaten:

	Geheel aantal sterfgevallen. 1861—1870. gemiddeld per jaar.	1871.	Verhouding tot 100 sterfgevallen. 1861—1870.	1871.
van 0— 1 maand	358	440	5.32	4.84
„ 1— 3 maanden	442	503	6.64	5.53
„ 3— 6 „	490	662	7.37	7.28
„ 6—12 „	519	795	7.80	8.74
„ 1— 2 jaren	514	831	7.72	9.14
„ 2— 5 „	595	931	8.94	10.24
„ 5— 6 „	77	130	1.11	1.43
„ 6—10 „	146	241	2.19	2.65
„ 10—14 „	80	143	1.20	1.79
„ 14—16 „	40	64	0.60	0.70
„ 16—20 „	113	160	1.70	1.76
„ 20—30 „	349	610	5.25	6.71
„ 30—40 „	415	607	6.24	6.68
„ 40—50 „	496	605	7.45	6.65
„ 50—60 „	534	613	8.02	6.74
„ 60—70 „	696	698	10.45	7.68
boven 70 „	790	1,053	11.19	11.58
onbekend	0.3	1	—	—
	6,656	9,087	100.	100.

Ruim $48\frac{1}{4}$ percent overleden alzoo in de jaren 1861—1870 beneden de 15 jaren; in 1871 was die verhouding zelfs 51.[64].

HUWELIJKEN. Eerst met het jaar 1831 beginnen de geregelde opgaven van het aantal huwelijken. Bij STRUYCK en sedert 1774 bij NIEUWENHUIS en later bij V. D. VIJVER worden de volgende cijfers gevonden:

	gemiddeld huwelijken per jaar.		gemiddeld huwelijken per jaar.		gemiddeld huwelijken per jaar.
1650—1659	2,178	1710—1719	2,214	1774—1783	2,689
1660—1669	2,484	1720—1729	2 529	1784—1793	2,608
1670—1679	2,078	1730—1741	2,572	1794—1803	2,082
1680—1689	2,458	1746—1748	2,527	1804—1813	1,774
1690—1699	2,335	1755—1764	2,246	1812—1815	1,480
1700—1709	2,340	1765—1773	2,458	1820—1822	1,796

Sedert 1831 werden jaarlijks het volgende aantal huwelijken gesloten:

1831....1,195	1842....1,723	1853....2,021	1864....2,192
1832....1,322	1843....1,703	1854....1,924	1865....2,274
1833....1,642	1844....1,892	1855....1,819	1866....2,224
1834....2,070	1845....2,035	1856....2,036	1867....2,213
1835....2,043	1846....1,932	1857....2,001	1868....2,132
1836....2,116	1847....1,647	1858....1,971	1869....2,150
1837....1,962	1848....1,781	1859....2,024	1870....2,223
1838.... ?	1849....2,142	1860....2,139	1871....2,214
1839....1,837	1850....2,340	1861....2,089	1872....2,439
1840....1,623	1851....2,281	1862....2,058	
1841....1,843	1852....2,218	1863....2,219	

Van de 44,580 huwelijken van 1852 tot en met 1872 gesloten, waren er tusschen jongmans en jonge dochters..........34,096.
〃 〃 〃 weduwen..............2,091.
〃 weduwen. 〃 jonge dochters...........5,942.
〃 weduwenaars en weduwen............2,451.
Voor 1872 waren die cijfers respectievelijk 1,878, 102, 322 en 137.

Van de 28,429 huwelijken van 1860 tot 1872 gesloten, behoorden, ongerekend 137 elders gesloten en te Amsterdam ingeschreven, tot:

de eerste klasse...................... f 50...... 207.
〃 tweede 〃 buitengewone dagen ..〃 25...... 226.
〃 〃 〃 gewone 〃 ..〃 16...... 3,015.
〃 derde 〃 ....〃 4......12,563.
〃 algemeene 〃 ....kosteloos....12,418.

Echtscheidingen en *scheiding van tafel en bed* 1851—1872. Het getal der eerste beliep 613 of gemiddeld per jaar 28, dat der laatste 211 of gemiddeld per jaar 9. In 1872 was het respectievelijk 33 en 7.

Vondelingen. In het *Staatk. Jaarb.* 1862, bl. 170 volg., is medegedeeld een statistiek van het aantal vondelingen van 1725 tot 1861, waaraan wij het volgende ontleenen:

Van 1725 tot 1770 wisselde het cijfer van 7 tot 31 's jaars; het totaalcijfer van die jaren was 880 of gemiddeld per jaar.............20.
Van 1771 tot 1780 wisselde het cijfer van 41 tot 133 en was gemidd. ruim 82.
〃 1781 〃 1790 〃 〃 〃 〃 148 〃 421 〃 〃 〃 〃 295.
〃 1791 〃 1800 〃 〃 〃 〃 251 〃 488 〃 〃 〃 〃 387.
〃 1801 〃 1810 〃 〃 〃 〃 394 〃 735 〃 〃 〃 〃 472.
〃 1811 〃 1820 〃 〃 〃 〃 404 〃 855 〃 〃 〃 〃 608.
〃 1821 〃 1830 〃 〃 〃 〃 144 〃 355 〃 〃 〃 〃 212.
〃 1831 〃 1840 〃 〃 〃 〃 53 〃 156 〃 〃 〃 〃 88.
〃 1841 〃 1850 〃 〃 〃 〃 14 〃 66 〃 〃 〃 〃 32.
〃 1851 〃 1860 〃 〃 〃 〃 4 〃 23 〃 〃 〃 〃 9.
〃 1861 〃 1870 〃 〃 〃 〃 1 〃 7 〃 〃 〃 〃 4.
In 1871..9.
〃 1872..3.

Kiezers en verkiezingen. Tot de wet van 9 Mei 1869 (*Stsbl.* n°. 76), vormde Amsterdam met de gemeenten Ouder- en Nieuwer-Amstel, Diemen en Watergraafsmeer het hoofdkiesdistrict Amsterdam voor de Staten-Generaal; thans is het een hoofdkiesdrict op zich zelf.

De census bedraagt voor de bevoegdheid van kiezers: voor de Tweede Kamer en de Provinciale Staten *ƒ* 112 en voor die van den Gemeenteraad *ƒ* 56, betalende in de rijks directe belastingen.

Het getal te kiezen leden is voor de Tweede Kamer 6, voor de Provinciale Staten 34, voor den Gemeenteraad 39, voor de Kamer van Koophandel 18.

Getal Kiezers in verhouding tot de mannelijke bevolking:

		Kiezers				1 Kiezer op mann. bevolk.	
Jaren.	Mannelijke bevolking op 1 Jan.	voor de Tweede Kamer.	voor de Prov. Staten.	voor den Gemeenteraad.	voor de Kam. v. Koophand.	Tweede Kam. en Prov. Stat.	Gemeenteraad.
1851..	104,609	3,488	3,488	5.993	?	30	17.5
1855..	117,508	3,955	3,955	6,596	1,123	29.9	17.8
1860..	125,025	3,893	3,893	5,983	1,204	32.1	20.9
1865..	121,469	4,075	4,069	6 744	1,357	29.8	18
1866..	122,679	3,862	3,856	6,637	1,380	31.3	18.5
1867..	123,215	3,918	3 917	6,722	1,380	31.5	18.2
1868..	124,838	3,929	3,928	6,715	1,248	31.9	18.7
1869..	127,119	3,964	3,957	6,750	1,248	32.1	18.8
1870..	123,131	3,958	3 947	6.763	1,308	31.1	18.2
1871..	126,125	3,961	3,951	6,760	1,308	31.9	18.6
1872..	126,820	4,022	4,015	6,910	1,266	31.5	18.3

De vrij belangrijke vermindering van het aantal kiezers in 1866, in vergelijking met 1865, is een gevolg van de overbrenging van de rijksopcenten op de grondbelasting op de plaatselijke belasting. Hierdoor werden ongeveer 200 kiezers voor de Staten-generaal en voor de Provinciale Staten en ongeveer 110 kiezers voor den Gemeenteraad van hun stemrecht beroofd.

Terwijl de mannelijke bevolking van 1851 tot 1872 is vermeerderd met 21.17 percent, is het aantal kiezers slechts vermeerderd met 15.3 percent. Voegt men echter de 200 kiezers voor de Staten-generaal en de 110 kiezers voor den Gemeenteraad, die in 1866 hun stemrecht verloren, bij het getal kiezers in 1872, dan heeft de vermeerdering van het aantal kiezers vrij gelijken tred gehouden met die der bevolking, namelijk 21.04 pct. vermeerdering van de kiezers voor de Staten-generaal en 20 pct. voor de kiezers voor den Gemeenteraad.

Van 1852 tot en met 1872 hebben 24 malen verkiezingen en 10 malen herstemmingen voor leden van de Staten-generaal plaats gehad.

Ziehier de percentsgewijze verhouding van het getal uitgebrachte geldige stemmen tot het getal kiezers. Voor de verkiezingen 25 Januari 1859 en 20 Maart 1860 moeten wij de cijfers laten ont-

breken. Voor de jaren 1853, 1862 en 1864 zijn ook medebegrepen de onderkiesdistricten Ouder- en Nieuwer-Amstel enz., wat echter op de verhouding geen noemenswaardigen invloed uitoefent:

	Bij de vrije verkiezingen.		Bij de herstemmingen.			Bij de vrije verkiezingen.		Bij de herstemmingen.	
1852.	..8 Juni	40.3	22 Juni	33.5	1864.	.14 Juni	39.4	28 Juni	56.7
1853.	.17 Mei	62.9	31 Mei	56.2		3 Nov.	35.3		
	16 Juni	46	28 Juni	41.6	1866.	.12 Juni	42.4		
1854.	.13 Juni	41.3	27 Juni	43.8		30 Oct.	86.2	13 Nov.	76.6
1856.	.10 Juni	36.6			1868.	.22 Jan.	75		
1858.	.27 April	22.2				13 Febr.	64.4		
	8 Juni	30.6			1869.	..8 Juni	60		
1859.	.25 Jan.	?	8 Febr.	54.1		12 Oct.	49.9		
	27 Dec.	33.5			1870.	..8 Febr.	51.8		
1860.	.20 Maart	?	3 April	48.3	1871.	.13 Juni	61.1	27 Juni	50.8
	12 Juni	34.9				5 Dec.	45.4		
1862.	.10 Juni	32.1			1872.	.22 Oct.	48.5	5 Nov.	43.2

Hieruit blijkt, dat bij de 32 vrije stemmingen en herstemmingen 19 malen minder dan de helft der kiezers en slechts 3 malen 75 pct. of meer zijn opgekomen. De talrijkste opkomst was in October 1866, toen 86.2 pct. der kiezers hunne stemmen uitbrachten.

Bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten was de belangstelling nog minder. Bij de 48 stemmingen en herstemmingen, die van 1853 tot en met 1872 plaats hadden, ongerekend het jaar 1862, waarvan de cijfers ons niet bekend zijn, kwamen op als volgt:

beneden 10 pct.	der	kiezers	1 maal.	van 40 tot 50 pct.	der kiezers	3 maal.
van 10 tot 20 〃	〃	〃	18 〃	〃 50 〃 60 〃	〃 〃	2 〃
〃 20 〃 30 〃	〃	〃	14 〃	〃 60 〃 73.3 〃	〃 〃	2 〃
〃 30 〃 40 〃	〃	〃	8 〃			

In de laatste 10 jaren, 1863—1872, was de verhouding als volgt, waarbij dient opgemerkt te worden, dat in 1863, 1869, 1870 en 1872 te Amsterdam geen verkiezingen voor de Provinciale Staten plaats hadden:

	Getal stemm.	en herstemm.					
1864......	1	—	16 1 pct.				
1865......	2	—	13.5 〃	11.4 pct.			
1866..	5	--	21.7 〃	27.4 〃	30.8 pct.	14.3 pct.	73.3 pct.
	—	3		30.3 〃	8.3 〃	14.5 〃	
1867..	4	—	18 5 〃	22.9 〃	33.2 〃	22.6 〃	
	—	3	21.2 〃	30.6 〃		18.4 〃	
1868..	3	—	59.7 〃	22.9 〃	11.1 〃		
	—	1	26.8 〃				
1871..	2	—	40.7 〃	60.3 〃			
	—	1	32.2				

Voor den Gemeenteraad hadden van 1851 tot en met 1872 45 malen vrije stemmingen en 21 herstemmingen plaats, ongerekend

de jaren 1859 en 1861, waarvan ons de cijfers onbekend zijn. Van eene der vrije stemmingen in 1862 is mede het cijfer onbekend. Bij de 65 stemmingen en herstemmingen was de percentsgewijze opkomst der kiezers:

minder dan 10 pct.	2 malen,		van 30—40 pct.	8 malen.
van 10—20 〃	25 〃		〃 40—50 〃	1 〃
〃 20—30 〃	27 〃		〃 50—57 〃	2 〃

Voor de laatste tien jaren 1843—1872 heeft men de volgende percentsgewijze verhouding:

	Getal stemm.	en herstemm.				
1863..	1	—	17.5 pct.			
	—	1	9.7 〃			
1864......	2	—	10.9 〃	24.7 pct.		
1865..	2	—	17.9 〃	20.3 〃		
	—	1	8.8 〃			
1866..	4	—	17.5 〃	29.6 〃	21.1 pct.	49.6 pct.
	—	1			24.6 〃	
1867..	4	—	14.2 〃	17.3 〃	28.3 〃	17.8 〃
	—	3	16.4 〃	24.6 〃	25.9 〃	
1868..	1	—	20.4 〃			
	—	1	17.4 〃			
1869......	2	—	29.3 〃	39.6 〃		
1870......	2	—	36.4 〃	25.1 〃		
1871......	2	—	29.7 〃	13.2 〃		
1872..	1	—	38 〃			
	—	1	31.8 〃			

Voor de Kamer van Koophandel was de verhouding, zoover de opgaven strekken, in:

1860......	9.4 pct.		1869.....	niet plaats gehad.
1866..	24.1 〃		1870.....	12.3 pct.
	13 〃 (herst.)		1871.....	14.6 〃
1867......	9.9 〃		1872.....	23.9 〃
1868.....	14.8 〃			

Gemeentebestuur. De Raad der gemeente bestaat uit 39 leden. Zij genieten geen presentiegelden.

De Burgemeester heeft eene jaarwedde van *f* 8,000; de 4 Wethouders (1. Onderwijs, 2. Financiën, 3. Armwezen, burgerlijken stand en begraafplaatsen en 4. Publieke werken) hebben ieder eene jaarwedde van *f* 2,000.

Voorts bedragen de jaarwedden van den:

Gemeentesecretaris.............. *f* 5,000.
Gemeenteontvanger............ 〃 3,500.
Archivaris van het oud-archief.. 〃 1,200.

De *Algemeene Secretarie* is als volgt ingedeeld:

		Hoofdcommiezen.	Boekhouder van de rekenk.	Commiezen.	Klerken.
Afd. 1.	Algemeene zaken...	1	—	4	4
" 2.	Financiën..........	1	1	2	5
" 3.	Armwezen.........	1	—	1	—
" 4.	Nationale militie en schutterij.....	1	—	—	4
" 5.	Publieke werken...	1	—	1	2
" 6.	Onderwijs..........	de Hoofdcommies van de afd. Onderwijs is (tevens die der afd. Armwezen.			
" 7.	Burgerl. stand......	1	—	1	9

De jaarwedden bedragen:

Hoofdcommiezen: afd. 1 *f* 2,000, afd. 2 *f* 2,500, afd. 3 en 6 *f* 2,500, afd. 4 *f* 2,200, afd. 5 *f* 3,000, afd. 6 *f* 2,000 plus ongeveer *f* 1,300 perceptiekosten van de ontvangst der begrafenisrechten.

Boekhouder van de rekenkamer *f* 2,200.

Commiezen: 3 ad *f* 1,300, 4 ad *f* 1,400, 1 ad *f* 1,500, 1 ad *f* 1,800.

Klerken: 1 ad *f* 1,400, 1 ad *f* 1,200, 1 ad *f* 1,100, 1 ad *f* 1,000, de overigen 20 van *f* 750 tot *f* 900.

Het getal schrijvers, ten dienste der verschillende afdeelingen, is bepaald op een maximum van 13, met eene jaarwedde van *f* 500, bij buitengewone gesichktheid van *f* 600.

De verdere ambtenaren: kamerbewaarders, boden, boodschappers, stadhuiswacht en portiers, ten getale van 16, genieten van *f* 350 tot *f* 980 's jaars, op 2 na met vrije woning.

Buurt-besturen. De gemeente is verdeeld in 50 buurten en ingedeeld in 5 ringen. De 6 buurtsecretarissen genieten van *f* 900 tot *f* 1,000. De 5 contrôleurs ieder *f* 500.

Belastingen. 1 Commissaris-hoofdcontrôleur *f* 3,000. — 1 Contrôleur (niet vervuld). — 1 Hoofdcommies *f* 1,900. — 6 Klerken *f* 800 à *f* 900. — 3 Schrijvers *f* 400 à *f* 500. — 6 Schatters, te zamen ongeveer *f* 3,200. — 3 Contrôleurs *f* 500 à *f* 800. — 5 Ontvangers $1^1/_{10}$ percent der netto-opbrengst van de plaatsel. dir. belasting (Genoemde ambtenaren zijn alle belast met de werkzaamheden van de plaatselijke directe belasting). — 2 Klerken voor de ontvangst van het havengeld *f* 1,000 à 1,200. — 2 Kommandeurs bij de gemeentebelastingen, elk *f* 600 plus 3 pct. perceptie. — 35 Ambtenaren bij idem *f* 495 à *f* 575 en 3 pct. perceptie. — 1 Subontvanger van het precario 5 pct. perceptie voor de eerste *f* 20,000 en 3 pct. voor de verdere ontvangst.

Markten. 1 Marktmeester *f* 700, 1 pct. perceptie en vrije woning. — 6 Idem *f* 750 en 3 à 5 pct. perceptie, 2 Ontvangers *f* 600 à *f* 700 en 3 pct. perceptie, 1 Waagmeester varkenmarkt *f* 300 en woning. — 1 Adsistent-weger *f* 300.

Openbare werken. 1 Architect *f* 3,200, 1 Adsistent-architect *f* 1,600 en vrije woning; 6 Opzichters bij idem *f* 720—*f* 1200; 1 Ingenieur *f* 3,200; 1 Klerk, 3 opzichters en 1 schrijver-teeke-

naar bij den ingenieur *f* 468—*f* 1,200, 1 Directeur van publieke werken *f* 2,400 en vrije woning, 1 Klerk en 2 opzichters bij den directeur van publ. werk. *f* 600—*f* 1,100, 1 Boekhouder van publ. werken *f* 1,500 en vrije woning, 1 Commies en 2 klerken aan diens bureau *f* 600—*f* 1,000, 1 Magazijn- en penningmeester *f* 1,200, 4 Opzichters bij de bestrating en voor het materieel daarbij *f* 700 —*f* 1,200, 1 Boomplanter *f* 720, 1 Opzichter bij de schuitenmakerswerven *f* 720, 1 Baas van den smidswinkel *f* 900, 1 Opzichter over de rentegevende eigendommen *f* 884, 3 Bouwopzichters, staande onder de bevelen van den hoofdcommissaris van politie, ieder *f* 1,500, 4 Klokkenisten ieder *f* 100.

Begraafplaatsen. 2 Doodgravers ieder *f* 800 en vrije woning en 4 knechts ieder *f* 364.

Rijks belastingen (*Grondbelasting*). Volgens de officieele *Statistieke bescheiden*, 's Gravenhage 1869, telde Amsterdam in 1868:

29,619 perceelen, ter grootte van 1,433.^{7475} hectaren, waarvan was de belastbare opbrengst:

Gebouwde eigendommen	*f*	5.749,176.—
Ongebouwde 〃	〃	38,397.76
Te zamen...	*f*	5,787,573.76.

Daar in 1871 de 40 gemeenteopcenten op de hoofdsom der grondbelasting van gebouwde eigendommen *f* 294,530.58, en de 10 gemeenteopcenten op de hoofdsom der grondbelasting van de ongebouwde eigendommen *f* 498.12 heeft opgebracht, en het Rijk 21 opcenten op de hoofdsom der grondbelasting op ongebouwde eigendommen heeft geheven, zal Amsterdam in genoemd jaar aan het Rijk aan grondbelasting hebben betaald ongeveer *f* 740,000, of 7.2 pct. der geheele opbrengst, terwijl zijne bevolking ruim 6.8 pct. van die des Rijks bedraagt.

Personeele belasting. De volgende opgaven omtrent de elementen der personeele belasting hebben wij van officieele zijde ontvangen. Vooraf ga de opmerking: 1°. dat in de opgaven al de perceelen zijn begrepen die aangeslagen zijn, ook die waarvan de belasting ten gevolge van onvermogen niet zijn voldaan; en 2°. dat door de belangrijke wijziging der wetten van 1833, 1835 en 1843, bij de de wet van 9 April 1869 (*Stsbl.* N°. 59) het dienstjaar 1872/3 met andere dienstjaren niet kan vergeleken worden. Wij hebben ons daarom tot de vergelijking in verhouding tot de bevolking, naar de volkstelling, alleen tusschen de jaren 1848/49, 1858/59 en 1868/69 bepaald:

De bevolking is vermeerderd:

van	1848/9	tot	1858/9	met	9.4	pct.
〃	1858/9	〃	1868/9	〃	8	〃
〃	1848/9	〃	〃	〃	18.1	〃

	1848/9.	1858/9.	1868/9.	1872/3.
Huurwaarde. *f*	6,184,495	6,380,721	6,855,160	7,119,918
vermeerdering in 20 jaren.			10.8 pct.	
Deuren en vensters. . . . . . . getal. .	297,285	$296,390\frac{43}{63}$	$302,652\frac{63}{120}$	$315,011\frac{131}{140}$
vermeerdering in 20 jaren.			1.8 pct.	

	1848/9.	1858/9.	1868/9.	Vermeerdering of verminder.	1872/3.
Haardsteden. Gebouwen					
met 1 haardstede. . . .	6,906	7 535	7,577	9.7 pct. meer.	6,687
〃 2 〃	16,234	16,262	16,518	1.1 〃 〃	17,434
〃 3 〃	11,555	11,064	11,490	0.5 〃 mind.	12,684
〃 4 〃	6,812	6,836	7,324	7.5 〃 meer.	8,024
〃 5 〃	4,820	4,720	5,190	7.9 〃 〃	5,995
〃 6 of 7 〃	7,804	8,230	9,247	18.5 〃 〃	10,114
〃 8 〃 9 〃	4,678	4,831	5,457	16.6 〃 〃	6,330
〃 10 en meer 〃	4,670	4,690	5,441	16.5 〃 〃	6,156
	63,479	64,168	68,244	7.5 〃 〃	73,424

	1848/9.	1858/9.	1868/9.	1872/3.
Mobilair. Waarde				
bij vermenigvuldiging van				
huurwaarde. . . . . *f*	4,510,632	2,528,045	1,795,298	1,598,562
volgens gedane schatting . . . . 〃	9,576,055	10,711,026	11,964,192	13,250,520
Te zamen. . . . *f*	14,086,687	13,239,071	13,759,490	14,849,082
vermeerdering in 20 jaren.			1.6 pct. mind.	

Dienst- en werkboden.	1848/9.	1858/9.	1868/9.	Vermeerder. of vermind. in 20 jar.	1872/3.
1e klasse.					
Vrouwel. van 18—21 jaren.	—	—	—	—	1,606
Aant. person. of gezinnen,					
houdende 1 dienstbode. .	3,965	4,453	4,666	17.5 pct. meer.	4,415
〃 2 〃	1,273	1,471	1,643	29.0 〃 〃	1,366
〃 3 〃	383	419	457	19.3 〃 〃	417
〃 4 〃	152	134	128	15.8 〃 mind.	127
〃 5 〃	76	65	66		58
〃 6 〃	47	42	38		46
〃 7 〃	29	21	16		10
〃 8 〃	9	8	7		13
〃 9 〃	6	4	7	22.6 〃 〃	1
〃 10 〃	4	2	—		—
〃 11 〃	1	1	—		1
〃 12 〃	1	—	—		1
〃 meer dan 12 〃	—	—	—		2
	5,946	6,620	7,028	18.2 〃 meer.	6,457
Aant. mannel. dienstboden					
ond. bovenstaande begrep.	803	689	650	19.1 〃 mind.	743
Aant. jagers ond. bov. begr.	8	3	6	—	
2e klasse.					
Aantal tuinlieden.	165	137	116	30.0 〃 〃	102
〃 tuinknechts.	157	151	123	22.0 〃 〃	117

Dienst- en werkboden.	1848/9.	1858/9.	1868/9.	Vermeerder. of vermind. in 20 jar.	1872/3.
3e klasse.					
Aant. werkboden mannel.	1,499	1,520	1,230	18.0 pct. mind.	1,161
Aant. werkboden vrouwel.	576	656	819	42.2 〃 meer.	780
Idem v. bleekers mannel.	1	1	—	—	—
Idem v. bleekers vrouwel.	—	12	1	—	4
4e klasse.					
Stalknechts v. artsen enz..	—	—	5	—	—
〃 〃 fabrikanten.	17	8	6	—	3
Tuinlieden en tuinknechts.	11	16	5	—	8
Dienstmeisjes v. 15 tot beneden 18 jaren.......	442	606	1,035	234.1 〃 meer.	1,020
5e klasse.					
Aantal huisbewaarders en bewaarsters..........	292	275	305	4 〃 〃	317
Paarden.					
1e klasse.					
Aant. person. of gezinnen, houdende 1 paard ad ƒ25.	155	134	147	23.2 〃 〃	160
〃 2 〃 〃 〃 55.	131	110	108		134
〃 3 〃	112	85	86		98
〃 meer dan 3 〃	149	103	79		85
2e klasse.					
Paarden van artsen enz...	84	65	74	12 〃 〃	63
3e klasse.					
Paarden v. landb. en pers. of gezinn., houd. 1 paard.	19	18	14	40.5 〃 〃	14
〃 2 〃	18	10	8		5
4e klasse.					
Paarden v. verhuurders van rijtuigen enz...........	635	824	905	42.5 〃 meer.	971
5e klasse.					
Paarden v. fabrieken enz..	577	391	441	23.6 〃 mind.	408
6e klasse.					
Paarden v. paardenkoopers. Tientallen.............	14	1	—	—	—

Berekend, dat de in 1871 geheven 72 gemeente-opcenten op de hoofdsom der rijksbelasting op het personeel hebben opgebracht ƒ 655,137.37½, en het Rijk op die belasting 20 opcenten heeft gelegd, zal de totale som, die in dat jaar door Amsterdam aan Rijks personeele belasting heeft opgebracht, bedragen ongeveer ƒ 1,091,800. Daarvan is echter uitgekeerd aan Amsterdam 4/5, namelijk ƒ 873,416.

Omtrent de *patentbelasting*, de indirecte belastingen enz. ontbreken de opgaven.

Provinciale belastingen. De provincie heeft in de laatste jaren geheven 8 opcenten op de grondbelasting en 6 opcenten op de personeele belasting. Berekend naar de vermelde opbrengst der

gemeente-opbrengsten, zou Amsterdam aan provinciale belasting opbrengen ongeveer *f* 58,900 grondbelasting.
〃 54,600 personeele belasting.

Te zamen *f* 113,500, of circa de helft der provinciale belastingen, terwijl Amsterdam's bevolking ruim 46 pct. van die der provincie uitmaakt.

GEMEENTE-GELDMIDDELEN.

Plaatselijke directe belastingen. Met verwijzing naar de medegedeelde statistiek in het Jaarb. 1864 en 1869, deelen wij hier de volgende mede, ons welwillend door den Heer CONINCK WESTENBERG, wethouder van financiën, verstrekt.

Bevolking. Uit den staat van den loop der bevolking in de gemeente Amsterdam, blijkt, dat de aanwas der bevolking in de hoofdstad des Rijks gemiddeld 0.534 percent jaarlijks bedraagt. Bij de officieele jaarverslagen van het dagelijksch bestuur der gemeente aan den Gemeenteraad, wordt de bevolking der hoofdstad in onderstaande jaren opgegeven als volgt:

In 1858....255,497	In 1863....266,679	In 1868....271,764
〃 1859....257,780	〃 1864....261,455	〃 1869....274,931
〃 1860....269,532	〃 1865....264,438	〃 1870....281,805
〃 1861....272,659	〃 1866....265,677	〃 1871....273,515
〃 1862....263,204	〃 1867....267,627	〃 1872. ..277,766

Uit deze opgave blijkt aldus, dat, over een tijdvak van 15 jaren, de vermeerdering der bevolking, gemiddeld ruim één half percent 's jaars geklommen is.

Grondslagen der belasting. De grondslagen der belasting zijn dezelfde gebleven als in vorige jaren. Alleen zijn bij Raadsbesluit d.d. 8 December 1869, om met 1 Mei 1870 in werking te treden, eenige geringe wijzigingen van ondergeschikt belang gebracht in de verordening op de heffing der Plaatselijke Directe Belasting, en wel voornamelijk ten opzichte van de dienstboden en paarden en stallen van weelde.

Getal aanslagen. Het getal der aldus belastbaar bevonden personen of inwoners, hetzij voor alle grondslagen te zamen, hetzij voor slechts één of meer dier grondslagen belast, beliep in onderstaande jaren als volgt:

In 1858.....17,543	In 1863.....18,026	In 1868.....18,481
〃 1859.....17,603	〃 1864.....18,015	〃 1869.....19,089
〃 1860.....17,575	〃 1865.....18,093	〃 1870.....19,730
〃 1861.....17,634	〃 1866.....18,151	〃 1871.....19,918
〃 1862.....17,970	〃 1867.....18,233	〃 1872.....20,310

Het getal inwoners der gemeente klom jaarlijks met ruim ½ percent en dat der belastingschuldigen met ongeveer $^9/_{10}$ percent. Dus staat de vermeerdering van het getal aanslagen met de toeneming der bevolking als 9 tot 5, terwijl zulks vroeger stond als 2 tot 5.

Deze vermeerderde evenredigheid is daaraan voornamelijk toe te schrijven, dat in de laatste vier jaren een aanzienlijk getal huizen zijn aangebouwd, die meest allen belastingschuldig zijn.

Opbrengst der belasting. Voor elk tiende percent, dat van het vermoedelijk inkomen werd geheven, zonder daarbij in aanmerking te nemen perceelen die buiten de gemeente waren gelegen, en waarvan tot en met 1866 belasting werd geheven, was de tax van heffing, per $^1/_{10}$ pct. van het vermoedelijk inkomen, als volgt:

In 1858.......	*f* 20,661.78	In 1866.......	*f* 22,127.82
〃 1859.......	〃 20,818.18	〃 1867.......	〃 22,412.33
〃 1860.......	〃 21,000.80	〃 1868.......	〃 22,638.61
〃 1861.......	〃 21,142.84	〃 1869.......	〃 23,442.63
〃 1862.......	〃 21,234.57	〃 1870.......	〃 24,131.32
〃 1863.......	〃 21,388.39	〃 1871.......	〃 24,571.87
〃 1864.......	〃 21,588.42	〃 1872.......	〃 25,300.—
〃 1865.......	〃 21,869.10		

De opbrengst van het laatste jaar is nog niet nauwkeurig op te geven, daar er nog eenige betalingen moeten geschieden; zooveel is echter zeker, dat het $^1/_{10}$ pct. der opbrengst niet minder zal zijn, dan voor 1872 is opgegeven.

Progressie der opbrengst. De jaarlijksche vermeerdering van het tijdvak 1858/9 tot en met 1872/3 bedraagt alzoo 1.22 percent, zooals zulks uit het verschil van het eerste en laatste jaar is berekend.

Belaste huurwaarde. Van het totaal bedrag der huurwaarde in 1856, werd, na aftrek van het vrijgestelde gedeelte, belast in:

1856/7...........	*f* 4,622,135.20.
1867/8............	〃 4,869,948.—.
1872/3............	〃 5,528,119.30.

Het verschil in verhouding van 1856/7 tot 1867/8 bedraagt alzoo ruim 5 pct. en in verhouding van 1872/3 16.34 pct.

Vermits de verordening van 1856 voornamelijk daarin van die van 1872 afwijkt, dat bij de eerste de huurwaarden der buitenverblijven mede in den aanslag begrepen waren, terwijl van 1867 af de perceelen buiten de gemeente liggende geheel buiten aanmerking blijven, is om tot een juiste vergelijking te komen voor de 3 jaren de belaste huurwaarde voor de buitenplaatsen van het generale cijfer in 1856 afgetrokken.

Klassificatie van de huurwaarde en aanslagen door toepassing der verschillende factoren.

STAAT van het bedrag der huurwaarde door toepassing van onderscheidene factoren tot vermoedelijk inkomen wegens den 1sten grondslag vermenigvuldigd over den dienst 1872/73.

FACTOREN.	GETAL AANSLAGEN.	BEDRAG	
		DER HUURWAARDE.	VAN HET INKOMEN.
3	9,415	*f* 1,058.852.30	*f* 3,085,086.42½
3.25	3,387	" 642,761.—	" 2,046,938.98½
3.50	2,082	" 525,625.—	" 1,803,428.30½
3.75	1,396	" 465,675.—	" 1,712,770.60
4	933	" 386,968.—	" 1,536,551.57½
4.20	662	" 347,745.—	" 1,443,666.—
4.30	511	" 323,182.—	" 1,372,991.45
4.40	382	" 283,869.—	" 1,238,395.61
4 60	228	" 191,497.—	" 860,968.20
5	223	" 213,070.—	" 1,062,141.66½
5.40	181	" 176,425.—	" 941,253.75
5.80	143	" 162,215.—	" 933,357.75½
6.20	97	" 123,845.—	" 755,335.66
6.60	102	" 138,250.—	" 908,847.50
7	65	" 92,875.—	" 632,835.—
7.40	46	" 66,450.—	" 487,413.33½
7.80	25	" 38,575.—	" 300,657.50
8.20	39	" 64,805.—	" 521,492.67
8.60	12	" 23,050.—	" 187,336.66½
9	24	" 43,675.—	" 381,075.—
9.40	10	" 19,125.—	" 179,775.—
9.80	29	" 62,975.—	" 611,380.—
10.20	24	" 57,110.—	" 582,139.50
10.60	7	" 19,500.—	" 182,268.33½
Totaal..	20,023	*f* 5,528,119.30	*f* 23,768,106.48½

Gemeente-ontvangsten en uitgaven. In jaargang 1862, bl. 154 volg. en 1868, bl. 254 volg., zijn medegedeeld de verschillende ontvangsten en uitgaven over 1851 tot 1866. Voor de volgende jaren waren deze als volgt:

ONTVANGSTEN.

	Batige saldo's.	Geldleeningen.	Opcent. op de rijks belast. en 4/5 der person. belast. en plaatsel. belast.	Andere ontvangsten.	Totaal.
1867.... *f*	655,792	361,125	2,254,295	1,732.991	5,004,203
1868.... 〃	246,251	1,287,000	2,579,900	1,709,300	5,822,451
1869.... 〃	995,381	—	2,520,628	1,460,920	4,976,929
1870.... 〃	862,151	—	2,620,567	1,436,603	4,919,321
1871.... 〃	651,189	1,805,760	2,646,627	1,616,332	6,719,908
1872.... 〃	2,222,258	—	2,721,735	1,176,246	6,120,219

UITGAVEN.

	Renten van gemeenteschuld en schuldaflossingen.	Aflossing van anticipatiebiljetten.	Andere uitgaven.	Totaal.
1867.......... *f*	1,012,183	800.000	2,979,308	4,791,491
1868.......... 〃	1,032.804	550,000	3,275,550	4,858,354
1869.......... 〃	1,058,617	300,000	2,806,607	4,165,224
1870.......... 〃	1,054,392	350,000	2.969,950	4,374,342
1871.......... 〃	1,074.538	600,000	3 017,753	4,692,291
1872.......... 〃	1,117,354	4,804 766		5,922,120

Gemeente-schulden.

Benaming der schulden.	Bedrag der schuld op 1 Jan. 1873.	Oorspronkelijk bedrag der schulden.	Rentevoet.
Schuldenlast aan diverse administratiën (*a*)................ *f*	129,500	*f* 1,146,950	2½ pct.
idem (*a*).................... 〃	11,859.55	〃 11,859.55	5
Geforceerde negociatie 1795 (duplicaat) (*b*).................. 〃	250	〃 2 270	3½ 〃
Obligatiën ..... 1855 (*c*) 1e serie.. 〃	184,000	〃 300,000	4 〃
idem.. .... 2e 〃 〃	229,000	〃 300,000	4 〃
idem....... 3e 〃 〃	359 000	〃 450,000	4 〃
idem....... 4e 〃 〃	364.000	〃 400,000	4 〃
idem....... 5e 〃 〃	358,000	〃 400,000	4 〃
idem....... 6e 〃 〃	230,000	〃 300,000	4 〃
idem....... 7e 〃 〃	345,000	〃 400,000	4 〃
idem....... 8e 〃 〃	378,000	〃 450 000	4 〃
idem Noordzeekanaal (*d*).... 〃	2,504,600	〃 3,000,000	3 〃
Aflosbare schuld 1861 (*e*)...... 〃	16,847,800	〃 18,000,000	3½ 〃
Geldleening 1868 (*f*).......... 〃	1.216,000	〃 1,300,000	5 〃
idem 1871 (*g*)............. 〃	1,791,000	〃 1,800,000	5 〃
	f 24,948,059.55	*f* 28,261,579.55	

(*a*) Deze schulden zijn van zeer oude dagteekening. — (*b*) De renten worden jaarlijks op de begrooting gebracht, krachtens Raadsbesl. van 26 Juli 1857. — (*c*) Raadsbesluit van 5 Dec. 1855, goedgekeurd bij 's Kon. besl. d.d. 1 Maart 1857, nº. 64. — (*d*) Raadsbesluit van 14 Maart 1861. — (*e*) Idem van 8 April 1861. — (*f*) Idem van 31 October 1867. — (*g*) Idem van 26 Juli 1871.

SCHOOLBEVOLKING EN SCHOOLVERZUIM. Naar de uitkomsten der laatste volkstelling bedroeg het aantal kinderen van 6 tot 14 jaren te Amsterdam 1 Dec. 1869:

	Jongens.	Meisjes.	Te zamen.
van 6 jaren	2,871	2,867	5,738
〃 7 〃	2,731	2,692	5,423
〃 8 〃	2,792	2,715	5,507
〃 9 〃	2,292	2,253	4,545
〃 10 〃	2,484	2,541	5,025
〃 11 〃	2,184	2,242	4,426
〃 12 〃	2,318	2,401	4,719
〃 13 〃	2,321	2,343	4,664
〃 14 〃	2,197	2,242	4,439
Te zamen.	.22,190	22,296	44,486

Volgens het Verslag der plaatselijke schoolcommissie over 1872 bedroeg het aantal kinderen van 6 tot 12 en meer jaren, den 15den October van dat jaar de lagere scholen bezoekende 15,446 jongens en 14,626 meisjes, te zamen 30,072 kinderen, zoodat toen de lagere school niet bezocht werd door minstens 6,744 jongens en 7,670 meisjes, te zamen 14,414 kinderen van 6 tot 14 jaren.

Wij zeggen *minstens:* immers de bevolking is van 1 Dec. 1869 tot ultimo Dec. 1872 toegenomen met 13,072 zielen; de kinderen van 6 tot 14 jaren maken ongeveer $^1/_6$ der bevolking uit; en gesteld nu dat zij in gelijke proportie als het totaal der bevolking zijn toegenomen, dan zou Amsterdam 15 Oct. 1872 geteld hebben ongeveer 46,500 kinderen van 6 tot 14 jaren, van welke 30,072 de lagere school *wèl* en ongeveer 16,500 haar *niet* bezochten. Tegen deze gestelde proportioneele vermeerdering moge aangevoerd worden de groote kindersterfte aan pokken in 1870 en 1871; deze heeft minder de kinderen boven 6 dan wel beneden 6 jaren getroffen: in 1870 en 1871 stierven aan pokken 1,965 kinderen beneden 6 jaar, en 274 kinderen van 6 tot 14 jaren.

Maar al ware het cijfer der 6 tot 14 jarige kinderen op 1 Dec. 1869 en 15 Oct. 1872 gelijk geweest, wat men toch als zeker mag aannemen, dan nog is het getal der kinderen, die de lagere school niet bezoeken, enorm groot, zoowel wanneer de leeftijd, waarop de kinderen lager onderwijs behooren te ontvangen, wordt gesteld van 6 tot 12 jaar, als wanneer men dien stelt van 7 tot 14 jaar. Wij zijn echter èn uit eigen ondervinding èn op gezag van mannen, die als onderwijzers een algemeen geachten naam hebben verkregen (*), de meening toegedaan, dat de leertijd op de lagere school behoort te zijn van het 7de tot het 14de jaar, en niet, zooals veelal wordt aangenomen, ook bij de statistiek van het

(*) Wij herinneren ons hierbij den raad van wijlen meester ACQUOY, hoofdonderwijzer aan eene der openbare armenscholen te Amsterdam, korten tijd vóór hij zijn 50-jarige betrekking als onderwijzer vierde: "zend uw jongen toch niet vóór zijn zevende en nog liever niet vóór zijn achtste jaar ter school; hij verliest er niets bij, integendeel."

lager onderwijs, van het 6de tot het 12de jaar. Met zesjarige kinderen richt men op de lagere school niet veel uit; zij behooren o. i. op dien leeftijd op de bewaarschool, terwijl twaalfjarige kinderen èn physiek èn intellectueel in den regel nog zoo weinig ontwikkeld zijn, dat zij, op dien leeftijd van de school genomen en op een ambacht of bij een bedrijf geplaatst, het weinige dat zij geleerd hebben zeer spoedig vergeten. De ouders vragen dikwijls niet, of hunne kinderen genoegzaam onderwezen zijn, maar of zij lang genoeg de school hebben bezocht en in hun oog is vaak een schoolbezoek van vijf jaren voldoende; wat hun kind in dien tijd niet geleerd heeft, meenen zij, zal het wel nooit leeren. Men kan er van verzekerd zijn, dat op hoe jeugdiger leeftijd de kinderen op de lagere school worden opgenomen, zij ook op des te jeugdiger leeftijd die zullen verlaten.

Dat een zeer groot aantal kinderen *geheel* van lager onderwijs zouden verstoken blijven, meenen wij te mogen betwijfelen op de volgende statistische gronden.

Het Verslag der plaatselijke schoolcommissie verdeelt de op 15 Oct. 1872 ter school gaande kinderen op de lagere school in vier cathegoriën: beneden 6 jaar, van 6 tot 8 jaar, van 9 tot 11 jaar en van 12 en meer jaren.

De eerste cathegorie, kinderen beneden 6 jaren, laten wij buiten rekening; het zijn ruim 600 kinderen in gestichten, op scholen van godsdienstige vereenigingen en van bijzondere onderwijzers.

Voor de tweede cathegorie, kinderen van 6 tot 8 jaren, heeft men de volgende cijfers:

	Jongens.	Meisjes.	Te zamen.
Aantal kinderen 1 Dec. 1869........	8,394	8,274	16,668
Ter school gaande kinder. 15 Oct. 1872.	5,329	5,110	10,449
Kinderen niet de school bezoekende..	3,065	3,164	6,219

Men mag onzes inziens veilig aannemen, dat van deze 6,219 niet ter lagere school gaande kinderen de meeste nog geen 7 jaren telden en de bewaarscholen, waarvan er, zoover bekend is, te Amsterdam 125 zijn, bezochten, terwijl op die scholen ook een aantal van 7 en zelfs van 8 jaar gevonden zullen worden. Het getal zesjarige kinderen bedroeg in Dec. 1869 5,738. Wanneer het waar was, dat zoovele duizenden 6, 7 en 8 jarige kinderen niet de school bezochten, dan zou het voorzeker gedurende de schooluren in de meest volkrijke buurten niet zoo rustig en kalm zijn; want die kinderen zouden niet te huis zitten, maar grootendeels op straat spelen; men bezoeke die buurten maar eens Zondags of 's middags ná 4 of 5 uur.

Voor de derde cathegorie, kinderen van 9 tot 11 jaar, heeft men de volgende cijfers:

	Jongens.	Meisjes.	Te zamen.
Aantal kinderen 1 Dec. 1869........	6,960	7,036	13,996
Ter school gaande kinder. 15 Oct. 1872.	7,341	6,678	14,019

Hier heeft men het vermakelijke cijfer, dat er minstens 381 jongens van 9 tot 11 jaren meer de lagere school bezochten dan er volgens de telling van dien leeftijd waren; want al neemt men aan, dat zij van December 1869 tot October 1872 in gelijke proportie als het totaal der bevolking zijn toegenomen en hun getal dan ongeveer 7,300 heeft bedragen, dan nog staat het cijfer der schoolgaande en dat der aanwezige jongens volgens de telling niet gelijk, en dan zijn er nog een aantal, die huisonderwijs genieten, of om ziekte of andere redenen, de lagere scholen niet bezoeken. Van de meisjes bezochten 358 de lagere school niet, en wanneer men de vermeerderde bevolking in aanmerking neemt, ongeveer 700, van welke echter moeten afgetrokken de huisonderwijs genietende, wat bij de meisjes meer het geval is dan bij de jongens, en zij die de scholen niet kunnen bezoeken. De vraag blijft over, of in deze rubriek wellicht eenige meisjes geëmancipeerd zijn, 't zij bij de telling, 't zij bij de statistiek van de schoolbevolking; maar waaraan ook de verschillen zijn toe te schrijven, de cijfers bewijzen onzes inziens zeer duidelijk, dat in Amsterdam zeer weinige kinderen *geheel* van onderwijs verstoken blijven.

De vierde cathegorie is wel de belangrijkste en verdient naar ons inzien zeer de aandacht. Zij betreft de kinderen van 12 en meer jaren:

	Jongens.	Meisjes.	Te zamen.
Volgens de volkstelling was het aantal kinderen van 12, 13 en 14 jaren 1 Dec. 1869..	6,836	6,986	13,822
Volgens het Verslag der schoolcommissie was het aantal schoolgaande kinderen van 12 en meer jaren 15 Oct. 1872......	2,776	2,834	5,610 *)
Alzoo werden de scholen niet bezocht door	4,060	4,152	8,212,

en neemt men daarbij de vermeerderde bevolking van Dec. 1869 tot Oct. 1872 in aanmerking, dan zouden bij ongeveer 8,800 kinderen vóór het 12de jaar het lager onderwijs reeds afgebroken zijn. Wij gelooven dat de volgende cijfers ons beweren zullen staven:

Het aantal kinderen van 9 tot 11 jaren bedroeg volgens de telling in Dec. 1869............................13,996
en dat der kinderen van 12 tot 14 jaren.....13,822.

Er zouden dus, bij dit klein verschil, nagenoeg een gelijk getal kinderen van 12 tot 14 jaar als van 9 tot 11 jaar de lagere school moeten bezoeken; en hoe treurig is het hiermede nu gesteld! Zie hier het aantal kinderen op 15 Oct. 1872 op de onderscheidene scholen aanwezig:

*) Onder hen zullen stellig eenigen zijn van meer dan 14 jaren, die de scholen van bijzondere onderwijzers en de openbare scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs bezoeken, wat de verhouding niet gunstiger maakt.

*

	Van 9—11 jaren. jongens.	meisjes.	te zamen.	Van 12 en meer jaren. jong.	meisj.	te zam.
Openbare scholen.						
Armenscholen	2,601	2,345	4,946	667	640	1,307
Tusschenscholen	673	592	1,265	210	174	384
Jongensscholen 1e klasse	303	—	303	125	—	125
Meisjes 〃 〃 〃	—	274	274	—	143	143
Jongens 〃 2e 〃	204	—	204	213	—	213
Meisjes 〃 〃 〃	—	129	129	—	232	232
Diaconiescholen	531	612	1,143	185	156	341
Scholen in Weeshuizen enz.	94	85	179	87	136	223
Schol. v. andere Vereenigingen.	1,843	1,599	3,442	584	710	1,294
Schol. v. bijzondere onderwijzers.	1,092	1,042	2,134	705	643	1 348
Tot. kinder. van 9-11 jaren.	7,341	6,678	14,019	2,776	2 834	5,610
〃 〃 〃 12 en meer 〃	2,776	2,834	5,610			
Te min op 12 en meer jaren.	4,565	3,844	8,409			

, hetgeen betrekkelijk weinig verschilt met het boven berekende cijfer van 8,800.

Het ongunstigste cijfer leveren de openbare *armenscholen*, met haar geheel kosteloos onderwijs, op. Zij telden slechts 25 pct., wat betreft de jongens en 27 pct. wat betreft de meisjes van het aantal kinderen van 12 en meer jaren, dat zij zouden hebben moeten tellen. De schoolcommissie vestigt er in haar Verslag dan ook de aandacht op, dat van die scholen alleen in April 1872 369 jongens en 323 meisjes beneden 12 jaren de armenscholen verlieten.

De openbare *Tusschenscholen*, met haar zeer goedkoop onderwijs: per 2 weken 30 cts. voor 1 kind, 25 cts. voor 2 kinderen, 20 cts. voor 3 of meer van ieder der kinderen uit één gezin, leveren mede de ongunstige verhouding van 31 percent voor de jongens en 29 percent voor de meisjes.

De *Diaconiescholen*, met kosteloos onderwijs of tegen een vrijwillige bijdrage, geven insgelijks de niet gunstige verhouding van 35 pct. voor de jongens en 25 pct. voor de meisjes.

De *Scholen van Vereenigingen*, grootendeels Roomsch Katholieke en zoogenaamd Christelijke scholen, waar het onderwijs deels kosteloos gegeven wordt, geven de verhouding van 32 pct. voor de jongens en 44 pct. voor de meisjes.

Voor de openbare *Scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs* 1e klasse, met een schoolgeld per kwartaal van *f* 5 voor één kind, van *f* 4 voor twee of meer van ieder der kinderen uit één gezin, is de verhouding 42 pct. voor de jongens en 52 pct. voor de meisjes.

Voor de *Scholen van bijzondere onderwijzers*, met zeer verschillend schoolgeld, van *f* 20 tot *f* 250 's jaars, is de verhouding 64 pct. voor de jongens en 61 pct. voor de meisjes.

De *Scholen in Weeshuizen enz.* geven 93 pct. voor de jongens, terwijl het aantal meisjes van 12 en meer jaren er grooter is dan dat van 9 tot 11 jaren.

Op de openbare *Scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs* 2e kl., met een schoolgeld van *f* 17.50 per kwartaal voor één kind, van

f 15 voor ieder van twee of meer kinderen uit één gezin, is het aantal leerlingen van 12 en meer jaren voor beide geslachten groo ter dan dat van die van 9 tot 11 jaren.

De opmerking dat vele kinderen huisonderwijs genieten is zeker gegrond, maar toch stellig niet toepasselijk op de klassen, welke van de armen-, diaconie-, tusschenscholen en de scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs 1e klasse gebruik maken, en dan is het voorzeker allertreurigst dat die scholen te zamen, in plaats van minstens 10,230, slechts 2,300 kinderen van meer dan 11 jaren tellen. En wanneer de statistiek der schoolcommissie gespecificeerde opgave bevatte van de kinderen van 12, 13 en 14 jaren, zou men zeer stellig zien, dat het getal schoolgaande kinderen van 13 en 14 jaren uiterst gering is.

Het kwaad, dat zoovele duizenden elf- en twaalfjarige kinderen, physiek nog zoo weinig ontwikkeld en intellectueel op nog zoo lagen trap staande, uit de nuchtere kinderwereld in de groote menschenmaatschappij, met hare velerlei gevaren en verleidingen worden geworpen, dat het weinige geleerde daardoor als rook vervliegt, bestaat helaas! niet alleen in de hoofdstad, maar in geheel Nederland. Het *Verslag van den Minister van Binnenlandsche Zaken nopens den staat der lagere scholen over* 1870, vermeldt de volgende cijfers der schoolgaande kinderen op alle lagere scholen in Nederland, 15 Oct. van dat jaar, als volgt:

	Kinderen van 9, 10 en 11 jaar.			Kinderen van 12 en meer jaren.		
	jongens.	meisjes.	te zamen.	jongens.	meisjes.	te zamen.
Noord-Brabant..	7,588	7,042	14,630	2,161	2,287	4,448
Gelderland.....	8,827	7,618	16,445	2,926	2,459	5,385
Zuid-Holland...	16,811	15,718	32,529	4,845	4,069	8,914
Noord-Holland.	15,492	13,726	29,218	5,352	3,8757	9,229
Zeeland	3,389	3,300	6,689	931	741	1 672
Utrecht........	4,355	3,798	8,153	1,091	1,046	2,137
Friesland	6,739	6,025	12,764	2,056	1,229	3,285
Overijssel......	5,483	5,046	10,529	1,574	1,350	2,924
Groningen	5,681	5,147	10,828	1,701	1,193	2,894
Drenthe........	2,169	1,995	4,164	496	294	790
Limburg........	4,208	3,842	8,050	1,108	1,310	2,418
	80,742	73,257	153,999	24,241	19,855	44,096

Wanneer het voor het geheele Rijk geldt, wat voor Amsterdam waar is, dat er ongeveer evenveel kinderen van 9 tot 11 als van 12 tot 14 jaren zijn, dan waren er in Nederland 15 October 1870 ongeveer 56,500 jong. en 53,402 meisj., te zamen 109,900 kinderen, bij wie het onderwijs vóór het 12de jaar was afgebroken; en voegt men daarbij de "vermoedelijke" cijfers in het regeeringsverslag van de kinderen die in Jan. 1870 van de dagscholen geen gebruik maakten, dan klimmen de cijfers van de twaalf en meerjarige kinderen, die, èn in het geheel geen lager onderwijs hebben genoten, èn hij wie het op elfjarigen leeftijd is afgebroken, bijeengevoegd, tot ongeveer 75,600 jong. en 80,400 meisj., te zamen 156,000 kinderen.

Van hen mogen nu eenige honderden huisonderwijs genieten, altijd blijft het een enorm groot aantal.

En dat terwijl zulke aanzienlijke sommen voor het lager onderwijs worden besteed. Zij bedroegen in 1870, alleen wat betreft de uitgaven door het Rijk, de provinciën en de gemeenten *f* 4,988,114 tegen *f* 974,800 inkomsten, of *f* 4,013,314 netto-uitgaven.

En Amsterdam is waarlijk niet karig, waar het de belangen van het lager onderwijs geldt. De gewone kosten van het lager onderwijs, bedragende in 1866 *f* 168,070, zijn successievelijk gestegen tot *f* 306.898 in 1872; van 1860 tot en met 1873 zijn ongeveer *f* 2,000,000 tot aan- en verbouw van schoollocalen besteed, terwijl volgens de afgeslotene rekeningen over 1866 tot 1871 de geheele kosten van het lager onderwijs en de daartegenover staande inkomsten van schoolgelden van leerlingen op de openbare tusschenscholen en die voor meer uitgebreid lager onderwijs hebben bedragen als volgt:

	Uitgaven.	Schoolgelden.	Netto-uitgaven.
1866	*f* 236,478	*f* 48,750	*f* 187,728
1867	" 366,270	" 47,688	" 318,582
1868	" 431,698	" 52,636	" 379,062
1869	" 360,960	" 62,940	" 298,020
1870	" 522,300	" 79,251	" 443,049
1871	" 535,720	" 91,010	" 444,710

Voeg hierbij nog de kosten van diaconiescholen, die van vereenigingen enz. Maar die millioenen guldens worden voor een goed deel weggeworpen, zoolang niet de overtuiging meer algemeen wordt dat de kinderen niet op zoo jeugdigen leeftijd van de school mogen worden genomen; vooral moet zij levendiger worden bij de zoogenaamde arbeidende klasse, die wel in adressen, met duizenden handteekeningen voorzien, bij den Koning aangedrongen heeft op verbodsbepalingen tegen den arbeid van kinderen in fabrieken; maar dit zijn slechts groote woorden, dat is slechts napraten, zoolang de statistiek zulke treurige cijfers oplevert, die op die klasse voornamelijk van toepassing zijn. En zou het geen tijd worden om de geschillen over zoogenaamde godsdienstige en godsdienstlooze scholen te eindigen, maar liever de handen krachtig ineen te slaan om den wezenlijken kanker, die aan het lager onderwijs knaagt, te zamen te bestrijden?

KORT OVERZICHT

VAN DE

HANDELINGEN DER STATEN-GENERAAL.

Zitting 1872—1873.

I. Samenstelling van het ministerie gedurende de zitting.
Buitenl. Zaken...Mr. J. L. H. A. Bn. Gericke van Herwijnen.
Justitie.........Mr. G. de Vries Az.
Binnenl. Zaken...Mr J. H. Geertsema.
Financiën.......Mr. A. van Delden.
Marine.........L. G. Brocx.
Oorlog.........M. D. Graaf van Limburg Stirum.
Koloniën.......J. D. Fransen van de Putte.

II. Leden der staten-generaal. Zie Jaarb. 1872, bl. xx volg. en boven: *De Staten-Generaal.*

III. Ambtenaren. *Eerste Kamer:*
Griffier Jhr. Mr. j. a. singendonck,....sedert 28 Dec. 1850.
Commies-Griffier Jhr. Mr. j. k. j. de jonge, 〃 2 Juni 1858.

Tweede Kamer:

Griffier d. veegens,....................sedert 8 Maart 1847.
Commies-Griffier Mr. o. w. star numan, 〃 20 Dec. 1870.
Bibliothecaris-Referendaris van de Tweede Kamer en Directeur van het Staatsblad j. j. f. noordziek, sedert 6 Oct. en 16 Juni 1854.

IV. Duur der zitting. De zitting is geopend 16 Sept. 1872 en gesloten 13 Sept. 1873.

De Eerste Kamer is vergaderd geweest van 17—19 Sept., 7—15 Nov. en 19—30 Dec. 1872, en van 13—18 Jan., 14—20 Mei, 11—18 Juni en 15—18 Juli 1873.

De Tweede Kamer is vergaderd geweest van 17 Sept.—25 Oct., 18 Nov.—23 Dec. 1872, en van 26 Febr.—4 April, 23 April—30 Mei en 25 Juni—4 Juli 1873.

	De Eerste Kamer hield:	De Tweede Kamer hield:
Zittingen.........	36	115
Avondzittingen.....	4	1

Zittingen met gesloten deuren en Bijeenkomsten hadden geene

plaats; Vereenigde zittingen alleen bij de opening en sluiting der Zitting.

V. Behandelde wetsontwerpen. Gedurende de zitting werden door de Regeering ingediend 128 wetsontwerpen, terwijl weder in behandeling kwamen 13 wetsontwerpen, in de vorige zitting onafgedaan gebleven; alzoo te zamen 141 wetsontwerpen [1], van welke:

door de beide Kamers aangenomen en door den Koning bekrachtigd........................125.
door de Tweede Kamer verworpen...........2.
〃 〃 Eerste 〃 〃 ....1.
〃 〃 Regeering ingetrokken..............1.
onafgedaan zijn gebleven..................12.

Aangenomen wetsontwerpen. Deze waren, behalve 15 Naturalisatiewetten (zie *Staatsblad* 1873, N°. 5—10, 68—72, 98—101), de volgende:

Financieele Wetten. Rekenkamer, Muntwezen.

Staatsbegrooting 1871. Drie Wetten van 29 en 31 Dec. 1872 (*St.* N°. 141, 142 en 162), tot wijziging van Hoofdst. II (Hooge Collegiën), Hoofdst. V (Binnenlandsche zaken) en Hoofdst. VII B (Financiën).

——————— 1872. Twee Wetten van 29 Dec. 1872 (*St.* N°. 138), tot verhooging van Hoofdst. V (Binnenl. zaken), en van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 84), tot wijziging van datzelfde Hoofdstuk.

——————— 1873. Twaalf Wetten van 30 en 31 Dec. 1872 (*St.* N°. 144, 145 en 165) en van 14, 17, 18, 19 en 20 Jan. 1873 (*St.* N°. 2, 3, 4, 13, 15, 19—22), tot vaststelling der begrooting van ontvangsten en uitgaven.

——————— 1873. Zeven Wetten tot wijziging en verhooging, als van 17 Jan. 1873 (*St.* N°. 14), 21 Mei 1873 (*St.* N°. 63) en 25 Juni 1873 (*St.* N°. 103), tot verhooging van Hoofdst. V (leeningen aan de Amsterd. Kanaalmaatschappij); — van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 81 en 82), tot verhooging van datzelfde Hoofdst. (tegengaan van besmettelijke veeziekten en gebouwen Leidsche hoogeschool); — van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 97), tot wijziging

---

[1] Niet weder in behandeling kwamen de volgende in de zitting 1871—1872 onafgedaan gebleven wetsontwerpen, als door de Regeering ingetrokken:

1. tot buitengewone aanschaffing van oorlogsmaterieel;
2. 〃 regeling en voltooiing van het vestingstelsel;
3. 〃 wijziging der wet op de nationale militie;
4. 〃 aanleg van spoorwegen in Nederl.-Indië;
5. 〃 regeling der wet op de naamlooze maatschappijen;
6. 〃 onteigening ter verbetering en verlenging der Willemsvaart van Zwolle naar zee;
7. 〃 wijziging der wet van 28 Aug. 1851, omtrent de benoeming, het ontslag en het op pensioen stellen van officieren bij de landmacht.

van Hoofdst. VIII (Oorlog) en van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 95), tot verhooging van Hoofdst. IX (Koloniën), voor premiën voor den aanvoer van vrije arbeiders in Suriname (zie ook onderstaande).

Batige sloten. Wet van 31 Dec. 1872 (*St.* N°. 164), tot regeling der bestemming van het onuitgekeerd gedeelte der bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven over de diensten 1868 en 1869, en van het batig slot der algemeene rekening wegens de Staatsontvangsten en uitgaven over den dienst 1869.

Nationale schuld. Wet van 21 Mei 1873 (*St.* N°. 62), tot inkoop en amortisatie van rentegevende nationale schuld, uit het daarvoor beschikbaar gedeelte der afkoopsom van de onvervreemdbare rente ten laste van België en toevoeging van die afkoopsom aan de middelen, bestemd tot goedmaking van die uitgaven, begrepen in de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1873.

Grondbelasting. Wet van 22 Juli 1873 (*St.* N°. 116), tot herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen.

Indirecte belastingen. Wet van 22 Mei 1873 (*St.* N°. 67), tot aanvulling van de algemeene wet van 26 Aug. 1822 (*St.* N°. 38), over de heffing der rechten van in-, uit- en doorvoer en van de accijnsen, alsmede van het tonnengeld der zeeschepen.

——————— Wet van 22 Juli 1873 (*St.* N°. 115), bepalende dat de artikelen 1 en 2 der wet van 4 April 1870 (*St.* N°. 61), tot wijziging en aanvulling der wetten omtrent de heffing en verzekering der in- en uitgaande rechten en accijnsen, van kracht zullen blijven tot 31 December 1876.

Rekenkamer. Wet van 21 Mei 1873 (*St.* N°. 54), tot voorziening in de verevening van de door de Algemeene Rekenkamer afgewezen vorderingen.

Muntwezen. Wet van 21 Mei 1873 (*St.* N°. 61), betreffende de tijdelijke schorsing van de bij art. 18, eerste lid, der wet van 26 Nov. 1847 (*St.* 69) toegekende bevoegdheid tot het doen aanmunten van zilveren standpenningen anders dan voor rekening van den Staat.

Bijzondere begrootingen, enz.

Staatsspoorwegen. Wet van 15 Jan. 1873 (*St.* N°. 11), houdende vaststelling der begrooting van uitgaven, dienst 1873 (*ƒ* 7,500,000).

Kroondomein. Vier Wetten van 21 Mei 1873 (*St.* N°. 57—60): 1°. houdende bekrachtiging der wijziging, in de bestanddeelen van het Kroondomein gebracht door eene overeenkomst, waarbij een tot het Kroondomein behoorend perceel grond onder Wissekerke, benoodigd voor het aanleggen van een nieuwen dijk ter bescherming van den calamiteusen Vlietpolder is verkocht. — 2°. Idem, waarbij van het Kroondomein afgevoerd en bij het Staatsdomein gevoegd zijn de gronden onder Vuren en Dalem, vroeger genoemd "de Middelwaard", benoodigd voor de verbetering van de Boven-Merwede. — 3. Idem

ten opzichte van eenige perceelen in de Muggewaard onder Werkendam, benoodigd voor de doortrekking der bedijking langs den linker-oever der Nieuwe Merwede. — 4. Idem ten opzichte van drie overeenkomsten, waarbij eenige onder Werkendam gelegen onroerende goederen van het Kroondomein worden overgebracht bij het Staatsdomein.

Koopprijzen van Domeinen. Twee Wetten van 29 Dec. 1872 (*St.* N°. 139 en 140), tot aanvulling en verhooging der begrooting van het Fonds, voortspruitende uit de koopprijzen van domeinen voor 1872, vastgesteld bij de wet van 24 Dec. 1871 (*St.* N°. 153), — en tot vaststelling der begrooting, dienst 1873.

Landsdrukkerij. Wet van 31 Dec. 1872 (*St.* N°. 163), houdende vaststelling der begrooting van uitgaven, 1873.

Arbeid der gevangenen. Wet van 14 Nov. 1872 (*St.* N°. 119), tot vaststelling der begrooting van uitgaven, dienst 1873.

Ommerschans en Veenhuizen. Twee Wetten van 14 Nov. en 29 Dec. 1872 (*St.* N°. 120 en 137), tot verhooging der begrooting van uitgaven, dienst 1872, en begrooting, dienst 1873.

Pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren. Twee Wetten: van 29 Dec. 1872 (*St.* N°. 143), tot regeling der ontvangsten en uitgaven over 1873; — en van 21 Mei 1873 (*St.* N°. 64), tot nadere wijziging der wet vau 9 Mei 1846 (*St.* N°. 24), betreffende de burgerlijke pensioenen, met wijziging tevens van andere daarmede in verband staande wetsbepalingen.

Verstrekkingen door de Dep. van Marine en Oorlog. Twee Wetten van 20 Mei en 17 Juni 1873 (*St.* N°. 52 en 96), tot vaststelling van uitgaven deswege, dienst 1873.

Tractaten.

Grensregeling tusschen Nederland en Pruissen. Wet van 22 Juli 1873 (*St.* N°. 112), houdende goedkeuring der bepalingen van de overeenkomst, door Nederlandsche en Pruissische commissarissen op 12 Augustus 1872 aangegaan omtrent de grensscheiding tusschen de beide Rijken langs de Nederlandsche gemeente Dinxperlo en de Pruissische gemeente Süderwick.

België. Wet van 21 Mei 1873 (*St.* N°. 65), houdende goedkeuring van sommige bepalingen van het tractaat, op 13 Januari 1873 te Brussel tusschen Nederland en België gesloten: 1°. tot kapitalisatie der bij § 1 van art. 63 van het tractaat van 5 Nov. 1842 (*Stsbl.* N°. 3 van 1843) bedoelde rente van *f* 400,000; 2°. tot wijziging van art. 3 der overeenkomst van 12 Mei 1863 (*Stsbl.* N°. 119), betreffende het Nederlandsch gedistilleerd; en 3°. tot regeling van den aanleg van een' spoorweg door Limburg.

Spanje. Twee Wetten: van 14 Nov. 1872 (*St.* N°. 118), houdende go dkeuring van het verdrag van handel en scheepvaart, tusschen Nederland en Spanje 18 Nov. 1871 te 's Gravenhage ge-

sloten; — en van 20 Jan. 1873 (*St.* N°. 23), tot goedkeuring van eenige artikelen der tusschen Nederland en Spanje op 18 Nov. 1871 te 's Gravenhage gesloten overeenkomst, houdende vaststelling van de rechten, voorrechten en vrijdommen der consuls van den eenen in den anderen Staat.

Binnenlandsch Bestuur.

PROVINCIALE BELASTINGEN. Veertien Wetten van 30 Dec. 1872 (*St.* N°. 146—159), houdende bekrachtiging van personeele belastingen in Noord-Brabant (*St.* N°. 146—148), Gelderland (149), Zuid-Holland (150), Noord-Holland (151), Zeeland (152), Utrecht (153), Friesland (154), Overijssel (155), Groningen (156 en 157), Drenthe (158), Limburg (159).

GRENSSCHEIDINGEN TUSSCHEN GEMEENTEN. Wet van 20 Mei 1873. (*St.* N°. 47), tot verandering der grensscheiding tusschen de gemeenten Schiedam, Delfshaven en Charlois.

STAATSSPOORWEGEN. Wet van 21 Mei 1873 (*St.* N°. 55), bepalende den aanleg van spoorwegen voor rekening van den Staat.

BESMETTELIJKE ZIEKTEN. Wet van 4 Dec. 1872 (*St.* N°. 134), tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

MATEN, GEWICHTEN, ENZ. Twee Wetten van 31 Dec. 1872 (*St.* N°. 160 en 161), tot vaststelling van nadere wettelijke bepalingen betreffende den ijk van weegwerktuigen; — en tot wijziging van de artikelen 24 en 25 der wet van 7 April 1869 (*St.* N°. 57), betreffende de maten, gewichten en weegwerktuigen.

AMSTERDAMSCHE KANAALMAATSCHAPPIJ. Wet van 25 Juni 1873 (*St.* N°. 102), houdende bekrachtiging van eene door den Staat met haar gesloten overeenkomst.

NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ. Wet van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 88), houdende bekrachting van eene met haar door den Staat gesloten overeenkomst.

UITROEIING VAN RUPSENNESTEN. Wet van 22 Mei 1873 (*St.* N°. 73), tot intrekking der wet van 26 Ventôse an IV (16 Maart 1796), op het uitroeien daarvan, en van art. 471 8° van het wetboek van strafrecht.

ONDERWIJS (*Getuigschriften van het eindexamen eener hoogere burgerschool in Nederl.-Indië en van die ean dergelijke eindexamens in Nederland*). Wet van 21 Mei 1873 (*St.* N°. 56), tot gelijkstelling daarvan.

HULDE AAN WIJLEN Mr. J. R. THORBECKE. Wet van 12 Oct. 1872 (*St.* N°. 117), tot toekenning van pensioen aan de beide dochters van wijlen den Minister van Staat en van Binnenlandsche zaken mr. J. R. Thorbecke.

ONTEIGENINGSWETTEN. Zeven Wetten tot onteigening ten behoeve van:

een spoorweg van Amersfoort naar Zutphen. Wet van 12 Oct. 1872 (*St.* N°. 116).

een spoorweg van Zevenbergen naar Zwaluwe. Wet van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 83).

den aanleg eener algemeene begraafplaats te Voorburg. Wet van 21 Mei 1873 (*St.* N°. 53).

de bedijking van den Noorder-Zuiderpolder en van den binnenkring der Ronde Veenen, gelegen in de gemeenten Mijdrecht, Wilnis, Vinkeveen, Waverveen en Abcoude-Proostdij. Wet van 20 Mei 1873 (*St.* N°. 48).

het afsluiten en droogmaken van waterplassen in den Haskerveenpolder in de gemeente Haskerland. Wet van 20 Mei 1873 (*St.* N°. 49).

het afsluiten van het Reitdiep in de provincie Groningen en Friesland. Wet van 20 Mei 1873 (*St.* N°. 50).

de verbetering van de buurt de Zuiderkuipen te Groningen. Wet van 14 Nov. 1872 (*St.* N°. 121).

DADINGEN, RUILINGEN, ONDERHANDSCHE VERKOOP ENZ. Acht Wetten, houdende goedkeuring van:

den kosteloozen afstand aan de gemeente Bergen-op-Zoom van zeeweringen, wegen en waterleidingen op de voormalige vestinggronden aldaar, enz. Wet van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 85).

idem aan de gemeente Stevensweert, van poorten en wegen op de voormalige vestinggronden aldaar. Wet van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 86).

de schenking aan de gemeente Hilligersberg, van de onverdeelde helft van een schoolgebouw, met huis, erf en bergplaats voor de brandspuit te Terbregge, gem. Hilligersberg. Wet van 14 Nov. 1872 (*St.* N°. 124).

eene ruiling van grond op Fijenoord met de gemeente Rotterdam. Wet van 22 Juli 1873 (*St.* N°. 111).

den onderhandschen verkoop van twee stukken uiterwaard ter weêrszijde van den staatsspoorweg in de gemeente Waardenburg. Wet van 14 Nov. 1872 (*St.* N°. 125).

idem aan de gemeente Amsterdam, van een gedeelte van den tuin van het aan den Staat toebehoorende *Trippenhuis* aldaar. Wet van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 87).

idem van strooken grond in de gemeente Markelo en Goor. Wet van 22 Juli 1873 (*St.* N°. 113).

idem van een stuk bouwland in de gemeente Beerta. Wet van 22 Juli 1873 (*St.* N°. 114).

Overzeesche Bezittingen.

Indische begrooting 1867—1871. Vijf Wetten van 31 Dec. 1872 (*St.* N°. 166 en 167), 17 Juni en 22 Juli 1873 (*St.* N°. 93, 94 en 117), houdende bekrachtiging van credieten, door den Gouverneur-generaal van N.-I. geopend boven de begrootingen over die jaren.

—————— 1871. Wet van 31 Dec. 1872 (*St.* N°. 168),

tot wijziging der begrooting van N.-I. voor dat dienstjaar (H. I. Uitgaven in Nederland).

Indische begrooting 1872. Als boven (*St.* N°. 171), tot wijziging der begrooting van N.-I. voor dat dienstjaar (H. I. Uitgaven in Nederland. — H. I. Middelen en inkomsten in Nederland).

——————— 1873. Vier Wetten van 15 Nov. 1872 (*St.* N°. 126—129), tot vaststelling daarvan, en twee Wetten van 20 Mei en 17 Juni 1873 (*St.* N°. 51 en 89), tot verhooging van H. I en H. II (Uitgaven in Nederland en Nederl.-Indië).

Tarieven van in-, uit- en doorvoer Wet van 17 Nov. 1872 (*St.* N°. 130), tot vaststelling daarvan in Nederl.-Indië.

Uitgaven en ontvangsten voor Suriname. Twee Wetten van 14 Nov. 1872 (*St.* N°. 122), tot vaststelling van het slot der rekening over 1867, — en van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 90), van dat over 1868.

Koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1873. Wet van 19 Jan. 1873 (*St.* N°. 17), houdende definitieve vaststelling daarvan.

Opheffing der slavernij in Suriname. Wet van 22 Mei 1873 (*St.* N°. 66), tot nadere wijziging van de 2de alinea van art. 4 der wet van 8 Aug. 1862 (*St.* N°. 164).

Uitgaven en ontvangsten voor Curaçao. Drie Wetten van 14 Nov. 1872 (*St.* N°. 123) en van 17 Juni 1873 (*St.* N°. 91 en 92), tot vaststelling van de sloten der rekeningen over 1867—1869.

Koloniale huishoudelijke begrooting voor Curaçao. Twee Wetten: van 31 Dec. 1872 (*St.* N°. 169), tot wijziging daarvan over 1871, — en van 19 Jan. 1873 (*St.* N°. 18), tot vaststelling daarvan over 1873.

INGETROKKEN OF VERWORPEN WETSONTWERPEN.

Aankoop van de spoorwegen Roosendaal—Hollandsch-Diep en Roosendaal—Breda enz. Door de Tweede Kamer verworpen met 43 tegen 29 stemmen, 2 Mei 1873.

Nieuwe rechterlijke inrichting. Door de Tweede Kamer verworpen met 39 tegen 27 stemmen, 20 Mei 1873.

Aanleg van een droogdok te Vlissingen. Door de Tweede Kamer aangenomen 3 Mei 1873, met 37 tegen 34 stemmen; door de Eerste Kamer verworpen 20 Mei 1873, met 18 tegen 15 stemmen.

Wet op de nationale militie. Na aanneming van een amendement met 43 tegen 25 stemmen in de Tweede Kamer door de Regeering ingetrokken.

ONAFGEDAAN GEBLEVEN WETSONTWERPEN [1].

Gemeentegrenzen. Verandering van de grenzen der gemeenten Eindhoven, Woensel en Tongelre. Ingediend in de zitting 1871—1872.

[1] Ongerekend die, waarvan geen kennis is gegeven in de openb. zitting.

Spoorwegen. Regeling van den dienst en het gebruik der spoorwegen. *Als boven.*
Gerechtskosten. Vaststelling der tarieven in burgerlijke en civiele strafzaken. *Als boven.*
Kieswet. Wijziging daarvan. Ingediend 18 Nov. 1872.
Provinciale belastingen. Aanvulling der provinciale wet met bepalingen omtrent de invordering daarvan. Ingediend 17 Dec. 1872.
Handlichting. Wijziging der bepalingen van het burgerlijk wetboek over de beperkte handlichtingeu. Ingediend 26 Febr. 1873.
Overbrenging van enkele bevoegdheden der arrondissements rechtbanken bij de kantongerechten. Als boven.
Wetboek van strafvordering. Aanvulling van art. 96. *Als boven.*
Bevordering enz. van militaire officieren bij de landmacht. Wijziging der wet van 28 Aug. 1851 (*St.* N°. 128), regelende de bevordering, het ontslag en het op pensioen stellen van milit. officier. bij de landmacht. *Als boven.*
Regeling en voltooiïng van het vestingstelsel. Ingediend 22 April 1873.
Inkwartieringen. Wijziging van eenige bepalingen der wet van 14 Sept. 1866 (*St.* N°. 139). Ingediend 26 Mei 1873.
Consulaatrechten. Regeling daarvan. *Als boven.*

VI. Voorstellen van wet door leden.

Voorstel van den Heer NIERSTRASZ, gedaan in de zitting van 26 Febr. 1873, tot herziening der bepalingen omtrent de verhooging der militaire pensioenen bij de zeemacht, ter zake van verblijf binnen de keerkringen. Verworpen in de zitting van 26 Mei 1873, met 32 tegen 26 stemmen.

Voorstel van den Heer VAN HOUTEN, gedaan in de zitting van 27 Febr. 1873, tot regeling van den arbeid van kinderen in fabrieken en invoering van de leerplichtigheid. Onafgedaan gebleven.

Voorstel van den Heer DE ROO VAN ALDERWERELT, gedaan in de zitting van 28 Febr. 1872, tot herziening der wet, regelende de bevordering, het ontslag en het op pensioen stellen stellen der militaire officieren bij de landmacht. *Als boven.*

VII. Tractaten, verslagen en andere regeeringsbescheiden.

Buitenlandsche betrekkingen, tractaten enz.

Overeenkomst tot wijziging van het internationaal telegraafverdrag van 17 Mei 1865, op 16 Jan. 1872 door gevolmachtigden te Rome gesloten. Ingediend 17 Sept. 1872.

Postverdrag met Rusland. Ingediend 19 Sept. 1872.

Postverdrag met Spanje in 1871 gesloten. Ingediend in de vorige zitting. Verslag 24 Sept. 1872.

Financieele bescheiden. — Muntwezen.

Staatsrekening. Algemeene inkomsten en uitgaven over 1868 en 5 andere rekeningen. Ingediend 19 Sept. 1872. — Het Verslag der Commissie over de in de vorige zitting ingediende

Algemeene rekening over 1866 en 1867 is uitgebracht 30 September 1872.

Rekenkamer. Verslag van het resultaat harer werkzaamheden over 1870. Ingediend 19 Sept. 1872. — Idem over 1871. Ingediend 26 April 1872.

Domeinen. Verslag over de in de vorige zitting ingediende zeven opgaven omtrent den verkoop van domeinen enz. in 1871, 23 Sept. 1872. — Inlichtingen op dat Verslag. Ingediend 22 April 1873.

Wees- en Momboirkamers. Verslag der algemeene commissie van liquidatie der zaken van de voormalige wees- en momboirkamers over 1871. Ingediend 17 Sept. 1872. Verslag 14 Oct. 1872. — Rekening over idem. Ingediend 3 Dec. 1872. — Verslag over 1872. Ingediend 2 April 1873.

Spoorwegfonds. Rekening over 1870 wegens de fondsen voor de vernieuwing van spoorstaven, dwarsleggers enz. der Staatsspoorwegen. Ingediend 19 Sept. 1872. — Idem over 1871. Ingediend 3 Dec. 1872. — Idem over 1872. Inged. 30 Juni 1873.

Muntwezen. Verslag over de muntwerkzaamheden over 1871. Ingediend 19 Sept. 1872. — Verslag der Commissie over het rapport van het muntcollegie over de kopercirculatie hier te lande, 30 Sept. 1872. — Inlichtingen op dat verslag. Ingediend 26 Febr. 1873.

'S RIJKS VERDEDIGING.

Nota van antwoord op het verslag der Commissie uit de Kamer omtrent het verslag nopens de maatregelen bij de zeemacht genomen tot handhaving onzer neutraliteit in den zomer van 1870. Ingediend 19 Sept. 1872. — Verslag op die Nota 24 Oct. 1872.

Verslag op de Nota van den vorigen Minister van oorlog, op een vroeger rapport omtrent het verslag nopens de maatregelen bij de landmacht genomen tot handhaving onzer neutraliteit in 1870. Ingediend 19 Nov. 1872.

Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer tot onderzoek der Nota van antwoord op het verslag der Commissie uit de Tweede Kamer nopens de mobilisatie van een gedeelte van het leger in 1870. Ingediend 6 Dec. 1872.

Opgave van bij het Dep. van Oorlog in gebruik zijnde en door militairen of militaire beambten bewoonde gebouwen. Ingediend 26 Febr. 1873.

BINNENLANDSCH BESTUUR.

Schoolwezen. Verslag omtrent den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1870—71. Ingediend 19 Sept. 1872. — Rapport omtrent het Overzicht van den toestand van het lager onderwijs in Dec. 1857, 30 Nov. 1872. — Nadere inlichtingen op dit rapport. Ingediend 25 Juni 1873. — Rapport omtrent het Verslag van den staat der h., m. en l. scholen, uitgebracht 2 Juli 1873.

Academie van beeldende kunsten. Verslag omtrent den toestand in 1872. Ingediend 18 Maart 1872. — Rapport der Commissie over het Verslag 1871, 24 Sept. 1872.

Armwezen. Verslag over 1870. Ingediend 30 Nov. 1872.

Geneeskundig staatstoezicht. Verslag over 1871. Ingediend 3 Dec. 1872.

Veeartsenijkundig staatstoezicht. Verslag over 1871. Ingediend 19 Sept. 1872.

Kieswet. Memorie van den Min. van Binnenlandsche Zaken, ten geleide van door de Regeering toegezegde bescheiden betreffende den census. Ingediend 10 Dec. 1872.

Kerkelijke zaken. Staten van de tractementen der R. K. geestelijken in N.-Brabant en Gelderland. Ingediend 20 Nov. 1872.

Openbare werken. Rapport van den Chef der hydrographie, behelzende een overzicht der hydrographische opnemingen van den nieuwen Rotterdamschen waterweg. Ingediend 26 Febr. 1873.

Stukken betreffende het peil van het Noordzeekanaal. Ingediend 24 Mei 1873.

Briefposterij. Statistiek over 1872. Ingediend 26 Mei 1873.

OVERZEESCHE BEZITTINGEN.

Verslag van het beheer en den staat der Overzeesche bezittingen en koloniën 1871. Ingediend 19 Sept. 1872. — Rapport der Commissiën over het verslag, 24 Sept. en 18 Dec. 1872 en 8 Mei 1873.

Stukken betreffende de regeling der op hoog gezag ingevoerde suiker-cultuur. Ingediend 19 Sept. 1872. — Rapport dienaangaande, 27 Febr. 1873.

Aanteekeningen van den hoofdinspecteur C. J. BOSCH, betreffende de koffie-cultuur in Soerakarta. Ingediend 25 Juni 1873.

Nota en nadere nota betreffende het stelsel van opiumpacht op Java en Madura en de kringen binnen welke geen invoer of verkoop van opium wordt toegelaten. Ingediend 19 Nov. 1872 en 26 Febr. 1873. — Rapport 2 Mei 1873.

Stukken betreffende het plan voor den aanleg van een haven te Batavia. Ingediend 21 Oct. 1872.

Afschrift van de acten van bevestiging met de daarbij behoorende verklaring van den Vorst van Dompo (eil. Sumbawa).

Afschrift van de K. B. betreffende af- en overschrijving van het 1ste op het 2de Hoofdst. der Indische begrooting 1871. Ingediend 26 Febr. 1873.

Nota, bevattende een geschiedkundig overzicht van de verhouding van Nederland tot Atjeh. Ingediend 22 April, behandeld 29 en 30 April 1873.

VIII. STATISTISCHE EN ANDERE BOEKWERKEN, ENZ., *door de Regeering ingezonden.*

Zie de opgaven in de bibliographie hierachter.

IX. NOMINATIËN. Gedurende het zittingjaar werd de Tweede Kamer eenmaal geroepen tot het opmaken eener nominatie voor eene vacature in den Hoogen Raad, ontstaan door het overlijden van den Heer Mr. J. CRANS. Uit het in de zitting van 1 Juli 1873 opgemaakte drietal werd gekozen de Heer Mr. J. A. JOLLES.

X. INTERPELLATIËN. In de Eerste Kamer interpelleerde
18 Juli 1873 de Heer W. B^n. VAN GOLTSTEIN het Ministerie over de voornemens der Regeering na de jongste ieder bekende gebeurtenissen. (Het aangeboden ontslag van den Minister van Oorlog na de verwerping der Militiewet.)

In de Tweede Kamer werden de volgende interpellatiën tot de Regeering gericht:
19 Nov. 1872, door den Heer Mr. D. VAN ECK, betreffende het ingediende wetsontwerp tot aanvulling der Kieswet.
27 Febr. 1873, door den Heer Mr. P. BLUSSÉ VAN OUD-ALBLAS, omtrent gebeurtenissen op Sumatra voorgevallen.
31 Maart 1873, door den Heer Mr. J. P. J. A. B^n. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, over de van wege het Dep. van Oorlog uitgevaardigde circulaires aangaande de toelating van geestelijken in militaire ziekeninrichtingen.
31 Maart 1873, duor den Heer J. J. VAN KERKWIJK, omtrent den toestand der onderhandelingen betreffende de aansluiting van den spoorweg Harlingen—Leeuwarden—Groningen naar de Duitsche grenzen met het buitenland.
4 April en 2 Juli 1873, door den Heer J. L. NIERSTRASZ JC^ZN., over tijdingen omtrent gebeurtenissen op Sumatra voorgevallen (Atjeh).

XI. ADRESSEN. Omtrent aan de Ministers om inlichting toegezonden adressen kwamen de volgende stukken in:

Inlichtingen op het adres van A. MAGNIN, gepensioneerd resident ter Kuste van Guinea, houdende klacht over tekortdoening in zijn tractement en pensioen, 19 Sept. 1872. — Verslag 20 Dec. 1872. — Nadere inliehting 11 Maart 1873. — Verslag 2 Juni 1873.

Idem op een adres van A. M MEIJER en andere ingezetenen te Ruinerwold en de Wijk, verzoekende het stilhouden der treinen van den staatsspoorweg te Broekhuizen, 18 Nov. 1872.

Idem op een adres van J. VAN HOUT en andere inwoners van de dorpen Zetten en Andelst (gem. Valkenburg), over den onvoldoenden toestand van het lager onderwijs aldaar, 4 Dec. 1872. — Verslag 21 Maart 1873.

Nadere inlichtingen op een adres van R BRAAMS, predikant te Grijpskerk, verzoekende teruggaaf der kosten van overtocht uit Indië, 22 April 1873.

Inlichtingen op een adres van den gepensioneerden kolonel der artillerie van het Ned.-Indisch leger J. NIEMANDSVERDRIET, betreffende zijn pensioen.

CHRONOLOGISCH OVERZICHT

DER

VOORNAAMSTE STAATSGEBEURTENISSEN IN 1872.

JANUARI.

Nederland. 20. Wetten tot goedkeuring van de verdragen met Groot-Brittanje omtrent Sumatra en den afstand der Ned. bezittingen ter Kust van Guinea. — MR. J. LOUDON aanvaardt (31 Dec. 1872) het bestuur als gouverneur-generaal van Ned. Indië. — Expeditie tegen Goenong Tinggi (Sumatra). — Overstroomingen op Java in de residentiën Batavia, Samarang, Krawang en Japara.

Groot-Brittanje. 10, 24 en 26. Talrijk bezochte meetings en volksdemonstratiën: in Ierland tot ondersteuning van het streven om voor Ierland een afzonderlijk parlement en eene afzonderlijke administratie onder het oppergezag der Britsche kroon te verkrijgen; te Manchester van de non-conformisten tegen den invloed der staatskerk op het onderwijs; te Warrington aandringende op de scheiding tusschen Staat en Kerk in Engeland en Ierland. — 30. Depêche van Engelond aan de V. S. van Noord-Amerika: Engeland zou niet kunnen toestemmen in de scheidsrechterlijke uitspraak ten opzichte der Alabama-quaestie, indien de verantwoordelijkheid voor indirect toegebrachte schade als eene opene quaestie wierd beschouwd. (De daarop gevolgde wederzijdsche nota's houden een goed deel des jaars beide Staten in spanning. (Zie mede *Nederland.*)

Expeditie tegen de Looshai — 18. Onderdrukking van den opstand der Kookas (Pendjaub.)

Frankrijk. 4. De Nat. vergadering neemt een wetsontwerp aan betreffende de onvereenigbaarheid van het lidmaatschap der vergadering en het bekleeden van een bezoldigd staatsambt. — 8—9. Herstelling van het diplomatiek verkeer met het Duitsche rijk. — 12. Uitwisseling van het additioneele Frankforter vredestraktaat met het Duitsche rijk. — 13. Overlijden van den Hertog DE PERSIGNY. — 19. De Nationale vergadering neemt ondanks de sterke tegenkanting van den president THIERS met 377 tegen 307 stemmen een voorstel aan, om nog geenerlei oordeel over de noodzakelijkheid eener belasting op de grondstoffen uit te spreken, maar eerst te onderzoeken hoeveel er met andere en minder drukkende belastingen alsmede door vermindering van uitgaven te vinden zou zijn. — 20. THIERS en het ministerie dienen hun ontslag in, doch trekken dit in na het uitbrengen van een votum van vertrouwen

door de Nat. vergadering. — 21. Prins NAPOLEON op Corsica gekozen tot lid van den departementalen raad. — 22—29. De Nationale verg. neemt aan de wetsontwerpen tot heffing eener belasting op lucifers, verhooging van de suikerbelasting en van invoerrecht op goederen onder vreemde vlag aangevoerd. — 25. Manifest van den Graaf van CHAMBORD: "Ik zal nimmer van mijn recht op den troon van Frankrijk afstand doen, maar ik wil geen legitime koning der revolutie zijn. Mijn banier is de witte vlag."

België. 25. De Kamer van afgevaardigden neemt een wetsvoorstel aan tot het verleenen van een som van 16,080,000 francs ter verbetering van den spoorwegdienst (28 Febr. door den Senaat aangenomen.)

Duitschland.

Duitsche-rijk. 6. Wet tot regeling van het bestuur van het rijksland Elzas-Lotharingen. (Zie mede *Frankrijk.*)

Pruissen. 17. Bij de heftige oppositie tegen den minister van eeredienst en onderwijs VON MUHLER wordt deze op zijn verzoek ontslagen en vervangen door den geheim-opperregeeringsraad Dr. FALK.

Beieren. 14 en 22. Talrijk bezochte vergaderingen van oud-Katholieken te Regensburg en Tegernsee. — 27. De Kamer van afgevaardigden verwerpt de aanklacht tegen het ministerie door den bisschop van Augsburg, van hem niet den sterken arm te verleenen tot uitvoering van de besluiten der bisschoppen tegen de oud-Katholieken.

Baden. 28. Meeting van gedelegeerden der oud-Katholieken in Baden te Karlsruhe.

Oostenrijk—Hongarije. 19. Ontbinding van den Croatischen landdag.

Zwitserland. 15. De beide Kamers van de wetgevende macht hervatten te Bern de beraadslagingen tot wijziging van de bondsconstitutie. — 22. De provinciale raad besluit tot opheffing der speelbanken binnen 5 jaren.

Rusland. 5. De Senaat der hoogeschool te Moskau besluit Prins FREDERIK KAREL van Pruissen het eerelidschap aan te bieden.

Spanje. 24. Ontbinding van den Senaat en van de Kamer van afgevaardigden.

Portugal. 15. Indiening van wetsontwerpen tot wijziging der grondwet in liberalen geest.

Italië. 27, De Kamer van afgevaardigden neemt de voordracht aan tot het sluiten eener leening van 300 millioen. — Internationaal telegraafcongres te Rome.

Griekenland. 4. Het ministerie ZAIMIS vervangen door het ministerie BULGARIS. — 9. Ontbinding der Kamer van afgevaardigden.

Turkije. 12. De tabakshandel tot een staatsmonopolie verklaard.

V. S. van N.-Amerika. 2. BRIGHAM YOUNG, het hoofd

der Mormonen, beschuldigd van moord. — 15. Het huis der vertegenwoordigers te Washington neemt een wetsontwerp aan, waarbij amnestie wordt verleend aan alle geconfereerden met uitzondering van hen die vroeger officieren bij de land- en zeemacht of leden van het congres waren. (Zie *Groot-Brittanje.*)

Mexico. Voortdurende burgeroorlog.

Centraal—Amerika. *Haïti.* 2. Nieuw ministerie.

Zuid-Amerika.

Brazilië. 6. De Keizerin-weduwe geeft al hare slaven vrijheid.

Uruguay. Einde van de burgerstrijd tusschen de Blancos en Coldrados.

Argentijnsche republiek. Te Jandel worden 40 vreemdelingen door Gaucho's vermoord; slechts enkelen worden daarvoor gestraft.

Japan. 15. Een Japansch gezelschap tot het bezoeken van Amerika en Europa komt te San Francisco aan.

Liberia. J. J. ROBERTS tot president gekozen.

Abyssinië. 21. Krooning van KASSAÏ.

FEBRUARI.

Nederland. 4. Terugroeping van den Nederlandschen gezant bij den Paus. — 17. Uitwisseling der akten van bekrachtiging omtrent den afstand der bezittingen ter Kuste van Guinea aan Engeland en van het postverdrag met Spanje. — 29. Feestelijke opening van den staatsspoorweg Goes—Middelburg.

Groot-Brittanje. 10. BRAND tot Speeker in het Lagerhuis benoemd. — 15. Het Lagerhuis neemt met 109 tegen 51 stemmen de regeeringvoordracht aan tot invoering der geheime stemuitbrenging en tot wering van oneerlijke middelen bij de verkiezingen; besluit 25 tot het houden eener enquête omtrent het jachtrecht en deszelfs wettelijke bestaande regeling. — 27. Plechtige dankdag voor de herstelling van den Prins van Wallis.

8. Moord van Lord MAYO, onderkoning van Britsch-Indië te Port Blair, door een galeiboef. — 21. Benoeming van Lord NORTHBROOK in zijne plaats. (Zie mede *Nederland.*)

Frankrijk. 2. De Nat. verg. machtigt de regeering tot opzegging der handelsverdragen met Engeland en België en verwerpt het voorstel om den zetel der regeering en der vertegenwoordiging weder naar Parijs over te brengen. — 5. De minister van binnenlandsche zaken CASIMIR PÉRIER neemt zijn ontslag en wordt vervangen door VICTOR LEFRANC, in wiens plaats als minister van koophandel optreedt GOULARD — 7. De Nat. verg. besluit tot vervolging van dagbladen wegens beleediging van de commissie van gratie. — 11. De oud-minister van NAPOLEON III ROUHER op Corsica gekozen tot lid der Nat. verg. — 14. Onderteekening van het Fransch-Duitsche postverdrag. — 22. Schorsing bij decreet van den

President van twee Bonapartistische bladen. — Schrijven van den President: hij belooft en tracht de republikeinsche staatsinrichting, die hij te bewaren heeft ontvangen, ongeschonden in stand te zullen houden. — Bonapartistische woelingen. — De abt MICHAUD zegt den aartsbisschop de gehoorzaamheid op. (Zie *België* en *Zwitserland.*)

België. 14. De Graaf van CHAMBORD te Antwerpen, waar hij talrijke bezoeken van legitimisten uit Frankrijk ontvangt. Door volkssamenscholingen voor zijn hotel, waarbij de kreet: "weg met de samenzweerders!" gehoord wordt, is hij gedwongen de stad te verlaten.

Duitschland.

Pruissen. 8—10. Beraadslaging in de Kamer van afgevaardigden over het wetsontwerp nopens het staatstoezicht op de scholen. De minister FALCK en vorst VON BISMARCK bestrijden heftig den tegenstand der clericalen tegen de staatkunde der regeering. — 24. Wet betreffende de uitbreiding der middelen van gemeenschap in de Saksische en Rijnprovinciën.

Oostenrijk—Hongarije. 9. De regeering dient een wetsontwerp in betreffende noodverkiezingen, dat, 20, door het Huis der afgevaardigden met 104 tegen 49 stemmen wordt aangenomen, ondanks de bestrijding der Polen.

Zwitserland. 5. De Bondsraad protesteert, als strijdig met het volkenrecht, bij Frankrijk, dat het de verbannenen wegens deelneming aan de Commune naar Zwitserland zendt. — 9. De provinciale raad neemt met groote meerderheid het besluit van den nationalen raad aan betrekkelijk het verbod van de Jesuitenorde in Zwitserland, en vereenigt zich, 26, met het besluit, dat de cantons behooren te waken, dat het onderwijs in de lagere scholen verplichtend en kosteloos zij. — 14. De groote raad van Neufchâtel besluit de geestelijke orden van de lagere scholen uit te sluiten.

Denemarken. 20. De Folksthing verwerpt met 47 tegen 45 stemmen het wetsontwerp tot invoering eener inkomstenbelasting. De minister van financiën FENGER neemt zijn ontslag.

Rusland. 20. Benoeming eener commissie tot onderzoek van eene hervorming van het gevangeniswezen.

Spanje. 2. Eene vereeniging van 7 à 8000 radicalen te Madrid dringt aan op afschaffing van de doodstraf en van de slavernij, vermindering der belastingen en instelling der jury. — 20. Fusie-ministerie, SAGESTA president. — 24. Nota aan de verschillende Europeesche regeeringen, ten einde zich onderling tegen de Internationalen te vereenigen (Engeland wijst 8 Maart die af).

Italië. Prins FREDERIK KAREL van Pruissen bezoekt Rome en brengt 21 een bezoek aan den Paus.

Turkije. 4. De regeering verbant drie Bulgaarsche priesters, die, 18 Januari in de Bulgaarsche kerk te Konstantinopel eene mis hebben gehouden tegen het verbod van den oecumenischen patriarch, waardoor de Bulgaren zich van dat kerkhoofd onafhankelijk

verklaren, en richt, 14, een Bulgaarsch exarchaat op, ten einde den patriarch te beletten oneenigheden tusschen de Bulgaarsche en Grieksche bevolking aan te wakkeren.

V. S. van N.-Amerika. 19. Het Huis der afgevaardigden neemt de bill aan tot afschaffing der rechten op koffie en suiker, en noodigt president GRANT uit om door onderhandelingen met de andere beschaafde natiën te bewerken, dat krijgsgevangenen niet opgesloten worden, maar onder parlementaire vlag teruggezonden, onder belofte van niet-deelneming aan krijgsbedrijven, tot zij uitgewisseld zijn.

Mexico. De insurgenten maken zich meester van San Luis Potosi.

MAART.

Nederland. 27. Herstel der sedert 1870 met Venezuela afgebroken betrekkingen.

3. Opening van den spoorweg Djocdjocarta—Soeracarta op Java. — Einde der expeditie tegen Goenoeng Tinggi (Sumatra).

Groot-Brittanje. 4. De regeering verklaart in het Lagerhuis, dat de Engelsche gezant LYONS bij het Fransche gouvernement nadrukkelijke vertoogen had ingediend tegen het zenden van Fransche veroordeelde Communisten naar Engeland (zie *Zwitserland* Maart). — 6. Einde van het Tichborn-proces. — 26. Het Lagerhuis neemt met 94 tegen 21 stemmen de bill aan om de hoogeschool te Dublin toegankelijk te stellen voor belijders van alle gezindten. — 29 Coalitie van boerenarbeiders in Warwickshire; hunne Unie telt spoedig 2000 leden.

5. Einde van de met overwinning bekroonde expeditie tegen de Looshai (Britsch-Indië).

Frankrijk. 6. De minister van financiën POUYER QUARTIER vervangen door den minister GOULARD. — 8. De Nat. verg. verwerpt met groote meerderheid het voorstel van haar lid BRUNET, om Frankrijk aan God en Christus op te dragen door het stichten van een tempel. — 13. De regeering zegt Engeland het handelstractaat van 1860, en, 28, aan België het handelstractaat van 1861 op. — 14. Aanneming der wet, waarbij op zware straffen het bestuur en het lidmaatschap der "Internationale" verboden is. — 15. Beraadslagingen over de staatsbegrooting: tegen de bewering, dat 250 millioen kunnen bespaard worden, betoogt THIERS, dat, al wordt de vredespolitiek gevolgd, het oorlogsbudget noodwendig verhoogd moet worden. — 20. De Nat. verg. verwerpt met 444 tegen 224 stemmen het voorstel tot vermindering der staatssubsidiën aan de schouwburgen. — 26. Rapport der commissie over de nieuwe legerwet: zij is het met de regeering niet eens over den verplichten krijgsdienst. — De abt JUNQUA te Bordeaux en de ka-

nunnik MOULS protesteeren bij den aartsbisschop tegen het leerstuk der pauselijke onfeilbaarheid. (Zie mede *Groot-Brittanje.*)

België. 6. De Tweede Kamer, en, 22, de Eerste Kamer besluiten ondanks de heftige oppositie België bij den Heiligen Stoel door een gezantschap te doen vertegenwoordigen. — 11. De graaf LANGRAND-DUMONCEAU bij verstek door het hof van assises in Brabant wegens bedriegelijken bankbreuk tot 10 jaren gevangenisstraf veroordeeld. (Zie mede *Frankrijk.*)

Duitschland. 2. Verdeeling der dotatiën uit de oorlogscontributie. — 2. Handels- en scheepvaartverdrag met Portugal.

Pruissen. 11. Wet, waarbij het schoolwezen geheel onder het toezicht der regeering wordt gesteld. — 11. Proost DINDER spreekt den ban uit over pastoor GRUNERT; de regeering gelast hem echter zijne functiën als garnizoens-geestelijke te blijven waarnemen, waartegen, 17, de veldproost NAMSZANOWSKI een verbod uitvaardigt. — 15. De aartsbisschop van Keulen spreekt de groote excommunicatie uit over 4 Bonsche hoogleeraren. — 17. Conferentie van 100 gedelegeerden van oud-katholieke gemeenten te Bonn. — 23. Het Huis der afgevaardigden neemt met 256 tegen 61 stemmen de wet aan op het bestuur der districten en kreitsen. De Polen en het clericale rechter-centrum onthouden zich van stemming.

Saksen. 7. De Tweede Kamer besluit de oprichting van instellingen van onderwijs door geestelijken te verbieden.

Baden. 6. Dankadres van 47 leden der Badensche Kamer van afgevaardigden aan V. BISMARCK, wegens zijne verdediging van de rechten van den Staat tegenover het streven van eene verderfelijke middeleeuwsche kerkelijke politiek. — 15. De Kamer van afgevaardigden neemt bijna eenstemmig de wetsvoorstellen aan, waarbij verboden wordt aan leden van geestelijke orden en broederschappen alle werkzaamheid bij het openbaar onderwijs evenzeer als het houden van missiën en het verleenen van medewerking bij het herderlijke ambt aan leden van niet door den Staat toegelaten geestelijke orden. De Eerste Kamer vereenigt zich, 20, bijna eenstemmig daarmede even als de regeering.

Oostenrijk—Hongarije. 13. Vergelijk met Gallicië. — 15. Ontbinding van den Boheemschen landdag. — 13. Indiening in den Oostenrijkschen Kamer van een wetsontwerp tot reorganisatie van de landweer. — 18. Opstand onder de mijnwerkers te Wittkowitz bij Olmutz. — 23. Afkondiging der wet, waarbij de Keizer gemachtigd wordt nieuwe verkiezingen uit te schrijven, wanneer in den loop eener zitting het mandaat van een afgevaardigde in den Rijksraad, ten gevolge van welke reden ook, ophoudt. — Internationale conferentie te Weenen tot het beramen van maatregelen tegen de veepest.

Zwitserland. 5. De eedgenootschappelijke raden nemen het

nieuwe ontwerp der bondsconstitutie aan. — 20. Onderteekening van een postverdrag met Rusland.

Denemarken. 23. De landthing neemt een wetsvoorstel aan tot heffing van zegelrecht op buitenlandsche effecten.

Zweden en Noorwegen. 12. De Tweede Kamer verwerpt een wetsvoorstel tot afschaffing der doodstraf.

Rusland. (Zie *Zwitserland.*)

Portugal. (Zie *Duitschland.*)

Spanje. 8. Eene vereeniging van 4000 kiezers te Madrid verklaren zich voor de dynastie van het Huis van Savoye en de integriteit van Cuba. — Woelingen in Grenada en in de Baskische provinciën.

Italië. 10. Overlijden van MAZZINI. — De Kamer van afgevaardigden brengt zijne nagedachtenis hulde.

Turkije. 7. De Porte sluit met de Austro-Ottomannische bank een leening van 8,000,000 francs.

V. S. van Noord-Amerika. 1. De Senaat neemt met 55 tegen 5 stemmen de motie SUMMER aan tot benoeming eener commissie van onderzoek betreffende den verkoop van wapens aan Frankrijk gedurende den Fransch-Duitschen oorlog.

Mexico. De strijd tusschen de regeeringstroepen en de insurgenten duurt met wisselende kanseu voort.

Centraal-Amerika. Guatamala en San Salvador sluiten een tractaat tegen Honduras.

Zuid-Amerika.

Brazilië. 31. De Keizer in zijn rijk van de Europeesche reis teruggekeerd.

Venezuela. De opstand wint veld; generaal SALAZAR brengt de regeeringstroepen eene nederlaag toe.

A P R I L.

Nederland. 1. Driehonderdjarige feestviering van de grondlegging van Neêrlands volksbestaan. — 12. Wetten tot afkoopbaarstelling der tienden en tot intrekking der strafbepalingen op de coalitiën van arbeiders.

6. Overdracht der Ned. Bezittingen ter Kuste van Guinea aan Groot-Brittanje. — 15. Uitbarsting van den Merapi op Java.

Groot-Brittanje noodigt de regeeringen van Frankrijk, Duitschland, Rusland, Oostenrijk en Italië uit om gezamenlijke stappen te doen bij de Roumanische en Servische regeeringen tegen de mishandeling der Israëlieten.

Frankrijk. 20. Het vertoonen van paspoorten aan de Fransch-Belgische grenzen en in de havens van het Kanaal wordt opgeheven. — 24. TEISSERENT DE BORT tot minister van koophandel benoemd. — 29. De Nat. verg. benoemt eene Commissie tot onderzoek van den toestand der arbeidende klasse in Frankrijk.

Duitschland. 8. Opening van den Rijksdag. — 16. Herderlijk schrijven van de te Fulda vereenigde bisschoppen aan de geestelijken in betrekking tot het toezicht op het onderwijs. — 12, 13. De Rijksdag neemt de consulaire overeenkomsten met Italië, Spanje en V. S. v. N.-Amerika en het handelsverdrag met Portugal enz. aan. — 25. De Duitsche zaakgelastigde bericht den kardinaal-secretaris van den Paus, ANTONELLI, de benoeming van den kardinaal VON HOHENLOHE tot ambassadeur van het Duitsche rijk bij den Heiligen Stoel.

Pruissen. 19. De regeering noodigt den bisschop van Ermeland uit de tegenstrijdigheid, die er bestaat tusschen de door hem uitgesproken ex-communicatiën tegen geestelijken en onderwijzers, welke zich aan de Vaticaansche besluiten niet willen onderwerpen, en de landswetten, op te heffen. — 20. De vereeniging van architecten en timmerlieden enz. te Berlijn ontslaan, uit hoofde der dreigende werkstakingen, al de gezellen.

Baden. 14. Vergadering van oud-Katholieken te Offenberg.

Elzas—Lotharingen. 5. Verordeningen van den opperpresident betreffende het recht der ingezetenen van die gewesten om zich te verklaren tot welke nationaliteit zij wenschen te behooren.

Oostenrijk—Hongarije. 15. Wet betreffende den aan behoeftige lagere geestelijken te verleenen onderstand. — 17. De gemeenteraad van Weenen besluit aan de regeering te verzoeken, geene buitenlandsche Jesuiten in Oostenrijk, en inzonderheid in Weenen, toe te laten. — 22. Ratificatie der met de V. S. van N.-Amerika gesloten overeenkomst tot wederkeerige bescherming van handelsmerken. — 30. Afkondiging van een traktaat van handel en scheepvaart met China.

Spanje. 4. Verkiezingen voor de Cortes; zij worden, 24 door den Koning geopend. — 25. Maarschalk SERRANO opperbevelhebber in de Baskische provinciën, ter bestrijding van den Carlistischen opstand. Zie mede *Duitschland.*

Portugal. Zie *Duitschland.*

Italië. 14. De Paus ontvangt een bezoek van 400 vreemdelingen. — 17 en volg. Arbeiders-congres te Rome. — 14. Uitbarsting van den Vesuvius. Zie mede *Duitschland.*

Turkije. 18. Collectieve nota der Consuls-generaal van de verschillende Europeesche Staten aan de Roumanische regeering ter beteugeling der Jodenvervolgingen. — 20. Jodenvervolging door de Grieksche Christenen te Smyrna.

V. S. van N.-Amerika. 2. De Kamer van afgevaardigden verwerpt de door den Senaat zeer gewijzigde tariefwet. — 15. De commissie uit die Kamer rapporteert, dat gedurende den Fransch-Duitschen oorlog geen verkoop van wapens uit de arsenalen aan agenten der der oorlogvoerende partijen heeft plaats gehad en geen der beambten van de Unie daarmede persoonlijke voordeelen hebben

behaald. (12 Mei ook door den Senaat bevestigd). — Zie mede *Duitschland* en *Oostenrijk*.

Zuid-Amerika.

Brazilië. Wijziging in het ministerie.

Columbia. 1. MANUEL MURILLO TORO president.

China. Zie *Oostenrijk*.

Japan. 15. Hevige brand te Jedo. — Keizerl. decreet houdende opheffing der wetten tegen de Christenen. — Moordaanslag tegen den Mikado.

M E I.

Nederland. 1. Overlijden van Prinses HENDRIK der Nederlanden. — 2. De Tweede Kamer verwerpt de wetsvoordracht tot invoering eener inkomstenbelasting. — 23. Onthulling van het monument te Heiligerlee. — 24. Overeenkomst met België betreffende de indijking van het Zwin. — Onlusten in Deli (Sumatra).

Groot-Brittanje. 1. Het Lagerhuis verwerpt met 222 tegen 133 stemmen en wetsvoorstel van J. BRIGHT tot invoering van het stemrecht door vrouwen. — 27. Overlijden van Sir HENRY LITTON, graaf BULWER. — 29. Oprichting der unie van landbouwers te Leamington. — 30. Het Lagerhuis neemt bij derde lezing met 274 tegen 216 stemmen de bill tot invoering der geheime stemuitbrenging aan. — De Iersche rechter KEOGH verklaart eene verkiezing voor het parlement van onwaarde als hebbende de katholieke geestelijkheid daarin op onwaardige wijze de hand gehad.

Frankrijk. 1. De Nationale vergadering verwerpt het regeeringsvoorstel om de leden van den Staatsraad te doen benoemen door de uitvoerende macht. — 4. Eene commissie tot onderzoek van de contracten van leverantiën gedurende den oorlog brengt, bij monde van den hertog D'AUDIFFRET PASQUIER rapport uit, waarin wordt aangetoond dat in de bureaux van het departement van oorlog talrijke bedriegerijen hebben plaats gevonden. — De Nat. verg. neemt het postverdrag met Duitschland aan. — 16. Zij besluit het gedrag van den maarschalk BAZAINE, ten opzichte van de capitulatie van Metz, door een krijgsraad te doen onderzoeken; deze begeeft zich daarop in hechtenis. — 22. De gewezen minister van NAPOLEON III, ROUHER, poogt vergeefs in de Nat. verg. de monarchalen voor zijne partij te winnen. — 25. Openbaarmaking van een brief van den ex-keizer aan de Fransche generaals ten opzichte van de capitulatie van Sedan. — 30. De Nat. verg. neemt in beginsel den algemeenen dienstplicht aan.

Duitschland. 2. De Paus weigert kardinaal VON HOHENLOHE als Duitsch gezant bij den H. Stoel te ontvangen. — 7. Gedelegeerden van alle liberale fractiën van den Rijksdag vereenigen zich omtrent een voorstel tegen de Jesuitenorden. — 14. De Duitsche handelsdag te Leipzig verklaart zich met 58 tegen 25

stemmen voor de oprichting eener gemonopoliseerde rijksbank. — 15. Na een tweedaagsch debat besluit de Rijksdag met 205 tegen 84 stemmen een aantal adressen tegen de Jesuïtenorde aan den Rijkskanselier te doen toekomen met verzoek spoedig een wetsvoordracht voor te dragen, waardoor de vestiging van de Jesuïtenorde en van de met haar verwante congregatiën buiten uitdrukkelijke toestemming van de betrokken landsregeering strafbaar gesteld worden.

Pruisen. 20. De veldproost NAMSZANOWSKI verbiedt den veldprediker LUNEMAN te Keulen godsdienstoefeningen te houden voor katholieke militairen in de St. Pantaleonskerk aldaar, vermits zij ook opengesteld is voor de godsdienstoefeningen der oud-Katholieken. (den 28 wordt de bisschop deswege geschorst.) — 21. De minister van eeredienst dringt andermaal bij den aartsbisschop van Ermeland aan op gehoorzaamheid aan de staatswetten. — 28. De Kroonprins en Kroonprinses van Italië bezoeken het hof te Berlijn.

Elzas—Lotharingen. 1. Feestelijke opening der hoogeschool te Straatsburg.

Oostenrijk—Hongarije. Vreeselijke overstroomingen in Bohemen. — De verkiezingen voor den Croatischen landdag vallen weder in een der regeering te Pesth vijandigen geest uit.

Zwitserland. 12. Volksstemming over de herziene bondsconstitutie; zij wordt door de coalitie der Katholieken en Franschgezinde partijen verworpen met 255,585 tegen 261,096 stemmen.

Zweden en Noorwegen. 15. De Noorweegsche Storthing spreekt met 63 tegen 47 stemmen een votum van wantrouwen tegen het ministerie uit, waarop zij ontbonden wordt.

Spanje. 2. DON CARLOS in Spanje; hij richt een manifest aan de natie, het leger en de vloot. — 10. Manifest der republikeinen PI Y MARGAL, CASTELAR, CONTRERAS, FIGUERAS enz. — 22. Het ministerie SAGESTA neemt zijn ontslag. — 24. Maarschalk SERRANO sluit te Amorevieta eene overeenkomst met eenige Carlisten onder belofte dat de officieren hunne rangen in het koninklijke leger behouden zullen; hij wordt 28. tot president-minister benoemd.

Italië. 1. De Tweede Kamer neemt een wetsontwerp aan tot opheffing der theologische faculteiten aan de hoogescholen. — 6. Te Rome constitueert zich een comité van oud-Katholieken onder voorzitterschap van pater HYACINTHE. Zie mede *Duitschland.*

Turkijë. 19. De Porte erkent den door den Katholiek Armenische kerk zelf gekozen patriarch, en zet de door den Paus benoemden patriarch HASSUN af. — (Bulgarije) 25. De Grieksche patriarch spreekt met toestemming van het kerkelijk congres, doch zonder die van den patriarch van Jeruzalem, den ban uit over den nieuwen exarch van Bulgarije en drie andere Bulgarijsche bisschoppen.

V. S. van N.-Amerika. 1. President GRANT teekent de

bill tot opheffing van de belasting op koffie en thee met 1 Juli. — 23. Wet, waarbij amnestie wordt verleend aan de deelnemers aan den opstand der Zuidelijke Staten met enkele uitzonderingen.

JUNI.

Nederland. 4. Overlijden van Mr. J. R. THORBECKE. — 29/17. Postverdrag met Rusland. — 29. Geboorte van Prins FREDERIK van Neuwied (kleinzoon van Prins FREDERIK).

Groot-Brittanje. 6. Protest van den aartsbisschop CULLEN en 300 Katholieken in eene meeting te Dublin tegen de uitspraak van den rechter KEOGH. — 11. De ratificatie van een met Duitschland gesloten traktaat tot wederkeerige uitlevering van misdadigers worden te Londen uitgewisseld. — 15. Eerste zitting van het scheidsgericht te Genève ter beslissing der Alabama-quaestie; het verwerpt den eisch der Vereenigde Staten tot vergoeding van indirect toegebrachte schade. — 26. Het Hoogerhuis neemt met vele wijzigingen de wet op de geheime stemuitbrenging aan. — Internationaal congres van rechtsgeleerden ter bespreking der strafwetgeving.

Frankrijk. 22. De Nat. vergadering neemt de wet op de legerorganisatie aan: verplichte dienst voor reserve en landweer, vijfjarigen dienst in het actieve leger. — 23. De monarchalen in de Nat. verg. pogen THIERS vruchteloos te bewegen een ministerie uit hun midden te kiezen. — 24. De regeering dient op nieuw een wetsvoorstel in tot heffing eener belasting op de grondstoffen. — 29. Tractaat met Duitschland tot vervoegde aflossing der oorlogsschatting en ontruiming van het Fransche grondgebied door de Duitsche militairen (7 Juli bekrachtigd). — De bisschop van Orleans, DUPANLOUP, kondigt de besluiten van het Vaticaansch concilie af, zonder daarbij de wettelijke verplichtingen in acht te nemen.

Duitschland. 8. De Rijksdag neemt de wet betreffende de militaire strafwet aan; — de wet tot verlenging van den dictatuur over Elzas—Lotharingen tot 1 Jan. 1874, — 19. die tegen de Jesuïtenorde met 180 tegen 93 stemmen. (Zie mede *Groot Brittanje*, *Frankrijk* en *Luxemburg.*)

Pruissen. 15. De bisschop van Ermeland weigert te voldoen aan den eisch van den minister van eeredienst. — Werkstakingen der mijnwerkers te Dortmund en Essen.

Luxemburg. 10. Tractaat met Duitschland betreffende de Luxemburgsche spoorwegen.

Oostenrijk—Hongarije. 6. De regeering dient een wetsontwerp in, waarbij aan de hoogescholen het confessioneel katholiek karakter ontnomen wordt.

Rusland. 11. Viering van het tweehonderdjarig eeuwfeest der geboorte van PETER *den Groote.*

Spanje. 12. Het ministerie SERRANO neemt zijn ontslag bij

de weigering des Konings om aan de Cortes machtiging te vragen tot schorsing der constitutioneele waarborgen. — Ministerie ZORILLA. — 29. De Cortes ontbonden bij hare oppositie tegen het nieuw ministerie. — Manifesten der republikeinen en van 230 generaals, afgevaardigden, leden van den Senaat enz. ter gunste van Prins ALFONSO.

Italië. 16. Brief van den Paus aan de verschillende regeeringen over het geweld, den Katholieken in Duitschland en Italië aangedaan.

Turkije. 25. Bezoek van den Khedive van Egypte aan den Sultan.

Griekenland. 28. Onderhandelingen met de Fransch-Italiaansche vereeniging betreffende de Laurionmijnen.

V. S. van N.-Amerika. 6. De beide Huizen van het Congres vereenigen zich ten opzichte van een nieuw toltarief, waarbij aan den handel grootere vrijheid wordt gegeven. (Zie *Groot-Brittanje.*)

J U L I.

Nederland. 6. Nieuw Ministerie. — 28. De eerste koopvaardijstoomboot tnsschen Rotterdam en New-York aldaar aangekomen.

België. Werkstakingen in le Borinage.

Groot-Brittanje. 2. Het Lagerhuis verwerpt de wijzigingen door het Hoogerhuis in de kieswet voorgesteld; 15 neemt het Hoogerhuis haar aan; waarop zij 18 wordt afgekondigd. — 5. Opening van het internationale congres over eene hervorming van het gevangeniswezen.

Frankrijk. 15. De Nat. vergader. neemt een wetsontwerp aan tot sluiting eener geldleening van 5 milliard francs ter betaling der oorlogsschatting; — 20. het wetsontwerp tot heffing eener belasting op de grondstoffen.

Duitschland. 5. De Keizer onderteekent de wet betreffende de Jesuïten, die binnen 6 maanden het Rijk zullen moeten verlaten.

Noorwegen. Viering van het 1000-jarig bestaan van Noorwegens eenheid.

Portugal. 24. Te Lissabon wordt eene samenzwering tegen de regeering op groote schaal ontdekt.

Spanje. 19. Mislukte moordaanslag op den Koning.

Griekenland. 17. Het ministerie BULGARIS dient zijn ontslag in ter zake van de geschillen betreffende de Laurionquaestie. Optreding van het ministerie DELIGEORGIS.

Turkije—Egypte. 15. De Porte beveelt de door den Paus benoemden Armenischen bisschop het land te verlaten en staat 20. aan den Khedive van Egypte de gevraagde hervorming van het justitiewezen toe. — Expeditie tegen Abyssinië.

Mexico. 18. Overlijden van den President JUAREZ.

Midden- en Zuid-Amerika.
Guatamala. Onderdrukking der Jesuïten.
Honduras. 17. MENDINETA DE SALVADOR maakt zich van de regeering meester.
Peru. 27. In een volksopstand wordt de Dictator BALTA gedood.
Japan. 12. Opening van den spoorweg Jokahama—Jedo.

AUGUSTUS.

Duitschland. In verschillende Staten wordt uitvoering gegeven aan de Jesuïtenwet.
Oostenrijk—Hongarije. 7. De regeering poogt de vestiging van uit Duitschland verdreven Jesuiten in Oostenrijk tegen te gaan.
Turkije. 1. De Russisch-gezinde groot-visier MOHAMED PASJA vervangen door MITHAD PASJA.
Turkije (*Servië*). De meerderjarig geworden Vorst MILAN aanvaardt de regeering.
Mexico. De voorloopige president LERDO DE TEJADA kondigt eene algemeene amnestie af.
Midden- en Zuid-Amerika.
Peru. 2. MANUEL PARDO president.

SEPTEMBER.

Nederland. 1. Opening van het internationaal congres der "Internationalen" te 's Gravenhage. — 16. Opening van het zittingjaar 1872/3 der Staten-generaal.
Groot-Brittanje. 15. Het scheidsgericht te Genéve tot beëindiging der Alabamaquaestie beslist dat Engeland aan de V. S. van Noord-Amerika 3½ millioen pond sterling schadevergoeding zal voldoen. — 21. De Duitsche Keizer beslist als scheidsrechter de z. g. Juanquaestie ter gunste van de V. S van N.-Amerika.
Duitschland. 7. Bijeenkomst der Keizers van Duitschland, Oostenrijk en Rusland te Berlijn. — 20. Conferentie der Duitsche bisschoppen te Fulda; zij besluit aan de regeeringen een brief te richten omtrent den toestand der Katholieke kerk. — 29. Tweede Congres der oud Katholieken te Keulen. Zie mede *Groot-Brittanje.*
Oostenrijk—Hongarije. Zie *Duitschland.*
Zwitserland. 26. Conflict tusschen de regeering van Genève en den bisschop i. p. MERMILLOD.
Zweden en Noorwegen. 18. Overlijden van Koning KAREL XV; zijn broeder volgt hem op als OSCAR II.
Rusland. Zie *Duitschland.*
Spanje. 15. Opening der nieuwe Cortes.

Turkije—Egypte. De Sultan bevestigt bij een friman al de aan den Khedive toegestane concessiën.

V. S. van N.-Amerika. Zie *Groot-Brittanje.*

OCTOBER.

Nederland. 18. Expeditie tegen de muitelingen te Balang-Nipa (Celebes). — De opstand in Deli (Sumatra) bedwongen.

Frankrijk. 13. THIERS ontzegt Prins NAPOLEON het verblijf in Frankrijk.

Rusland maakt toebereidselen tot eene expeditie tegen Khiwa.

Spanje. 17. Opstand in Ferrol.

Italië. 12. De Paus weigert op nieuw de hem uit de schatkist toegelegde som.

Turkije. 19. De grootvisier MILHAD PASJA ontslagen; verwarringen in het staatsbestuur.

Mexico. Onderwerping van de generaals der opstandelingen.

Midden- en Zuid-Amerika.

Honduras. Einde van den oorlog met Salvador en Guatamala.

NOVEMBER.

Nederland. 1. Opening van den spoorweg Middelburg—Vlissingen. — 6. Benoeming eener Commissie tot onderzoek der vraag over wijziging van het muntstelsel.

Groot-Brittanje. 5. Voorloopige onderteekening van een nieuw handelstractaat met Frankrijk.

Frankrijk. 13. De president THIERS verklaart zich bij de heropening van de Nat. vergader. zeer beslissend voor de handhaving der republiek. — 18. Generaal CHANGARNIER interpelleert de regeering over het steeds toenemende radicalismus; de vergadering besluit met 267 tegen 117 stemmen over te gaan tot de orde van den dag; 277 leden der rechterzijde onthouden zich van stemming. — 24. De Nat. vergad. besluit tot de teruggave der door NAPOLEON III geconfisqueerde bezittingen der familie ORLEANS; — 30. Na een votum van wantrouwen ten opzichte van den republikeinschgezinden minister van binnenl. zaken LEFRANC, benoemt THIERS den monarchaalgezinden minister van financiën GOULARD tot minister van binnenl. zaken en den republikeinschgezinden prefect van het departem. van de Seine LÉON SAY in diens plaats.

Duitschland.

Pruissen. 26. Het huis der afgevaardigden neemt de Kreitzordnung aan, en ontvangt van de regeering de eerste der vier wetten tot handhaving der rechten van den Staat tegenover de aanmatigingen der Katholieke kerk.

Saksen. 15. De Eerste Kamer verwerpt het door de Tweede Kamer aangenomen wetsontwerp betreffende de neutrale school en handhaaft het beginsel der confessioneele school, en 28 het wetsontwerp tot regeling der rechtsmacht in vrijgevigen zin.

Beieren. 6. Faillissement der zwendelbank (*Spitzederei*) te Munchen.

Oostenrijk—Hongarije. 14. Ontbinding van den Tyroolschen landdag bij de oppositie van den clericale meerderheid.

Zwitserland. 3. De bisschop van Solothurn LACHAT spreekt den ban uit over den geestelijke GSCHWIND van Starrekirch, waardoor groote tweespalt in de kerk ontstaat.

Zweden en Noorwegen. 1. Invoering van den algemeen verplichten militairen dienst.

Spanje. 10. Conflict tusschen de regeering en de officieren der artillerie. — 24. In vele plaatsen ontstaan woelingen bij de recruteering.

Turkije. 7. De patriarch van Jeruzalem, die alleen in het besluit der Grieksche synode tegen de Bulgaren niet bewilligd heeft, wordt door zijn eigen synode afgezet.

Midden- en Zuid-Amerika.

Bolivia. 27. President MORALES gedood; voorloopig president Dr. FRIAS.

DECEMBER.

Engeland. Aanstelling van het eerste verantwoordelijk ministerie in de Kaap-kolonie.

Frankrijk. 18. Eene Commissie van 30 leden uit de Nat. verg. volhardt, tegen den wensch van THIERS, om ten spoedigste de ministerieele verantwoordelijkheid te regelen.

Duitschland. Zie *Italië.*

Pruissen. 7. Het Heerenhuis neemt de Kreitzordnung aan. — 16. Vorst VON BISMARCK vraagt zijn ontslag als president-minister. — 18. De grijze predikant VON SYDOW wordt om zijne vrijzinnige gevoelens door het Consistorie van Brandenburg van zijn ambt ontheven.

Saksen. Conflict tusschen de beide Kamers over de neutrale en confessioneele school.

Oostenrijk — Hongarije. 2. Aftreding van den Hongaarschen president-minister LONYAY; hij wordt vervangen door den handelsminister SZLAVY. — 12. Indiening bij den Rijksraad van eene kieswet.

Zwitserland. 18. Bisschop LACHAT weigert te voldoen aan het verlangen der regeeringen dat hij den uitgesproken kerkban zal herroepen.

Denemarken—Zweden en Noorwegen. 19. Conventie van Stokholm tot invoering van een gemeenschappelijk muntstelsel.

Spanje. 4. De Cortes nemen een wetsontwerp aan tot bezoldiging der geestelijken door de provinciën en gemeenten. — 20. Indiening van een wetsontwerp betreffende de legerorganisatie en de afschaffing der conscriptie. — 30. Prins ALFONSO, broeder van DON CARLOS, neemt het opperbevel over de Carlisten in Cataloniën.

Italië. 22. Allocutie van den Paus, gericht tegen Zwitserland, Italië en inzonderheid Duitschland, waarop de Duitsche Keizer zijn gezant bij den Paus terug roept.

Griekenland. 13. Ontbinding der Tweede Kamer.

V. S. van N.-Amerika. 6. GRANT als president herkozen. — Groote verwarringen in Louisiana.

Mexico. 1. LERDO DE TEJADA definitief tot president gekozen.

Sandwichseilanden. 11. Koning KAMEHAMEA V overlijdt.

GESCHRIFTEN

OVER

STAATKUNDE, STATISTIEK, STAATHUISHOUDKUNDE, STAATS- EN ADMINISTRATIEF RECHT EN STAATSGESCHIEDENIS

IN NEDERLAND VERSCHENEN

(OCT. 1872 — 30 OCT. 1873). (*)

ALGEMEENE WERKEN.

Metis. Sociaal en politisch tijdschrift. Redacteur P. v. Bemmelen, secretaris F. de Stoppelaar. Leid., E. J. Brill. 1872—1873. Per jaarg. van 6 nommers ....ƒ 6.—.

J. L. DE BRUYN KOPS, Beginselen van staathuishoudkunde. 5e herz. en verm. dr. 2 dln. Amst., J. H. Gebhard & C°. 1873.. .ƒ 3.90.

J. STUART MILL'S Staathuishoudkunde, door Mr. Jacques Oppenheim. 1e afl. Gron., J. B. Wolters. 1873...............ƒ 0.90.

W. R. BOER, Huishoudkunde. Leid., A. W. Sijthoff. 1873.ƒ 0.15.

D'ALBAING VAN GIESSENBURG, Grondbeginselen der huishoudkunde. Utr., J. L. Beijers. 1873 ....ƒ 2.—.

De elmenten der sociale wetenschap. De oplossing van het maatschappelijk vraagstuk, door een docter der geneeskunde. Vrij naar het Eng. Rotterd., Nijgh & van Ditmar. 1873..........ƒ 3.25.

J. WATERMAN, Volkshuishoudkunde. Een leesboek voor de volksschool. Arnh., J. Voltelen. 1873.......................ƒ 0.30.

S. H. TEN CATE, Handboekje der statistiek van de staten en rijken der aarde, betreffende oppervlakte, bevolking, hoofdsteden, finantiën, handel, koopvaardijvloot, leger, marine, spoorwegen, posterijen, telegrafie, de Europeesche bevolking naar de verschillende stammen en eerediensten, enz. (in 25 tabellen). Zwolle, v. Hoogstraten & Gorter. 1873 ....ƒ 0.65.

Mr. C. W. OPZOOMER, Vrijheid en onfeilbaarheid. Redevoering ter opening der academische lessen. Amst., J. H. Gebhard & C°. 1873...ƒ 0.50.

Mr. C. W. OPZOOMER, De grenzen der staatsmacht. Amst., J. H. Gebhard & C°. 1873 ....ƒ 1.—.

Mr. B. C. J. LODER, De leer der volkssouvereiniteit in hare ontwikkeling, aanbeveling en bestrijding historisch-kritisch beschouwd.

(*) In deze opgaven worden alleen de nieuw verschenen tijdschriften en vervolgwerken genoemd, met verwijzing naar de volledige opgave der tijdschriften en vervolgwerken in den vorigen jaargang opgegeven.

Bekroond door de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de hoogeschool te Leiden. Leid., P. Somerwil. 1873 .... *f* 1.90

Verhandeling over de ware en valsche vrijheid. In het Hollandsch bewerkt door J. Verheijen. 's-Bosch, W. v. Gulick. 1872.... *f* 0.20

M. WIRTH, De sociale kwestie. Naar het Hoogd. Dev., H. J. ter Gunne. 1873.................................... *f* 0.60.

Dr. G. FERINGA, Democratie en wetenschap. 2e door den schrijver herziene druk. Gron., P. Noordhoff & M. Smit. 1873.... *f* 2.75.

A. J. W. FARNCOMBE SANDERS, De paus en de staat. Antwoord aan den heer Heynen. Utr., J. G. Broese. 1873........ *f* 0.60.

Rechtsgeleerd advies vóór de religieuse orden te Rome tegen het Italiaansch gouvernement. Amst. C. L. van Langenhuijsen. 1873.. *f* 0.20.

TH. JORISSEN, Overzicht der algemeene geschiedenis. 2e druk, herz. en tot op den tegenwoordigen tijd bijgew. door G. J. Dozy. Schoonh., S. & W. N. van Nooten. 1873................ *f* 1.90.

G. C. GERVINUS, Geschiedenis der negentiende eeuw sedert het congres van Weenen. Naar het Hoogd. door D. van Hinlopen Labberton. Tweede, buitengewoon goedkoope uitgaaf. Eerste deel. 1e. afl. Zwolle, v. Hoogstraten & Gorter. 1873.......... *f* 0.60.

JULIUS MUHLFELD, Wereldgeschiedenis van de jaren 1848—1870. Naar het Hoogd. door S. H. ten Cate. Tweede vermeerderde en verbeterde druk. 1e afl. Zwolle, v. Hoogstraten & Gorter. 1873. per afl.. *f* 0.40.

W. MÜLLER, Wereldgeschiedenis van den tegenwoordieen tijd. Naar het Hoogd. bewerkt door S. H. ten Cate. Het jaar 1871. Afl. 1—8. Zwolle, v. Hoogstraten & Gorter. 1873...... *f* 0.40.

Dr. W. DOORENBOS, Voorlezingen over geschiedenis. 1e stuk. Haarl., Erven F. Bohn. 1872. (Compl. in 4 stukk.) per afl. *f* 1.65.

NEDERLANDSCHE STATISTIEK, STAATS- en ADMINISTRATIEF RECHT, ENZ.

ALGEMEENE WERKEN.

Officieële uitgaven.

Staatsblad voor het Koningrijk der Nederlanden. 's Gravenhage, Landsdrukkerij, p. j............................. . *f* 3.50.

Nederlandsche Staatscourant. 's Gravenhage, Landsdrukkerij *f* 15. Bijblad (Handel. der Staten-Generaal *f* 20). Te zamen. *f* 30.—.

J. J. F. NOORDZIEK, Geschiedenis der beraadslagingen gevoerd in de Tweede Kamer der St.-gen. over het ontwerp van Burg. Wetb. Onder toezicht der commissie over de huishoudelijke aangelegenheden der tweede kamer. Zittingjaar 1822—1823. 1e dl. Verslag der handelingen. 2e dl. Bijlagen. 's Hage, Mart. Nijhoff. 1873. *f* 3.—.

Bevoegdheid der conculaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke akten en consulaire rechtsmacht. De wet van 25 Juli 1871 (Stbl. No. 91) en de koninkl. besluiten van 19 Sept. 1872 (Stbl. 92, 93, 94) ter uitvoering harer artikelen 160, 1, 14 28.

Met Fr. en Eng. vertalingen, instructie, formulieren en verdere bijlagen. Uitg. op last van den Min. van Buitenl. Zaken, onder toezicht van E. Zilcken. 's Hage, Gebr. Belinfante. 1873.. *f* 6.—.

L. R. BEYNEN, Kort overzicht van de staatsregeling van ons vaderland van het jaar 1428 tot op onze tijd, opgesteld voor de hoogere klasse van gymnasiën en hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus. 4e verb. dr. 's-Hage, Erven Thierry & Mensing. 1873.. *f* 1.25

E. G. LAGEMANS, Recueil des traités et conventions conclus par le royaume des Pays-Bas avec les puissances étrangères, depuis 1813 jusqu'à nos jours. Tome VI, 2e et 3e livr. 's Hage, Gebr. Belinfante. 1873.. *f* 5.80.

G. VAN MILLIGEN, De Nederl. staatsburger. Gron., J. B. Wolters. 1873.. *f* 1.—.

B. TIDEMAN, Open brief aan de wetgevende macht in Nederland, bij de invoering van het grondboek in Pruissen. Amst,, J. H. & G. van Heteren. (modellen) 1873........................ *f* 0.75.

Contracten van correspondentie en andere bijdragen tot de geschiedenis van het ambtsbejag in de republiek der vereenigde Nederlanden. Met eene inleiding door J. de Witte van Citters. 's-Hage, Mart. Nijhoff. 1873.................................... *f* 4.—.

Mr. W. C. OPZOOMER, Onze achterlijkheid in de kunst van wetgeving. Aangetoond vooral in die artikelen der grondwet, die aan het onderwijs gewijd zijn. Amst., J. H. Gebhard & C°. 1873. *f* 0.90.

Mr. W. C. OPZOOMER, Aanteekening op de wet, houdende algem. bepalingen der wetgeving van het koningrijk. 3e veel verm. uitg. Amst., J. H. Gebhard & C°. 1873........................ *f* 2.80.

Mr. J. VAN GIGCH, Beknopte handleiding voor de beoefening van de gronden der staats-, provinciale- en gemeente-inrichting van Nederland, ten behoeve van het onderwijs op de hoogere burgerscholen. 2egeh. herz. en verm. dr. 's Hage, M. J. Visser 1873. *f* 0.80.

Mr. R. VAN BONEVAL FAURE, Het burgerlijk wetboek. Handleiding bij het college. 1e stuk. Leid., Jac. Hazenberg Cz. 1873.. *f* 1.80.

Mr. A. OUDEMAN, Verhandelingen over strafvordering en strafrecht. Gron., J. B. Wolters. 1873................................ *f* 2.50.

Verzameling van strafwetten. Uitgegeven onder toezicht van Mr. M. van Trojen van Hulst. Nijm., H. C. A. Thieme. 1873. *f* 1.50.

Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, Het leekenelement en de strafrechtspleging. Gron., J. B. Huber. 1873.................. *f* 0.60.

Wet van den 5den Mei 1846 (Stsbl. n°. 24), betreffende de burgerlijke pensioenen, zooals die luidt, na de daarin bij de wet van den 3en Mei 1851 (Stsbl. n°. 49), bij art. 2 der wet van den 24sten Dec. 1863 (Stsbl. n°. 166), en bij art. 1 der wet van 21 Mei 1873 (Stsbl. n°. 64), gebrachte wijzigingen. Gedr. op last van het dep. van fin. 's Hage, van Weelden & Mingelen. 1873. *f* 0.10.

Wet van 9 Mei 1846 (Stsbl. n°. 24, C. V. 40), betreffende de burgerlijke pensioenen, zooals die bij latere wetten is gewijzigd, met

aant. en alph. reg. door L. N. Schuurman. 3e, tot 1 Juli 1873, bijgew. dr. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. 1873......*f* 0.25.

De wet op de burgerlijke pensioenen van 1846 (Stsbl. n°. 24), zooals die bij latere wetten gewijzigd is. Gron., J. B. Wolters. 1873..*f* 0.12[5].

Het ontwerp van wet tot herziening van den census. Leid., S. C. van Doesburgh. 1873...........................*f* 0.50.

Mr. S. J. VAN GEUNS, Het wetsontwerp tot wijziging van den census der kies-bevoegdheid. (Overgedrukt uit de Bijdragen tot de kennis van het staats-, provinciaal- en gemeentebestuur in Nederland.) Utr., J. L. Beijers. 1873.........................*f* 1.75.

Mr. J. A. LEVY, De census-vraag. Een bezwaarschrift. Amst., M. Schooneveld & Zn. 1873..........................*f* 0.25.

A. F. VISSER VAN IJZENDOORN, Proeve eener eerlijke uitvoering van art. 76 der grondwet, enz. Rott., v. Meurs & Stufkens.*f* 0.20.

A. S. VAN NIEROP, De census-vraag. Inleiding tot het debat in de kiesvereeniging Burgerplicht, op 10 Februari 1873. Amst., Blikman & Sartorius. 1873...........................*f* 0.25.

Ambtenaarsblad. Orgaan ten dienste van ambtenaren en gewijd aan hunne belangen. 1e jrg. n°. 1. Kampen, H. W. Wilmerink. Per jrg. van 12 nrs. fr. p. p...........................*f* 1.75.

De staatkundige partijen in Nederland. Open brief aan Mr. G. C. J. v. Reenen, lid der 2e Kamer van de Staten-Generaal. 's Hage, W. P. v. Stockum. 1873 ....*f* 0.60.

Het nieuwe Ministerie. Kampen, K. v. Hulst. 1872....*f* 0.25.

Mr. J. R. THORBECKE, Historische schetsen. 2e dr. 's Hage, M. Nijhoff.......................................*f* 1.50.

Brieven van Thorbecke aan Groen van Prinsterer. 1830—1832. 1e en 2 dr. Amst., H. Höveker & Zn. 1873............*f* 0.90.

W. WINTGENS, Redevoeringen in de tweede kamer der Staten-generaal (1866—1873.). Met een aanhangsel (1850—1865). 's Hage, W. P. v. Stockum. 1873..............................*f* 4.50.

S. M. N. CALISCH, Een zesdaagsch internationaal debat. Wat er in de eerste September-week van dit jaar in de Haagsche Lombardstraat voorviel. Dordr., J. P. Revers. 1872.........*f* 0.80.

Jaarboekje van het Nederlandsche vredebond. 1e jaarg. 's Hage, Gebr. Belinfante. 1873..............................*f* 0.25.

Het derde adres aan de 2e kamer der Staten-generaal van den ontslagen kapitein P. A. Janssen. Leeuw., H. Kuipers. 1873.*f* 0.25.

J. J. VAN ANGELBEEK, Pleidooi, gehouden ter openbare terechtzitting van den hoogen raad der Nederlanden, den 8sten Mei 1873. Voorafgegaan door een woord van dankbetuiging aan den minister van koloniën. Leid., T. Hooiberg & Zn. 1873..........*f* 0.50.

Antwoord namens den staat der Nederlanden, gegeven op het pleidooi van den heer J. J. van Angelbeek. Leid., T. Hooiberg & Zn. 1873...................................*f* 0.15.

Nederlandsche geschiedenis en oudheidkunde. — Archieven. — Biographien.

Thet Oera Linda Bok. Naar een handschrift uit de 13e eeuw. Met vergunning van den eigenaar, den heer C. Over de Linden aan den Helder, bew., vert. en uitgeg. door Dr. J. C. Ottema. Leeuw., H. Kuipers. 1872 .... *f* 4.—.

Mr. L. PH. G. VAN DEN BERGH, Handboek der middel.-Nederl. geographie. Naar de beste bronnen bewerkt. 2e verb. dr. 's Hage, Mart. Nijhoff. 1872 .... *f* 3.50.

Dr. J. A. WIJNNE, Geschiedenis van de Nederlanden. 1e deel. Gron., J. B. Wolters. 1873 .... *f* 4.90.

Dr. P. L. MULLER, De staat der vereenigde Nederlanden, in de jaren zijner wording 1572—1594. Haarl., Erven F. Bohn. 1873. *f* 5.25.

W. J. HOFDIJK, Geschiedenis des Nederlandschen volks. Een handboek voor het onderwijs en zelfonderricht. Amst., J. C. A. Sulpke. 1872 .... *f* 10.—

———— Het Nederl. volk, geschetst in de verschil. tijdperken zijner ontwikkeling. 2e verm. dr. Amst., G. L. Funke. 1872. *f* 2.50.

TH. JORISSEN, De ondergang van het koninkrijk Holland. Eene historische studie. 2e goedk. uitgave. Rott., Hendrik Altmann. 1873 .... *f* 1.25.

Jhr. Mr. J. DE BOSCH KEMPER, Geschiedenis van Nederland na 1830. Met aant. en onuitgegeven stukken. I. Amst., E. S. Witkamp. 1873. *f* 6.80; zonder de Aant. .... *f* 3.50.

G. W. VREEDE, Een blik op Noordbrabant's materieelen vooruitgang en politische ontwikkeling sedert 1813. Redevoering. Met een woord over de nieuwe crisis in Nederland. — Nog een kreet uit Indie? — Aan wien de schuld? Wat te doen? 's Bosch, van Heusden. 1873 .... *f* 0.75.

Gedenkboek van Heiligerlee. De onthulling van het monument te Heiligerlee in tegenwoordigheid van Z. M. den Koning, den 23sten Mei 1873. Beschrijving der plechtigheid, met de toespraken van P. Hofstede de Groot, W. Hecker en N. Beets, benevens belangrijke historische aanteekeningen. Met 2 portr. in staal en 1 phot. afbeeld. van het monument. Gron., P. Noordhoff & M. Smit. 1873 .... *f* 2.75.

N. BEETS, De onthulling van het monument te Heiligerlee, in tegenwoordigheid van Z. M. den Koning, den 23sten Mei 1873. Dichtregelen, uitgesproken te Winschoten. Gron., P. Noordhoff & M. Smit. 1873 .... *f* 0.50.

Mr. W. C. D. OLIVIER, Herinneringen aan Mr. J. R. Thorbecke. Arnh., D. A. Thieme. 1872 .... *f* 1.—.

Provinciale en gemeentehuishouding. — Archieven enz.

Officieele uitgaven.

Verslagen van den toestand der verschillende provinciën.
″ ″ ″ ″ van ″ gemeenten.

L. F. G. P. SCHREUDER, De plaatselijke strafwetgeving en politie, deze laatste hoofdzakelijk voor zoover zij op plaatselijke verordeningen berust. Handleiding voor de provinciale en gemeentebesturen, voor de rechterlijke macht en voor de ambtenaren van politie, bij de behandeling en toepassing van plaatselijke verordeningen. 1é aflev. Utr., J. van Boekhoven. 1873. Per afl........*f* 1.25.

C. J. VAN MAANEN, Agenda voor gemeentebesturen. Jaarboekje voor burgemeesters, secretarissen en gemeente-ambtenaren. 1ste jaarg. Utr., J. van Boekhoven. 1873.....................*f* 1.90.

Inventaris van het provinciale archief van Noord-Holland, gerangschikt en beschreven door Dr. P. Scheltema. Haarl., Joh. Enschedé & Zn. (W. C. de Graaff). 1873.................*f* 2.75.

Friesche oudheden. Afbeeldingen van merkwaardige voorwerpen van wetenschap en kunst, gevonden in de archieven, kerken, kasteelen, terpen enz. van Friesland. Namens het Friesche Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde te Leeuwarden, historisch afgebeeld en toegelicht. Leeuw., H. Kuipers. 1873.*f* 2.40.

Overijsselsche stads-, dijk- en marktrechten. 2e deel. 1e stuk. (Dijkrecht. van Vollenhove). Zwolle, W.E.J.Tj.Willink. 1873.*f* 1.50.

Verzameling van stukken, die betrekking hebben tot Overijsselsch recht en geschiedenis. 2e afd. Verslagen en mededeelingen. 8e st. Uitgegeven door de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch recht en geschiedenis. Zwolle, W.E. J. Tjeenk Willink. 1873. *f* 1.—.

Verslag van de handelingen der dertigste vergadering der Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch recht en geschiedenis, gehouden te Zwolle, den 29sten Oct. 1872. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. 1873. (Niet in den handel).

Catalogus van de bibliotheek der Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch recht en geschiedenis. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. 1873..*f* 0.50.

Grondgebied. — Bevolking. — Medische politie.

Officieele uitgaven.

Statistische bescheiden voor het Koningr. der Nederlanden. 6e dl. 1e st. (Loop der bevolking in 1870). (Sterfte naar de oorzaken van den dood in 1870). — 7e dl. 1e st. (Loop der bevolking in 1871). Uitgegeven door het depart. van binnenl. zaken. 's Hage, v. Weelden & Mingelen. 1873. Per stuk.......................*f* 0.80.

Verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig staatstoezicht in 1872. 's Grav., van Weelden & Mingelen. 1873..*f* 1.50.

Officieele lijsten van vergiften en geneesmiddelen, bedoeld in de artt. 7 en 30 der wet van 1 Juni 1865 (Stsbl. n°. 61). Volgens nadere aanwijzing bij Kon. besl. van 22 Juli 1872 (Stsbl. n°. 82) en nadere vaststelling bij beschikking van den minister van binnenl. zaken van 15 Juli 1872. Met het rapport der commissie

over de zamenstelling van deze lijsten gehoord. 's Grav., v. Weelden & Mingelen. 1872. . . . . *f* 0.25.

J. E. ERDMAN, Alphabetische naamlijst van al de gemeenten in het Koningr. der Nederlanden, met aanwijzing der arrondissementen en kantons, waartoe zij behooren. 2e vermeerd. druk. 's Hage, Gebr. Belinfante. 1873. . . . . *f* 1.50.

Wet van 20 Juli 1870 (Stsbl. n°. 131, C. V. 139), tot regeling van het veeartsenijkundig staatstoezicht en de veeartsenijkundige politie, benevens de besluiten, enz. ter uitvoering dier wet, met aant. en alphab. regist. door L. N. Schuurman, 2e tot 22 Nov. 1872 bijgew. dr. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. 1873. . . . . . *f* 0.25.

De wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten. Overzicht van de bevoegdheid en plichten van besturen en ingezetenen van Nederland; samengesteld door Dr. H. van Capelle. Haarl., A. C. Kruseman. 1873. . . . . *f* 0.25.

De wet, houdende voorziening tegen besmettelijke ziekten. opgehelderd door aanteekeningen van Mr. E. L van Emden. 's Hage, Gebr. Belinfante. 1873. . . . . *f* 1.—.

Koninklijke besluiten betreffende besmettelijke ziekten, behoorende bij van Emden's aanteekeningen op die wet. 's Hage, Gebr. Belinfante. 1873. . . . . *f* 0.25.

Wet, houdende voorziening tegen besmettelijke ziekten. (Nederlandsche staatswetten, bevattende de grondwet met al de daarbij voorgeschrev. wetten. 27e afl.). Amst., J. C. Loman Jr. 1873. *f* 0.15.

Wet van 4 Dec. 1872, Stsbl. n°. 134, C. V. 191, houdende voorzieningen tegen besmettelijke ziekten, met de besluiten ter uitvoering van 28 Febr. 1873, Stsbl, n°. 35 en 17 April 1873, Stsbl. 43, aanteek. en alph. register door L. N. Schuurman. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. 1873. . . . . *f* 0.25.

Wet, houdende voorziening tegen besmettelijke ziekten, opgehelderd door eene aanteek. van Mr. J. M. Hoog. Arnh., H. W. van Marle. 1873. Bij inteek. per vel druks. . . . . *f* 0.15.

Wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten van 4 Dec. 1872 (Stsbl. n°. 134). Uitgegeven onder toezicht van R. J. Opwyrda. (Bevattende de maatregelen van inwendig bestuur ter uitvoering van het 2de lid van art. 17 en tot vaststelling der regelen, bedoeld bij art. 25) met aanhangsel. Vlaard., Brückwilder & C°. 1873. *f* 0.15.

Dr. H. VAN CAPPELLE, De wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten. Overzicht van de bevoegdheid en plichten van besturen en ingezetenen van Nederland. 2e dr. Alph., W. Cambier van Nooten. 1873 . . . . *f* 0.25.

Lijsten van geneesmiddelen, voorgeschreven in artt. 7 en 30 der wet, regelende de uitoefening der artsenijbereidkunde, mitsgaders van die, welke vermeld staat in de 4de alinea van art. 9 der wet, regelende de uitoefening der geneeskunst. (Nadere aanwijzing bij Zr. Ms. besluit van 23 Juli 1872.) Tiel, H. C. A. Campagne. 1872. . . . . *f* 0.30.

Verslagen van de vereeniging tot verbetering van de volksge-

zondheid te Leiden, opgericht den 2den Maart 1867. 4e stuk. Leid., A. W. Sijthoff. 1873.............................*f* 2.50.

J. NETTEN RADCLIFFE, De cholera in Europa. Rapport op last van het Engelsch Lagerhuis uitgebracht. Uit het Eng. door Dr. F. Hessel. Gron., L. van Giffen. 1872..................*f* 0.35.

F. PAPILLON, De Indische cholera uit het oogpunt van geneeskundige, aardrijkskundige en internationale gezondheidsleer. Uit het Fransch door Dr. F. Hessel. Gron., L. v. Giffen. 1873.*f* 0.35.

Dr. A. M. KAPTEYN, Beschouwingen over de vaccinatie, naar aanleiding van de bespreking over dit onderwerp in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Amst., C. G. v. d. Post. 1873....*f* 0.40.

Dr. C. T. WINKLER, Ons drinkwater en onze duinen. Nieuwe titeluitgave. Amst., Jan D. Brouwer. 1873.............*f* 0.60.

Dr. A. M. BALLOT, De gezondheidsleer tegenover de rioolstelsels. Rotterd., J. v. Baalen & Zonen. 1873....................*f* 0.60.

M. SYMONS, De rioolkwestie, in het bijzonder het verwijderen van onze faecale stoffen, met het oog op Hollandsche toestanden beschouwd. 's Hage, Gebr. J. & H. v. Langenhuysen. 1873..*f* 0.60.

C. T. LIERNUR, Het ontwerp tot reinhouding van de wateren en van den bodem van Amsterdam der heeren Froger, Strootman, Michaëlis, Stieltjes en Zenetti; toegelicht en vergeleken met het pneumatische rioolstelsel. Amst., Scheltema & Holkema. 1873. .*f* 0.90.

C. T. LIERNUR, Open brief aan burgemeester en wethouders van Amsterdam. Amst., Scheltema & Holkema. 1873.......*f* 0.10.

F. DE BAS, Het stadsreinigingstelsel van Liernur en zijne uitvoerbaarheid in Nederland. Met 1 plaat. 2e goedk. uitg. 's Hage, M. M. Couvée. 1873...............................*f* 0.60.

Rapport der commissie, benoemd door den gemeenteraad van Amsterdam, tot het ontwerpen of voordragen van een plan tot reiniging en reinhouding van den bodem en de wateren van Amsterdam. 1e ged. Amst., Stadsdrukkerij. 1873..........*f* 1.25.

N. H. HENKET, Hoofdplan tot afvoer van water en onreinheden der stad Arnhem. Met 2 kaart. Arnh., G. v. d. Wiel & C°. 1873.*f* 1.50.

'S RIJKS GELDMIDDELEN. — MUNTWEZEN.

Officieële uitgaven.

De Concept-Staatsbegrooting voor 1874, met bijlagen. 's Hage, Landsdrukkerij.......................................*f* 3.50.

Verslag aan den Koning omtrent het muntwezen, uitgebracht door de staatscommissie, benoemd bij Zr. Ms. besluit van den 30sten Oct. 1872, n°. 5. 's Hage, Gebr. van Cleef. 1873..........*f* 0.40.

Nader verslag aan den Koning omtrent het muntwezen, uitgebracht door de staatscommissie, benoemd bij Zr. Ms. besluit van 30 Oct. 1872, n°. 5. 's Hage, Gebr. v. Cleef. 1873........*f* 0.30.

Weekblad voor de administratie der dir. belastingen, in- en uitg. rechten en accijnsen. Hoofdred. J. Troelstra. 1e jaarg. N°. 1 (29 Juni). Leeuw., G. T. N. Suringar (C. v. Dillen). Per halfj. fr. p p. 1872.*f* 2.50.

G. C. DE WAARD, Vervolg op de alphab. tafel der onderwerpen, vervat in de verzameling van wetten, besluiten en aanschrijvingen betreffende de dir. belasting., in- en uitg. rechten en accijnsen, voor zoover zij niet vervallen zijn verklaard, over de jaren 1823—1869, zoo mede van N°. 1—78 over 1870, thans over 1870 van af N°. 79 tot en met 1872. Rotterd., J. van Weezenbeek. 1873. . . . . *f* 0.75.

Grondbelasting. Wet van 22 Juni 1873 (Stsbl. n°. 116), houdende herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen. Met aanteekeningen, geput uit de officieele stukken en kamerdebatten door B. de Vries. Schied., H. A. M. Roelants. 1873. *f* 0.50.

Aan alle eigenaren van gebouwen. Waarschuwing tegen het wetsontwerp tot herziening der kadastrale huurwaarde. Amst., M. & F. C. Westerman. 1873. . . . . *f* 0.20.

G. J. BIETZ, Handleiding voor de kennis en toepassing der wet op het recht van successie en van overgang bij overlijden. 1859—1869. Bevattende duizend uit de beste bronnen geputte aanteekeningen, en ongeveer vijftig formulieren voor memoriën van aangifte. enz. Arnh., D. A. Thieme. 1873. . . . . *f* 3.60.

M. P. TROELSTRA, Handboek voor ambtenaren bij 's rijks belastingen en voorts voor branders, distillateurs, brouwers, azijnmakers, suikerfabrikanten, zout- en zeepzieders en handelaren in accijnsgoederen. Bevattende eene nauwkeurige omschrijving van de overtredingen der wetten op het gedistilleerd, op het bier en den azijn, den wijn, de suiker, het zout, de zeep en het geslacht, met vermelding der betrekkelijke wetsartikelen, boeten en straffen, tevens voorzien van onderscheidene inlichtingen en opmerkingen. Leeuw. (Amst.), A. Akkeringa. 1873. . . . . *f* 2.10.

H. J. JENTINK, De scheepsmeter. Handleiding tot het meten van zeeschepen en binnenvaartuigen op de openbare registers van hypotheken en omtrent het inbranden op de vaartuigen door een scheepsmeter, na de inschrijving of teboekstelling. Bewerkt ten dienste der ambtenaren van 's rijks belastingen, scheepsbouwmeesters. enz. Leeuw. (Amst.), A. Akkeringa. 1873. . . . . *f* 0.95.

N. P. VAN DEN BERG, De Munthervorming in Nederland en hare gevolgen voor Nederl. Indië. Batav., Bruining & Wyt. 1873.

M. S. VAN HOUTEN, De muntquaestie. Beschouwingen naar aanleiding van het rapport der staatscommissie; benoemd bij Kon. besluit van 30 Oct. 1872, n°. 5). Rotterd., Nijgh & van Ditmar. 1873. . . . . *f* 0.30.

D'ABLAING VAN GIESSENBURG, Aanmerkingen op het verslag der muntcommissie. Utr., J. L. Beijers. 1873. . . . . *f* 0.20.

's RIJKS VERDEDIGING.

Officiëele uitgaven.

Recueil militair bevattende de wetten, besluiten en orders betreffende de Kon. Ned. landmacht. 's Grav., Gebr. v. Cleef.

Mededeelingen betreffende het zeewezen. 15e dl. Met pltn. Uitgeg.

door de zorg van het depart. van marine. 's Grav., Gebr. v. Cleef. 1872 ... *f* 5.50.

Verzameling van wetten en besluiten betreffende de nationale militie, onder redact. van C. J. van Maanen. Utr., J. van Boekhoven. 1873 ... *f* 2.25.

Is Nederland verdedigbaar? Uit het Hoogd. vert. (Militär-Blätter) en van opmerkingen voorzien door W. Rooseboom. Breda, G. G. de Voogt. 1873 ... *f* 0.65.

J. J. C. DE BEER POORTUGAAL, Het oorlogsrecht. Breda, Broese & C°. 1873 ... *f* 4.50.

——— Idem. (Beknopte uitg. tot militair gebruik). Breda Broese & C°. 1873 ... *f* 0.90.

Tweede jaarverslag der Vereeniging ter verspreiding van kennis aangaande 's lands verdediging. Utr., Kemink & Zn. 1873. *f* 0.50.

F. E. L. ABEL, Iets over burgerwapeningen en militielegers. Eene lezing. Utr., Kemink & Zn. 1873 ... *f* 0.50.

Een woord in 't belang van het personeel der marine, door X. Nieuwed., L. A. Laurey. 1872 ... *f* 0.25.

Philalethes. Onze stoomvloot. Zalt-Bomm., Joh. Noman & Zoon. 1873 ... *f* 0.30.

Mr. C. P. K. WINCKEL, Handleiding bij de uitoefening der rechtspleging voor 's Konings zeemacht. 's Hage, M. Nijhoff. 1872. *f* 1.50.

J. C. DE VRIESE, Iets over de toepassing der lijfstraffen bij onze zeemacht. Rotterd., Nijgh & van Ditmar. 1873 ... *f* 0.40.

Dr. G. F. VAN DOMMELEN, Ziekteverslag van het garnizoen te 's Gravenhage, over de jaren 1870 en 1871. (Overgedrukt uit het geneesk. archief voor de zeemacht, onder redactie van Dr. F. J. van Leent). Nieuwed., L. A. Laurey. 1873. (Niet in den handel).

Proeve eener reorganisatie van de geneeskundige dienst bij de landmagt hier te lande; door Iemand. Leid., S. C. v. Doesburgh. 1872 ... *f* 0.40.

M. W. C. GORI, Des hôpitaux, tentes et baraques, essai sur l'hygiène hospitalière, le transport des blessés et l'organisation des services sanitaires. Amst., R. C. Meijer. 1873 ... *f* 0.50.

C. DE MOOY, Over het snel en doelmatig vervoer van zieken en gewonden, zoowel in tijd van vrede als in tijd van oorlog. Nieuwed., L. A. Laurey. 1873. (Niet in den handel).

Onderwijs.

Officiëele uitgaven.

Nieuwe Bijdragen. Maandschrift ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding, voornamelijk in betrekking tot de lagere scholen. 's Grav., Gebr. van Cleef. Per j. ... *f* 4.20.

Die Elmentar- und Mittelschulen im Königreiche der Niederlande, und deren Entwicklung nach der Einführung der Gesetze vom 13ten August 1857 (Elementar-Schule) und vom 2ten Mai

1863 (Mittel- und Technische Schulen). Herausgegebem im Auftrage des Ministers des Innern. Leid., A. W. Sijthoff. 1873. *f* 1.25.

De Toekomst Tijdschrift voor opvoeding en onderwijs, taal- en letterkunde enz., onder redactie van Frans de Cort. 4e reeks. 2e jaarg. N°. 1. Antw., L. de Cort. (Amst., C. L. Brinkman, Gron., J. B. Wolters.) 1873. Per jaarg. van 12 afl............. *f* 3.—.

De nieuwe School- en Letterbode. Tijdschrift aan opvoeding en onderwijs gewijd. 1e jaarg. Afl. 1—4. Baerle-Nassau, Ch. de Paauw. 1872. Per jaarg. van 6 afl........................... *f* 3.—.

Maandschrift gewijd aan opvoeding, onderwijs en gezondheidsleer. Onder red. van Dr. S. Sr. Coronel en E. de Jong. 3e jaarg. N°. 1. 's Bosch, E. de Jong. 1873. Per jaar fr. p. p............ *f* 2.—.

Mr. R. VORSTMAN, De hoogeschool in Duitschland. Leid., Joh. Hazenberg Cz. 1873................................ *f* 2.75.

Jhr. Mr. J. DE BOSCH KEMPER, De uitbreiding van het hooger onderwijs te Amsterdam. 1873. (Niet in den handel.)

A. HUËT, De regeling van het hooger onderwijs en de vorming van ingenieurs en architecten. Delft, H. van Gyn. 1873.. . *f* 0.50.

Dr. F. G. C. VAN BLEECK VAN RIJSEWIJK, De stichting van het Nassau-Veluwsch gymnasium te Harderwijk, herdacht op 18 Juli 1872. Harderw., I. Wedding........................... *f* 0.75.

Dr. A. W. BRONSVELD, Ons middelbaar onderwijs. Wenken en wenschen. Amst., H. de Hoogh & C°. 1873........... *f* 0.60.

Dr. E. VAN DER VEN, Onze hoogere burgerscholen. Haarl., A. C. Kruseman. 1873.................................. *f* 0.50.

Rapport der commissie van de vereeniging van leeraren bij het middelbaar onderwijs, benoemd krachtens besluit der alg. vergad. van 29 Aug. 1872. Zutph., W. J. Thieme & C°. 1873.... *f* 0.30.

Wet van 13 Aug. 1857 (Stsbl. n°. 103), tot regeling van het lager onderwijs, programma's der examens, aanteekening. en alphab. regist., door L. N. Schuurman. 4e tot 21 Nov. 1872, bijgew. dr. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. 1872.............. *f* 0.25.

Ontwerp eener nieuwe wet op het lager onderwijs, door een schoolopziener. Amst., C. L. Brinkman. 1873............... *f* 0.50.

A. VAN GESTEL, De leerplicht. 's Bosch, W. v. Gulick. 1873. *f* 0.25.

J. ANSPACH, Leerplichtigheid. Antw. aan den heer v. H. (Zie "de Wekker" van 3 Aug. 39e jaarg. N°. 36). Tiel, A. v. L. 1873. *f* 0.30.

Veritas. Is een anti-schoolwetverbond en eene wijziging van art. 194 der Nederl. grondwet wel noodig? Eene vergelijking tusschen het staatsonderwijs en het zoogenaamd "vrije onderwijs," de openbare neutrale en de bijzondere school in ons land. Enkhuiz., A. v. Egmond. 1872.................................. *f* 0.40.

Het openbaar onderwijs te Amsterdam. Adres aan den raad der gemeente Amsterdam, ten aanzien van de verordeningen op het openbaar onderwijs. Amst., C. L. Brinkman. 1873..... *f* 0.50.

D. P. M. GRASWINCKEL, Open brief aan het bestuur van het antischoolwetverbond. Naar aanleiding van de debatten, te Amersfoort

gehouden tusschen prof. Brummelkamp c. s. en de voorstanders van de staatsschool. Amersf., A. M. Slothouwer. 1873 ...*f* 0.25.

J. A. GERTH VAN WIJK, Een woord over het anti-schoolwetverbond. Toespraak, op 22 Jan. 1873 te Groningen gehouden. 2e dr. Gron., G. J. Reits. 1873........................... *f* 0.05.

———————— Een woord over christelijk schoolonderwijs. Toespraak, op 17 Jan. 1873 te Leeuwarden gehouden. 3e duizend. Gron., G. J. Reits. 1873.................. *f* 0.05.

Vereeniging voor gereformeerd schoolonderwijs. Verslag van de 4de algem. vergadering, gehoud. te Kampen, den 16den Julij 1872 en den staat der vereeniging over het jaar 1871—1872. Kamp., G. Ph. Zalsman. 1873............................ *f* 0.30.

H. J. LEMKES, De vaccine en de vrijheid der bijzondere school. Amst., H. de Hoogh & C°. 1872..................... *f* 0.30.

T. STOLLINGA, Vergelijkende examens zonder sollicitanten. Een voorstel. Winsum, J. C. Mekel. 1873.................. *f* 0.30.

In de opleiding der vrouwen ligt de toekomst der maatschappij. Opgedragen aan de meest ontwikkelden onder haar. Uitgeg. door S. F. W. Roorda v. Eysinga. 's Hage, P. J. Kraft. 1873..... *f* 1.50.

ARMWEZEN ENZ.

Coöperatie I. Over winkelvereenigingen. Een woord in de eerste plaats tot werklieden gericht, door Mr. A. Kerdijk. Utrecht, J. L. Beijers. 1873................................ *f* 0.25.

S. STRATINGH TRESLING, Het bouwen van arbeiderswoningen. Verhandeling met goud bekroond en uitgegeven van wege de Nederl. maatsch. ter bevordering van nijverheid. Met atlas. Haarl., Erven Loosjes. 1873.............................. *f* 11.25.

KERKELIJKE ZAKEN.

A. VAN GESTEL, De kerkgenootschappen in Nederland onder de grondwet van 1848. 's Bosch, W. van Gulick. 1873....... *f* 0.60.

Mr. H. J. SMIDT, Scheiding van staat en kerk in het budget van eeredienst. Assen, van Gorcum & C°. 1872............. *f* 1.—.

Mr. W. HEINEKEN, De rechtstoestand der kerkelijke goederen bij de Hervormden. Amst., J. C. Loman Jr. 1873.......... *f* 2.50.

Mr. A. VAN DER LAAN, Nota van opmerkingen en bedenkingen tegen de door de alg. synode der Ned. herv. kerk ten jare 1871 genomen besluiten, betreffende hare bevoegdheid tot regeling van het beheer der kerkelijke goederen en fondsen bij de herv. gemeenten. Leeuw., A. Kuipers. 1873.................... *f* 0.15.

Mr. W. W. BUMA, Antwoord van de herv. kerkvoogden van den dorpe Weidum aan de alg. synode der Nederl. herv. kerk te 's Gravenhage, betreffende een door die synode voorgenomen reglement op de kosten voor het bestuur der kerk. Leeuw., W. Eekhoff. 1873.. *f* 0.15.

De reglementen en besluiten voor de Nederl. herv. kerk, met aanteekeningen en een uitvoerig register voorzien, door G. Bruna. 5e verm. en verb. dr. Zwolle, v. Hoogstraten & Gorter. 1872. *f* 3.15.

E. J. DIEST LORGION, Kerkgeschiedenis van de Nederlanden. 1e afl. Gron., J. B. Wolters. (Compleet in 6 afl.) 1872..... *f* 1.—.

J. TIDEMAN, Het seminarium der remonstranten te Amsterdam. Afscheid bij den overgang naar Leiden, op 16en Dec. 1872, in de gehoorzaal van het Amsterd. athenaeum illustre. Amst., IJ. Rogge. 1873.. *f* 4.40.

Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarl., verzameld en uitgeg. op last van Z. D. Hw. den bisschop van Haarl. 1e dl. Haarl., A. B. van den Heuvel. 1873............ *f* 4.—.

J. B, KRÜGER, Kerkelijke geschiedenis van het bisdom van Breda. 1e dl. Rosendaal, M. D. v. Leeuwen. 1872............ *f* 2.85.

Rechtswezen. — Gevangeniswezen. — Politie.

Officiëele uitgaven.

Gerechtelijke statistiek van het Kon. der Nederland, over 1870. 's Grav., v. Weelden & Mingelen. 1873.

Statistiek van het gevangeniswezen over 1871. 's Grav., v. Weelden & Mingelen. 1873............................... *f* 1.—.

Verzameling van wetten, besluiten en voorschriften betreffende het gevangeniswezen over 1872. (Chronologische lijst.) 's Hage, v. Weelden & Mingelen. 1873......................... *f* 0.50.

Algemeen Policieblad. 's Grav. Niet in den handel.

Mr. J. CRANS, Opmerkingen omtrent het wetsontwerp betreffende de nieuw in te voeren regterlijke organisatie. 's Hage, Mart. Nijhoff. 1873.................................... *f* 0.30.

Jhr. Mr. P. J. VAN BEYMA, De rijks-politie in Nederland. Haar geschiedenis en tegenwoordige inrichting. Sneek, van Druten & Bleeker. 1872.................................... *f* 0.75.

——————— De voorschriften op de dienst van-, en het toezicht op de rijks-veldwachters, systematisch gerangschikt. Bijlage, behoorende bij "De rijks-politie in Nederland." Sneek, v. Druten & Bleeker. 1873............................ *f* 0.40.

Handel en scheepvaart. — Nijverheid. — Landbouw. — Visscherij.

Officiëele uitgaven.

Verslag van den handel en scheepvaart in het Kon. der Nederl. 1871. 's Hage, Gebr. Guinta d'Albani. 1872............ *f* 4.50.

Idem over 1873. (Maandstaten) aldaar.

Verzameling van consulaire en andere berigten en verslagen over nijverheid, handel en scheepvaart. Uitgegeven door het min. van buitenl. zaken. Jaarg. 1872. 's Hage, v. Weelden & Mingelen. 1873. Per jaarg. circa.............................. *f* 12.—.

Verslag van den landbouw in Nederland over 1871, opgemaakt op last van den minister van binnenl. zaken. 's Hage, v. Weelden & Mingelen. 1873 ... *f* 1.—.

Verslag aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het veeartsenijkundig staatstoezicht in 1872. 's Hage, v. Weelden & Mingelen. 1873 ... *f* 0.50.

Verslag van den staat der nederl. zeevisscherijen over 1872. 's Hage, v. Weelden & Mingelen. 1873 ... *f* 0.80.

Verslag over den toestand van handel, scheepvaart en nijverheid te Amst. in 1872. Opgemaakt door de kamer van kooph. en fabr. aldaar. Amst., Stadsdrukkerij. (Joh Müller) 1873 ... *f* 1.50.

Wetboek van Koophandel, met aanteekeningen van C. D. Asser, W. E. J. Berg v. Dussen Muilkerk, M. H. Godefroi. J. W. Tijdeman en J. de Vries Jz. 2e dr. Amst., Joh. Müller. 1873 ... *f* 6.—.

J. G. KIST, Beginselen van het handelsregt volgens de Nederl. wet. 3e deel: Handelsverbindtenissen uit overeenkomst van verzekering. Amst., J. H. Gebhard & Co. 1873 ... *f* 3.25.

Mr. W. BINGER, De commanditaire vennootschap, 2e ged. (De commanditaire vennootschap bij aandeelen.) Amst., Gebr. Binger. 1873 ... *f* 1.60.

Mr. E. J. ASSER, Bedenkingen tegen het ontwerp van wet, houdende wijziging in de wettelijke bepalingen omtrent het pandrecht. Amst., Blikman & Sartorius. 1873 ... *f* 0.25.

Mr. J. W. TIJDEMAN, Bedongen pandrecht in zaken van koophandel. Amst., P. N. v. Kampen & Zn. 1873 ... *f* 0.30.

Zeemansbedenkingen (nº 2.) over toestanden in het loodswezen van het Groot-Noord-Hollandsch kanaal. Amst., C. F. Stemler. 1872 ... *f* 0.30.

Afkoop van den tol in het Suez-kanaal. Dev., W. Hulscher G.Jz. 1873 ... *f* 0.50.

Nederland en Amerika in hunne onderlinge betrekking tot de stoomvaart. Door een Amsterdammer. Amst., J. H. Laarman. 1873 ... *f* 0.25.

W. C. H. STARING, Oud nieuws over den Nederl. landbouw. II. Leid., A. W. Stijthoff. 1873 ... *f* 0.15.

S. J. O. P. VAN WEEZEL, Wet op het veeartsenijkundig staatstoez. en de veeartsenijkundige politie, met eene geschiedenis harer vaststelling. Arnh., D. A. Thieme. 1873 ... *f* 2.40.

Aanteekeningen uit de geschiedenis der rijks-veeartsenijschool te Utrecht. Uitgeg. bij de herdenking van haar 50jarig bestaan, (11 Sept. 1872) door de feestregelings-commissie. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. In carton. (Niet in den handel.) 1872.

Verslag van het verhandelde op het 26e Nederlandsche landbuishoudkundig congres, gehouden te Utrecht, van 18—21 Juni 1872. Utr., K. A. Manssen. 1873 ... *f* 2.—.

Wet van 13 Juni 1857 (Stsbl. nº. 87), tot regeling der jacht en visscherij, met alphabetisch register, door L. N. Schuurman.

Derde, ook met eenige der voornaamste rechterlijke uitspraken verm. dr. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. 1873......*f* 0.25.

J. DINGER, Overzicht van alle ter beurze van Amst. verhandeld wordende binnen- en buitenlandsche effecten, met opgaven, zooveel mogelijk, van derzelver geschiedkundigen oorsprong, de hoegrootheid en de voorwaarden der negotiatiën, waaruit dezelve zijn gesproten, de termijnen van aflossing, rentebetaling, enz. 5e veel verm. en verb. dr. 1e—11 afl. Amst., J. M. E. & G. H. Meijer. 1872—1873. Per afl..............................*f* 0.80.

MIDDELEN VAN VERVOER. — BRIEFPOSTERIJ. — TELEGRAFIE.

Officiëele uitgaven.

Verslag aan den Koning over den toestand der telegrafie in Nederland in het jaar 1871. 's Hage, v. Weelden & Mingelen.*f* 0.50.

Postgids voor het koningrijk der Nederlanden. Uitgeg. op last van den minister van finantiën en onder medewerking van het hoofdbest. der posterijen. 1873. 's Hage, Mart Nijhoff. 1873. Per jaargang..*f* 1.—.

Handleiding voor postambtenaren. Verzameling der van kracht zijnde wetten, besluiten, reglem., voorschr. enz., die de dienst der posterijen regelen, gerangschikt naar de verschillende onderwerpen. Uitgeg. door N. M. Keukenmeester en B. J. R. Engelbregt. Maassl., J. v. d. Endt. 1873..............................*f* 3.70.

Officieele gids van de stoomvaart-maatschappij "Nederland," bewerkt door A. van Otterloo en P. Crans. Amst., C. L. Brinkman en Scheltema & Holkema. 1873.......................*f* 1.90.

Brief aan heeren aandeelhouders der stoomvaart-maatschappij "Nederland" van den afgetreden directeur M. L. J. van Asperen. Amst., J. M. E. & G. H. Meijer. 1873. Niet in den handel.

OPENBARE WERKEN. — WATERSTAAT ENZ.

Officiëele uitgaven.

Verslag aan den Koning over de openbare werken in het jaar 1872. 's Hage, v. Weelden & Mingelen. 1873............*f* 2.50.

Algemeene voorwaarden voor de uitvoering van werken en leveringen voor den dienst der genie, vastgesteld bij beschikking van den min. v. oorlog, van 3 Aug. 1872. N°. 58G. 's Hage, Gebr. v. Cleef. 1872..*f* 1.—.

L. A. REUVENS, Graphische voorstelling van de waterkeerende hoogte der Rijndijken van de polderdistricten in Gelderland, volgens de uitkomsten der opnemingen van 1870, vervat in het daarvan in 1871 gedrukt register. Opgemaakt op last van het collegie van gedeputeerde staten, ingevolge besluit der staten van Gelderland d.d. 5 Juli 1872. Arnh., Is. An. Nijhoff & Zn. in cart. 1873.*f* 2.75.

L. A. REUVENS, De Waal- en Rijndijken der polderdistricten in Gelderland, en de werken tot verbetering der daar langs gelegen rivieren, voorgesteld in eene kaart van 38 blad., in kleurendr., schaal 1 à 10,000; waarbij, ingevolge goedkeuring van het collegie van gedeputeerde staten, is gevoegd het register van dijkshoogten, vaste hoogtenmerken en steenen peilschalen, houdende de uitkomsten der opnemingen, in 1869 gelast door de provinciale staten van Gelderland. 2e verb. en bijgew. dr. Arnh., Is. An. Nijhoff & Zn. Atlas in folio van 38 bladen, en register. 1873........*f* 15.—.

J. L. KIKKERT, 1859—1873. De kust in gevaar. Opmerkingen nopens de zeegaten en stranden van Texel, Vlieland en Terschelling, van Holland op zijn smalst. Met eene kaart van Vlieland en Texel in 1873. Haarl., J. J. v. Bredenrode. 1873....*f* 1.25.

Jhr. P. OPPERDOES ALEWIJN, Eenige bemerkingen betreffende de zoo gewichtige aangelegenheid der indijking en inpoldering van een gedeelte der Zuiderzee, in verband met de inrichting van den Noord-Hollandsch-Frieschen spoorweg, tusschen Amsterdam en Leeuwarden. Met 2 schetsteekeningen of kaarten. Amst., Wed. G. Hulst van Keulen. 1873...........................*f* 1.—.

De afscheiding der banne Landsmeer en het hoogheemraadschap Waterland van het Noord Hollandsche kanaal, door Mr. J. G. A. Faber, P. de Boer Pz. en A. Goede Dz. Met 2 kaartjes. Purm., J. Schuitemaker. 1873. *f* 1.—; elke kaart afz..........*f* 0.50.

J. MULDER en H. VAN CAPELLEN, Register van peilschalen, hakkelbouten en andere verkenmerken in de prov. Friesland. Leeuw., H. de Groot. 1873..............................*f* 1.25.

J. G. A. FABER, Gelijkmaking van het peil van het Noordzeekanaal en van Schermerboezem. Purm., J. Schuitemaker.1873.*f* 0.40.

J. G. VAN GENDT Jr., Ontwerp van scheepvaart- en handelsetablissementen te Amsterdam, in verband met een spoorweg naar de Noordzeehaven. Schaal 1 : 6000. Amst., H. J. van Kesteren & C°. In kleurendr. 1873...........................*f* 0.75.

A. L. VAN GENDT, Verbetering der wegen naar en van het centr.-spoorwegstation te Amsterdam. Met een kaartje. Amst., C. L. Brinkman. 1873...................................*f* 0.50.

Verslag van de commissie tot het onderzoek en de beantwoording van eenige vraagpunten het Noordzeekanaal betreffende, ingesteld bij Koninkl. besl. van 8 Febr. 1873, n°. 8. Met eenige aant. van T. J. Stieltjes. 's Hage, Gebr. J. & H. van Langenhuysen. 1873..*f* 0.75.

J. GOSSCHALK, Over de verbetering der wegen te Amsterdam, met het oog op het centraal-station, benevens een woord over de uitbreiding der stad aan de overzijde van het IJ. Met een schetskaart. Amst., Schadd & Schröder. 1873..............*f* 0.50.

De uitbreiding van Rotterdam en de Rotterdamsche handelsvereeniging. De ontwerp-overeenkomst beschouwd door "een Industriëel." Rott., J. H. Dunk. 1873..................*f* 0.10.

M. COHEN STUART, Beschouwingen over bestaande en aan te leg-

gen spoorwegen in Nederland. Alkmaar, Herm. Coster & Zoon 1873. . . . . *f* 1.—.

H. LINSE, De Noord Hollandsche-Friesche spoorweg. (Overgedrukt uit het weekblad "de Opmerker".) Arnh., D. A. Thieme. 1872. *f* 0.40.

De haven van Scheveningen. Wat daarover o. a. in 1864 gezegd wordt. 's Hage, H. C. Susan CHz. 1873. . . . . *f* 0.20.

H. C. BOSSCHA, Beschouwingen over de locale spoorwegen. Gron., J. B. Wolters. 1873. . . . . *f* 0.90.

Reglement voor de scheepvaart ter beveiliging van de spoorwegbrug over de Oude Maas in den staatsspoorweg van Rotterdam naar Breda. Dordr., Warburg & C°. 1872 . . . . *f* 0.10.

Overzeesche bezittingen.

Officiëele uitgaven.

Verslag van het beheer en den staat der Overzeesche Bezittingen over 1871. 's Grav, ter Landsdrukkerij.

Staatsblad van Nederl.-Indië. 's Gravenh., ter Landsdrukkerij. Per jaarg. . . . . *f* 5.—.

Regeerings-almanak voor Nederl.-Indië 1873. Batav., Landsdrukkerij ('s Hage, Mart. Nijhoff). 1873. *f* 4.—. Almanak en naamlijst der Europ. inwoners van N.-Indië enz. in 1873. als boven *f* 2.—. De almanak en naamlijst te zamen . . . . *f* 5.—.

Jaarboek voor het mijnwezen in Ned. O.-Indië. Uitgeg. op last van Z. E. den minist. van koloniën. 1e jaarg. 1e en 2e deel 1872. 2e j. 1873. 1e deel. Amst., C. F. Stemler. Per deel . . . *f* 1.—.

Verslag van den handel en scheepvaart op Java en Madura, 1871. Batav., ter Landsdrukkerij. 1872.

Verslag van het inlandsch onderwijs in Nederl.-Indië over 1869. Batav., ter Landsdrukkerij. 1872.

Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE, De opkomst van het Nederlandsch gezag in O.-Indië. Verzameling van onuitgegeven stukken uit het oud-koloniaal archief. 6e deel. 's Hage, M. Nijhoff; Amst., F. Muller. 1873 . . . . *f* 3.25.

P. J. VETH, Java. Geographisch ethnologisch historisch. Afl. 1—4. Haarl., Erven F. Bohn. 1873. Per afl. . . . . *f* 0.60.

M. A. POSNO, Handleiding tot het Indisch staatsrecht. Appendix n°. 2, 3de deel. Bevattende de voornaamste veranderingen, die gedurende de jaren 1871 en 1872 in het Indisch staats- en admin. recht hebben plaats gevonden. Kamp., K. v. Hulst. 1873. *f* 3.—.

Wetboek van strafrecht van Nederlandsch-Indië. Wetboek voor inlanders. 's Hage, Gebr. Belinfante. 1873 . . . . *f* 2.—.

Multatuli. Over vrijen arbeid in Nederl.-Indië. 4de vermeerd. druk. Amst., G. L. Funke. 1873. . . . . *f* 1.25.

H. J. TYDEMAN, Was het de grondbezit op Java oorspronkelijk communaal of individuëel? Eenige resultaten van het, op last der regeering over dit onderwerp gehouden onderzoek medegedeeld. Arnh., Is. An. Nijhoff & Zn. 1872 . . . . *f* 0.60.

P. J. VETH, Het eil. Sumatra. Amst., P. N. v. Kampen & Zn. 1873. ƒ 2.50.

J. M. VAN VLEUTEN, Het grondbezit in het regentschap Pamekassan, residentie Madoera. Rott., Nijgh & v. Ditmar. 1873.. ƒ 1.80.

Mr. S. VAN HOUTEN, Bijdrage tot de kennis der Oost-Indische geldmiddelen. 's Hage, F. J. de Zwaan. 1873.......... ƒ 0.40.

BRAKEL, Wie gaat er meê naar Indië? Wenken aan het Nederlandsche volk, hoe men zich voor het leger in Indië kan verbinden, benevens voordeelen en uitzichten aan de dienst bij dat leger verbonden. Rott., Nijgh & v. Ditmar. 1873............. ƒ 0.30.

J. GROLL. Een zeehaven voor Batavia. Mijne indrukken over de verzameling van officieele bescheiden. Uitgegev. door de kamer van kooph. en nijverh. te Batavia. Rott., Nijgh & v. Ditmar. 1873. ƒ 0.60.

Verslag van den raad van beheer der Nederl.-Indische spoorwegmaatschappij, over het 10e boekjaar, aan de algemeene vergadering van aandeelhouders, ingevolge art. 44 der statuten. Met 2 kaarten. 's Hage, Mart. Nijhoff. 1873........................... ƒ 1 —.

Nota over de concessie-aanvrage tot ontginning van kolen uit het Ombilienveld en aanleg van een spoorweg vandaar naar Padang. 's Hage, W. P. v. Stockum. 1873....................... ƒ 0.40.

De benoeming van een ambtenaar tot directeur, chef van het marine-departement in Indië, en hare gevolgen, door een onpartijdige in het licht gesteld. Amst., P. N. v. Kampen & Zn. 1873. ƒ 0.30.

M. T. H. PERELAER, De Bonische expeditiën. Krijgsgebeurtenissen op Celebes in 1859 en 1860; volgens officieele bronnen bewerkt. 2 dln. met portr., plat. en terreinschetsen. Leid., G. Kolff. 1873. ƒ 9.80.

W. A. VAN REES, Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier. 4e uitg. 1e en 2 serie. 's Hage en Leid., M. J. Visser en v. d. Heuvell & v. Santen. 1873. elke serie ƒ 1.25; in Indië ƒ 1.50.

——————— Historisch-Indische schetsen. Leerboek voor den militair. Bloemlez. uit zijn werken. Arnh., D. A. Thieme. 1873. ƒ 2.25.

C. C. L. VAN COEVERDEN, Uit de loopbaan van een Nederlandsch-Indisch ambtenaar. Leid., S. C. v. Doesburgh. 1873.... ƒ 2.75.

A. M. COURIER, dit DUBIKART, Feiten van Brata-Yoeda, of Nederlandsch-Indische toestanden geschetst. 1e bundel. Gedrukt voor rekening en verantwoordelijkheid van en uitgegeven door den schrijver. Samarang, G. C. T. van Dorp & C°. (Amst., Scheltema & Holkema.) 1872.................................... ƒ 6.50.

M. BROUWER, Brieven van —, Zendeling van het Ned. zend.-genootschap in de Minahasa op Celebes. 2e brief. Leeuw., A. Jongbloed. 1872.. ƒ 0.07[5].

J. F. C. GERICKE, Javaansch-Nederduitsch handwoordenb. Nieuwe bewerking, door T. Roorda. Afl. 4. Amst., Joh. Müller. 1873. ƒ 3.—.

F. W. VAN EEDEN, Algemeene beschrijvende catalogus der houtsoorten van Ned. O.-Indië, aanwezig in het koloniaal museum, op het paviljoen te Haarlem. Haarl., Erven Loosjes. 1873... ƒ 1.—.

Rosegain, een der eilanden van de Bandagroep. Een goudmijn in de toekomst. Plan tot ontginning van dat eiland. Rotterd., Nijgh & v. Ditmar. 1873.............................. ƒ 1.25.

P. J. VETH, Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland. Topographisch-historische beschrijving. Met een schetskaart van het rijk Atchin en de naastbij gelegen Nederlandsch nederzettingen op Sumatra, naar de nieuwste bronnen te zamengesteld door W. F. Versteeg. Leid., Gualth. Kolff. 1873 .... *f* 1.90.

J. E. BANCK, Atchin's verheffing en val. Met historische bijlagen en een oud kaartje der reede van Atchin. Rott., Nijgh & van Ditmar 1873 .... *f* 1.40.

A. J. A. GERLACH, Atjeh en de Atjenezen. Beknopt overzicht van onze betrekkingen tot dat rijk, sedert de vestiging der Nederl. in den Oost-Indischen archipel. Met eene schets van Atjeh-hoofd en de omgeving van den kraton. Arnh., D. A Thieme. 1873. *f* 1.—.

H. B. VAN DAALEN, De enquête van den mislukten tocht naar Atjeh. Batav., H. M. van Dorp & C°. ('s Hage, Erven Thierry & Mensing en C. van Doorn & Zoon). 1873.............. *f* 0.30.

—————— De mislukte tocht naar Atjeh. Aan wien de schuld? Batavia, H. M. van Dorp & Co. ('s Hage, Erven Thierry & Mensing en Co. van Doorn en Zoon.) 1873... *f* 0.30.

Beschouwingen over Atjeh en onzen oorlog met dat rijk, met een kaart van het oorlogstooneel, de vaarwaters en vereischte kustlichten voor den wereldhandel. Door een ooggetuige. Rott., van Meurs & Stufkens. Een blad gr. folio. 1873........... *f* 0.30.

Nota over de betrekkingen van Nederland tot het rijk van Atsjin sinds 1824. 's Hage, Gebr. v. Cleef. 1873............. *f* 0.50.

Atchin. Antwoord aan den heer minister van koloniën; eene redevoering, die in de Tweede Kamer niet is uitgesproken. 's Hage, W. P. van Stockum. 1873......................... *f* 0.20.

De oorlog tusschen Nederland en Atchin, onder redactie van G. Kepper, bl. 1. pl. 1. Rott., Nijgh & v. Ditmar. 1873. Per vel *f* 0.20; per plaat *f* 0.15; per dubbele plaat.......... *f* 0.25.

J. H. GUNNING Jr., Atchin, een waarschuwing Gods aan ons. Een woord tot de gemeente. Amst., H. Höveker & Zn. 1873. *f* 0.20.

C. P. K. WINCKLER, Mijne uitzetting uit Indië. Verzoekschrift aan de Staten-generaal. Met justificatoire bescheiden. Utr., A. van Dorsten. 1873.................................... *f* 0.60.

C. CASTENS, Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente, gevestigd te Amsterdam. 6e brochure. 's Hage, Gebr. J. & H. van Langenhuysen. 1873.......................... *f* 1.20.

Zamenvatting der verschillende bepalingen, betreffende den aanvoer van vrije arbeiders in de kolonie Suriname. Met Holl. en Eng. tekst. (Uitgeg. met toestemming van Z. E. den minister van koloniën.) 's Hage, Gebr. v. Cleef. 1872............... *f* 2.—.

Nederland en kolonisatie naar Suriname. (Uitgeg. door eene vereeniging van Surinamers.) Met 3 platen. (2e broch.). Amst., Jan D. Brouwer. 1872................................ *f* 0.75.

Emigratie van Nederlanders naar onze Overzeesche Bezittingen, meer bepaald naar Suriname, door Amerius Senior. Gron., Erven P. van der Kamp. 1873................................ *f* 0.90.

CATALOGUS

VAN DE

BIBLIOTHEEK

DER

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

Gevestigd aan het Bureau der Vereeniging,
Koningsplein, X 432, te

AMSTERDAM.

1ste VERVOLG.

NOVEMBER 1873.

ALGEMEENE WERKEN.

De Economist. Tijdschrift voor alle standen, tot bevordering van volkswelvaart, door verspreiding van eenvoudige beginselen van staathuishoudkunde. Onder redactie van Mr. J. L. de Bruyn Kops. Amsterd. 1873.

STAATSRECHT, STAATKUNDIGE GESCHIEDENIS.

Nederlandsche Staatscourant 1873.

Staatsalmanak voor het Koningrijk der Nederlanden, onder red. van Jhr. Mr. W. Six, H. J. Bool en A. W. Philipse. 's Grav. 1873.

Mr. J. de Bosch Kemper, Staatkundige geschiedenis ná 1830. I. Amst. 1873.

ALGEMEENE STATISTIEK.

Almanach de Gotha, pour lannée 1873.

Annuaire de l'économie politique et de la statistique 1873. Par M. Maurice Block etc. 30e année. Paris 1873.

Algemeene statistiek van Nederland. Uitgeg. door de Vereenig. voor Statistiek. Afl. 10—12. Leid. 1872—1873.

HUISHOUDING DER PROVINCIEN EN DER GEMEENTEN.

Verslagen van Ged. Staten omtrent den toestand der provinciën in 1872.

Gemeenteverslagen van:

Amsterdam over 1872.
Groningen 〃 〃
Deventer 〃 〃

METEOROLOGIE. — GRONDGEBIED. — BEVOLKING. — MEDISCHE STATISTIEK.

Nederlandsch meteorologisch Jaarboek voor 1868. Twintigste jaarg., 2e deel. Afwijkingen van temperatuur en barometerstand op vele plaatsen in Europa, met waarnemingen van regen en wind. Utrecht 1872.

Idem voor 1872. 24e jaarg. 1e deel. Waarnemingen in Nederland. Utrecht 1872.

R. D. Smeding en J. J. Bruinsma, Jaarlijksch overzicht der weersgesteldheid volgens de waarnemingen te Leeuwarden in 1872.

Staat van het getal perceelen, het getal zielen en het getal artikelen van den legger, nagenoeg overeenkomende met het getal eigenaren, de grootte en de belastbare opbrengst der ongebouwde en gebouwde eigendommen, der kadastrale gemeenten op het tijdstip van de afsluiting der kadastrale leggers van het dienstjaar 1871.

Statistische bescheiden voor het Koningrijk der Nederlanden. Zesde deel. 1e. stuk. Loop der bevolking in 1870. 2e stuk: Sterfte naar de oorzaken van den dood in 1870. 's Grav. 1873.

Verslag aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig staatstoezicht in het jaar 1872. 's Grav. 1873.

Bijdragen tot de geneeskundige plaatsbeschrijving van Nederland. 2e stuk. Natuurkundige plaatsbeschrijving van de provincie Friesland. 's Grav. 1872.

De Cholera-epidemie in Nederland in 1866 en 1867. 2e stuk. met kaart. 's Grav. 1873.

Sterftestaten van Amsterdam over 1871.

Diagram der sterfte te Utrecht in 1871.

Statistiek der Pokken-epidemie te Nijkerk 1871—1872 (M. S.).

Rapport der Commissie belast met het onderzoek naar den toestand der kinderen in fabrieken arbeidende. 5e en laatste aflever. Resultaten van het vergelijkend lokaalonderzoek. 's Grav. 1872.

M. Henriq. Pimentel, Invloed van den aard of de soort van bedrijf op den gemiddelden levensduur der arbeiders.

M. W. C. Gori, Des hôpitaux, tentes et baraques, essai sur l'hygiène hospitalière etc. Amst. 1872.

Verslag van het bestuur der vereeniging tot verbetering der woningen van de arbeidende klasse te 's Hage, over het jaar 1872.

ARMWEZEN. — ONDERWIJS. — VOLKSOPVOEDING.

Jaarboekje des Maatschappij van Weldadigheid voor 1873. Amsterd. 1872.

Verslagen van de Spaarbanken: te Rotterdam 1869—1873; en van de Hulpbanken te Amsterdam, Nijmegen, Alkmaar, Zwolle en Deventer.

Nieuwe Bijdragen ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding, voornamelijk met betrekking tot de lagere scholen in het Kon. der Nederlanden. 's Hage 1873.

Steyn Parvé, Die Elementar- und Mittelschulen im Königreiche der Niederlände. Leid. 1873.

Tabellarisch overzicht der regeling van het openbaar lager onderwijs in elke gemeente der provincie Noord-Holland (Januari 1872).

Verslag van het Instituut voor Doofstommen over 1872.

Rapport over de oprichting eener Amsterdamsche coöperatieve voorschotvereeniging, uitgebracht in de vergadering der Amsterd. afdeeling der Vereen. tot bevord. van Fabriek- en Handwerksnijverheid in Nederland, gehouden 3 April 1873.

J. F. van Humalda v. Eysinga, Een van de congressen en tentoonstellingen in 1872.

GERECHTELIJKE STATISTIEK. — GEVANGENISWEZEN.

Gerechtelijke statistiek van het Koningr. der Nederlanden over 1870.

Statistiek van het gevangeniswezen over 1871. 's Hage 1873.

'S RIJKS GELDMIDDELEN.

Concept-staatsbegrooting 1874 met de bijlagen.

BRIEFPOSTERIJ. — MIDDELEN VAN VERVOER. — OPENBARE WERKEN.

Verslag van den Minister van Financiën over de Briefposterij in 1872.

Verslag aan den Koning over de openbare werken in het jaar 1872. 's Hage 1873.

Verslag der directie van de Ned. Rijnspoorwegmaatschappij, uitgebracht in de algemeene vergadering van aandeelhouders op Maandag 30 Juni 1873.

HANDEL, SCHEEPVAART, LANDBOUW, NIJVERHEID ENZ.

Verzameling van consulaire en andere berichten en verslagen over nijverheid, handel en scheepvaart; uitgegeven door het Dep. van buitenl. zaken. 's Hage 1873.

Maandstaten van den in- en uitvoer over 1873.

Tijdschrift ter bevordering van nijverheid 1873.

Tijdschrift: "de Volksvlijt." 1873.

Verslagen van de Kamers van koophandel en fabrieken over 1872 te Amsterdam en te 's Gravenhage.

Verslag van den landbeuw in Nederland over 1871. 's Hage 1873.

Verslag van den staat der Ned. zeevisscherijen over 1871 en 1872. 's Hage 1872 en 1873.

Verslag der Nederlandsche Bank over 1872/73. Amst. 1873.

Negentiende verslag van den staat der Credietvereeniging in 1872.

H. F. R. Hubrecht, Het verval der Amerikaansche handelsvloot. 1873.

OVERZEESCHE BEZITTINGEN.

Verslag van het beheer en den staat der Koloniën over 1871.

Tijdschrift voor Neêrlandsch-Indië van W. R. Baron van Hoëvell, voortgezet door eene vereeniging van staatslieden en geletterden. 1863—1873.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetensehappen. Deel XXXVI. Batavia 1870.

Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde. Zesde serie. Dl. I. afl. 5 en 6; zevende serie, afl. 1.

Notulen van de algemeene en bestuurs-vergaderingen van het Batav. Genootsch. van kunsten en wetenschappen. Deel X. 1872. N°. 1—3. Batav. 1872.

Bijdragen van taal-, land- en volkenkunde van Nederl.-Indië. 7e deel. 1e—4e stuk; 8e dl. 1e st. 's Hage 1873.

Statistiek van den handel en de scheepvaart op Java en Madura over het jaar 1871. Batav. 1872.

Verslag van het Inlandsch onderwijs in Ned.-Indië over 1869. Batav., Landsdrukkerij. 1872.

Verslag omtrent de gouvernements-telegrafen in Ned.-Indië over de jaren 1866—1871.

N. P. van den Berg, De munthervorming in Nederland en hare gevolgen voor Nederl.-Indië. Batav. 1873.

Verslag der Javasche Bank over de boekjaren 1871/72 en 1872/73. Batav. 1872.

K. F. Holle, Het schrijven van Soendaasch met latijnsche letter.

Eene zeehaven voor Batavia. Batav. 1872.

Jhr. C. A. van Sypesteyn, Beschrijving van Suriname. 's Hage 1854.

BUITENLAND.

Groot-Brittanje.

Whitaker's Almanach for 1869. London 1868.

British customs tariff, 1870, and statistics of the customs revenue and foreign commerce of the United Kingdom, from 1840 to 1869. London 1870.

General abstracts showing the acreage under the several crops and the number of live stock in each county and province of Ireland. Dublin 1872.

Frankrijk.

M. Block, Annuaire de l'économie politique et de la statistique. 1873.

Duitschland.

Dr. Aug. Meitzen, Die Statistik des deutschen Reiches im Jahre 1872. Leipz. 1873.

Zeitschrift des Koeniglich-Bayerischen statistischen Bureau. Vierter Jahrg. 1872, N°. 1 en 2. München 1872.

Oostenrijk.

Programm zur Verfassung einer internationalen statistik d... terrichts-Anstalten. Entworfen von der K.-K. statistischen Cen... Commission in Wien. Wien 1872.

Programme d'organisation d'une statistique internationale d... établissements d'enseignement rédigé par la commission statistiq... centrale, impériale et royale à Vienne. Vienne 1872.

Italië.

Bollettino officiale della gianta di statistica del municipio d... Firenze 1868. Gennaio 1868.

Denemarken.

Sammendrag of statistike oplysninger anguaende kongerigit Danmark. N°. 2. Kjöb. 1870.

Statistisk tabelvaerk. Band 12—19. Kjöb. 1868—1871.

Zweden en Noorwegen.

Medicinalberetning for aaret 1869. Christ 1872.

Handels- og Skibsfarts-tabeller for aaret 1870. Christ. 1872.

Criminalstatistishe tabeller for Kongeriget Norge for aaret 1867, 1868 en 1869.

Befolknings-statistik. Statistiska Central Byrans underdäniga berättelse för ar 1870. Stokh. 1872.

V. S. van N.-Amerika.

Annual report of the board of regents of the Smithsonian institution. Washingt. 1873.

Monthly reports on the commerce and navigation of the United States by the chief of the bureau of statistics for the fiscal year ended Juni 30, 1872. Washingt. 1873.

The Sanitary-commission in the valley of the Mississippi. Cleveland 1871.

Fifty-third annual report of the board of public education of the first School District of Pensylvania comprising the city of Philadelphia for the year ending December 31, 1871, with their accounts. Philadelph. 1872.

Dr. Edward Young, Spezieller Bericht über Einwanderung in die Vereinigten Staaten u. s. w. Washingt. 1872.

BIBLIOGRAPHIE.

C. L. Brinkmans' Alphabetische Naamlijst van boeken, plaat- en kaartwerken, die gedurende het jaar 1872 in Nederland uitgegeven of herdrukt zijn. Amsterd. 1872.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

